

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**ALMAN ARŞİV BELGELERİNE GÖRE HITLER REJİMİNİN
TÜRKİYE'DEKİ FAALİYETLERİ (1933-1945)**

**DOKTORA TEZİ
Mehmet YILMAZATA**

Tez Danışmanı:

Yrd.Doç. Dr. H. Cevahir KAYAM

İstanbul 2014

DOKTORA TEZ ONAYI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ Anabilim Dalında 2902070004 numaralı Mehmet YILMAZATA'nın hazırladığı "ALMAN ARŞİV BELGELERİNE GÖRE HITLER REJİMİNİN TÜRKİYE'DEKİ FAALİYETLERİ (1933-1945)" konulu DOKTORA TEZİ ile ilgili Tez Savunma Sınavı, İstanbul Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 50.Maddesi uyarınca 23.12.2014, Salı günü saat: 15:00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin*Kabulü*.....'ne* OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
Yrd.Doç.Dr.H.Cevahir KAYAM (Danışman)	<i>Kabul</i>	<i>mevahi</i>
Prof.Dr. Cezmi ERASLAN	<i>Kabul</i>	<i>CEZMI</i>
Doç.Dr. Mustafa AYDIN	<i>Kabul</i>	<i>MUSTAFA</i>
Doç.Dr. Bülent BAKAR (T.C.Marmara Üniversitesi)	<i>Kabul</i>	<i>Bulent</i>
Yrd.Doç.Dr. Şamil ÜNSAL	<i>Kabul</i>	<i>Şamil</i>

MADDE 50 –

(4) Sınavdan sonra jüri, öğrenciye ve dinleyicilere kapalı oturumda tez hakkında en az salt çoğunlukla kabul, red veya düzeltme kararı verir. Karar, jüri tarafından öğrenciye sözlü olarak bildirilir ve sınavı izleyen üç iş günü içinde ilgili enstitüye gönderilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci, sınav tarihinden itibaren altı ay içinde gereken düzeltmeleri yapar ve tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Jüri, ikinci sınav sonunda aynı usulle tez hakkında kabul veya red kararı verir. Tez sınavına ilk hakkında veya düzeltme kararından sonraki hakkında girmeyen öğrenci tez savunmasından vazgeçmiş sayılır ve tez hakkında red kararı verilir. Düzeltme veya red kararlarında jüri, düzeltilmesi gereken hususları veya red gerekçelerini öğrenciye yazılı olarak bildirir.

(5) Tez çalışması hakkında red kararı verilmesi durumunda, ilgili enstitü yönetim kurulu red gerekçelerini göz önüne alarak, tez konusunun yeni bir plan/proje önerisi hazırlanarak yeniden çalışılmasına, tez konusunun ve/veya danışmanın değiştirilmesine karar verebilir.

Doktora tezi olarak sunduğum “ALMAN ARŐIV BELGELERİNE GÖRE HİTLER REJİMİNİN TÜRKİYE'DEKİ FAALİYETLERİ (1933-1945)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden olduğuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğuunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Mehmet YILMAZATA

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10063190
Yazar Adı / Soyadı	ORLANDO MEHMET YILMAZATA
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 41161543432
Telefon	2122525524
E-Posta	mehmet7@gmx.net
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	ALMAN ARŞİV BELGELERİNE GÖRE HİTLER REJİMİNİN TÜRKİYE'DEKİ FAALİYETLERİ (1933-1945)
Tezin Tercümesi	Activities of the German Government under Adolf Hitler in Turkey between the years 1933-1945 according to German archival sources
Konu	Tarih = History ; Türk İnkılap Tarihi = History of Turkish Revolution ; Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Tarih Bilim Dalı
Tez Türü	Doktora
Yılı	2015
Sayfa	401
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. HÜSEYİN CEVAHİR KAYAM 46429363760
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	Yok

Yukarıda bilgileri kayıtlı olan tezinin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine ve internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

22.01.2015

İmza:

ÖZET

Türk-Alman münasebetleri uzun bir geleneğe sahip olup 1930'lu yıllara kadar çeşitli aşamalardan geçmiştir. Almanya, takip ettiği dış politikası çerçevesinde Türkiye'yi Balkanlar ve Ortadoğu coğrafyasında daima yakından takip etmiştir. 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti ise çok yönlü bir dış politikayı takip etmekle beraber Almanya'yı önemli bir ekonomik ortak olarak kabul etmiştir; buna karşın Almanya Türk dış politikasında ayrıcalıklı bir konuma sahip değildi. Adolf Hitler'in Ocak 1933 yılında iktidara gelmesiyle Alman dış politikası Türkiye'ye yönelik geleneksel konumunu korumakla beraber gittikçe kendi ideolojisini yayma gayretinde bulunmuştur. Türkiye ise karşılıklı münasebetleri ileri seviyede muhafaza etmekle beraber Almanya'nın resmi ideolojisi olan Nasyonal Sosyalizmi'ne yönelik uzak bir tavrı göstermiştir. Ne Nasyonal Sosyalist ideolojisinin ne de sahip olduğu Yahudi düşmanlığının Türkiye'de yayılmasına izin verilmemiştir. Almanya ise buna karşın sahip olduğu propaganda yöntemlere başvurarak, radyo yayınlarıyla, Türk gazetecileri doğrudan veyahut dolaylı olarak etkileme yoluyla, gazete ve dergilerle Türk kamuoyunu derinden etkilemeye çalışmıştır. Ayrıca İkinci Dünya Savaşının patlak vermesi ve Almanya'nın stratejik bakımdan Avrupa'da hegemon konumuna ulaşma durumu Türkiye'nin dış politik hareket serbestliliğini azaltmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ise Atatürk'ün "Yurtta sulh cihanda sulh" prensibine sadık kalarak, çok yönlü dış politikasıyla savaşan taraflar arasında tarafsız konumunu muhafaza etmeye başarır 1945 yılı Şubat ayına kadar savaşan taraf olmamıştır. Almanya'nın Türkiye'ye yönelik propaganda politikası istenilen seviyeye ulaşmamasına rağmen yine de derin izler bırakmıştır ve Alman imajının Türkiye'de uzun vadede olumlu olmasına katkıda bulunmuştur.

ABSTRACT

From a historical point of view Turkish-German diplomatic relations did have a long tradition of changing intensity. Germany had always seen Turkey as an important player in the Balkans and the Middle East; Turkey, for its part, decided to focus on a multipolar foreign policy but did continue to recognize Germany as an important economic partner. Nevertheless, Germany no longer did enjoy a special position in bilateral relations. When Adolf Hitler came to power in January 1933, Germany's foreign policy towards Turkey did show a certain pattern of continuity, nevertheless Germany started to promote its own ideology. While Turkey was upholding the high level of bilateral Turkish-German relations, it was unwilling to approach towards the ideology of National-Socialism in a positive way. Neither did Turkey allow Germany to promote National-socialism as an ideology nor was it willing to accept the National-Socialist of Antisemitism to take root in the country. Confronted with that situation, Germany engaged itself in various ways of propaganda in order to impress public opinion in Turkey, including radio propaganda, trying to influence Turkish journalists, and publishing newspapers and journals. With the outbreak of the Second World War and Germany's new role as European hegemon, Turkey's diplomatic range became more limited. Notwithstanding that fact Turkey, in order with Atatürk's principles to uphold international peace and stability, mastered to stay non-belligerent until February 1945. While Germany was not able to reach all of its aims in its propaganda policy towards Turkey, this policy still did leave its imprints and contributed to a lasting positive German image in Turkey.

ZUSAMMENFASSUNG

Die zwischenstaatlichen Beziehungen zwischen Deutschland und der Türkei sind ein ausserordentlich komplexes Forschungsgebiet, wobei sich der Schwerpunkt sowie die Intensität der jeweiligen politischen Lage anpasste. Es kann konstatiert werden, dass die deutsche Aussenpolitik die Türkei als einen gewichtigen Faktor im Raum Balkan/ Nahost betrachtet hat. Die Türkei wiederum bemühte sich insbesondere nach Gründung der Republik im Jahre 1923 um eine ausgeglichene, multipolare Aussenpolitik wobei Deutschland insbesondere als Aussenhandelspartner eine bedeutende Rolle spielte. Dennoch ist zu konstatieren, dass Deutschland keine privilegierte Position im Rahmen der türkischen Aussenpolitik genoss. Die Machtübernahme durch Adolf Hitler im Januar 1933 bedeutete hinsichtlich der deutschen Türkeipolitik keinen direkten Einschnitt, so dass von Kontinuität gesprochen werden kann. Dennoch ist festzuhalten, dass dem ideologischen Faktor in der deutschen Aussenpolitik, auch gegenüber der Türkei, eine grössere Bedeutung zukam. Die Türkei war durchaus bereit, die bilateralen Beziehungen auf einer Ebene gegenseitigen guten Einvernehmens auszubauen, stand jedoch dem Nationalsozialismus als Ideologie äusserst reserviert eingestellt gegenüber. Weder liess die Türkei es zu, dass der Nationalsozialismus in der Türkei verbreitet wurde noch akzeptierte man das nationalsozialistische Konzept des Antisemitismus. Das Deutsche Reich wiederum entwickelte verschiedene Formen der Propagandataetigkeit um die öffentliche Meinung in der Türkei positiv zu beeinflussen; hierbei sind insbesondere die Radiopropaganda, die Publikation von Zeitungen und Zeitschriften sowie der Versuch direkter Einflussnahme auf Journalisten zu nennen. Mit dem Ausbruch des Zweiten Weltkrieges, in dessen Verlauf sich zunächst eine Rolle des Deutschen Reiches als Hegemon in Europa abzuzeichnen zu schien, wurde der Spielraum der türkischen Diplomatie erheblich eingeschränkt. Dennoch war die Türkei entschlossen, die durch den Staatsgründer Atatürk entwickelte aussenpolitische Strategie von Friedensbewahrung, internationaler Stabilität und internationaler Kooperation zu bewahren. Somit konnte die Türkei ihre Position als Nichtkriegsführender Staat bis zum Februar 1945 wahren. Die Deutsche Propagandapolitik konnte letztendlich nicht alle angestrebten Ziele erreichen, dennoch hat die deutsche Propagandataetigkeit ihre Spuren hinterlassen und trug mit zum Aufbau eines positiven Deutschlandbildes in der Türkei bei.

İÇİNDEKİLER

ÖZET/ABSTRACT/ZUSAMMENFASSUNG.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	vi
ÖNSÖZ.....	xii
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

ALMAN DIŞ POLİTİKASI VE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

1. 1933 YILINA KADAR ALMAN DIŞ POLİTİKASI - ULUSLARARASI SAHNEYE DÖNÜŞ	19
1.1 Alman “Weimar” Cumhuriyetinin savaş sonrası dış politikası	20
1.2. Alman “Weimar” Cumhuriyetinin meşruiyet ve ekonomik sorunları	10
1.3. Alman Dış Politikası ve Revizyonizm	21
2. 1933-1936 NASYONAL SOSYALİST DIŞ POLİTİKA - YENİ REJİM RÜŞTÜNÜ İSPATLIYOR	21
2.1. Alman iç politikasının dış politikaya etkileri	22
2.2. Alman jeostratejisi ve Orta Avrupa	23
2.3. Dış politika ve Alman ordusunun rolü	24
2.4. Nasyonal Sosyalist dış politikasının ilk adımları	25
2.5. Alman dış politikasında coğrafya ve ideoloji	27
2.6. Uygulamada revizyonizm : Alman dış politikası yeni bir aşamada	29
3. 1936-1940 YILLARI ARASINDA ALMAN DIŞ POLİTİKASI- AÇIK REVİZYONİZM	31
3.1. Doğu Akdeniz’de denge politikaları ve Türk Boğazları	31
3.2. “Mihver” şekil almaya başlıyor: İspanya İç Savaşı	33
3.3. Çekoslovakya/ Sudeten Bölgesi Krizi ve Avusturya’nın ilhaki	35
3.4. Küresel siyasetin gidişatı	38
3.5. Dış Politikada iki zıt ideoloji: Nasyonal Sosyalizm ve Komünizm	38
3.6. Sosyalist-SSCB tarih anlayışına göre Nasyonal Sosyalizm	40
3.7. Geçici ittifak: Alman-SSCB saldırmazlık antlaşması (1940)	41
3.8. Almanya-Polonya ilişkileri	43
4. ALMAN DIŞ POLİTİKASININ PROPAGANDA YÖNTEMLERİ	44

4.1. Propagandanın bilimsel ve profesyonel kullanımı	44
4.2. Alman Dış Politikasında Nasyonal Sosyalist Faktörü ve Propaganda	48
4.3. Rejime temkinli onay :Nasyonal Sosyalist ideolojisi ve Alman Dışişleri Bakanlığının meslek memurları:	50
4.4. Propaganda aracı olarak filateli: posta pulu ve propaganda	52
4.5. Hitler rejimi Alman posta pullarında	53
4.6. Alman posta pullarında Alman kültürü ve dış politika	56
4.7. Alman posta pullarında Adolf Hitler	59
4.8. Alman posta pullarında ordu ve savaşın sonu	60
5. 1939/40 YILLARINDAN İTİBAREN ALMAN DIŞ POLİTİKASI: SAVAŞ PATLAK VERİYOR	62
5.1. İkinci Dünya Savaşı ufuklarda	62
5.2. Almanya-SSCB saldırmazlık antlaşması ve Chamberlain'in barış girişimleri	63
5.3. Yıldırım savaşı: Polonya seferi	65
5.4. Norveç ve Danimarka seferi (1940)	67
5.5. Wehrmacht'ın en parlak anı: Fransa seferi (1940)	68
5.6. Balkanların işgali (1941)	69
5.7. Güneydoğu Avrupa'da Alman hegemonyası	72
5.8. İkinci Dünya Savaşında Avrupa'da Yahudi Düşmanlığı	73
5.9. Avrupa'ya "yeni nizam": Alman jeopolitiği	74
5.10. Orta Avrupa'ya yönelik Alman ekonomik planları	75
5.11. "Yeni Avrupa'da " Türkiye'nin konumu ve Almanya'nın Turancılık girişimleri	77
5.12. Türkiye'ye yönelik Alman stratejik girişimleri	82
5.13. İkinci Dünya Savaşında Almanya'nın Ortadoğu Politikası	84
5.14. Ortadoğu ve Arap Dünyasında Alman propagandası	86
5.15. "Komünizme'e karşı Haçlı Seferi" Almanya- SSCB savaşı 1941	89
6. CUMHURİYET DEVRİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI	94
6.1. Genel Bakış	94
6.2. Türk ve Alman dış politikası: paralellikler ve ayrışmalar	96
6.3. Türk dış politikasında komşu devletleriyle ilişkiler	96

II. BÖLÜM

NASYONALSOSYALİZM, ANTİSEMİTİZM VE ETKİLERİ

1. İDEOLOJİ OLARAK FAŞİZM VE NASYONAL

SOSYALİZM101

1.1. Nasyonal Sosyalist ve Faşist ideolojilere kısa bir bakış101

1.2. 1930'larda Dünya'da radikal hareketlerin yükselişi105

1.3. Nasyonal Sosyalizm'de "Alan", "İrk" ve "Führer" kavramları109

2. AVRUPALI RADİKAL İDEOLOJİLERİN KISKACINDA TÜRKİYE111

2.1. Avrupa'daki radikal ideolojiler ve Türkiye111

2.2. "Biz bize benzeriz": Türkiye'de çok partlı rejim deneyimi
ve halkçılık 112

2.3. Türkiye'de ideoloji arayışı: Kadro hareketi ve tepkiler..... 113

2.4. Führer modeline alternatifler: Türkiye'de halkçılık girişimleri117

3. TÜRK VE ALMAN TARAFLARININ BİRBİRLERİNİ KARŞILIKLI

ALGILAYIŞI119

3.1. Alman gözüyle Atatürk: Almanya'daki Türkiye politikasının yayıncılık
yönü119

3.2. Almanya'da yayınlanan kitaplarda Atatürk 120

3.3. Bilimsel işbirliği: Türkiye'deki Alman misafir akademisyenler127

3.4. Türkiye'de Alman kültür tanıtımı: bestekâr Paul Hindemith131

3.5. Alman Devletinin misafir profesörlerle çekişmesi: Scurla Raporu....133

3.6. Alman devletinin "kendi" profesörlerine destek faaliyetleri.....136

3.7. Alman Büyükelçiliği, bilimsel işbirliği ve misafir profesörleri 139

3.8. Alman profesörlerin mirası ve Türkiye'deki tepkiler142

3.9. Türkiye'de yaşayan Almanlar: ideolojik çekişmeler143

3.10. NSDAP İstanbul İl Örgütü: Yurtdışı Teşkilatının Türkiye'deki
faaliyetleri.....145

3.11. Nasyonal Sosyalist Öğretmenler Birliği (NSLB): Nazi partisinin
Türkiye'de faaliyet gösteren bir yan teşkilatı149

4. TÜRK- ALMAN MÜNASEBETLERİNDE İDEOLOJİK FAKTÖR:

ANTİSEMİTİZM ÖRNEĞİ154

4.1. Türk Yahudilerin konumu154

4.2. Türk Devletinin Yahudilere yönelik himayeci politikaları ve Avrupa'daki
'Holokost'156

4.3. Türk Yahudileri Nazi propagandasının karşısında158

4.4. Antisemitizm propagandası ve basın159

4.5. Türk Devleti Antisemitizmi reddediyor	165
4.5. Trakya olayları ve Cevat Rifat Atilhan	170
4.7. 1933 yılından sonra Almanya'nın Türkiye'deki nüfuz girişimleri: boykot örneği	172
4.8. Başkonsolos Marckwaldt: Nazi rejimine muhalefet	175
4.9. Diplomasi ve Antisemitizmi Yayma Stratejisi: Mebus Sabri Toprak ve Yahudi göçü	177

III. BÖLÜM

ALMAN PROPAGANDASI VE TÜRKİYE'Yİ ETKİLEME GİRİŞİMLERİ (1931-1939)

1. PROAKTİF PROPAGANDA: ALMANYA'NIN TÜRK KAMUOYUNU ETKİLEME POLİTİKALARI	184
1.1. Türkiye'nin jeostratejik önemi ve Türkiye'deki Alman imajı (1933-1936)	184
1.2. Yayıncılıkta propaganda: Dr. Röessler'in Türkiye seyahat planı	189
1.3. Alman imajını düzeltme girişimi	190
1.4. Propaganda uygulamaları: Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü ve Almanya	191
1.5. Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti Berlin Büyükelçiliğinin rolü	194
1.6. Agresif Antisemitizm ve Türk Basını- propagandanın yeni evresi (1936-1939)	198
1.7. 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları ve Propaganda	201
1.8. Türkiye'deki Yahudiler ve Alman propagandası	204
1.9. Yahudi meselesi ve Türkiye	207
1.10. "Herşeyi bilen Berlin": Dış politikada Türkiye değerlendirmeleri:	212
1.11. "Berlin'in sesi: Radyo kanalıyla Türkiye'ye yönelik propaganda"	216
1.12. Alman Radio Union şirketinin Türkiye'deki faaliyetleri	220
1.13. Hitler'in gözüyle Türkiye: Genç bir millet:	222
1.14. Hilmi Mann meselesi: Türkler Aryen mi?	225
2. PROPAGANDA ARAÇLARI: HER YERDE ALMANYA	229
2.1. "Kadim dostlar" : Alman Junkers uçak fabrikası ve Alman nüfuz girişimleri	229
2.2. Boş bir hayal: Konya Ovası yerleşim projesi	232
2.3. Almanya'nın gözüyle Türk Dış Politikası	235
2.4. Alman kültür propagandası ve istihbarat faaliyetleri	238

2.5 Türkiye’de dağıtılan Alman broşür ve posterleri.....	243
3. ALMAN BASIN PROPAGANDASI	246
3.1. Devamlılık ve yeni açılımlar: 1933’ten önce Alman basın propagandası ve Türkiye	246
3.2. Almanya’nın gözünde Türk basını	248
3.3. Almanya’nın Türk basınına etkileme girişimi: Mahmut Bey (Soydan) örneği	252
3.4. Milliyet gazetesinin Adolf Hitler ile röportajı	255
3.5. Ekonomi ve propaganda: Londra Konferansı (1930)	257
3.6. Türk-Alman ekonomik ilişkiler ve diplomasi	262
3.7. İstenmeyen yayınlar ve şahsi nezaket: “Hassas bir millet”:	264
3.8. Savaşta ve barışta basın propagandası ve Türk gazetecileri etkileme girişimleri	267

IV. BÖLÜM

2. DÜNYA SAVAŞI: TARAFLAR ARASINDA TÜRKİYE VE TÜRKİYE’YE YÖNELİK PROPAGANDA SAVAŞI

1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ: ANKARA MİHVER İLE MÜTTEFİKLER ARASINDA	272
1.1. Savaşın arifesi: Mihver ve Batılı Devletlerinin Türkiye üzerinde çekişmeleri (1938-1939)	272
1.2. Tarafsız Türkiye: 1939’dan sonra Türkiye’nin Balkanlarda ve Ortadoğu’daki konumu	275
1.3. Türkiye SSCB ve Almanya arasında	278
1.4. Ortadoğu’daki gelişmeler	281
1.5. Almanya-Türkiye yakınlaşması: 1941 Dostluk ve Saldırmazlık Paktı	285
1.6. Total Savaşa doğru (1941-1943): Almanya’nın Türkiye’yi kazanma çabaları	287
1.7. Savaşta Almanya’nın Türkiye’ye yönelik propaganda stratejisi.....	291
1.8. İngiltere’nin Türkiye’yi kazanma çabaları	295
2. STALİNGRAD VE SONRASI: TÜRKİYE MÜTTEFİKLERE YAKLAŞIYOR.....	297
2. 1. Sona doğru 1943-1945: Adana ve Kahire Konferansları	297
2.2. Diplomatik ilişkilerinin kesilmesi ve Alman enterneler.....	301

V. BÖLÜM

SAVAŞ EKONOMİSİ: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA ALMAN EKONOMİSİ VE TÜRKİYE

1. NASYONAL SOSYALİST ALMANYA'DA EKONOMİ	303
1.1. Nasyonal Sosyalist iktisat modeli ve 1933'den sonra	
Alman ekonomisi	303
1.2. Nasyonal Sosyalizm piyasada: ideoloji ve ekonomi	305
2. NASYONALSOSYALİST EKONOMİ POLİTİKASINDA BALKANLAR VE TÜRKİYE	307
2.1. Türk-Alman ekonomik ilişkileri	307
2.2. Türk ekonomisi ve tarafsızlık meselesi	310
2.3. Alman ekonomisi, Türkiye ve alan politikaları	313
2.4. Savaş esnasında Türk-Alman ekonomik ilişkileri: bir değerlendirme girişimi	314
SONUÇ	317
KAYNAKÇA	321
EKLER.....	354
ÖZGEÇMİŞ.....	387

ÖNSÖZ

Türk-Alman münasebetleri, 19uncu yy.'dan itibaren hem siyasi hem de iktisadi bakımından Türk Devleti için önemli bir etken olmaya devam etmiştir. Nasyonal Sosyalist Hitler rejiminin Türkiye'ye yönelik dış politikası, propaganda ve etkileme girişimleri ise bu tezin ana konusunu teşkil etmektedir. Bu çerçevede, mevcut çalışmaların çoğunun belge edisyonu veya ikincil kaynaklara dayandığından, birincil kaynak mahiyeti taşıyan Alman Arşiv belgelerine başvurma yöntemi izlenilmiştir. Bu bağlamda, Alman etkisinin kapsamını ölçebilmek için çeşitli arşiv kaynaklarına başvurulmuştur ve mevcut yayınları dikkate alarak kaynakları mukayese ve tenkit yoluna başvurulmuştur.

Teknik olarak özellikle Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi (Politisches Archiv des Auswaertigen Amtes) belgeleri dikkate alınmıştır. Bunun sebebi, belgelerin zenginliği, konu bütünlüğü yönünden kapsamı ile muhafaza edilen materyalin zenginliğidir. Bununla beraber, Federal Almanya Arşivinde (Bundesarchiv) bulunan belge fonlarına başvurulmuştur. Çalışmamızda ise savaş gerçeğinin kaynak durumunu yakından etkilendiğine müşahade edilmiştir; İkinci Dünya Savaşı esnasında tahrip olunan, savaş sonrasında Almanya'nın dışına götürülen ve mahiyeti meçhul olan belgelerin yokluğu tezin hazırlanmasında etkili olmuştur.

Aynı zamanda, tezimiz aşağıda ancak bir kısmını zikredebileceğim değerli hocalarıma destek ve ilhamıyla sonuçlanabilmiştir. Desteğini esirgemeyen, sorularımı sabırla dinleyen ve tezdeki noksanlıkları bertaraf edebilmem için bana daima yardımcı olan hocalarıma teşekkür etmeyi kendime bir borç bilirim.

İlk başta, tezin hazırlanmasında ve ortaya çıkışında bana her aşamada destek olan, her türlü sorularına daima cevap veren ve vaktini bana ayıran kıymetli tez danışmanım **Yrd. Doç. Dr. H. Cevahir KAYAM**'a derinden teşekkür etmek istiyorum.

Tez izleme komitemde yer alan, kapılarını her zaman açık tutan ve elimdeki materyalımı daha iyi değerlendirebilmem için bana ilham veren **Doç.Dr. Şamil ÜNSAL** ile **Doç.Dr. Mustafa AYDIN'** a minnetarım. Ayrıca, jürimde yer alan, akademik hayatımın başından itibaren beni yönlendiren Sn. Enstitü Müdürümüz Sn. **Prof.Dr.Cezmi ERASLAN'a** teşekkür borçluyum. Elbette, tez konusunu belirleme noktasında beni yönlendiren enstitümüzün eski müdürümüzü Sn. **Prof.Dr. Sebahattin ÖZEL'i** ile jürimde yer alan ve tezimin son aşamasında bana destek olan Sn. **Doç.Dr. Bülent BAKAR** 'i şükranla anmaktayım.

Almanya'daki arşiv çalışmalarında bana profesyonel tutumuyla yardımcı olan Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi ile Federal Arşivi personeline de teşekkür etmek isterim. Daima yanımda duran, özellikle yurt dışı görevim nedeniyle iletişim konusunda her türlü yardımcı olan Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü idare personeline de minnetar olup, Enstitü Sekreterimiz Sn. **Muammer ÖZDEMİR**, Sn. **Ayla DOĞAN'a**, Sn. **Necip ÇITAK'a** ile Sn. **Hüseyin DOĞAN'a** da teşekkür etmek isterim.

Beni T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığında yetiştiren ve ekonomi alanındaki bilgime büyük katkısı olan Ekonomi Başmüşaviri Sn. **Kaan SAYIN**, Sn. **Ufuk HAZIROLAN** ile Sn. **Fethi SAYGIN'a** da şükranlarımı bildirmek isterim.

KISALTMALAR

Adı geçen eser	a.g.e.
Bakınız	bkz.
Band / Cilt	Bd.
Betreffend / hakkında	Betr.
Cabinet paper/ Bakanlar kurulu Tutanakları (İngiltere)	CAB
Cilt	C.
Bundesarchiv/ Federal Almanya Arşivi	BArch
Devam	dev.
Doçent	Doç.
Editör	ed.
Hakkında	hk.
Kriegsorganisation (Abwehr)/ Harp Teşkilatı -Almanya Askeri İstihbaratı Karşı İstihbarat Servisi (Tarafsız ve dost ülkeler)	KO
Kulturpolitische Abteilung / Kültür Siyaseti Birimi	Kult.Pol.
Michelnummer/ Michel Katalog Numarası	Mi.No.
Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei / Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi	NSDAP
Nationalsozialistischer Lehrerbund/ Nasyonal Sosyalisy Öğretmenler Teşkilatı	NSLB
Numara	No.
Politisches Archiv des Auswaertigen Amtes/ Federal Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi	PA AA
Profesör	Prof.
Public Record Office / Kamu Tutankları Kurumu	PRO
Sturmabteilung/ Hücüm Kıtası (parti teşkilatı)	
Schutzstaffel / Muhafız Kıtası (parti teşkilatı)	SS/ 44
Sayfa	s.
Sayın	Sn.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği	SSCB
The National Archives/ İngiltere Milli Arşivi	TNA
Yrd.Doç.	Yardımcı Doçent

GİRİŞ

Yakınçağ Tarihi bakımından zengin bir geleneğe dayanan Türk-Alman münasebetlerinin devamı niteliğindeki Tanzimat Devri, Osmanlı Devleti-Prusya ilişkileri açısından çok büyük önem arz etmektedir. Bu ilişkiler, her iki tarafın çıkarlarına uygun olarak kültürel, askeri, siyasi ve diplomasi çerçevesinde uzun yıllar devam etmiş, aynı zamanda Osmanlı Devletinin son evresinde yetişmiş, orduda ve devlet erkanında üst düzey görevlerde bulunanların Almanya'ya karşı özel bir yakınlık hissetmelerine de vesile olmuştur. Bu ikili ilişkiler, her ne kadar her iki tarafın kamuoylarında genellikle olumlu olarak karşılanmış olsa da tüm uluslararası ilişkilerde olduğu gibi Türk-Alman münasebetleri de ulusal çıkarlara dayanmıştır. Büyük Devletlerin bloklaşma siyasetinin sonucu olarak patlak veren yirminci yüzyılın ilk muazzam harbi olan Birinci Dünya Savaşında, Almanya ile Osmanlı Devleti, müttefik olarak, yan yana savaşmışlardır. Bu dönemde doğan “Silah arkadaşlığı” kavramı Türk ve Alman taraflarında uzun yıllar boyunca etkisini sürdürecektir. “tarihi dost” kavramının tohumlarını atmıştır.

Atatürk'ün liderliğinde zaferle noktalanmış Kurtuluş Savaşı ve Gazi'nin karizmatik kişiliği Almanya'da saygı ve hayranlık uyandırmıştır. Türkiye'nin haksız barış anlaşmasına boyun eğmeyerek başlattığı Kurtuluş Savaşını, Alman kamuoyunun takdirle izlemesinin sebebi, Türkiye'nin onların yapamadığını yapmış ve uluslar arası saygınlık kazanmış olmasıdır. Yine de, Türkiye –Almanya ilişkilerinin sadece duygusal yönden geliştiğini varsaymak bir yanılgıdır. Her iki ülkede de savaştan evvel, savaş esnasında ve savaştan sonra diğer tarafı eleştiren çevreler mevcuttu. Bu değerlendirmeler hem politik gereksinimlerden hem de ideolojik yaklaşımlardan kaynaklanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Birinci Dünya Savaşından ve Kurtuluş Savaşından sonra Almanya gibi dış politik izolasyondan çıkmayı arzu etmekteydi. Aynı zamanda, savaşın etkisinden ve tazminatlardan bunalmış Alman ekonomisi her şeye rağmen Türkiye Cumhuriyeti için cazip bir

merkezdi. Türkiye pazarı, daha çok Balkanlar-Ortadoğu pazarlarıyla değerlendiriliyordu. Almanya ile daha önce oluşturulan ekonomik bağlantılar da sürdürülmeliydi.

1. Tarihsel gelişiminde Türk-Alman ilişkileri

Türk-Alman ilişkilerinin tarihten kaynaklanan uzun bir geleneği vardır. Geç Eskiçağdaki Cermen kavimleri kültürel olarak Almanların atası kabul edilirse bir Türk kavmi olan Hunlarla karşılıklı ilişkileri M.S. 4. yüzyıla kadar geriye götürülebilir.¹ Bu ilişkiler Ortaçağ başlarında Avarların Frenklerle (M.S. 7.-9. yüzyılı), daha sonra ise (1095 yılından itibaren) Kutsal Roma Cermen İmparatorluğundan gelen Haçlıların Selçuklularla savaşları döneminde başlamıştır. Osmanlı Devleti 15inci yüzyılda Balkanlarda yükselmiştir. Buna paralel olarak Habsburg Hanedanı, Macaristan üzerinde etki kazanmıştır. Alman dili ve kültür çevresinin bir parçası olan Avusturya, Osmanlı Devletinin komşusu olmuştur.

18. yüzyılın başından itibaren gittikçe güçlenen Prusya Krallığı ile Osmanlı Devletinin arasındaki ilk diplomatik münasebetler 1720 yılına tekabül etmektedir. Prusya'nın ilk ittifak teklifini reddeden Osmanlı Devleti, II. Friedrich zamanında daha yakın temaslar kurmuştur. Her ne kadar Reisülküttap Abdürrezzak Efendi tarafından 1779 yılında teşvik edilmiş üçlü ittifak girişimi (Osmanlı Devleti-Prusya-Rusya) gerçekleştirilmemiş ise de, Kral II. Friedrich Wilhelm ve Padişah III. Selim'in tahta geçmesiyle karşılıklı münasebetler gelişmeye devam etmiştir. İki devlet, 31 Ocak 1790 tarihinde bir ittifak antlaşması imzalamıştır.² Bu antlaşmanın sayesinde her iki taraf, kendilerini ortak düşmanlara karşı (Avusturya ve Rusya) korumaya çalışmışlardır ancak jeopolitik hedeflerinin tamamen istenilen seviyeye varamadığı da söylenebilir. Yine de bu antlaşma, 19. yüzyılda gelişecek Osmanlı-Prusya münasebetlerinin zeminini hazırlamıştır.

Modern manada Türk Alman münasebetleri Prusya-Osmanlı askeri ilişkileri ile başlamak suretiyle Alman Devletinin 1871 yılında kurulmasıyla devam etmiştir. Birleşik Alman İmparatorluğunun (Deutsches Reich) kuruluşuyla uluslararası güç

¹Peter Heather, *The Fall of the Roman Empire, A New History*. ,Londra, Pan Books, 2006, s. 327

² Kemal Beydili, *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı, (Meydana gelişi, Tahlili, Tatbiki)*, İstanbul, İ.Ü.İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984,s. 62

dengesi değişmiştir.³“93 harbi” olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşından sonra İngiltere ve Fransa’yı dış politikada dengelemeye gayret eden padişah II.Abdülhamit, Almanya’ya yönelmiştir.⁴ Bu çerçevede 1882 yılında Alman askeri heyetleri Osmanlı Devletinde ordunun modernleşmesi için önemli bir etken olmuştur. Yeni Alman Devletinde sanayileşme ve iktisadi faaliyetler hızla gelişirken, yeni pazar arayışına giren Almanya, 1880’li yıllardan sonra Osmanlı Devletinde özellikle altyapı sahasında faal olmaya başladı.⁵ Almanya karşılıklı ticari ilişkileri geliştirirken, hammadde ihtiyacını karşılamak için Osmanlı Devletindeki petrol yataklarını dikkate almıştı. Almanya’nın Osmanlı Devletinde ekonomik ve siyasi nüfusunu genişletme politikasında özellikle Bağdat Demiryolu Projesi dikkate şayandır. 1903 yılında Osmanlı Devleti, Siemens, Deutsche Bank gibi büyük iktisadi yapılanmaların dahil olduğu bir anonim şirkete, Anadolu Demiryollarını Konya’dan Bağdat’a kadar inşa etmesi için imtiyaz verdi.⁶ Bu şekilde Almanya, Osmanlı Devleti üzerinde (wirtschaftliche Durchdringung) ekonomik etkileme politikasını pekiştirebilmiştir.

Bu yakın ilişki ağı nihayetinde Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşında Almanya ile müttefik olarak savaşa katılmasına yol açmıştır. Her ne kadar Osmanlı Devleti farklı müttefik arayışlarına girmiş ise de, Almanya’da da Türk-Alman ittifak hakkında farklı görüşler mevcut olmuştur. 2 Ağustos 1914 tarihinde iki devlet arasında imzalanmış gizli ittifak antlaşması, müttefik devletler tarafından Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğüne yönelik olumsuz yaklaşımı mucibince Osmanlı Devleti’nin Almanya’nın saflarında yer almasıyla sonuçlanmıştır.⁷ Osmanlı Devleti, Alman subaylara ordu yönetiminde geniş yetkileri verirken, Almanya askeri destekte bulunmayı taahhüt etmiştir. Yavuz ile Midilli olarak adlandırılacak Alman “Goeben” ve “Breslau” adlı kruvazörlerin personeli ile beraber Osmanlı Donanmasına katılımı ise Türk halkı arasında Almanya’ya yönelik olumlu bakış açısını pekiştirmiştir. Çanakkale, Kanal, Galiçya ile Filistin cephelerinde Almanlar ile beraber topraklarını savunan Türk asker ve subayları, genel olarak Almanya’ya yönelik olumlu bir

³ İlber Ortaylı, **Osmanlı imparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.25

⁴Kemal Beydili,II. Abdülhamid Devri’nde gelen ilk Alman askeri heyeti hakkında,*Tarih Dergisi*, XXXII, İstanbul 1979, s. 481

⁵ İlber Ortaylı, a.g.e., s. 57

⁶Mehmet Yılmazata, **Die Bagdadbahn- Schienen zur Weltmacht**. Marburg, Tectum Verlag, 2013, s. 45

⁷ John Keegan, *The First World War*. New York NY, Vintage Books-Random House, 2000, s. 216

yaklaşımı sergilemişlerdir. Öbür tarafta, Almanya'nın Osmanlı Devletini eşit ortak olarak kabul etmeyişi ve stratejik gereksinimlerini kendi menfaatlerine göre belirlenmesi problemlere de yol açmıştır. Alman askeri misyonu, özellikle Liman von Sanders'in etkisiyle geniş yetkilere sahip olmuştur. Hatta, savaşın sonlarına doğru sınırlı olmakla beraber Kafkas bölgesinde Türk ve Alman birlikleri arasında çatışmalar yaşanmıştır. Ancak, Osmanlı Devletinin levazım ve harb araç ve gereçleri bakımından Alman desteğine muhtaç olduğunu da belirtilmelidir. Savaşın başına doğru Osmanlı Devleti, Almanya'nın teşviğiyle "Cihat-i mukaddes'i" ilan etmiştir. Bu şekilde, İngiliz ve Fransız sömürgelerinde yaşayan Müslümanların ayaklandırılması amaçlandırılmıştır ancak istenilen etki olmamıştır. ABD'nin müttefiklere katılımıyla Almanya ve Osmanlı Devleti'nin aleyhine sonuçlanmıştır: Bulgar ve Avusturyalı Birinci Dünya Savaşı, Türk-Alman karşılıklı ilişkilerinin hem siyasi-stratejik hem de toplumsal bazda zirveye ulaştığı dönem olarak kabul edilebilir. Almanya, Türk toplumun algısında müttefik olarak ön yargılı ile yaklaşmayan devlet olarak hafızada kalmıştır.

2. Birinci Dünya Savaşından sonra 1933 yılına kadar Türk-Alman siyasi ilişkileri

Birinci Dünya Savaşından sonra Türk Alman ilişkileri Versailles Antlaşması gereğince etki bakımından azalmıştır. Alman askeri personeli ve Alman sivillerinin büyük bir kısmı Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmıştır. Kreeker, 3 Mart 1924'te imzalanan Türk-Alman Dostluk Antlaşmasına kadar ikili ilişkilerin "önemsizliğe kadar giden" bir seviyeye indiğini belirtmektedir.⁸ Hâlbuki karşılıklı ilişkiler önceden de tamamen sona ermemiştir. Örneğin Junkers uçak firmasının Türkiye'ye yönelik kapsamlı bir yatırım projesi henüz Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan, Haziran 1923 yılında Almanya Bakanlar Kurulunda dile getirildi.⁹ Bakanlar Kurulunun bizzat ilgilenmesi, Almanya'nın yerine Fransızların benzer bir projeyi takip etme endişesinden kaynaklanmıştır. Bu itibarla 3 Mart 1924 tarihli Dostluk Antlaşması yalnızca karşılıklı diplomatik ilişkiyi yeniden kurma girişimi olarak

⁸Lothar Ludwig Kreeker, **Deutschland und die Türkei im Zweiten Weltkrieg**, Frankfurt, Vittorio Klostermann, 1964 s. 11

⁹Karl Dietrich Erdmann (Ed.), **Akten der Reichskanzlei, Weimarer Republik, Die Kabinette Luther I und II, Band , Januar 1923 bis Oktober 1923, Dokumente Nr. 1-178**, Boppard a.R., Harald Boldt Verlag, 1977, s. 429 /Nr. 122, R 43 I /1403, Ministerratsbesprechung im Reichstagsgebäude, 14.06.7. 1923, saat 19

değil, uluslararası alanda yalnız kalmış iki devletin birbirini destekleme girişimi olarak değerlendirilmelidir. Her iki devletin Batı devletleriyle çözülmemiş sorunlar vardı.¹⁰ Savunma alanında da bağlantı sağlanılmıştır: 1925 yılında Türk Harp Akademisinde eğitici ve danışman olmak üzere Alman kurmay subayları Türkiye'ye gelmiştir. Bu örnekten hareketle, Almanya'nın 1920'li yıllarda da Türkiye ile ilgilenmeye devam ettiği söylenebilir. Hatta Türkiye, SSCB ve Almanya arasında gelişen uyumlu bir birliktelikten söz edilmektedir.¹¹ Öbür yandan, arşiv belgelerinin sayısı dikkate alındığında, karşılıklı ilişkiler düzeyinin 1920'li yıllardan önceki ve sonraki dönemlere kıyasla daha düşük olduğu da belirtilmelidir. Bu durumda, "yakın ilişki" ifadesi devrin şartlarına göre değerlendirilmelidir: Türk Alman ilişkileri birbirinden uzak değildi, ancak işbirliği seviyesi örneğin Türkiye-SSCB/ Almanya-Avusturya münasebetleri kadar gelişmiş değildi.* Weimar Cumhuriyeti dönemi boyunca Türk-Alman ilişkilerinde ekonomi faktörü etkindi. Örneğin, 1931 yılında İstanbul'da Atatürk'ün huzurunda yapılan Büyükelçilik toplantısında, Türkiye Cumhuriyeti Berlin Büyükelçisi Kemaleddin Sami Paşa, Almanya'nın Türkiye'ye yönelik ilgisinin ağırlıklı olarak ekonomi sahasında olduğunu, bu tavrın ancak yavaş siyasi ilgiye dönüştüğünü vurgulamıştı.¹² Demiryolu ve altyapı projelerinde Osmanlı Devletinden beri faaliyet gösteren Almanya bu sahada girişimlerini devam ettirmiştir. 1926 yılında Alman sermayesiyle yapılacak bir demiryolu projesi ve Alman hükümetince verilecek ihracat kredileri gündeme geldi.¹³ Bahse konu proje iki yıl sonra Alman hükümetince "ihracat kredilerinin verilmesinde sakınca olmadığı" şeklinde tekrar ele alındı.¹⁴ 12 Ocak 1927 tarihinde imzalanmış "Karşılıklı İkamet" antlaşmasına göre ise her iki hükümet, "kendi sınırları içinde en imtiyazlı

¹⁰ Yavuz Özgüldür, **Türk-Alman ilişkileri, (1923-1945)**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1993, s. 36

¹¹ Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s.342

*Cemil Koçak'a göre Weimar dönemi boyunca Türk Alman ilişkileri "çatışmadan uzak ve hayli yakın"dı. Bu ifade, Türk-Alman ilişkilerinde devamlılık ilkesine vurgu yapmaktadır. Bu ifade teknik olarak yanlış değildir, bununla beraber diplomatik ilişkilerinin ancak 1924 yılında tekrar kurulduğu ve Alman Büyükelçisi Nadolny'nin Büyükelçilik görevine paralel olarak Alman Silahsızlandırma Komisyonunun üyesi olarak Cenevre'de de bulunduğunu unutulmamalıdır.

¹² PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei, A 2366/30, 04.01.1931, III O 111 (10.01. 1931)

¹³ Günther Abramowski (ed.)**Akten der Reichskanzlei. Weimarer Republik.**Das Kabinett Marx III/IV Band 1 ,Boppard am Rhein: Harald Boldt Verlag, 1988, Dokument Nr. 124 Kabinettsitzung vom 24. November 1926 ,R 43 I/1416, Bl. 357-359

5. Maßnahmen zur Förderung des deutschen Exports.

¹⁴ Günther Abramowski (ed.)**Akten der Reichskanzlei. Weimarer Republik.**Das Kabinett Marx III/IV Band 2,Dokument Nr. 474 Kabinettsitzung vom 15.6.1928 / 2. Exportförderung R 43 I/1430, Bl. 352-355

yabancılar statüsünü karşılıklı olarak kabul etmişlerdi.”¹⁵ Kültür ve eğitim ilişkilerinin de yakın olduğunu bazı yazarlarınca vurgulanırken, Almanya’ya eğitim için giden sivil ve askeri öğrenciler sayesinde de dış politikada belirli bir yakınlaşmanın mevcut olduğundan söz edilmektedir. Ekonomik ilişkiler ise 1930 yılında Türk-Alman Ticaret Antlaşmasının imzalanmasıyla pekişmiş oldu.¹⁶

Alman araştırmalarınca, hem Türkiye hem de Almanya’nın Batılı ülkelerin emperyalizmine karşı mücadele ettiğini, uluslararası ortamda SSCB ile yapılan antlaşmalarla konumlarını sağlamlaştırmaya çalıştığını vurgulanmaktadır.¹⁷ Ayrıca bu yazarlar, Türk dış politikasını Lozan’dan sonra genel olarak statükocu, Alman dış politikasını ise revizyonist olarak değerlendirmektedirler. Türkiye ile SSCB arasında Kurtuluş Savaşından beri var olan yakın ve dostane ilişkiler elbette Almanya’nın hoşuna gitmiyordu. Almanya var gücüyle Türkiye’ye kendini Sovyetlerin yerine daha çekici bir alternatif ortak olarak göstermeye çalıştı.

Hitler’in 1933 yılında iktidara gelmesiyle Almanya, Türkiye’deki Komünist faaliyetleri mercek altına almıştır. Hitler, sahip olduğu ideolojik çizginin doğal sonucu olarak Komünist faaliyetleri “Dünya Yahudi Komplosu”nun bir parçası olarak değerlendirmeye meyilliydi. Nazi ideolojisine göre Komünizm “Uluslararası Dünya Yahudi şer ittifakı” düşüncesinin meyvesiydi ve Alman propagandası Yahudilik ile Komünizm arasındaki bağı ispatlamak için her türlü yola başvurdu.¹⁸ Bununla birlikte Türkiye, Almanya için ideolojik yönden bakir bir alandı ve siyasi ilişkileri sıkılaştırmak çok kolaydı. Krecke’ye göre İkinci Dünya Savaşına kadar olumlu bir gelişme gösteren Türk-Alman ilişkilerinin hızlı seyri Nasyonal Sosyalist ideolojinin dış politikada pek açık edilmemesinde yatmaktadır.¹⁹ Türkiye, Almanya’nın revizyonist politikasından pek rahatsız olmamışsa da Alman-İtalyan yakınlaşması Türkiye için olumlu bir gelişme değildi. *

¹⁵ Yavuz Özgüldür, a.g.e., s. 37

¹⁶ Tilman Koops (ed.) **Akten der Reichskanzlei. Weimarer Republik.** Die Kabinette Brüning I und II (1930-32). Baende 1-3, Boppard am Rhein: Harald Boldt Verlag, 1982/90
Band 1, Nr. 73, Chefbesprechung vom 12. Juli 1930, 11 Uhr, Anlage 1 Preisbeeinflussung. R 43
I/1157, Bl. 252-261

¹⁷ Ludwig Krecke, a.g.e., s. 12

¹⁸ Wolfgang Benz, a.g.e., s. 89

¹⁹ Ludwig Krecke, a.g.e., s. 19

*Krecke, İkinci Dünya Savaşı –Türk-Alman siyasi ilişkileri hakkında geniş bilgiler vermektedir. Konu hk. ayrıca Zehra Görgel Önder“**Die türkische Aussenpolitik im Zweiten**

3. Birinci Dünya Savaşından sonra Türk-Alman ekonomik ilişkileri

Türkiye'nin beş yıllık sanayi planı çerçevesinde iktisadi kalkınma politikasını sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu kaynakları, Hitler Almanya'sının siyasi ve iktisadi yükselişine paralel bir şekilde kolayca elde edebilmiştir.²⁰ Bir diğer ifade ile Türkiye sanayi gelişimine devinim kazandırabilmek amacıyla, özellikle sanayi makine üretimi alanında lider olan Almanya'dan "clearing/kliring" (bir çeşit takas yöntemi) yöntemiyle çok miktarda teknoloji ürünü temin edebilmiştir. Türkiye için gittikçe önem kazanan ekonomik konumu ikili ilişkileri yönlendirmiştir. Almanya yıldan yıla Türkiye için daha önemli bir ticaret ortağı haline gelmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Krizi Türk ekonomisini derinden etkilemişti. 1928-29'dan 1932-33'e kadar Türkiye'nin dış ticareti yüzde 25 oranında azalmıştır.²¹ Almanya'ya yapılan toplam ithalatta Türkiye'nin payı sadece yüzde 2,6 oranında, ihracatında ise yüzde 2,9 oranındaydı. Buna karşın Almanya ticaret ortağı olarak 1938 yılında Türk ithalatının yüzde 45'ini, Türk ihracatının ise yüzde 39'unu teşkil etmekteydi. Alman istatistiklerine göre ise(istatistik yöntemlerden kaynaklanan) küçük bir fark ile, Almanya 1938 yılında Türk ihracatının yüzde 47'sini, Türk ithalatının de yüzde 42,9'unu teşkil etmiştir.

Alman istatistiklerine göre Almanya'nın Türkiye'den ithalatı 1933 yılında 36,5 Milyon Reichsmark hacmindeyken, bu rakam 1936 yılına kadar 118,8 Milyon Reichsmark'a kadar ulaşmıştır. Almanya'dan Türkiye'ye ihracatı ithalatı ise 1933 yılında 38,2 milyon Reichsmark iken, bu rakam 1936 yılında 82,6 milyon Reichsmark'a yükselmiştir.²² Krecke'e göre Türkiye, Almanya'nın ticaret ortakları sıralamasında 29. sıradan 12. sıraya yükselmiştir. Türkiye'nin Almanya'ya ihracatı altı senede yüzde 216 oranında artmıştır, Almanya'nın Türkiye'den ithalatı ise üç senede (1933-1936) yüzde 325 oranında yükselmiştir. Bu rakamlar her ne kadar çok belirgin bir artışın yaşandığını gösterse de ticaretin çok düşük seviyelerden tekrar yükseldiğini belirtmek gerekmektedir. Ayrıca, clearing uygulaması da göz önünde

Weltkrieg", Oldembourg, Münih, 1977. adlı eserine bkz. . Kitap Türkçe olarak da yayınlanmıştır: Zehra Önder "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", Bilgi Yayınevi, Ankara, 2010

²⁰ Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, Ankara, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1990, s. 114

²¹ Şevket Pamuk, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat, Politikaları ve Büyüme**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 173

²² Statistisches Reichsamt, **Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. Fünfundfünfzigster Jahrbuch**, Berlin, Statistisches Reichsamt, 1937, s. 124

bulundurulmalıdır.

Adolf Hitler 1933 yılında iktidara geldiğinde, Türkiye stratejik bakımdan Almanya'nın en yakın müttefikleri arasında değildi. Türkiye'nin Nasyonal Sosyalist Alman dış politikasının ilgi alanının tamamen dışında kaldığına dair görüşleri ise tenkit edilmelidir.²³ Zira bu görüş, Türkiye'yi tamamen çevre ülkesi konumuna getirmektedir. Belgelerin ışığında Almanya, Türkiye'yi "tamamen dış politika alanının dışında" bırakmamıştır, yine de Türkiye, Alman politikasının yegâne ilgi odağı değildi. Almanya, Ocak 1932 yılından itibaren Türkiye'de Büyükelçi seviyesinde temsil edilmemiştir. Türkiye'de bu durum memnuniyetsizlikle karşılanmıştır. Ancak Alman Dışişleri Bakanlığı, bu problemin pekâlâ farkına varıp, raporlarında bu açığın en kısa zamanda kapatılması gerektiğine vurgu yapmıştır.²⁴

Türkiye Almanya'nın jeostratejisi açısından ikincil bir önem taşımaktaydı ancak "ilgi alanının tamamen dışında" kaldığı görüşü tartışılabilir. Türkiye'nin coğrafi konumu, savaşın başlamasından sonra artan stratejik rolü ve Doğu Akdeniz'de İngiliz etkisi Türkiye'nin Alman dış politikası için yine de belirli bir önem taşıdığını göstermektedir. Almanya'nın Türkiye'ye yönelik propaganda girişimleri de o açıdan değerlendirilebilir. Yine de Alman propagandasının ağırlık noktasının Batı ve Doğu Avrupa ülkelerinin olduğu gerçeği Türkiye'ye yönelik girişimlerinin daha sınırlı olduğu anlamına gelmektedir.

4. Nasyonal Sosyalist Dış Politikada Türkiye'nin rolü

Stratejik bakımdan Türkiye Cumhuriyeti, Almanya için göz ardı edilmemesi gereken bir ülkeydi. Türkiye, jeopolitik bakımdan kazanılması gereken bir aktördü. Türkiye, SSCB'nin güney hududunda yerleşik bir "serhat ülkesi" olarak Almanya için değerli stratejik bir bölgeydi. Almanya'nın Türkiye'ye yönelik hedeflerinden biri, Türk-Sovyet ilişkilerinin daha fazla gelişmesine engel olmaktı.

Almanya, savaştan sonra Türkiye ile geleneksel yakın bağlarını bir şekilde yeniden kurmak arzusundaydı. 1920'li yıllar her iki taraf için hem yeni bir başlangıçtı hem de eski bağların yeniden canlandırılması için uygun bir devirdi.

²³ Cemil Koçak, a.g.e., s. 346

²⁴ PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei, III O 2047 (15.06.1932), 12.06.1932

Almanya'da 1933 yılında meydana gelen iktidar değişikliği de Türk tarafı için çok kesin bir dönüm noktası değildi. Türkiye Cumhuriyeti ulusal egemenlik ve başka milletlerin iç işlerine karışmama prensipleri doğrultusunda hareket ettiğinden Almanya'da iktidara gelen Nasyonal Sosyalist rejim kendisi için aynen eski anayasalcı rejim gibi meşru bir ortaktı.

Adolf Hitler'in liderliğinde yükselen Nasyonal Sosyalizm yeni bir Dünya görüşüydü ve Almanya'nın dış politikası da bu ideolojiye göre şekil almalıydı. Nasyonal Sosyalist yönetim Türkiye'ye yönelik dış politikasında genel olarak eski saygın ve ölçülü standartlarını muhafaza etmeye çalıştıysa da, Almanya'nın artık yeni bir döneme adım attığını Türkiye'ye hissettirmeye çalıştı. Ayrıca yeni rejim Türkiye'de sadece olumlu bir Almanya tasviri uyandırmakla yetinmek arzusunda değildi. Nasyonal Sosyalist ideolojinin üstünlüğü ve başarısı Dünyanın öbür ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de kabul edilmeliydi. Führer und Reichskanzler Adolf Hitler'in (Önder ve Şansölye) dahi bir lider olduğu Ankara tarafından onaylanmalıydı. Nasyonal Sosyalizmin ezeli düşmanı olan "Komünistler ve Yahudiler" Türkiye'de de nefret ile anılmalıydı. Kısaca, yeni Alman yönetimi artık aktif bir bilgilendirme, basın, tanıtım ve propaganda politikasıyla imajını Türkiye'de oluşturmaya gayret etmekteydi. Bu politika Almanya için elbette hem siyasi hem iktisadi yönden meyve vermeliydi. Alman ürünleri Türk piyasasında mümkün mertebe Sovyet, Fransız veya İngiliz ürünlerinin yerini almalıydı. Ayrıca Almanya, Nasyonal Sosyalist yönetimin ilk yıllarında Hitler'in revizyonist politikasıyla büyük başarılarla imza attıktan sonra, Türkiye ile daha güçlü bağlar kurup; SSCB'nin, İngiltere ve Fransa'nın etkisini azaltmaya yönelik teşebbüslerde de bulundu. Bunların arasında, Alman ekonomik çevrelerine Türkiye'ye daha fazla yatırım yapma teşviki ile kültürel diplomasi yer almıştır.

Ancak Almanya, Nasyonal Sosyalizmi ideoloji olarak Türkiye'ye aktif bir şekilde ihraç etme gayretinde değildi. Hatta "ideoloji ihracı" resmi olarak Nasyonal Sosyalistler tarafından yasaklanmıştı. Türkiye ise bu girişimlerin çok erken farkına vardı. Her ne kadar Almanya ideolojisini doğrudan doğruya Türkiye'ye getirmeyi amaçlamadıysa da dolaylı olarak basın, radyo, kültür ve propaganda yoluyla sürdürülen Nasyonal Sosyalizmi Türkiye'de yüceltme girişimleri tepkiyle karşılandı. Almanya'nın Türkiye kamuoyunu yönlendirme girişimleri Ankara tarafından

reddedilmiştir. Elbette yeni Alman rejimi kendini tanıtabilirdi ve Türkiye’de daimi veya geçici olarak yaşayan Alman vatandaşlar kendi siyasi görüşlerini beyan edebilirdi, ancak, Türkiye’deki kamu alanı ve siyasi hayatı bundan etkilenmeyecekti. Bu durumun karşılıklı ilişkilere olumsuz olarak yansıtılmaması için Türk tarafı büyük gayret gösterdi. Aynı zamanda Türkiye, Nasyonal Sosyalizmin ırkçı yönlerinin Türkiye’ye sıçramasının önünde durdu. Bu tip teşebbüslerin ne devlet politikasında ne de kamusal alanda etkin olmasına müsaade edilmedi. Türkiye, kendi eğitim sektörünü ihya edebilmek için Almanya’dan Türkiye’ye sığınan Alman misafir bilim adamlarına kucak açtı. Bunu yaparken, Almanya ile iyi ilişkilerini sürdürmeye de gayret etti.

İki ülke önemli başarılarla imza atıp, hem kültürel, hem iktisadi ve hem de siyasi yönden dengeli bir ilişki sürdürdüler.

5. Metodoloji ve Kaynaklar

Bu çalışmada 1933 yılında Almanya’da iktidara gelmiş Nasyonal Sosyalist Hitler rejiminin yeni revizyonist dış politikası çerçevesinde diplomasi ve basın yoluyla, iktisadi yönden ve propaganda vasıtasıyla Türkiye Cumhuriyeti üzerinde nüfuz girişimleri ve Türkiye Cumhuriyetinin buna karşı sergilediği tavır açıklanmaya çalışılacaktır.

Almanya’nın Türkiye’ye yönelik yeni dış politikasının 1933 yılından önceye göre nasıl değiştiği ve hangi yöntemlerle ve ne amaçla nüfuz etmeye çalıştığı belgeler vasıtasıyla gösterilecektir. Türkiye Cumhuriyetinin bağımsız dış politikasını nasıl koruduğu ve Nasyonal Sosyalist Almanya’nın genel dış politikası çerçevesinde Türkiye’nin uluslararası ortamda konumu ortaya konulacaktır. Tezimizde birincil kaynak olarak Alman Dışişleri Bakanlığının siyasi arşivinin (Politisches Archiv des Auswaertigen Amtes) belgeleri kullanılmaktadır.*Aynı şekilde, Federal Almanya Arşivinde (Bundesarchiv) bulunan belgeler de kullanılmıştır. Tezimizde sunulan görüşlere mesnet teşkil etmek üzere Büyük Britanya Milli Arşivine (The National Archives /TNA)ait bazı belgelerinden de istifade edilmiştir.

*Belgelerin tanımında, belge tarihinin yanında (parantez içinde) ikinci bir tarih belirtildiğinde, alıcı kurumunun tasnif tarihi söz konusudur. Tasnif tarihi ile oluşturma tarihi arasında bazen geniş bir zaman dilimi mevcuttur, ayrıca tasnif no. ve tarihinin değiştirildiği durumlar da mevcuttur. O babda, kamu kurumuyazışmalar kuralları çerçevesinde en son tasnif tarihi esas alınmıştır.

Bunun yanında, F. Almanya tarafından yayınlanmış, Başbakanlık Özel Kalemine ait belgelerini ihtiva eden belgeler (Akten der Reichskanzlei- Weimarer Republik) de kullanılmıştır. Bu belgeler özellikle Weimar Cumhuriyeti dönemi için önemlidir. Aynı şekilde, cilt halinde yayınlanmış ve Alman dış politikası için önemli olarak değerlendirilen belgeleri kapsayan “Alman Dış Politikası hakkında belgeler 1918-1945” (Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik (ADAP) 1918-1945)adına basılan orijinal arşiv belgelerin kullanımına ağırlık verilmiştir. 5 seri ve toplam 55 ciltten oluşan basımın Türkiye ile ilgili 302 adet “gizli” ibareli belgenin Türkçe çevirisi Sezen Kılıç tarafından yapılmıştır.²⁵ Tez çalışmamızda ise orijinal /öz kaynaklara erişmek amacıyla kısmen Almanca belge edisyonuna, ancak ağırlıklı olarak doğrudan orijinal belge fonlarına başvurulmuştur.

Ayrıca, konuyu tarihi arka planıyla anlatabilmek için ikincil kaynak olarak özellikle Almanca, Türkçe, İngilizce kitaplar ve monografiler kullanılacaktır. 1930-1945 yılları arasında Almanya'nın Türkiye kamuoyunu ve Türk hükümetini etkileme girişimleri ve bu çerçevede özellikle basımın nasıl bir önem taşıdığı izah edilecektir. Hem Alman basımının Almanya Dışişleri ve propaganda bakanlıkları vasıtasıyla yeni Hitler rejimini Türkiye'de olumlu olarak gösterme çabaları, hem de Almanya'nın Türk basını ve devlet adamları üzerinde propaganda yoluyla ve doğrudan etkileşim yöntemleriyle Almanya'nın nasıl olumlu olarak lanse edilmeye çalışıldığı gösterilecektir. Kısa da olsa devrin iktisadi meseleleri de ele alınacaktır ve siyasi kararları etkileyen bu önemli konuya gereken önem verilmeye çalışılacaktır.

İçerik bakımından Nasyonal Sosyalist Almanya'nın dış politikası, tarihsel arka planıyla ve bütün önemli olayları katmak suretiyle genişçe izah edilecektir. Bununla birlikte aktörlerin motivasyonu ve onları etkileyen olgular analiz edilecek ve bunun Türkiye politikasına yönelik etkisi anlatılacaktır.

Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivinden (Politisches Archiv des Auswaertigen Amtes) elde edilen belgeler tezin en önemli kaynağını teşkil etmektedir. Arşiv'de bulunan belgeler üç tasnif grubunda muhafaza edilmektedir:

²⁵ Sezen Kılıç, **Hitler'in Gizli Dosyalarında Türkiye**, İstanbul, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, 2012, s. 30 dev. Aynı belge edisyonu kullanan Süzen Gül , devrin olayları yalnızca siyasi ve ideolojik perspektiften ele almaktadır. bkz.: Ezo Süzen Gül, **Hitler'in Türk Dostları**, Dış Yayınları, İstanbul, 2006

1. “B-Federal Almanya Dışışleri Bakanlığı”
2. “MfAA-Almanya Demokratik Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı”
3. “R- Alman İmparatorluğu Dışışleri Bakanlığı”

Tezimizde, araştırılan devir gereğince “R” fonunda korunmakta olan, Almanya İmparatorluğu Dışışleri Bakanlığı belgelerine başvurulmuştur. Zamanında Dışışleri Bakanlığı tarafından klasör şeklinde yapılan bölümlene yöntemine bağlı kalmıştır. Belgeleri araştırırken, Alman Dışışleri Bakanlığının yapısı dikkate alınmıştır. Bakanlık “Daireler” şeklinde idare edilmiş. Dairelerin arasında Politika Dairesi, Personel ve İdari İşler Dairesi, Hukuk Dairesi, Dış Ticaret Dairesi, Kültür Dairesi, Basın ve Radyo Dairesi bulunmaktaydı. 1920 yılından başlayarak dairelerde ayrıca “birim”alt yönetimi oluşturulmuştur. Alman Dışışleri Bakanlığının “birim”(Referat) yapısı gereğince, bazen aynı zaman dilimine ait olan tasnif fonları paralel olarak başka klasörlerde de bulunmaktadır ve kronolojik düzen her zaman muhafaza edilmemiştir.

Yapılan arşiv çalışmalarında, konu icabı öncelikle “Politik Dairesinin” belgelerine başvurulmuştur. Buna müteakip Kültür, Hukuk, Basın Dairelerinin tasnifleri dikkate alınmıştır. Politika Dairesinde bulunan karşılıklı diplomatik ilişkileri ihtiva eden belgelerin çoğu kronolojik olarak muhafaza edilmiştir. Politika Dairesinin klasörleri genel olarak ülke bazında muhafaza edilmiştir, örneğin tezimizde yoğun olarak kullanılan “Politika-Türkiye” (Politik-Türkei) olarak tasnif edilen klasörler “Türkiye konusunu” ele almaktadır.

Politika Dairesinin çalışma alanının dışında olan (örneğin kültür, basın) dairelerin klasörlerinde çoğu zamanda kronolojik düzen mevcuttur, ancak bu klasörlerde tek ülke değil, “ülke grupları” ele alınmaktadır. Bu tür klasörlerde “Türkiye” konusu bazen seyrek, bazen de daha yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, klasörlerde bulunan belgeler Türkiye’ye yönelik Alman politikası hakkında önemli ek bilgi vermektedir. Bundan ötürü, “Kültür/ Üniversiteler” konulu belge fon ve klasörlerinde Türkiye ile ilgili belgeler de bulunmaktadır. Arşiv çalışmaları esnasında, savaştan dolayı tahrip olunan belge ve klasörler “savaş zayıyatı” (Kriegsverlust) olarak nitelendirmekte ve bunlar ancak taramalar sırasında

ortaya çıkmaktadır.

Almanya Dışışleri Bakanlığı Siyasi Arşivine ait klasörlerin muhteviyatı:

“PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei” adlı klasöründe, 1933-36 yılları arasında diplomatik seviyede yürütölen ikili ilişkilere dair belgeler bulunmaktadır. Söz konusu arşiv fonunda, genel olarak büyükelçilik ve konsolosluk raporları ile Alman Dışışleri Bakanlığının konu raporları bulunmaktadır. Fon, özellikle basın propagandası ve Türk siyasetçi ile gazetecileri hakkındaki değerlendirmelerden dolayı dikkate şayandır.

“PA AA R 12635 Türkei 35, Presseabteilung, Verbote von Zeitungen und Drucksachen aus der Türkei” adlı klasör, çok fazla belgeyi ihtiva etmemekle beraber Türkiye’de yayımlayan ve Almanya’ya gönderilmesi yasaklanan Almanca yayınlar hakkında belgeleri ihtiva etmektedir.

“PA AA R 60609, Kult. Gen. 13, Akten betreffend Geheime Verschlussachen des Ref. Kult. Gen., Band 6 Generalia, Kult 6 2737 1942/ Kult 62845/1943” adlı klasör, kültürel meseleleri ele almaktadır. Klasörde bulunan belgelerin ekseriyeti Doğu Avrupa, kısmen de Doğu Asya (Japonya) ile alakadar görünmektedir. Ancak, birkaç belge Türkiye’deki Alman propagandasını ayrıntılı olarak ele almaktadır.

„PA AA R 61269 Kult. Pol. Generalia I , Akten betreffend Propaganda/Verschiedenes von 1943 bis 1945“ belge fonu, ağırlıklı olarak Doğu Avrupa’da ancak aynı zamanda kısmen olsa da Türkiye’de yapılan Alman kültür faaliyetleri hakkında konuları kapsamaktadır. “PA AA R 60604 Kult Gen. Akten betreffend Geheime Verschlussachen des Ref. Kult.Gen. Forts. Band 2, von Kult Gen 460/1937 bis Kult Gen 907 g 1938, Band 1 Generalia” adlı belge fonunda Türkiye hakkında az materyal mevcuttur. Belgelerde, “gizli” ibaresi mevcuttur.

“PA AA R 60598 Kult. W Akten betr. Geheime Verschlussachen des Referats Kult W, Band 1 Wissenschaft, Forts. Band 2 von VI W 6 g 1935 bis Kult W 5A1 g 1937, Geheim” adlı klasörü “gizli” ibaresini taşımaktadır. Çeşitli ölle ve

konular hakkında gizli olarak nitelendirilen belgeleri ihtiva eden klasöründe, Prof. Scurla'nın Türkiye'yle ilgili az sayıda belge yer almaktadır.

PA AA R 64296 c Akten Kult (tarih/ başka tasnif No. verilmemiştir)adlı klasör Türk-Alman diplomatik ilişkilerinin kesilmesinden sonra Alman bilim adamlarının akıbeti ve Almanya'nın kültür politikası hakkında bazı bilgileri ihtiva etmektedir.

PA AA R102028 Pol. IM Akten betreffend Abwehr Türkei -geheim- Pol. IM 200/ mil Pol. 15G Bd.1 vom 18.02.1942-17.08.1944 adlı "gizli " olarak tasnif edilen klasör, Almanya'nın Türkiye'de bazı istihbarat faaliyetleri hakkında bilgi ihtiva etmektedir.

PA AA R 66740 Kult-D IV, Betreff Verlag, Druck u. Vertrieb im Auslande- Sonstige Broschüren, St-Z, Band 62 Teil i vom Mai 1940 bis März 1943 adlı klasör Türkiye'de ve diğer ülkelerde propaganda maksadıyla kullanılan propaganda materyallerinin konumu hakkında belgeler ihtiva etmektedir.

PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei adlı klasöründe, hem Weimar Cumhuriyeti hem de Hitler rejimine ait, Türkiye hakkındaki siyasi ve ekonomik değerlendirmeler yer almaktadır. Almanya'nın ekonomik ve propaganda faaliyetlerine ait belgeler mevcuttur.

PA AA R 78535 Abt. III, Akten betr. Nationalitaetenfrage, Fremdvölker in der Türkei 1.7.27-6.02.36 , L 1276/L328239-L 328240 Bd. 3, Politik 6 Türkei adlı klasöründe, iskân politikası ve Yahudi meselesiyle ilgili belgeler mevcuttur.

PA AA R 78587 Abt. III, Akten betr. politische und kulturelle Propaganda, 7.2.24-11.11.35, Bd. 1 Politik 26 Türkei. Bahse konu klasörde Hitler rejimine ait az sayıda belge mevcuttur, yine de propaganda bakımından önemli olan, Alman yazarlarının faaliyetleriyle ilgili belgeler dikkate şayandır.

PA AA R 104797 Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1936, Pol. VII 23, Politik adlı klasöründe Trakya olayları ile ilgili belgeler mevcuttur.

PA AA R 104797 Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland, von Pol. VII 98, Pol. VII 23 adlı klasöründe başta Atatürk olmak üzere Türk devlet adamları hakkında değerlendirme raporları mevcuttur.

PA AA R 104798 Akten betr. Innere Politik, Parlaments-und Parteiwesen in der Türkei 2.6.36-7.10.40 Bd 1 Pol 7 24 Politik Türkei 5 adlı klasörü umumi itibarıyla Türk iç politikasını ele alıp daha çok tercümelerden ibaret,tir.

PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei 07.02.35-22.07.38 , Politik 36 adlı belge fonu Yahudi meselesi ve Türk üniversitelerinde Alman profesörlerinin faaliyetlerini ele almaktadır.

PA AA Inland II g 31, Akten betr. Internierte, 1943-45, Ausw. Amt Inl. II 723930, 19/21.12. 1944 adlı belge fonu, Türkiye’de enterne edilmiş Alman vatandaşlarıyla ilgili belgeler ihtiva etmektedir.

PA AA Ankara 806 R Geheim Bd. 2 1940-1942 Deutsche Rundfunksendungen in türkischer Sprache,Anregungen,Beanstandungen und Kritik der türk. Seite. Bahse konu klasörde, Türkiye’ye yönelik Alman radyo propagandasını ele alınmıştır.

PA AA Ankara 578 B 21 Deutsche Botschaft in der Türkei-Deutsche Kolonie Ankara/Ortsgruppe der NSDAP. Az sayıda belgeyi ihtiva eden klasörde, NSDAP partisinin Türkiye’deki faaliyetleri ile ilgili belge ve raporlar mevcuttur.

PA AA Ankara 772 Auswartiges Amt Betreff: Berichte des Berliner Türkeisenders Band 3 von 1942, P2 1hI. Bu klasörde, Almanya’nın radyo propagandası hakkında rapor ve yazışmalar mevcuttur.

PA AA R 64036, (Dosya No. yok) Mikrofiche J 7317-7322 adlı, Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi Mikrofiche koleksiyonunda Almanya'nın uluslararası üniversite ve eğitim kurumlarıyla yapılan değişim programları ve faaliyetleri ele alınmıştır.

PA AA R 64136, Dosya No. yok, Mikrofiche J 7397-7401 adlı, Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi Mikrofiche koleksiyonunda bulunan belgelerde Alman

bestekâr Paul Hindemith'in faaliyetleri ile Türk üniversitelerinde faaliyet gösteren bazı Alman bilim adamlarının faaliyetleri hakkında belgeler mevcuttur.

Siyasi Arşivi Mikrofiche Arşivinde muhafaza edilmiş, PA AA J 7402-7406 No.lu mikro fiş fonu/ R 64137, VI “Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara”, von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4- Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara) adlı belge klasöründe Ankara'daki Ziraat ve Baytarlık yüksek okullarının faaliyetleri ile Alman profesörlerinin konumu hakkında belgeler mevcuttur. Bahse konu mikro fişlerde bulunan belgelerin suretinden, orijinal belgelerinin savaş şartlarının altında yandığı belirgin olmaktadır, yangın izleri mevcuttur.

Federal Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivinin yanında, Federal Almanya Arşivinde bulunan kaynaklara da başvurulmuştur. Bahse konu arşivde bulunan ve araştırılan döneme ait belgelerin ekseriyeti eski Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisinin (NSDAP) ve partiye bağlı olan yapılanmalarına ilişkindir. SS ve NSDAP parti teşkilatına bağlı birimlerin yazışmaları mevcut bulunmaktadır.

Bahse konu arşivde bulunan ve araştırılan döneme ait belgelerin ekseriyeti eski Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisinin (NSDAP) ve partiye bağlı olan yapılanmalarına ilişkindir. SS ve NSDAP parti teşkilatına bağlı birimlerin yazışmaları bulunmaktadır.

Ayrıca, savaş şartlarından dolayı bir bölümü bakanlıklara ait muhafaza edilmiş, çoğu mikro fiş şeklindeki çeşitli belge ve klasörler de mevcuttur. Belirtilmelidir ki İkinci Dünya Savaşından sonra galip devletler (özellikle ABD) Nazi partisine ait olan belgelerine el koyup bunları ancak yıllar sonra ve kısmi olarak iade etmiştir. Bu durum, diğer kamu kurumları için de geçerlidir. Belgelerin bir kısmı tam klasör olarak mevcut iken, bazı belge veya belge serileri ancak tek yaprak olarak, eksik veya genel konu tasnifi olarak mevcut bulunmaktadır. Arşiv kullanımında, halen sağ olan veya ölümlerinin otuz yıldan az süre geçmiş kişilerin kişilik ile özlük haklarının muhafazası için önlemler alınmıştır, bazı belgelere erişebilmek için özel izin dilekçesi icap ederken, bazı belgelerin kullanımına izin verilmemektedir.

Federal Almanya Arşivine ait klasörlerin muhteviyatı:

BArch R 43/ 3555 adlı klasör, Başbakanlık ve Başbakanlık özel kalemine ait, yabancı vatandaşlarının şikâyet ve dilekçeleriyle ilgili belgelerden ibarettir.

B Arch R 55/ 20016 adlı klasör, Alman Propaganda Bakanlığının desteğiyle kurulan “Radio Union” adlı şirketinin yazışmaları ihtiva etmektedir. Türkiye ile ilgili faaliyet raporları dikkate şayandır.

B Arch R 43 II, 1498 b adlı fon, çoğu Başbakanlığına gelen “ilgi” ile faaliyet raporlarından ibarettir. İçinde, Olimpiyat Oyunlarıyla ilgili, Türk öğretmen ziyaretçi grubu gibi Türkiye ile ilişkin belgeler de mevcuttur. Ayrıca, “Savarona” yatının satın alma süreciyle ilgili belgeler mevcuttur.

B Arch R 43 II 1499 adlı arşiv fonu, Almanya'nın tanıtım ve siyasi aktivitelerle ilgili belgeleri ihtiva etmektedir. Türkiye ile ilgili, “spor” konulu uzmanlık raporu ile Türkiye Cumhuriyeti Berlin Büyükelçiliğiyle ilgili belgeler mevcuttur.

B Arch NS 19 3537, B Arch NS 19/ 297, B Arch NS 19/2077, B Arch NS 19/ 2523, B Arch NS 19/2511, B Arch NS 19/ 947 ve B Arch NS 19/ 3285 adlı belge koleksiyonları, SS teşkilatının lideri Himmler'e ait emir, talimat ve raporları ihtiva etmektedir. Özellikle SSCB savaş esirlerinden oluşturulmuş “Türkistan Lejyonu, Doğu Lejyonları” ile diğer Türk birlikleriyle ilgili materyal mevcuttur.

B Arch NS 19 3537 aslı belge koleksiyonunda yine SS Teşkilatı'na ait emir ve talimatlar mevcuttur.

BArch NS 43/204 No.lu tasnif fonunda tarih sırasına göre dizilmemiş, NSDAP (Nazi Partisinin) ve Propaganda Bakanlığının yurt dışı ilişkileriyle ilgili belgeler mevcuttur. Belgelerin ekseriyeti ABD, Batı Avrupa ve genel propaganda konuları ele almaktadır.

B Arch NS/12/581 No.lu belge klasöründe NSDAP yurt dışı teşkilatının yazışmaları mevcuttur. Türkiye'deki parti teşkilatı ve özellikle Nasyonal Sosyalist Öğretmenler Birliği ile ilgili belgeler de mevcuttur.

Barch NS/9/465 No.lu klasöründe, İkinci Dünya Savaşından sonra, 1946 yılında, Almanya'daki ABD işgal kuvvetleri tarafından oluşturulmuş NSDAP Türkiye örgütü üye listesi muhafaza edilmiştir.* Listede, parti azalarının üyelik no.su, üyeliğe naspı, doğum yeri ve tarihi, Türkiye'deki adresi ile mesleği kaydedilmiştir. Üye listesinden, çeşitli tarihlerde Türkiye'de bulunmuş NSDAP üyelerinin sayısı ortaya çıkmaktadır.

B Arch NS 9/ 337 No.lu klasöründe, NSDAP yurtdışı teşkilatının Almanya teşkilatı arasında yazışmalar yer almaktadır. Belçika, Norveç, İspanya, Portekiz v.s. Ülkelerinin yanında Türkiye hakkında da bilgiler yer almaktadır.

* ABD askeri idaresi, savaştan sonra NSDAP üyelik arşivine el koymuştur. Bütün NSDAP parti üyelerinin özlük bilgileri, adı ve üye numarasına göre tasnif edilmiş, belgeler "Berlin Document Center" ve ABD de muhafaza edilmiştir.ABD, bu suretle Almanya'da eski parti üyelerinin faaliyetlerini kontrol etmek istemiştir.

I. BÖLÜM

ALMAN DIŞ POLİTİKASI VE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

1.1. 1933 YILINA KADAR ALMAN DIŞ POLİTİKASI - ULUSLARARASI SAHNEYE DÖNÜŞ

1.1. Alman “Weimar” Cumhuriyetinin savaş sonrası dış politikası

Almanya, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra uluslararası toplumda dışlanmıştı. Bir taraftan savaşta yenik düşmüş Almanya, galip müttefik güçlerin mali ve siyasi baskısına maruz kalmış, diğer taraftan da Alman devleti, yeni Cumhuriyet rejimiyle kendi halkının gözünde meşruiyet kazanmak zorunda kalmıştı. Cumhuriyet anayasasını kabul etmiş yeni hükümet, Alman halkının geniş bir kısmında yenilgiden sorumlu tutuluyordu.²⁶

Almanya aynı zamanda da, uluslararası toplumda yeniden saygın bir ülke olma girişimlerinde bulunmaktaydı. Almanya hem dış politikada hem iç politikada çok büyük bir engel olan Versailles Anlaşması’nın etkilerini pasivize etmek için eskiden düşman olduğu Batılı devletlerle yeniden ilişki kurmak zorundaydı. Versailles antlaşması, Osmanlı İmparatorluğuna dayatılan Sevr Antlaşmasına muadil, Alman egemenlik haklarını önemli ölçüde sınırlamış, toprak kaybına yol açmıştı.²⁷

Alman dış politikasının savaştan sonraki en öncelikli konuları arasında, Almanya’yı tekrar uluslararası camiaya kabul ettirmek geliyordu. Bu doğrultuda Dışişleri Bakanı Stresemann, 1922’de SSCB ile dostluk ve gizli de olsa askeri işbirliği içeren Rapallo Antlaşmasını,* 1925’te de Almanya’ya Milletler Cemiyetine

²⁶Sebastian Haffner: **Von Bismarck zu Hitler. Ein Rückblick**, Münih, Knauer Verlag,1987, s.167

²⁷Sebastian Haffner, a.g.e. , s. 177

*Rapallo Antlaşması: 16.04.1922’de İtalya’nın Rapallo kasabasında Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti ile Almanya Devleti arasında imzalanan anlaşmasıyla her iki devlet karşılıklı diplomatik ve ekonomik ilişkilerini resmi olarak tekrar kurdu. Bu suretle, uluslararası alanda tecrit edilmiş iki devlet tekrar diplomasi sahnesine dönüp birbirine destek verdi.

üyeliğini hedef gösteren ve Almanya'nın tekrar uluslararası kabulünü sağlayan, Locarno Anlaşmasını** imzaladı.²⁸ Rapallo Anlaşması ile Almanya-SSCB işbirliğinin temelleri atılmıştı.²⁹ Almanya böylece tecrit durumunu hafifletebildi.

1.2. Alman “Weimar” Cumhuriyetinin meşruiyet ve ekonomik sorunları

Almanya, Versailles Antlaşmasında öngörülenin aksine savaş tazminatının bir kısmını ödeyemeyince Fransız ve Belçikalı askeri birlikler Ocak 1923 yılında Alman ekonomisinin bel kemiği olan Ren-Ruhr bölgesini işgal etmişti.³⁰ Milli duyguları feci bir şekilde incinmiş Alman halkı; grev, gösteri gibi pasif direniş yollarına başvurarak, sivil itaatsizlik girişimlerinde bulunuyordu. Göstericilere karşı ölümcül şiddet kullanmaktan geri durmayan Fransız birlikleri, nihayet bölgeyi terk etmişse de Ren bölgesi Alman askerlerinden tamamen arındırılmış bulunmaktaydı ve savaş tazminatları meselesi Dünya iktisadi buhranının sebepleri arasında yer alacaktı.³¹ Alman Cumhuriyeti, topraklarının yabancı güçlerden işgalini (Ren bölgesi) 1930 yılında sona erdirdiyse de, baş göstermeye başlayan Dünya İktisat Krizi ve akabinde yaşanan Alman toplumunun siyasi radikalizasyonu dış politikadaki başarıları gölgelemeye devam edecekti.³²

1923 yılında hiperenflasyona da maruz kalan Almanya, Amerikalı maliye uzmanı Dawes tarafından hazırlanan “Dawes Planı” sayesinde en ağır İngiliz ve Fransız mali isteklerinden –geçici de olsa – kurtulabilmişti. Dawes planı yeni Alman para birimi olan Rentenmark'ı yaratıp onu hem altın, hem de dolar bazına bağlamıştı ve bu şekilde Alman ekonomisi tekrar canlanabilmiştir.³³ 1930 yılından itibaren ekonomik ve siyasi işbirliğine ağırlık veren bir politika izlemeye başlayan yeni

**Locarno Antlaşması: İsviçre'nin Locarno kentinde görüşülen ve 01.12.1926 yılında Londra'da imzalanan Locarno Antlaşmasıyla İtalya ve İngiltere Almanya'nın batı hududunu garanti altına aldılar.Bu suretle Almanya ile ilişkilerinin normalleşmesi amaçlanılmıştır.

²⁸Gottfried Niedhardt, **Die Aussenpolitik der Weimarer Republik**, Enzyklopaedie Deutscher Geschichte C. 53, Münih, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2006, s.23

²⁹Sebastian Haffner, **Der Teufelspakt. Die deutsch-russischen Beziehungen vom Ersten zum Zweiten Weltkrieg**,4.baskı,Zürih, Manesse Verlag,1994,s.92

³⁰Dr. Schultze, **Ruhrbesetzung und Weltwirtschaft,Eine internationale Untersuchung der Einwirkungen der Ruhrbesetzung auf die Weltwirtschaft** (Schriften des Weltwirtschafts-Instituts der Handels-Hochschule Leipzig, Band 3) Leipzig, G.A.Gloeckner,1927, s. 22

³¹Willi Albers (Ed.): **Handbuch der Wirtschaftswissenschaft (HdWW)**, Tübingen ,J.C.B.Mohr (Paul Siebeck)/Göttingen, Vandenhoeck&Rupprecht, 1982 ,s.138

³²Gottfried Niedhardt, a.g.e., s. 31

³³Eberhard Kolb, **Die Weimarer Republik**, Grundriss der Geschichte, Münih, Oldenbourg Verlag, 2002,s.67

Şansölye Heinrich Brüning, Avusturya ile ekonomik ve gümrük birliği planı geliştirdiyse de bu istek Fransız baskısıyla başarısızlıkla sonuçlandı.³⁴

Yine de, Alman dış politikası eski aciz konumundan kurtulup daha aktif bir sürecin içine girmiş oldu. Ekonomik krizin etkisiyle savaş tazminatları meselesi Almanya'nın lehine işliyordu. 1929 yılında tasarlanan ve 1930 yılında Alman parlamentosu tarafından kabul edilen Young Planı, Almanya'nın savaş tazminatlarını daha düşük oranlarda ödemesini onaylamıştı.³⁵

1.3. Alman Dış Politikası ve Revizyonizm

1933 yılından sonra iktidara gelen Hitler iktidarı revizyonist yaklaşıma yeni bir anlam kattı. 1933 senesinden itibaren sürdürülen Alman dış politikası, bir bütün olarak algılanmalıdır: Ne ideolojinin rolü azaltılmalı, ne de geleneksel Almanya dış politik yapısı ihmal edilmelidir. İdeoloji Almanya'yı hiçbir zaman geleneksel dış politik yöntemlerinden yoksun bırakmadı ve zaman zaman Nasyonal Sosyalist ideoloji dış politikada farklı çıkarlar gereği ihmal edildi. Yine de devrin Alman dış politikası yeni ideolojiden tamamen ayrı olarak ele alınmamalıdır.³⁶ Ayrıca belirtmelidir ki, Birinci Dünya Savaşının sonunda 1919-1920 yıllarında yapılan barış antlaşmaları (Neuilly, Versailles, Trianon, Paris vs.) yenik düşmüş bütün ülkelerde bir hoşnutsuzluk duygusu yaratmıştır. Bu durum revizyonist bir dış politika anlayışının doğmasının da nedeni olarak görülebilir.* Ülkelerin çoğunda, hak iddia ettikleri "tarihi hudutlarına ulaşamadıkları dolayısıyla soydaşlarından ayrı düştükleri kaygısı mevcuttu. Bu durum özellikle Macaristan, Bulgaristan ve Romanya için geçerliydi; dolayısıyla Almanya uluslararası ortamda revizyonist siyasetiyle yalnız değildi.³⁷

³⁴Heinrich Brüning, **Memoiren 1918-1934**, Münih, Deutscher Taschenbuch Verlag,1970, s. 269

³⁵ Sebastian Haffner: a.g.e, s. 195

³⁶ Wolfgang Benz/Hermann Graml/Hermann Weiss: **Enzyklopaedie des Nationalsozialismus**, Stuttgart, Klett-Cotta Verl. 1997, s. 69

*Almanya'nın revizyonist politikası için bkz. : Marina Cattaruzza,Stefan Dyroff,Dieter Langewiesche (ed.),**Territorial Revisionism and the Allies of Germany in the Second WorldWar**, Oxford/ New York, Berghahn Books, 2014

³⁷Klaus Hildebrand-Jürgen Schmaedeke-Klaus Zernack (Ed.), **An der Schwelle zum Weltkrieg. Die Entfesselung des Zweiten Weltkrieges und das Internationale System.** , Berlin, Walter de Gruyter Verlag, 1990, s.120

2. 1933-1936 NASYONAL SOSYALİST DIŞ POLİTİKA - YENİ REJİM RÜŞTÜNÜ İSPATLIYOR

2.1. Alman iç politikasının dış politikaya etkileri

Adolf Hitler Ocak 1933 yılında iktidara geldiğinde öncelikle kendini iç politikada ispatlamaya çalışmıştır.³⁸ Nasyonal Sosyalist rejim diğer ülkelerde pek güven verici bir imaja sahip olmadığından, yeni iktidar ilk adımlarını dikkatli atmak zorundaydı. Milliyetçi ve revizyonist bir ajandayla seçilen Adolf Hitler, Almanya için büyük bir haksızlık abidesi konumunda olan Versailles antlaşmasının etkilerini bertaraf etmeye çalıştı. Ancak yeni Alman hükümeti diğer devletlerce tehdit olarak algılanmak istemediğinden, yatıştırıcı sinyallerin gönderilmesi hayati önem taşımaktaydı.*

Zira Alman ordusu (Reichswehr) 100.000 askeriyle dış tehditleri bertaraf edebilecek konumda değildi ve Almanya ılımlı bir siyaset sürdürmek zorundaydı. Beklentilerin aksine, Hitler SSCB ile ilişkileri askıya almayıp, esasında ideolojik bakımdan zıt olan Sovyet rejimiyle mutabakata varmaya çalıştı. SSCB ise bu politikaları aynı şekilde destekledi.³⁹ Böylece Hitler iktidarı SSCB ile daha önceden yapılan ve saldırmazlık ve işbirliği ilkeleri ihtiva eden Berlin Antlaşmasını tekrar uzattı. Hitler tarafından, 17 Mayıs 1933 tarihinde Alman parlamentosu olan Reichstag'ta irat olunan ve uluslararası basın tarafından dikkatle izlenen barış konuşması genel olarak olumlu yorumlanmıştı. Ayrıca Hitler, Katolik kilisesi ile olan anlaşmazlıkları gidererek Vatikan Devletiyle 20 Haziran 1933 tarihinde bir anlaşma da imzaladı.⁴⁰

Her ne kadar yeni rejim, barış yanlısı olduğunu beyan etse de, Weimar Cumhuriyetinin dış politikasına nazaran daha farklı bir yola doğru gittiğini belli

³⁸ Haffner, a.g.e. , s. 234

*Versailles Antlaşması ve Türkiye'nin Sevr arifesi konumu hk. bkz: Alan Sharp, **The Versailles settlement: peacemaking after the First World War, 1919-1923**, London, Plagrave Macmilian, 2008, s. 182 dev.

³⁹Philipp W. Fabry, **Die Sowjetunion und das Dritte Reich. Eine dokumentierte Geschichte der deutsch-sowjetischen Beziehungen 1933 -1941**, Stuttgart, Seewald, 1972 s.40

⁴⁰Armin Roth, **Das Reichskonkordat vom 20.7. 1933: unter besonderer Berücksichtigung seiner historischen Vorgänger in 800 Jahren Deutscher Geschichte**, Münih, Ludendorff's Verlag GmbH, 1937, s.18

etmiştir. Almanya, bir tarafta kararlılığını, öbür tarafta barış yanlılığını vurgulamaya çalıştı. Ordusu anlaşmalar gereği küçültülen Almanya ve yeni hükümeti, askeri kanadını güçlendirmek arzusundaydı.⁴¹ 1934 yılı başında beklenmedik bir şekilde Polonya ile (Ocak 1934) on senelik bir saldırmazlık antlaşması imzalayan Hitler, aynı yıl SSCB ile de benzer bir antlaşma imzalamıştır.⁴²

Reaksiyon olarak Şubat 1935 yılında gerçekleştirilen Fransız-Sovyet ittifakı, esasında Almanya ile rakip olan Polonya'yı geçici de olsa Almanya'ya yaklaştırdı. Zira Polonya, tarihsel nedenlerle SSCB'ye karşı güvensizlik içindeydi.⁴³

2.2. Alman jeostratejisi ve Orta Avrupa

Hitler'in ittifak politikası, Birinci Dünya Savaşından evvel yaşanan bloklaşma politikasıyla kıyaslanamaz. O devirde büyük devletler ideolojik faktörlere pek de bakmadan güç dengesine bağlı bir kutuplaşmaya doğru gittiler. Almanya eskiden sahip olduğu büyük güç statüsüne henüz ulaşamadığından bu hamleler kısmen savunma ve jeostratejik alan politikasının çerçevesinde yorumlanabilir. Bu çerçevede Hitler, Versailles Antlaşması gereğince Almanya'dan ayrılmış Saar bölgesinin akıbetinin referandumla belirlenmesi için Fransız Başbakanı Laval'ın onayını alarak 1935 yılında Saar bölgesini barışçıl yolla Almanya ile birleştirdi.⁴⁴ Bu şekilde, Nasyonal Sosyalizm barışçıl bir şekilde ilk büyük ve belirgin dış politika zaferini kazanmış oldu.

Hitler'in memleketi olan Avusturya'da Nasyonal Sosyalist hareketi 1933-1934 yıllarında güç kazanmasına rağmen başarılı olamamıştır. Avusturya Şansölyesi Dollfuss'un esnasında hunharca katledildiği, Almanya tarafından desteklenen ve Avusturyalı Nazilerince başlatılan bir isyan girişimi de başarısız olmuştur.⁴⁵ Avusturyalı Naziler, hükümeti devirip Almanya ile birleşmeyi amaçladılar. Batılı devletlerinin yanında İtalya da bu girişime engel olmuştur. Hitler dış politikada

⁴¹Wolfgang Benz/Hermann Graml/Hermann Weiss: a.g.e., s. 113

⁴²Magnus Brechtken, *Die Nationalsozialistische Herrschaft 1933-1939*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2004, s.124

⁴³Karlheinz Nieclaus, *Die Sowjetunion und Hitlers Machtergreifung. Eine Studie über die deutsch-russischen. Beziehungen der Jahre 1929 bis 1935*, Bonn, Röhrscheidt Verlag, 1966, s.131

⁴⁴Marie-Luise Recker, *Die Aussenpolitik des Dritten Reiches*, Münih, Oldenbourg Verlag, 1990, s.9

⁴⁵Rainer F. Schmidt: *Die Aussenpolitik des Dritten Reiches 1933-1939*, Suttgart, Klett-Cotta, 2002, s. 163

bunca başarılarından sonra ilk hezimetini yaşadı.*

Öte yandan Nasyonal Sosyalist program ve ideoloji çerçevesinde yeni bir ordu inşa edilmeye çalışılıyordu. İngiltere ile Fransa buna karşı pek ciddi bir tepki göstermemiştir. Ayrıca Almanya, SSCB'nin 1934 yılında Milletler Cemiyetine üye olmasından sonra, stratejik konumunu sağlamlaştırmak amacıyla özellikle İngiltere, Türkiye ve hatta Polonya gibi ülkelerle daha yakın münasebetler kurmaya çalışmıştır.⁴⁶ Ayrıca Hitler, Birinci Dünya Savaşında galip gelen devletlerin mukavemeti olmadan –yine Versailles Antlaşmasının hükümlerini çiğneyerek- Almanya'da zorunlu askerlik uygulamasını tekrar yürürlüğe koyarak, etkin ve güçlü bir Alman ordusunun oluşturulmasının temelini attı.⁴⁷

2.3. Dış politika ve Alman ordusunun rolü

Alman ordusu hem konum olarak hem de sosyal statü gereğince iç ve dış politikayı şekillendirebilecek bir güce sahipti.⁴⁸ Köklü bir geleneğe sahip Alman ordusu yeni iktidara ilk başta pek ısınmadı. Özellikle subayların büyük çoğunluğu aristokratik geleneğin de etkisiyle- Hitler'e karşı temkinli yaklaşıyordu. Alman ordusu geleneksel ve muhafazakâr bir kurumdu, devrim niteliği taşıyan Nasyonal Sosyalist ideoloji yapısına ters gelmekteydi.⁴⁹ Alman ordusunun kazanılması Hitler için hayati önemdeydi. Hitler öncelikle Alman ordusuna toplumdaki geleneksel rolünü koruyacağına ve yeni rejimden istifade edebileceğine dair güvence verdi. Orduya kaynak sağlayarak gelişmesinin yolunu açtı. Hitler'in çabaları kısa bir zaman içerisinde meyvesini verdi. Alman ordusu Hitler tarafından elde edilen iç ve dış politik başarıların etkisiyle de yaklaşımını değiştirdi ve Hitlerlere daha dostane olarak yaklaşmaya başladı.⁵⁰

*Recker ve Schmidt'in eserlerinin yanında Hitler rejiminin dış politikası için şu eserlere bkz.: Fritz Fischer, **From Kaiserreich to Third Reich: Elements of Continuity in German History, 1871-1945** Chicago, Allen & Unwin, 1986.; **Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik (ADAP) 1918-1945. Aus dem Archiv des Auswaertigen Amts.**

⁴⁶Bernd-Jürgen Wendt, **Grossdeutschland. Aussenpolitik und Kriegsvorbereitung des Hitler-Regimes.** , Münih, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1987, s. 94

⁴⁷Marie-Luise Recker, a.g.e., s.10

⁴⁸Rolf-Dieter Müller, Hans Erich Volkmann (ed.): **Die Wehrmacht. Mythos und Realität**, Münih, Oldenbourg verlag, 1999, s. 42

⁴⁹Walter Görlitz, **Kleine Geschichte des deutschen Generalstabes**, Berlin, Hauder & Spenersche Verlagsbuchhandlung, 1967, s. 295

⁵⁰Sebastian Haffner: **Anmerkungen zu Hitler** , Frankfurt, Fischer Verlag, 1981, s.35

Alman ordusuna güçlü, devrin şartlarına göre son derece modern ve iyi teçhizatlı bir altyapı sağlayan Hitler, bu şekilde ordunun gönlünü kazanmak istiyordu.⁵¹ Bu durum özellikle kurmay çevreleri etkilemiştir. Orduda Hitler'e ve ideolojisine karşı daima hissedilen iticilik duygusuna rağmen birçok subay antlarına bağlılığından ötürü yeni rejime karşı açık tavır sergilememiştir.⁵² Yine de Hitler için ordu bir risk faktörüydü.

Zorunlu askerlik uygulaması batılı devletlerin protestolarıyla karşılanmakla beraber, yaptırımlara yol açmadı. Hitler, girişken, agresif, kararlı ve değişimci bir politikayla emellerine ulaşabilmiştir. Alman dış politikası 1935-36 yıllarından sonra açık bir revizyonizme doğru yelken açmıştır. Dış politikadaki başarıları caydırıcıydı ve Nasyonal Sosyalizme aslında sempati duymayan birçok Alman, milli çıkarlarına uygun bir politika izlediği için Hitler'e daha olumlu olarak yaklaşmaya başladı. Ordu ve bürokrasi yeni usul iç ve dış politikalara sahip çıktı, aynı zamanda Nazi partisi gittikçe devlet teşkilatıyla bütünleşmeye başladı.⁵³ Alman dış politikası, yeni bir sürece girmiş bulunmaktaydı. Güçlü ve agresif talepleri nedeniyle uluslararası sahnede hem korku uyandıran, hem de saygı gören Almanya, hızlı adımlarla ilerlemekteydi.

2.4. Nasyonal Sosyalist dış politikasının ilk adımları

Almanya, Fransa için coğrafi konumundan ötürü daima bir tehdit faktörüydü. Rusya'nın aksine, Fransa ve Almanya doğrudan sınırdaştı. Polonya toprakları ise Rusya ve Prusya/Almanya arasında bir tampon bölge vazifesi görmekteydi. Fransa, 17. yüzyıldan beri Orta Avrupa'da güçlü bir Alman devletinin oluşmasına karşı çıkmıştır. Napolyon Bonapart 1806 yılından sonra Almanya'da kukla devletler oluşturdu, selefleri ise Almanya'da bölgesel rekabetlerinin devamı için çalıştılar.⁵⁴ 1870-71 yılından sonra kurulan yeni birleşik ve merkezi Almanya devleti

⁵¹Walter Görnitz, a.g.e., s. 300

⁵²Günther Frede, Otto Ernst Schüddekopf, **Wehrmacht und Politik, 1933-1945: Dokumente mit verbindendem Text**, (Beitraege zum Geschichtsunterricht Hft.29), Braunschweig, A.Limbach, 1953, s.17

⁵³Haffner, Sebastian:a.g.e., s. 240

⁵⁴Johannes Wilms, **Napoleon. Eine Biografie**, , Münih, C.H.Beck, 2009, s. 442

ise Fransa'nın başlıca düşmanı konumuna gelmiştir.⁵⁵

Hitler'in iktidara gelmesi ise Fransız dış politikası için ciddi bir riskti. Almanya'yı milli güvenlik politikası çerçevesinde bir numaralı tehdit olarak algılamaya devam eden Fransa, daha somut adımlar atmaktan da geri durmamıştır. Fransa-SSCB yakınlaşması hızlandırıldı ve Almanya'ya yönelik Sovyetler Birliği-Fransa dostluk ve savunma Antlaşması Mayıs 1935 yılında imzalandı. Bu ittifaka Çekoslovakya dâhil edilirken, Stresa konferansında İngiltere, Fransa ve İtalya Avusturya'nın bağımsızlığını garantilemişti.⁵⁶

Yine 1935 yılında İngiliz-Alman filo anlaşması imzalanmıştı; İngiltere bu şekilde Almanya ile denge kurmaya çalıştı.^{57*} Bu adım, önceden yaşanmış olan tarihi olayları göz önüne alarak atılmıştı. Birinci Dünya Savaşına yol açan nedenler arasında olan, tarafların deniz kuvvetlerini karşılıklı ve orantısız olarak yükseltme politikası, özellikle 1912 yılından sonra Almanya ile İngiltere arasında gerginliğin tırmanmasına yol açmıştı.⁵⁸

Hitler dış politikada izlediği strateji ile rakiplerinin tepkisini ölçmekteydi.⁵⁹ Almanya'nın yeni şansölyesi Hitler, uluslararası alanda Versailles Antlaşmasının sayesinde oluşan haksızlıkları bertaraf etmeye yönelik politikasını kararlı bir şekilde sürdürmekle beraber, Almanya'nın hayati önemde olmayan isteklerden uzak durmuştur. Esasında Hitler, sadece öbür devletlerin nazarında "*barışçıl Almanya*" izlenimini yaratmaya çalışmıştır.⁶⁰ İdeolojik bakımdan Adolf Hitler tutarlı çizgisini sürdürmeye devam etmiştir. İç politikada gayet saldırgan bir retorik ile kitleleri etkilemeye çalışan Hitler, dış politikada daha farklı ve ılımlı bir imajı oluşturmaya çalışmıştır. Almanya, dışarıya yönelik propagandasında makul istekleri olan bir ülke izlenimi yaratmaya gayret etmiştir. Almanya bu şekilde kendisine yönelik tehdit

⁵⁵ Silvio Vjetta, *Europäische Kulturgeschichte. Eine Einführung*, Paderborn, Wilhelm Fink Verlag, 2007, s. 20

⁵⁶ R.A.C. Parker, *Fischer Weltgeschichte Band 34. Das Zwanzigste Jahrhundert I- Europa 1918-1945*, 22-baskı, Frankfurt a. Main, Fischer Taschenbuch Verlag, 1999, s. 267

⁵⁷ Fritz-Otto Busch (ed.), *Das Buch von der Kriegsmarine*, Berlin, Verlagshaus Bong, 1939, s.43

* 18 Haziran 1935 yılında imzalanan İngiliz-Alman Filo Antlaşmasına göre Alman bahriyesindeki gemi sayısı en fazla İngiliz bahriyesindeki gemi sayısının yüzde 35'e kadar ulaşabilirdi

⁵⁸ John C.G. Röhl, *The Kaiser and his Court. Wilhelm II. and the Government of Germany*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, s.162

⁵⁹ Louis L. Snyder, *Hitler's Third Reich: A Documentary History*, Chicago, Nelson-Hall, 1981, s.56

⁶⁰ Joachim Fest, *Hitler-Eine Biografie*, Berlin, Ullstein Verlag, 2010, s.690

algısını azaltmaya çalıştı.

Adolf Hitler, siyasi stratejisinin yanında askeri kuvvetlerini fazla dağıtmamak için elinden geleni yaptı.Hitler'in stratejisine göre savaş denizlerde değil, karada kazanılacaktı. Deniz kuvvetlerine fazla yatırım yapmak güç ve kaynak bölünmesinden başka bir işe yaramayacaktı.⁶¹Bu çerçevede, Hitler'in politikası gayet mantıklı gözükmemektedir ve Hitler başlangıçtan her şeye rağmen uluslararası alanda kabul gören bir dış politika yürütmüştür.

Nasyonal Sosyalist Almanya, dış politikada ilk başta ideolojiyi fazla ön plana çıkartmaktan kaçınmıştır. Nasyonal Sosyalist ideolojiyi misyoner ruhuyla dış ülkelere ihraç etme gayreti kendini Hitler rejiminin ilk günlerinde pek belirgin olarak göstermemektedir. Buna karşın Nasyonal Sosyalist Almanya, üçüncü ülkelerde yaşayan Alman soydaşlarının arasında yoğun bir propaganda faaliyetine geçti.⁶²

2.5. Alman dış politikasında coğrafya ve ideoloji

Ada konumu nedeniyle Avrupa'dan coğrafi olarak ayrı duran ve daima kıta Avrupa'sında kendi konumunu muhafaza etmek amacıyla güçler dengesini gözetken İngiltere, Almanya'nın toparlanması üzerine Berlin'e karşı dikkatli bir siyaset izlemeye devam etmiştir.⁶³ İngiltere, hayati çıkarlarını tehlike altında görmediği müddetçe Almanya ile bir askeri çarpışmaya girmeyi arzulamadı. Üstelik Komünizm tehlikesi İngiliz dış politik çevreleri tarafından da unutulmamıştı. Real politik sayesinde SSCB ile 1921'den beri düzenli ilişkiler sürdüren Birleşik Krallıkta faaliyet gösteren kimi siyasi çevreler de Hitler rejimini komünizme karşı bir nevi panzehir olarak değerlendirmekteydi.⁶⁴Ayrıca İngiltere ile Almanya arasında gerginliğin yükseltilmesi Hitler'in hedefleri arasında değildi. Hitler, Doğu'da hayat alanı ve komünizmle mücadele politikası çerçevesinde hedeflerini net olarak ortaya koymuştu.⁶⁵

Fransa ile Almanya arasında Alsace-Lorraine ve 1935 yılına kadar Saar

⁶¹ Andreas Hillgruber, **Hitlers Strategie: Politik und Kriegführung, 1940-1941**, Frankfurt, Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, 1965, s.62

⁶² David Welch: **Propaganda and the German Cinema. 1933-45**, London, 2006, I.B. Tauris, s.111

⁶³ Fest, Joachim: a.g.e., s. 692

⁶⁴ Graml, a.g.e., s. 84

⁶⁵ Haffner, Sebastian: **Von Bismarck zu Hitler**, s. 284

bölgesi kontrolü üzerinde anlaşmazlıklar devam etmekteydi; buna karşın Adolf Hitler'e göre İngiltere ile Almanya arasında hayati önem taşıyan bir jeopolitik alan çatışması mevcut değildi. "Denizasıırı-Deniz gücü" ve Cermen soydaş olarak değerlendirilen İngiltere ile ittifak kurma düşüncesi hâkimiyetinin ilk yıllarında Hitler'in gündeminde bulunmaktaydı.⁶⁶Gerçekten İngiltere ile mutabakata varmak Hitler için mühim bir hedefti. Hitler'in iktidara gelmesinden sonra Nasyonal Sosyalist politikacı ve tüccar Ferdinand von Ribbentrop, Führer'in olağanüstü temsilcisi olarak Büyük Britanya'ya atandı.⁶⁷Bu şekilde Hitler hem İngiltere ile daha yakın temasa geçmiş, hem de kendi ideolojisine mensup bir kişiyi dış politikada etkin kılmıştır.

İrk kavramı toprak ve alan kavramlarıyla eşdeğer hale getirildiğinden, Almanya'nın hudutlarının dışında yaşayan Alman azınlıkları ve soydaşları da Alman devletinin organik bir parçası olarak değerlendirildi.⁶⁸ Devlet kavramı Almanya'da geleneksel olarak ırksal bir temele dayandırıldığından, devlet sadece halkın müşterek yaşadığı bir alan veya idari biçim olarak değerlendirilmemekteydi. Devlet, ta Hegel'den beri adeta yaşayan bir organizma olarak tasvir edildiğinden Nasyonal Sosyalist ideoloji Alman dış politikasını jeopolitik bir görüşe doğru itti.⁶⁹

Devletin çıkarları vardı, ancak devlet kendi ırkını savunmak zorunda olduğundan ve ancak "saf ırkı" sayesinde ihtiyaç duyduğu toprağa (Lebensraum/alan) sahip olduğundan Alman devleti mecburen dış politikasını da ırksal kategorilerine göre düzenlemeliydi.⁷⁰ 'Alansız halk' (Volk ohne Raum) kavramı Hitler'den evvel Alman milliyetçi çevreler tarafından geliştirildiyse de Nasyonal Sosyalist ideoloji alan edinme çabasını en önemli hedeflerinin arasında kabul etmiştir. Buna göre alansız kalan Alman halkı, Doğu'dan gelen tehlikelere karşı kendini savunup yeni topraklar elde etmek için hazırlıklı olmalıydı.⁷¹ Bu

⁶⁶Klaus Hildebrand, **Das vergangene Reich: Deutsche Aussenpolitik von Bismarck bis Hitler 1871-1945.Studienausgabe**, Münih,Oldenbourg Verlag, 2008, s. 21

⁶⁷ Stefan Kley, **Hitler, Ribbentrop und die Entfesselung des Zweiten Weltkriegs**, Münih, Schöningh Verlag, 1996, s. 33

⁶⁸Bruno Wasser, **Himmlers Raumplanung im Osten.Der Generalplan Ost in Polen 1940-1944**, Basel,Birkhaeuser Verlag, 1993, .s.15

⁶⁹Georg Wilhelm Friedrich Hegel, **Hegel's Lehre vom Staat und seine Philosophie der Geschichte in ihren Hauptresultaten**, Berlin, Alberst Förstner, 1841, s. 14

⁷⁰Köster, **Die Rede über den Raum- Zur semantischen Karriere eines deutschen Konzepts**, Heidelberg, Synchron Wissenschaftsverlag der Autoren,2002, s. 119

⁷¹F.Burgdörffer, **Volk ohne Jugend**, Heidelberg, K. Vowinckel Verlag, 1934,s. 431

ideolojik çaba Almanya'nın dış politikasında tek hâkim unsur değildi ve geleneksel dış politika yöntemleri tamamen terk edilmemişti.

Bu nedenle Hitler, Almanya için kıta Avrupası'nın doğusunda hegemon olma durumuna karşın İngiltere'nin denizaşırı ve sömürge politikasına müdahale etme yanlısı değildi.⁷²

Hitler, kendini sadece bir devlet adamı olarak değil, üstün bir güç olarak kabul etti ve "kader" (Vorsehung) tarafından tarihi bir görevi yerine getirmek için seçilen bir lider olarak algıladı. Halk ve millet kavramları Hitler tarafından sık sık kullanıldı ancak bunlar siyasi düşüncesinde ırk ve saha (Rasse und Raum) kavramlarının arkasında kaldı.⁷³

Hitler, Almanya'nın hegemon rolünü ve Kıta Avrupası ile Doğu Avrupa coğrafyasındaki Alman hâkimiyetini pekiştirme politikasını bir zaruret olarak değerlendirmekteydi.⁷⁴

2.6. Uygulamada revizyonizm: Alman dış politikası yeni bir aşamada

1933 yılından sonra Alman dış politikasının görünürdeki ana gündemi ekonomik kriz ve silahsızlandırma politikalarıydı.⁷⁵ Aynı zamanda Hitler'in bazı dış politik talepleri o yıllarda Almanya dışındaki ülkelerin kamuoylarında kısmen haklı olarak değerlendirildi. Bu yüzden Nazi Almanya'sının bazı dış politik taleplerinin ilk başta aşırı bir izlenim vermediğini belirtmekte fayda vardır. Kısacası, Almanya artık Versailles düzenine karşı başkaldırmaya başlamıştı. Örneğin, 1932 yılında Hitler'den önce Almanya'da iktidarda olan Brüning hükümetinin Alman-Avusturya gümrük birliği girişimi Fransa'nın karşı çıkmasıyla gerçekleştirilememiştir.⁷⁶ Böylece selefi Hitler iktidarının sert dış politikası Alman halkının ve kimi yabancı gözlemcilerin nazarlarında haklı konuma geldi.

⁷²Stefan Graml, *Hitler und England: ein Essay zur nationalsozialistischen Aussenpolitik 1920-1940*. Münih, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2010, s.109

⁷³Klaus Hildebrand, a.g.e., s. 570

⁷⁴Sebastian Haffner: *Anmerkungen zu Hitler*, s. 90

⁷⁵Theodor Schieder(Ed.), *Handbuch der Europäischen Geschichte*, Stuttgart, Clett-Cotta Verl., 1996, s.176

⁷⁶Brüning, a.g.e. s. 268

Hitler dış politika düşüncelerini ana hatlarıyla Kavgam (Mein Kampf) kitabında ortaya koymuştu.⁷⁷ Hitler, “Doğu’da” Alman ırkı için “hayat alanı” oluşturup, Almanya’nın Avrupa’daki coğrafi konumunu sağlamlaştırıcaktı. Hitler, ırka ve toprağa atfedilen düşünceleriyle, Alman halkının toprak yetersizliğinden dolayı hak ettiği konuma varamadığını açıkça ifade ederek, agresif bir siyaset sürdürebileceğini ima etmekteydi. Buna karşın, resmiyette birkaç kere talep edilmiş olmasına rağmen eski Alman denizaşırı sömürgelerinin iadesine fazla enerji harcanmamıştır.

Hitler, illaki yeni bir savaşın patlak vermesini arzulamadı ve birden fazla cephesi olan bir Dünya Savaşı göze almak istemedi.⁷⁸ Ancak Hitler, askeri yöntemleri, yeniden silahlandırmayı ve silahlı tehdit unsurunu dış politikasına dâhil etti. Prusyalı General Clausewitz’in* (1780-1831) düşünceleri doğrultusunda savaş siyasi bir unsur olarak kabul edip savaş ihtimalini stratejisine kattı.⁷⁹ Clausewitz 19. yüzyılın ilk yarısında Prusya ordusunda görev yapmıştı ve silahlı kuvvetlerin kullanımını siyasi teorisine oturtmaya çalışmıştı. Bu yöntem Hitler için iyi bir referanstı.

Nitekim devletlerarası silahsızlandırma görüşmeleri 1934 senesinde bir sonuca varılmadan kesildi.⁸⁰ Hitler’in ilk başta uluslararası alanda o kadar başarılı bir dış politika sürdürebilmesinin sebeplerinden biri, Weimar Cumhuriyeti’nin dış politikadaki ilkelerinin bir kısmını takip etmiş olmasında yatmaktaydı. Weimar Cumhuriyeti hükümeti de belli başlı revizyonist taleplerde bulundu ve Hitler, programının ilk evresini bu tür meşru olarak görülebilecek talepleriyle gerçekleştirebildi. Ancak yöntem, metodoloji ve retorik olarak Hitler baştan itibaren yeni bir yol seçmiş bulunmaktaydı. Almanya isteklerini diplomatik üslubuyla sunmaktan ziyade artık daha agresif ve kendinden emin bir retorik kullanmaya

⁷⁷Adolf Hitler, **Mein Kampf**, Verlag Franz Eher Nachf, Münih,1927s. 149

⁷⁸Wolfgang Benz/Hermann Graml/Hermann Weiss,a.g.e. , s. 326

*Carl von Clausewitz (1780-1831): Prusyalı general, stratejist ve “Savaş üzerine” adlı kitabın yazarıdır

⁷⁹Carl von Clausewitz, **Hinterlassene Werke über Krieg und Kriegführung des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung. Achter Band-Der Feldzug von 1815 in Frankreich**, Berlin, Ferd. Dümmler’s Verlagsbuchhandlung. Harrwitz und Gossmann, 1862, s. 159

⁸⁰Haffner, Sebastian: **Anmerkungen zu Hitler**, s. 67

başlamıştı.⁸¹

Almanya Dışişleri Bakanlığı'nın (Auswaertiges Amt) eski kadrolarında bu durum umumiyetle çok fazla tepki toplamamıştır. Cumhuriyetçi ve anayasalcı siyasi görüşü taşıyan memurların çoğu emekliye sevk edilirken muhafazakâr elitler yerlerini ve mevkilerini korudu. Bu şekilde dış politikada esas olan “devamlılık” prensibi de seyrini muhafaza edebilmişti. Avrupa devletleri Hitler'in hamlelerine karşı tamamen tepkisiz kalmamakla beraber Nasyonal Sosyalist iktidarın yeni dış politikasını bir devrim olarak algılamadılar.⁸²

3. 1936-1940 YILLARI ARASINDA ALMAN DIŞ POLİTİKASI- AÇIK REVİZYONİZM

3.1. Doğu Akdeniz'de denge politikaları ve Türk Boğazları

İtalya 1936 yılında Habeşistan'a saldırdıktan sonra uluslararası alanda müttefik arayışı içindeyken, Almanya ile yakınlaşmaya başladı. “Berlin-Roma mihveri”, Avusturya ve Güney Tirol bölgesi üzerindeki anlaşmazlığı çözdükten sonra şekil almaya başladı.⁸³ Mart 1936'da Almanya, Versailles Antlaşmasının hükümlerini ihlal ederek, Ren bölgesine askeri birliklerini tekrar konuşlandırdı.⁸⁴ Bu adımla Fransız hududuna tekrar Alman askeri güçleri yerleştirilmiş oldu. Bu da stratejik olarak tehdit faktörünü yükseltmiş bulunmaktaydı.

Almanya fiilen Locarno Antlaşması ile gelişen güç dengesini mezara gömerken, İngiltere, Fransa, Belçika gibi devletler bu ihlale karşı protesto ile yetindiler.⁸⁵ Almanya'nın o yıllardaki uluslararası imajını İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden* belirgin bir şekilde tasvir etmiştir. Eden'e göre Almanya, uluslararası konjonktür uygunsu çıkarlarına uymayan yazılı antlaşmaları ihlal

⁸¹Klaus Hildebrandt, **Das Dritte Reich. Oldenbourg Grundriss der Geschichte**, Münih, Oldenbourg Verlag, 2009, s. 18

⁸²Joachim C. Fest, a.g.e., s. 689

⁸³Joachim Fest, a.g.e., s. 633

⁸⁴Helmut-Dieter Giro, **Die Remilitarisierung des Rheinlands 1936: Hitlers Weg in den Krieg?**Düsseldorf, Klartext Verlag, 2006, s.42

⁸⁵ Sebastian Haffner, **Anmerkungen zu Hitler**, s. 49

*Anthony Eden (1897-1977): İngiliz siyasetçi, 1935-38, 1940-45 ve 1951-55 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı, 1951-55 yılları arasında Başbakanlık görevinde bulunmuştur

etmekte tereddüt etmez.⁸⁶

Dış politikada gerçekçi (realist) bir yaklaşımdan yana olan Eden, Almanya'nın yükselen gücünü dikkate alarak, uluslararası dengeye istikrar getirecek daimi bir çözüm bulmak uğruna, İngiltere'nin 1936-1938 yılları arasında Almanya'ya karşı sergilenecek yatıştırma politikasının (appeasement policy) tohumlarını attı. Bununla beraber İngiltere, Almanya'nın Londra için hayati önem taşıyan denizaşırı politikalarında fazla etki sahibi olmaması için gayret göstermekteydi. Bu yönden Almanya'nın İtalya ve Türkiye'yle yakınlaşma politikaları Londra tarafından dikkatlice izlenilmekteydi. İngiltere öncelikle Doğu Akdeniz'deki İtalyan nüfuzunun azaltılması ve Almanya'nın bu bölgedeki faaliyetlerinin sınırlandırılması için gerekli diplomatik girişimleri başlattı.⁸⁷

Akdeniz'te bulunan kendi filo üslerini (Malta, Kıbrıs, Cebelitarık) güvence altına almaya çalışan İngiltere, Güney Balkanlar ve Akdeniz devletlerine verilen önemi artırarak özellikle Yunanistan ve Türkiye'ye yaklaşmaya başladı. İngiltere, Türkiye'yi kendi tarafına çekmek için Boğazların statüsünü Türkiye'nin lehine göre değiştirme önerisine sıcak bakmıştır. Almanya ve İtalya'nın saldırgan politikasına karşı önce Sovyetler Birliğinin desteğini de sağlayan Türkiye, İngiltere'yi de sürece dâhil etti. Bunun sonucunda Montreux kentinde Boğazlar rejimine dâhil olan devletler 20 Temmuz 1936 yılında Boğazlar Sözleşmesini (Montrö/Montreux) sözleşmesini imzalayarak Türkiye için olumlu değişiklikler yaptı.* Şerafettin Turan'ın ifadesiyle Boğazlarda egemenliğini pekiştirmiş olan Türkiye, Boğazlar sorununu çözmüştür.⁸⁸ Türkiye, Boğazlar üzerindeki kontrolünü tekrar sağlamış, bölgeye asker yerleştirebilmiştir; bir nevi kendi hükümlerlik haklarını tekrar oluşturmuştur. Antlaşmaya göre barış zamanında bütün ticari gemilere Boğazlardan serbestçe geçiş hakkı ve transit hakkı tanınmıştır. Savaş zamanında ise şayet gemiler Türkiye ile savaşan devletlere ait değillerse yine geçiş hakkı tanınmıştır. Savaş zamanında Türkiye, ticari gemileri denetleyebilme hakkına sahiptir, ayrıca savaşan

⁸⁶R.A.C. Parker, a.g.e., s. 279

⁸⁷Enno von Rintelen, **Mussolini als Bundesgenosse: Errinerungen des deutschen Militärattachés in Rom 1936-1943**, Tübingen, Wunderlich Verl., 1951, s.44

*Atatürk devri Türk dış politikası için bkz: Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma merkezi, Ankara, 1990

⁸⁸Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi. 3 Kitap (İkinci Bölüm). Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2010, s.170

tarafı ise ilgili gemiler düşmana yardımda bulunmamalıdır. Savaş gemileri ise barışta kıyıdaş devletlere ait olma durumunda Türkiye'ye önbildirim yapma şartıyla geçiş hakkına sahiptir. Savaş zamanında ise savaş gemilerinin geçiş hakkı Türkiye savaşan taraf değilse yine serbesttir ancak savaşan devletlerin gemileri Boğazlardan geçemezler. Öbür tarafta, Montrö Antlaşmasının sayesinde o ana kadar çok yakın olan Türkiye-SSCB ilişkileri soğumaya başlamıştır. SSCB'nin bazen basın vasıtasıyla da yürüttüğü, kendi gemileri için Boğazlardan kayıtsız giriş ve geçiş talebi, Türk tarafında şüphe bırakmıştır.⁸⁹

Boğazlar meselesinde ve Montrö Anlaşmasında Türkiye'ye verilen destek bu çerçevede yorumlanmalıdır. Ayrıca Almanya'nın Montrö Anlaşmasına dâhil olma girişimlerine ise müsaade edilmemiştir. İngiltere'nin en önemli amacı, Türkiye'nin “dostane olmayan” bir devletin (İtalya ve Almanya) kollarına itilmemesi ve Türkiye ile iyi münasebetlerin kurulmasıydı.⁹⁰ Bu şekilde mihver devletlerinin etki alanı azaltılacaktı.

3.2. “Mihver” şekil almaya başlıyor: İspanya İç Savaşı

Bütün önlemlere rağmen 1936-1939 yılları arasında Cumhuriyetçilerle isyancı Milliyetçi kuvvetler arasında patlak veren İspanya İç Savaşı, Almanya'nın askeri gücünü Dünya devletlerinin gözü önüne serdi. Bu savaşta, milliyetçi kesim tarafından desteklenen General Francisco Franco'nun liderliğindeki askeri birlikler Cumhuriyet rejimine başkaldırdı.⁹¹

Almanya, İtalya ile beraber General Franco'nun milliyetçi güçlerine aktif askeri destek verirken, İngiltere ve Fransa, İspanya Cumhuriyet rejimine temkinli olsa destek verdi. Alman dış politikası için Franco'nun nihai zaferiyle, ideolojik olarak Almanya'ya yakın bir rejimin Batı Akdeniz ve Atlantik Okyanusunun stratejik noktalarında bulunması olumlu bir gelişmeydi. Fransa ise güney hududunda stratejik

⁸⁹ Kamuran Gürün, *Savaşan Dünya ve Türkiye*, İstanbul, İnkılap Yayınları, 1997, s. 480

⁹⁰The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 24/263, Committee of Imperial Defence-Chiefs of Staff Sub-Committee, Secret COS 506, Memorandum: Eastern Mediterranean: Understanding with Turkey and Greece, 31.07.1936, Secret CP 211 (36)

⁹¹ Walter Görlitz, a.g.e. s. 314

derinliğini kaybetmiş bulunmaktaydı.* Aynı zamanda Hitler, İspanya'da olası bir sosyalist zafer ihtimalinde Komünizmin bir ülkeden başka bir bölgeye yayılma tehlikesini hissetmişti.⁹² Hitler, “domino teorisi” sonucu Fransa'nın komünist etkisi altına girebileceğinden çekinmekteydi. SSCB ile son zamanlarda daha yakın münasebet ve savunma anlaşması yapmış olan Fransa, sosyalist etki altında kalırsa, Almanya'yı çembere alabilirdi.

İdeolojik faktör bir tarafa, SSCB-Fransa yakınlaşması Almanya için bir riskti. Müttefik arayışı içinde kalan Almanya için Doğu ve Batıdan gelen tehlikelere karşı yeni bir güvenlik sisteminin kurulması hayati önem taşımaktaydı. Bu çerçevede İspanya İç Savaşı sayesinde Alman-İtalyan işbirliği pekiştirildi. Kasım 1936'da İtalya'nın “Duce'si” (önder) Mussolini, Berlin ziyaretinde Roma ile Berlin arasında bir ‘mihverin’ varlığından söz etti.⁹³ Yine Kasım 1936 yılında müstakbel Alman Dışişleri Bakanı von Ribbentrop, Almanya'ya Dünya çapında gücünü teyit edecek bir diplomatik eserin hazırlığını tamamladı: Almanya ile Japonya arasında Antikomintern Pakt imzalandı. Pakt aslında Dünya Komünist hareketinin yaygınlaşmasına karşı yapılan bir antlaşmaydı. İki devlet antlaşmanın gizli ek protokolünde SSCB'nin olası bir saldırısına karşı “dostane tarafsızlık” ilkesine riayet edeceğine dair beyanat verdi.⁹⁴

Fiiliyatta her iki devlet ideolojik olarak SSCB ile uyuşmadığından bu anlaşma henüz askeri bir ittifak değildi ancak Komünizme karşı kuşkusuz güçlü bir ittifak geliyordu. İtalya ise anlaşmaya 1937 yılında dâhil edildi. Ancak Antikomintern Paktı coğrafi olarak çok geniş bir bölgeyi kapsadığından sadece SSCB'ye karşı değil, Doğu Asya'da ve Doğu Akdeniz'de sömürgeleri bulunan Büyük Britanya'ya karşı olarak da algılanmalıdır.* Antikomintern Paktı ilk defa, Almanya'nın artık Doğu Asya coğrafyasını jeopolitik düşüncelerine dâhil ettiğini göstermekte ve Almanya'nın

*İspanya İç Savaşı ve General Franco için bkz: Wayne H. Bowen, **A Military History of Modern Spain: From the Napoleonic Era to the international war on terror**, Westport CT, Praeger SecurityInternational, 2007

⁹²Graml, a.g.e., s. 94

⁹³Horst Möller, **Europa zwischen den Weltkriegen. Oldenbourg Grundriss der Geschichte**, Münih, Oldenbourg Verlag, 1991, s.63

⁹⁴Wendt, a.g.e., s. 113

*2. Dünya Savaşı öncesi ve 2. Dünya Savaşı esnasında Türkiye'nin tarafsız konumu için ayrıca bkz: Kamuran Gürün, **Savaşın Dünya ve Türkiye**, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 1997

bütün yer küresinde faal bir aktör olduğunu kanıtlamaktaydı.⁹⁵ Komünizm tehlikesi Almanya'nın dış politika felsefesinde SSCB'nin kuruluşundan itibaren her zaman var olmakla beraber bu algı özellikle 1936-1938 yılları arasında yoğunluk kazanmıştı; Almanya bu durumda Anti-Komünizm faktörünü kullanarak özellikle milliyetçi-otoriter bir yönetim modeli benimsenmiş olan Balkan devletleriyle (Yunanistan, Macaristan, Yugoslavya v.s.) ortak bir siyasi zemin yaratmaya çalıştı. Bu politika, propaganda bakanı Dr. Goebbels'in Balkan seyahatlerinde çok belirgin olarak çizilmiş bulunuyordu.⁹⁶

3.3. Çekoslovakya/ Sudeten Bölgesi Krizi ve Avusturya'nın ilhaki

1938 yılında Berlin, dış politikadaki başarılarına dayanarak, Çekoslovakya topraklarında yer alan, Almanların yoğun olarak yaşadığı Sudeten bölgesine yönelik hak ve toprak taleplerini daha agresif bir biçimde dile getirmeye başladı.⁹⁷ Gücünü pekiştirmiş olan Hitler, hem orduda, hem bürokraside muhafazakâr düşünce tarzını savunan potansiyel rakiplerini de nötralize etti. Komünist, sosyal demokrat, liberal görüşlü siyasi faaliyetler zaten 1933 yılından itibaren ancak yeraltı faaliyetleri olarak mümkündü, muhafazakâr elitler ise ya Hitler'in tarafına geçti ya da pasif bir bekleyiş içine girdi.⁹⁸ 1938 yılının başında daha ölçülü bir diplomasiyi savunmuş Dışişleri Bakanı von Neurath'ın yerine katı bir Nasyonal Sosyalist olan ve kariyerini Hitler'e borçlu olan Paul von Ribbentrop bakanlık görevine atandı.⁹⁹

Buna paralel olarak askeri ve savunma politikasında Hitler'in maceracı politikalarına temkinli yaklaşan Savunma Bakanı Genéral von Blomberg ile Kara Kuvvetleri Komutanı Werner von Fritsch istifaya mecbur ettirildi.¹⁰⁰ Adolf Hitler artık resmi olarak Alman ordusunun başkomutanıydı ve ordunun kontrolünü büyük çapta ele geçirmişti.

1938 yılı Şubat ayında ise Hitler, Avusturya Başbakanı Schuschnig'i adeta ayağına çağırarak, tehdit ve baskılarla komşu ülkede Nasyonal Sosyalist bir İçişleri

⁹⁵Horst Möller, a.g.e., s. 63

⁹⁶Michels, *Ideologie und Propaganda. Die Rolle von Joseph Goebbels in der nationalsozialistischen Aussenpolitik bis 1939*, Frankfurt a. Main, Peter Lang Verlag, 1996, s. 296

⁹⁷Joachim Fest, a.g.e., s. 789

⁹⁸Sebastian Haffner, *Anmerkungen zu Hitler*, s. 59

⁹⁹Rainer F. Schmidt, a.g.e., s. 49

¹⁰⁰Görlitz, a.g.e., s. 327

Bakanının atanmasını ve Avusturya'nın dış politikasının Almanya ile uyumlu hale getirilmesini sağladı.¹⁰¹ 12 Mart 1938'de ise Almanya, isteklerinin tamamen yerine getirilmediğini -hayali bir komünist isyan tehlikesini- bahane ederek Avusturya'yı işgal etti. Avusturya halkının çoğu işgale destek verip kayıtsız bir tavır sergiledi. Hitler'in emriyle, Avusturyalıların tezahüratlarıyla, Alman Silahlı Kuvvetleri (Deutsche Wehrmacht) mukavemet görmeden hududu aştı ve Hitler bizzat 13 Martta memleketine gelerek Avusturya'nın artık Almanya ile birleştiğini ilan etti.¹⁰² Her şeye rağmen Avusturya'nın ilhakı görünürde milletlerin kendi kaderlerini tayin etme hakkıyla uyum içindeydi-en azından Almanya bunu propagandasıyla öne sürebilmişti. Diğer devletler ise bu olaya tepki vermeyerek Hitler'e dış politikada çok geniş bir hareket alanı yarattılar.¹⁰³

Hem Alman halkının desteğini, hem de daha fazla özgüven kazanmış olan Hitler, Sudeten bölgesiyle ilgili taleplerini daha saldırgan biçimde dile getirmeye başladı. İngiltere baştan savaş ihtimalini dile getirdiyse de, daha sonra bu sorunu uluslararası bir konferans vasıtasıyla çözmek istediğini beyan etti. Kısacası, İngiltere, çözümü güç kullanmakta değil, barışçıl bir uyum politikasında aradı.¹⁰⁴ Bu tavrın, Almanya tarafından zayıflık olarak algılanabileceğine dair sesler İngiltere'de yok değildi, ancak fiilen hiçbir İngiliz politikacı yeni bir savaşı göze almak istemedi. Alman propagandası, Hitler'in Almanya'ya karşı uygulanan haksızlıkları bertaraf etmekten başka bir girişimde bulunmadığını ileriye sürdü. Bu görüş uluslararası ortamda da kabul görmüyor değildi, kimi yabancı gözlemciler de 1938'de Hitler'i 20. yüzyılın en büyük devlet adamlarından biri olarak algıladılar. Adolf Hitler 1938 yılında ölmüş olsaydı acaba gönüllerde iyi ve çok büyük bir devlet adamı olarak kalabilir miydi? Alman-İngiliz tarihçi Fest, bu soruyu olumsuz olarak cevaplamaktadır ancak devrin tanıkları Hitler'i çok farklı bir algıyla değerlendirmişti.¹⁰⁵ Zira Hitler, barışçıl bir şekilde isteklerine ulaşabilmişti. Fransa, Çekoslovakya ile ittifak içinde olmasına rağmen Sudeten krizinde gayri resmi olarak İngiltere ile uyum içinde hareket etmişti. Fiiliyatta Fransa'nın Çekoslovakya'yı tek başına askeri olarak desteklemesi pek de mümkün değildi.

¹⁰¹ Rainer F. Schmidt, a.g.e., s. 251

¹⁰² Joachim Fest, a.g.e., s. 784

¹⁰³ Hildebrand, Schmaedecke, Zernack, a.g.e., s. 149

¹⁰⁴ Paul W. Doerr, **British Foreign Policy 1919-1939**, Manchester, Manchester University Press, 1998, s. 16

¹⁰⁵ Sebastian Haffner, Anmerkungen zu Hitler, s. 43

İngiliz başbakanı Chamberlain'in 1938 yılı Eylül ayında Hitler'i şahsen ziyaret etmesi ise hem İngiltere'nin barış isteğini, hem de Almanya'nın isteklerini Dünya'ya fazla zorlanmadan kabul ettirebildiğini göstermektedir. Taktik olarak Almanya aynı zamanda, Çekoslovakya'ya karşı daha mütevazı toprak talepleri ileri süren Macaristan'ı ve Polonya'yı da destekledi ve Çekoslovakya'ya bir ültimatı sundu. Buna karşın Fransa beklenmedik bir şekilde ordusunu seferber etti; İngiltere de benzer bir şekilde hareket edince, Almanya Sudeten meselesini çözmek için uluslararası bir konferansın toplanmasına razı oldu.¹⁰⁶ 28 Eylülde İngiltere Başbakanı Chamberlain, İtalyan "Duce'si" Mussolini, Fransa Başbakanı Daladier ve Adolf Hitler Münih'te düzenlenen bir konferansta görüşüp, Alman çoğunluğun yerleşik olduğu Sudeten bölgesini Almanya'ya vermek için mutabık kaldılar.¹⁰⁷ 1 Ekim 1938 tarihinde Alman askerleri Batılı devletlerin onayıyla Çekoslovakya'ya girerken, Adolf Hitler'in saygınlığı bütün Almanya'da had safhaya ulaşmış bulunmaktaydı. Daha önce kendisini eleştirenler bile başarılarının etkisiyle susmak zorunda kaldı.

Sudeten Krizinin çözümü, Alman ordusunda yüksek rütbeli generaller tarafından savaşa engel olmak ve Nazi hâkimiyetine son vermek için tasarlanmış olan bir darbe girişiminin de sonu olacaktı. Kara Kuvvetleri Komutanı Beck, kriz çözülmeden yakın çevresine Çekoslovakya nedeniyle çıkabilecek bir savaşı uygun görmediğini, Nasyonal Sosyalist rejimin karakterini de benimsemediğini beyan etmişti.¹⁰⁸ Gerektiğinde orduyu devreye sokup Hitler'i darbeye iktidardan indirmeyi tasarlamış olan Beck, planlarından vazgeçmek zorunda kaldı. Darbe girişimi deşifre edilmemişti, buna rağmen Beck, subaylık onurunu korumak için istifasını sunmaktan başka bir çare görmedi. Wehrmacht'ta (Alman Silahlı Kuvvetleri) Hitler'e mesafeli duran kurmay subayların büyük çoğunluğu, Alman halkının Führer'inin müthiş başarılarından sonra bir karşı darbenin söz konusu olamayacağını kabullenmek zorunda kaldı.¹⁰⁹

¹⁰⁶Frank Mc Donough, Neville Chamberlain, Appeasement and the British Road to War, Manchester, Manchester University Press, 1998, s.69

¹⁰⁷Charles Bloch, **Das Dritte Reich und die Welt. Die deutsche Aussenpolitik 1933-1945**, Paderborn, Ferdinand Schöningh Verlag, 1993, s. 226

¹⁰⁸Joachim C. Fest, a.g.e., s. 800

¹⁰⁹Görlitz, a.g.e., s. 336

3.4. Küresel siyasetin gidişatı

Orta ve Güney Doğu Avrupa'da Almanya'nın konumu sarsılmaz görünmekteydi. Bölge devletleri için artık Berlin'in arzularının dışında hareket etmek rasyonel bir çözüm değildi, üstelik SSCB'nin etkisinden ve komünist nüfuzundan korkan Doğu Avrupa devletleri, zaman zaman Berlin yönetimini uzlaştırıcı hakem olarak kabul ettiler. Örneğin, Romanya ile Macaristan arasındaki Transilvanya/Erdel bölgesiyle ilgili anlaşmazlık, Almanya'nın hakemliğinde çözülmüştür.

Almanya örneği, agresif ve militarist bir dış politikanın devletler için başarılı bir çözüm olabileceğini kanıtladı. Doğu Asya'da yayılcı bir politika izleyen Japonya ile Çin arasında daima mevcut olan gerginlik, Marco Polo köprüsünde meydana gelen Çin-Japon çatışmasından sonra kanlı ve uzun sürecek olan Çin-Japon Savaşına dönüşecekti.¹¹⁰ Japonya bu gelişmelerin ışığında Milletler Cemiyetinden ihraç edildi ancak uluslararası sahada fazla tepki toplamadığından emellerine de rahatça kavuşmuş oldu. Benzer bir tavır gösteren, Eski Roma'nın Akdeniz İmparatorluğunu tekrar hayata geçirme hayaline kapılan İtalya'nın lideri Benito Mussolini, 1939 yılının Mart-Nisan aylarında Arnavutluk'a saldırarak, ülkeyi işgal etti.¹¹¹ İtalya kralı III. Vittoria Emanuele aynı zamanda "Arnavutluk Kralı" idi, zaten İtalya'nın ekonomik kontrolü altında olan Arnavutluk, İtalya için Balkanlarda bir üs haline geldi. Böylece Almanya'nın saldırgan dış politikası, uluslararası politikada savaşı "siyasi bir araç" olarak tekrar meşru kılmıştı. Liberal, anayasal prensipler doğrultusunda yönetilen demokratik rejimler zayıf ve başarısız olarak algılanmaya başlandı.¹¹² Almanya Dünyaya, bir ülkenin güçlü ve otoriter bir liderin yönetimi altında bütün emellerine kavuşabileceğini göstermişti. Ara savaş döneminde (1919-1939) agresif ve revizyonist bir dış politika sadece Almanya'ya has değildi, ancak Almanya Orta Avrupa'nın merkezinde bulunan bir devlet olarak standartların belirlenmesinde etkin oldu.

3.5. Dış Politikada iki zıt ideoloji: Nasyonal Sosyalizm ve Komünizm

¹¹⁰Dick Wilson, *When Tigers Fight, The Story of the Sino-Japanese war 1937-1945*, London, Penguin Books, 1983,s.14

¹¹¹Benz/Graml/Weiss,a.g.e., s. 525

¹¹² Eric J. Hobsbawn, *Das Imperiale Zeitalter 1875-1914*, Frankfurt, Fischer, 1999, s. 416

Nasyonal Sosyalist dış politikası Dışişleri Bakanı Paul von Ribbentrop'un yönetiminde en parlak başarılarından birini gerçekleştirebilmişti. Mart 1939'ta Çekoslovakya devlet olarak tarihe karıştı. Almanya'nın desteğiyle Slovakyalı milliyetçiler bağımsızlıklarını ilan ettiler ve Çek devletinden geri kalanı Alman himayesi altına alındı.¹¹³ Almanya, Münih Antlaşmasını ihlal etmişti ama önceki diplomatik krizlerde olduğu gibi Hitler, sözlü protestolardan başka ciddi yaptırımlarla karşılaşmadı. Çekoslovakya/Sudeten Krizi Almanya için olumlu bir sonuç doğurduysa da, muhafazakâr dışişleri çevreleri ile Hitler arasındaki uyum sarsıntıya uğramıştı. Dışişleri Bakanlığı kriz esnasında daha ılımlı bir yol bulmak için çaresizce çabaladıysa da Hitler'in kararlı tutumuna engel olamamıştı.¹¹⁴

Sudeten krizi son dakikada diplomatik yöntemlerle (Münih Konferansı) çözüldüyse de, Berlin Wilhelmstrasse'de ihtişamlı makam binalarında çalışan diplomatlar kendi nüfuzlarının azaldığını, Hitler'in yöntemlerine karşı ellerinde güçlü bir koza sahip olmadıklarını kavramak zorunda kaldılar. Sudeten Krizi, Almanya'ya karşı, savunma paktlarına dayalı uluslararası kolektif güvenlik sisteminin (Fransız-Sovyet Paktı, Fransız-Çekoslovakya Paktı, Fransız-Yugoslav ittifakı vs.) tamamen işlevsiz olduğunu gösterdi. Almanya artık -doğal olarak- istediği gibi hareket edebileceğini hissediyordu. Versailles Antlaşmasının haksızlıkları giderilmişti, Almanca konuşan unsurların büyük çoğunluğu artık Reich'in etki alanı içerisindeydi.¹¹⁵

Almanya'nın komşuları ve yakın çevresinde bulunan devletler ise Almanya ile bir mutabakata varmayı tercih edip kendi revizyonist emellerini takip etmeye başladılar. Örneğin, Alman tehdidi altında olan Polonya, Romanya'nın uyguladığı siyaseti taklit edip, SSCB askerlerine topraklarından geçme hakkını vermeyi reddetti. Böylece Almanya, böl ve yönet politikasıyla küçük devletlere karşı bölgenin baskın siyasal gücü oldu. Almanya'nın Macaristan'a, Romanya'ya karşı toprak taleplerinde destek verme tutumu bu politikanın yansımasıdır. Almanya Münih Antlaşmasından

¹¹³Joachim C. Fest, a.g.e. , s.813

¹¹⁴Martin Broszat/ Klaus Schwabe (ed.),**Die deutschen Eliten und der Weg in den Zweiten Weltkrieg**, Münih, C.H. Beck Verlag, 1989, s.208

¹¹⁵ Kamuran Gürün, a.g.e., s. 586

sonra artık Orta ve Doğu Avrupa'da hegemon güç haline gelmişti ve bölge devletlerinin birbirine karşı revizyonist taleplerinde hakem konumuna ulaşmıştı.¹¹⁶

3.6. Sosyalist-SSCB tarih anlayışına göre Nasyonal Sosyalizm

SSCB, Almanya-Avrupa rekabetini emperyalist devletlerin birbirlerini zayıflatma ve yıpratma hamlesi olarak algılamıştır. Marksist-Leninist tarih algılayışına göre tarih, olumlu ve ilerici olarak gelişen bir süreç olarak tarif edilmiştir. İnsanlığın gelişimi, toplumların üretim araçlarıyla nasıl hareket ettikleri, üretim araçlarının ve sermayenin nasıl dağıtıldığına göre ölçülmektedir.¹¹⁷ Ayrıca, Marksizm tarafından benimsenen diyalektik felsefeye göre toplumlar sınıfsal ölçütlere göre gelişecektir. Marks'a göre, toplumlar tarihte değişik evrelerden geçmiştir. Tarihsel materyalizm olarak da bilinen bu felsefe, Marks ve Engels tarafından Hegel'ci tarih diyalektiğiyle geliştirilmiştir. Marksizm, tarihi süreci ilkel komünizm, köle-toplayıcı toplum, feodalizm Asyatik toplum ve kapitalizm olarak beş dönüşüm ve değişim aşamasına ayırır. Kapitalizmin yıkılmasıyla, proletarya bir devrim sonucu yönetimi ele alacak ve devletin olmadığı komünist toplumun oluşum şartlarını hazırlayacaktır. Toplum, kavim topluluğu, (Asyalı üretim) tarım topluluğu, Cermen (dağınık) topluluğu, köleci topluluğu, şehir (Grek polis) topluluğu, feodal topluluğu, kapitalist topluluğu evrelerinden geçecektir.¹¹⁸ Kapitalist toplumunda gelişecek işçi sınıfı ise kapitalistlerle mücadeleye girişerek nihai zaferi kazanacaktır. Emperyalizm de bu felsefeye göre kaybetmeye mahkûm kapitalizm olgusu ile beraber değerlendirilmektedir. Lenin'in yorumuyla emperyalizm, kapitalizmin ve sermaye çevrelerinin son safhasıdır ve Almanya bu kıstaslara göre hareket etmekteydi.¹¹⁹ SSCB bu doğrultuda Almanya-Batılı devletler arasındaki rekabetin kapitalist sistemin yıkılışıyla sonuçlanacağını varsaymıştır. Almanya'nın tezi; "üstün ırk" anlayışıyla yüce Aryen-Cermen ırkının, Slav "alt sınıf insan"ıyla (Untermensch) çarpışıp nihai zaferini (Endsieg) kazanacağı yönündeydi.

¹¹⁶Hildebrand, Schmaedecke, Zernack, a.g.e., s. 125

¹¹⁷Karl Marx / Friedrich Engels Gesamtausgabe (MEGA): **Karl Marx: Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie. Dritter Band: 15**, Berlin, Akademie Verlag, 2004, s. 216

¹¹⁸Karl Marx / Friedrich Engels Gesamtausgabe (MEGA):a.g.e., s. 853

¹¹⁹V.I. Lenin, **Der Imperialismus als höchstes Stadium des Kapitalismus: (gemeinverständlicher Abriss)**,Berlin, Verlag Neuer Weg, 1945, s. 54

Yine de ideoloji aynı zamanda her iki taraf için sadece bir araçtı.* Öbür tarafta SSCB'nin başında bulunan Stalin de Hitler gibi, realpolitik bir yaklaşımı benimsemişti. Stalin, ideolojik zıtlıklara rağmen hem Almanya hem de Fransa ve İngiltere ile görüşmekte herhangi bir sakınca görmemekteydi. Hitler de uzun vadede ideolojik düşüncelere yer vermekle beraber, kısa vadede realpolitik kaidelerin çerçevesinde hareket etti.¹²⁰ Hitler tarihten ders almaya çalışmamış değildi; Polonya'yı tecrit etmek için Rusya ile beraber hareket etmesi gerekli olduğu gerçeğinin farkındaydı. Hitler'in uluslararası ortamda meşruiyet veya kabullenme sorunu yoktu; bu şekilde Almanya hak ettiği konuma kavuşacaktı.

3.7. Geçici ittifak: Alman-SSCB Saldırmazlık Antlaşması (1939-1940)

Almanya ile 1939'da yapılan saldırmazlık paktı da SSCB'nin dış politik çıkarları doğrultusunda değerlendirilmelidir. Bu strateji SSCB açısından doğru uygulandığında kapitalist devletler, yekvücut olarak SSCB'ye karşı birleşmek yerine aralarında çatışacaklardı.¹²¹ Böylece Almanya ile yapılacak geçici bir ittifak, SSCB'yi hem güven altına alacak, hem de olası tehlikeleri azaltacaktı. Batılı devletlerin Nasyonal Sosyalist Almanya ile savaşması durumunda SSCB hem tarafsız kalacak hem de Avrupa'nın doğusundaki sanayileşmiş ülkelerde ciddi bir siyasi güce ulaşmış olan Komünist hareketler kanalıyla nüfuzunu artırabilecekti. Nitekim İkinci Dünya Savaşından sonra bu durum daha da pekiştirilecekti.¹²² Hatta SSCB, Almanya'nın buna karşı çıkmayacağını varsayarak Balkanlarda toprak taleplerinde bulundu.¹²³ Ancak SSCB, Hitler'in İngiltere ve Fransa'ya karşı başlatılan savaşa rağmen Nazi ideolojisinin "hayat alanı" politikası çerçevesinde SSCB'ye saldırmayacağını hesaba katmamıştı. Oysa ideolojik yönden Alman-Sovyet çatışması kaçınılmaz olarak değerlendirilebilir.

Stalin'in varsayımı, SSCB'nin 1940'ta Romanya'ya karşı başarılı toprak talebiyle, Finlandiya'ya karşı sürdürülen savaşla ve Baltık Cumhuriyetlerinin

*SSCB de Almanya da özellikle dış politikada çok pragmatik hareket etmiştir. Örnek olarak 1939 yılında yapılan SSCB-Almanya saldırmazlık antlaşması zikredilebilir

¹²⁰ Joachim C. Fest, a.g.e., s. 690

¹²¹ Haffner, a.g.e., s.141

¹²² Michael Kort, *The Soviet Colossus: History and Aftermath*, New York, M.E. Sharpe, 2010, s. 264

¹²³ S.Davies/J. Harries (ed.), *Stalin.A New History*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, s. 127

ilhakıyla başarılı gibi görünüyordu.¹²⁴SSCB ile Finlandiya arasında Kasım 1939-Mart 1940 yılına kadar süren Fin-Rus Savaşı, SSCB tarafından öne sürülen toprak taleplerden ötürü başlamıştı. Ancak savaş, Finlandiya tarafından çetinlikle sürdürüldü ve SSCB ciddi kayıplara maruz kaldı. Finlandiya 70 bin civarında kayıp verirken çok daha güçlü SSCB 320 bin civarında kayıp vermiştir. SSCB nihayetinde savaşı kazandı ancak Kızıl Ordunun zayıflığı ortaya çıkmıştı. Bunun sonucu olarak Almanya da SSCB'ye karşı savaşa girme planlarına hız vermiştir.

Savaşın sebebi Nasyonal Sosyalist ve Sosyalist ideolojilerin zıtlığında ve bu ideolojilerin dış politikaya yansımalarında yatmaktaydı. Nasyonal Sosyalizm “üstün ırk” ve “alan” fikrini temel alıyordu. Sosyalizm ise ırk ayırımı yapmadan, sınıflara dayalı, küresel bir devrim hareketinin kaçınılmazlığını temel alıyordu.¹²⁵ Stalin totaliter bir yönetim sistemi savunmuş olmasına karşın onun öncelikli siyasi hedefi ‘tek ülkede Sosyalizm’ mevcut realpolitik şartlarda daha mantıklı bir açılımdı. Buna rağmen Hitler’in ‘hayat alanı’ felsefesi realpolitik gereksinimleri dikkate almadan, er veya geç silahlı çatışmaya varmaya mahkûmdu.¹²⁶

Aynı zamanda Almanya, batılı devletlerin mevcut olan bütün anlaşmalara rağmen sergilediği pasif tavır ve tutumu değerlendirerek, savaşı göze alamayacaklarını varsaymaktaydı.

Orta Avrupa’da baskın siyasi güç rolüne soyunan Almanya’nın rolü, bölgesel bir aktör olarak nitelendirebilecek Türkiye ile kıyaslandığında çok önemli bir ayırım göze çarpmaktadır. Türkiye, İngiltere ve Fransa ile İtalya’ya karşı Akdeniz paktına girmiş olmasına, özellikle İtalya ve Bulgaristan’a karşı oluşturulan Balkan Antantı’nın varlığına karşın kendini henüz yeterince güvenlikte hissetmemiştir. Türkiye’nin Almanya ile bir saldırmazlık ve dostluk anlaşmasına yönelmesi bu bağlamda değerlendirilmelidir. Orta ve Doğu Avrupa’daki siyasi gelişmeleri takip eden Türk yetkililer, güvenlik şartlarını oluşturmak için harekete geçti.¹²⁷

¹²⁴Paul Carrell, **Unternehmen Barbarossa. Der Marsch nach Russland**, Frankfurt, Ullstein Verlag, 1963, s.59

¹²⁵Karl Marx, a.g.e., s. 719

¹²⁶Haffner, a.g.e., s. 134

¹²⁷Şerafettin Turan, a.g.e. s. 174

3.8. Almanya-Polonya ilişkileri

Büyük savaşa doğru tırmanış, Almanya ile Polonya arasında devam eden meselelerden dolayı hızlanmıştı. Esasında Almanya, 1930'lu yılların ortasında Polonya ile yaşadığı birçok problemi diplomatik yöntemlerle bertaraf etmeyi başarmıştı, hatta Sudeten Krizi esnasında iki ülke arasında açık bir işbirliği mevcuttu.¹²⁸ Yine de Nasyonal Sosyalist Almanya, bütün revizyonist taleplerinin karşılanacağından emin olduğundan Polonya'ya karşı daha fazla talepte bulunmaya devam etti. Alman dış politikası üzerinde adeta kara bir bulut gibi dolaşan Versailles Antlaşması ile Almanya topraklarından kopartılan Doğu Prusya'ya ulaşım, Polonya'nın olurluuna bağılıydı. Hitler yönetimi buna karşılık yeni taleplerde bulundu: Doğu Prusya bölgesi Alman toprağı sayılacak, bir demiryolu ve otoyoluyla Almanya'ya bağlanacaktı.¹²⁹ Ayrıca, Versailles Antlaşmasının çerçevesinde 1919'dan beri Almanya'dan ayrılan ve bağımsız bir şehir konumuna getirilen Danzig Serbest Şehri, tekrar Almanya'ya verilecekti. Buna karşın iki ülke arasında bir dostluk antlaşması imzalanacak, Polonya'ya gümrük ve ticari ayrıcalıklar verilecek, Polonya-Almanya hududu bu antlaşma ile garanti altına alınacaktı.¹³⁰

Polonyalı diplomatlar, demiryolu meselesi için yapılan gizli görüşmelerde ilk başta olumlu görüş sergilediler ama Danzig şehrinin Almanya'ya ilhakı stratejik sebeplerden dolayı yerine getirilmesi imkânsız bir talepti.*Hitler'in bu teklifinin ve karşılıklı garantilerin ne kadar gerçekçi ve samimi olduğu bugün bile tam bir muammadır. Ancak Hitler, "Mein Kampf" kitabında Doğu'da hayat alanından bahsederken Polonya'dan ziyade SSCB'yi kastetmekteydi.¹³¹ Fiiliyatta SSCB ile Almanya arasında bulunan Polonya'nın akıbetinin ne olacağı belirsizliğini korurken, Hitler'in baştan itibaren Polonya devletinin tamamen yok edilmesini isteyip istemediğı belli değildir. Führer'in Polonya'yı SSCB'ye karşı bir nevi tampon devleti

¹²⁸Lars Luedicke, **Griff nach der Weltherrschaft. Die Aussenpolitik des Dritten Reiches 1933-45.** Berlin, BebraVerlag, 2009, s. 45

¹²⁹Joachim C. Fest, a.g.e., s.819

¹³⁰Ludwig Denne, **Das Danzig-Problem in der deutschen Aussenpolitik 1934-39,**Bonn, Röhrscheidt Verlag, 1959,s.143

*Danzig meselesi ve Almanya-Polonya gerginliğı için bkz: John Brown Mason,**The Danzig Dilemma; a Study in Peacemaking by Compromise,**Stanford CA, Stanford University Press, 1946, s.89-289

¹³¹Joachim Fest, a.g.e. , s. 631

olarak değerlendirdiği bilinmektedir.¹³²

Polonya'nın bağımsızlığı ve dış politikadaki hareket alanı bu teklifin kabulüyle çok daraltılmış olacaktı ve Varşova artık Berlin'in güdümüne girecekti. Ancak İngiltere ve Fransa, Almanya'nın bitmek bilmeyen isteklerine boyun eğmek niyetinde değillerdi. Mart 1939'da İngiltere, Fransa'nın onayıyla Polonya'nın istiklalini ve toprak bütünlüğünü resmen garanti ederek, Polonya tehdit altında olduğunda askeri yardımda bulunacağını teyit etti.¹³³ Nisan ayında Romanya ve Yunanistan için de (İtalya'nın doğu Akdeniz'deki yayılma politikasına karşı) benzer garantilerde bulundular. Buna rağmen Büyük Britanya'daki karar mercileri Nisan 1939'da Almanya'nın ve özellikle Führer Adolf Hitler'in -Danzig konusundaki taleplerine rağmen- savaşı arzulamadığı kanaatindeydiler.¹³⁴

Almanya, İngiltere'nin kıta Avrupası'na doğrudan müdahale etmeyeceği, denizaşını politikası sayesinde kendi stratejik önceliklerinden başka bir taahhüt altına girmeyeceğini varsaymıştır. Büyük Britanya'nın temkinli siyaseti ve Almanya'nın yakın geçmişteki siyasi başarıları Almanya'ya güven veriyordu. Almanya, hareket kabiliyeti önünde bir engel olmadığını varsayarak uluslararası alanda isteklerini gittikçe daha agresif sunmaktan çekinmedi.¹³⁵

4. ALMAN DIş POLİTİKASININ PROPAGANDA YÖNTEMLERİ

4.1. Propagandanın bilimsel ve profesyonel kullanımı

Almanya'nın 1933 yılından sonra siyasi propagandaya ayrı bir önem verdiğine tekrar vurgu yapmakta fayda vardır. Elbette propaganda faaliyetleri bir devletin veya kurumun imajı bakımından belki insanlık tarihi kadar eskidir ancak modern manada propagandanın, daha çok matbaanın icadından sonra ve okuma-yazmanın yaygınlaştırılmasından sonra etkin hale geldiği söylenebilir. Örneğin, Türk imajı, Osmanlı Devleti'nin "öteki" olarak tasviri, geç Ortaçağ'dan itibaren matbaa

¹³²R.A.C. Parker, a.g.e., s. 307

¹³³Schmidt, a.g.e., s. 316

¹³⁴The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 23/99, 26.04.1939 Conclusion -CC 24/39

¹³⁵Sebastian Haffner, a.g.e., s. 44

sayesinde Batı Avrupa’da çok güçlü bir şekilde toplumsal belleğe yerleşebildi.¹³⁶ Bunun tesiri, modern çağımıza kadar devam etmiştir ve ilginç bir paralellik olarak, Yahudi düşmanlığı da benzer bir şekilde matbaa sayesinde Avrupa’nın toplumsal belleğine girmiş bulunmaktaydı. Yine de, modern manada propaganda, Fransız Devrimiyle ve özellikle matbaanın kitlesel bir araca dönüşmesinden sonra gelişmeye başlamıştır.¹³⁷

Bu da toplumsal değişimleri yansıtmaktadır. Yönetim her zaman tebaa veya vatandaşlarını kendi tarafına çekip “ötekine” karşı uzak durmasını sağlamak istemiştir. Yine de, geleneksel hükümdarların kitlesel propagandaya muhtaç olduğu söylenemez. Ancak Aydınlanma Çağıyla, Fransız Devrimiyle ve bunun bir sonucu olarak basının yükselişiyle halk edilgen bir kitle olmaktan siyasi bir faktöre dönüştü.¹³⁸ Önceki çağların aksine, devrim, isyan veyahut savaş zamanında hükümdarın çevresinde sadıkça durup çıkarlarını savunan halk kitleleri tarih sahnesinde bir rol oynayabildi. Basın ve kamuoyunun ortaya çıkmasıyla kitleler artık bilinçli bir nitelik kazanmaya başladı. Kitleleri kontrol etmek arzusunda olan yönetimler ise basını kullanmaya başladılar. Basın 19’uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha etkin olmaya başlayıp hükümetlerin siyasi tavırlarını etkilemiştir. Medya bilimcisi Noam Chomsky’ye göre bu taktik 20. Yüzyılda “halkla ilişkiler” kavramıyla pekiştirilip “kamuoyunun görüşünü” kontrol etmek için geliştirilmiştir.¹³⁹

Öbür tarafta hükümetler, siyasi hayatta parlamentoların ortaya çıkmasıyla bir nüfuz faktörü olmaya başlayan muhalefet veya güçlü iş çevreleri ile basını kendi emelleri uğruna kullanıp bir araç olarak devreye sokmaya başladılar. Örnekleri çok olmakla beraber, önemli örneklerden biri; 1898’deki İspanya-ABD Savaşının patlak vermesine (sahte haberlerle) zemin hazırlayan, Amerikalı gazete baronu Randolph Hearst’ün kontrolündeki gazetelerdi.¹⁴⁰ Kitlesel propaganda olgusu kitleleri harekete geçirmek için özellikle radikal ideolojiler tarafından benimsenmiştir.¹⁴¹ Birinci

¹³⁶Gürsoy Şahin, **Osmanlı Toplumunu ve Türk İmajı**, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2007, s.144

¹³⁷Thymian Bussemer, **Propaganda : Konzepte und Theorien**, Wiesbaden, VS Verlag, 2008, s.26

¹³⁸Jutta Schuhmann, **Die andere Sonne : Kaiserbild und Medienstrategien im Zeitalter Leopolds I.**, Berlin, Akademie-Verlag, 2003, s.34

¹³⁹Noam Chomsky, **Media Control; The Spectacular Achievements of Propaganda**, New York/NY, Seven Stories Press, 2010, s.22

¹⁴⁰Marcus Manley Wilkinson, **Public opinion and the Spanish-American war: a study in war propaganda**, New York, Russell&Russell, 1967, s.113

¹⁴¹Noam Chomsky, a.g.e., s. 65

Dünya Savaşı sırasında kitlesel propaganda araçları kullanılmıştı, ancak 1916-17 Rusya devrimi esnasında özellikle Komünist-Bolşevik hareketi kitlesel propagandayı sistematik bir yöntem olarak benimsemiştir. Bundan sonra kitle propagandası teknikleri devlet seviyesinde sistematik olarak geliştirilmeye başlamıştır.¹⁴²

Almanya'daki Nasyonal Sosyalistler, ezeli düşmanları olan Komünistlerin bu taktik ve yöntemlerini kendi prensipleri doğrultusunda uygulamaya koydular.¹⁴³ Hatta kitlesel propaganda Nasyonal Sosyalist hareketin en mühim unsurlarından biri oldu ve parti yönetimi propaganda taktiklerini sürekli geliştirmeyi amaç edindi. Öyle ki, tarih sahnesinde o ana kadar sadece SSCB'de yer alan propagandadan sorumlu resmi bir kurum müesseseleştirilmiş oldu: Hitler'in sadık adamlarından ve Berlin bölgesi parti başkanı Dr. Goebbels propagandadan sorumlu Devlet Bakanı mevkiine getirildi.¹⁴⁴ Propaganda şüphesiz Nazilerin iktidara gelmesine zemin hazırlamıştı ve Alman halkının bütün katmanlarına yönelikti. Nazi propagandası en modern teknolojileri kullanmasına rağmen premodern sloganlarıyla, yani geleneksel değerleriyle iktidara gelmiştir ancak iktisadi gelişmeleri de ihmal etmeyen Nazi hareketi, orta sınıflara yönelik başarılı çalışmalar da yürütebilmiştir.¹⁴⁵

Propagandanın yaygınlaştırılması ve kitlesel hareketlerin devlet kontrolü altında siyasal eylemlere dönüştürülmesi Nasyonal Sosyalist hareket tarafından ustaca bir şekilde kullanıldı. Propaganda Bakanı Dr. Goebbels, bilimsel propagandaya Hitler'e göre daha fazla önem atfetmişti: zira iyi bir propaganda sayesinde halk yeni rejim için daha fazla çaba harcayabilirdi. Halk, yeni rejimi sadece kabullenmekle yetinmemeliydi, halk yeni idareye coşkuyla ve içtenlikle bağlanmalıydı. Ayrıca propaganda sayesinde halkı kitlesel örgütlerde toplamak daha verimli olacaktı ve yeni ideoloji daha az çabayla kök salabilirdi.¹⁴⁶

İktidara geldikten sonra Dr. Goebbels'in propaganda çalışmaları dış politika sahnesinde de geliştirilmeye başlandı.¹⁴⁷ Nasyonal Sosyalizm varlığını değilse de başarısını büyük çapta propaganda sahasındaki üstün yeteneğine borçluydu. Hitler

¹⁴²Richard Sakwa, *The Rise and Fall of the Soviet Union 1917-1991*, London, Routledge, 1999, s.101

¹⁴³Joachim C. Fest, a.g.e., s. 201

¹⁴⁴Katja Gesche, a.g.e., s. 79

¹⁴⁵Richard Bessel (Ed.), *Fascist Italy and Nazi Germany: comparisons and contrasts*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000 ,s. 33

¹⁴⁶David Welch: a.g.e., s. 35

¹⁴⁷Katja Gesche, a.g.e., s. 110

iktidara geldikten sonra basın vasıtasıyla kendine yeni bir imaj biçmeye başladı.¹⁴⁸ Hitler sıradan bir şansölye olmaktansa Alman halkının düşlerini sezerek bütün ümidin kendisine bağlanmasını arzulamaktaydı. Hitler yeni tip siyasetçi, yeni bir şansölye olacaktı. Alman basını daha 1933 yılında bu mesajı Alman halkına aktararak, Hitler'in imajını başarılı bir şekilde yükseltti. Hitler hükümeti yeni bir canlılığı, yeni bir hareketliliği temsil etmekteydi. Rejim değişikliği salt bir iktidar değişikliği olarak değil, Propaganda Bakanlığı tarafından "Dünya tarihinin seyrini değiştirecek bir olay" olarak gösterildi.¹⁴⁹ Hitler'in propaganda anlayışı, "Kavgam" (Mein Kampf) adlı eserinde kendisi tarafından ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Hitler'e göre "*propaganda (az sayıdaki) konuya odaklanmalıdır ve bu konular sürekli tekrarlanmalıdır. "Dünyadaki birçok meselede olduğu gibi, azim başarının ilk ve en mühim ön şartıdır."* Adolf Hitler, aynı konuların tekrarlanması konusunda pragmatik bir görüşe sahipti; "*İş hayatında olsun, politikada olsun, her türlü reklamın başarısı süresinde ve muntazam olarak uygulanmasında yatmaktadır*".¹⁵⁰

Nasyonal Sosyalizm olgusu daima büyük, eşsiz, büyüleyici bir hareket olarak propagandalarda yer almaya başladı. Führer, sadece büyük bir devlet adamı ve kararlı bir siyasetçi değildi, kendisine atfedilen yeteneklerle adeta doğaüstü bir havaya büründü. Propaganda zengin bir sembolizm dili yardımıyla harekete kitlesel ve bütünleyici bir karakter kazandırmaya çalıştı. Herkesin hareketi benimseyebilmesi için hareket salt siyasi bir olgu olmaktan çıkarılıp bütün halkı birleştiren bir fenomen haline getirildi. Nasyonal Sosyalizm sadece bir parti veya ideoloji değildi: Nasyonal Sosyalizm Almanya'nın ta kendisiydi.¹⁵¹ Bu slogan gerçekten kısa bir zaman dilimi esnasında Alman halkına benimsetildi. Ayrıca, Almanya'nın kaderi artık güçlü bir insana emanetti: bu insan Adolf Hitler'den başkası değildi. Milletini kederini halkla bütünleştiren Alman propaganda politikası genel olarak iki ayaklıydı: Kendi halkına yönelik rejimi yükseltme ve temellerini sağlamlaştırmaya yönelik propaganda çalışmaları mühim bir faktördü. Dış politikada elde edilen başarılar bu propagandanın bir parçası olmakla beraber, daha çok Alman halkına yönelikti. Propaganda girişimlerinin ikinci hedefi ise dış ülkelerin kamuoylarına yönelik

¹⁴⁸Joachim C. Fest, a.g.e., s. 604

¹⁴⁹Ian Kershaw, **Der Hitler Mythos. Führerkult und Volksmeinung**.Stuttgart 1999, DTV, s. 70

¹⁵⁰Adolf Hitler, a.g.e., s. 202

¹⁵¹Wolfgang Benz, Herrmann Graml, Herrmann Weiss, a.g.e., s. 62

hareketlerdi.¹⁵² Böylece propaganda, kısmen de olsa dış politikanın aracı haline getirilmişti. Daha sonra, Almanya'nın başarıları, Nasyonal Sosyalist rejimin üstünlüğü, Almanya'nın ekonomik ortağı olarak başka ülkelere getirebileceği faydaları da buna dâhil oldu. Türkiye, Almanya'nın propaganda politikası yelpazesinde hem Balkanlar-Ortadoğu coğrafyasında yer alan, hem de savaş başladıktan sonra kendi saflarına çekilmesi gereken veya en azından düşman tarafına geçmesinin engellemesi gereken bir hedefti. Siyasi propaganda hedefi olarak dile getirilmediyse de Almanya Türkiye'deki ekonomik emelleri için açıkça propaganda yapmak istemiştir.¹⁵³ Nasyonal Sosyalizmi salt ideoloji olarak "ihraç" etmek zaten Naziler tarafından resmi olarak yasaklanmıştı, hedef, Almanya'nın pozitif olarak yansıtılmasıydı.

4.2. Alman Dış Politikasında Nasyonal Sosyalist Faktörü ve Propaganda

Alman dış politikasında 1933 yılından sonra meydana gelen değişiklikler uluslararası ortamda Alman iç politikasının bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Uluslararası dengenin sarsılacağı pek beklenmiyordu. Bunun sonucu olarak kimi çevrelerce baştan itibaren Almanya'nın savaşı ve agresif bir siyaset izleyeceğine dair uyarılar dikkate alınmadığı gibi Almanya'nın hamleleri genellikle az tepkiyle karşılandı.¹⁵⁴ Avrupa hükümetleri, Dünya iktisadi buhranın etkilerinden kurtulmak için çaba sarf ederken, Sovyet tehdidi ve Dünyada geçimlerini sağlamakta zorluk çeken yoksul kitlelerin komünistleşme olasılığı Nazi Almanya'sının yükselişinden çok daha büyük bir tehlike olarak algılanmıştır.¹⁵⁵ Almanya her ne kadar revizyonist istekleriyle Avrupa kamuoyunu rahatsız ediyorsa da realpolitikte Nasyonal Sosyalist Almanya dışlanmıyordu. Aksine, Hitler bazı siyasi çevreler tarafından Komünizme karşı bir "panzehir" olarak görüldü.¹⁵⁶

Elbette Almanya'nın hamleleri tamamen karşılıksız kalmadı. Almanya 1934'te Avusturya'da güçlükle bastırılan Nasyonal Sosyalist ihtilal girişimine destek vererek, bölge devletlerinin şüphesini kazandı. Nitekim İtalya, Avusturya ve

¹⁵²Horst Möller,a.g.e., s. 91

¹⁵³Werner Daitz,**Der Weg zur völkischen Wirtschaft, europäischen Grossraumwirtschaft und gerechten Weltordnung.**, Dresden,Meinhold Verlagsgesellschaft,1943 a.g.e., s. 42

¹⁵⁴Werner F. Schmidt, a.g.e. , s. 21

¹⁵⁵Jean Herbette, **Ein französischer Diplomat über die bolschewistische Gefahr**, Berlin, Deutscher Verlag,1943,s.24

¹⁵⁶ Joachim C. Fest, s. 784

Macaristan 1934'te "Roma protokolünü" imzalayarak birbirlerine siyasi ve iktisadi destekte bulunacaklarını beyan ettiler. Bu çerçevede, İtalya aynı zamanda Avusturya'nın varlığını ve toprak bütünlüğünü her türlü tehdide karşı koruyacağını belirtti.¹⁵⁷ Bir müddet sonra ise İtalya, ideolojik yönden yakın olduğu Almanya ile bütün anlaşmazlıklarını bertaraf edip dış politikada Berlin'in sadık dostu konumuna gelecekti.

Almanya'da başlatılan Yahudi karşıtı uygulamalar (boykot v.s.) Almanya'nın imajının ciddi biçimde sarsılmasına sebep olmuştur, ancak Nasyonal Sosyalist yönetim sarsılan imajını Uluslararası Dünya Yahudilik düzeninin Almanya'ya karşı gizlice yürüttüğü bir komplo olarak yorumlamaktaydı.¹⁵⁸ Almanya, iyi bir imajın dış politikada mühim bir faktör olduğunu bilmiyor değildi. Bir devlet, Dünyadaki etkisini artırabilmek, kamuoyunu kendi tarafına çekmek için çaba sarf etmeliydi ve bu doğrultuda gereken adımları atmalıydı. Bizzat Hitler'in usta propagandacısı Dr. Josef Goebbels tarafından savunulan bu tez Alman dış politikasının yeni bir şekil almasına yol açmıştır.¹⁵⁹

Alman Dışişleri Bakanlığı bu görevi özellikle basın bürosu vasıtasıyla yerine getirmeye çalıştı ve yeni kurulan Propaganda Bakanlığına karşı kendi ağırlığını muhafaza etmeye çalıştı. 1938 yılında Dışişleri Bakanı olarak göreve başlayan von Ribbentrop, göreve başlar başlamaz Alman Dışişleri Bakanlığında yeni basın ve haber daireleri ile "kültür politikası dairesini" kurdu.¹⁶⁰ Alman devleti, bütün iletişim araçları üzerinde tekel oluşturduğundan Alman Dışişleri Bakanlığı yeni kurulan Propaganda Bakanlığıyla beraber çalışarak yurtdışına yönelik propaganda yapan birçok yayının yaygınlaştırılmasına katkıda bulundu.

Dışişleri Bakanlığı bu tür yayın faaliyetlerinde kendi etki ve ağırlığını hem yurtdışında hem de Propaganda Bakanlığına karşı muhafaza edip sağlamlaştırmaya çalıştı.¹⁶¹ Bürokraside sıkça görülen birimler arası rekabet Almanya'da da kendini göstermiş oldu ancak bu rekabet faaliyetlerin yoğunlaşmasına, daha başarılı

¹⁵⁷Hermann Graml, *Europas Weg in den Krieg. Hitler und die Mächte 1939*, Münih, R. Oldenbourg Verlag, 1990, s.79

¹⁵⁸Wolfgang Benz, *Was ist Antisemitismus?*, Münih, C.H. Beck, 2004, s.88

¹⁵⁹Helmut Michels, a.g.e., s.117

¹⁶⁰Peter Logerich, *Propagandisten im Krieg. Die Presseabteilung des Auswaertigen Amtes unter Ribbentrop.*, Münih, R. Oldenbourg Verlag, 1987, s. 48

¹⁶¹Peter Logerich, a.g.e., s. 47

çalışmalara sebep oldu. Alman hükümeti de nihayet Dışişleri Bakanlığının, Propaganda Bakanlığından bağımsız olarak daha etkin ve verimli çalışabileceğini kabul ederek Dışişleri Bakanlığında bağımsız olarak çalışabilecek Radyo (Rundfunkeinsatz) ve Genel Propaganda (Allgemeine Propaganda) birimlerine gereken desteği sağladı. Alman Dışişleri Bakanlığı kendi uzmanlık alanında propaganda, bilgilendirme program ve yayınları hazırlayarak Almanya'nın imajının şekillenmesinde etkin olabildi.

Propaganda çalışmaları içinde Türkiye, önemli bir yer tutmaktaydı. Türkiye'ye atfedilen önemin bir göstergesi olarak, bu işlerden sorumlu ve Alman Dışişleri Bakanlığına bağlı çalışan bir "Radyo Ataşesi"nin ataması gösterilebilir. Buna paralel olarak Almanya, doğrudan Propaganda Bakanlığı tarafından yönetilen radyo propaganda servisinin dışında gizli olarak yurtdışında Almanya'ya bağlı olan ve lehine yayın yapan çeşitli radyo evleri de işletmekteydi. Bu şekilde pek açık olmasa da dış ülkelerde kamuoyunu etkilemekteydi. Alman Dışişleri Bakanlığı ile Propaganda Bakanlığı tarafından paralel olarak yürütülen radyo propaganda çalışmalarında Bakanlıklar arası rekabet kendini göstermekteydi. Propaganda Bakanlığına bağlı kurulan "Radio Union" şirketine karşı Dışişleri Bakanlığı 1941 yılında Interradio AG şirketini kurup kendi etki alanını genişletti.¹⁶² Bunun yanında Ağustos 1939'da Dışişleri Bakanlığının bünyesinde kurulan "bilgilendirme dairesi" (Informationsabteilung) İkinci Dünya Savaşı esnasında propaganda sahasında gayet etkin bir rol oynadı.

4.3. Rejime temkinli onay: Nasyonal Sosyalist ideoloji ve Alman Dışişleri Bakanlığının meslek memurları

Daha önce söylenildiği gibi, Nasyonal Sosyalist ideoloji dış politikayı etkilemeye başlamıştı. Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un Nasyonal Sosyalist kimliği bir tarafa, birçok sadık Nasyonal Sosyalist, Alman Dışişleri Bakanlığının hizmetine girmişti. Geleneksel Alman diplomasisinin yapısı tamamen bertaraf edilmediyse de, daha ılımlı ve ideolojiyi ön plana koymayan görüşleri savunan memurların hareket alanı tamamen daraltılmıştı. Birçok memur gibi Dışişleri personeli de 1918 yılında

¹⁶² Margot Lindemann, Kurt Koszyk, *Deutsche Presse 1914-1945*, Berlin, Spiess Volker GmbH, 1972 s.439

ilan edilen yeni Cumhuriyet rejiminden memnun değildi ve liberal anayasalcı prensipleri içten benimsememişti.¹⁶³ Toplumsal elitin bir parçası olan tecrübeli diplomatların birçoğu, yeni rejime sıcak bakmamışsa da kurumlarının nüfuzunu muhafaza etmeye çalışıp, bu şekilde Nasyonal Sosyalist rejimi bir nevi ehlileştirme gayreti de taşımaktaydılar.¹⁶⁴

Bu konuda Bakanlığın kurumsal yapısı da önemli bir role sahipti. Özellikle Dışişleri Bakanı von Neurath, 1938 yılına kadar Bakanlığın geleneksel personel yapısını muhafaza etmeye çalışarak, NSDAP'nin (Nazi partisinin) aşırı müdahale girişimlerine pek müsamaha göstermedi.¹⁶⁵ Yine de Bakanlık, Nazi ideolojisinden tamamen uzak duramamıştır. Bürokraside yaşanan değişikliklere paralel olarak diplomatlar, 1934 senesinden itibaren Nazi partisinin silahlı muhafız birliği olan SS'e (Schutzstaffel-Muhafız Alayı) de üye olmak zorundaydı. Eklenmelidir ki, birçok yanlış görüşlerin aksine SS askeri bir teşkilat değildi ve ordu ile doğrudan bağlantısı yoktu.¹⁶⁶ Alman diplomatlar, Nasyonal Sosyalist politikanın geleneksel kalıplardan çıktığını fark ederek, elde edilen dış politik başarılarının da etkisiyle normal şartlarda sergiledikleri ölçülü davranış biçimlerini aştılar.* Geleneksel yapıdan uzaklaşma özellikle genç diplomatların gözünde olumlu bir gelişmeydi. Şekilci ve daraltılmış bir diplomasinin yerine olaylara doğrudan cevap veren, agresif ve modern deyiimiyle adeta 'proaktif' olarak nitelendirilebilecek bir siyaset gelişmeye başlamıştı.¹⁶⁷

Köklü soylu aileler geleneksel olarak diplomatik sistemin içerisinde özel bir yere sahipti. Yeni hükümet ise kendi görüşüne yakın kişilerin bakanlığa girmesini destekledi, yine de Almanya Dışişleri Bakanlığı elitist karakterini 1945 yılına kadar muhafaza etmişti.¹⁶⁸ Alman diplomatlara önemli bir görev düşmüştü; yeni Almanya'nın rolünü hem uluslararası ortamda anlatıp hem de yeni rejimin getirdiği

¹⁶³ Gottfried Niedhart, *Deutsche Geschichte 1918-1933. Politik in der Weimarer Republik und der Sieg der Rechten*, Stuttgart, Kohlhammer, 1994, s. 62

¹⁶⁴ Wilfried Loth, Bernd A Rusinek (ed.), *Verwandlungspolitik: NS Eliten in der westdeutschen Nachkriegsgesellschaft*, Frankfurt, Campus, 1998, s. 62

¹⁶⁵ Hans-Jürgen Döscher, *Das Auswaertige Amt im Dritten Reich. Diplomatie im Schatten der Endlösung.*, Berlin, Siedler Verlag, 1987, s. 71

¹⁶⁶ Rainer F. Schmidt, a.g.e., s. 22

*Alman Dışişleri Bakanlığının Nazi ideolojisine yakın durduğuna dair görüşüne alternatif kaynak için bkz.: Daniel Koerfer, *Diplomatenjagd. Joschka Fischer, seine Unabhängige Kommission und Das Amt*, Potsdam, Strauss Edition, 2013, s. 25-118

¹⁶⁷ Lars Luedicke'a.g.e., s. 50

¹⁶⁸ Eckart Conze, Norbert Frei, Peter Hayes, Moshe Zimmermann, *Das Amt und die Vergangenheit: Deutsche Diplomaten im Dritten Reich und in der Bundesrepublik*, Berlin, Blessing, 2005, s. 33

korku ve belirsizliği bertaraf etmeye çalışacaklardı.^{169*}

Sayıları az da olsa bazı diplomatlar ve üst düzey memurlar, takip edilen yeni agresif dış politikanın Almanya'yı felakete götüreceğini önceden görerek, Nasyonal Sosyalist hükümete karşı gizlice örgütlenmeye başlayan bürokratik ve askeri yapılanmalara dâhil oldu. Alman tarihinde, Hitler rejimine karşı başlatılan bu tür faaliyetler "Nasyonal Sosyalizme karşı direniş" adıyla anılmaktadır.¹⁷⁰ Genel olarak Hitler karşıtlığı kendini daha çok özel muhabbetlerde gösterdi; fiili direniş veya başkaldırı Dışişleri Bakanlığında da çok olağan bir davranış değildi.¹⁷¹

4.4. Propaganda aracı olarak filateli: posta pulu ve propaganda

Filateli kelimesi, genel olarak pul koleksiyonculuğu, posta pulunun, posta tarihinin bilimsel araştırılmasını ifade etmektedir.

Elbette, posta pullarında kullanılan propaganda öğeleri sadece Türkiye'ye yönelik değildi. Öncelikle Alman halkına yönelik "posta pullarda propaganda" yurtdışına gönderilen mektuplarda veya koleksiyoncuların pul defterlerinde bütün yerküreye ulaşmaktaydı ve o yönden gerçekten evrensel bir mahiyete kavuşmuştu. Yine de, çağın canlı bir görsel belgesi olarak devrin posta pulları Nasyonal Sosyalizmin hem kendi öz imajının hem de dış Dünyaya yönelik çizilen Almanya imajının önemli birer tanığıdır. Bu şekilde, 3. Reich'in posta pulları bir propaganda aracı olarak değerlendirildiğinde dış politikada yürütülen propaganda pullarda da karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada 3. Reich'in filatelik yönüne de yer verilmiştir. Ekte gösterilen pulların kategorizasyonu uluslararası filatelistler (pul koleksiyoncuları) arasında yaygın kabul gören Michel pul katalogu numaralandırma sistemine göre yapılmıştır.* Numaraların karşısında gösterilen posta pulları

¹⁶⁹Broszat/Schwabe, a.g.e., s 195

*Almanya Dışişleri Bakanlığı hk. ayrıca şu eserlere bkz: Enrico Brandt, Christian F. Buck: **Auswärtiges Amt.**, Wiesbaden, VS Verlag, 2005, Eckart Conze: **Das Auswärtige Amt. Vom Kaiserreich bis zur Gegenwart**, Münih, C.H. Beck, 2013

¹⁷⁰Ludwig Mehlhorn (ed.), **Gewissheit im Widerstand: Adam von Trott zum 100. Geburtstag**, Berlin, Lit Verlag, 2011, s.33

¹⁷¹Ludwig Mehlhorn (ed.), a.g.e., s.15

*Numaralandırmada günümüzde kullanılan sistematığı esas alınmıştır

kronolojik olarak renkli fotokopi olarak tezin ekinde bulunmaktadır.¹⁷²

Posta pulu, pulu çıkartan devletin sembolüdür, o ülkenin ideolojisini, kültürünü ve değerini tasvir edip onu bütün Dünyaya taşımaktadır. 1933-1945 yılları arasında Alman devleti posta idaresince (Reichspost) çıkartılan posta pullarının motifleri bize 3. Reich'in propaganda faaliyetlerini canlı olarak göstermektedir.

4.5. Hitler rejimi Alman posta pullarında

Hitler hükümeti Ocak 1933 yılında iktidara geldiğinde, hem ideolojinin yeni yüzünü hem de geleneksel Alman değerlerine sahip çıktığını ispatlamak zorundaydı; Hitler'in ilk kabinesinde muhafazakâr partilere mensup siyasetçiler yer aldı ve yeni rejim bu şekilde devamlılık göstermek istedi. 1928 yılından beri Cumhurbaşkanı Hindenburg ile eski Alman Cumhurbaşkanı Ebert'in portresini gösteren posta pulları halen kullanılıyordu ancak Sosyal Demokrat olan Ebert'in pulu 30.06.1934 tarihinde tedavülde kaldırılırken, Hindenburg pulları 31.12.1935 yılına kadar tedavülde kalmıştı.¹⁷³ Ayrıca ölümünden önce ve sonrasında da Hindenburg'un başka bir portresini gösteren sürekli pul serisi 1945 yılına kadar tedavülde kalmıştır.¹⁷⁴ Bu durum, yeni rejimin eski Weimar anayasal Cumhuriyetine son verdiğini ancak Almanya'da ayakta kalması arzulanan "eski ve sağlam" değerlere sahip çıktığını göstermektedir. Ayrıca, Feldmareşal Hindenburg çok sevilen bir şahıstı ve yeni rejim sempati toplamaya gayret etmişti. Bu devamlılık anlayışı, kendini Hindenburg'un katkılarıyla Nisan 1933 yılında yeni yasama yılının açılışı için, aynı zamanda eski Prusya'yı anma etkinlikleri anısına çıkarılan hatıra pul serisinde görülmektedir. Prusya Kralı Büyük Frederick/Friederich'ı (1712-1786) gösteren bu pullarda kralın sert ve kararlı çehresi hem kralın askeri yeteneklerini, hem de yeni rejimin estetik anlayışını simgelemektedir: Pullarda artık yeni bir sanat anlayışı doğmuştu.¹⁷⁵ Bundan hareketle, Nasyonal Sosyalist rejimin pullarında ayrıca Nasyonal Sosyalistlerce benimsenen estetik anlayış da apaçık görünmektedir: Keskin hatlar, kararlı simalar, devrin sanatçılarına ait (Prof. Thorak, mimar Walter Speer v.s.) eserler ve yeni Almanya'yı simgelemekteydi. Yeni Almanya güçlüydü, gururluydu,

¹⁷² Michel Briefmarken Katalog Grossdeutschland 1944/45. Verlag des Schwanenberger Album, Leipzig, 1944, s. 19 it.

¹⁷³ (Mi. No. 411,411)

¹⁷⁴ (Mi.No.482-95 vd.)

¹⁷⁵ (Mi. No. 479-81)

gençti, ırkına ve kültürüne düşküdü, düşmanlarına korku salacaktı ve yeni Alman halkı Dünyayı şekillendirecekti.

Hitler tarafından çok sevilen bestekâr Wagner'in eserlerini simgeleyen bir hatıra pul serisinden sonra¹⁷⁶ yeni Almanya'nın ve hareketin sembolü olan gamalı haç ilk defa 1934 yılı Ocak ayında kendini tüm Dünyaya gösterecekti. Bu pul serisi sembolik olmaktan öte geçmiştir. Zira uçak posta tarifelerini karşılayan bu seri gerçekten uçaklarla gönderilen mektuplarda bütün Dünyaya yayılacaktı. Pulda Alman uçak öncülerinin yanında, en dikkat çekici motif, gamalı haç ile süslenen, yeni doğan güneşin önünde uçan Alman kartalını gösteriyordu. Bu pul, belki yeni rejimin mesajını en fazla yayan posta pulu olarak tanımlanabilir.¹⁷⁷ Gamalı haç ayrıca Versailles Antlaşması sayesinde Almanya'dan kopartılan Saar bölgesinin statüsünü belirleyecek halk oylamasının tanıtımı için 1934 yılında çıkartılan pul serisinde de karşımızda çıkmaktadır.¹⁷⁸ İlgi çekici bir sentezle orada henüz Nazi kartalı değil, halen Almanya'nın resmi devlet amblemi olan, Weimar Anayasal Cumhuriyeti tarafından kullanılan kartal karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu eski düzenin devam ettiği anlamına gelmez. Tam aksine, 1934 yılından itibaren Nürnberg kentinde yapılan ve propaganda bakımından son derece ehemmiyetli olan parti toplantıları (Reichsparteitag) anısına Gamalı Haç yine doğan güneş olarak karşımıza çıkmaktadır. 1930'lu yılların ve iktidarın ilk yıllarında bile Nazi ideolojisinin gayet belirgin olarak Dünyanın karşısına çıktığı söylenebilir.

Elbette bütün pullar siyasi mahiyet taşımamaktaydı: Hindenburg'un ölümü¹⁷⁹ büyük Alman şair Schiller'in doğum yıldönümü¹⁸⁰ ve Schütz, Bach, Haendel gibi büyük Alman müzisyen ve bestekârlar da pullarda yer aldı.¹⁸¹ Öbür tarafta, ilk bakışta apolitik gibi görünen motiflerde de Nasyonal Sosyalist ideoloji kendini yansıtmaktadır. 1934 yılında tedavüle çıkartılan bir pul serisi¹⁸² çeşitli meslek gruplarını tasvir etmektedir. Grafikte Nasyonal Sosyalist estetik anlayışı karşımıza çıkmaktadır, ayrıca Nasyonal Sosyalizm tarafından benimsenen "korporatizm"

¹⁷⁶ (Mi. No. 499-507)

¹⁷⁷ (Mi. No.529-539)

¹⁷⁸ (Mi. Nr. 544-45)

¹⁷⁹ (Mi. Nr.548-553)

¹⁸⁰ (Mi. Nr.554-555)

¹⁸¹ (Mi. Nr.573-75)

¹⁸² (Mi.No.556-564)

felsefesi de “meslek grupları” adlı pul serisinde vücut bulmaktadır. Saar bölgesinin Almanya’ya dönüşünü kutlayan¹⁸³ bir pul serisinde ise bir bayan sanatçı tarafından tasarlanan, annesine (Almanya) kavuşan bir kızı (Saar bölgesi) göstermektedir. Bu masum ve sevimli motifte bile şuur altında bir mesaj mevcuttur: Zira ana-kızın fizyonomisinde Nasyonal Sosyalist ırk anlayışına göre çizilmiş yüz hatları belli olmaktadır.

Harpta canlarını feda eden Alman askerlerinin anısına çıkartılan bir pulda ise Alman askerinin sembolize ettiği azim ve kuvvet karşımıza çıkmaktadır.¹⁸⁴ Pulun çıkarılışından başka bir amaç da söz konusudur: Almanya yeniden silahlandırma politikasına başlamıştı ve ordunun tekrar kamuoyunun nazarında yer alması gerekiyordu. Nazi ideolojisinde teşkilatlandırılmış gençlere atfedilen önem, Hitler Gençliğinin kurultayının hatırasına çıkartılan pullarda belli olurken¹⁸⁵ NSDAP partisinin Almanya’daki hâkim konumu, Nürnberg parti kongresinin anısına çıkartılan pulda görülmektedir.¹⁸⁶ Ayrıca 1923 yılında Hitler tarafından Bavyera’da başlatılan isyan da bir hücum kıta erinin tasviriyle anılmıştı. SA erinin yüz hatlarında Nasyonal Sosyalist ideoloji tarafından yüceltilen ve sahiplenilen azim, inat, cesaret, sadakat ve gurur duyguları adeta betimlenmiş gibi görünmektedir. Aynı zamanda SA eri de “yüce arî ırk”ın yüz hatlarıyla betimlenmiştir.¹⁸⁷ Bu bir tesadüf değildir zira o sene saf bir ırkın oluşturulmasını amaçlayan Nürnberg Irk Kanunları kabul edilmişti.

Olimpiyat Oyunlarının Berlin’de düzenlendiği 1936 yılında Almanya Posta İdaresi (Reichspost) enteresan bir şekilde apolitik pul motiflerine ağırlık vermiş gibi görünüyor. Bunun o senede nazarlarını Almanya üzerinde toplayan Dünya kamuoyunu etkilemek için mi yapıldığı yoksa tamamen tesadüf eseri mi olduğu kuşkuludur. Nitekim yine Nasyonal Sosyalizmin spora ve çelikleşen atletlere verdiği önemi simgeleyen, Nazi güzellik ideallerine göre tasarlanan ancak teknik yönden gerçekten güzel ve estetik olan yaz ve kış Olimpiyat posta pulları o sene ve 1935 yılının sonlarında çıkartılmıştır.¹⁸⁸ Almanya’nın teknolojik dâhileri, araba mucitleri

¹⁸³ (Mi.No.565-568)

¹⁸⁴ (Mi.No.569-70)

¹⁸⁵ (Mi. No. 584-585)

¹⁸⁶ (Mi. No. 586-587)

¹⁸⁷ (Mi. No. 598-599)

¹⁸⁸ (Mi. No. 600-602,Mi.No.609-616)

Daimler ve Benz'i gösteren bir pul serisiyle şereflendirilmiştir.¹⁸⁹ Belirgin bir Gamalı Haç ancak 1936 yılının sonunda parti kurultayının anısına karşımıza çıkmaktadır.¹⁹⁰ Nazi veya Roma selamıyla kaldırılan eller o eski sembolü selamlayıp milli birliğin (Volksgemeinschaft) partide vücut bulduğunu izah etmektedir. Aynı zamanda bu sembolizmde halk, Führer'ine ve milletine biat ettiğini ilan etmektedir.

4.6. Alman posta pullarında Alman kültürü ve dış politika

1937 yılında ise Führer ve Adolf Hitler ilk defa pullarda yer almaktaydı. Hatıra bloğu şeklinde çıkartılan ve Hitler'in resmi fotoğrafçısı Hoffmann tarafından çekilen bir fotoğraf örneğine göre tasarlanan Hitler portresi, Hitler'in devlet adamı kişiliğine dikkat çekmeyi amaçlamış gibi görünüyor.¹⁹¹ Pulda yer alan Almanca yazı ise Hitler'e atfen (Bir ulusu kurtarmak isteyen ancak kahramanca düşünebilir) yer almaktadır. Sonraki yıllarda pullarda çoğalacak Hitler portrelerinin telif hakkı bizzat Adolf Hitler'de saklıydı; satılan her pul başına Alman Posta İdaresi bunun karşılığını Hitler'e mahsup etmek durumundaydı.

Nasyonal Sosyalist ideolojiye uygun olarak hava savunması için çıkarılan başka bir pulda ise, kalkanını göklere doğru kaldıran bir Alman askeri görülmektedir. Bu puldan, Hitler hükümetinin Alman halkından yurt savunması için daima hazır olmalarını istediği anlamı çıkarılabilir. Ayrıca halk şuur altı olarak olası savaş durumları için hazır hale getirilmiştir.¹⁹² Posta pullarında Nasyonal Sosyalist mimari stil de dokümente edilmiştir.¹⁹³ İlgili pullarda sade, düz hatlar ve büyüklük simgeleyen keskin cephelerle inşa edilen "Nazi mimarlığından örnekler tasvir edilmektedir.

Dış politik olaylar da pullar sayesinde takip edilebilir:Almanya'nın Avusturya'yı ilhak etmesinin hatırasına¹⁹⁴ bir pul çıkartılmıştır; bahse konu pulda Gamalı Haçlı Alman bayrağını tutan ve kol kola gezen birer Alman ve Avusturyalı genç resmedildi. Ağırılık ve gurur simgeleyen bir resimle süslenmiş olan, 49. doğum

¹⁸⁹ (Mi. No. 604-605)

¹⁹⁰ (Mi.No.632-633)

¹⁹¹ (Mi.No.646)

¹⁹² (Mi. No. 643-45)

¹⁹³ (Mi.No.634-642)

¹⁹⁴ (Mi.No.662)

günü münasebetiyle Adolf Hitler'in yeni bir portresiyle çıkartılan bir pul ise propagandanın yanında harekete mali destek de sağlamaktaydı. 12+38 Pfennig değerinde satılan pulunun, 38 Pfennig'i sosyal projeler için kullanıldı, pulun başka bir fonksiyonu da sosyal dayanışmanın teşvikiydi.¹⁹⁵

Dış Politika konusu başka pullarda da karşımıza çıkmaktadır: 1938 yılında Sudeten bölgesi Almanya'ya ilhak edilmişti; bu nedenle geleneksel milli kıyafetleriyle tasvir edilen bir çift, güvenle geleceğe bakmaktadır.¹⁹⁶ Parti üniformasıyla tasvir edilen Adolf Hitler duruşu itibarıyla ilgili pulda saygı simgelenmektedir ayrıca partinin devletle iç içe olduğu mesajını da vermektedir.¹⁹⁷

Posta teşkilatını (Reichspost) tanıtan bir pul serisinde ise Nasyonal Sosyalizm tarafından ustaca geliştirilen kitle propaganda uygulaması bizzat ve açık olarak karşımıza çıkmaktadır. Berlin'deki Deutschlandhalle'de (Almanya salonu) yapılan bir kitle toplantısını konu alan pulda¹⁹⁸ ışıklandırmanın propagandadaki yeri, kitlelerin hem aktör hem de "hedef" olma durumu ve genel olarak Nasyonal Sosyalizmin kitlesel disiplin yapısı betimlenmiştir. Birey yok olmaktadır ve kitle ile bütünleşmektedir, birey kitle ile bir olup sıradan bir Alman vatandaşın halkıyla ve Nasyonal Sosyalist hareketle bir oluşunu da kapsamaktadır. Seride tasvir edilmiş meslek grupları ise Almanya'nın toplumsal bütünlüğünü göstermektedir.

Alman kamuoyuna yönelik propagandanın hedefi de buydu, dışarıya yönelik propaganda ise Alman halkının muhalefet olmadan yekvücut bir yapı olarak, dış düşmanlara karşı noksansız bir duruş sergilediği anlamını taşımaktaydı. Dış politika ve İkinci Dünya savaşı da pullarda kendini göstermektedir, pullar çıkartıldığı devrin aynası vazifesini görmektedir.

Adolf Hitler, Polonya'dan Danzig şehrini alamayınca bu muazzam ve yıkıcı savaşın başlatılması için düğmeye basmıştı, arzuların hedefi Danzig şehri ise en önemli sembolleriyle Almanya'ya ilhak edişinin anısına iki posta pulunda yer alır.¹⁹⁹ Nazi mimarlığının başka bir örneği ise²⁰⁰ mimar Albert Speer tarafından

¹⁹⁵(Mi. No. 664).

¹⁹⁶ (Mi.No.684-85)

¹⁹⁷ (Mi. No. 694)

¹⁹⁸ (Mi. No. 702-713)

¹⁹⁹ (Mi.No.714-715)

tasarlanan Başbakanlık binasını (Reichskanzlei) gösteren bir puldadır. Adolf Hitler'in makamı olan bu bina, sade hatları, yüksek tavanları, geniş odalarıyla ziyaretçiye saygı ve büyüklük duygusu aşılamalıydı, şüphesiz bina bu fonksiyonu yerine getirmiştir. Adolf Hitler'i babacan bir siyasetçi olarak gösteren, bir çocuk tarafından çiçek sunulduğu anı ölümsüzleştiren bir pul Führer'in 51. doğum günü münasebetiyle çıkartılmıştır.²⁰¹ Hitler sadece devlet adamı ve erişilmez lider olarak değil, aynı zamanda halkın sevdiği biri olarak tanıtılmıştır. Bu mesajın hem Dünyaya hem de Almanya'ya yayılması için bir puldan başka hangi araç daha ideal olabilirdi?

İlhak konusu ise muzaffer Alman ordularının ilerleyişi akabinde kendini pullarda yansıtmaya devam edecekti; Almanya Versailles antlaşmasını çiğnedi ve gerekirse silah zoruyla hedeflerine ulaşabilirdi. Belçika'dan geri alınan Eupen ve Malmedy kazalarının Reich'a ilhak edilmesi anısına iki tane posta pulu çıkarılmıştır.²⁰² Alman-İtalyan silah arkadaşlığı ve ideolojik yakınlığı Führer Adolf Hitler'i ve Duce Benito Mussolini'yi yan yana gösteren bir pulda²⁰³ anılmaktaydı. İlgili çekici bir biçimde iki liderin yanında Faşist ve Nasyonal Sosyalist ideolojilerin sembolü olan devlet amblemleri kartal biçiminde gösterilmiştir. Kartal (tabii ki gamalı haç olmadan) Roma Ordularının sancağıydı ve her ordunun kartalı mevcuttu. Hitler'in kendi parti ve devlet sembolünü Eski Çağ'a atfen askeri bir şekilde göstermesi ise İtalya'ya yakınlığıyla ve savaş durumuna bağlanabilir. Aynı zamanda Faşizm ve Nasyonal Sosyalizmin birbirine olan yakınlığı bu şekilde grafik olarak ifade edilmişti. Zira faşizmin hem sembolü hem de isim babası olan 'Fasces' sembolü de Eski Roma'dan alınmıştı. Sopalar arasında balta (fasces) Roma'da devlet otoritesini sembolize edip Roma'daki makam sahiplerinin otoritesini temsil etmişti. Böylece Eski Çağ ve modern devlet ile modern savaş, ittifak olgusuyla beraber bir pulda bütünleşmiş oldu.

²⁰⁰ (Mi. No. 743)

²⁰¹ (Mi. No. 744)

²⁰² (Mi. No. 748-749)

²⁰³ (Mi.No.763)

4.7. Alman posta pullarında Adolf Hitler

1941 yılında çıkartılan yeni “sürekli posta pulu serisi” standart pul olarak Führer’in portresini hemen hemen bütün mektuplara, yapıştırılan pullar sayesinde²⁰⁴ Adolf Hitler’i tekrar Almanya’nın ve Dünya kamuoyunun önüne getirdi. Elbette sürekli/ standart pulları kullanma mecburiyeti yoktu ve koleksiyoncular rengârenk özel/hatıra pulları tercih etmiş olabilir ancak “Hitler-serisi” Almanya posta gişelerinde daima standart pul olarak satıldığından, o devirde Almanya’dan gelen bir mektup zarfının Adolf Hitler’in portresiyle süslenmiş olma ihtimali gayet yüksekti. İster arkadaşınızdan gelen bir tebrik kartında ister ofislerin gündelik postalarında ister abonelik yoluyla gelen bir gündelik dergide Führer daima karşınıza çıkmaktaydı ve görsel alışkanlık oluşturmaktaydı. Elbette bu pullar yurtdışına yönelik mektuplarda da kullanılmıştır. Adolf Hitler böylece Dünyanın en ücra köşelerine teşrif etme fırsatını elde etmiş bulunmaktaydı: Türkiye’nin ücra bir ilinde görevli öğretmen, Finlandiya’nın kuzeyindeki bir köyde görevli polis memuru veya Brezilya ormanlarında faaliyet gösteren bir tüccar olsun; Almanya’dan kendilerine mektup geldiğinde, bu mektubun “Führer” resimli olma olasılığı yüksekti.

Bu durum sadece propaganda olarak değil, teknik bir mesele olarak da algılanabilir. Sürekli (standart) posta pullarında, genelde devletin sembolü olarak arma, ülkenin belirgin kültürel öğeleri veya devlet reisi yer almaktadır. Doğal olarak kralların yanında Cumhurbaşkanları da pul portrelerinde yer almaktaydı, böylece Adolf Hitler’in pul portresi bir istisna teşkil etmemekteydi. Belki Adolf Hitler “posta pulu” denilen değerli resmi kâğıt parçalarında coğrafi ve yaygınlık bakımından İngiliz kralları kadar popülarite kazanamamıştır ama yine de Alman Posta İdaresinin ve propaganda birimlerinin emellerine ulaştığını söyleyebiliriz: Dünyada kim olursa olsun, Almanya’dan mektup almışsa Hitler’i tanımayan pek kalmamıştı! Elbette, Alman posta idaresini sadece propaganda yapmakla itham etmemeliyiz; sadece tarihi veya kültürel karakter taşıyan motifler de fazlasıyla mevcuttu, zira Almanya ve Dünyadaki pul koleksiyoncuları şüphesiz farklı motiflerden de hoşlanmaktaydı.

²⁰⁴ (Mi.No.781-798 v.b.)

4.8. Alman posta pullarında ordu ve savaşın sonu

Örnek olarak yine 1941 yılında meşhur ve ölümsüz bestekâr W.A. Mozart'ın 150. ölüm yıldönümü münasebetiyle çıkartılan hatıra pulunu gösterebiliriz. Bizzat filatelistleri konu alan, “posta pulu anma günü'nün”²⁰⁵ onuruna çıkartılan ve yerkürenin önünde koleksiyonuyla ilgilenen, böylece Dünya hakkında da bilgi edinen, savaşa rağmen filateli hobisinin küresel karakterini kaybetmediğini ispatlayan “filatelist” (pul koleksiyoncusu) tasviri dikkate şayandır.²⁰⁶ Savaş teması zamanla pullarda yoğunluk kazanmış bulunmaktaydı: Muharebede canlarını feda eden askerlerin anısına çıkartılan pulun yanında²⁰⁷ 1943 yılında çıkartılan, Wehrmacht'ı konu alan pul serisi²⁰⁸ halka askerlerinin vatan uğruna çarpıştığı gerçeğini hatırlatmaktaydı. Bahse konu pul serisinin öyküsü gerçekten dikkat çekicidir: Bizzat cephenin ön hatlarında askerlere refakat eden sanatçıların resimleri sonradan pul haline getirilmişti ve Alman ordusunun bütün kuvvetleri ve bazı görev alanları konu edinmişti. Görsellik ve propaganda bakımından pullarda “muzaffer” ordu teması işlenmektedir; azimle makineli tüfeklerini düşmana doğrultan Müsellah-SS (Waffen SS) cengâverleri olsun, hücum eden piyadeler ve denizaltıları olsun, Alman ordusunun muzafferiyeti gayet etkili bir şekilde Dünyaya yansıtılmıştı. Nasyonal Sosyalist ideolojinin “güç” ve “üstünlük” olguları idealist ve olumlu bir tavırla pullarda kendini gösterdi. Hitler'in iktidara gelişinin 10'uncu yıldönümünü kutlayan başka bir pul ise başkent Berlin'in en belirgin sembollerinden biri olan “Brandenburg kapısı” gamalı hacı tutan kartalıyla beraber göstermektedir.²⁰⁹ Gençlerin teşkilatlandırılması ve onların bu şekilde devlet hizmetine alınmasını ve aynı zamanda hareketin gençliğe atfettiği önemi gösteren pulda ayrıca “ideal gencin” tasviri görünmektedir.²¹⁰ Askerlikten önce bütün gençlere mecburi olan çalışma hizmeti de²¹¹ başka bir hatıra pul sergisinde anıldı. Savaşın güncel hayatın çoğunu işgal ettiği gerçeği ise 1944 yılında Wehrmacht'ın anısına çıkartılan başka bir pul serisinden de anlaşılmalıdır.²¹² Üçüncü Reich'in son hatıra pulları da bu durumu iyice yansıtmaktadır. Savaşın son aylarında artan kayıpları Alman orduları için ağır

²⁰⁵ (Mi. No. 810)

²⁰⁶ (Mi.No.811)

²⁰⁷ (Mi. No. 812)

²⁰⁸ (Mi. No.831-842)

²⁰⁹ (Mi. No. 829)

²¹⁰ (Mi. No. 843)

²¹¹ (Mi.No.850-853)

²¹² (Mi. No. 873-885)

bir yük teşkil etmekteydi. Yaştan veya çeşitli sebeplerden askerliğe elverişsiz kişiler de silahlına alınmaya başladı. Dr. Goebbels'in emriyle ve Hitler'in oluruyla oluşturulan redif /ihtiyat kuvvetleri mahiyeti taşıyan, yaşları 16-60 yaş arasında olan "Volkssturm" (Halk hücum güçleri) milis kuvvetleri oluşturuldu. Volkssturm'un anısına, çetin bakışlı bir kartalın altında Doğu istikametine doğru hücum eden genç ve ihtiyar cengâverleri gösteren pul 1945 yılında tedavüle çıkartılmıştı.²¹³

Nasyonal Sosyalist ideolojinin temel taşlarından olan sertlik, fedakârlık, hizmet idealleri, mücadeleyi ne pahasına olursa olsun sonuna kadar sürdürme gayreti, III. Reich'in son hatıra posta pullarında da yansıtılmaktadır. SA (hücum kıtaları) ve Waffen-SS (Müsellah SS) adlı parti milislerinin anısına çıkartılan pullarda tasvir edilen SA ve SS erlerinin yüz ifadeleri bu olguları göstermektedir.²¹⁴ SS-erinin üniforma ve teçhizatı ise o günlerin ağır şartlarını gayet belirgin olarak göstermektedir.

Ancak, III. Reich'in artık son günlerini yaşadığı gerçeği pulların propagandavari resimlerinde pek belirgin olmasa da, pulların satış şartları bu gerçeği göstermektedir. Ancak, bu pullar işgal nedeniyle Almanya'nın çoğu postanelerine ulaştırılmamıştır. Almanya'nın güneyi ve doğusunda bulunan bazı bölgeler ise düşman işgali altındaydı. Berlin kenti Kızıl Ordu tarafından muhasara altına alınmıştı, yakında intihar edecek olan Adolf Hitler sığınağında bulunmaktaydı ve pulların satışa çıktığı gün olan 20 Nisan 1945'te Rus top sesleri Berlin'de gürlemekteydi. Pulların gişelerde satışa çıktığı ve filatelistlerin bu şartlar altında bile posta gişelerine koştuğu kesin olarak bilinmektedir, pulların gerçek mektuplarda satışa çıkarılıp çıkarılmadığı meselesi ise tartışma konusudur. Devrin tanıkları ve hayatta olan eski posta memurları, bunun gerçekten böyle olduğunu belirtmekle beraber, posta damgalarının savaş kargaşasında yağmaladığından ve böylece bu pullarla gönderilen mektupların sonradan sahtesi olarak da hazırlandığından bu durum gizemini korumaktadır. (nedareti bakımından bu örnekte çoğu zamanın aksine damgasız değil damgalı pullar daha değerlidir) Üçüncü Reich'in varlığı topyekûn olarak 12 yıl sürmüştür, ancak dışarıya yansıtılmak istenen imajı ve III. Reich'in kendine bakışı hem hatıra posta pullarından, hem de sürekli (standart) posta

²¹³ (Mi.No.908)

²¹⁴ (Mi. No. 909-910)

pullarından yorumlanabilir. Posta pulları, Nasyonal Sosyalist Alman propaganda politikasının ve İkinci Dünya Savaşı'nın meydana geldiği yılların aynasıdır ve adeta belge mahiyeti taşımaktadır.

Devrin Alman posta pulları kendine has bir estetik taşımaktadır ve sanat eseri olarak da değerlendirilmelidir. Pul koleksiyoncularının (filatelistlerin) özenli çabaları sayesinde bugüne kadar itina ile korunan bu tarihi belgeler Dünya tarihinin mühim bir zaman dilimini sergilemeye katkıda bulunmaktadır. Üstelik filateli, siyaset üstü ve evrensel bir uğraş olduğundan, tarihi yargılamadan hüküm vermeye ihtiyaç duymamaktadır ve bütün posta pulları tarafsız bir şekilde ilgililerin ve tarihçilerin önüne sunabilmektedir. Böylece posta pulu, eşsiz bir "tanık" fonksiyonu üstlenmektedir.

5. 1939/40 YILLARINDAN İTİBAREN ALMAN DIŞ POLİTİKASI: SAVAŞ PATLAK VERİYOR

5.1. İkinci Dünya Savaşı ufuklarda

Almanya, daha doğrusu Hitler, İngiltere'nin yeni politikasının tamamen blöflerden ibaret olmadığı gerçeğini kavramış olsa dahi, Polonya yüzünden Avrupa'yı kapsayacak büyük çaplı bir savaşın çıkacağını tahmin etmedi. Savaş ihtimali Hitler tarafından daima stratejik planlarına dâhil edildi ve ordunun savaşa hazır vaziyette olması defalarca vurgulandı.²¹⁵ Yine de Führer, savaşın etki olarak sınırlı olacağını, Almanya ile Polonya arasında çatışma çıksa dahi İngiltere'nin savaş ilanının sadece bir formaliteden ibaret olduğunu düşünmekteydi. Almanya, düşük çaplı bir savaş riskini göze almaya hazırdı.²¹⁶

Prensip olarak Birinci Dünya Savaşında edinilen tecrübelerden dolayı Alman stratejistler daima Fransa'ya karşı verilecek bir savaşta ikinci bir cepheden kaçınılmasının gerekli olduğunu varsaymışlardır. Birinci Dünya savaşında olduğu gibi aynı anda hem Doğu hem de Batı tarafında düşmanlara karşı savaşma durumuna

²¹⁵Wolfgang Ernst, *War Hitler ein Feldherr? Der Oberste Befehlshaber der Deutschen Wehrmach im Zweiten Weltkrieg*, Berlin, Books on Demand, 2001 s. 28

²¹⁶Haffner, s.137

mahal verilmek istenmemiştir.²¹⁷

Ancak, Hitler kendi stratejisine inanmaktaydı. Bu yönden Almanya'nın kendi gücünün yansıtmasıyla kendini büyülediği de söylenebilir. Esasında ordu ve bürokrasi tarafından bazı uyarılar sarf edilmiştir ancak Hitler, hoşuna gitmeyen bu tür tenkitleri kabul etmeyip kimi zamanlarda sorumlu kişileri daha pasif görevlere atamıştır. İzlediği başarılı dış politika sayesinde Hitler kendini güvende hissetti: Polonya ile Almanya arasında Ekim 1938 yılından itibaren müzakereler yapılmıştı. Danzig ve diğer konular üzerinde Alman Dışişleri Bakanı von Ribbentrop ile Polonyalı meslektaşısı Jozef Beck antlaşmaya varamadılar.²¹⁸

Polonya, toprak bütünlüğünün İngiltere tarafından garanti edilmesinden sonra Mart 1939 yılında Alman taleplerini tamamen reddetti. Türkiye'ye de İngiltere benzer garantiler vermişti. Ancak Türkiye, Polonya gibi Almanya ile komşu olmadığından iki ülkenin dış politikasını birebir kıyaslama yolu pek doğru görünmemektedir. Türkiye ve komşu ülkelere verilen garantiler İtalya'ya yönelikti, tehdit algısı bakımından ise benzerlikler mevcuttu. Türkiye, Yunanistan ve Romanya'ya 12 / 23 Mayıs 1939 tarihlerinde İngiltere tarafından garantiler verilmişti.²¹⁹ Öbür tarafta Polonya'ya verilen İngiliz garantisi, İngiltere ile SSCB arasında olası bir savunma anlaşması ihtimalini yok etti. Schmidt'e göre bu garanti, Hitler-Stalin ittifakının zeminini hazırladı.²²⁰

5.2. Almanya-SSCB saldırmazlık antlaşması ve Chamberlain'in barış girişimleri

İngiltere siyasi çevreleri hem ideolojik hem de realpolitik nedenlerden dolayı SSCB ile olası bir ittifaka sıcak bakmamışlardı. İngiltere, Almanya ile olan problemlerin barışçıl bir şekilde çözülmesini savaş ihtimaline ve Moskova ile yapılacak olası bir ittifakı tercih etti.²²¹ Her ne kadar Almanya, Polonya'ya uzlaşma teklifler sunmuşsa da bu teklifler Polonya için pek cazip değildi. Danzig şehrin ve

²¹⁷ Paul Carell, a.g.e., s. 59

²¹⁸ Rainer F. Schmidt, a.g.e., s. 318

²¹⁹ Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası -Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 400

²²⁰ Schmidt, a.g.e., s. 329

²²¹ The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 23/99, 17.05.1939 Conclusion -CC 28/39

limanının Almanya'ya bırakılmasına karşın Polonya'ya saldırmazlık antlaşması ile ticaret garantiler verilmişti. İngiltere ise Polonya'ya olası bir Alman saldırısına karşın savunma garantisi vermişti ve Polonya bu garantiye güvenmişti.

Almanya ise Polonya ve İngiltere'yi dengelemek için SSCB ile anlaşma arayışına girmişti. Gizli müzakerelerin sonucu olarak Alman Dışişleri Bakanı von Ribbentrop, Moskova'ya giderek Sovyet meslektaşısı Molotov ile 23 Ağustos 1939'ta Sovyet-Alman saldırmazlık antlaşmasını imzaladı.²²² Gizli bir ek protokolde Almanya, SSCB'nin Finlandiya, Romanya, (Besarabya bölgesi) Polonya'nın doğusu ile Baltık Cumhuriyetleri üzerindeki nüfuzunu tanıyıp bahse konu bölgelere yönelik bir Sovyet baskısı durumunda müdahale etmeyeceğini teyit etti.

Ribbentrop-Molotov Antlaşması Türkiye için de gizli tehlikeler ihtiva etmekteydi. Bakan Molotov, Stalin'in emriyle Rusya'nın geleneksel dış politika stratejisine sadık kalarak, Türk Boğazları üzerinde hak talebinde bulundu. Molotov, Boğazlar üzerindeki Sovyet kontrol talepleri hakkında Almanya ile pazarlık içine girmiş bulunmaktaydı.²²³ Her iki devletle esasında iyi ilişkilere sahip olan Türkiye Cumhuriyeti, fiiliyatta bu büyük güçlerin rızasına muhtaç bir konuma düşme tehlikesine doğru itildi.*

Türkiye'nin çok yönlü dış politikası Ankara'nın bu tür emellerden habersiz olmadığını göstermektedir. Türkiye'nin batılı devletlerle (özellikle İngiltere'yle) sıcak tutulan ilişkilerinin önemi gittikçe artmaktaydı. Çünkü Almanya ile SSCB gittikçe birbirine yaklaşmaktaydı.

Alman- Sovyet uzlaşması, Batılı devletleri olumsuz bir duruma getirmesine rağmen Polonya ile ilgili İngiliz garantisini ortadan kaldırmamıştı. Bu durum Başbakan Chamberlain tarafından Hitler'e bir mektupla uyarı olarak açıkça belirtildi. Chamberlain ayrıca, Almanya'nın Polonya'ya yönelik olası bir saldırı durumunda patlayacak bir savaşın çetin ve uzun olacağını beyan ederek uyarıda bulundu.

²²²Phillip W.Fabry, *Der Hitler-Stalin Pakt. Ein Beitrag zur Methode sowjetischer Aussenpolitik*, Darmstadt, Fundus Verlag, 1962,s. 118

²²³ Hildebrand, Schmaedeke, Yernack, a.g.e., s. 132

*Türk İngiliz ilişkileri için ayrıca bkz: Erdoğan Karakuş, *İngiliz belgelerinde İkinci Dünya Savaşı öncesi Türk-İngiliz ilişkileri,1938-1939*, Ankara, Genelkurmay Basımevi,2004, s. 50 dev.

Almanya yine Ağustos 1939'a kadar Büyük Britanya ile temasta kalarak, Almanya'nın doğudaki taleplerinin İngiltere'yi olumsuz olarak etkilemeyeceği yönünde ikna etmeye çalıştı.²²⁴ Öbür tarafta Almanya, İngiliz dış politikasını yanlış bir şekilde yorumlamış gibi görünüyor. Bazı sinyaller yanlış olarak algılanmış, dikkatli ve kendi içinde tutarlı İngiliz dış politikası Hitler tarafından zafiyet olarak yorumlandığından tırmanan gerginlik yeterince dikkate alınmamıştı. Örneğin İngiltere, Polonya'ya bir kredi teklif etmişti. Vaat edilen kredi mali sebeplerden dolayı verilmediğinde Alman tarafı bunu İngiltere'nin Varşova'ya artık desteğini çektiği biçiminde yorumladı. Bundan dolayı Hitler, Polonya'nın savaş durumunda İngiliz desteğinden mahrum kalacağını tahmin etti.²²⁵

5.3. Yıldırım savaşı: Polonya seferi

Almanya, Polonya'ya karşı savaş ilan etme durumunda batılı devletlerinin sözlü protestolarla yetineceğini varsaymıştır. Hitler, savaş uçaklarla yapılacak hava saldırısı için gereken hava şartlarını da dikkate alıp, SSCB'den herhangi bir tehdidin gelmeyeceğini düşünerek, 1 Eylül 1939 tarihinde sabah saat 04.45'te ordularına Polonya'ya saldırma emrini verdi.²²⁶

İngiltere ve Fransa bu sefer kayıtsız kalmayarak 3 Eylül 1939'dan itibaren Almanya ile savaş halinde bulduklarını beyan ettiler.²²⁷ İkinci Dünya Savaşı resmen başlamıştı. Savaşı kendi halkına karşı ve uluslararası arenada meşru olarak göstermeye çalışan Hitler, Polonya'da baskı altında tutulan Alman azınlığın durumunu bahane etti. Alman azınlığın zor konumu tamamen propaganda olmamakla beraber Polonya'daki Almanlara karşı sistematik olarak işlendiği iddia edilen katliamların boyutunu tespit etmek zor görünmektedir. Münferit olaylarda Almanlara karşı şiddet uygulandığı doğru olmakla beraber sistematik katliamların mevcudiyeti tartışma konusudur. Örneğin daha revizyonist bir bakış açısını sergileyen emekli Alman kurmay subayı ve yazar Rhonhoff, bahse konu olayların tamamen Alman tarafınca öne sürülen bir bahaneden ibaret olmadığını

²²⁴Joachim C. Fest, a.g.e., s. 846

²²⁵R.A.C. Parker,a.g.e., s. 325

²²⁶Percy Ernst Schramm,Hans O.H.Stange, *Geschichte des Zweiten Weltkrieges*, Bielefeld, Karl-Julius Ploetz Verlag,1951,s.6

²²⁷Joachim C. Fest, a.g.e., s. 865

savunmaktadır.^{228*} Ayrıca Almanya'nın, Polonyalı birliklerin Alman hududunu ihlal ettiğini iddialarına rağmen gerçekte Polonyalı kılığına bürünmüş Alman SS ve özel kuvvetler, hudut bölgesinde bulunan bazı hedeflere ateş açıp Gleiwitz radyo istasyonunu işgal ettiler.²²⁹ Alman halkı bu propagandaya inanarak devrin raporlarına göre savaşa genel olarak temkinli yaklaşmıştır. Buna rağmen Polonya'ya karşı başlatılan sefer halkta haklı bir savaş olarak algılanmıştır.²³⁰ Yiğitçe çarpışan ancak sayı ve teknolojik bakımdan Alman ordusundan geri olan Polonya ordusuna, İngiltere veya Fransa'dan verilen garantilere rağmen ciddi bir destek gelmemiştir.

Alman hava ve kara kuvvetleri stratejik hedefleri imha etti. "Blitzkrieg" (yıldırım savaşı) taktiğiyle cephenin zayıf noktalarında Alman zırhlı ve motorize birlikleri düşman hatlarını yarıp, düşmanı arka kanatlardan imha edecek olan piyade birliklerine yol açtı. Varşova bombalanıp işgal edilmişti. Hitler-Stalin gizli antlaşması çerçevesinde, SSCB birlikleri de Polonya'nın doğu bölgelerini işgale başladılar.²³¹ Polonya altı hafta gibi kısa bir sürede yenilgiye uğradı ve Hitler yine bütün planlarını gerçekleştirebildi.²³² 1918'ten sonra Avrupa'da işlevsel ve adil bir barış düzeninin oluşturulmayışı savaşın gerçek nedeni olsa da, çatışma doğrudan Almanya'nın agresif ve ölçü tanımayan dış politikası nedeniyle patlak vermişti. İngiltere ve Fransa, Almanya'nın Doğu ve Orta Avrupa üzerindeki hegemonyasını kabul etmedi. Çünkü uzun vadede kendi güvenliklerinin de tehlikeye gireceğini varsaydılar. Aynı zamanda Hitler, Polonya'ya saldırmakla Almanya'yı saldırgan olarak teşhir etti ve İngiltere ile Fransa'nın savaşa girmesine meşruiyet kazandırdı. Savaş, görülmemiş bir boyut alıp bütün yerküreyi kaplayacaktı ve geleneksel güçler dengesini tamamen bertaraf edecekti.

²²⁸ Gerd-Schulze Rhonhof, **Der Krieg der viele Vacter hatte. Der lange Anlauf zum Zweiten Weltkrieg.** Münih, Olzog Verlag, 2003, S. 516

*İkinci Dünya Savaşının sorumluluğunun yalnızca Almanya'ya ait olmadığı tezini savunan şu eserlere bkz: Patrick J. Buchanan, **Churchill, Hitler und der unnötige Krieg: Wie Großbritannien sein Empire und der Westen die Welt verspielte,** , Martensrade , Pour le Merite,,2008, s. 71 dev. ; Viktor Suworow (ed.), Dimitrij Chmelnizki (ed.)**Überfall auf Europa: Plante die Sowjetunion 1941 einen Angriffskrieg?** , Martensrade ,Pour le Merite, 2009

²²⁹Percy Ernst Schramm,Hans O.H.Stange,a.g.e., s. 17

²³⁰Wolfgang Benz, Hermann Graml, Hermann Weiss a.g.e. , s. 48

²³¹Joachim C. Fest, a.g.e., s. 880

²³²Percy Ernst Schramm,Hans O.H.Stange,a.g.e., s. 18

5.4. Norveç ve Danimarka seferleri (1940)

Almanya, Fransa ve İngiltere 3 Eylül 1939 yılından beri savaş durumunda bulunuyordu. Buna karşın 1940 yılı Mart-Nisan aylarına kadar cepheelerde hatırı sayılır çatışmalar meydana gelmemiştir, taraflar birbirlerini beklemekteydi.²³³ Fransa, savunmaya yönelik bir stratejiyi izlemekteydi, Almanya ise stratejik hedefleri doğrultusunda Birinci Dünya Savaşı'na benzer ancak daha kapsamlı bir şekilde Benelüks devletleri (Belçika, Hollanda, Lüksemburg) üzerinde saldırıya geçip Fransa'yı hızlı bir şekilde dize getirmeyi planlamaktaydı. Fransa seferi, İskandinavya'ya yönelik harekât'tan sonra gerçekleştirilecekti. Hem Baltık Denizindeki konumundan hem de stratejik ham maddelere sahip olduğundan Norveç, rakip İngiltere ve Almanya için son derecede mühim bir stratejik faktördü. Her iki devlet için de Norveç'in kontrolü önemliydi. İngiltere, Norveç'e asker çıkartmak suretiyle ülkeyi önleyici bir hamleyle işgal etmeye planladı.²³⁴ Bu planlardan haberdar olan Almanya, buna karşı amfibik bir hareket hazırladı. 7 Nisan 1940'ta sefere çıkan Alman bahriye, deniz piyade ve hava indirme unsurları Kuzey Denizinde İngiliz saldırısına uğramalarına rağmen 9 Nisan 1940'ta Narvik kentinde karaya çıkabildiler.* "Unternehmen Weserübung" adıyla askeri manevra olarak kamufle edilmeye çalışılan operasyon kısa zamanda başarıya ulaşabilmişti. Bir hafta sonra Norveç'e çıkartılan İngiliz güçleri ise tutunamadı. Kısa ancak çetin çatışmalardan sonra Almanya, Norveç'te kontrolü tamamen sağlamış bulunmaktaydı ve 10 Haziran 1940'ta Norveç ordusu silahlarını bıraktı. Norveç seferine paralel olarak Alman kuvvetleri 9 Mayıs 1940'te Danimarka'ya girerek hatırı sayılır çatışma olmadan orayı da işgal etti.²³⁵

²³³ Andre Simone, *J'Accuse! The Man Who Betrayed France*, New York, The Dial Press, 1940, s. 318

²³⁴ Wolfgang Benz, Hermann Graml, Hermann Weiss a.g.e. , s. 625

*İkinci Dünya Savaşının sebepleri hk. şu eserlere bkz: A. J. P. Taylor, *Origins of the Second World War*, Londra, Penguin Books, 1991; s. 235 dev. / W. L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich*, New York (NY), Simon Schuster, 1960, s. 150 dev.

²³⁵ Wolfgang Benz, Hermann Graml, Hermann Weiss a.g.e. , s. 616

5.5. Wehrmacht'ın en parlak anı: Fransa seferi (1940)

Bu durum İngiltere ve Fransa kamuoyunda güven krizlerine yol açarak hükümetleri sarstı, İngiltere'de ise geçmişte Almanya'ya karşı fazla uzlaşmacı bir politika izlemiş olan Başbakan Chamberlain istifa ederek yerini Winston Churchill'e bıraktı. Fransa'da ise Paul Reynaud Başbakanlığa atandı.²³⁶Bu arada Almanya askeri hazırlıklarını tamamladı ve 10 Mayıs 1940'ta "Fall Gelb" (Kod Sarı) kod ismiyle anılan Batı Seferi (Westfeldzug) planı hayata geçirildi. 10 Mayıs sabahı Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'a ultimatom verildikten sonra Alman zırhlı, piyade, motorize, hava ve hava indirme kuvvetleri adı geçen ülkelere saldırmaya başladı.²³⁷ Fransa seferinin Almanya lehine sonuçlanmasının nedenleri arasında Wehrmacht'ın motorize ve zırhlı birliklerinin koordinasyon içerisinde yeni stratejik modelleri doğrultusunda hızlı bir şekilde ilerlemesi, ayrıca statik bir savaşa hazırlanmış olan Fransız tarafının farklı stratejik beklentileri yer almaktaydı. Hava kuvvetleri de Polonya'da olduğu gibi kara operasyonları için mühim bir destekleyici vazife gösterdi. Kararlı ve yiğitçe dövüşen Hollandalı ve Belçikalı kuvvetler Alman kuvvetlerine karşı fazla dayanamadı, Fransa kıyısına çıkartılan İngiliz destek kuvvetleriyle Almanya'ya direnen Fransız birlikleri, hızlı Alman ilerleyişine karşı etkin bir savunma stratejisi oluşturamadı. Manş Denzinde bulunan Dunkirk /Dünkirchen'de Almanlar tarafından çembere alınan İngiliz çıkarma kuvvetleri ise bugüne kadar nedenleri halen tartışılan Alman tarafının, birliklerini kısıtlı bir zaman dilimi içerisinde durdurma kararından faydalanarak, tahliye edebilmişti. Kimi tarihçi ve stratejistler bunu operasyonel sebeplere ve emir komuta zincirindeki eksiklere atfetmektedir, başka görüşlere göre ise Hitler; İngiliz kuvvetlerini tamamen imha etmeyi, Büyük Britanya ile siyasi müzakerelerde açık bir kapı bırakmak için göze alamadığına yorumlanmaktadır.²³⁸

Neticede, muzaffer Alman kuvvetleri Güney Fransa'ya da girerek Batı hududunda bulunan Maginot hattının istihkâmlarını muhasara altına alıp, oraya doğrudan saldırmadan bir çevreleme hareketiyle ilerlediler. Paris kenti, müzakereler sonucunda direnmeden ve hasar görmeden 14 Haziran 1940'ta Almanlar tarafından

²³⁶Raymond Krakovitch, *Paul Reynaud: dans la tragédie de l'histoire*, Paris, Tallandier, 1998, s.217

²³⁷Joachim C. Fest, a.g.e., s. 889

²³⁸Hans Adolf Jacobson, *Dünkirchen. Ein Beitrag zur Geschichte des Westfeldzuges*, Neckargemünd, Scharnhorst Verlag, 1958, s.160

işgal edildi.²³⁹ Zamanla silah bırakmak zorunda kalacağını anlayan Fransız hükümet çevreleri, Birinci Dünya Savaşının kahramanlarından olan ve Başbakan Yardımcısı konumuna getirilen Mareşal Petain'e Almanlarla müzakere etmek için yetki verdi. Fransızlar, 1918 yılında Almanlara ateşkes antlaşmasını Compiègne ormanlarında bulunan bir tren vagonunda imzalattırılmıştı. Bahse konu tren vagonunu Hitler'in emriyle müzeden çıkartan Almanlar, Fransızlara tam yirmi iki sene sonra 23 Haziran tarihinde aynı yere çekilen eski vagona silah bırakma anlaşmasını imzalattırdılar. Yakın çevresi, Hitler'e "tüm zamanların en büyük komutanı" (Groesster Feldherr aller Zeiten) lakabını verdi ve bu lakabın verilmesinde kesinlikle saygı söz konusuydu.*

Tarihi ve ezeli düşman Fransa nihayet dize getirilmişti ve Almanya, Kuzey ve Doğu Avrupa'yı kontrol altında tutmaktaydı. Almanya böylece hem Atlantik Okyanusu kıyısını hem de Manş ve Baltık Denizlerini kontrol ederek, İngiltere için hayati bir tehlikeyi işaret etmekteydi. Bu, Adolf Hitler için belki de hayatının en büyük zaferiydi. Muhabere Onbaşısı olarak siperlerde dört sene boyunca savaştığı ve nihayet 1918'de yenik düştüğü Fransızlara karşı nihai zaferini kazanmıştı. 23 Haziran 1940'da sabahın erken saatlerinde askerlerinin refakatinde Paris'in tenha sokaklarını gezen, Eiffel kulesine çıkan ve Dome des Invalides'te bulunan Napolyon Bonapart'ın mezarını ziyaret eden Führer, Almanya'nın Avrupa'da artık hegemon güç olduğunu kanıtlamıştı.²⁴⁰

5.6. Balkanların işgali (1941)

1940 yazı - 1941 baharı arasında ise Alman Genelkurmay Başkanlığı ve Adolf Hitler, Batılı güçlerin tek kalesi olarak direnen İngiltere'yi dize getirmek amacıyla amfibik bir operasyona ("Operation Seelöwe/Deniz Kaplanı Operasyonu) zemin hazırlamak için Hava Kuvvetlerini İngiltere'ye karşı seferber etti.²⁴¹ "Battle of Britain" (Britanya Muharebesi) olarak tarihe geçen ve İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetlerinin (Royal Airforce) Alman Hava Kuvvetlerine (Luftwaffe) karşı çetin ve

²³⁹Wolfgang Benz, Hermann Graml, Hermann Weiss a.g.e. , s. 805

*Almanya'nın savaş stratejisi hk. bkz: Deist, Förster, Müller (ed.) **Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg** , Stuttgart, 1979-2008, Bahsekonu araştırma serisi 13 cilt ihtiva etmektedir ve Alman savaş stratejisi hakkında detaylı bilgi vermektedir

²⁴⁰Sebastian Haffner, **Anmerkungen zu Hitler**, s. 69

²⁴¹Joachim C. Fest, a.g.e., s. 904

çok sayıda personelin hayatlarını kaybettiği, İngiliz zaferiyle sonuçlanan efsanevi hava düellolarından sonra Adolf Hitler, İngiltere'ye karşı herhangi bir işgal hareket girişiminden vazgeçmek zorunda kalmıştır.²⁴²

Kuzey ve Batı Avrupa'yı Kontrol altına aldıktan sonra ekonomik ve stratejik bakımdan İtalya ve Almanya'nın etkinlik sahası olarak görülen Balkanların durumu siyasi sahnede gittikçe önem kazanmaktaydı. Türkiye ise coğrafi konumu nedeniyle hem Ortadoğu hem Balkanlar'da bulunduğundan Mihver ve Müttefik devletlerinin ilgi alanında yer almaktaydı. Stratejik dağılımından (overstretching) sakınmaya çalışan Adolf Hitler, öncelik olarak doğrudan askeri müdahaleden çekinerek ekonomik ve diplomatik kanalla bölgede etkinliğini artırmaya çalıştı. SSCB tehdidi altında bulunan Romanya, Mareşal Antonescu'nun liderliğinde Almanya'ya yanaştı, Macaristan ve Bulgaristan da Almanya ile ilişkilerini geliştirdiler.

10 Haziran 1940'ta Almanya'nın saflarında İngiltere ve Fransa'ya karşı savaşta yer alan İtalya ise Balkanları ve Akdeniz'i doğal ve tarihi etkinlik alanı olarak gördüğünden daha agresif bir biçimde hareket etmeyi tercih etti.²⁴³ Arnavutluk'u kontrol altına almış olan İtalya, Hitler'in bu tür hareketlere hiç de sıcak bakmamasına rağmen Yunanistan'a göz dikmeye başlamıştı. Yunanistan ile ilgili yapılan taleplerini ultiमतomla pekiştirmeye çalışan İtalya, Yunanistan'da etkin olan General Metaksas'ın meşhur ve tek bir cümleyi ihtiva eden cevabına "Ohi"("Hayır") karşın 28 Ekim 1940 yılında kuvvetlerini Arnavutluk'tan Yunanistan'a karşı harekete geçirdi.²⁴⁴ Almanya bu harekettten haberdar değildi ve Adolf Hitler hiç de hoşnut olmamıştı ancak bir oldubittiyle karşı karşıya kalmıştı. Zira İtalya'nın Akdeniz'deki bu girişimine karşın İngiltere, Girit adasına asker çıkararak bölgedeki askeri varlığını artırdı. Almanya ise Girit adasını "Merkur hareketi" kod adıyla işgal edecekti, bahse konu saldırıda savaş tarihinde ilk defa geniş çapta Alman hava indirme birlikleri kullanılmıştır.²⁴⁵ İtalya saldırıdan beklediği sonucu alamayıp aksine Yunan kuvvetlerince geri püskürtülürken Almanya müttefikine mecburen destek verme pozisyonunda kalmıştı. Bulgaristan'dan Yunanistan'a askeri saldırı için hazırlıklarını başlatan Adolf Hitler, "Fall Marita" (Kod Marita) koduyla gerekli hazırlıklara

²⁴²Theo Weber, *Die Luftschlacht um England*, Wiesbaden, Flugwelt Verlag,1956,s.30

²⁴³Edgar Schuhmacher, *Geschichte des Zweiten Weltkrieges*,Zürich,Schultheiss&Co AG,1946, s.

121

²⁴⁴Wolfgang Benz, Hermann Graml, Hermann Weiss a.g.e. , s. 389

²⁴⁵Edgar Schuhmacher, a.g.e., s. 139

başlamıştı.²⁴⁶ Aynı zamanda Yunanistan'a daha fazla askeri destek hazırlamaya başlayan İngiltere'nin önüne geçmek gerekiyordu. İngiltere, Yunanistan'a yerleşmiş olsaydı, Romanya'da bulunan ve Alman askeri etkinlikleri için elzem olan Ploesti'deki petrol sahalarını ele geçirebilirdi; buna Hitler izin veremezdi.

SSCB ise Almanya'nın Yunanistan'a karşı yapılacak olası operasyonlarına katılmayacağını bildirmişti. Siyasi bakımdan Mihver'i teşkil edecek olan ülkeler ise dış politikadaki yakınlıklarını "Üçlü İttifak" (Dreimaechtepakt) adı altında pekiştirdiler. 27 Eylül 1940 yılında İtalya, Japonya ve Almanya arasında imzalanan Üçlü İttifak, Antikomintern Paktının devamı niteliğindedir.²⁴⁷ Pakt, taraf olan ülkelerin birbirine askeri destek sağlamakla beraber ayrıca ekonomide işbirliğine zemin hazırlayarak Dünya'yı siyasi ve ekonomik olarak taraf devletleri arasında paylaşıyordu. Bu paylaşım, her zaman doğrudan siyasi kontrol anlamında gelmemekte ancak devletlerin nüfuz sahibi olacağı siyasi ve ekonomik bölgeler belirlenmekteydi. Aynı zamanda SSCB'nin nüfuzunun genişletilmesine ve coğrafi yayılma olasılıklarına şerh konulmuştu. Her ne kadar SSCB kısmen yatıştırılmaya ve hatta pakta yakınlaşmaya çalıştıysa da neticeye ulaşamadı. Macaristan, 20 Kasım 1940 yılında, Romanya ise 23 Kasım tarihinde pakta dâhil oldu.²⁴⁸

Almanya'nın sayesinde Çekoslovakya'dan ayrılmış ve bağımsız bir devlet statüsüne kavuşan Slovakya ise 23 Kasım 1940 tarihinde Pakta dâhil olmuştu. Bulgaristan krallığı ise 1 Mart 1941 tarihinde imzasını koymuştu.²⁴⁹

Balkanlarda yaşanan bu gelişmelere karşın Yugoslavya prensip olarak Almanya'ya yakın durmuştu ancak kamuoyunda Almanya pek popüler değildi. 25 Mart 1941 yılında Viyana'da Yugoslavya, Bulgaristan, İtalya ve Almanya'yla ittifak antlaşmasına imza attı, ancak İngiliz Gizli Servisi'nin desteğiyle 27 Mart'ta hükümetin düşürülmesine zemin hazırlayan siyasi gösteriler başkent Belgrad'ı felç etti.²⁵⁰ Bunun akabinde ise askeri bir darbe meydana gelmişti ve Almanya'ya yakın bir politikayı savunan Başbakan Dragica Cvetkoviç görevinden oldu. Reşit olmayan,

²⁴⁶Wolfgang Benz, Hermann Graml, Hermann Weiss a.g.e. , s. 579

²⁴⁷Oskar-Schneider Kynast, **Drei Maechte Pakt Berlin-Rom-Tokyo**,Leipzig, Nationale Verlagsgesellschaft W. Conrad & Co. , 1940,s. 36

²⁴⁸Otto Meissner, **Staatssekretaer unter Ebert, Hindenburg und Hitler**, Hamburg, Hoffmann&Campe Verlag,1950,s.587

²⁴⁹Oto Meissner, a.g.e., s. 493

²⁵⁰Lars Luedicke, a.g.e., s.144

17 yaşında olan Kral II. Petar tahta getirildi. Onun adına krallık makamını vekâleten idare eden Prens Paul ülkeyi terk etti. General Dusan Simoviç liderliğinde yeni bir hükümet kuruldu ve Yugoslavya'nın üçlü ittifak üyeliğine son verildi.²⁵¹ Ancak, Yugoslavya'da ve özellikle Sırbistan'da Almanya'ya karşı hissedilen hava pek olumlu değildi, darbe girişiminin gerçekten kamuoyundaki hislere tercüman olduğu söylenebilir.

5.7. Güneydoğu Avrupa'da Alman hegemonyası

Öbür tarafta Hırvatistan'da ve kısmen de olsa Slovenya'da sağcı, Nasyonal Sosyalizme ve Faşizme yakın, nihai amacı bağımsız bir Hırvat devleti kurmak isteyen siyasi hareketler zemin kazanmıştı. Açıkça bağımsız bir Hırvat Devletinin ilanını amaçlayan, Ante Pavelic'in liderliğinde olan ve aynı zamanda taassupça ve militan bir Katolikliği sergileyen bölücü "Ustaşa" (Ayaklanma) hareketi ve destekçiler, Almanya ve İtalya'ya prensip olarak sıcak bakıyordu.²⁵² Belgrat'ta meydana gelen siyasi olaylar, Yugoslavya'nın artık İngiltere'nin yanında yer alma olasılığını kesin olarak teyit ettiğinden, Almanya'nın zaman kaybına yol açacak faktörlerden sakınmak gerekiyordu. Böylece Alman orduları, İtalyan silah arkadaşlarına destek vermek amacıyla Bulgar ve Macar birlikleriyle beraber 6 Nisan 1941 sabahında kuzeyden, güneyden ve doğudan Yugoslavya'ya saldırdılar.²⁵³ Her yerden gelen saldırılara karşı Yugoslavya ordusunun karşı koyabilecek fazla askeri güç yoktu. Kral, ülkeyi terk etti ve Yugoslavya ordusu 17 Nisan 1941 tarihinde silahlarını bıraktı, akabinde Yugoslavya devlet olarak parçalandı.* Kuzeyde Hitler ile işbirliği içine giren ve Bosna-Hersek bölgesinin çoğunu da içine alan Bağımsız Hırvatistan Devleti (Nezavisna Drzava Hrvatska) kurulmuştu. Makedonya'nın bir kısmını Bulgarlar, Kuzey ve Adriyatik sahillerinin bir kısmını İtalyanlar, geri kalanını Almanlar ve (Voyvodana bölgesi) Macarlar işgal etti. Ancak ülkenin dağlık coğrafyasından istifade ederek, Alman işgal kuvvetlerine Yugoslavya'nın her bölgesinde faaliyet gösteren ve Mareşal Tito'nun komutası altında savaşan partizan grupları Almanlara zor anlar yaşattı. Buna rağmen, Güneydoğu Avrupa artık

²⁵¹ Wolfgang Benz/Hermann Graml/Hermann Weiss, a.g.e., s.579

²⁵² Bogdan Krizman: **Ante Pavelic i Ustase**, Zagreb, 1983,s.116

²⁵³ Wolfgang Ernst, a.g.e., s. 62

*2. Dünya Savaşı esnasında Yugoslavya'nın konumu için bkz: Branko Petranovic, Vojislav Simonic, **Istorija narodne vlasti u Jugoslaviji, 1941-1945**, Belgrat, Savremena Administracija, 1979, s. 60 dev.

tamamen Almanya hegemonyası altına girmişti ve müttefiklerin hareket alanı kısıtlanmıştı.²⁵⁴

5.8. İkinci Dünya Savaşında Avrupa'da Yahudi Düşmanlığı

Yahudi düşmanlığı, Nasyonal Sosyalist ideolojinin ana unsurları arasında idi. Alman milletinin maruz kaldığı bütün sorunları bir “Yahudi-Komünist” komplosuna bağlayan Nasyonal Sosyalizm, aynı zamanda bütün Avrupa'da asırlardan beri var olmuş bir Yahudi düşmanlığı olgusundan istifade edebilmişti.²⁵⁵ Hitler iktidara geldikten sonra Yahudilere karşı kanuni yaptırımlar başlatıldı ve Yahudiler toplumdun gittikçe dışlanmaya başlandı.²⁵⁶ Her ne kadar Yahudi karşıtı kanunlar Almanya'ya has bir şey değilse de ve benzer uygulamaları 1933 yılından evvel (veya sonra) Macaristan, Romanya, Litvanya gibi ülkelerde de görmek mümkündür, Almanya, Antisemit uygulamaları sistematik ve sürekli olarak geliştirmekteydi.²⁵⁷ Nazi rejimi, Yahudilere karşı uygulanan kısıtlama ve yaptırımları keyfi uygulamalardan sistematik ve yasalar tarafından belirlenmiş bir politika haline dönüştürdü.

Nasyonal Sosyalizm, Almanya'da açıkça Yahudi karşıtı bir tavır sergilemiş olmasına rağmen, Yahudi ve başka unsurları fiziki olarak imha etme politikası 1939 yılında henüz sistematik ve büyük çapta başlatılmamıştı. Irk ayırımı veya karşıtı olarak algılanan gruplara karşı haksız muamele fiilen Avrupa devletlerinin kontrolü altında olan birçok sömürge bölgesinde, hatta ABD'de de mevcuttu.* Adı geçen Batılı devletler de kendi çıkarları için özellikle sömürge bölgelerinde silah gücüne başvurmaktan çekinmediler. Ancak Almanya, bu yöntemi denizaşırı bir bölgede değil, Avrupa'da uygulayınca uluslararası düzeninin yazılmamış kurallarını ihlal etmiş oldu.

Yine de Hitler'in politikasının ve ideolojik tavrının Antisemitizm'i ana unsur

²⁵⁴ Otto Meissner, a.g.e., s. 563

²⁵⁵ Peter G. J. Pulzer, **Die Entstehung des politischen Antisemitismus in Deutschland und Österreich 1867-1914**, Göttingen, Vandenhoeck & Rupprecht, 2004, s.29

²⁵⁶ Saul Friedländer, Orna Kenan, **Das Dritte Reich und die Juden: 1933-1945. Gekürzte Ausgabe**, Münih, C.H. Beck, 2010, s. 35

²⁵⁷ Saul Friedländer, **Die Jahre Der Vernichtung 1939-1945. Das Dritte Reich und die Juden**, Münih, C.H. Beck, 2006, s. 260

*ABD'de siyahilerin/zencilerin tarihsel konumu için bkz: W.D. Wright, **Critical Reflections on Black History**, Westport CT, Praeger, 2002

olarak aldığını belirtmekte fayda vardır. Yani, Antisemitizm Nasyonal Sosyalist politikanın sadece bir yönü olmayıp ana ve temel unsurlarından birini teşkil etmekteydi.²⁵⁸

Belirtildiği gibi Avrupa'da geleneksel olarak Yahudi düşmanlığı vardı ve kimi rejimler de kendi halklarında mevcut olan memnuniyetsizliği kanalize etmek için Yahudi karşıtı bir siyaset izlediler. Ancak Nasyonal Sosyalist Almanya'da olduğu gibi sistematik ve organize olmuş bir Yahudi düşmanlığından bahsetmek de pek mümkün değildir. Bu siyaset Avrupa'da Yahudilere karşı imha politikasına yol açacaktı.²⁵⁹ Bazı tarihçiler Almanya'daki Yahudi düşmanlığının Alman milli karakterinin bir parçası olduğunu, imha politikasının da milli karakterin doğal bir sonucu olduğuna dair radikal tezler öne sürmektedir.²⁶⁰ Bu türden tezlere, genelleme yöntemine başvurduğundan temkinli yaklaşmak gerekmele birlikte Antisemitizm boyutlarına dikkat çekmesi açısından dikkate şayandır.

5.9. Avrupa'ya “yeni nizam”: Alman jeopolitiği

Hitler'in 1935 yılında yapılan müzakerelerde, Dünyayı nüfuz alanı olarak Almanya ile Büyük Britanya arasında paylaşma teklifine İngiltere'nin sıcak bakmaması Führer'i şaşırttı, zira kendisi İngiltere'nin her zaman ideolojiden ziyade ticari ağırlıklı emelleri doğrultusunda hareket ettiğini varsaymıştı. Hitler, İngiltere'nin büyük bir olasılıkla SSCB'yi Almanya'ya karşı stratejik ortak olarak değerlendirdiğini anlayınca, SSCB'yi pasivize etmekle İngiltere'yi dize getirmenin mümkün olacağı düşüncesini geliştirmeye başladı. Stalin ile yaşanan kısa vadeli mutabakat devrinde de (1940-41) Hitler, SSCB tehlikesinden kurtulan Almanya'ya karşı İngiltere'nin ayakta durmasının mümkün olmayacağını düşünmekteydi.²⁶¹ Almanya'nın hayat alanı teorisi ve varsayılan Komünist saldırı tehlikesinden dolayı zaten er veya geç Moskova ile karşı karşıya gelme olasılığından dolayı Hitler, artık

²⁵⁸ Manuel Becker, Stephanie Bongartz, **Die weltanschaulichen Grundlagen des NS-Regimes**, Berlin, LIT Verlag, 2011, s. 43

²⁵⁹ Wolfgang Benz, *Was ist Antisemitismus?*, s. 229

²⁶⁰ Daniel Jonah Goldhagen, **Hitlers willige Vollstrecker. Ganz gewöhnliche Deutsche und der Holocaust.**, Münih, Goldmann Verlag, 2000, s. 490

²⁶¹ Klaus Hildebrandt, **Das Dritte Reich. Oldenbourg Grundriss der Geschichte**, Münih, Oldenbourg Verlag, 2009, s. 48

Doğu'ya yönelik savaş planlarını şekillendirmeye başladı.²⁶²

Elbette Hitler'in SSCB'ye saldırma kararı birçok faktöre bağlıydı ve bugüne kadar hepsi gün ışığına kavuşturulmadı. Bahsedilen ideolojik faktörün (hayat alanı) yanında askeri-jeostratejik düşünceler de mevcuttur ve olası bir Sovyet saldırı tehdidi de dikkate alınmalıdır. Belirtilmelidir, bahse konu Sovyet saldırı tezi daha çok revizyonist Alman tarihçiler tarafından öne sürülmektedir. Rhonhoff'un tezine göre SSCB, Avrupa'yı savaşa sürüklemekle Komünist devrime zemin hazırlamak istemiştir.²⁶³

Bunun yanında Almanya, uluslararası ortamda kendini meşru bir zemine çekebilmek ve olası müttefikler kazanmak için diplomasi yöntemiyle yeni ortak arayışına devam ediyordu. Bu kapsamında Türkiye'ye yönelik girişimlerine de ağırlık vermeye başladı. İkinci Dünya Savaşı aynı zamanda, 'Avrupa'yı yeniden şekillendirme' konusunu gündeme getirdi. Almanya, komünizme geçit vermeden Alman kontrolü altında güçlü bir Avrupa bölgesi oluşturmak istedi.²⁶⁴

5.10. Orta Avrupa'ya yönelik Alman ekonomik planları

Yeni Avrupa, Nasyonal Sosyalist teoriye göre iktisadi olarak kendine yetecekti; ortak ekonomik politika sayesinde sınırların önemi kalmayacaktı. Bu yaklaşım "Birleşik Avrupa" düşüncesinin öncülerinden biri olarak da algılanabilir. Almanya ve Orta Avrupa kavramlarını bu ütopyik teorinin merkezine oturtan Friedrich List gibi Alman düşünürler ve iktisatçılar, 19. yüzyılın sonlarından beri benzer bir yaklaşımı savunmuşlardı.²⁶⁵ Birinci Dünya Savaşı esnasında planlanan, Almanya öncülüğünde bir "Merkezi Avrupa" iktisat ve siyasi düzeniydi. Bu teori Nasyonal Sosyalistler tarafından daha da geliştirilerek Doğu'daki hayat alanı prensibi doğrultusunda şekillendirilmişti. Bu yeni düzende Almanya hegemon olarak kabul edilecekti. Hitler, özel konuşmalarda "Yeni Avrupa" etki alanına dâhil olacak ortak devletlere sadece ikincil bir konum verileceğinden (diğer deyimle kukla devlet

²⁶²Klaus Hildebrandt, **Deutsche Aussenpolitik 1933-1945. Kalkül oder Dogma?**, 5.baskı, Stuttgart,Kohlhammer Verlag, 1990, s. 103

²⁶³ Gerd Schulze-Rhonhoff, a.g.e.,s. 526

²⁶⁴Birgit Kletzin, **Europa aus Rasse und Raum. Die nationalsozialistische Idee der Neuen Ordnung.**, Münster,LIT Verlag,2002 ,s.2

²⁶⁵Gesellschaft für Europäische Wirtschaftsplanung und Grossraumwirtschaft, **Nationale Wirtschaftsordnung und Grossraumwirtschaft**,Dresden,Meinhold Verlagsgesellschaft,1941, s. 82

statüsü verilecekti) söz ediyordu.²⁶⁶

Türkiye olası bir Alman zaferinde şüphesiz bu düzen içinde yer alacaktı, bu da Türkiye'nin olası konumu hakkında soru işaretleri de gündeme getirmektedir. Prensip olarak bütün Avrupa devletleri Almanya'ya bir şekilde bağlı olacaktı. Doğal olarak “Büyük Almanya” o düzenin merkezi ve yöneticisi olacaktı, himaye düzenine dâhil edilecek (Slovakya, Danimarka, Norveç, Hırvatistan ve daha kurulacak olan Burgundya-Batı Fransa) “himaye altında” devletler olarak varlıklarını sürdürecektlerdi ve dış politikada hareket alanları sınırlı olacaktı.

Bir sonraki aşama “uydu devletleri” çemberini teşkil edecekti. İlgili devletler (Finlandiya, Macaristan, İngiltere, İrlanda, Hollanda, Vichy Fransa), egemenliğini muhafaza etmekle beraber siyasi ve iktisadi olarak Almanya'ya muhtaç ve bağlı olacaktı. Almanya kendini bölgede kalkınmaya yol gösteren güç olarak değerlendirmekteydi ve bu suretle kendi rolünü olumlu olarak göstermekteydi.²⁶⁷ İsveç, İspanya, Portekiz gibi tarafsız devletler ise siyasi bakımdan bağımsızlıklarını koruyacaktı ancak anlaşmalarla Almanya'ya muhtaç bir konumuna getirilecekti. İtalya'nın bile benzer bir kaderi paylaşması mümkün görünmekteydi. Yeni Avrupa, Doğu'da bulunan, bir nevi Alman mandası veya sömürge konumuna getirilecek eski Sovyet topraklarından (Doğu bölgesi- Ostland) ham madde ve ziraat ürünleri bakımından faydalanacaktı; ekonomik topluluğunun iktisadi altyapısını bu şekilde güçlendirecekti.

²⁶⁶ Kletzin, a.g.e. s. 25

²⁶⁷ Gesellschaft für Europäische Wirtschaftsplanung und Grossraumwirtschaft, a.g.e. , s. 48

5.11. “Yeni Avrupa’da “ Türkiye’nin konumu ve Almanya’nın Turancılık girişimleri

Türkiye Cumhuriyeti, Balkanlar ve Orta Doğu coğrafyasında Yeni Avrupa düzeninde iktisadi bakımdan daha çok bir yan aktör olmakla beraber coğrafi konumundan dolayı stratejik olarak önem taşıyan bir ülkeydi. Türkiye’nin geleceğiyle ilgili somut planlar ifade edilmemekle beraber, Alman gazeteci, yazar ve aydınlar tarafından tasarlanan ve gayri resmi şekilde kamuoyuyla paylaşılan görüş ve beyanatlar bu meseleye ışık tutmaktadır. Olası bir Nasyonal Sosyalist zaferde, Türkiye’ye komşu ülkelere ve Orta Asya’ya yönelik bir nevi kontrol görevinin verilmesi akla yakındı. *

Yeni Avrupa eşit devletler toplumu değil, Almanya yönetiminde ve tamamen Berlin’in ihtiyaçları doğrultusunda biçimlenen askeri, iktisadi ve kültürel bir birlik olacaktır. Türkiye ise muhtemelen doğrudan uydu devleti kategorisi konumuna düşürülecekti. Muhtemelen Türkiye, Portekiz veya İspanya gibi Almanya’yı hegemon devleti olarak tanımak zorunda kalıp Almanya güdümlü bir dış ve ekonomi politikası sürdürmek zorunda kalacaktı. Devrin Alman jeopolitik/ iktisat kaynaklarına göre 19. yüzyılda “ortak ekonomik bölge” öncü düşünürü List de, Türkiye’ye önemli bir rol atfetmişti.²⁶⁸ List, liberal ekonomik prensipleri savunmaktaydı, Nasyonal Sosyalistler ise onun düşüncelerini kendi felsefeleri doğrultusunda değerlendirmekteydi.

Alman savaş plan taslaklarında Sovyetler Birliğine karşı Türkiye, Afganistan veya İran üzerinden operasyonların yapılması mevcuttu. Bölgede yaşayan Müslüman unsurların Almanya’ya destek vermesi halinde SSCB “yumuşak karnından” vurulabilirdi.²⁶⁹ Bazı yazarlar, Almanların Türkiye’de Turancı akımları desteklemekle Türkiye’yi doğrudan kendi saflarına çekerek baskı uygulamaya niyetli olduğunu belirtmektedir.²⁷⁰ Bu görüş, tenkit edilip, mevcut Alman belgelerin ışığında tekrar incelenmelidir. Çünkü bu sav, Türkiye’de Türkçü ve Turancı kesiminin Almanların

*İkinci Dünya Savaşı esnasında Türkiye’nin Dış Türklere yönelik stratejisi hk. bkz: Süleyman Tüzün, **İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’de Dış Türkler tartışmaları (1939-1945)**, Isparta, Fakülte Kitapevi, 2005

²⁶⁸ Gesellschaft für Europäische Wirtschaftsplanung und Grossraumwirtschaft, a.g.e., s. 162

²⁶⁹ Rolf-Dieter Müller: **An der Seite der Wehrmacht: Hitlers ausländische Helfer beim »Kreuzzug gegen den Bolschewismus 1941-1945**, Berlin, C.H. Link Verlag, 2007, s. 227

²⁷⁰ Cemil Koçak, a.g.e., s. 660

emellerini sahiplenip işbirliğine razı olduğu iddiasını da barındırmaktadır. Aynı zamanda, Almanlarla işbirliği yapıp Almanların saflarında cephe hattında savaşan Kırım Türkü, Kafkas Türkü, Özbek Türkü ve diğer gönüllülerinin kendi siyasi hedeflerinin olmadığı gibi bir izlenim ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki Türkiye’de Pantürkizm davasına sahip çıkan kesimin Almanya’ya karşı özel yakınlığın olmadığı gibi, kendini doğrudan Alman emelleri için kullanmaya da niyetli değildi. Belgelere göre Türk kamuoyunun geniş bir kesim SSCB’yi olası bir rakip olarak değerlendirmiştir ve Almanya’yı desteklemek suretiyle SSCB’yi dengelemek istemiştir.²⁷¹ Olası bir Sovyet zaferi, Türkiye’nin bağımsız konumu için tehlikeli olarak algılanılmıştır. Almanya’ya karşı sergilenen yakınlık böylece fikir birliğinden ziyade realpolitik çıkarlarına dayanmıştır. Alman ordularına iştirak eden çoğu savaş esiri, kısmen de savaştan önce yurtdışına yerleşmiş SSCB vatandaşları SSCB hükümetiyle ideolojik sebeplerden dolayı ayrı düşmüştü. Kimi savaş esirleri ise Alman esaretinden kurtulmak için saf değiştirmeye razı gelmiştir, ancak Alman saflarında SSCB’ye karşı savaşmaya seçen kişilerin çoğu Sovyet rejimine karşı muhalifti. Böylece Alman tarafında yer almak, siyasi bir karardı, Almanya daha çok bu emellere ulaşmak için araç olarak yorumlanmalıdır. Almanya ise bu hareketleri kendi menfaatleri doğrultusunda etkilemeye çalışmıştır. Savaştan sonraki Alman planlarında Alman hegemon rolü esas olacaktı. Bu bağlamda Almanya’ya göre, Türkiye’nin izleyeceği politika, Almanya’nın nezareti altında gerçekleştirilecekti. Almanya kontrollü 'Büyük Avrupa' dâhilinde Türkiye’ye muhtemelen Orta Asya ve Rusya’daki Türklere yönelik bir nevi yönlendirme rolü verilebilirdi ancak bu da Türkiye’nin tamamen bağımsız bir şekilde hareket etme şansına sahip olacağı anlamına gelmezdi. Türkiye, Almanya ile yapacağı bir ittifak veya yakın işbirliğine karşılık olarak toprak veya nüfuz alanlarıyla mükâfatlandırılacaktı ancak bunun bedeli, milli egemenlik ve bağımsız dış politikadan vazgeçme prensibi olacaktı.

Almanya, Büyükelçiliği vasıtasıyla Türkiye’deki Turancı akımları hakkında istihbarat toplayarak, konuyu kendi politikası açısından kavramaya çalışmıştır.²⁷² Ancak yine belgelerden anlaşıldığı gibi, istihbarat bilgileri ne tamamen

²⁷¹PA AA R 60609, Kult. Gen. 13, Akten betreffend Geheime Verschlussachen des Ref. Kult. Gen., Band 6 Generalia, Kult 6 2737 1942/ Kult 62845/1943, Auslandspropagandaleitstelle PLS/ zu PLS 569/43g, 13.03.1943, Abschrift Deutsche Botschaft Ankara Geh. Nr. 728/43, (kısmı 1 - rapor), 03.03.1943-

²⁷²Cemil Koçak, a.g.e, s. 661

objektifi ne de her zaman gerçeğini yansıtmamıştır, üstelik eksik bilgiler de toplanılmıştır. Ayrıca Alman Büyükelçiliği yönetici konumda değildi. Örneğin, gizli olarak tasnif edilen bir Alman istihbarat raporunda Türkiye’de faaliyet gösteren “ve yüksek makamlarda” buldukları iddia edilen Azeri-Türk asıllı bir grup haber kaynağı olarak gösterilmiştir. Raporda, bahse konu Milli Türk –Azeri grubunun Almanlara haber sağladığı ancak motivasyonun kesinlikle Alman tarafgirlik olmadığını de altı çizilmiştir. Bilakis, grup Alman zaferinden sonra Azerbaycan’da söz sahibi olmaktan ziyade geçmişteki ortaklık sayesinde (eskiden Azerbaycan’a ait) toprakların geri alabilmek için hareket etmiştir. Bu durum, Türkiye’de Pantürkist hedefleri güden çevrelerin kendi siyasi hedefleri doğrultusunda hareket ettiği, Almanların onları yönetmediğini, ancak bu tür gruplarla temas kurmakla Almanların bilgi toplamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bahse konu hareketiyle, belgeye göre Alman Profesör Brecht-Bergen’in sayesinde “eski bağlantıları sayesinde ve tesadüf eseri olarak” temas sağlanılmıştır.³

Ancak hareketin, faaliyetlerini çok gizli tuttuğundan “ne hedef ne de üyeleri hakkında kesin bilgi edinilmemiştir”. Yalnızca, hareketin adımlarının Türk istihbaratınca takip edildiğinin de altı çizilmiştir.²⁷³ Böylece Almanya’nın Türkiye’deki Pantürkist faaliyetleri takip ettiği ve hareketin Sovyet karşıtlığından istifade etmeye çalışmakla beraber Almanya’nın o grupları doğrudan yönlendiremediği de anlaşılmaktadır. Zira Alman Doğu Politikasının uygulanmasında, Nasyonal Sosyalist ideoloji doğrultusunda Doğu toprakları için işgalci-iktisadi, adeta sömürgeci bir siyaseti izleyen Doğu Bakanı ve Nasyonal Sosyalist ideologu Rosenberg ile bölgeye yönelik daha ılımlı, bölgesel milletlerle işbirliği öneren akademik-askeri çevreler çatışıyorlardı. Elbette Türkiye ile Alman işgal bölgeleri arasında önemli bir fark mevcuttu, Doğu bölgesi (Ostland) işgal altındaydı ve Almanya’ya tamamen bağlıydı, Türkiye ise kazanılması gereken bir müttefikti ve uluslararası stratejik dengeler bakımından ehemmiyet taşımaktaydı. Her ne kadar “Türkçü-Turancı davası” olarak bilinen ve 3 Mayıs 1944 yılında meydana gelmiş, Türkçü-Turancı görüşüne yakın, başta Hüseyin Nihal Atsız olmak

³Profesör Brecht Bergen 1942 yılında bilimsel çalışmaları kisvesi altında Karadeniz bölgesinde istihbarat faaliyetlerde bulunmuştur. Faaliyetleri hakkında tezin ilerleyen bölümlerinde bilgi verilecektir.

²⁷³ PA AA R102028 Pol. IM Akten betreffend Abwehr Türkei -geheim- Pol. IM 200/ mil Pol. 15G Bd.1 vom 18.02.1942-17.08.1944 , Telegramm (Geh. Ch. V.) , Nr. 137 v. 29.09., 29.09.1942, Pol.IM 4526 g (03.10.1942)

üzere çeşitli subay, kamu görevli ve entellektüellerin yargılandığı davada Turancuların Almanya ile yakınlığı tartışılmış ise de bu çalışmada konu ile ilgili orijinal Alman arşiv belgelerine rastlanılmamıştır.*

Almanya “Türk kartını” istediği şekilde kullanamazken, işgal ettiği Sovyet topraklarında Nasyonal Sosyalist ideoloji yönünden tutarlı, insani ve strateji yönden felakete sonuçlanacak bir politikaya yönelmiştir.* İşgal edilen Sovyet topraklarında kölelik düzeni andıran bir sistem kuran Almanya, bu şekilde bölgede Almanya için mevcut olan sempatileri tek tek kaybetmeye başlamıştı.²⁷⁴

Türkiye'nin Almanların yanında çatışan Türk asker ve milli komitelerine nasıl yaklaştığına meselesi ise birkaç yönden değerlendirilebilir. Özellikle Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede'nın SSCB uyruklu Türklere sahip çıktığını, görevinin sona ermesinden sonra Büyükelçilikte görevli bazı memurlarının da bu tavrı sürdürdükleri belirtilmiştir.²⁷⁵ Türk iç politikasına da ve basın sahasında da derin etkiler bırakmış “Dış Türklere” meselesinin değerlendirmesinde genellikle dış politika durumunun belirleyici olduğunu söylenebilir. Almanya'nın savaş stratejisinin başarılı olduğu döneminde SSCB'de bulunan Dış Türklere sahip çıkma konusunda daha uygun bir ortam mevcut iken, 1944 yılından sonra bu konu basın ve kamuoyunda tartışılmaya devam etmekle beraber konjonktür, devletin dış Türkleriyle ilgilenebilmesi için olumsuzlaşmıştır. Türkiye'nin, Dış Türklere sahip çıkabilmesi için hareket alanının daraldığı görülmüştür.²⁷⁶

Almanya'da bu gerçekleri göz ardı etmeyen çevreler de mevcuttu. Alman makamları hem askeri strateji dâhilinde, hem de dış politika planları dâhilinde SSCB'de potansiyel müttefik edinmeye çalıştı. 6 Temmuz 1941 gibi erken bir tarihte

* Konu için çeşitli görüşler için bkz.: Niyazi Berkes, **Unutulan Yıllar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011 ; Yavuz Bülent Bakiler, **1944- 1945 Irkçılık- Turancılık Davasında Sorgular Savunmalar**, İstanbul, Türk Edebiyat Vakfı, 2010

*SSCB devri esnasında Türk Cumhuriyetleri hk. bkz: Mehmet Saray, **Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi**, Ankara, TTK Basımevi, 1996

²⁷⁴Wolfgang Benz/Hermann Graml/Hermann Weiss: a.g.e., s. 113

²⁷⁵ Cabbar Ertürk (Ed. Erol Cihangir), **Kızılordu'dan Kafkas Milli Lejyonuna. Bir Türk'ün II. Dünya Harbi Hatıraları**, İstanbul, Turan Kültür Vakfı, 2005, s. 167

²⁷⁶ Süleyman Tüzün, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Dış Türklere Tartışmaları (1939-45)**, Fakülte Kitapevi, İsparta, 2005, s. 251

yabancı savaş gönüllülerinden-savaş esirleri dahi- destek birimlerin oluşturulması kararlaştırıldı.²⁷⁷

15 Kasım 1941’de ise SSCB’de çatışan Güney Ordular Grubu Komutanlığı (Heeresgruppe Süd) Türkistanlı ve Kafkasyalı savaş esirlerinden teşkil olunacak yardımcı birliklerin oluşturulmasını onayladı.²⁷⁸ İlgili alanlarda akademik çalışmalar yapmış olan ordu mensupları ve vatani görevini ifa eden akademisyenlerden bu şekilde istifade edilmiştir. Kafkasya bölgesi için Üsteğmen (sonra Yüzbaşı) SSCB-Kafkaslar uzmanı Prof. Dr. Theodor Oberlander, Türkistan bölgesi için ise Binbaşı Mayer-Mader görevlendirildi.*

Oberländer gibi akademisyen kökenli subaylar görevlerinde nispeten başarılı çalışmalarda bulunmuşlardır. 1941-43 yılları arasında özellikle SSCB'deki Rus olmayan milletleri arasında Alman saflarında muharip birlikleri olarak görev yapabilecek eski savaş esirleri ve mülteciler Almanya için hatırı sayılır bir potansiyel olmuştur.²⁷⁹

Doğu Lejyonları (Ostlegionen) olarak bilinen bu birliklerden özellikle 162. Piyade Tümeni (Türkistanlı) ve Kafkasyalı dağ birlikleri (Sonderverband Bergmann) bölgede önemli askeri başarılar elde edebilmiştir. Hitler, bu başarının etkisi altında,

²⁷⁷ Joachim Hoffmann, *Die Ostlegionen 1941-1943: Turkotataren, Kaukasier u. Wolgafinnen im dt. Heer*, Freiburg, Verlag Rombach, 1976, s. 19

²⁷⁸ Joachim Hoffmann, a.g.e., s. 24

* Alman Ordusunda ve Waffen-SS’te, Türk ve diğer yabancı unsurları hk. bilgi almak için bkz.: Hans Werner Neulen, *An deutscher Seite – Internationale Freiwillige von Wehrmacht und Waffen-SS*, Münih, Universitas Verlag, 1985, s. 253-340; Antonio J.Munoz, *Forgotten legions – Obscure combat forces of the Waffen-SS*, Boulder/CO Paladin Press, 1991; Rolf-Dieter Müller, *An der Seite der Wehrmacht. Hitlers ausländische Helfer beim Kreuzzug gegen den Bolschewismus*, Berlin, Christoph Links Verlag, 2007, s.227-243; Cabbar Ertürk (Ed. Erol Cihangir), *Kızılordu’dan Kafkas Milli Lejyonuna. Bir Türk’ün II. Dünya Harbi Hatıraları*, İstanbul, Turan Kültür Vakfı, 2005; Joachim Hoffmann, *Die Ostlegionen 1941-1943: Turkotataren, Kaukasier u. Wolgafinnen im dt. Heer*, Freiburg, Verlag Rombach, 1976; Albert Jeloschek-Friedrich Richter-Ehrenfried Schütte-Johannes Semler, *Freiwillige vom Kaukasus. Georgier, Armenier, Aserbaidşaner, Tschetschenen u.a. auf deutscher Seite. Der „Sonderverband Bergmann“ und sein Gründer Theodor Oberlaender*, Graz, Leopold Stocker Verlag, 2003; Johannes Glasneck, *Türkei und Afghanistan. Brennpunkte der Orientpolitik im Zweiten Weltkrieg*, Berlin, Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1968; Mehmet Saray, *Atatürk ve Türk dünyası: Türkiye ve Türkiye hâricinde yaşayan Türkler*, İstanbul, Acar Yayınları, 1988. Konu için Federal Almanya Devlet Arşivinde aşağıdaki arşiv fonlarına başvurulabilir: B Arch NS 19 3537, B Arch NS 19/ 297, B Arch NS 19/2077, B Arch NS 19/ 2523, B Arch NS 19/2511, B Arch NS 19/ 947 ve B Arch NS 19/ 3285. İkinci Dünya Savaşında Kızılordu’da savaşan Türklerin ile İngiliz Ordusunda görev yapan Kıbrıs Türklerinin anıları için bkz.: Cengiz Özkarabekir, *Her Cephede Savaşık: İkinci Dünya Savaşında Türkler*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2005. Müellif, gaziler ile bizzat mülakatlar yapmıştır

²⁷⁹ Joachim Hoffmann, a.g.e., s. 107

Türkistan Lejyonu örneğini göstererek, Kafkasyalı Milletlerin askeri ve siyasi potansiyelinden istifade etmenin gerekli olduğuna inanmıştı. Her ne kadar Adolf Hitler bölgede bağımsız devletler kurma fikrine sıcak bakmamışsa da bölge milletlerinin kültürel, ekonomik ve milli gelişmesini destekleme kararı aldı.²⁸⁰ Bu şekilde bölgede asayiş sağlanabilirdi ve ileriye yönelik askeri ve siyasi bakımından stratejik bir potansiyel inşa edilmiş olacaktı.

5.12. Türkiye'ye yönelik Alman stratejik girişimleri

Türkiye Cumhuriyeti çok taraflı dış politika ilkeleri doğrultusunda tek bir ülkeye yönelmeyi hiçbir zaman tercih etmedi.^{281*} Aynı zamanda Türk hükümeti, yakın coğrafyada meydana gelen olaylarına kayıtsız kalamamıştır. Kurmay subaylar Tümgeneral Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, Ali Fuat Erdemir ile Orgeneral Cemil Cahit Toydemir Führer ile yapılan görüşmelerinde Almanların ittifak girişimlerini öğrenip Ankara'ya aktarmışlardır. Hüsnü Emir Erkilet Almanya'nın savaşı kazanacağına dair görüşlerini Haziran 1941 yılında Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir makale serisinde belirtmiştir. Erkilet, Alman taarruzunun olumlu gidişatına dikkat çekerek Alman ordusunun tecrübesine ve niteliklerine dikkat çekmiştir.²⁸² Erkilet ayrıca Türk-Alman dostluğuna atıfta bulunarak Büyükelçi von Papen'den övgüyle bahsetmekteydi.²⁸³ Hitler bu esnada, SSCB'yi stratejik olarak bertaraf etmesinin elzem olduğunu vurgulamıştı.²⁸⁴ Bu konuda etkili olabilecek Türk subayları mühim bir rol oynamaktaydı.

Turancılık fikrine soğuk bakmayan ve Almanya ile işbirliğine daha olumlu yaklaşan Hüsnü Emir Erkilet gibi subaylar hem anılarında hem de kamuoyuna yönelik yazılarında Almanya'nın SSCB'ye karşı cephe almasını olumlu olarak

²⁸⁰ Albert Jeloschek-Friedrich Richter-Ehrenfried Schütte-Johannes Semler, **Freiwillige vom Kaukasus. Georgier, Armenier, Aserbajdschaner, Tschetschenen u.a. auf deutscher Seite. Der „Sonderverband Bergmann“ und sein Gründer Theodor Oberlaender**, Graz, Leopold Stocker Verlag, 2003, s. 24

²⁸¹ Şerafettin Turan, a.g.e., s. 189

*Türkiye hk. stratejik girişimler hk. şu kaynaklara bkz. Fatma Güngören, **SSCB Dışişleri Bakanlığı Almanya Dışişleri Bakanlığı Belgeleri- 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar 1939-1944**, İstanbul, Örgün Yayınları, 2003, Hans-Adolf Jacobsen, İbrahim Ulus (çev.), **“1939 - 1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı”**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yayınları, Ankara, 1989

²⁸² Cumhuriyet, 26.6.1941, sayfa 1, sütun 5/ 6, sayfa 3, sütun 2

²⁸³ Cumhuriyet, 20.6.1941, sayfa 2, sütun 1/2

²⁸⁴ Sebastian Cwiklinski, **Wolgatataren im Deutschland des Zweiten Weltkriegs: deutsche Ostpolitik und tatarischer Nationalismus**, Berlin, Klaus Schwarz Verlag, 2002, s.19

değerlendirmişlerdir. Eklenmelidir ki, Erkilet yine de katı bir “Almanya hayranı” değildi. Almanya’nın nihai zaferinden sonra, SSCB’de mukim Türklerin kaderinin ne olacağı konusunda tatmin edici bir cevap alamamıştır. Bizzat “Führer” Adolf Hitler ile 28 Ekim 1941 tarihinde görüşmüş ve “Turan kardeşi” olarak gördüğü Finlere verilen Alman desteğini olumlu olarak değerlendiren Erkilet, Hitler’in SSCB’nin Türk Boğazları üzerindeki emellerine de dikkat çektiğini de belirtmiştir. Erkilet, Hitler’in “Rus İmparatorluğu” dediği SSCB’yi ve “bu imparatorluğu teşkil eden milletleri hürriyet ve istiklale kavuşturacağız” gibi bir cevabı beklediği ancak alamadığını altını çizmiştir.²⁸⁵

Müzakere için Almanya’ya yollanan subayların sosyalizasyon süreci de önemliydi. Erkilet gibi subaylar Almanya’da İmparatorluk (II.Wilhelm devri) zamanında hem de Alman ordusunda eğitim almıştı; üstelik Cihan Savaşında Almanlarla omuz omuza savaşmıştı. Alman hükümeti Türk Devletine yakınlaşmaya çalışırken doğaldır ki bu insani ilişkilerden de yararlanmıştı..

Türkiye’nin Almanya ile münasebetlerinde son derecede pragmatik davrandığı, savaşan taraflara eşit mesafede yaklaştığının altı çizilmelidir. Bu tür görüşmeler kimi zamanlarda Türkiye ile Nasyonal Sosyalist Almanya arasında çok belirgin bir ideolojik yakınlığın kanıtı olarak gösterilmiştir ancak bu yorum fazla basit ve dar bir yaklaşımı göstermektedir. Türkiye, dış politikasında ‘realist’ olarak adlandırabilecek bir siyaset takip etmiştir. Avrupa’da lider konumunda olan Almanya ile milli güvenlik bakımından iyi bir ilişki sağlamak mecburiyetindeydi. Türkiye’nin SSCB, İngiltere ve diğer ülkelerle de benzer düzeyde bir ilişki içinde olduğu bilinmelidir.²⁸⁶

Türkiye siyasi ve stratejik planlarını kendi güvenlik politikası doğrultusunda şekillendirmişti; 1920’lerde SSCB ile yakın ve ölçülü bir siyasi ilişki düzeyi kurulduğu gibi 1940’larda da Avrupa’nın yeni hegemon gücü olan Almanya ile yakın münasebetler oluşturulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti stratejisini belirlerken yeni bir güvenlik kuramı oluşturmaya çalışıp ne esnek dış politikasından ne de realpolitik yaklaşımından taviz vermemiştir. Almanya’nın aksine, “ideolojik faktör” Türk dış politikasında belirleyici bir etken değildi; tek belirgin kural barışın, istikrarın ve

²⁸⁵ Hüsnü Emir Erkilet, **Şark Cephesinde gördüklerim**, İstanbul, Hilmi Kitapevi, 1943,s.226

²⁸⁶ Ludwig Krecker, a.g.e.,s.105

Türkiye'nin milli güvenliğinin muhafazasıydı.²⁸⁷ Nitekim Türkiye maceracılıktan ve duygusallıktan uzak duran, kendi gücünü –ve zayıf yönlerini de- gerçekçi bir gözle yorumlayan ve buna göre karar alan dış politik stratejisiyle muvafık olup savaş dışında kalmayı başarmıştır.

5.13. İkinci Dünya Savaşında Almanya'nın Ortadoğu Politikası

Almanya, 2. Dünya Savaşı esnasında yürüttüğü “büyük stratejinin” (grand strategy) çerçevesinde bölgesel stratejilerini etkin olduğu farklı coğrafi bölgelere göre geliştirdi. Her ne kadar Almanya esas ağırlık noktası olarak “Doğu’yu” belirlemişse de (Rusya/Ukrayna, Polonya bölgeleri) Orta Doğu bölgesi hem jeostratejik konumundan hem de sahip olduğu ham maddelerden dolayı büyük bir öneme sahipti.²⁸⁸ Almanya'nın jeopolitik stratejisinin önceliklerinin arasında, bölgede rakip konumda olan İngiltere ve Fransa'nın nüfuzunun sınırlandırılması vardı. Genel olarak Berlin, yükselen Arap milliyetçiliğinden istifade etmeye çalışarak Batılı devletlerin konumunu zayıflatmak için çaba sarf etmiştir.²⁸⁹ Petrol gibi hammaddelerin varlığı bu bölgeyi Almanya için önemli kılmakla beraber, kendi ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak için kısa vadede Romanya'daki petrol kuyularını güvence altına almak yeterli görünmekteydi. Ancak, müttefikleri bu tür hammaddelerden mahrum bırakmak da bir stratejiydi. Esas olarak Ortadoğu bölgesinin en mühim stratejik noktası Süveyş Kanalıydı. İngiltere kendi imparatorluğu için hayati önem taşıyan Hindistan deniz yolunu ancak bu kanal sayesinde açık tutabilmişti.²⁹⁰ Almanya ise buna cevaben Mısırlı milliyetçilere ortak düşmanları İngiltere'ye karşı destek verip İngiltere'nin bölgedeki varlığını tehlikeye atmaya çalıştı.²⁹¹

İkinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde, Ortadoğu coğrafyası stratejik bakımından ilk başta Doğu Akdeniz bölgesinin bir parçası olarak algılandı. İkmal, levazım ve asker sevkiyatı bakımından İngiltere için bölgenin önemi artmıştı,

²⁸⁷ Şerafettin Turan, a.g.e., s. 175

²⁸⁸ Martin Cueppers, Klaus Michael Mallmann; **Croissant fertile et croix gammée : le Troisième Reich, les Arabes et la Palestine**, Darmstadt, Editions Verdier, 2009, s. 82

²⁸⁹ Charles Bloch, a.g.e., s. 207

²⁹⁰ Wolfgang Michalka, **Das Dritte Reich: Dokumente zur Innen- und Aussenpolitik**, Bände 1-2, Stuttgart, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1985, s. 41

²⁹¹ Reinhard Hüber, **Es watterleuchtet zwischen Nil und Tigris**, Berlin, Drei Saeulen Verlag, 1940, s. 280

Almanya ve İtalya ise bu duruma istinaden karşı stratejilerini geliştirmek gayretindeydi. SSCB'ye karşı Alman saldırısı 1941 yılında başlatıldığında bölgenin önemi daha da arttı. Ortadoğu'da faaliyet gösterebilme kabiliyeti, Mihver için iki düşman tarafı birbirinden coğrafik olarak ayırma anlamına gelmişti: Mısır'ın düşmesiyle İngiltere'nin Irak'tan da ricat etmesi mümkün görünmekteydi.²⁹² Bu şekilde, Ortadoğu'dan uzaklaştırılan İngiltere, SSCB'ye güney cihetten yardımcı olamayacaktı.

Efsanevi, "çöl tilkisi" lakaplı Orgeneral (sonra Mareşal) Erwin Rommel'in* komutası altında İtalyanlarla beraber Kuzey Afrika'da İngilizlere karşı çatışan Alman kuvvetlerinin ilk hedefi, Libya'da zor durumda kalmış İtalyanlara destek olmaktı.²⁹³ Almanya, SSCB ve İngiltere'ye karşı Türkiye'yi de kapsayan bir Orta Doğu stratejisi geliştirmeye başlamıştı.

Ancak Almanya'nın ilk hedefi SSCB olmalıydı. Hitler Ortadoğu planlarını yaparken bile halen İngiltere ile uzlaşmayı ümit etmekteydi. Japonya ile yakın temas kurduktan sonra İngiltere'nin Güney Doğu Asya'daki emellerini göz önüne alarak o düşünceden vazgeçmiş gibi görünüyordu.²⁹⁴ Tokyo ile ittifak planları ve Washington'un İngiltere'ye verdiği silah ve maddi destek sayesinde ABD'nin de potansiyel düşmanlar arasına alınması söz konusu oldu. Ortadoğu, bu stratejik gereksinimler dâhilinde Nasyonal Sosyalist Alman propagandasının öncelikli hedefi haline gelebilmiştir. Birinci Dünya Savaşında Almanya tarafından İngiltere ve Fransa'ya karşı yapılan, uluslararası yayınlarda genellikle yanlış olarak "Panislamizm" olarak tanımlanan İslam Birliği ile Panarabizm propagandası 1930'lu yıllarda Nasyonal Sosyalist kisvesiyle daha modern bir çehreyle siyasi sahneye çıkabilmiştir. Enteresan bir şekilde Ortadoğu, bir bütün olarak savaşın genel stratejisinde ikincil konumuna rağmen Alman propagandasının en önemli hedef

²⁹² Wolfgang Michalka, a.g.e., s. 58

*Erwin Rommel (1891-1944): Alman tankçı subayı, 1941-43 yılları arasında Alman Afrika Kolordusunun başkomutanıydı. Stratejik başarısı, şahsi kahramanlık ve askerleriyle yakınlığıyla savaşın en popüler Alman generallerinden idi. Mareşallik rütbesine terfi edilen ve 1944 yılında Normandiya çıkartması esnasında ağır yaralanmış Rommel, Hitler'e karşı darbe girişimine iştirak ettiğinden intihara zorlanılmıştır.

²⁹³ Erwin Rommel, *Krieg ohne Hass*, Heidenheim, Verlag Heidenheimer Zeitung, 1950, s.210

²⁹⁴ Hildebrandt, a.g.e., s. 114

bölgeleri arasındaydı.²⁹⁵

Türkiye bölgede sınırdaş olduğundan Ortadoğu planlarının içerisinde de yer almıştır. Hatta eklenmelidir ki, Türkiye coğrafi bakımdan savaş aktörlerince kurulan Kafkaslar, Ortadoğu, Balkanlar stratejilerinin tümü içerisinde mercek altına alınmıştır.²⁹⁶ Eşsiz coğrafi konumu Türkiye'yi hem kıymetli bir müttefik hem de tehlikeli bir düşman konumuna getiriyordu: Türk siyasetçilerine düşen görev ise bu durumu dengelemekten ibaretti. Savaşın sonucuna ve bütün tarafların verdiği ağır zayiata bakılırsa, Türk devlet adamlarının, asker ve diplomatlarının ağır görevlerini layıkıyla yerine getirdiği söylenebilir. Bir Türk askerinin bile burnunu kanatmadan ve -hudut bölgesine yanlışlıkla veya hava koşullarından ötürü-hava bombardımanlarına maruz kalmadan savaş devrini atlattığı olmak kesinlikle kolay bir görev değildi. Aynı zamanda tarafsız kalmanın savaş şartları altında ülkelere mutlak bir güvence vermediği de söylenmelidir; üstelik hem Mihver hem de Müttefiklerin kendilerine uymayan devletleri askeri gücüyle hizaya getirdiği de bir gerçektir. En somut örneği Almanların işgaline uğrayan Doğu ve Batı Avrupalı ülkeler ile ortak İngiliz -Sovyet işgaline maruz kalan, İran devletiydi.^{297*}

5.14. Ortadoğu ve Arap Dünyasında Alman propagandası

Ortadoğu'da stratejik bir eksen üzerinde yer almak, hiç de kolay değildi. Almanya'nın ısrarlı propaganda girişimleri de bu şekilde değerlendirilmelidir. Almanya'nın "Şark'ı" ele alma biçiminin Nasyonal Sosyalizm'den evvel Oryantalist bakış açısıyla yapıldığını söylemek yerinde olur. Şarkiyat bilimi ilgili devletlerin bölge üzerinde kontrollerini pekiştirmek amacıyla kullandıkları bir paravandır. Almanya ise o bapta bir istisnayı teşkil etmemekteydi, çünkü Almanya bölgede henüz fiilen hâkimiyet üstlenmemişti.

Siyonist ideoloji doğrultusunda İngiltere'nin desteğiyle Filistin topraklarında başlatılan Yahudi yerleşim projesi 1920'li yıllardan itibaren Arap kamuoyunda tepki

²⁹⁵ Jeffrey Herf, **Nazi Propaganda for the Arab World**, Ann Arbor (Mi), Sheridan Books, 2009, s.98

²⁹⁶ Ludwig Krecker, a.g.e., s. 175

²⁹⁷ Ludwig Krecker, a.g.e., s. 197

*İran'ın işgali hk. bkz: T. H. Vail Motter, **The Persian Corridor and Aid to Russia**, United States Army in World War II: The Middle East Theater, Office of the Chief of Military History, Vaşington, 1952, s. 3-95

çekmişti. Böylece zaten Yahudi düşmanlığı üzerinde inşa edilen Alman propagandası “ortak düşman” motifini kullanarak Yahudi karşıtı politikasıyla Arap milletleri arasında destek bulmaya çalıştı.^{298*} Özellikle savaşın başlangıcından sonra mühim stratejik hedefler arasında yer alan Irak, Mısır ve Filistin bölgesinde kendine sempati toplamaya çalışan Almanya, hem genel olarak kamuoyuna yönelik hem de Arap toplumunun ileri gelen kişilere yönelik girişimlerini yoğunlaştırmış bulunmaktaydı. Ancak Türkiye’ye yönelik propaganda hedeflerinin aksine doğrudan etkilenecek kamuoyunun eğitim altyapısı, Türkiye’ye nazaran daha düşüktü; kamuoyu ve kanaat önderleri umumiyetle daha çok geleneksel elitlerin arasında (eşraf ve din adamları) yer almaktaydı. Özellikle Kudüs Baş müftüsü Hacı Amin Al Hüseyini’nin faaliyetleri dikkate şayandır.^{299*} Nasyonal Sosyalist milliyetçi devrimi Arap Dünyasında sempatiyle karşılanmıştı, sömürge veyahut manda sahiplerine karşı olan Almanya’nın yükselişi Arap Dünyasında doğal olarak hem hayranlık uyandırmaktaydı hem de kendi kurtuluşlarına yönelik ümitlerin büyümesine yol açmıştı.³⁰⁰ Bu hayranlık sadece Arap Dünyasıyla sınırlı kalmamıştı; Alman dostu olarak algılanabilecek İran sokaklarında Führer’in resminin yanında Hz. Ali’nin portresini de tasvir eden resimler satılmaktaydı. Böylece Almanya’nın imajı bölgede- kısmen de olsa- adeta dini ve uhrevi bir konuma yükseltilmiş bulunmaktaydı. İran’daki mistisizm ve Şii geleneği bu tür gelişmelere yol açmakla beraber Alman propagandası şüphesiz önemli bir mesafe kat etmişti.³⁰¹

Almanya’nın ideolojik propagandasının Arap Dünyasına ne denli ulaştığı, bir Arap heyetinin 1936 Nürnberg Nazi partisi kurultayına katılımıyla ortaya çıkmıştı. Arap misafirler arasında Mısır’ın milliyetçi hareketi “Genç Mısır”ın önde gelen liderlerinden Ahmet Hüseyin de yer almıştı.³⁰² Esasında Arap milliyetçi hareketlerin gelişmesinde Nasyonal Sosyalist ideoloji apaçık bir biçimde liderlere ilham kaynağı

²⁹⁸Ekkehardt Ellinger, *Deutsche Orientalistik zur Zeit des Nationalsozialismus 1933-1945*, Edingen-Neckarhausen, Deux Mondes, 2006, s. 361

*Almanya’nın Ortadoğu politikaları hk. şu esere bkz: W. Schwanitz (Ed.): *Germany and the Middle East 1871-1945*, Frankfurt, Vervuert, 2004

²⁹⁹Jeffrey Herf, a.g.e., s. 55

*Muhammed Emin El-Hüseyini (1895-1974) Kudüs Baş Müftüsü iken İngiliz Manda yönetimi altındaki Filistin’de Yahudi yerleşim politikasına karşı mücadele etmiştir. İngilizlere karşı 1936-1939 yıllarında Filistin’de meydana gelen isyanlarda liderlik yaptığı gibi savaş yıllarında Adolf Hitler ile görüşerek kendisine özellikle Müslümanlara yönelik propaganda çalışmalarında destek vermiştir.

³⁰⁰Jeffrey Herf, a.g.e., s. 111

³⁰¹Martin Cueppers, Klaus Michael Mallmann: a.g.e., s. 51

³⁰²Jeffrey Herf, a.g.e., s. 95

olmuştur, üstelik Türk örneğinin tersine Arap Dünyasının kurumları buna karşı çıkmayıp aksine destek oldular. Kimi Arap siyasi partileri ise (örneğin Kataeb, SSNP,* Al-Baath) Nasyonal Sosyalizm'den aldıkları ilhamı açık açık belirtmeye başladılar.³⁰³ Bu partiler özellikle Lübnan ve Suriye'de faaliyette bulunmuşlardı. Kataeb (falanje=kıta/tabur) Partisi 1936 yılında Lübnanlı Pierre Cemayel tarafından kurulmuştu ve ideoloji bakımından Nasyonal Sosyalizmin tesiri altında idi. SSNP (Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi) 1932 yılında Şam'da kurulmuştur ve milliyetçi bir politika izlemiştir, araştırmacılar partiyi genellikle Hitler'e yakın olarak tarif etmişlerdir.³⁰⁴ Al- Baath Partisi (diriliş/yeniden doğuş) 1940 yılında Suriyeli Michel Eflak tarafından kurulmuştur ve nihai hedef olarak Arap ulusunun tek bir devlette birleştirilmesini öngörmüştür. Sosyalist öğeleri de taşıyan parti, Arap dünyasında milliyetçi tavrından dolayı itibar görmüştür.

Örneğin; Suriye-Filistin'in Milletler Cemiyetinde delegasyon lideri olarak tanınmış Arap siyasi lideri ve yazar Şekip Arslan, Hitler'in iktidara gelişinin Dünya tarihi için taşıdığı öneme dikkat çekmişti. Kendisi ayrıca "Kavgam" kitabını Arapçaya çevirdi.³⁰⁵ Unutulmamalıdır ki, Arap dünyasında meydana gelen Almanya'ya yaklaşma politikasında İngiltere'ye karşı özgürlük atayışı mühim bir rol oynamıştır. Bu tip gelişmeleri dikkatlice takip eden Alman yetkililer Türkiye'ye yönelik imaj ve propaganda politikalarında benzer bir girişimi başlattılar. Türkiye'deki Alman diplomatik temsilcilikleri gibi, Kahire, Bağdat, Beyrut'taki Almanya diplomatik temsilcilikleri de proaktif bir şekilde Almanya'nın ve yeni ideolojisinin ihyası için çalışmaktaydı.³⁰⁶ Öbür tarafta Almanya, bölgedeki faaliyetlerinin aktif ve planlı olduğuna dair bir algılamının da önüne geçmeye gayret etmiştir. Türkiye'de hükümet bu tür girişimleri nasıl temkin ve tepkiyle karşıladıysa, bölgede bulunan mandater devletler de bu tür hareketlerin önüne geçmeye kararlı görünmekteydi. Almanya böylece mecburen Orta Avrupa'da izlemiş olduğu agresif politikasına karşın Ortadoğu'da İkinci Dünya Savaşının patlamasına kadar nispeten daha temkinli bir politikayı izlemeyi tercih etmiştir.

*Suriye Nasyonal Sosyalist Partisi

³⁰³Götz Nordbruch,*Nazism in Syria and Lebanon : the ambivalence of the German option, 1933 - 1945*,New York,Routledge, 2009,s. 6

³⁰⁴Baracskey, David: *The Palestine Liberation Organization: Terrorism and Prospects for Peace in the Holy Land*, Santa Barbara CA, ABC-CLIO LLC, 2011, p. 115

³⁰⁵Jeffrey Herf, a.g.e., s. 26

³⁰⁶Götz Nordbruch,a.g.e., s. 30

Buna karşın İtalya, Doğu Akdeniz’de yayılcı bir politika izleyerek Batılı müttefik devletlerin tepkisini çekmişti. Bir ihtimal’de Adolf Hitler, stratejik hedeflerini dağıtmak istemediğinden bu şekilde davranmıştır. Savaşın patlak vermesinden sonra İtalyan müttefikine destek olmak maksadıyla da aynen Balkanlar’da yaptığı gibi Ortadoğu’ya da hatırı sayılır kuvvet ve kaynak ayırmıştır.³⁰⁷ Ortadoğu; Dünyayı yakıp kavuran savaş ateşinden nasibini almış bulunmaktaydı ve Dünya devlerinin hem savaş meydanında, hem de casusluk ve strateji alanlarında ciddi ve amansız yarışına sahne olmuştur.

5.15. “Komünizm’e karşı Haçlı Seferi” Almanya- SSCB savaşı (1941)

Hitler’in uzun vadeli savaş ve dış politika hedefleri kendisi tarafından SSCB’ye saldırmadan gayri resmi olarak şu şekilde sıralanmaktaydı: Bir “Büyük Cermen İmparatorluğu” yaratılacaktı. Bundan başka Avrupa’nın Kuzeyinde Kuzey Cermen devletler topluluğu (İskandinavya devletleri vs.) kurulacaktı, Westfalya Barışı’nın etkileri* (1648) tamamen ortadan kaldırılıp Almanya’nın batıdaki hudutları Orta Çağlarda olduğu gibi genişletilecekti.³⁰⁸ Savaşın arifesinde yıllar boyu öne sürülen Anti-Komünizm propagandası Almanya’da unutulmuş gibi görünmekteydi ve Sovyetlerle yapılan kısa vadeli saldırmazlık antlaşması buna delil olarak gösterilmiştir.

Ancak SSCB ile uzlaşma politikası uzun vadeli olmayacaktı, Hitler sonuç itibarıyla hem stratejik hem de ideolojik bakımdan Nazi Almanya’sının zıddı olan SSCB’ye karşı savaşa girmek için kararlıydı.^{309*}

Nihayet Hitler, Balkanlar’daki müttefiklerinin (Romanya, Macaristan, Hırvatistan, Slovakya) ve İtalya’nın desteğini alarak Temmuz 1941’de SSCB’ye saldırdı. Alman Genelkurmayında hemen hemen hiçbir yüksek rütbeli komutan bu saldırıyı içten desteklemiyordu ancak birer Alman subayı olarak vazifelerini yerine

³⁰⁷ Jeffrey Herf, a.g.e., s. 265

*Westfalya Barışı: 1618-1648 yılları arasında Almanya’da Protestan ile Katolikler arasında meydana gelen ve Almanya’yı siyasi bakımdan etkisizleştiren otuz yıl savaşından sonra Münster kentinde taraflar arasında “Westfalya Barışı ” olarak bilinen barış antlaşması imzalanmıştır. Westfalya Barışı, modern uluslararası ilişkilerin temeli olarak kabul edilmektedir.

³⁰⁸ Josef Goebbels, *Die Tagebücher von Josef Göbbels*, c.2/c.3, Münih, Saur Verlag, 2003, s. 712

³⁰⁹ Lars Luedicke, a.g.e., s. 133

*SSCB Almanya Savaşı hk. şu esere bkz: John Erickson, *The Road to Stalingrad, Stalin's War with Germany*, New York, Harper & Row, 1975

getirme hususunda tereddüt etmeleri mümkün değildi.³¹⁰ SSCB'ye karşı başlatılan savaşın gerekçesi yine Komünizm tehdidiydi. Alman propagandası, SSCB'nin en kısa zamanda Almanya'ya saldırabileceğini ima edip ancak kendi ordularının müdahalesiyle buna karşı çıkılabileceğini öne sürmekteydi.³¹¹ İleri sürülen bu sebeplerin doğruluğuna veya yanlışlığına bakılmaksızın SSCB'ye karşı başlatılan savaş, Fransa ve İngiltere'ye karşı açılmış savaşın aksine sadece jeostratejik bir sefer değildi. SSCB'ye karşı başlatılan savaş baştan beri ideolojik bir savaştı ve bu yüzden bu mücadele iki düşman tarafından uluslararası savaş kurallarına bakılmaksızın fanatizmle ve pek görülmemiş bir sertlikle sürdürüldü.³¹² Hitler, ordudan ve akademik çevrelerden gelen uyarıları dikkate almayarak, SSCB'de rejimden memnun olmayan unsurların Anti Komünist duygularını kullanmadı. Sivil halka yapılan acımasızca saldırılar Sovyet Halkı'nın Almanlara karşı çok çetin bir direniş göstermesine neden oldu. General Halder gibi ileri görüşlü Alman subaylarının, bu savaşın siyasi olarak da kazanılması gerekli olduğuna dair fikir ve girişimleri Nasyonal Sosyalist ideolojide yankı bulamadı, Nazi ideolojisine göre doğudaki topraklar "hayat alanı" olmaktan başka bir şey değildi.³¹³ Üzerinde yaşayan insanlar ise Almanya'ya boyun eğmesi gereken unsurlardı. *

Savaş Almanya'nın aleyhine dönmeye başladığında üstün ırk anlayışından mecburen tavız verilmeye başlandı. SSCB halkının gönlünü kazanmaya çalışan Almanya, büyük sorunlarla karşı karşıya kaldı. Yerel halkı kazanma girişimleri artık tatmin edici değildi.³¹⁴ Alman dış politikasında bütün devletlere karşı sürdürülen 'dış politika geleneği' SSCB'ye karşı sürdürülen politikada da kendini gösterdi. Almanya esasında alışagelmış dış politikasını daha geniş ve radikal imkânlarla takip etmeye başladı. Hitler sayesinde Almanya, askeri faktörünü yeniden ve daha kapsamlı bir şekilde dış politikasında kullanabildi.

Bu yönden Nasyonal Sosyalist ideolojisi kamu hayatının öbür alanlarında olduğu gibi dış politikada da kendini belli etmekteydi, ancak Alman dış politikasının

³¹⁰Görlitz, a.g.e., s. 383

³¹¹Michels, a.g.e., s. 325

³¹²Lüdicke, a.g.e.,s. 139

³¹³Görlitz, a.g.e., s. 385

*Almanya'nın SSCB'ye karşı savaş hazırlıkları hk. şu esere bkz: Gabriel Gorodetsky, **Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia** London, Yale University Press, 1998, s. 202-306

³¹⁴ Joachim Hoffmann, a.g.e. s. 16

tamamen yeni bir yön aldığını söylemek doğru olmaz. Birinci Dünya Savaşının sonunda sadece muzaffer devletlerin ihtiyaçlarını karşılayan ‘barış antlaşmaları’ Avrupa’da genel bir memnuniyetsizlikle karşılanmıştı.³¹⁵ Almanya’da Hitler ve Nasyonal Sosyalist hareketi bu memnuniyetsizliği kullanarak hem iktidara gelebilmişti hem de 1938 yılına kadar agresif dış politikasını meşru gerekçelerle savunabilmişti. Böylece SSCB’ye karşı saldırıya zemin hazırlamaya çalışan agresif Alman dış politikası sadece yeni ideolojinin aynası olmayıp, çözülmemiş uluslararası sorunların yansıması olarak da değerlendirilebilir.

Stratejik bakımdan SSCB’ye karşı başlatılan savaş muazzam bir operasyondur, Napolyon Bonapart’tan beri hiçbir düşman kuvveti Rus topraklarına karşı o kadar büyük çaplı bir saldırıyı göze alamamıştır. Birinci Dünya Savaşında dahi Rusya, Alman Genelkurmay Başkanlığı için pek büyük bir ehemmiyet arz etmiş olsa dahi Almanya’nın esas stratejik ağırlık noktası Batı cephesiydi. Aynı zamanda savaşın sadece stratejik değil, ideolojik ağırlıklı bir mücadele olarak sunulmasında tarihsel nedenler mevcuttu. Hitler, Birinci Dünya Savaşı sırasında da Almanya’da partiler arası rekabetinin sürdüğünü unutmamıştı ve bu durumun tekrarlanmasını arzu etmemiştir. Üstelik Rusya’nın topyekûn (veyahut en azından Ural Dağları’na kadar kalan en verimli topraklarının) işgali ne ideolojik ne de stratejik olarak o kadar apaçık ve kararlı bir şekilde gündemde olmamıştı.

Sefer için savaş planlarının hazırlanması 1940 yazından beri Alman Genelkurmay Başkanlığının gündemindeydi; Hitler’in emirleri doğrultusunda hazırlıklar Mayıs 1941 senesine kadar tamamlanmış olmalıydı. Tarihçiler tarafından ortak kabul edilen görüşe göre; 23 Ağustos 1939 yılında Almanya ile SSCB arasında imzalanan saldırmazlık paktı SSCB yönetiminde sahte bir güven duygusunun oluşmasına yol açmıştır. SSCB’de Almanya’ya karşı kuşkuvar mevcuttu ancak sistematik bir karşı strateji oluşturulmamıştır.³¹⁶ Bu görüşe göre Stalin, Hitler’in SSCB’ye karşı askeri bir saldırıyı planladığına dair çeşitli istihbarat raporlarını ihmal etmiştir ve Alman orduları İtalyan, Romen, Macar, Finlandiyalı ve Hırvat müttefikleriyle Kuzey Denizi’nden Karadeniz’e kadar uzanan geniş bir cephede 22

³¹⁵ Gottfried Niedhart, a.g.e., s. 53

³¹⁶ Lars Lüdicke, a.g.e., s. 145

Haziran 1941 tarihinde sürpriz bir hareketle taarruza geçti.³¹⁷

Kimi alternatif tarihçilere göre SSCB’de aslında uzun vadede Almanya’ya karşı kendi saldırı planlarını yapmıştı. Bu teze göre Adolf Hitler bir anlamda SSCB’ye karşı “önleyici savunma savaşı” başlatmıştı, bu görüşe dayanak olarak SSCB birliklerinin bir kısmının taktik yönden saldırıya hazır konuma geçmiş olduğu öne sürülmektedir.³¹⁸ Almanya resmi savaş ilanında hem bu gerekçeyi, hem de SSCB’nin (esasinda gizli antlaşmalarda Almanya’nın önceden onay verdiği) Baltık Cumhuriyetleri ilhakını göstermiştir.³¹⁹ Nitekim Almanya, SSCB’ye karşı savaşını gerekçelendiren propagandalarında “Bolşevizm’e karşı müdafaa savaşı” tabirini kullanmıştır. Ancak Nasyonal Sosyalist ideolojiye bakılacak olursa “Doğu’da hayat alanı” tezi çerçevesinde er veya geç bu tür bir saldırının gerekli olduğu da söylenebilir.

121 tümenle saldırıya geçen Wehrmacht, Kızıl Orduyu adeta gafil avlamıştı. Çoğu hazırlıksız olan Sovyet hudut birliklerinin sert ve çetin direnişine rağmen Alman savaş makinesi Sovyet hatlarını çökerterek, Batı’da başarıyla uygulanmış olan “Blitzkrieg” (Yıldırım Savaşı) yöntemiyle rakiplerini ezip geçmişti. Kuzey, Orta ve Güney ordu gruplarının (Heeresgruppe Nord, Heeresgruppe Mitte, Heeresgruppe Süd) toplam rakamı (ikmal/geri hizmet ve destek birlikleri dahil) üç milyon civarındaydı, müttefiklerin sayısı ise toplam olarak 600 bin olarak bilinmektedir.³²⁰ Buna karşın 2 milyon askeriyle 170 Sovyet tümeni bulunmaktaydı ancak saldırı konumuna geçmiş olan Mihver birliklerine karşı Sovyet kuvvetleri organize bir savunma stratejisine sahip değillerdi. Hudut birlikleri fiilen direniyordu ancak Stalin savaşın ilk günlerinde sessizliğini korudu. İnisiyatif kullanma konusunda kıta komutanları son karar merciydi. Hudut ve savunma birliklerine Almanya’ya karşı direnme emri henüz verilmemişti. Savunma konumuna geçme inisiyatifi cephedeki subaylara bırakılmıştı.

Yine de 22 Haziran 1941 gece yarısından sonra Alman kuvvetlerinin hareketlerini gözlemlen yelebilen SSCB muharebe unsurları durumu komuta

³¹⁷Walter Post, **Unternehmen Barbarossa: deutsche und sowjetische Angriffspläne 1940/41**, Hamburg, E.S. Mittler Verl., 2001, s.201

³¹⁸Walter Post, a.g.e., s. 274

³¹⁹Eckart Conze, Norbert Frei, Peter Hayes, Moshe Zimmermann, a.g.e., s. 366

³²⁰Walter Post, a.g.e., s. 249

merkezine bildirdi. Bunun sonucunda SSCB birliklerine “alarm durumuna” geçme emri verilmişti. Yine de ezeli Alman üstünlüğüne karşın tam manasıyla eşitliğin söz konusu olamayacağını altı çizilmelidir. Cepheye yakın SSCB hava kuvvetlerinin uçaklarının çoğu Alman Hava Kuvvetleri tarafından mükemmel ve ani bir saldırıyla pistlerde imha edilmiştir.³²¹

Böylece, Almanların etkin stratejik avantajı daha da pekiştirildi. Wehrmacht, savaşın ilk günlerinde sert ama pek de koordineli olmayan Sovyet mukavetine karşın önemli stratejik noktaları işgal etti. Geniş çapta düşman toprakları işgal eden Alman birlikleri ayrıca yüksek sayıda düşman askerini esir olarak elde etti.³²² Bu durum karşısında SSCB, savunma stratejisini hızlı bir şekilde yeni durumuna göre uyarlamak zorunda kalmıştı. Smolensk, Biyalstok, Minsk kentlerine doğru hızla ilerleyen Alman birlikleri, Leningrad kentini de muhasara altına aldı. Sovyet birlikleri Beyaz Rusya’da bulunan Baranovici kenti civarında 1941’de daha sistematik bir savunmaya geçip Alman birliklerine ağır zayıat verdi ancak Almanların ilerleyişini durduramadı *Tarihi bakımdan SSCB için büyük önem taşıyan Kiev kenti, 26 Eylül 1941 yılında Almanlar tarafından işgal edilmişti, sadece o esnada 600 bin Kızıl Ordu askeri Almanlara esir düştü.³²³ Her ne kadar Alman orduları Sovyetlerin mukavemetiyle karşılaştıysa da, Alman kuvvetlerinin başarısı inkâr edilemez; 1941 yılı Ekim ayında ilk Alman öncü birlikleri Moskova’ya yaklaştı ve 20 Ekim 1941 tarihinde Moskova’ya koordineli bir saldırı başladı.³²⁴

Rusya’da kışın başlaması üzerine Alman ordularının hareket kabiliyeti azaldı ve ikmal yollarında kesikler meydana geldi; Wehrmacht’ın hızı kesilmişti. Ayrıca Sibiry’a dan getirilen ve kış şartlarına alışkın olan taze takviye kuvvetleri Moskova civarına ulaşip Alman saldırısını geri püskürttü. Cephele Rus kışında fazla ilerleyemedi, SSCB maruz kaldığı korkunç darbelere rağmen ayakta kalabilmişti, üstelik SSCB’nin kararlı direnişi İngiltere ve ABD’de de bile sempati toplamıştır.

Bu durum diplomaside de etkisini gösterdi: Prensip olarak ideolojik rakip

³²¹Walter Post, a.g.e.,s.307

³²²Paul Carrell,a.g.e.,s. 114

*Leningrad muhasarası ve önemi hk. şu esere bkz: Harrison Salisbury, **The 900 Days: The Siege of Leningrad**, Cambridge MA, Da Capo, 2003

³²³Paul Carrell, a.g.e., s. 108

³²⁴ Lars Lüdicke, a.g.e., s. 146

olan ancak 1920'lerde bile pragmatik bir şekilde birbirleriyle diplomatik anlaşma imzalayan Büyük Britanya ve SSCB 12 Temmuz 1941 yılında ittifak kurdu. Henüz savaşa resmen taraf olmamış ABD, İngiltere'ye sağladığı kredi ve silah yardımını (lend-lease agreement) SSCB'ye de sağladı. Böylece Mihverin karşısına ciddiye alması gereken bir diplomasi cephesi inşa edilmişti, Büyük Britanya dize getirilememiş, ABD'nin fiilen savaşa katılma olasılığı yükseltilmişti. Böylece Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi Almanya tekrar birden fazla cephede savaşmak durumunda kaldı.

6. CUMHURİYET DEVRİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

6.1. Genel Bakış

Türk-Alman ilişkilerinin tarihi arka planını daha objektif olarak değerlendirmek ve birbiriyle ilişkilendirmek için devrin Türk dış politikasını ana hatlarıyla izah etmek yerinde olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Lozan Antlaşması'na müteakip, Hatay meselesi ve İran'dan alınan Küçük Ağrı toprakları istisna olarak değerlendirilirse prensip olarak Almanya'nın aksine revizyonist bir politikayı benimsememiştir.³²⁵ Türkiye'nin en büyük çabası uluslararası alanda tanınmış bir aktör statüsüne ulaşmak, dış politikada bağımsız hareket alanı elde etmek ve genel olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar milletler ailesine katılmaktı.

Türkiye, gerçekçilik ilkesini dış politikasının ana eksenlerinden biri olarak benimsemiştir. Bu suretle, Türkiye, hem komşu devletleriyle yakın ilişkiler kurmayı çalışıp hem de uluslar arası güvenlik sisteminde belirleyici aktör olmaya çalışmıştır.³²⁶ Türkiye başta kendi hudutlarının güvenliğini temin edip, tüm devletlerle dostane ilişkiler kurmayı amaçlamıştır. Milletler Cemiyetine üyelik ilk başta Türkiye'nin ittifak politikasına uygunsuz olarak değerlendirirken, Türkiye bu tavrını daha sonra değiştirerek, Balkan Antantı, Sadabat Paktı gibi uluslararası

³²⁵Lothar Ludwig Kreckler, a.g.e., s.19

³²⁶Mustafa Bıyıklı (Ed.), **Türk Dış Politikası. Cumhuriyet Dönemi.**, İstanbul, Bilimevi Basın Yayın/Gökkubbe, 2008, s. 40

muahedelere aktif taraf olmuştur.³²⁷

Türk dış politikasının en önemli gayesi hem toplumsal hem de evrensel barışı sağlamaktı. Bu çerçevede Atatürk devri Türk dış politikasının önemli yönlerinden biri uluslararası alanda Türkiye'yi başka güçlerle rekabete getirebilecek faktörlerin önlenmesiydi. Strateji olarak Pan-Türkizm politikaları izlenmemekle beraber, Türk hudutlarının dışındaki Türkler unutulmamıştır. Atatürk'ün teşvikiyle özellikle kültür ve tarih yönünden kendileriyle ilgilenilmiştir.³²⁸ Diğer bir deyişle, irredantist dış politikasının terki amaçlanılmıştır. Ayrıca, uluslar arası alanda mevcut statüko düzeninden istifade etmek suretiyle Türkiye'nin konumu sağlamlaştırılmıştır.³²⁹ SSCB ile sürdürülen yakın temaslar sonucu Atatürk'ün inkılâp politikaları SSCB'de de tanınmasını sağlamış karşılıklı ilişkilerin olumlu olarak gelişmesine katkıda bulunmuştur. Örneğin medeni kanun, kadın hakları gibi hususlar SSCB'de genel olarak olumlu karşılanırken yeni (Latin) harflerin kabulü SSCB'de farklı etkilere yol açmıştır ve Türk dilleri konuşan nüfusun kullandıkları alfabelerinin değişmesine yol açmıştır. Önce resmi makamlarca takdirle karşılanan bu gelişmeler, Türkiye'nin doğrudan etkisinin artabileceği endişesiyle daha sonra temkinle yaklaşılmaya başlanmıştır.³³⁰ Yine de Türk-SSCB ilişkileri dış politikada güçlü bağlarını korumaya devam etmiştir. Türk dış politikası ayrıca sömürgeciliğe ve ırk ayrımcılığına karşı bir duruş sergilemiştir. Savaşa yol açma tehlikesi taşıdığından devletlerarası bloklaşmaya karşı çok yönlü dış politika çizgisi devam etmiştir. Aynı zamanda eski düşman devletleriyle dostane ilişkiler kurmaya gayret göstermiş, İngiltere ve Fransa ile yakın ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır.

1930'larda yabancı politikacı ve devlet adamlarının resmi ziyaretleri sıra dışı bir olaydı. Bu nedenle Türkiye'ye yapılan üst düzey ve devlet başkanı seviyesinde ziyaretler dikkate şayan bir gelişmesidir. Afgan kralı Amanullah Han'ın, Irak kralı Faysalın, İran şahı Rıza Pehlevi'nin, SSCB Dış İlişkiler Komiseri Litvinov'un, ABD Genelkurmay Başkanı Mac Arthur'un, değişik yönetim sistemlerine sahip ülkelerin

³²⁷ Aptülahat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara, Türk tarih Kurumu, 1991, s. 167

³²⁸Şerafettin Turan,a.g.e., s.146

³²⁹ Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*,İstanbul, Der Yayınları, 2011, s.255

³³⁰İskender Gökalp/Francois Georjeon, *Kemalizm ve İslam Dünyası*,İstanbul, Gümüş Ofset, 1990, s.104

temsilcilerinin, ziyaretleri Türk Dış Politikasının geniş ilişki yelpazesini göstermektedir.³³¹

6.2. Türk ve Alman dış politikası: paralellikler ve ayrılmalar

1919-1932 yılları arasında sürdürülen Türk ve Alman dış politikasında belirgin paralellikler mevcuttur.³³² Uluslararası alanda diplomatik serbestlik kazanmak amacıyla uluslararası ilişkilerde büyük çapta tecrit edilmiş olan SSCB ile yakın ilişkiler kuruldu. Daha sonra adım adım eski düşman devletlere yaklaşarak Milletler Cemiyetine üye olundu. Üyelik sürecinden evvel Almanya, SSCB gibi Türkiye’de uluslararası ortamda yalnızdı. Türkiye’nin Milletler Cemiyetine üyelik için kendi şartlarını öne sürmesi Almanya tarafından dikkatle izlenmiştir.³³³ Türkiye’nin Milletler Cemiyetine üyeliği, uluslararası tecridin sona erdiği anlamına gelmekteydi. Ancak Almanya, Türkiye’nin aksine Lozan Antlaşması gibi kendi konumunu pekiştiren bir uluslararası antlaşmaya kavuşamadığından Versailles Antlaşması’yla boğuşmak zorunda kaldı. Bu da Almanya dış politikasının revizyonist karakterini izah etmektedir. Türkiye ise dış politikasında temiz bir sayfa açıp Atatürk tarafından yurtiçinde yürütülen inkılâp politikasına güç ve meşruiyet kazandırabilmiştir. 1923 yılında imzalanmış Lozan Antlaşması’yla Türkiye Cumhuriyeti bağımsız ve sınırları tanınmış bir devlet olarak Dünya devletleri arasında yerini alabilmişti.³³⁴

6.3. Türk dış politikasında komşu devletleriyle ilişkiler

Türkiye hem yakın komşularıyla hem de eski düşmanı olan büyük devletlerle paralel olarak ilişkilerini nispeten kısa bir zaman dilimi zarfında düzeltebilmiştir. Belirtilmelidir ki, yakın komşu ve büyük devlet kavramları Türk dış politikasında 1920’li, 1940’lı yıllara kadar iç içe geçmiş bulunmaktaydı. Manda veya doğrudan sömürge sahibi olarak İngiltere, Irak’ta, Fransa, Suriye’de, İtalya ise On İki Ada’da Türkiye Cumhuriyeti ile sınırdaştı. Adı geçen devletlerle ve öbür komşularla ilişkiler

³³¹Şerafettin Turan, a.g.e., s. 149

³³²Lothar Ludwig Kreckler, a.g.e., s.13

³³³Günther Abramowski (ed.)**Akten der Reichskanzlei. Weimarer Republik.**Das Kabinett Marx I/II Band 2,Boppard a.R., Harald Boldt Verlag, 1973, Nr. 303 Aufzeichnung des Auswärtigen Amts über die Frage des Eintritts Deutschlands in den Völkerbund. 17. September 19241

³³⁴Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış PolitikasıKurtuluş Savaşından Bugüne**
Olğular, Belgeler, Yorumlar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.215

1920'li yıllarda düzeltildi. Türkiye, Kurtuluş Savaşından itibaren, eski ismiyle “Rusya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti” yeni ismiyle “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği” olan kuzey komşusuyla yakın ve dostane ilişkiler içindeydi. Ekim 1921 yılında imzalanan Ankara Antlaşması dostluk ve saldırmazlık ilkelerini teyit ederken, aynı zamanda her iki ülke arasında ekonomik ve dış politika sahalarında yakın işbirliğine yol açmıştır.³³⁵ 17 Aralık 1929 tarihinde ise dostluk ve saldırmazlık antlaşması olağandışı olarak bir protokol ile uzatılmıştır, buna göre her iki devlet, birbirine bildirmeden ve önceden anlaşmadan başka (komşu) devletlerle siyasi anlaşmaları yapmayacaktı.³³⁶ Türk-SSCB dostluk antlaşmasına rağmen Türkiye yine de her zaman SSCB dış ve ekonomi politikasında tamamen birinci konum ortağı rolünü üstlenmemiştir. Örneğin SSCB 1925 yılında Alman-SSCB dış ticaret müzakerelerinde Moğolistan, İran, Afganistan'a en çok gözetilen ulus kaydı statüsünü verirken, Türkiye'nin bu statüden istifade edilmesi istenmemiştir.³³⁷ Türkiye-SSCB ilişkilerinin yakınlığı Almanya için daima tedirginlik kaynağıydı; örneğin Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü törenleri esnasında 1933 yılında protokolde Sovyetlere öncelik verilmesi ve kültür politikasında belli bir yakınlığın hissedilmesi Almanya'yı kaygılandırmıştır. Öbür tarafta, SSCB'ye yönelik yakınlık kendini Türk dış politikasının başka sahalarında da gösterdi: Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üyeliği SSCB ile koordineli bir şekilde yapılmıştır ve 1936 Montrö (Montreux) Antlaşması'nda da SSCB'nin hassasiyetleri dikkate alınmıştır.³³⁸ İki ülke arasındaki olumlu ilişkilere rağmen bazı sorunların yaşandığı da söylenmelidir: Örneğin Türkiye, SSCB'nin Kars ve Artvin'de Ticari ofislerin açmasına karşı çıkmıştı.³³⁹

Bunun yanında, manda sahibi olarak Suriye'de fiilen Türkiye'nin komşusu olan Fransa ile ilişkiler daha Kurtuluş Savaşı sırasında düzeltilmişti. 1920 yılında yaşanan çatışma ortamından sonra Fransa ile 1921 yılında Ankara Antlaşması imzalanmıştı. Antlaşmada karşılıklı hudutlar tanınmış Lozan'da iki ülke arasında

³³⁵Baskın Oran, a.g.e., s. 315

³³⁶Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri, (1920-1953)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991, s. 124

³³⁷Günther Abramowski (ed.) *Akten der Reichskanzlei. Weimarer Republik.* Das Kabinett Marx I/II Band 2, Boppard a.R., Harald Boldt Verlag, 1973, Nr. 133 Kabinettsitzung, anschließend Ministerbesprechung. 22. Juli 1925, 11 Uhr. Russische Wirtschaftsverhandlungen. R 43 I/1403, Bl. 451-454

³³⁸Mustafa Bıyıklı, a.g.e., s. 58

³³⁹Ayla Göl, *A Short Summary of Turkish Foreign Policy: 1923-1939*, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ankara, Cilt .48, Sayı.1-4 (1993)*, s. 63

yaşanan sorunlar da nispeten çözülebilmüştü. Dış borçlar ve yabancı okullar meseleleri iki taraf arasında sorun teşkil etmekle beraber genel olarak Türkiye'nin lehine çözülmüştür ve iki ülke arasında dostluk antlaşması 1926 yılında imzalanmıştır.³⁴⁰ Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devletinden devraldığı Fransız borçların takside bağlanması ve ödeme şekli ise 1928 yılında çözüme bağlanılmıştır.³⁴¹ Hatay meselesinde kısa bir süre gerginlik ve anlaşmazlıklar yaşandıysa da, 1936 ve 1937 yılında yapılan anlaşmalar Türkiye-Fransa ilişkilerini tekrar düzeltti. Her iki ülke İtalya'nın Doğu Akdeniz'deki saldırgan siyasetinden rahatsız olup neticede mutabakata çabuk ulaştılar.³⁴²

İngiltere ile de benzer bir süreç yaşanmıştı. Musul bölgesiyle ilgili yaşanan anlaşmazlıkları 1926'da Ankara'da imzalanan anlaşmasıyla çözüme bağlandı. Bu süreçte İngiltere'nin Türkiye'de çeşitli isyan hareketlerine karıştığına dair iddialar ilişkilerde problemler meydana getirmiş olsa da iki ülke arasında gerginlikler 1930'lu yılların sonuna doğru azaldı. İtalya'nın yayılmacı siyasetine karşı birleşen her iki ülke mutabakata kısa zamanda ulaştılar. 1936 yılında Atatürk ile (müstakbel) İngiliz kralı (kendisi tahta çıkma/cülus seremonisi ifa etmeden tahttan feragat etmek zorunda kalmıştı) VIII. Edward arasında İstanbul'da yapılan samimi görüşme bu yeni durumun göstergesi olarak algılanabilir. Atatürk'ün cenazesine Çanakkale'de kendisiyle çarpışan İngiliz Amiral Birdwood'un komuta ettiği Kraliyet Donanması'na mensup (İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda vs.) Emperyal kuvvetleri tören birliklerinin katılımı, karşılıklı saygıya dayanan bu ilişkinin ilerlediğini göstermektedir.

İtalyan-Türk ilişkileri ise Kurtuluş Savaşı esnasında çabuk düzeldi: İtalya işgal kuvvetlerini geri çektiği gibi Türk tarafına (Sovyetler gibi) silah da sağladı. Mussolini'nin siyaseti daha sonra gerginliklere yol açmakla beraber Türkiye İtalya ile yine de ilişkileri barışçıl olarak tutabilmiştir. Öbür tarafta İtalya'nın yayılmacı siyasetinin Türkiye'yi Akdeniz'de uğraştırdığını söylenebilir.³⁴³ Hatta Türkiye,

³⁴⁰Baskın Oran, a.g.e. ,s. 278

³⁴¹ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 274

³⁴²Cezmi Eraslan, **Understanding of Atatürk's Foreign Policy: Peace at Home, Peace in the World and Accession of Hatay to Turkey**, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Cilt XVII, Sayı 49*, Mart 2001, Ankara, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-49/understanding-of-ataturks-foreign-policy-peace-at-home-peace-in-the-world-and-accession-of-hatay-to-turkey> (SET: 15.01.2014)

³⁴³ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, a.g.e., s. 79

İtalya'nın tehditkâr politikasından istifade ederek Hatay meselesinin yanında Boğazlar meselesinde de kendini daha avantajlı bir konuma getirebilmişti. Türkiye ve Fransa, karşılıklı ilişkilerinde en büyük sorunu teşkil eden Hatay meselesini çözdükten sonra birbirine yaklaşmıştır.³⁴⁴ Ortak rakip olan İtalya'ya karşı Türkiye, İngiltere, Fransa ve SSCB ile beraber hareket etti. Türkiye, komşu ülkelerle güvenlik konusunda mutabakata vararak işbirliğine başlamıştı.

Yunanistan ile 1923-26 yılında yapılan nüfus mübadelesiyle en önemli anlaşmazlarından biri çözüme bağlandı. İki ülke arasında kurulmuş Karma Mübadele Komisyonu mevzuat ve uygulama biçimini tartıştıktan sonra, la Haye Uluslar arası adalet Divanının da katılımıyla 1926 yılında nüfus mübadelesinin uygulanışını belirleyen Atina Antlaşması imzalanmıştır.³⁴⁵ Nüfus mübadelesi bizzat etkilenen bireyler için son derece zor ve üzücü bir olay olmakla beraber devletler arasında barış ve istikrar sağlanabildi, Türk-Yunan nüfus mübadelesinin muadilleri ise Balkanlarda, Bulgaristan-Yunanistan-Yugoslavya devletleri arasında da yaşandı. Türkiye ve Yunanistan arasındaki müzakere zemini bu şekilde hazırlanırken 1930 yılında bir dostluk antlaşması imzalandı. Bu anlaşmanın sonucu olarak 1934 yılında Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya arasında Balkan Antantı imzalandı.³⁴⁶ Balkan Paktı, Balkan savaşından beri belirli bir rekabet içinde bulunmuş üye devletler için büyük ehemmiyet taşımaktaydı. Bu bağlamda, özellikle büyük devletlerinin Balkanlara müdahale etme olasılığı azaltılmaya çalışılmıştır.³⁴⁷

Doğu komşusu İran ile de sınır ve kaçakçılık konularından ötürü meydana gelen anlaşmazlıklar 1930'lu yılların ortasında çözüme bağlandı. Şah Rıza Pehlevi'nin Ankara ziyaretinden sonra İran ve Türkiye arasında, işbirliği pekiştirilmiştir.³⁴⁸ Bu çerçevede Türkiye'nin doğusunda bulunan ülkeleriyle daha yakın temaslar kurulmuş, Türkiye, İran, Irak ve Afganistan'ı kapsayan Sadabat Paktı 1937 yılında imzalandı.³⁴⁹ Genel olarak bakıldığında Türk Dış Politikasında 1920'li yıllarda Birinci Dünya Savaşından ve daha önceki dönemlerden kaynaklanan sorunlar çözüme kavuşturuldu. Kapitülasyonlar gibi konular artık tarihin raflarına

³⁴⁴ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 388

³⁴⁵ Baskın Oran, a.g.e., s. 329

³⁴⁶ Bogdan Radica, *Sredozemni Povratak*, Münih, Knjiznica Hrvatske Revije, 1971, s. 62

³⁴⁷ Aptülahaht Akşin, a.g.e. s. 266

³⁴⁸ Baskın Oran, a.g.e., s. 365

³⁴⁹ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, s.g.e., s. 79

kaldırıldı. 1930'lu yıllarda ise Türkiye, SSCB ile iyi ilişkilerini korumakla beraber Batılı devletlere yaklaştı. Avrupa'nın yeni yükselen gücü olan Almanya ile ise karşılıklı münasebetleri yüksek ve iyi seviyede devam ettirdi. Türk Dış Politikası, ana ilke olarak Türkiye'nin diplomatik serbestliği, ülkenin bağımsızlığı ve iç meselelere ne karışmak ne de karıştırmamak gibi ana ilkeler üzerinde kurulmuştu. Türk Dış Politikası ayrıca genel olarak revizyonizme karşıydı. Sonuç olarak bu yaklaşımla, Türk Dış Politikası Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi çerçevesinde her türlü bölgesel sorunda ilgili tarafların çıkarları göz önüne alınarak ortak bir zeminde buluşmaya çalışıldı.³⁵⁰ İkinci Dünya Savaşına doğru, Türkiye dış politikada stratejik zeminini dikkatlice hazırlayıp konumunu sağlama almaya gayret etmiştir. Hitler, Türk-Alman ilişkilerin yüksek seviyede kalmasını sağlamak amacıyla Franz von Papen'i Almanya'nın Ankara büyükelçisi olarak atamıştır. Türkiye, Fransa ve İngiltere ile 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile müşterek savunma ve yardım antlaşmasını imzaladı.³⁵¹ Bunu müteakip Almanya ile önce bir saldırmazlık antlaşması, 18 Haziran 1941 yılında ise resmi dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzalandı. Bahse konu antlaşma 25 Haziran tarihinde TBMM tarafından onaylanmıştır.³⁵²

Atatürk, Tevfik Rüştü Aras ve genel olarak Dışişleri Bakanlığı teşkilatı Türk Dış Politikasını 1920'li ve 1930'lu yıllarda sağlam bir zemine taşıdı. Bu sağlam ve güvenilir zemin sayesinde İkinci Dünya Savaşının fırtınaları ve girdaplarına karşın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bir tek Türk askerinin burnu kanamadan Türk bağımsızlığını ve barışını koruyabilmiştir.

³⁵⁰Prof. Dr. Hasan Köni, **Genel Dış Politika ışığında Cumhuriyet dönemi Uzak-Doğu ilişkileri: 1933-36**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Cilt 3/Sayı.11, Ankara, İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1993 s. 275

³⁵¹Ayla Göl, a.g.e., s. 70

³⁵²Yavuz Özgüldür, a.g.e., s. 149

II. BÖLÜM

NASYONALSOSYALİZMİN AVRUPA VE TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1. İDEOLOJİ OLARAK FAŞİZM VE NASYONALSOSYALİZM

1.1. Nasyonal Sosyalist ve Faşist ideolojilere kısa bir bakış

1930'lu yıllar, yükselen ideolojik kamplaşmalara, otoriter ve aşırı rejimlerin ortaya çıkmasına ve tırmanan aşırı sağ- aşırı sol çatışmalarına şahit oldu.* Birinci Dünya Savaşından sonra liberal-parlamentar sistem, birçok devlette cazibesini yitirmeye başladı. Avrupa'da İtalya'dan başlamak suretiyle açık faşist veya faşizme yakın yönetim modelleri yükselmeye başladı.³⁵³ İdeoloji olarak faşizm tek bir kalıba sığmasa ve bu konuyla ilgili farklı yorumlar olsa da, genel itibarıyla bu ideolojiyi tanımlayan ortak ve belirgin yönler söz konusudur. Alman Nasyonal Sosyalizmi de Faşizm ideolojisinin bir yorumu olarak algılanabilir.

Faşizm, umumi olarak radikal milliyetçiliğe bağlı otoriter bir yönetim

*Burada tarif edilmiş siyasi ideolojilerinin tabirlerin kullanımında devrin yaygın biçimi dikkate alınmıştır. Örneğin, İtalya kendini "Faşist" olarak tarif etmekteydi, Almanya ise Nasyonal Sosyalist bir yönetim biçimi benimsemiştir. Hitler Almanya'sını "Faşist" olarak tarif etmek doğru olmaz. Ayrıca, "Faşist", "Bolşevik" gibi tabirlerinin kullanımında devrin şartları göz önüne alınmalıdır, polemik deyimler söz konusu değildir. Öbür tarafta, SSCB kendini sosyalist devlet olarak tanımlanmaktaydı, Komünist hareketinin başlangıcına ait "Bolşevik" tabiri terkedilmiştir, ancak Almanya'da, umumiyetle "Bolşevik/Bolşevizm" tabirleri kullanılmıştır.

³⁵³Hans Ulrich Wehler, Deutsche Gesellschaftsgeschichte, Münih, 1914-1949, Band 4, ,C.H. Beck,2003, s.549

biçimini savunmaktadır.³⁵⁴ Disipline ve itaate büyük ehemmiyet veren Faşizm, genellikle otoritesi dokunulmaz olarak kabul edilen bir öndere ihtiyaç duymaktadır.³⁵⁵ Faşizm, kendi milletini yükseltme politikasını ilke edinmiştir, ancak illaki ırkçılık prensibini savunmak zorunda değildir. Ancak, özellikle Almanya, Nasyonal Sosyalizmini yorumlarken, Sosyal Darwinizm doğrultusunda üstün ırk kavramına büyük ehemmiyet verip, ırkçılığı ideolojisinin önemli temel taşı olarak kullanmıştır.³⁵⁶ Faşizmde otoriter devlet, korporatist bir ekonomik model savunup bağımsız sendikalara yer vermezken, özel teşebbüse destek vermektedir. Faşizm, demokratik yönetim sistemini zayıf ve yozlaştırılmış olarak kabul edip, kendi ideolojisine göre milli çıkarlara en iyi hizmet sağlayacak şekilde tek parti yönetimini tercih etmektedir. Muhalefet veya muhalif düşünceler lider prensibine ve milli çıkarlara aykırı olarak nitelendirildiğinden vatana ihanet olarak algılanıp kabul edilmemektedir. Aynı zamanda demokratik-liberal sistemin yanında komünizm, sınıf mücadelesi ve klasik kapitalizmi de reddetmektedir.³⁵⁷ Faşizm, diyalektik materyalizmi ve onun tarih anlayışını reddedip, onurlu insanların ekonomik çıkarlardan ziyade şan ve kahramanlık edinme arzusu doğrultusunda hareket ettiğini savunmaktadır. Korporatizm devletin ekonomi üzerinde denetimini sağlamkla beraber iktisatta devletçilik tam olarak savunulmamaktadır, devletin ekonomiye müdahale biçimi fiiliyatta sistemden sisteme değişmekteydi.³⁵⁸

Faşizm, en büyük hedef olarak milletin gerçek karakterine ve hak ettiği gücüne dönmesini, idealist bir halkın liderinin altında yekvücut olarak adil ekonomik bir düzende birleşmesini savunmaktadır.³⁵⁹ Millet yekvücut ve organik bir yapı olarak algılanmaktadır, tarihi geçmiş sayesinde millet ve ırk toplumu birbirine bağlıdır ve halkın doğal birleşim noktasıdır. Yayılımacı ve emperyalist bir dış politika, faşizmin karakteristik özelliği olup olmadığı tartışmalıdır ama faşist

³⁵⁴ Stanley G. Payne, *A History of Fascism, 1914–1945*, Madison/Wis, The University of Wisconsin Press, 1995, s.36

³⁵⁵ Kurt Baur, *Nationalsozialismus: Ursprünge, Anfänge, Aufstieg und Fall*, Wien, UTB Verlag, 2008, s.117

³⁵⁶ Kurt Baur, a.g.e., s. 138

³⁵⁷ Wolfgang Benz/Hermann Graml/Hermann Weiss, a.g.e., s. 454

³⁵⁸ Peter Vogt, *Pragmatismus und Faschismus: Kreativität und Kontingenz in der Moderne*, Berlin, Velbrück Wissenschaft, 2002, s.50

³⁵⁹ Stanley G. Payne, *A History of Fascism, 1914–1945*, s.331

yönetimler genellikle revizyonist bir dış politika sürdürmüşlerdir.³⁶⁰

Umumiyetle faşist hareket, tarihte haksızlık olarak algıladığı dönüm noktalarının (barış antlaşmaları, toprak kaybı veya hak ettiği toprakların alınmaması, hudutların dışında kalan soydaşların akıbeti) düzeltilmesini amaçlamaktaydı. Devlet kavramı, millet ve halk kavramıyla birleştirilmiş. Devleti yöneten karizmatik lider ve devletin kendisi adeta kutsal bir karakter taşımaktadır. Devlet, hâkim faşist ideolojiyi yaymakla görevli olduğundan medya ve iletişim kaynaklarını kontrol altında tutmaktadır. Faşist ideolojiye göre eğitim sistemin en önemli amaçlarından biri, faşist ideolojinin yüceltilmesi ve yayılmasıdır.³⁶¹ Çağ, milli liderlerin çağı gibi görünmesine rağmen, liberal demokratik sistem birçok devlette zayıf ve işlevsiz bir imaj yaratmaya başlamıştır. Bir taraftan Komünizm Dünyanın her tarafında taraftar kazanırken, tepki olarak faşist hareketler de gelişmeye başladı. Bazı yazarlara göre faşist hareketler “teпки” kavramından hareketle “reaksiyoner” olarak tanımlanabilir.³⁶² Eski liberal-parlamentar sistemlerle beraber geleneksel yönetim modeli olan monarşiler de meşruiyetlerini yitirmiş durumdaydılar. Özellikle siyasetin sağ kesimi yeni otorite ve nizam arayışları içine girdi.³⁶³ Din ve diğer geleneksel değerleri savunan kurumlar da nasibini almıştı. Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm açıkça ateist olmamakla beraber prensip olarak kilise ve dini teşkilatlara fazla sıcak bakmazdı.

Ancak, Avrupa’da yalnızca Faşizmin yükseldiğini varsaymak da doğru değildir. Geleneksel otoritelerin yıkılmasıyla sadece sağa yönelik bir hareketlenmeden bahsetmek de yanlış olur. Eski düzenden hüsrana uğramış liberal ve hatta muhafazakâr çevrelere mensup kişiler –çoğunluğu teşkil etmemekle beraber- sosyalizmi artık geleceğin düzeni olarak görmekteydi ancak umumiyetle yeni sağ oluşumlar bu çevreler için daha fazla cazibe taşımaktaydı.

Ekim Devriminin yankısıyla Birinci Dünya Savaşın müteakip birçok yerde sosyalist veya komünist ideolojiyle beslenen devrim girişimleri ortaya çıkmıştı. Anayasal Cumhuriyete paralel olarak ilan edilen ve “Spartacus-isyanıyla” 1918/1919

³⁶⁰Graml, a.g.e., s. 52

³⁶¹Richard Saage, **Faschismus: Konzeptionen und Historische Kontexte. Eine Einführung**, Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, s.116

³⁶²Richard Saage, a.g.e., s. 101

³⁶³ Stanley G. Payne, **A History of Fascism, 1914–1945**, s.18

yıllarında Almanya’da kısa ancak başarısız bir varlık sürdüren “Alman Şura (Sovyet Cumhuriyeti)” (Raeterepublik) veyahut Macaristan’da Bela Kun’un liderliğinde ilan edilen “Macar Şura Cumhuriyeti” örnek olarak gösterilebilir.³⁶⁴ Bu tür isyan ve oluşumların ömrü kısaydı ve sadece SSCB ile Moğolistan ve Tannu Tuva devletleri 1920’lerde sosyalist devlet olarak varlıklarını sürdürebildiler.* Yine de sosyalist siyasi hareketler Dünya politikasında etkinli olmuştur. Bu hareketleri bastıran kuvvetler siyasi olarak sağ diye adlandırılabilir gruplara ve oluşumlara mensuptu. İşbu gruplar, çeşitli ad ve ideolojik kisveleriyle 1920’lerde Avrupa’da yükselen faşist siyasi hareketlerin temelini oluşturmaktaydı.*

Nasyonal Sosyalizm (ve Faşizm) sosyalist ideolojinin önemli öğelerini gasp etmeye çalışmıştır. Bunların arasında işçi sınıfını temsil etme iddiası ve ihtilalcı felsefesi yer almaktaydı. Ancak Nasyonal Sosyalizm, rejime yakın olmak şartıyla büyük sanayici ve iş adamlarına dokunmamıştır ve sosyalist hareketinin ancak sembolik isteklerine yer vermiştir: örneğin grev hakkı söz konusu olmazken, 1 Mayıs resmi bayram olarak ilan edilmiştir: Faşizm’in kurucusu Mussolini, McClelland’a göre kendini siyasi kariyerinin ilk yıllarında “tek hakiki sosyalist” olarak tanımlamıştı.³⁶⁵ Faşizm de Nasyonal Sosyalizm de, sürekli mücadeleyi ortak olarak benimsemiş bulunmaktadır. Her iki felsefenin ekonomik modelleri çok farklı olmakla beraber yeni bir düzen taşıma iddiası üzerine kurulmuş bulunuyorlar.³⁶⁶

1930’lu yıllarda Faşist siyasi hareketler, sosyalizme kafa tutmaktaydı ve yeni, savaş sonrası düzenden memnun olmayan, özellikle vatanseverlik duyguları kuvvetli olan çevreler bu tür ideolojileri yeni bir “medet kaynağı” olarak görmekteydi. Sosyalizme benzer olarak propaganda, bu hareketlerde sadece bir araç veyahut unsur değildi, propaganda bu hareketlerin “olmaza olmaz” denilen ve hatta mutlak

³⁶⁴Manuel Becker,Stephanie Bongartz,a.g.e. ,s.68

*Tannu Tuva Halk Cumhuriyeti: Moğolistan ile SSCB arasındas bulunan, Tuva Türkçesi konuşan Tuvaların yaşadığı, 1921-1944 yılları arasında sosyalist yönetimi altında olan bir devlettir. Siyasi ve iktisadi olarak SSCB’ye muhtaç olan Tuva, 1944 yılında SSCB’ye bağlanmıştır. Tuva, şu an Rusya Federasyonuna bağlıdır.

*Milliyetçiliği ve komünizmi bünyesinde birleştiren “Milli Bolşevizm” için bkz. John B. Thompson, **Studies in the Theory of Ideology**, Los Angeles CA, University of California Press Berkeley,1984, s. 215-221

³⁶⁵J. S. McClelland,Dr J S McClelland, **A History of Western Political Thought**, London,Taylor&Francis E-Library,2005, s.689

³⁶⁶ Stanley G. Payne,a.g.e, s.211

gereksinim arz eden siyasi araçları arasında yer almaktaydı.³⁶⁷

Klasik siyasi hareketlerde ehemmiyet taşıyan tutarlı bir program veya gerçekçi bir hedeften ziyade faşist/faşistvari hareketlerde hareketin özü çoğu zaman dış görünümle özdeşleştirilmişti. Hareketlerde kullanılan simge, görsel öğeler, üniformalar ve ilgili liderlerin portreleri adeta dinsel bir öneme kavuşup üyeler arasında, hem kaynaşma hem de dayanışma ruhunu güçlendirmek maksadıyla kullanılmıştı. Bu tür öğeleri daha da güçlendirebilmek için “kendini gösterme” ihtiyacı öncelikle kendi halkına yönelik olduysa da dış ülkelere yönelik propaganda da ehemmiyet arz etmekteydi. Bundan ötürü Nasyonal Sosyalizminin başka ideolojilere nazaran dış ülkelere yönelik daha güçlü olan “kendini gösterme” gayreti dış politikasında da yansımalar bulmuştur.

1.2. 1930’larda Dünyada radikal hareketlerin yükselişi

Birinci Dünya Savaşını takip eden yıllarda bütün kıtalarda ve hemen bütün ülkelerde faşist veya faşizmden etkilenen hareketler ortaya çıkmıştır. Bunlar benzer bir altyapıyı taşımakla beraber değişik yöntemler ve gereksinimlerle milli bağımsızlık ve lider prensibi gibi idealleri savunmaktaydı. Kimi ülkelerde ise bu hareketler zamanla devlet yönetimini de ele geçirdiler. Türkiye’nin etrafında bulunan devletler yavaş yavaş faşist veya faşistvari iktidarlar tarafından yönetildiğinden devrin Türk Dış Politikasını da etkileyen bu hareketlerin tarihsel gelişimini kısaca izah etmekte fayda vardır. *

İtalya’da Faşist hareket 1922 senesinden beri Eski Roma Cumhuriyetinin sembolü olan “Fasces” sembolüyle, lideri Mussolini’nin altında iktidarı elde tutmaktaydı. İtalyan faşizmi bütün faşist hareketlerin fikir babası olarak nitelendirilebilir ancak kendine has özellikleri mevcuttu. Devlet korporatistti, önder Benito Mussolini (İl Duce) bütün gücü elinde tutmaktaydı ancak İtalyan kralı yine de tahtta kalmıştı. Hareketin ideolojik babası Giovanne Gentile idi.³⁶⁸ Meşruiyetin

³⁶⁷ Alexander J. Groth: **Major ideologies: an interpretative survey of democracy, socialism, and nationalism**, Malabar/Fl., R.E. Krieger Pub. Co, 1983, s. 235

*Türkiye, İtalya gibi ülkelerinin revizyonist politikasıyla karşı karşıya kalmıştır

³⁶⁸ Benito Mussolini, **Der Geist des Faschismus. Ein Quellenwerk. Herausgegeben und erläutert von Horst Wagenführ**, Münih, Verlag C.H. Beck, 1940, s. 102

kaynağı olarak Mussolini tarafından benimsenmiş olan İtalyan Faşizmi, kendini Eski Roma'nın halefi olarak görüyordu, Eskiçağ felsefecilerinden de etkilenmişti.

Almanya'daki Nasyonal Sosyalist hareket Mussolini tarafından yoğun bir biçimde etkilendiyse de kendi geliştirdiği ve İtalya'nın aksine "ırk" faktörünü ön planda tutan yorumuyla 1933 senesinden beri iktidardaydı.

Japonya'da açık faşist bir parti yapısı lider prensibiyle iktidarda bulunmadıysa da, imparatorun güçlü rolünü savunan ve lider rolünü kendisine biçen, agresif yayılmacı ve aşırı milliyetçi "Kodoha" hareketi 1920'li yıllardan itibaren etkili olmaya başladı. Sonraki yıllarda ise Japonya'da otoriter-yayılmacı ve siyasi bakımdan liberal olmayan bir yönetim biçimi kök saldı.³⁶⁹

Avusturya'da ise; Almanya'nın yayılmacı politikasına bir müddetten sonra karşı çıkan, Austro-Faşizm adıyla anılacak olan ve Şansölye Engelbert Dollfuss'un yönetimi altında korporatist ve lider prensibine dayalı bir yönetim modelini savunan (Staendestaat) Vatansever Cephe (Vaterlaendische Front) ve paramiliter kolu olan Yurt Savunma Teşkilatının desteğiyle (Heimwehr) iktidarı elde tuttu.³⁷⁰

Brezilya'da başkan Vargas tarafından ilan edilen "Yeni Devlet" (Estado Novo) yönetimi 1937-1945 yılları arasında faşistvari, lider prensibine dayalı ve otoriter bir biçimde iktidarını sürdürdüysen de faşist modelin aksine Brezilya'da sol düşüncelere de yer verildi ve sendikalar sisteme entegre oldu.³⁷¹ Fransa'da ise çoğu zaman Alman kukla devleti olarak nitelendirilen Vichy hükümeti veya kendi deyimiyle "Etat Francaise" (Fransa Devleti) 1940-44 yılları arasında Alman kontrolü altında ve güçlü yerli desteğe de sahip olarak hâkimiyetini sürdürdü. Almanya ve İtalya'ya düşman olmakla beraber Yunanistan'da 1936-41 yılları arasında General Metaxas'ın yönetimi de faşist ideolojiye yakın bir karakter, taşımaktaydı. Bu yönetimin açıkça faşist olup olmadığı halen tartışılmaktadır ama yönetimin otoriter karakteri tartışmasızdır. Öbür taraftan General Metaxas İkinci Dünya Savaşının

³⁶⁹ Kiyoshi Inoue, *Geschichte Japans*, Köln, Campus Verlag, 2003, s. 557

³⁷⁰ Manfred Scheuch, *Der Weg zum Heldenplatz. Eine Geschichte der österreichischen Diktatur 1933-1938*, Viyana, Kremayr & Scheriau, 2005, s. 74

³⁷¹ Daryle Williams, *Culture Wars in Brazil: The First Vargas Regime, 1930-1945*, Durham, Duke University Press, 2001, s.5

başından beri Almanya karşıtı müttefiklere yakın durmuştur. Yunanistan'ı İtalya'nın saldırısına karşı başarılı bir şekilde savunmuştur.³⁷²

Macaristan'da ise 1932 yılından beri iktidarda bulunan Amiral Miklos Horthy de Nagybanya faşist bir başbakanı atayıp otoriter bir hükümet modelinin kurulmasına yardımcı olduysa da 1944 yılına kadar faşist hareketini bir nevi kontrol edebilmiştir. Horthy devrinde Nazi Almanya ile mukayese edildiğinde aşırı Yahudi karşıtı bir politikayı yoktu. Macaristan klasik Faşist bir devlet olmamışsa da faşistvari bir karaktere sahipti.³⁷³

Yugoslavya'nın parçalanmasından sonra 1941-1945 arasında varlığını sürdürebilen Bağımsız Hırvatistan Devleti Alman yanlısı bir siyaseti izlemiştir.³⁷⁴ Hırvat Ustaşa yönetiminde fanatik bir milliyetçilik ve antikomünizm olgusu büyük Hırvatistan ideolojisiyle yan yanadır. Ustaşa Hareketi, Yugoslavya krallık zamanında agresif bir biçimde Hırvatlar için daha fazla haklar talep ederek açıkça bölücü bir siyaseti savunmaya çalışmıştı. Faşist ideolojinin benimsenmesi ve Almanya ile ittifak, Bağımsız Hırvatistan Devletinin istiklali için zaruri ihtiyaç olmuşsa dahi daha da eski bir geleneğe dayanan Ustaşa hareketi, İtalya'da yükselen Faşizmden savaştan evvelki yıllarda çok yoğun bir biçimde etkilenmişti. Almanya'ya nazaran ırk faktörü farklı bir şekilde algılandı, Hırvatistan ve Bosna'da yaşayan Sırlar, Çingenele ve Yahudiler acımasız bir imha politikasına maruz kalırken, Boşnak Müslümanları "Müslüman inancında olan Hırvatlar" olarak değerlendirerek Hırvat yönetimi tarafından kendi tarafına kazandırılmak istendi.³⁷⁵

Norveç 1940 yılında işgal edildikten sonra benzer bir şekilde Vidkun Quisling'in idaresi altında Alman dostu, Nasyonal Sosyalist bir kukla devleti olarak idare edildi. Nasyonal Sosyalist hareketi seçimlerde başarıya ulaşamadı ve ancak Alman işgalinden sonra iktidara gelebildi.³⁷⁶Portekiz'de Profesör Dr.Antonio Oliveiro de Salazar'ın liderliğinde ilk başta sosyal Katalizimin etkisinde kurulan

³⁷²Stephen J. Lee, **European Dictatorships 1918-1945: Second Edition**, London,Routledge Publ., 2000, s.292

³⁷³Miklos Horthy/ Andrew L. Simon (ed.), **Admiral Nicholas Horthy-Memoirs- Annotaded by Andrew L. Simon**, Safety Savaşor, Simon Publications, 2000, s. 336

³⁷⁴Bogdan Krizman: **Ante Pavelic i Ustase**, Zagreb, 1983,s.116

³⁷⁵Fikreta Jelic-Butic, **Ustase i Nezavisna Drzava Hrvatska- 1941-1945**, Zagreb,yayınevi yok 1977,s. 265

³⁷⁶Stephen J. Lee: a.g.e., s. 295

“Estado Novo” (Yeni Devlet) yönetimi faşizmden lider prensibi, korporatizmi ve otoriter yönetim biçimini aldığından, faşistvari öğelere sahipti.³⁷⁷ Buna rağmen aynen İspanya gibi Alman-İtalya dostu bir politikayı süren ve o yönetim biçimiyle 1932-1974 yılları arasında bu şekilde yönetilen Portekiz, savaşta tarafsızlığını koruyabildi.

Romanya’daki Demir Muhafızlar (Garda de fier) Corneliu Codreanu’nun ideolojik etkisi altında 1920’li yıllardan beri güçlü bir siyasi hareketi olmuştur.³⁷⁸ 1940 yılında darbeyle iktidara gelen Mareşal Antonescu ise Romanya’da tamamen faşist bir yönetim biçimi kurmuştu. Çekoslovakya’nın yıkılışından sonra Almanya’nın kukla devleti olarak kurulan Slovakya’da, Hlinka’nın Slovak Halk Partisi-Slovak Milli Birlik Partisi (Hlinkova slovenská ľudová strana -- Strana slovenskej národnej jednoty / HSLŠ-SSNJ)Hırvatistan’da olduğu gibi Katolik kilisesinin desteğiyle faşist bir devlet oluşumu gerçekleştirdi.

İspanya’da avukat Primo de Rivera tarafından kurulan Falanga Partisi, 1936-39 yılları arasında kanlı İspanya İç Savaşından sonra iktidar partisi oldu. Açıkça İtalyan ve Alman modellerinden esinlenmiş olmakla beraber aşırı ırkçı bir tavır göstermeyen ancak faşist olarak nitelendirilecek bir karakter taşıyan İspanyol devleti, önderi (Caudillo) olan General Francisco Franco Bahamonde’nun liderliğinde klasik bir “lider devleti” oldu (1939-1975). Ancak Falange Partisi, Franco’nun karizmatik ve şahsi liderliğinde daha çok sonradan “Frankoculuk” olarak tanımlanabilecek şahsi yönetimin etkisi altına kaldı. İspanya’nın açık faşist devlet olmaktan çok faşizmden etkilendiğini söyleyebiliriz.³⁷⁹

Batılı demokrasilerde de (İngiltere/Fransa dâhil) doğrudan veya dolaylı olarak Faşizm ile bağlantılı olan siyasi hareketler ortaya çıkmıştır. İngiltere’de Edward Mosley’nin yönettiği “Black Shirts”, Fransa’da bunun muadili olan “Action Francais” ve Croix de Feu” teşkilatları, Belçika’da ise “Rexist” hareketi ortaya çıkmıştır. Alman işgaliyle beraber Fransa ve Belçika’da bu tür hareketler devlet nazarında

³⁷⁷Aldo Mazzacane, *Korporativismus in den südeuropäischen Diktaturen / Il corporativismo nelle dittature sudeuropee. Das Europa der Diktatur* Bd. 6: BD 6, Münih, Klostermann Verlag, 2005, s.1

³⁷⁸Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu-Die deutsch-rumaenischen Beziehungen, 1938-1944.*, Wiesbaden, Steiner Verlag, 1954,s.13

³⁷⁹Max Gallo, *Spain under Franco: A History*, London, Allen&Unwin, 1974,s.251

resmiyet kazanmıştır. Bu siyasi oluşumlar Almanlarla omuz omuza Waffen-SS (Müsallah SS) saflarında “Komünizme karşı” savaşacak gönüllüleri kazanmak için önemli bir rol oynamıştır ve işgale uğramış ülkelerde belirli kesimlerde Almanya’ya yönelik sempatinin doğmasına yol açmıştır.

1.3. Nasyonal Sosyalizm’de “Alan” , “İrk” ve “Führer” kavramları

Almanya’daki Nasyonal Sosyalist ideoloji hem “bütünleyici” hem de dışlayıcı felsefesiyle toplum psikolojisinin birçok yönlerini taşımaktaydı. Hitler’in tanımlamasına göre milliyetçilik; bireyin mensup olduğu milleti için kendini tamamen odaklaması ve milleti uğruna her şeyini feda etme duruşudur. Sosyalizm, Hitler’in tanımlamasıyla Marksist modelden ve teorik bakımdan daha yoksun olup, milletin kolektif bir şuurla sorumluluk taşıma özelliğini teşkil etmektedir. Komünizm’in Almanya’ya sıçraması, Hitler için en büyük tehlikeyi ifade etmektedir.³⁸⁰ Sosyalist ideolojinin esas temellerinden olan, üretim araçlarının topluca idare edilme prensibi öbür faşist hareketlerde olduğu gibi Hitler tarafından da reddedildi. Nasyonal Sosyalizmin en belirgin yönü ise dış politik tavrı ve aşırı Yahudi karşıtı, ırkçı ideolojisidir. Milletin ve ırkın başka unsurlar tarafından kullanılma tehlikesine karşı harekete geçmek de elzemdir.³⁸¹

Nasyonal Sosyalist dış politikanın en önemli hedefi, Birinci Dünya Savaşının sonucu olarak Almanya’ya zorla imzalattırılan Versailles Antlaşmasında kaybedilen Alman topraklarının geri kazanılmasıydı. Aynı zamanda, Alman ırkından olan (ve Hitler’in memleketi olan) Avusturya’nın Almanya’ya ilhakı ve Almanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerin de Almanya ile bir şekilde birleşmesi arzulanılmaktaydı. Mackinder ve Hausshofer gibi jeopolitik teorisyenlerin düşünceleri doğrultusunda Adolf Hitler de Avrasya bölgesinin kontrolünün Dünyada hegemon güç olabilmenin ön şartı olduğuna inanmaktaydı.³⁸²

Hitler, Alman halkının hayat alanının (Lebensraum) dar olduğuna inanarak, doğuda (Rusya, Polonya vs.) yeni topraklar edinmesinin (Lebensraum im Osten) zaruri olduğunu savunmaktaydı. Raum (alan) kavramı Alman dış politikasını

³⁸⁰Manuel Becker,Stephanie Bongartz, a.g.e., s.82

³⁸¹Manuel Becker,Stephanie Bongartz, a.g.e., s.91

³⁸²Alexandros Petersen,**The World Island : Eurasian geopolitics and the fate of the West**,Santa Barbara (CA),Praeger Security International,2011,s. 24

Hitler'den evvel de etkilemişti ancak Nasyonal Sosyalist idarenin altında bu olgu çok ehemmiyetli bir yer almaya başladı. Jeopolitik, teorisyen Kjellen'e göre, devleti alana bağlı bir varlık olarak tarif edilmesidir. Kjellen, devleti adeta organik bir varlık gibi tarif etmektedir. Buna göre halk, iktisat, sosyal politika ve hukuk kavramları kişiselleştirilmiştir ve devletin coğrafi konumundan etkilenmiş faktörler gibi tarif edilmiştir. Bütün bu faktörler aynı öneme sahiptir.³⁸³ Ancak Hitler'i derinden etkileyen Prof. Haushoffer, jeopolitiği bütün bu olguların üstünde tutarak, siyaseti alan ve coğrafya kavramlarına bağlı olarak gördü.³⁸⁴ Irksal bakımından Adolf Hitler, yüce ve aşağılık ırkların mevcut olduğu, bu ırkların birbiriyle mücadele içinde olduğunu savunmaktaydı. Irk karışımının yüce ırk için zararlı olduğundan buna şiddetle karşı çıkmaktaydı. Zannedildiğinin aksine, Hitler ve Nasyonal Sosyalizm sadece salt bir "Yüce Alman Irkı" kavramından yola çıkmamıştı. Fransız düşünürü Gobineau'un teorilerini de kullanarak, yüce bir Aryen ırkının varlığını kabul etmişti.³⁸⁵ Kuzey-Avrupalı Cermen ırkının (Alman, İskandinav vs.) yanında Romen ırkı, (Fransa, İspanya vs.), kısacası beyaz olarak tanımlanan birçok ırk kıymetli olarak kabul ediliyordu. Buna karşın Slav ırkı düşük ve aşağı olarak, Yahudi ırkı ise Aryen ırkının ölümcül düşmanı olarak kabul ediliyordu. Çok karışık ve pek de bilimsel olmayan Hitler'in ırk sistematüğinde kıymetli ırklar karışım düzeyine göre ayırt ediliyordu, buna karşın örneğin Asyalı halkların, Türk, Arap ve İranlıların durumu ilk başta belirsizdi.³⁸⁶

Ancak, Nasyonal Sosyalizm daha sonra-kısmen de realpolitik çıkarların etkisinde hareket ederek- örneğin İranlıları ve Hintlileri Aryen olarak, Türkleri de beyaz ırka mensup ve Arapları da Sami olmalarına rağmen Aryen ırkına akraba veya eşdeğer olarak tanımlamaktaydı.³⁸⁷ Bu da, Nasyonal Sosyalist ırk politikasının fiiliyatta kendi standartlarını tam olarak belirlemediğini göstermektedir. Buna karşın, Nasyonal Sosyalizm, Dünya Yahudiliğinin Aryen ırkına karşı bir komplo içinde olduğunu, onlarla sonuna kadar mücadele edilmesinin gerekli olduğunu vurgulamaktaydı.

³⁸³Rudolf Kjellen, *Die Politischen Probleme Des Weltkrieges*, Leipzig/Berlin, EgV, 1916, s.48

³⁸⁴Werner Köster, a.g.e, s.113

³⁸⁵E.J.Young, *Gobineau und der Rassismus: Eine Kritik der anthropologischen Geschichtstheorie*, Meisenheim, Hain Verlag, 1968, s.306

³⁸⁶Wolfgang Benz/Hermann Graml/Hermann Weiss, a.g.e., s.58

³⁸⁷B Arch R 43 II, 1498 b, fol. 1, Ausw. Amt Nr. 82 -35.F:B.8/4, 30.04.1936

2. AVRUPALI RADİKAL İDEOLOJİLERİN KISKACINDA TÜRKİYE

2.1. Avrupa'daki radikal ideolojiler ve Türkiye

1920'li ve 1930'lu yıllarda Türkiye'de radikal ve aşırı siyasi kitle hareketleri ortaya çıkmamıştır. Bu konuda Atatürk'ün inkılâpçı rolü büyüktü: Atatürk, ilke olarak liberal parlamenter demokrasiyi benimsemişti. Atatürk kesin siyasi kutuplaşmaya da sıcak bakmamıştır. Tekin Alp, “Kemalizm” adlı eserinde devrin CHP genel sekreteri Şükrü Kaya'nın “Kemalizm sağ ve sol formüllerinin dar çerçevesi içine alınamaz” deyimine dikkat çekerek, bu konuyu özetlemiştir.³⁸⁸

Yine de Nasyonal Sosyalizm devrin en önemli siyasi hareketlerinden biri olarak Türkiye için de önemsiz değildi. Her ne kadar bireysel olarak Türkiye'de Nasyonal Sosyalizm'in çok sınırlı ve sayıları pek de az olan bir sempatizan çevresi oluştuysa da, bu oluşumun siyasi sahnede hiç de etkin olmadığını belirtmekte yarar vardır. Alman Nasyonal Sosyalizmi'ne sempatiyle yaklaşan emekli subay, yayıncı ve iş adamı Cevat Rifat Atilhan, çıkarttığı “Millî İnkılâp” dergisiyle bireysel bir örneği teşkil etmektedir. Özellikle belirtmelidir ki, Atilhan'ın Millî Mücadele esnasındaki rolü kusursuzdu, TBMM kendisine “milis generali” ünvanı vermiştir ve kendisi doğrudan Almanya'nın emellerine gerçekleştirmek üzere yola çıkmamıştır.* Cumhuriyet Halk Partisinde Faşizminden etkilenen bazı lider kadroların mevcudiyetine dikkat çekilmeye çalışıldıysa da, ideolojik yönden açıkça belgelenebilecek kesin kanıtlar mevcut görünmemektedir.* Milliyetçilik kavramı Türkiye'de Almanya'nın aksine üstünlük anlayışı üzerine oturtulmamıştı. Türk Milliyetçiliğini savunan Atatürk, eski düşman devletleri hakir görmemiş, kin gütmeyi uygun bulamamıştır. Hatta dikkat çekici bir biçimde eski yaraları sarmaya çalışıp, örneğin nüfus mübadelesi sonucunda eski anavatan topraklarının özlemine çeken Türk ve Rumların konumuna Tekin Alp vasıtasıyla dikkat çekirtmekte hiçbir

³⁸⁸Tekin Alp, **Kemalizm**.İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2012, s. 34

*Birinci Dünya Savaşı esnasında Filistin Cephesinde subay olarak görev yapmış Atilhan, İngilizlerin safına geçen Osmanlı tebaası bazı Filistinli Yahudilerinin casusluk faaliyetlerinden dolayı Yahudiliğe karşı derin bir tepki göstermiştir.

*Mustafa Peköz, korporatizm ilkesinden ve CHP 1935 yılındaki Kurultayı tüzüğünden hareketle bu tür iddialarda bulunmuş ise de Türkiye'de Halkçılık ve Devletçilik anlayışı bu tür benzetmelere uygun değildir. İddialar için bkz. Mustafa Peköz, **Türkiye'de sistem partileri: I. 1923'ten 2004'e CHP'nin ideolojik ve politik tarihi**, İstanbul, Gün Yayıncılık, 2004, s. 24-64

sakinca görmemiştir.³⁸⁹ Şaşırtıcı biçimde modern bir anlayış taşıyan bu yaklaşımda tarihsel bir revizyonizm, hesaplama anlayışı mevcut değildi.

2.2. “Biz bize benzeriz”: Türkiye’de çok partili rejim deneyimi ve halkçılık

Sosyalizm de, faşizm de, parlamenter sistem de günün ideolojisi olarak hem toplum, hem de yöneticiler üzerinde belirli bir tesir bırakabilmiştir. Ancak Türk siyasi hayatının ciddi olarak Faşizm tarafından şekillendirildiğini söylemek yersiz görünmektedir. Türkiye’de fiilen tek parti yönetimi vardı ancak bu durum devlet yöneticilerinin nihai amacı değildi. Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında Mustafa Kemal’in başını çektiği Cumhuriyet Halk Fırkasının yanında muhalif parti olarak “Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkası” 1924 yılında kurulmuştu.³⁹⁰ Parti, 3 Haziran 1925 yılında, Takrir-i Sükûn Kanunu’na dayanarak kapatılmıştır.

1924 yılından 1961 yılına kadar yürürlükte kalan anayasa, yürütme erkine çok geniş yetkiler verdi.³⁹¹ Buna rağmen Anayasa, salt bir tek parti yönetimini mecbur kılmamaktaydı. Böylece Türkiye’de çok partili siyasi sisteme prensip olarak açık kapı bırakılmıştır. 1930 yılında nispeten kısa bir süre için faaliyet gösteren “Serbest Cumhuriyet Fırkası” bunun bir örneğidir. Atatürk’ün arkadaşlarından Fethi Bey (Okyar) tarafından 1930 tarihinde kurulan parti, programını liberal ekonomik ve siyasi prensipler üzerine temellendirmişti.³⁹² Serbest Cumhuriyet Fırkası, Dünya Ekonomi Krizi patlak verdikten sonra kurulmuştur. Ekonomik durumdan kaynaklanan memnuniyetsizlik de belirgin bir rol oynamıştır. Kurucusu Fethi Okyar, partiyi Atatürk ile münakaşa ederek kurduğunu belirtmekle beraber, partinin tepkileri ölçmesi ve gayri memnunların denetim altında tutulması için kurulduğunu kesinlikle kabul etmemektedir.³⁹³ Okyar anılarında ayrıca Avrupa’daki siyasi havaya dikkat çekerek, demokratik ülkelerin karşısında totaliter rejimlerin yönetim modelleri

³⁸⁹Tekin Alp, a.g.e., s. 161

³⁹⁰Sina Akşin (ed.), *Türkiye Tarihi IV- Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul, Cem Yayınları, 1995, s. 98

³⁹¹Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Yayınları, 1992, s. 296

³⁹²Sina Akşin, a.g.e., s. 106

³⁹³Ali Fethi Okyar, *Atatürk, Okyar ve çok partili Türkiye: Fethi Okyar’ın anıları*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s.71

oluşturduğunun altını çizmektedir.³⁹⁴ Bu değerlendirme Türkiye'nin çizdiği yol bakımından çok önemlidir, zira demokrasi idealinin yönetim modeli olarak şuurlu bir şekilde ve örneklerden hareket ederek seçilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Serbest Cumhuriyet Fırkası Kasım 1930 tarihinde kendisini fesh etmek zorunda kaldı. Çok partili deneme geçici olarak sona erdirildiyse de çok partili demokrasi idealinin ortadan kalktığı söylenemez. Atatürk'ün 1934 seçimlerinde bağımsız milletvekillerinin seçilmesini teşvik etmesi de çok partili siyasi hayat denemesinin devam ettirilmek istendiği şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca kadınlara 1930 yılında tanınan seçme hakkına seçilme hakkı da eklendi.³⁹⁵

2.3. Türkiye'de ideoloji arayışı: Kadro hareketi ve tepkiler

Atatürk'ün Cumhuriyet Halk Partisinin içerisinde çeşitli akımların oluşumuna müsaade ettiğine de şahit olmaktayız. CHP dışında ve hatta "CHP'ye rağmen" oluşan siyasi akımlar da mevcuttu. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun başını çektiği "Kadro" adlı dergide makale yazan bürokrat, aydın ve eğitimciler ağırlıklı olarak sosyalizme yakın fikirleri benimseyerek, kısmen de SSCB örneğinden esinlenerek Türk inkılabına teori ve pratik bazda bir ideoloji oluşturmak için çaba sarf etmişlerdir. Kadrocuların en belirgin çıkış noktası "ihtilal ve inkılâp" tanımlamasıdır. İhtilal'dan sonra iktisadi bağımsızlık ön plana çıkmaktadır.³⁹⁶ Atatürk'ün ilk başta bizzat teşvik ettiği dergide Vedat Nedim Tör, Şevket Sürreya Aydemir gibi yazarların yanında İsmet İnönü de yer almıştı. Derginin ilk sayılarında inkılâp fikrinin yanında iktisadi meselelere de ağırlık verilmiştir. Devletçilik ilkesi, yani iktisadi kalkınmanın devletçe teşvik edilmesinin elzem olduğu savunulmuştur. Dergi nihayetinde, Ekim 1934 senesinde devrin İçişleri Bakanı Recep Peker ile çekiştikten sonra kapatılmıştır.³⁹⁷

Atatürk'ün nazarında devletçilik, "özel teşebbüse yer ve imkân vermekle berabe, milletçe çabuk bir inkişafa ulaşabilmek için, ferdin yapamayacağı işlerin tümünün devlet müesseseleri tarafından başarılmasına önem verilmesinden" ibaret

³⁹⁴ Ali Fethi Okyar, a.g.e., s. 185

³⁹⁵ Sina Akşin, a.g.e., s. 113

³⁹⁶ Mustafa Türkeş, **Kadro Hareketi. Ulusal Sol Bir Akım**. Ankara, İmge Yayınevi, 1999, s.106

³⁹⁷ Mustafa Türkeş, a.g.e., s. 203

idi.³⁹⁸ 1929 yılı Dünya Ekonomik Krizinin etkisinden halen olumsuz etkilenmiş dünya piyasalarından Türkiye'ye yeterli sermaye girişin sağlanılmayacağını algılayan Atatürk, mecburen farklı arayışlara girmiştir. Kısaca, özel teşebbüs kesinlikle yok sayılmamıştır, ancak Atatürk, Türkiye'de sermaye kıtlığını göz önünde bulundurarak bir nevi “ alternatif“ ekonomik modeli benimsemiştir. Türkiye, kambiyo krizine girmişti ve dış borçlarını ödeme konusunda ciddi sıkıntılar meydana gelmiştir. Atatürk ise bu çerçevede Türk parasının değerini muhafaza etme arayışına girmiştir ve dış borçlanmaya, enflasyonist politikalara kesinlikle sıcak bakmamıştır.³⁹⁹ Osmanlı Devletinin dış borçları yüzünden siyasi bağımsızlığından mahrum kaldığını unutmamış Atatürk ve devrin devlet adamları, iktisat anlayışlarında bu hassasiyeti daima göstermişlerdir. İcabında, daha yavaş, ancak öz kaynaklara dayalı bir büyüme politikası, az sermaye girişin pahasına Türk parasının koruma politikası tercih edilmiştir. Devrin ekonomik şartları göz önünde alındığında, GSYH hesabının henüz bugünkü nazarında kullanılmadığı, ekonomik büyümesinden daha çok dengeli bütçe ve kambiyo denkliliğine dikkat edildiği görülmüştür.

Her ne kadar “Kadro hareketi” belirli bir dönemde sosyalist ideolojiye ve SSCB'ye yakın bir anlayışla faaliyet göstermişse ve dış politikada Türkiye'nin SSCB'ye yakınlığı söz konusu ise de, Türkiye'nin hükümet tarzını sosyalist olarak değerlendiremeyiz. Faşizm konusu için de benzer bir durum söz konusudur: Atatürk tarafından belirlenmiş olan “muasır medeniyete” ulaşma gayreti kendini parlamenter demokrasiye yönelik girişimlerde göstermiştir.⁴⁰⁰ Türkiye'de bazı kişilerin şahsi olarak Faşizmden etkilenmiş olması da bu durumu değiştirmez. Tek parti ideolojisi için gayret göstermiş olan, bazı kaynaklarda Faşizmle itham edilen Şükrü Kaya'nın bile -CHP programında gerçekten var olan- korporatizmi ve sınıfsız toplumu muhafaza etme gayretleriyle partinin genel olarak çizgisinin dışında olduğu söylenemez.⁴⁰¹ Özellikle varlık vergisi uygulamasını ciddi bir şekilde tenkit eden bazı kaynaklarda, Şükrü Kaya'nın ırkçı olarak nitelendirilmemesi gerektiğini

³⁹⁸ Afet İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, Ankara, TTK Basımevi, 1972, s. 185

³⁹⁹ Ramazan Kurtoğlu, **Türkiye Ekonomisi (1838-2010)**, Ankara, Sinemis Yayın, 2012, s.325

⁴⁰⁰ Sabahattin Özel, **Büyük Millet'in Evladı ve Hizmetkârı, Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Derin Yayınları, 2006, s.134

⁴⁰¹ Benbassa/Rodrigue, **Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi.14.-20. yüzyıllar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 373

vurgulanmaktadır.⁴⁰² Sosyalizm/Komünizm doğrudan Türk siyasi arenasına nasıl giremediyse Nasyonal sosyalizm/Faşizm de devlet yönetiminde belirleyici olamamıştır. Yankıları olmuştur, doğrudan veya dolaylı olarak ifade edilen yakınlık belirtileri olmuş olabilir, yine de Cumhuriyet yönetimi bu tür fikirleri kabule yanaşmamıştır.

Kısaca değinmek icap ederse, gayrimüslim azınlıklara yönelik çeşitli uygulamalar (varlık vergisi v.s.) “Faşizm” veya “Faşistvari” bir fikir altyapısıyla yapılmış gibi değerlendirilmiştir. Bazı kaynaklarda, varlık vergisi bir ötekileştirme politikasının sonucu olarak eleştirilmektedir.⁴⁰³ Varlık Vergisi uygulaması, 11 Kasım 1942 yılında savaşın kıt ekonomik şartlarında karaborsacılık gibi uygulamalardan istifade etmek suretiyle zenginleşen kişilerin önüne geçmek için başvuru olan bir uygulamaydı.⁴⁰⁴ Devrin İstanbul Başdefterdarı Faik Ökte uygulamayı hem insani, hem iktisadi yönden bir facia olarak değerlendirmiş ve vergi mükelleflerinin Müslüman-Gayrimüslim olarak tasnif edilmesini eleştirmiştir.⁴⁰⁵ Unutulmamalıdır ki, bu sınıflandırma mevzuatta mevcut değildi ancak uygulamada yer almıştır. Bu görüşe karşın Maliye Müfettişi olarak varlık vergisi uygulamasında aktif rol almış Cahit Kayra, varlık vergisinin yalnızca gayrimüslimlere karşı yönelik olmayıp, eşitsizliğin mevcut olmadığını savunmaktadır. Buna göre, varlık vergisi ayırım gözetilmeksizin alınmıştır, ancak Gayrimüslimler ticarete çok faal bir grup olarak daha fazla etkilenilmiş gibi görünmektedir. Oysa zengin Müslüman kesimi de vergiye tabii tutulmuştu. Ayrıca aynı dönemde tarım sektöründen alınan ancak varlığı pek tartışılmayan vergiler daha ağır bir yük olarak gösterilmektedir.⁴⁰⁶

Ancak Türkleştirme girişimlerini faşizmin Türkiye’deki uzantısı gibi sunmak tarihi bakımdan yanlış bir değerlendirmedir. Devrin “milli devlet” anlayışı çerçevesinde oluşturulmuş, bugünlerde belki anakronistik olarak değerlendirilen (örneğin Yunanistan ve Türkiye arasındaki nüfus mübadelesi) ve eleştirilen politikaları devrin felsefesi, konjonktür ve siyaset anlayışına göre tutarlıydı. Örneğin Türk-Yunan nüfus mübadelesinin insani boyutunun o devirde Atatürk ve arkadaşları tarafından ihmal edilmediğini, telafi olarak ise uluslararası alanda dostluk ve

⁴⁰² Ayhan Aktan, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.94

⁴⁰³ Ayhan Aktan, a.g.e., s. 132

⁴⁰⁴ Faik Ökte, **Varlık Vergisi Faciası**, İstanbul, Nebioğlu Yayınları, 1952, s. 217

⁴⁰⁵ Faik Ökte, a.g.e., s. 48

⁴⁰⁶ Cahit Kayra, **Savaş Türkiye Varlık Vergisi**, İstanbul, Tarihçi Yayınevi, 2013, s. 257

barışsever bir politikayı savunduğu belirtilmelidir.⁴⁰⁷ Unutulmamalıdır, Türkiye Cumhuriyeti henüz kuruluş aşamasında olan bir devlettir ve milli kimliğini oluştururken bugün belki aşırı olarak değerlendirilebilecek, devrin şartlarına göre zaruri olan, karşılıklı nüfus mübadelesi gibi yöntemlere başvurmuştur. Zamanın şartlarını anlamak için örnek olarak 1900'lerin başından beri Balkan devletlerinde kimlik oluşturma süreçleri ve sonuçları-örneğin Türk/Müslüman ahalisini "ötekileştirme" ve göç politikaları gösterilebilir.⁴⁰⁸ Türkiye'nin buna cevaben soydaşlarını kabul ve iskân politikaları da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Yine de Türkiye dışında yaşayan Türklere sahip çıkmak ve onları çeşitli yerlerde iskân etmek, ne faşizm ne de aşırı bir "Türkleştirme" politikasının belirtisi olarak algılanmamalıdır. Fakir ve yetersiz altyapısıyla tarımda geri kalmış olan Türkiye'nin o insanlara ihtiyacı vardı.

Şüphesiz, 1940'lı yıllarda sadece Türkiye'de değil, bütün Dünya'da kamu alanında bugünkü nazarıyla otoriter olarak algılanabilecek uygulama ve sembolizmler mevcuttu ancak bu tür uygulamalar devrin akımları ve siyaset anlayışına göre sıra dışı değildi. Milleti yüceltmek, millet kavramına bazen doğaüstü bir konum atfetmek çok sıra dışı bir yöntem değildi.⁴⁰⁹ Ayrıca CHP'nin tek parti devrinde Atatürk'ün oluruyla çeşitli siyasi akımlara laboratuvar fonksiyonu üstlendiği de söylenebilir. Bu yüzden, faşizmi (ve sosyalizmi) yansıtan ve kamuoyunun fikir tabanında mevcut olan akımların varlığını kabullenmekle beraber Türk siyasi hayatında Avrupa'daki birçok devletin aksine faşizm doğrudan devlet yönetiminde söz sahibi olamamıştır.⁴¹⁰ Ayrıca vurgulanmalıdır ki, Faşizm ve Nasyonal sosyalizm, Türkiye'nin dış politikasında muhatap olarak alınması zorunlu olan iki önemli ülkenin, Almanya ve İtalya'nın resmi ideolojisi olduğundan Türkiye "realist" dış politikasının çerçevesinde bu gerçekle yüzleşmek zorunda kalmıştır.

⁴⁰⁷Tekin Alp, a.g.e., s. 162

⁴⁰⁸L. Carl Brown (ed.), **Imperial Legacy. The Ottoman İmprint on the Balkans and the Middle East**. New York/N.Y., Columbia University Press, 2005, s. 65

⁴⁰⁹Seymour Drescher, David Sabeau, Allan Sharlin (ed.), **Political Symbolism in Modern Europe**, New Brunswick/N.J., Transaction Books, 1982, s. 259

⁴¹⁰Sabahattin Özel, a.g.e., s. 82

2.4. Führer modeline alternatifler: Türkiye’de halkçılık girişimleri

Faşizmde elzem olan karizmatik lider prensibi, Nasyonal Sosyalist Almanya’da Hitler’in kişiliğiyle had safhaya ulaştırıldı.⁴¹¹ Önder (Führer) sadece hareketin ve devletin başı değildi, önder bir nevi ulusal egemenliğin ve kamu yararının sembolüydü. Önder’e mesihvari özellikler atfedildi ve Hitler kendisinin bizzat, kader (Vorsehung) tarafından Alman halkını yönetmek için seçildiğini vurgulamaktaydı.⁴¹² Kader kavramı, fiiliyatta Hıristiyanlık ve diğer semavi dinlerin kalıbının dışında kalmışsa ve tam olarak belirlenmemişse muhtemelen ‘Tanrı’ olgusunu tarif etmek için kullanılmaktaydı. Yine de Nasyonal Sosyalizm, hiçbir zaman din yerine geçme iddiaları taşımamaktaydı. Führer kavramı, Alman idari hukukuna dâhil edildi: Cumhurbaşkanı Hindenburg 1934 yılında öldüğünde Adolf Hitler şansölyelik unvanını taşımaya devam etti. Bununla beraber, Cumhurbaşkanlık unvanının yerine “önder” (Führer) kavramı yerleştirildi, Adolf Hitler artık resmi sıfat olarak şansölye ve önder (Führer und Reichskanzler) sıfatları taşımaktaydı. Nasyonal Sosyalizmde devlet, klasik faşist örneklerde olduğu gibi kitleleri tamamen kontrol edip, iletişim ve propaganda tekeline sahipti. Devlet ve Führer tamamen iç içe girmiş bulunmaktaydı.⁴¹³

1930’lu yıllarda karizmatik lider düşüncesi uygulamada Dünyanın birçok yerinde hâkim iken, çoğu ülkeler devlet başkanlarını Hitler gibi aynı seviyeye yükseltmekten çekindiler. Örneğin Atatürk, yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyetinin ve Türk Milletinin devlet reisi olmakla beraber, sembolik yönden önemli bir birleştirme ve bütünleştirme rolünü üstlenmiştir. Buna rağmen Atatürk ve sonra Milli Şef İsmet İnönü hiçbir zaman şahsını anayasa vasıtasıyla kurumsal olarak devlet teşkilatıyla bütünleştirmediler. Ayrıca, 1931 yılında kabul edilmiş Cumhuriyet Halk Partisinin programında, doğrudan millet iradenin ve hâkimiyetin kaynağı olarak yer almaktadır. Yani, mistik bir “Führer” kültü söz konusu değildir.⁴¹⁴

Çoğu yazarlar, Kemalizm içinde otoriter ve seçkin akımları tespit etmekle beraber özellikle demokratik ilke, kurum ve perspektiflere vurgu yapmaktadırlar.

⁴¹¹Stanley G. Payne, a.g.e., s.7

⁴¹²Seymour Drescher, David Sabeau, Allan Sharlin (ed.),a.g.e,s.264

⁴¹³Sebastian Haffner, *Von Bismarck zu Hitler*, s.249

⁴¹⁴Yücel Özkaya, *Atatürk ve Halkçılık, Atatürk’ün Düşünce Yapısı ve Türkiye (seçilmiş makaleler), Atatürk’ün Doğumunun 125’inci Yılı Armağanı*, Ankara, ATASE, 2006, s.121

Yasal “legalite” (kanunların meşruiyeti/üstünlüğü) ve otoriter yöntemlerle siyasi çağdaşlaşmanın ve demokratikleşmenin amaçlandığını belirtmektedir.⁴¹⁵ Tekin Alp ise, Atatürk’ün ulusal egemenliğe dayanarak, milletin bağrından siyasi kadroları oluşturmak suretiyle diktatörlüğün önüne geçtiğini savunmaktadır. Bazen “önder” kavramıyla tanımlanan Atatürk, kadroları oluşturur, sınıf farkı gözetilmeksizin Türk Milletinin bölünmez bütünlüğünü temsil eder. Aynı zamanda, bu prensibin Türkiye’nin özgün şartları için geçerli olduğunu, hayatın gereksinimleri doğrultusunda oluştuğunu vurgulanmaktadır.⁴¹⁶ “Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır ancak Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır” sözleriyle en iyi şekilde ifade edilen bu anlayış Atatürk’ün devletin anayasal ve kurumsal kimliğine ne kadar ehemmiyet atfettiğini göstermektedir.⁴¹⁷ Görüldüğü gibi Atatürk’e veya “önder’e” sembolik bir bütünleştirme ve pratik bir denetleme fonksiyonu atfedilmiştir, ancak Almanya’nın aksine Cumhurbaşkanlık makamının yerine anayasal bir kavramı olmayan “önder” vasfı hukuki olarak teşkil edilmemiştir. Atatürk’ün yönetim modelini halkçılık kavramıyla izah edilirken, bu modelin uygulanışını Türkiye’nin özgün şartlarına bağlanılmıştır. Yönetim modeli olarak halkçılık temsili demokrasi prensibiyle özdeşir.⁴¹⁸

Buna karşın Hitler kendini adeta Alman devletinin vücut bulmuş bir ögesi olarak tanımlamaktaydı ve devletin 'Führer siz' olma durumu artık düşünülemezdi. Mussolini İtalya’sı bile o kadar ileriye gitmekten çekinmişti, Mussolini’nin iması İtalyan siyasetinde ve devletin yapısında önde gelen bir yere sahip iken devletin başı olarak Kral Vittorio Emmanuel kalmıştı, devletin monarşik yapısı muhafaza edilmişti.⁴¹⁹ Önder prensibi bu şekilde Nasyonal Sosyalist Almanya devletinde tartışmasız konumunu korurken, Alman propaganda makinesi hem kendi halkına hem de dış devletlere bu olağanüstü durumu doğal ve gerekli bir hal olarak izah etmeye çalıştı. Bunu kabullenmek istemeyenler ise yaptırımlarla karşı karşıya kalma tehlikesine düştüler.⁴²⁰ Başka devletlerin hükümet başkanları da Nasyonal Sosyalist basında Hitler'e benzetilmeye çalışıldı, Türkiye de bu propagandaya dâhil

⁴¹⁵Bülent Tanör, a.g.e.,s.325

⁴¹⁶Tekin Alp,a.g.e., s.79

⁴¹⁷Sabahattin Özel, a.g.e., s. 134

⁴¹⁸Cezmi Eraslan, **Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk**. İstanbul,Kumsaati Yay.,2003, s. 206

⁴¹⁹R.N.L. Absalom, **Mussolini and the Rise of Italian Fascism**, London,Methuen/Co,1968,s. 56

⁴²⁰Sebastian Haffner, a.g.e., s. 250

edilmişti.⁴²¹ Alman basını, Atatürk'ü Hitler'e benzetmeye çalışmıştır. Bu suretle Alman basını, Türk Milli Mücadelesini Alman halkına örnek olarak sunabilirdi. Ayrıca Almanya, Türk halkının sempatisini kazanmaya gayret etmişti. Alman halkı ise kendi sistemini Dünya devletleriyle mukayese ettiğinde, kendi basın ve devlet propaganda organları tarafından verilen bilgi doğrultusunda “Führer” prensibinin uluslararası alanda geçerli olduğunu, Almanya'daki sistemin muadil olarak başka devletlerde de mevcut olduğunu sanmıştı. Yani, olağanüstü ve adeta dinsel bir manaya kavuşturulan “Führer kültü” doğal bir gelişme olarak yansıtıldı. Bundan ötürü, Almanya'nın kendi ideolojisini dış politikada da aşırı biçimde vurgulamasını bu olgunun doğal akışı gibi değerlendirebiliriz.

3. TÜRK VE ALMAN TARAFLARININ BİRBİRLERİNİ KARŞILIKLI ALGILAYIŞI

3.1. Alman gözüyle Atatürk: Almanya'daki Türkiye politikasının yayıncılık yönü

Atatürk'ün Alman toplumunda tanınmış olmasının ve periyodik aralıklarla kendisinden bahsedilmesinin çeşitli nedenleri mevcuttur. Bir tarafta, Anafartalar kahramanı Yarbay Mustafa Kemal, Şark Cephesiyle ilgilenen asker ve sivillerin dikkatini çekmiş bulunmaktaydı. Diğer taraftan Mareşal Liman von Sanders, “Türkiye’de Beş Sene” adlı eserinde komuta ettiği cephede görev almış Mustafa Kemal'den gayet olumlu bir şekilde bahsetmişti.⁴²² Mustafa Kemal'in başarıyla yürütmüş olduğu Milli Mücadele ise Alman toplumunda da dikkat çekmiştir. Almanya, Versailles Antlaşması'ndan sonra eski düşmanlarının toprak, maddi ve manevi tazminat talepleriyle karşı karşıya kalırken, Milli Kurtuluş Savaşı'na muadil bir direniş gösteremedi. Her ne kadar Silezya'nın bazı ihtilafli bölgelerinde Polonyahlara karşı milis ve eski ordu (Freikorps) birlikleriyle mukavemet gösterilmiş olsa dahi müttefiklerin genel isteklerine karşı topyekûn bir direniş hareketi meydana gelmemiştir.⁴²³

Alman kamuoyu, Türkiye'nin kendi gücüyle kazandığı Kurtuluş Savaşı'na

⁴²¹Gebrüder Senffs Illustriertes Briefmarkenjournal, No. 23, 15.04.1938, s. 34

⁴²²Otto Viktor Karl Liman von Sanders, *Fünf Jahre Türkei*, Berlin, Verlag August Scherl, 1920, s. 112

⁴²³Joachim C. Fest, a.g.e. , s. 177

sempatiyle bakıyordu. Almanya'nın mevcut şartlar nedeniyle kalmak eli kolu bağılıydı ancak karizmatik bir liderin öncülüğünde başarıyla yürütülen Kurtuluş Savaşı onlar için hem moral hem de ilham kaynağı olmuştu. Üstelik Atatürk kişiliğiyle, siyasi çizgisiyle Almanya'nın bütün siyasi çevreleri için, sağ olsun, sol olsun kabul gören bir şahsiyetti.

Atatürk, 1920'lerde ve 1930'larda Almanya'yı saran kaotik ortamda ve hızla gelişen politik olayların ışığında her ne kadar kamuoyunun ana ilgi odağı olmasa da yine de popülerdi ve Almanya'da sempati uyandırmaktaydı.⁴²⁴

3.2. Almanya'da yayınlanan kitaplarda Atatürk

Yeni Türkiye'nin karizmatik ve dinamik önderi Mustafa Kemal, Dünyanın diğer ülkelerde olduğu gibi Almanya'da da yeni devletin imajını etkili bir şekilde temsil etmekteydi. 1920'li yıllardan 1940'lı yıllara kadar Almanya'da yayımlanan Atatürk ile ilgili belli başlı kitaplar yalnızca Atatürk'ün hayatını anlatmamaktadır. Bu kitaplar da Atatürk'ün ideolojik yönden Alman halkına nasıl gösterildiği ve Almanya siyaseti bakımından nasıl yansıtıldığı görülebilir. Bu kitapların Alman kamuoyu üzerinde uyandırdığı etki Türk-Alman ilişkileridir noktaya kadar şekillendirmiştir.

Avusturyalı gazeteci ve araştırmacı Dagobert von Mikusch tarafından ele alınan "Gazi Mustafa Kemal-Zwischen Europa und Asien" ("Gazi Mustafa Kemal -- Avrupa ile Asya arasında") adlı kitap 1929'da Leipzig'de yayınlandı. Bu kitap Atatürk hakkında yazılan ilk Almanca kitap olduğundan onu izleyen Almanca kitaplar için başvuru kaynağı oldu. Yazar Mustafa Kemal'in hayatını anlatırken devrin siyasi olaylarından da teferruatlı olarak bahsetmektedir. Von Mikusch Avrupa'nın Büyük Devletlerine karşı eleştirel bir üslup kullanmış, Türk Milli Mücadelesi için sempati göstermiştir. Yazara göre Mustafa Kemal'in karakterinde "Anadolu Türklüğü için tipik olan" "azim, kuvvet, inatçılık ve kurnazlık" vasıfları mevcuttu.⁴²⁵ Yazar, Atatürk'ün siyasi ve askeri hayatını izah ederken, dirayeti ve azminden hayranlıkla söz etmiştir. Adı geçen kitapta, Atatürk'ün geniş düşünce

⁴²⁴Johannes Glasneck, **Kemal Atatürk und die Moderne Türkei**, Freiburg, Ahriman Verlag,2010, s. XXIII

⁴²⁵Dagobert von Mikusch, **Gasi Mustafa Kemal-Zwischen Europa und Asien**, Leipzig, Verlag, 1929, s. 20

kabiliyeti ile ileri görüşlülüğü ve analiz etme vasıfları övülüp, kariyeri boyunca bu yetenekleriyle başarıya ulaştığı belirtmektedir. Ayrıca yazar, Gazi'nin bağımsız karakter yapısını Türk milletinin özgürlük anlayışıyla izah etmiştir. Kitap boyunca Cihan Savaşı'nın muzaffer devletlerine karşı eleştiri, Türk davası için hayranlık ve sempati besleyen yazar, devrin Alman görüşüyle uyum içinde hareket etmekteydi. Unutmamalıdır ki, Versailles Antlaşması sayesinde Almanya parçalanıp, aynen Türkiye gibi Wilson prensiplerinden kaynaklanan ümitlerden mahrum bırakıldı. Almanya'nın barış sonrası iç karartıcı durumu ise şer emperyalist güçlerin intikamı olarak algılanmakta idi.

Yazarın, Kurtuluş savaşı, Türk milletine ve Atatürk'e karşı sempatisi "eski silah arkadaşı" faktörünün yanında başka bir sebepten de kaynaklanıyordu: Almanya ile beraber uzun bir mücadelenin sonunda yenik düşmüş bir millet başkaldırıp düşmanlara meydan okumuştur. Daha sonra kendi gücü ve önderinin kabiliyetiyle zorla kabul ettirilen barış antlaşmasını üstünden atıp şerefli bir anlaşma sayesinde kendi geleceğini tayin edebilmişti. Kısacası, Almanya'nın başaramadığını, aynı haksız davranışlara maruz kalan Türk milleti başarabilmişti, bu da Türkiye'ye sempati, anlayış ve destek kazandırdı. Belirtilmelidir ki, Mikusch'un kitabında yine Gazi'nin askeri kişiliği ön plandadır, zira kitap yazıldığında (1927-1928) inkılâplar henüz yeni başlamıştı ve yazara göre henüz sonuca ulaşmamıştı. Yazarın yeni Türkiye'ye ve milli karakterine yönelik değerlendirmeleri dikkate şayandır, çünkü benzer görüşler Alman devlet adamı ve diplomatlar tarafından da sergilenmiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında doğan "Ankara ruhuna" dikkat çeken yazar, İstanbul'dan gelen entelektüellerin, subayların ve memurların Kurtuluş Savaşının çetin şartları altında kökten değiştiğini izah etmektedir. "Eski Şark yumuşaklığını" Ankara'nın sert havasında ve ağır hayat şartlarında üzerlerinden atan bu insanlar, o çevrenin sert şartlarına göre yaşayıp adeta karakterlerini, tavırlarını, düşüncelerini bölgenin sert iklimine göre şekillendirip yeni bir nesil oluşturmuşlardır. Bu karakteristik özellikler yazara göre "yeni devrin" göstergesiydi. Ankara Ruhu ise yazara göre inkılâpların itici gücünü teşkil edecekti. Atatürk'ün tek parti sistemini seçmesi, diktatörlüğün bir alameti olarak değil, inkılâplar için zaruri bir adım olarak değerlendirilmişti.

Hâlbuki bu görüş, Nazi iktidarı esnasında daha farklı gösterilmiştir. Zira Atatürk'ün demokrat kişiliği, Nasyonal Sosyalistlerin "önder" prensibiyle pek

uyuşmamaktaydı. Yazarın verdiği sonuç şudur: Gazi bütün çabalarını Türk Milletinin iyiliği için sarf etmiştir. Yazara göre Atatürk, emperyalist Avrupa devletlerinin ilerleyişini durdurmuştur. Mikusch, Atatürk'ü Doğu'nun kahramanı olarak algılamakta, Atatürk'ün hiçbir zaman kendisi tarafından belirlendiği sınırları aşmadığını belirtmektedir. Mikusch kitabında herhangi bir ideolojiyi öne çıkartmaktan ziyade tarihi olayları değerlendirip kendi yorumunu katmaktadır. Yine de onun eseri devrin Atatürk'ü konu alan Almanca eserleri için ana kaynaklardan biri olmuştur. Mikusch'a göre Atatürk Asya'yı temsil eden ancak öncelikle kendi milletinin çıkarlarını gözeten sorumlu bir liderdi: yazara göre esas büyüklük işte buydu.

Fritz Rössler tarafından kaleme alınan "Kemal Paşa" adlı kitap 1934 senesinde yayınlandı. Kitap, Nasyonal Sosyalist görüşü etkisindeki ilk Atatürk kitabı olarak değerlendirilebilir. Sadece 118 sayfa olan kitap tamamen Nasyonal Sosyalist görüşü sergilemektedir. Yazar girişte Türkiye Cumhuriyeti'ni anlatırken eski "demokrat" Alman yönetimini eleştirmekten kendini alamamıştır.⁴²⁶ Açıkça Hitler'ci propaganda yapan yazar ayrıca eserinde sürekli Türk -Alman dostluğunu anlatıp Nasyonal Sosyalist ideoloji çerçevesinde kader birliğinden de söz etmiştir. Yazarın, eserinde ismini zikretmese de Mikusch'un kitabından alıntı yaptığı görülmektedir. Kitapta sürekli Türk milletinin geçmişte yabancıların boyunduruğu altında ezildiğini ve beceriksiz bir yönetim tarafından idare edildiği iddia edilmektedir. Kitaba göre İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Mustafa Kemal tarafından eleştirilmesi İTC'nin "Yahudi masonlarından" teşkil olunmasında yatmaktaydı. Atatürk'ü böylece Yahudi düşmanı olarak göstermeye çalışan yazar, kitabını Türkiye'deki varsayılan Yahudi düşmanlığının kanıtlamak için kullanmıştır.

Mustafa Kemal'in katıldığı savaşlarda gösterdiği askeri dehasını öven yazar, Alman -Türk ittifakında meydana gelen anlaşmazlıkları ise görmezlikten gelmeyi tercih etmiştir. Yazarın Nasyonal Sosyalist ideolojisine göre yapılan vurgularda savaşta yenik düşen bir halk, anlaşmaların sayesinde değil ancak kendi kuvvetini kullanarak istiklale ulaşabilecektir; Almanya'nın revizyonist politikası haklı olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca kitap, Alman revizyonist dış politikasını Türk dış politikasına bağlamaya çalışmaktadır. Rössler, Atatürk'ün -tarihi gerçeğin aksine-

⁴²⁶Fritz Rössler, Kemal Pascha, Leipzig, Kittler Verlag, 1934, s. 23

demokrasiye olumlu bakmadığını iddia etmektedir. Rössler, Atatürk'ün inkılâplarından ziyade Türkiye'nin sözde Yahudiliğe karşı yürüttüğü mücadelesinden bahsetmektedir. Kitabın içeriği esasında gayet belirgindir: Atatürk'ü tanıtmaktan ziyade, Nasyonal Sosyalist ideolojiyle bürünmüş bir hayali“önder“ portresi çizilmek istenmiştir. Sonuç olarak yazar Atatürk'ün kişiliğini, askeri dehasını ve ekonomi politikasını Nazi Almanya'sının ideolojik perspektifinden değerlendirmektedir. Rössler'in kitabı propaganda yönünden mühim bir belge teşkil etmektedir, ayrıca yazar Alman devleti ve NSDAP partisi tarafından da aktif olarak desteklenmiştir. Bu bağlamda Rössler, 1933 yılında Türkiye'ye bir seyahat da planlamıştır, bahse konu seyahat tezimizin üçüncü bölümünde ele alınacaktır.

Atatürk hakkında daha farklı bir kitap, Hanns Froembgen tarafından kaleme alınmıştır. „Kemal Atatürk-Soldat und Führer“ adıyla 1936 yılında basılan ve 1937 yılında İngilizceye çevrilen kitap, roman üslubunda yazıldığından tarih kitabından ziyade bir hikâye kitabını andırmaktadır. Yazar, Nasyonal Sosyalist görüşleri kitabında, Rössler kadar açık propagandaya başvurmadan, temel olarak önder ve ırk ilkesini savunarak belli etmiştir.⁴²⁷ Her şeyi kontrolü altında tutan lider, (Atatürk) milletin ırki özelliğinden doğan gücünü yeniden keşfedip bu sayede kendi isteğine dayanarak, yeni bir toplumu inşa etmektedir. Gazi'nin askeri kişiliğine ağırlık veren kitap, Türk İnkılâbı'nı olumlu bir şekilde izah etmektedir. Kitabın en belirgin özelliklerinden biri, Türk-Alman dostluğunu fazlasıyla büyütüp pek gerçekçi olmayan bir tarihi arka plan olarak ortaya koymasıdır. Şahıslar kitapta adeta birer roman kahramanı gibi hareket etmektedir. Kitabın amacı tarihi veya bir hikâyeyi anlatmaktan ziyade Önder/ Führer modelini okuyucuya sunup Atatürk ile devrin radikal liderleri arasında bir paralellik kurmaktır. Parlamenter sistemi açıkça aşağılayan yazar, Atatürk'ün siyasetini “Antidemokratik “olarak göstermek istemektedir. Yazar tarihi olaylardan ziyade okuyucunun dikkatini çeken hayali sahneler canlandırıp, Atatürk'ü bu diyalogların merkezine çekmektedir. Atatürk'e atfedilmiş gibi gösterilen ancak çoğu hayali olan bu diyaloglarda Atatürk genel itibarıyla kısa, sert, çarpıcı ifadeler kullanıyor. Nasyonal Sosyalist ideallere göre hareket eden, benzer yöntemleri kullanan bir Atatürk imajını canlandırmaya çalışan yazar, her yönden kendi Führer örneğini çağrıştırmaya çalışmaktadır. Savaş

⁴²⁷Hanns Froembgen,(çeviri:Kenneth Kirkness), **Kemal Atatürk. A Biography.**, Londra, Jarrolds Publishers, 1937, s. 41

meydanlarında tek başına karar veren Gazi, Nasyonal Sosyalist ideolojiyle uyum içinde gösterilerek “mason” ve “Yahudi” komplosuna karşı hareket etmektedir. Örneğin, yazar Halide Edip Adivar, kitapta “aktif Yahudi” olarak gösterilmektedir. Özet olarak, kader tarafından seçilen lider (Atatürk), Türk Milletinin geleceğini kendi ellerine almıştır, halk ise sadece onun emirlerini takip eden bir kitle olarak sunulmaktadır. Froembgen’in eserinde Atatürk’ün politikası, adeta Nasyonal Sosyalist yönetim modelinin bir kopyası gibi gösterilmekte. Atatürk ve Türkiye imajı “Nasyonal Sosyalist filtreden geçmiş” şekliyle yansıtılmaktadır.

“Kamal Atatürk” adlı, Hermann Melzig tarafından 1937 yılında yayınlanan kitap farklı bir karaktere sahiptir. Yazar birçok Türk ve yabancı kaynaklardan yararlanarak objektif bir değerlendirme yapmayı amaçlamıştır. Melzig, öbür Alman yazarların aksine, daima olayların tarihi arka planını okuyucuya aktarmaya gayret etmektedir. 1937 yılında yazılmış olmasına rağmen, Nasyonal Sosyalizm’in etkisi altında kalmayarak Atatürk’ün hümanist yönünü esas alan, bu devir için sıra dışı olan bu kitap, Atatürk’ü demokrat bir lider olarak tanımlamaktadır.⁴²⁸ Yazar, Atatürk’ün askeri kişiliğinden övgüyle bahsetmekle beraber onu daha ziyade sivil bir devlet yöneticisi olarak göstermeyi tercih etmiştir. Melzig’e göre Atatürk, Hitler gibi dokunulmaz bir lider olmaktan ziyade halkın derin sevgisi, güveni ve uyandırdığı hayranlıkla siyasetini başarıyla yürütebilmekteydi. Melzig, Atatürk’ü tarihten ders alan az sayıda devlet adamından biri olarak tanımlamaktadır. Yazar, Gazi’nin gerçek büyüklüğünü, sorumluluk duygusunda göstermiştir.

Yazarın sergilediği Dünya görüşü Hitler’in Nazi ideolojisiyle tamamen ters düşmektedir. Buna rağmen Alman devletinin bu kitabın yayınlanmasına müsaade etmesi dikkate şayandır. Kitapta sunulan Atatürk tanımı diğer Almanca kitaplara nazaran çok farklıdır. Kendi hayatını sadece çok sevdiği halkın geleceğine adanmış yılmaz bir rehber, iyi niyetli, tecrübeli bir öğretmen gibi sunulan Atatürk, Nasyonal Sosyalist lider idealinden oldukça uzak bir şahıs olarak gösterilmiştir. Devrin diktatörleriyle Atatürk’ün arasında derin bir farkın mevcut olduğunun altını çizen yazar, Gazi’nin insan sevgisini ve barışseverliğini de övgüye değer bulmaktadır. Kitapta çizilen Atatürk portresi, yüreği vatan ve insan sevgisiyle dolu olan,

⁴²⁸Hermann Melzig, **Kemal Atatürk. Untergang und Aufstieg der Türkei**, Frankfurt, Frankfurter Societaets Druck, 1937, s. 264

barışsever ve ileriye yönelik bir siyaset takip eden büyük bir devlet adamının tarifidir.

Ele aldığımız bütün eserlerde Atatürk olumlu bir şekilde anlatılmıştır. Nazi ideolojisinin ağır bastığı kitaplarda ise Atatürk'ün siyasi kişiliği Nasyonal Sosyalizm ile uyum içinde gösterilmiştir. Bu bağlamda, Naziler tarafından benimsenen “Yahudi düşmanı” imajı da Atatürk'e yakıştırılmaya çalışılmıştır. Bu tür mekanizmalara başvurulmamış olsaydı, Nazi propagandası Atatürk imajını başarıyla kullanamazdı. Almanların Türklere savaşta kazanılan zaferden dolayı duydukları derin hayranlık bütün kitapların başka bir ortak özelliğidir. Von Mikusch ve Melzig'in kitaplarında objektif bir yaklaşım hâkim olurken, diğer yazarlar daha çok kendi ideolojilerini yaymayı tercih etmişlerdir. Melzig'in kitabı istisnadır, çok sayıda kaynak kullanan yazar Atatürk'e farklı bir bakışla yaklaşmaktadır. İçeriği ne olursa olsun, bu kitaplar sayesinde Atatürk'ün o devirde pek çok insanın dikkatini çektiği anlaşılmaktadır. Almanya'nın ilgisi belirtilen nedenlerden dolayı Atatürk'ün askeri başarılarına yoğunlaşmış bulunuyordu. Türk inkılâbı, devrin Alman basımında yoğun ilgi görmesine rağmen kitaplara beklendiği kadar yansıtılmamıştır

Diğer taraftan Almanya, Türkiye ve Atatürk konulu faaliyetleri kendi açısından eleştirel olarak ele almaktaydı. Berlin'deki “Yurtdışında yaşayan Almanlar Derneğinde”, Dr. Stein adlı bir şahıs tarafından Atatürk'ü öven bir konuşmanın yapılması, şekil olarak fazla itaatkâr ve abartılı biçimde Türkiye'ye yaranmak maksadıyla yapılmış olmasından dolayı olumsuz bir girişim olarak değerlendirilmişti.⁴²⁹ Stein'in konuşmasını şahsi çıkar ve Türkiye'de ün kazanmak maksadıyla yaptığını tahmin eden diplomat Pader, “Almanlar arasında abartılı Türk hayranlığının” “yaygın ve tanınmış bir hastalık” olduğunu belirterek, nükteli ve eleştirel yaklaşımıyla Türkiye'nin Almanya'daki yüksek itibarını eleştirmiştir.

Buna rağmen, kitaplarda geçen “Atatürk” anlatımı, Almanya'da Türkiye ve Atatürk imajının gayet olumlu olduğunu göstermektedir. Bu da, yeni rejimin propaganda çalışmalarının başka bir yansımasıydı. Bu propagandanın ana hedefi Türkiye'den ziyade Alman halkının ta kendisiydi. Türkiye ve Atatürk sevgisi

⁴²⁹ PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei, 14.3.1933, III O 790, eing. III O 900 16.3. 1933

Nasyonal Sosyalizm tarafından kendi hükümet modeline uygun olarak yansıtılmıştır. Yine de Almanya’da devam eden olumlu “Türkiye imajı” şüphesiz her iki ülkenin ilişkilerini olumlu olarak etkilemiştir. Atatürk biyografileri ise bu amaca ulaşabilmek için uygun bir vasıta gibi görünmekteydi. Yine de vurgulanmalıdır, Almanya’da Nasyonal Sosyalistlerin iktidara geçişinden sonra bu tür kitaplar Türk kamuoyundan ziyade Alman kamuoyuna yönelikti. Nihai hedef, yeni ideolojinin üstünlüğünün kendi milletine kanıtlanmasıydı.

Almanya basını, bir yandan Türkiye konulu yazıları bazen Türkiye’nin talebiyle olası düşmanvari portreleşmelerden uzak tutmaya gayret gösterirken diğer yandan, dış politik emellerine ulaşabilmesi için hiç bir ögeyi kontrolsüz bırakmamak arzusundaydı. Örneğin, NSDAP’ın yayın organı olan “Völkischer Beobachter” gazetesinde Çanakkale Savaşlarını anlatan ve bir Alman gazi tarafından kaleme alınan, muhtemelen Türkiye’yi veyahut Türk savaş stratejisini olumsuz olarak yansıtacak bir makalenin yayınlanmasına engel olunmaya çalışılmıştır. Öbür tarafta, NSDAP Dış İlişkiler Dairesi Başkanı Rosenberg bizzat, Ruşen Eşref tarafından kaleme alınan Atatürk kitabının Almanca ’ya çevrilmesini tavsiye edip, bu şekilde karşılıklı münasebetlere katkıda bulunmaya çalıştı.⁴³⁰

Gerekli olduğunda Alman basını Türkiye’de olumsuz olarak algılanabilecek yazılardan tamamen vazgeçmiştir. Tefik Rüştü (Aras) Völkischer Beobachter gazetesiyile yapılan ancak (belgede belirtilmeyen) bazı sebeplerden dolayı yayınlanma durumunda karşılıklı ilişkilerine zarar verme olasılığı olan bir makalenin yayınlanmaması uygun görülmüştür. Belirtilmelidir ki, Aras gazete ile kendi isteğiyle görüşmüştü ancak kendisi daha sonra, makalenin olumsuz sonuçlar doğurabileceği şüphesini ima etmiş görünmektedir. Bu durum Almanya’nın aktif imaj ve propaganda politikası bir tarafa, Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkiye’nin siyasi etkisinin de belirli bir seviyede olduğunu, yaptırım gücüne sahip olduğunu da göstermektedir.⁴³¹

⁴³⁰PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 10.01.1933, Ankara’dan çekilen Telgraf No.11 -10.01 (246)

⁴³¹PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 15.03.1933, III O 946

3.3. Bilimsel işbirliği: Türkiye'deki Alman misafir akademisyenler

Bilimsel işbirliği ve akademik seviyedeki temaslar konum itibarıyla propaganda çerçevesinde ayrı bir yere sahiptir. Yabancı bilim adamlarının Türkiye'ye sığınması, resmi görevle Alman devlet ve üniversitelerince Türkiye'de görevlendirilen profesörlerin durumu baştan itibaren siyasi bir karakter taşımaktaydı. Ancak 3. Reich, yurtdışında bulunan akademisyenlerini kontrol etmek gayretindeydi. Bu tür girişimlerinin siyasi krizlere yol açmaması için daha diplomatik ve bireysel yollar seçilmiştir. Almanya'nın bu konuda nispeten diplomatik davranmasının sebeplerini anlayabilmek için Türk-Alman bilim tarihine kısa bir bakış elzemdir. Almanya ve Türkiye'nin askeri ve diplomatik alanlarında yıllardan beri geleneksel olarak olumlu gelişen Türk-Alman münasebetlerinin kültürel boyutu dikkate şayandır. Türk tarafı, kendine yakın gördüğü Almanya'nın bilim Dünyasındaki saygın yerinden istifade etmek arzusundaydı ve 19. Yüzyıldan beri öncelikle askeri bakımından, daha sonra genel eğitim bakımından da Alman bilim Dünyasıyla aktif bir şekilde bağlarını pekiştirmeye çalıştı. Bunun ilk örneği 1835-1839 yılları arasında genç bir Prusyalı teğmen olan Helmuth von Moltke'nin padişah Mahmut II.'in arzusuyla Prusya askeri misyonunun başındaki eğitim ve danışma faaliyetleridir.⁴³²

Prusya'nın ve 1871 yılında kurulan Alman İmparatorluğunun Osmanlı Devletindeki eğitim faaliyetleri kendini özellikle askeri alanda göstermekteydi, askeri okullarda Müşir (Mareşal) Colmar von der Goltz'un etkisi belirgindi.⁴³³ Subay eğitiminde kullanılan kitapların kısmen Almanca olması münasebetiyle orduda Alman diline yönelik merak pekiştirildi. Osmanlı Devleti ise karşılıklı askeri münasebetleri geliştirmek için ciddi bir atılımda bulunmuştur. Bu çerçevede, Krupp gibi büyük Alman silah fabrikalardan silah ve askeri teçhizat temin edildiği gibi, 1880 yılında karşılıklı askeri münasebetleri kurumsal haline getirmek maksadıyla Alman kurmay subaylarından Dreysse Paşa, İstanbul'a gelmiştir. 1882 yılında ise Almanya'dan gelen ve Osmanlı ordusunun tanziminde yardımcı olunacak ilk Alman

⁴³²Helmuth Graf von Moltke, **Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839**, Berlin-Posen Bromberg, Verlag Ernst Siegfried Mittler, 1841, s.IV

⁴³³Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz, **Denkwürdigkeiten**, Berlin, E.S. Mittler & Sohn, 1929, s.119

askeri heyeti faaliyetlerine başlamıştır.⁴³⁴

Almanya'nın kısa zamanda iktisat, bilim ve teknoloji sahasında gösterdiği hızlı ilerleme de Alman eğitim sistemine yönelik ilgiyi sadece Osmanlı Devletinde değil, bütün Dünya'da yükseltti.⁴³⁵

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı hükümeti, yüksek eğitim kurumlarının seviyesini yükseltmek amacıyla müttefik Almanya'dan, Osmanlı Devletinde ders verebilecek misafir profesörlerin istihdamı için resmi talepte bulundu.⁴³⁶ Almanya ise bu talebi gayet olumlu karşıladı, zira Almanya, bilim adamlarını yurtdışına göndermekle kültür sahasında etkisini yükseltebilirdi. Üstelik Birinci Dünya Savaşı Almanya tarafından "Kültür Savaşı" olarak ilan edilmişti. Temasların sonucu olarak yirmi bilim adamının İstanbul'a gönderilmesi Almanya'da memnuniyetle karşılandı.⁴³⁷ Alman Devleti tarafından gönderilen bu profesörlerin faaliyetleri savaşın sona ermesiyle bitti zira Mondros Mütarekesinin sayesinde resmi görevlerde bulunan Alman vatandaşlarının Türkiye'yi terk etmesi istenmekteydi.* 1920'li yıllarda bireysel olarak veyahut üniversiteler arasında münasebetlerin sonucu olarak Türkiye'ye gelen Alman profesörler yine Türk eğitim müesseselerine gelerek özellikle ziraat ve tıp sahasında faaliyet gösterdi.⁴³⁸

Atatürk, Türk inkılâbını daha sağlam temellere yerleştirmek maksadıyla, eğitim kurumlarına vermiş olduğu önemin çerçevesinde yeni Türk bilim insanları yetiştirecek modern bir üniversitenin altyapısını oluşturmaya kararlıydı.⁴³⁹ Bu bağlamda Atatürk, yabancı uzmanların bilgisinden de istifade ederek, Darülfünun 'da birçok reform girişimleri başlattı.⁴⁴⁰ Bazı fakültelere yabancı hocaların getirilmesi de kararlaştırıldı. Üniversite Reformu için kapsamlı bir rapor talep eden meclis komisyonu, bu görevi tanımış İsviçreli Pedagog Malche'ye verdi. Profesör Malche, Nasyonal Sosyalist Almanya'da siyasi görüşlerinden veya Yahudi kökenlerinden

⁴³⁴Kemal Beydili, a.g.e., s. 492

⁴³⁵Philipp Blohm, **Der taumelnde Kontinent. Europa 1900-1914.** ,Münih, DTV,2011,s. 28

⁴³⁶Ali Arslan, **Darülfünun'dan Üniversiteye**,İstanbul, İstanbul Kitapevi, 1995, s.39

⁴³⁷Tebliğ, yazar belirtilmemiştir, (Denkschrift): "**Deutsche Universitaetsprofessoren in Konstantinopel**",İstanbul,yayinevi yok,1918,s.7

* Türk-Alman bilimsel ilişkileri için bkz. : Kemal Turan ,**Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi**, İstanbul, Ayışığı Kitapları, 2000

⁴³⁸Johannes Glasneck, a.g.e., s. 183

⁴³⁹Şerafettin Turan, a.g.e., s. 76

⁴⁴⁰Ali Arslan, a.g.e.,s. 263

dolayı artık üniversitelerde istihdam edilmeyen bilim adamlarının Türkiye'ye çekilmesinde etkin bir rol oynamıştır.

7 Nisan 1933'de Almanya'da kabul edilen "Memurluğun İhyasına Dair" mevzuatının sayesinde (Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums) memurluk vasfı ideolojik esaslara bağlandı. Üniversitelerde istenmeyen unsurları tasfiye edebilmek için de kasıtlı bir şekilde kullanılan bu kanun birçok akademisyenin Almanya'yı terk etmesine ve Türkiye gibi ülkelere sığınmalarına zemin hazırladı.⁴⁴¹ Atatürk'ün önderliğinde inkılâp yolunda hızla ilerleyen Türkiye, Almanya'daki mecburi beyin göçünü kaliteli elemanları Türkiye'ye çekmek için fırsat olarak değerlendirdi.⁴⁴² "Gurbette bulunan Alman Bilim adamları Derneği" (Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler im Ausland) Profesör Schwartz adlı şahsın girişimleriyle Türk makamların dikkatini kendilerine mecburen yurt dışında iş arayan Alman bilim adamlarına çekmeyi başarmıştı.⁴⁴³

Notgemeinschaft'in Türkiye ile ilgili çalışmalar ise Alman makamların şüphesini çekmiştir. Almanya Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Türkiye'nin Alman eğitim ve öğretim uzmanları istihdam etme girişimleri hakkında ve bahse konu kuruluşunun (Notgemeinschaft) Türk makamlarıyla ne tür ilişkisi içinde olduğu konusunu araştırmak için girişimde bulunmuştur.⁴⁴⁴

Alman akademisyenlerin geçici de olsa emin bir iş ortamı, Türkiye'nin ise kalifiyeli bilim adamlarına ihtiyaç vardı. Yapılan anlaşmaların sayesinde her iki tarafının gereksimleri dikkate alınmıştı. Misafir bilim adamlarına Türkiye standartlarına göre dolgun bir maaş verilecekti, ayrıca oturma müsaadesi sağlanacaktı. Misafir profesörlerden üç sene içerisinde Türkçeyi ders verebilecek

⁴⁴¹Herbert Scuria/ K.D.Grothusen (Ed.), **Der Scuria-Bericht : Bericht des Oberregierungsrates Dr.rer.pol. Herbert Scuria von der Auslandsabteilung des Reichserziehungsministeriums in Berlin über seine Dienstreise nach Ankara und İstanbul vom 11.-25. Mai 1939 : Die Tätigkeit deutscher Hochschullehrer an türkischen wissenschaftlichen Hochschulen**, , Frankfurt a. Main, Dağyeli Verlag, 1987, s. 33

⁴⁴²Şerafettin Turan, a.g.e., s. 78

⁴⁴³Fritz Neumark, **Zuflucht am Bosphorus: deutsche Gelehrte, Politiker und Künstler in der Emigration 1933-1953**, Frankfurt, KnechtVerlag,1980., s. 12

⁴⁴⁴PA AA J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.4, VI "Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara", von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), Reich u. Preuss. Min. f. wiss. Erz. u. Bild., W III b 5003, E III a, 21.01.1936, VI W 827 (27.01.1936)

seviyeye kadar öğrenmeleri beklenildi, ayrıca kendilerine tercümanlar tahsis edilmiştir.⁴⁴⁵

Elbette Türkiye, gelen bilim adamlarının Alman devletiyle barışık olmadığı pekâlâ farkındaydı ve Alman-Türk münasebetlerinin zarar görmemesi için misafir profesörlerin siyasi faaliyetlerde bulunmaları yasaklanmıştı. Alman hükümeti, çok sayıda muhalif bilim adamının Türkiye'ye yerleşmesini olumsuz bir gelişme olarak nitelendirmekle beraber açık bir protestodan geri durmuştur.⁴⁴⁶

Alman profesörlerin yanında, öğretmenler de Alman devletince Türkiye'ye resmi olarak görevlendirilmiştir. Örneğin, beden eğitimi öğretmeni Kurt Dainas, 1932 yılında Türkiye'deki beden eğitimin gelişiminde yardımcı olmak için Ankara'ya çağırılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı daha sonra, Dainas'dan beden öğretmenlerin eğitimi için bir eğitim planı oluşturulmasını talep etmiştir ve kendisine bu görevin icrası için yetki de vermiştir. Öğretmen Dainas, faaliyetlerini tanıtırken, Alman sistemi ve müfredatını uygulamakla “Alman kültür emeğini” ve Alman “emeğinin kalitesine” dikkat çektiğini özellikle vurgulamıştır.

Dainas, çalışmalarının sayesinde Beden Eğitimi Yüksek Enstitüsü kurabileceğini ümit etmiştir. Dainas'ın çalışmaları iki yönden dikkate şayandır. Bir tarafta, Türk spor hayatının gelişiminde Alman katkısı, ayrıca Almanya'nın bu çalışmalar sayesinde proaktif olarak Türkiye'deki etkisini arttırmak istediğini görmektedir.⁴⁴⁷ Diğer yandan, Almanya'nın bu tür faaliyetleri, Hitler'in iktidara gelmesinden önce başlattığını ve özellikle spor sahasında doğrudan ideolojik bir gayenin güdülmediği ortaya çıkmaktadır. Sporun yanında teori, temel tıp bilgileri, pedagojik ve dil derslerinin yanında, ülke çapında spor müsabakalarının düzeltilmesi ve “milli oyunlarının” / müsabakalarının yapılması için de eğitim verilmiştir.*

⁴⁴⁵ Neumark, a.g.e. s. 16

⁴⁴⁶ Scuria, a.g.e. ,, s.100

⁴⁴⁷ Barch NS 12/581, (150-NSLB) tarih yok

* Milli bir spor bayramı ile o güne mahsus spor müsabakaları/yarışları öneren öğretmen Dainas'ın bu önerisini Hitler'in iktidara gelmesinden önce yaptığını altı çizilmelidir. Bundan ötürü 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramının ilhamını “devrin otoriter rejimlerinden aldığını” savı geçerli sayılmaz

Öte yandan Almanya, Türkiye'deki Alman kültür siyasetinin genel durumunu ve misafir profesörlerin faaliyetlerini tetkik etmek için Almanya Eğitim Bakanlığı Başmüşaviri Dr. Herbert Scurla'yı görevlendirmiştir

3.4. Türkiye'de Alman kültür tanıtımı: Bestekâr Paul Hindemith

Kültür sahasında da geniş yankı bırakmış inkılâp politikası, Almanya için yeni kapıların açılmasına da sebep olmuştur. Almanya Türk Talebeleri Genel Müfettişi görevinde bulunmuş, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığında görevli Genel Müdür Cevat Bey (Dursunoğlu)*, Milli Eğitim Bakanı Saffet Bey (Arıkan)* nezdinde Türk müzik reformunun icrası konusunda Rus ve Fransız önerilerine karşı Almanlardan da istifade etmek için girişimde bulunmuştur. Ancak Saffet Bey, Almanlarla devamlı çalışmak için, müzik sahasında Türkiye'de çok beğeni toplanmış Profesör Hindemith* ile beraber çalışma şartını koşmuştur.⁴⁴⁸ Türkiye'de müzik eğitimi ve müziğin gelişiminde önemli katkılarda bulunmuş bestekâr Profesör Paul Hindemith, siyasi konumundan dolayı Almanya resmi makamlarınca çok güvenilir bir kişi olarak değerlendirilmemiştir. Buna rağmen Almanya Devlet Müzik Meslek Odası, Alman Dışişleri Bakanlığına rapor iletip, Hindemith'in faaliyetlerinin Türkiye'deki Alman kültür çalışmaları için çok olumlu olduğundan Hindemith'e sahip çıkmak için tavsiyede bulunmuştur.

Belirtilmelidir ki, Hindemith muhalif tavrına rağmen Berlin Müzik Yüksek Okulundaki görevinden uzaklaştırılmamıştır ve Alman Devleti tarafından Türkiye'deki çalışmaları için izinli sayılmıştır. Yine de Hindemith, Hitler tarafından "Kültür Bolşevik" olarak görülmüştür. Buna rağmen, Almanya Devlet Müzik Meslek

*Mehmet Cevat Dursunoğlu: 1892-1970. Almanya'da Birinci Dünya Savaşında eğitim görmüş pedagog. Erzurum kongresine katılmıştır, Milli Eğitim Bakanlığında müfettişlik ve müdürlük görevlerinde bulunmuştur, daha sonra milletvekili oldu. Almanya'da Türk Öğrenci Birliğinin müfettişiydi

*Saffet Arıkan 1942 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyeti Berlin Büyükelçilik görevinde bulunmuştur

*Paul Hindemith (1895-1963): Alman müzisyen ve bestekar, Berlin Müzik Okulunda profesörlük yapmıştır. 1935-1937 yılları arasında bir kaç kez Türkiye'ye gelip, Devlet Konservatuvarının ve Türk müzik hayatının gelişiminde önemli rol oynamıştır. 1940 yılında ABD'ye yerleşmiş Hindemith, savaştan sonra Almanya'ya dönerek, dünyaca meşhur orkestra şefi olmuştur.

⁴⁴⁸J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.1, VI "Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara", von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4- Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), Telegram Nr. 101 vom 12/7, 12.07.1935, VI W 7070 (15.07.1935)

Odası, raporunda Hindemith'in uğraşından ötürü Türkiye tarafından Almanya'dan çok sayıda enstrümanın temin edildiği, kendisinin dolaylı olarak Alman müzik enstrümanı üretimine destekte bulunduğu, ayrıca Hindemith'in sayesinde 16 Alman müzik öğretmenin Türkiye'de çalıştığını altı çizilmiştir. Raporla ayrıca, Hindemith'in Almanya'ya geri döndüğünde, kendisine yardımcı olunması tavsiye edilmiştir. Özet olarak, Hindemith'in Alman kültür çalışmaları için çok kıymetli bir hizmet sergilediğini izah edilmiştir.⁴⁴⁹

Hindemith, Milli Eğitim Bakanlığının talebi üzerine Türk müzik hayatının gelişimi hakkında rapor yazmıştır, kendisi ayrıca Almanya Devlet Müzik Meslek Odası'na Türkiye'deki faaliyetleri hakkında rapor hazırlamıştır. Raporla, Türk hükümetinin ve Milli Eğitim/ Kültür Bakanlığında* Genel Müdürü M. Cevat'ın (Dursunoğlu) kendisine güvenip destekte bulunduğu, Türkiye'deki Alman müzik çalışmaları Alman devletinin desteğiyle Fransız ve Sovyet rekabetine karşı başarıyla ilerlediğini belirtilmiştir. Hindemith ise kendi çapında Türkiye'de müzik eğitim faaliyetlerine destek verdiği gibi (Devlet konservatuarının gelişiminde Hindemith'in rolü büyüktür) kendi imkânlarıyla Türk halkına klasik müziğini sevindirmek için hem konser düzenlemiştir hem de Türk müzik severlerine Alman müziğini ve besteleri tanıtmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Hindemith, müzik sahasında Sovyetlerin faaliyetlerine de dikkat çekmiştir. SSCB'nin kültür sahasında büyük paraları sarf ederek, Türk kamuoyunu kendine doğru çekmeye çalıştığını ifade etmiştir. SSCB'nin Türkiye'de (özellikle Ankara ve İzmir'de) kendi sanatçılara konser düzenlettirdiği, salonları kiralayıp gazetelere ilan verdikleri, hatta Hindemith'in çalışmalarını başarısız kılmak için kendi sanatçılarının faaliyet sürelerini uzattıklarını, ancak buna rağmen daha mütevazı Alman müzik faaliyet ve konserlerinin Türk kamuoyunca gerçekten beğenildiği de belirtilmiştir. O yüzden Hindemith, Türkiye nezdinde sahip olduğu güven ve sempatiye atıfta bulunarak, Alman devleti tarafından kendisine destek vermesini rica etmiştir.⁴⁵⁰

Alman Bilim ve Eğitim Bakanlığı ise, Almanya Devlet Müzik Meslek

⁴⁴⁹PA AA R 64 136, Dosya No. yok, Mikrofiche J 7397-7401, L 329 A, 18.06.1935 (01.07.1936, VI W 6566/35)

* (Cevat Dursunoğlu Milli Eğitim Bakanlığında görevliydi. Burada kullanılan belgede ise, Cevat Dursunoğlu'nun Kültür Bakanlığında görevlendirildiğinden bahsedilmektedir)

⁴⁵⁰PA AA R 64 136, Dosya No. yok, Mikrofiche J 7397-7401, L 329 A, 18.06.1935 (01.07.1936, VI W 6566/35) (Ek dosya, Hindemith faaliyet raporu/Bericht über meine Tätigkeit in der Türkei)

Odasının yazısına müteakip, Hindemith'in faaliyetlerinden haberdar olduğu, kendisini “gelecek kış yarıyılında” tekrar istihdam edilebileceğini bilgisini Alman Dışişleri Bakanlığına iletmiştir.⁴⁵¹ Bakanlık ayrıca, Hindemith'in Türkiye'deki görevini uzatmasına, bu görevin geçici bir mahiyeti taşımak kaydıyla, sıcak bakacağı ve kendisine tekrar izin tanınabileceğini Dışişleri Bakanlığına bildirmiştir.⁴⁵² Görünen şu ki, Almanya, Türkiye'de etkisini artırabilmek için rejime muhalif kişilerden de bazen istifade etmiştir.

Hindemith tarafından Türk müzik reformu için hazırlanan programın devam edebilmesi için, Genel Müdür Cevat (Dursunoğlu) Alman makamları ile tekrar temasa geçmiştir. Ankara'da görevli Büyükelçilik Müşaviri Fabricius, bu görev için Berlin Müzik Genel Müdürü Praetorius'un başvurusunu önermiştir. Bu bağlamda, Türk müzik hayatının gelişim sürecinde Almanya'nın etkin konumunun devamı sağlanılmak istenmiştir.⁴⁵³ Ancak, Praetorius Cumhurbaşkanlık Senfoni Orkestrasının şefliğini kabul etmiştir, Hindemith ise Şubat 1936 yılında tekrar Ankara'ya gelebileceğini beyan etmişti. Yine de Almanya'nın müzik konusunda muvafık olmadığını söyleyemez: Prof. Lohmann uzman öğretmeni göreviyle Devlet konservatuarında göreve başlamıştır, onun yanında bir Alman bayan asistanının daimi göreve getirilebileceğini belirtirken, Cumhurbaşkanlık Senfoni Orkestrasına 12 Alman müzisyenin iştiraki da kararlaştırılmıştır.⁴⁵⁴

3.5. Alman Devletinin misafir profesörlerle çekişmesi ve Scurla Raporu

1939 yılı 11-25 Mayıs arasında İstanbul ve Ankara'yı kapsayan resmi bir seyahate çıkan Dr. Scurla, edindiği bilgileri kapsamlı bir raporda topladı. Scurla raporunda GESTAPO (Alman gizli polis teşkilatı) ve Alman konsolos makamlarının

⁴⁵¹J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.1, VI “Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara”, von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), D. Reich, und Preuss. Min. für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung, V a Nr. 2141 M, 22.07.1935, VI W 7636/35 (26.07.1936)

⁴⁵²J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.1, VI “Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara”, von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), D. Reich, und Preuss. Min. für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung, V a 2204 M, 27.07.1935, VI W 7773 (30.07.1935)

⁴⁵³PA AA J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.4, VI “Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara”, von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), A 961/35, 19.10.1935, VI W 11398 (26.10.1935)

⁴⁵⁴PA AA J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.4, VI “Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara”, von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), B 983/35, 25.10.1935, VI W 11587 (30.10.1935)

belgelerini de kullandı. Raporunu hazırlarken Scurla, Türk makam ve üniversite görevlileriyle mülakatlar düzenledi, bizzat Milli Eğitim Bakan Dr. Reşit Galip ile görüştü. Almanya tarafından resmi görevle Türkiye'ye atanan Alman profesörler ile Türkiye'ye iltica eden profesörler genellikle Scurla'ya karşı farklı bir tavır sergilenmişlerdir. Almanya'nın oluruyla Türkiye'ye yerleşen eğitim görevli ile profesörler Scurla'ya karşı daha olumlu yaklaşırken, Türkiye'ye siyasi nedenlerden ötürü iltica eden muhalif profesörler Scurla'ya olumlu tepki göstermemişlerdir.

Alman akademik kurumları ise 1935 yılından itibaren Türkiye'de bulunan resmi görevle gelen Alman bilim adamları teşvik etmeye çalışmışlardır. O yönden, burs ve araştırma işlemleri destekleyen Deutsche Forschungsgemeinschaft (Almanya (Bilimsel) Araştırma Cemiyeti) Alman Dışişleri Bakanlığı ile beraber çalışmıştır. Deutsche Forschungsgemeinschaft, proaktif girişimlerde bulunup, Alman Dışişleri Bakanlığının desteğiyle Alman akademisyenlerin Ankara Ziraat Enstitüsünde istihdamı için koordinasyon çalışmaları da yürütmüştür.⁴⁵⁵ Örneğin, Alman akademisyen Dr. Kramer'in, enstitüde öğretim üyesi olan Prof. Zahn'ın yanında çalışabilmesi için burs için destek talep edilmiştir.⁴⁵⁶ Dışişleri Bakanlığı ise "resmi" Alman profesörlerin sayısını artırabilmek için meseleyi takip etmiştir. Nihayetinde, Bakanlık, faaliyetlerinin başarıyla sonuçlandığı, Kramer'e burs ve istihdam için gereken zeminin hazırlandığına dair görüş beyan etmiştir.⁴⁵⁷

Scurla raporunun en ilginç yönü, şüphesiz Almanya Eğitim Bakanlığınca hazırlanan ve Scurla'nın seyahati esnasında Alman Konsolosluğu vasıtasıyla Türk Üniversitelerinde görevli olan bütün Alman vatandaşlarına dağıtılan ve doldurulması istenen anket formuydu. Anket, günün Alman bilimi anlayışı ve genel siyasete Nazi ideolojisinin etkilerini açıkça yansıtmaktadır. Sorular ise aynen şöyleydi:

1. Ari* mısınız?(Şahsın Yahudi olup olmadığı soruluyor)
2. Ari olmayan kişilerle ailevi bağlantınız var mı?

⁴⁵⁵PA AA R 64 136, Dosya No. yok, Mikrofiche J 7397-7401,Dr.Fi/Fa.-Dortige Nummer VI W 4653, 02.07.1935 (04.07.1935) VI W 6663

⁴⁵⁶PA AA R 64 136, Dosya No. yok, Mikrofiche J 7397-7401, 6462/Fo. Dr.Fi./Ba./Abschrift, 07.06.1935

⁴⁵⁷PA AA R 64 136, Dosya No. yok, Mikrofiche J 7397-7401,, zu VI W 6663 (ek), 11.07.1935,(11.07.1935)

*"Ari" sözcüğü o günlerin anlamıyla Yahudi olmayan "saf kan"Almanları tasvir ediyordu

3. Eşinizde Ari olmayan kişilerle ailevi bağlantılar var mı?
4. Memurluk ıslah kanunundan dolayı emekliye sevk edildiniz mi?⁴⁵⁸

Anket formu Scurla'nın en önemli çalışma yöntemi idi. Verilen cevaplara göre ampirik bir istatistik çıkarmaya çalışan Scurla, Türkiye'de görevli Alman bilim adamlarının ve ailelerinin profilini çıkartmaya çalışmıştır.

Rapora göre, Alman profesörleri üniversiteleri tamamen Alman standart ve gereksinimlerine göre yönetmeye çalışınca Türk hükümeti ve üniversiteler bunu onaylanmamıştı.⁴⁵⁹ Çok sayıda yabancının etkili olması siyasi ve akademik çevrelerde rahatsızlık yaratmıştı ve Türk Milli Eğitim Bakanlığı buna karşın Türk vatandaşlarını kollamaktaydı. Bu durum, Almanya için esasında olumluydu: misafir profesörlerin etkisi bu şekilde azaltılabilirdi. Dil sorununu da aşamayan ve tercüman vasıtasıyla ders vermeye mecbur olan Alman profesörler de engellerle karşılaşmış görünüyorlardı.⁴⁶⁰

Scurla'nın raporuna neden ihtiyaç duyulduğunun Türkiye'de bulunan Alman akademisyenleri arasında meydana gelen kutuplaşmalardan belli olmaktadır. Türkiye'ye resmi görevle atanmış Alman profesörleri baştan beri Alman devleti ile koordinasyon içinde bulunarak sayılarını artırabilmek için faaliyette bulunmuşlardır. Alman profesörlerin yoğun olarak bulunduğu Yüksek Ziraat Enstitüsü o yönden örnek teşkil etmektedir. Yüksek Ziraat Enstitüsü rektörü Prof. Dr. Falke, Alman Dışişleri Bakanlığına mektup yazarak, 1 Ekim 1935 tarihinden itibaren öğrenci sayısının 420'den 540'e yükselteceğini bildirerek, bu çerçevede iki yeni Almanca öğretmenin istihdam edileceğini bildirmiştir. Kendisi Bakanlıktan, öğretmenlerin maaşına Bakanlığınca yapılan ek maaş ödemelerinin (ayda 100 Türk Lirası ve seyahat masrafları) devamı için talepte bulunmuştur. Mektupta ayrıca 1 Ekim 1935'te İstanbul-Bahçeköy'de kurulması planlanan orman fakültesinden bahsedilmiştir. İlk başta 60 öğrenci ile eğitim faaliyetlerine başlaması planlanan fakülte için bir

⁴⁵⁸Scurla, a.g.e., s. 39

⁴⁵⁹PA AA R 104798 Akten betr. Innere Politik, Parlaments-und Parteiwesen in der Türkei 2.6.36-7.10.40 Bd 1 Pol 7 24 Politik Türkei 5,17.11.37, A 2186/37

⁴⁶⁰Scurla, a.g.e., s. 44

Almanca öğretmenlerin istihdamına ihtiyaç duyulacağını da belirtilmiştir.⁴⁶¹ Almanca öğretmenlerin istihdamı çerçevesinde başvuruda bulunan emekli Almanca öğretmeni Dr. Krampe randevu için Alman Dışişleri Bakanlığına çağırılmıştır.⁴⁶² Bu suretle, eğitim-öğretim kalitesinin yüksek seviyede tutulmak istenmiştir.

Scurla'nın değerlendirmesine göre "resmi görevli" Alman profesörlere Türkiye kötü davranmıştır; zira birçoğunun iş anlaşmaları-mültecilerin aksine yenilenmemiştir.⁴⁶³ Türkiye'nin Nazi ideolojisine bağlı olan bilim adamlarına karşı temkinli yaklaştığı Scurla'nın raporunda çok belirgin olarak yer almaktaydı. Bununla beraber "resmi" Alman profesörlerinin siyaset dışında problemler de mevcuttu.

3.6. Alman devletinin "kendi" profesörlerine destek faaliyetleri

Alman makamları, Türkiye'de resmi görevde bulunan profesörlerin güncel sorunlarıyla da ilgilenmişlerdir. Örneğin, Saksonya (bölgesi) Maliye Bakanlığı, 1926 yılından beri Ankara'da Tarım Bakanlığında danışman olarak görevli Profesör Bernhard'in maaşından, kanunda belirtilmiş hududunu aşmadığından, ek vergi kesilmesine gerek olmadığına dair beyanatta bulunmuştur.⁴⁶⁴ Profesör Bernhard, Türkiye'de Ormancılığın gelişiminde çok önemli katkılarda bulunup ilk Türk Orman Kanununun hazırlanmasında da büyük bir rol oynamıştır.⁴⁶⁵ Almanya Maliye Bakanlığı da bu önemli konuyu ele alıp, vergi konusunda ancak "Alman gelir vergisine tabi" ödemelerinin matrah olarak vergilendirileceği, bundan ötürü Türkiye'de görevli profesörlerin muaf tutulacağını bildirmiştir.⁴⁶⁶ Bu tür detaylar

⁴⁶¹J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.1, VI "Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara", von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), Yüksek Ziraat Enstitüsü Rektörlüğü, sayı 2080, (tarih yok) VI W 6813 (08.07.1935)

⁴⁶²J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.1, VI "Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara", von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), u VI W 6813 10.08.1935, (13.08.1935)

⁴⁶³Scurla, a.g.e., s. 101

⁴⁶⁴J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.1, VI "Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara", von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), Saechs. Min. f. Volksbildung, H: 15 b In 21, zu VI W 859/35, 09.07.1935, VI W 7283 (18.07.1935)

⁴⁶⁵Metin Özdoğan, **Abdi Ekizoğlu, Cumhuriyet dönemi ormancılığında katkısı olan yabancı uzmanlar**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi dergisi : seri B, c. 44, s. 1-2 (1994)*, s. 14

⁴⁶⁶J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.1, VI "Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara", von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), Reichsmin. Der Finanzen, A 4051- 7738 I B, 23.07.193 VI W 7560 (25.07.1935)

önemsiz gibi görünmektedir, hâlbuki Alman devleti, kendi profesörlerine, Türkiye'de resmi görevlendirmelerini cazipsiz kılmamak için elinden geleni yapmıştır ve bu suretle “resmi” Alman etkisini güçlendirmeye çalışmıştır.

Yüksek Ziraat Enstitüsünde Alman akademisyenleri arasında meydana gelmiş anlaşmazlıklarını bertaraf etmek amacıyla, Alman İçişleri Bakanlığında görevli Genel Müdür Dr. Friedrich Weber'in Ankara'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁶⁷ Ancak, Türk “makamlarının dikkatini çekmemek için”, kendisine esas amacından başka “resmi olarak” ülkede bulunan Ziraat ve Baytarlık müesseselerinin araştırma görevi verilmiştir.⁴⁶⁸ Anlaşılan şudur, Almanya, Türkiye'nin özellikle eğitim sahasında her türlü yabancı müdahaleye ve etkilenme girişimine kesinlikle karşı çıktığının farkında idi. Almanlar arasında meydana gelen anlaşmazlık ve bu meseleleri “çözme” girişimleri de müdahale olarak değerlendirilebileceğinden Almanya, kamu görevlilerine “düşük profil takma” talimatını vermiştir. Alman Dışişleri Bakanlığına ve Almanya İstanbul Başkonsolosluğuna gönderilen bilgi notunda ise, seyahatin “parti meselesi” olduğu ve talimatın Devlet Bakanı Hess tarafından verildiği belirtilmiştir.⁴⁶⁹ Ayrıca, Almanya Ankara Büyükelçisi von Keller,* Ziraat Yüksek Okulunun “Türk kurumu olma hasebiyle”, Weber'in görevinin “çok kritik olacağını” da altını çizmiştir.⁴⁷⁰ Bu suretle, Türkiye'de bulunan Alman profesörlerine ne kadar ehemmiyet verildiği tekrar görünmektedir.

Kimi misafir profesörlerin faaliyetleri de Almanya tarafından zararsız olarak nitelendirilmiştir. Örneğin, klasik filoloji kürsüsünde görevli olan Profesör Rohde anket formunu doldurmayı reddetti. Rhode'nin Yahudi bir bayanla evli olması da eleştiri konusuydu. Ancak, Scurla Rhode'yi farklı bir değerlendirmeye tabi tuttu:

⁴⁶⁷PA AA J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.2, VI “Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara”, von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara) A 1605/35, 23.09.1935, VI W 10326 (28.09.1935)

⁴⁶⁸PA AA J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.2, VI “Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara”, von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), 05.09.1935, VI W 9710 (13.09.1935)

⁴⁶⁹PA AA J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.2, VI “Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara”, von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), Abschrift AA VI W 9710, 16.09.1935 (ek)

* Rupprecht von Keller (1873-1960): Alman diplomat, 1935-1938 yılları arasında Almanya Ankara Büyükelçisi görevini ifa etmiştir.

⁴⁷⁰PA AA J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.4, VI “Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara”, von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), A 1787735, 26.10.1935, VI W 11558, (31.10.1935)

1938 yılında Rohde'ye Almanya'daki üniversitelerde eğitim verme yasağı konulduğu için tepki vermiş olabileceğini varsaydı. Ancak, bu tepkinin ideolojik bir tarafı yoktu, zira Profesör Alman devletinin aleyhine hiçbir faaliyette yer almamıştı. Scurla'ya göre Rohde prensip olarak Alman vatanseverdi; şayet Alman devleti, Rohde'ye elini uzatırsa kendisini geri kazanmak mümkündü.⁴⁷¹ Alman yetkililerin Türkiye'deki mültecileri değerlendirmelerinde, Nasyonal Sosyalist İdeolojinin ağır bastığını söylemek mümkündür. Buna rağmen Almanya, Türkiye'de bulunan ve açıkça Nazi karşıtı olmayan insanlara açık bir kapı bırakmayı tercih etmiştir.

Bununla beraber Almanya, Türkiye'deki resmi muhataplarını da dolaylı veya dolaysız olarak etkilemeye çalışmıştır. Örneğin Scurla, Atatürk'ün özel doktorlarından Dr. Asım Arar'ı Alman dostu olarak göstermişti.⁴⁷² Bunun sebebi, Arar'ın üniversite hastanelerinde Yahudilerin fazla istihdam edilmesine karşı çıktığı düşüncesiydi. Hâlbuki bahse konu hastanede Yahudi asıllı profesörler mevcuttu. Scurla yine de ısrarla, "Yahudilerin" Türk hastanelerinde istenmediğini savunmaktaydı. Oysa Türk hükümeti genel olarak, aynen öbür Avrupa devletleri gibi büyük bir Yahudi mülteci akımından korkmaya başlamıştı ve bundan dolayı yabancıların Türkiye'ye girişini sınırlandırmıştı. Scurla raporuna göre misafir profesörlerin ekseriyeti Yahudi asıllıydı. Buna karşın, Alman Dışişleri Bakanlığının raporları bu durumun aksini işaret etmektedir.⁴⁷³

Scurla, özellikle İstanbul Üniversitesi'nde görevli olan misafir profesörleri büyük problem olarak algılamıştı. Scurla'nın ifadesine göre boş kürsülere "sadık" Almanları getirtme girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Scurla bunun sorumlusu olarak Ankara'yı değil "Üniversitede örgütlenen mülteci çeteleri" göstermekteydi.⁴⁷⁴ Hâlbuki Türk hükümeti bilinçli olarak Nazi ideolojisinin fazla etkin olmasını arzu etmeyip ırk ve din gözetilmeksizin çağdaş bir eğitim sistemi oluşturabilme potansiyeline sahip olan bütün ilim adamlarına kollarını açmıştı.⁴⁷⁵ Türk hükümetinin devamlı Nazi eğilimlere karşı çıkması Alman muhalifler tarafından takdirle karşılanmıştır. Elbette Almanya, bu görüşü paylaşmıyordu.

⁴⁷¹Scurla, a.g.e. S. 103

⁴⁷²Scurla, a.g.e. S. 106

⁴⁷³PA AA R 104799 Pol 7/25 Politik Türki betr. Judenfragen 1.2.38 d b Ankara A 240/38

⁴⁷⁴Scurla, a.g.e. S. 110

⁴⁷⁵Neumark, a.g.e. s. 161

Scurla'nın Türkiye'deki Almanları kontrol altına alma girişiminin başarısızlığını şu sebeplere bağlayabiliriz: Scurla özellikle Türk yetkililerin psikolojik yapısını ve sahip olduğu diplomatik yetenekleri göz ardı etmiş görünmektedir. Almanya ile resmi ilişkilerini yüksek seviyede tutmaya gayret eden ancak aynı zamanda Türkiye'ye çağırılan profesörlere de serbest çalışma olanağı sağlamaya kararlı olan Türk yetkilileri, üniversitelerde meydana gelebilecek olası bir ideolojik çatışmaya yol açmak istemediler. Nasyonal Sosyalist Almanya ise, Türkiye'deki misafir profesörlerin Almanya'nın imajını kontrolsüz bir şekilde yansıttığından, kendi propaganda tekeline tehlikede görmekteydi.

Aynen Scurla gibi, Türkiye'de bulunan Alman akademisyenleri hakkında bilgi vermek için görevlendirilmiş Kültür Bakanlığı Müşaviri Dr. Löffler, 1935 yılında Ankara'ya seyahat etmiştir. Löffler, izlenimleri hakkında kısa bir rapor kaleme almıştır. Yüksek Ziraat Enstitüsünün yanında Ankara'da kurulacak Tıp Fakültesinde de Alman akademisyenlere istihdamın açılması beklenildiğinden, uygun adayların birçoğunun ise aile sahibi olduğundan, Alman Büyükelçiliğinin çocuk bakım ve eğitim meselesinde el atması için tavsiyede bulunmuştur.⁴⁷⁶ Türk makamları geçmişte yabancı okulların açılmasına sıcak bakmamıştı. Löffler, yeni Milli Eğitim Bakanının (Saffet Arıkan) "belki daha olumlu bir tavrı göstereceğini" belirterek bu taktirde Ankara'da Büyükelçilik bünyesinde Alman çocuklara daha iyi eğitim hizmeti verip verilmeyeceği hususunda görüş talep etmiştir.

3.7. Alman Büyükelçiliği, bilimsel işbirliği ve misafir profesörleri

Almanya, bilim kültür faaliyetlerinde gerekli olduğunda siyaseti saf dışı bırakmıştır. Örneğin, Prusya Ekonomi Bakanlığı, 1935 yılında yayınlanan bir kararname ile Prusya'da bulunan kamu kuruluşlarına, Türkiye gibi dost ülkelere bilimsel çalışmalara destek olmak amacıyla bilimsel yayınlarının iletmesini kararlaştırmıştır.⁴⁷⁷ Böylece kamu kuruluşları (örneğin Prusya Jeolojik Kurumu)

⁴⁷⁶PA AA J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.2, VI "Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara", von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), MinRat. dr. Löffler/Betr. Deutscher Unterricht in Ankara, 30.08.1935, VI W 9255 (02.09.1935)

⁴⁷⁷J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.1, VI "Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara", von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), Abschrift A 1017/35, Preuss. Geolog. Landesanstalt, Gesch.Z. IIIk 3930/35, 17.05.1935

Türkiye'ye kitap hediye etme kararında bulunmuşlardır.⁴⁷⁸ Teklif, Türk Dışişleri Bakanlığınca olumlu olarak karşılanmıştır. Numan Menemencioğlu tarafından imzalanan teşekkürnamesine müteakip Almanya İstanbul Başkonsolosluğu, kitapların gönderimi ve ilgili kamu kurumlarına Almanya Ekonomi Bakanlığı vasıtasıyla Türkiye adına şükranlarını iletmek için gerekli adımların atılması için girişimde bulunmuştur.⁴⁷⁹

Almanya, bu tür kitap bağışlarda bulunurken, gereken mesafenin tutulmasını da istemiştir. Alman kütüphane uzmanı Uhlen dal'ın kütüphanecilik hakkında sunum yapmak üzere planlanan Ankara seyahati, Almanya Ankara Büyükelçiliği tarafından uygun olarak değerlendirirken, o esnada daha fazla kitapların hediye edilmesine sıcak bakılmamıştır. Sebep olarak, Türkiye'de bu tür girişimlerinin olağan olarak karşılanmaması ve Türkiye'ye resmi görev ile görevlendirilen Alman profesörlerinin “kıymetinin Türkiye tarafından doğruca anlaşılmasının gerekli olduğu” beyan edilmiştir.⁴⁸⁰

Alman Dışişleri personeli bazen de, Hitler hükümeti ile problemlili olan ve Türkiye'de “misafir profesör” statüsünde olan kişilere yardımcı olmaya çalışmıştır. Örneğin Müşavir Fabricius, Alman Dışişleri Bakanlığınca gönderilen resmi bir yazıda, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünde görevli Profesör Gerngross'un, Alman vatandaşlığından çıkartıldığını ve kendisine destek için başvurduğunu belirtmiştir. Ayrıca Grossmann'un önceden planlanan Almanya seyahatinin problemlili olabileceğini belirtilmiştir.⁴⁸¹

Grossmann, Avusturya vatandaşı idi ve 1931 yılında Alman vatandaşlığına alınmıştır. Alman vatandaşlığından çıkartılma kararından çok üzüldüğünü belirten Grossmann, Avusturya ordusunda Cihan Harbinde Almanya'nın saflarında katılıp

⁴⁷⁸J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.1, VI “Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara”, Abschrift A 1255/35, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekaleti, 1347049, 02.07.1935

⁴⁷⁹J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.1, VI “Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara”, von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), A 1255/35, 08.07.1935, VI W 7050 (13.07.1935)

⁴⁸⁰PA AA J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.2, VI “Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara”, von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), A 1563/35, 23.09.1935, VI W 10391 (30.09.1935)

⁴⁸¹J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.1, VI “Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara”, von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), A 1400/35, 01.08.1935, VI W 7957 (05.08.1935)

çeşitli madalyalara sahip olduğu, ayrıca kendisine daha Mayıs 1935 yılında Almanya Ankara Büyükelçisi von Rosenberg tarafından “Almanya Muharip Gaziler Şeref Madalyasının” takdim edildiğini belirtmiştir. Grossmann ayrıca NSDAP tarafından Ankara’da da başlatılan kış yardım kampanyasına da katılmıştı. (Winterhilfswerk) Fabricius, konu hakkında hukuki bir yorum yapmaktan uzak durmuştur. Bununla beraber, Grossmann’ın iyi referanslara sahip olduğunu vurgulamıştır. Fabricius ayrıca, Grossmann’ın Aryen olmadığını (Grossmann’ın ailesi Yahudilikten Katolik mezhebine geçmişti) ve Almanya’da mesleki geleceğinin da olmayacağını belirtmiştir. Bu suretle Fabricius, imkânları çerçevesinde Alman devleti ile birey arasında mutabakat yolunu açık tutmaya çalışmıştır.

Fabricius’un Profesör Gerngross’a sahip çıkma girişimi nihayetinde başarılı olmuştur. Önce, Almanya Bilim ve Eğitim Bakanlığı, Gerngross’un Berlin Teknik Yüksekokulunda 1913 yılından beri daimi profesör olarak görevde bulunduğunu belirtmiştir. Bu mühimdi, zira bu şekilde kendisinin her yönden Almanya’ya bağlı olduğu ve Alman vatandaşlığına usulen geçtiğini ispat edilmiştir.⁴⁸²

Dışişleri Bakanlığının Alman polisine gönderilen bir raporda, Gerngross’un Almanya’nın resmi göreviyle Türkiye’de Yüksek Ziraat Enstitüsünde bulunduğu ve kendisine “mülteci” ve muhalif gözüyle bakılmayacağını beyan edilmiştir.⁴⁸³ Ancak Gerngross için en mühim belge, Berlin Emniyet Müdürlüğü tarafından ele alınmıştır. İçişleri Bakanlığına gönderilen ve ilgi olarak Dışişleri Bakanlığına iletilen belgede, Alman vatandaşlığından çıkartılma kararı geri alınmıştır. Kararda, Gerngross’un Türkiye’deki resmi konumunun Bakanlığınca bilinmediği, ilgili dosyalarda yanlışlıkla “mülteci” olarak gösterildiği, “mülteci” kaydının da silineceği açıklanmıştır. Kararda ayrıca, Gerngross’un yeni rejime karşı herhangi bir faaliyette bulunmadığını belirtilmiştir.⁴⁸⁴ Dışişleri Bakanlığının ve özellikle Fabricius’un talebi

⁴⁸²J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.1, VI “Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara”, von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), D. Reich, und Preuss. Min. für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung, W III b 4053 -35 Z II, 16.08.1935, VI W 8520 (17.08.1935)

⁴⁸³J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.1, VI “Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara”, von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), III O (çizilmiş) 13.08.1935, VI W 8627 (20.08.1935)

⁴⁸⁴J 7402-7406 No.lu fiş ve R 64137, f.1, VI “Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara”, von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4-Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara), Der reichs,und preuss. Min. d. Inneren, I Sta Gerngross (2), 19.08.1935, VI W 8651 (20.08.1935)

sayesinde Gerngross Alman vatandaşı kalabilmiştir. Alman Dışişleri memurlarının siyasi yelpazesinin Hitler zamanında da geniş olduğu, hepsinin Nasyonal Sosyalist görüşünü tamamen benimsemedikleri ve zor durumda kalan vatandaşlarına da sahip çıktıklarını görünmektedir.

3.8. Alman Profesörlerin mirası ve Türkiye'deki tepkiler

Yabancı bilim adamlarının Türkiye'ye getirilişi hem Türk basınında hem akademik ve bürokratik çevrelerde tartışmalara sebep oldu. Darülfünunda görevlerini kaybeden veya üniversitelerde kalıp yabancılara nazaran daha düşük maaş alan birçok Türk akademisyen, yabancı öğretim elemanlarını doğal olarak rakip gözüyle değerlendirdi.⁴⁸⁵ Bütün sorunlara rağmen Alman profesörler görev aşkları ve çalışkanlıklarıyla sempati topladı.⁴⁸⁶ Almanya ise Alman devleti tarafından atanan "resmi" profesörlerin Türkiye'deki konumuna büyük ehemmiyet attetti. Sıhhiye Vekili Refik Saydam 1937 Ocak'ında Berlin'e gelerek "Zehirli Gazdan Korunma" kongresini ziyaret etti.⁴⁸⁷ Alman makamları ise Bakanın resmi misafir olarak karşılanmaması nedeniyle, Türkiye'deki Alman "resmi görevli" profesörlerin konumunun olumsuz etkilenebileceğinden endişe etmeye başladı. Her ne kadar bu korku gerçekleşmediyse de Almanya'nın hassasiyeti belli olmuştu.

Almanya elbette Türk üniversitelerde etkili olmak istemiştir ancak doğrudan müdahil gibi görünmekten çekinmiştir. Ocak 1937 yılında Berlin'e gelmiş Sıhhiye Vekili Dr. Refik Saydam, Ankara'da yapılması planlanan sıhhiye kongresinde Bakanlıkta görevli Alman Profesör Gottschlich'in konuşmacı olarak yer almasını rica etmiştir. Gottschlich, mülteci değildi, Alman devletinin oluruyla Türkiye'de göreve başlamıştı ve görevin uygun olup olmadığı konusunda Alman Büyükelçiliğinin görüşünü talep etmiştir. Ancak, Profesör Gottschlich, görüş isteğinin Türk tarafından gizli tutulmasını rica etmiştir çünkü Almanya'nın konumunu ifşa etmek istemedi. Alman Büyükelçiliği, konuyu Türkiye'de bulunan Alman profesörler hakkında rapor hazırlanmış Dr. Scurla'ya iletmeyi uygun gördü. Dr. Scurla buna istinaden, gizli

⁴⁸⁵Ernst E. Hirsch, *Aus des Kaisers Zeitendurch die Weimarer Republik in das Land Atatürks: eine unzeitgemässe Autobiographie*, Münih, J. Schweizer Verlag, 1982, s. 194

⁴⁸⁶Ernst E. Hirsch, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye Üniversitelerinin gelişmesi*, cilt 2, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1950, s. 1135

⁴⁸⁷PA AA, 842 Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1936, Pol. VII 23, Politik R 104797, 09.12.1936 (19.01.1937), Pol VII 57

ibaresiyle tasnif edilen cevabında, Gottschlich'in güvenilir ve rejime yakın olduğu, konuşmanın yapılmaması için herhangi bir sebebin mevcut olmadığı, bilakis Gottschlich'in Bakanın isteğini reddetme durumunda Almanya'nın konumunu olumsuz olarak etkilenebileceğini belirtmiştir.⁴⁸⁸

Sonuç itibarıyla Alman misafir profesörler Türk üniversitelerinde derin izler bıraktılar. 1933 ve 1953 arasında toplam 166 Alman Profesör Türkiye'de ders verdi.⁴⁸⁹ Hukuk sahasında Prof. Hirsch, iktisat sahasında ise profesörler Röpke ve Neumark yeni yorumlar geliştirdiler.⁴⁹⁰ Eski misafir profesörlerin yorumuna göre İkinci Dünya Savaşında hiçbir ülke Türkiye kadar mülteci bilim adamlarına cömert davranmamıştı.⁴⁹¹ Alman propagandası bakımından ise misafir profesörlerin varlığı bir olumsuzluktu. Misafir profesörlerin Atatürk'ün emriyle gelmiş olması ve Türkiye Cumhuriyetinin resmi misafiri konumları Alman makamların hareket alanını oldukça daraltmıştı.

3.9. Türkiye'de yaşayan Almanlar: ideolojik çekişmeler

Almanya Ankara Büyükelçisi Rosenberg tarafından, 5 Aralık 1934 tarihinde Almanya Gizli Polisine (Gestapo) gönderilen bir belge, Alman bilim adamlarının kendi hükümeti tarafından nasıl fişlendiğini göstermektedir. Türkiye'de, Tarım Bakanlığında danışman olarak görevlendirilen Profesör Gustav Gassner, Büyükelçi von Rosenberg'e yaklaşıp destek için başvuruda bulunmuştur. Profesör Gassner, kendisine Türkiye'de bulunan bazı Almanlar tarafından kötü muamele yapıldığından şikâyet etti.⁴⁹² İfadesine göre Gassner, NSDAP Ankara teşkilatıyla çalışmak istemiş ancak siyasi geçmişi yüzünden kendisine yönelik "dedikodular" oluşturulmuştu. Belirtilmelidir ki, NSDAP Türkiye'de de bir yurt dışı teşkilatı kurmuştu. Yurtdışında sürekli yaşayan Alman vatandaşlar bu teşkilata üye olabilirdi. Ancak Gassner, geçmişte Nazi partisine yakın değildi ve bundan ötürü kendisine pek itibar

⁴⁸⁸PA AA R 60598 Kult. W Akten betr. Geheime Verschlussachen des Referats Kult W, Band 1 Wissenschaft, Forts. Band 2 von VI W 6 g 1935 bis Kult W 5A1 g 1937, Geheim, WS Nr. 31/37 g II Ang. (Geheim) Kult W 409 g (14.07.1937), 13.07.1937

⁴⁸⁹Hikmet Birand, **Die Entwicklung des Hochschulwesens in der Türkei und der deutsche Beitrag dazu**, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1960, s. 26/27

⁴⁹⁰Birand, a.g.e. s. 212

⁴⁹¹Sergi kataloğu, **Haymatloz-Exil in der Türkei 1933-1945**, Berlin, 2000 s. 11

⁴⁹²PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 05.12.1934, A 2006/34

gösterilmemiştir. Bundan ötürü Gassner, Büyükelçi von Rosenberg 'ten referans istemiş ve yeni Alman rejimi ile arasının düzeltilmesini rica etmiştir. Büyükelçi, bunun üzerine Gassner'in Türkiye'de sevilip sayıldığını, Alman vatanseveri olduğunu ve Almanya'ya karşı herhangi bir karşı propaganda faaliyetlerinde bulunmadığının altını çizmiştir. Gassner yeni Alman rejimi ile işbirliğine razı olduğu izlenimini vermiştir. Anlaşıldığı üzere Almanya eski muhaliflere de açık kapı bırakmıştır. Ayrıca yeni Alman rejimi Türkiye'de çevresi tarafından sevilen kişilere karşı alenen kötüleme girişiminden kaçınmıştır, Almanya'nın yurt dışında bulunan vatandaşlarıyla barışık olmadığı gibi bir imaj oluşturulmak istenmemiştir.

İdeolojik çekişmelerin ve Türkiye'de bulunan Almanların birbirlerine karşı siyasi entrikaları Türkiye'ye yansıtılmamaya çalışılmıştır. Alman Büyükelçisi von Rosenberg, 1933 yılı Haziran ayı Ankara'da mukim Almanların arasındaki bazı husumetlerin siyasi meselelerden kaynaklandığını belirtmiştir. Buna göre, Almanların arasında geçen bir özel kutlamada "Horst Wessel Lied" (Nazi partisinin resmi marşı) adlı Nazi marşı çalındığında Almanların bazıları ayağa kalkmamıştır. Bunun akabinde hem Nazi partisine üye olan hem de olmayan Almanları arasında polemikler yaşanmış ve Almanlar birbirlerini karalamaya başlamışlardır.⁴⁹³ Görüldüğü üzere, Almanya'daki çekişmeler Türkiye'ye de yansıtılmış bulunmaktaydı. İmaj konusunda daima titiz olan Alman makamları bu tür çekişmeleri belli etmemek, kendi siyasi faaliyetlerini de iyi bir şekilde yansıtabilmek için çeşitli yollar aramışlardır. Alman milli bayramı ve genel resepsiyonlarda, Dışişleri Bakanlığı makamlarında ve tören alanlarında, Alman milli marşından sonra "misafir milletlerin" gönlünü kazanmak amacıyla ilgili ülkelerin milli marşlarının da çalınması Dışişleri Bakanlığının 30 Temmuz 1936 tarihli ve BG-20/23 No.lu yönergesiyle kararlaştırılmıştır.⁴⁹⁴

⁴⁹³PA AA Ankara 578 B 21 Deutsche Botschaft in der Türkei-Deutsche Kolonie Ankara/Ortsgruppe der NSDAP, 23.06.1935, A 1869/33

⁴⁹⁴PA AA Ankara 578 B 21 Deutsche Botschaft in der Türkei-Deutsche Kolonie Ankara/Ortsgruppe der NSDAP, 30.07.1936, (09.08.1933)BG-20/23/ 7J. Nr.13628/36

3.10. NSDAP İstanbul İl Örgütünün Kuruluşu: Yurtdışı Teşkilatının Türkiye'deki faaliyetleri

NSDAP, 1932 yılından itibaren Türkiye'de organize faaliyet göstermiştir. Mevcut belgelere göre, İstanbul'da mukim Alman vatandaşları emekli yüzbaşı ve tüccar Bay Bengel, Bay Emil Brecht ile beraber Türkiye'de parti teşkilatı kurma teklifinde bulunmuştur.⁴⁹⁵ Bu teklif uygun görülmedi ve parti azası Franz Riener, 19.06.1932 tarihinde NSDAP İstanbul İl teşkilatının yöneticisi olarak parti merkezince atanmıştır. Aynı tarihte, Prof.Dr. Müh. Walther Ernst Kunze Ankara İl örgütünün geçici yönetici olarak atanmıştır.⁴⁹⁶ Ancak parti içi çekişmeler, personel değişikliklere yol açtı. NSDAP yurt dışı teşkilatı başkanı Dr. Nieland, Franz Riener yerine Junkers uçak fabrikasının eski müdürü Hans Sachsenberg'i NSDAP Türkiye irtibat görevlisi ve İstanbul İl örgütü lideri olarak atamıştır.⁴⁹⁷

Riener, Türk basınında propaganda yayma görevini de üstlenilmiş görünmektedir ancak fiilen yalnızca Almanca olarak yayınlanan "Türkische Post" gazetesinde reklam yapabilmıştır.⁴⁹⁸ Daha 1932 yılında, NSDAP, Alman devletinden bağımsız olarak, kendi propagandasını yapmaya çalışmıştır.

Görünen şudur, NSDAP kendi görüşünü hem Türkiye'deki Almanlar hem de genel olarak Türkiye'de de tanıtmaya çalışmıştır. Riener, ayrıca Türkiye'de Almanların arasında parti üyeliği için propaganda yapmaya çalışmıştır.⁴⁹⁹ Propaganda ise o aşamada yine daha çok Almanlara yönelik yapılmış gözükmektedir.⁵⁰⁰ İstanbul'da mukim Alman vatandaşı ve NSDAP azası Victor Maurer de propaganda konusunda çok emek sarf etmiştir.⁵⁰¹ NSDAP, Maurer'in isteği üzerine propaganda materyal da göndermiştir ancak o, kendisine verilen materyallerden pek

⁴⁹⁵Barch NS 9/337, NSDAP Reichsleitung-Reichsorganisationsleiter I-Auslandsabteilung, Levante-Asien-Schm/Da., 23.06.1932 (29.06.1932)

⁴⁹⁶ Barch, 9/337, (NSDAP Personel dairesi başkanlığı/Parti ist yönetimi-atama mektubu), 19.06.1932, 592 X

⁴⁹⁷Barch NS 9/337, (konu yok, Dr. Nieland'a mektup), 08.08.1932,

⁴⁹⁸Barch NS 9/337, (konu yok, Gregor Strasser'e mektup), 07.08.1932, (16.08.1932)

⁴⁹⁹Barch NS 9/337, (konu yok, Gregor Strasser'e mektup), 07.08.1932, (16.08.1932)

⁵⁰⁰Barch NS 9/337, (konu yok, Gregor Strasser'e mektup), 23.08.1932, (27.08.1932)

⁵⁰¹Barch NS 9/337, (konu yok, Völkischer Beobachter gazetesine mektup), 11.08.1932, (16.08.1932)

de tatmin olmamıştı.⁵⁰² Unutulmamalıdır ki, parti henüz iktidarda değildi ve maddi kaynakları sınırlıydı.

NSDAP yurt dışı ve organizasyon birimi ise propaganda materyalin sağlanma hususunda desteğini teyit etmişti, ancak yurt dışı teşkilatının kendi inisiyatifiyle “adeta diplomat gibi” propaganda yapma girişimlere karşı çıkmıştı. Kısacası, propaganda yalnızca merkezin oluru ve talimatıyla yapılmalıydı. NSDAP Türkiye teşkilatı sorumlusu ve Junkers uçak fabrikasının eski Türkiye müdürü Hans Sachsenberg'e göre Maurer sadık olmakla beraber çok hırslı ve duygusal bir kişiliğine sahipti. Maurer'in, ancak doğru yönlendirildiğinde iyi hizmet verebileceğinin altı çizilmiştir. Ayrıca, basına ve Türk makamlarına yönelik bağlantılarının genellikle üyelerince abartılı olarak yansıtıldığını belirtilmiştir. O yönden parti merkezi ile Maurer arasında çekişmeler meydana gelmişti. Maurer, Türkische Post'in yalnızca Almanlarınca okunmadığı, verilen bilgi ve reklamın sayesinde hareketi tanıttığını iddia etmişti. Maurer'in Türkische Post gazetesine yönelik girişimlerinin istenilen seviyede olmadığını, gazetenin Alman Büyükelçiliğın kontrolün altında olduğunu da eklenilmiştir. Bu suretle, Nazi hareketinin iktidara gelmeden evvel Türkiye'de çok fazla etki sahibi olmadığını söylenebilir. Yurt dışı propaganda konusunda, Nasyonal Sosyalist Partisinin “sol ve ılımlı kanadının” başı olan, aynı zamanda organizasyon işlerinden sorumlu Gregor Strasser'i* muhatap olarak seçilmesi dikkate şayandır.

NSDAP İstanbul İl örgütünün kuruluşu esnasında ideolojik çekişmeler rol oynamış gözükmektedir. 1932 yılında NSDAP, genel seçimlerde bir hezimet yaşamıştır. NSDAP organizasyon ve teşkilatlandırma sorumlusu Gregor Strasser'e sahip çıkan belirli bir taraftar kitlesi, Strasser'in konuşmalarını İstanbul'daki Almanların arasında yaymak istemiştir. Strasser, propaganda sorumlusu Dr. Goebbels'e karşı, diğer Alman partiler ile beraber koalisyon kurma önerisini savunup, partinin daha ılımlı ve organize bir siyaseti görüşünü beyan etmiştir. Bu anlaşmazlık parti içi krize dönüşüp, nihayetinde Strasser'in yenilgisiyle bitmiştir.

⁵⁰²Barch NS 9/337, NSDAP Reichsleitung/Reichspropagandaleitung, Uabt. Auskunft, Schl./Schö., 03.09.1932 (05.09.1932)

* Gregor Strasser (1892-1932): eski subayı ve Nazi ideologu, 1932 yılında kadar NSDAP teşkilat ve organizasyon sorumlusuydu. Strasser, partinin sol kanadını temsil etmekle beraber, daha ılımlı bir siyaset anlayışı da savunmuştur. Parti içi krizinden sonra etkisi bitmiştir, 1934 yılında “Röhm krizi” çerçevesinde infaz edilmiştir.

Strasser, 1934 yılında öldürülmüştür.⁵⁰³ Almanya'da Hitler-Strasser rekabeti böylece İstanbul'a da yansımış görünmektedir. İl örgütünde meydana gelmiş personel değişikliği, o bakış açısından da değerlendirilebilir.

1932 yılında İtalya, Balkanlar ve Türkiye'de bulunan NSDAP İl örgütleri daha partinin Hamburg örgütü tarafından idare edilmişti. Ancak Münih'te bulunan NSDAP yurt dışı ve basın teşkilatı, idareyi kendi eline almak için talepte bulunmuştur. Propaganda işlerinin tek elden yapılması daha uygun olarak görülmüştür.⁵⁰⁴ 1 Ekim 1932 tarihinde gerçekleştirilen, NSDAP yurt dışı teşkilatının Münih'teki organizasyon merkezine bağlanmasıyla NSDAP Türkiye teşkilatı da Münih'e bağlanılmıştır.⁵⁰⁵

NSDAP İstanbul İl Örgütü ise Ağustos 1932 yılında İstanbul'da kurulmuştur ve Victor Maurer geçici başkan vekili olarak atanmıştır. NSDAP o aşamada maddi zorluk çekmiş gözükmemektedir ve Türk makamlarınca da pek hoş karşılanmamıştır. Maurer, Merkez'e gönderilen raporunda “maddi ve resmi/polis makamları ile mevcut sorunlardan dolayı” teşkilat lokantasının mevcut olmadığı belirtmiştir. Bu problemden ötürü Maurer, teşkilatıyla İstanbul'da faaliyet gösteren “İstanbul Alman Futbol Kulübüne” katılmaya karar vermiştir. Teşkilatlanma sürecinde bu şekilde yer sorunu aşılacak istenmiştir.⁵⁰⁶ Bu şekilde, Türkiye'de mevcut dernek kanununa riayet edilmiştir. Öbür tarafta, Alman Futbol Kulübü o ana kadar siyasi değil, yalnızca spor ile ilgilenen bir teşkilat idi. Maurer, Kulübe sızıp onu kendi hedefleri doğrultusunda kullanmak istemiştir. Riener'in azledilemsine sıcak bakmayan Maurer ayrıca parti üyeliğine kabul konusunda aday adaylar için “iki kefil” prensibini oluşturmuştu; kendi ifadesine göre İstanbul'da yerleşik bazı kişiler yalnızca menfaat uğruna partiye üye olmak istemiştir. Sonraki yıllarda Türkiye'de mukim Almanların arasında NSDAP üyeliği gerçekten daha çok kariyer gelişimi çerçevesinde değerlendirilebilir. İstanbul İl örgütündeki çekişmeler de sona ermiş görünmektedir. Hans Sachsenberg, NSDAP İstanbul İl Örgütü başkanı olarak göreve başladıktan sonra parti merkezi Türkiye'deki teşkilat üzerinde tam kontrolü sağlamıştı, ne şahsi ne de ideolojik

⁵⁰³ Udo Kissenkoetter, *Gregor Strasser und die NSDAP, (Schriftenreihe der Vierteljahresreihe zur Zeitgeschichte 37)* Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1978, s. 194

⁵⁰⁴ Barch NS 9/337, NSDAP Reichsleitung/Pressestelle, D./Sch., 12.09.1932 (13.09.1932)

⁵⁰⁵ Barch NS 9/337, Dr.Gl/Ma., 27.09.1932

⁵⁰⁶ Barch NS 9/337, (konu yok, Dr Nielandt'a mektup-NSDAP istanbul İl Örgütü kuruluşu), 23.08.1932, (16.08.1932)

çekişmeler bundan sonra belirgin bir rol oynamıştır. NSDAP, Alman devleti ile paralel olarak hareket edip, yurt dışında yerleşik Almanları kontrol edebilme bakımından da rol oynamıştır.

NSDAP Türkiye İl örgütünün kuruluşu hakkındaki belgeler, partinin iktidara gelmesinden önce de Türkiye'de faaliyet göstermeye çalıştığını ancak Türklerden ziyade Almanlara hitap ettiğini söylenebilir. Türkiye'nin yabancı siyasi partilerinin ülkede örgütlenmesine sıcak bakmadığını de kesin olarak ifade edilmelidir. NSDAP Türkiye teşkilatı ile ilgili yazışmaların çoğu savaş şartlarından ötürü muhafaza edilmemiştir, ancak ABD işgal kuvvetleri tarafından harptan sonra oluşturulan veri tabanı, Türkiye'de bulunan Almanların arasında NSDAP teşkilatlanma seviyesi hakkında bilgi verir. Belirtilmelidir ki, elde bulunan dosyalarda parti üyelerinin doğum tarihi, adres, meslek ile parti üyelik numarası yer almaktadır. Üyelik listesinden, üyelerinin çoğunun 1933 tarihinden çok sonra partiye üye olduğunu anlaşılmaktadır. O bağlamda, kariyeri aksatmama düşüncesi olma ihtimali yüksektir.

ABD askeri makamlarınca oluşturulmuş ilk listeye göre Türkiye'de 260 parti üyesi mukim idi.⁵⁰⁷ Daha sonra oluşturulmuş ek listesinde, 62 üyenin bilgileri yer almaktadır. Bazı kişilerin isimlerinin yanından “uyarı”(warning) ibaresi yer almaktadır.⁵⁰⁸Listede yer alan bazı kişi, yalnızca aday olmasına rağmen üyelik numarasıyla da yer almaktadır. Bundan ötürü, burada elde edilen veriler kesin üyeliği değil, aynı zamanda aday adaylığını de göstermektedir. Bu çerçevede, zeyilde 50 kişi daha üye veya potansiyel aza olarak gösterilmiştir.⁵⁰⁹ Diğer bir listede 50 kişi daha olarak (adaylar hariç) parti azası olarak gösterilmiştir.⁵¹⁰ Yurt dışından Almanya'ya dönmüş parti üyelerinin isimlerin yer aldığı diğer bir listede 370 isim yer

⁵⁰⁷Barch NS 9/465, Headquarters Command, Office of the Military Government for Germany (US), 6889th Berlin Documents Center, APO 742, Nazi Party Membership Records, Turkey, 26.06.1946

⁵⁰⁸Barch NS 9/465, Headquarters Command, Office of the Military Government for Germany (US), 6889th Berlin Documents Center, APO 742, Nazi Party Membership Records, Turkey, 17.07.1946, supplementary list No 1

⁵⁰⁹Barch NS 9/465, Headquarters Command, Office of the Military Government for Germany (US), 6889th Berlin Documents Center, APO 742, Nazi Party Membership Records, Turkey, 09.10.1946 supplementary list No. 2

⁵¹⁰Barch NS 9/465, Headquarters Command, Office of the Military Government for Germany (US), 6889th Berlin Documents Center, APO 742, Nazi Party Membership Records, Turkey, 14.03.1947, supplementary list No. 3

almaktadır.⁵¹¹ Son liste de ise 5 kişi daha yer almaktadır.⁵¹² Salt parti üyeliğinin ise bütün kişilerin fanatik Nazi olduğu anlamı taşımadığını da tekrar belirtilmelidir. Bu suretle, toplam rakamından daha çok Alman devletinin ve Nazi partisinin yurt dışında ne kadar yüksek bir organizasyon seviyesine sahip olduğunu çıkartabiliriz.

3.11. Nasyonal Sosyalist Öğretmenler Birliği (NSLB): Nazi partisinin Türkiye’de faaliyet gösteren bir yan teşkilatı

Nasyonal Sosyalist Öğretmenler Birliği, NSDAP’nin yan teşkilatı olarak 1929 yılında kurulmuştur. Amacı, okulların dışında da eğitim sahasında faal olan bütün Nasyonal Sosyalist öğretmen ve eğitimleri teşkilatlandırıp ideolojiyi sağlamlaştırıp yaymaktı. Ayrıca, öğretmenlere meslek içi eğitim ve geliştirme kursları da verilmiştir. Teşkilatın merkezi Bayreuth kenti idi, yurtdışı kolları ise Giessen kentinden idare edilmiştir, bundan dolayı, Türkiye kolu da Giessen kentinden idare edilmiştir. NSLB, Hitler’in iktidara gelişinden sonra çabuk önem kazanıp resmi öğretmenler birliği statüsüne kavuşmuştur.⁵¹³ NSLB’nin önemi, eğitim sahasında etkinliğinden kaynaklanmaktadır. Öğretmenler, siyasi ve ideolojik bakımından kontrol edilmiştir, ayrıca üyelik zorunlu hale getirilmiştir. NSDAP’nin bir kolu olarak, NSLB’nin Türkiye’deki faaliyetleri, Almanya’nın yurtdışında yaşayan vatandaşları üzerindeki etkisi bakımından da önem arz etmektedir.

NSLB’nin Türkiye kolu, 1933 yılında kurulmuştur. NSLB’nin kuruluşunda ise NSDAP İstanbul İl teşkilatı önemli bir rol oynamıştır. Alman lisesinde öğretmen olarak görevli Werner Eichstedt, 31.10. 1933 tarihinde NSDAP İstanbul İl teşkilatı ile görüşerek, İstanbul’da görevli Alman öğretmenleri üyeliğe kazandırmak için faaliyetlerin yapılması önermiştir. Anlaşılan, zorunlu üyelik 1933 yılında henüz mevcut değildi.

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünde ise Alman profesörleri arasında da bir kolun kurulması için NSDAP Ankara İl teşkilatıyla temasa geçilmiştir. Ayrıca

⁵¹¹Barch NS 9/465, Headquarters Command, Office of the Military Government for Germany (US), 6889th Berlin Documents Center, APO 742, Nazi Party Membership Records, Turkey, 26.12.1946 Series II,

⁵¹²Barch NS 9/465, Headquarters Command, Office of the Military Government for Germany (US), 6889th Berlin Documents Center, APO 742, Nazi Party Membership Records, Turkey, 23.05.1947, Series II supplement I

⁵¹³ Lisa Pine, **Education in Nazi Germany**, New York NY, Berg Publishers, 2010,s.14

Eichstedt, başka şehirlerde bulunan ve Türk okullarında görevli Alman öğretmenlerinin, üyeliğinin yılda 20 Reichsmark olan teşkilata kazanılması için öneri verilmiştir.⁵¹⁴

Eichstedt'in yazısına cevaben, Giessen kentinde bulunan NSLB yurt dışı teşkilatı lideri Dr. Henss, önerilen faaliyetleri onaylayıp Türkiye'de bulunan Alman okullarının listesini talep etmiştir. Teşkilatın liderliğini nasıl oluşabileceğini, belki Eichstedt'in de görev alabileceğini belirten yazıdan ayrıca, Türk vatandaşlarıyla evli kişilerinin üyeliğinin de mümkün olduğunu anlaşılmaktadır. Bayan Hanna Hakkı Haracek (kızlık soyadı Wurmbach) öğretmen idi ve 1911 yılında bir Türk binbaşı ile evlendiğinden Türk taabiyetine geçmişti. "Has Alman soyundan" olduğu, kocasının vefat ettiği ancak tekrar Alman vatandaşlığına geçmesi takdirde Türkiye'de öğretmen olarak görev yapamayacağını belirten bayan öğretmen, NSLB'ye üye olmak istemiştir.⁵¹⁵ Talebine cevaben, Dr. Henss, üyelik için "vatandaşlığımın değil, soy konumunun belirleyici olduğundan" bu konuda sıkıntı olmayacağını belirtmiştir.⁵¹⁶

Eichstedt'in çalışmalarının sayesinde İstanbul NSLB İl teşkilatı 12.10.1933 tarihinde kurulmuştur. İstanbul'da eskiden faaliyet göstermiş Dünya (Alman) Yurt Dışı Öğretmenler Birliği (Balkanlar kolu) kendini fesh edip, kendini NSLB'e dahil etmiştir. İstanbul Alman Lisesi başöğretmeni Scheuermann, Werner Eichstaedt'i geçici göreviyle teşkilatın başına getirilmiştir.⁵¹⁷ NSLB İstanbul teşkilatının kuruluşunda, Alman lisesinin bütün Alman, ayrıca Avusturya okulunda görevli Alman öğretmenleri hazır bulunmuşlardır, sadece Aryen olmayan Dr. Stern iştirak etmemiştir. Teşekkür konuşmasında Eichstedt, grubun Almanya'nın refahı ve salahiyeti için çalışacağını, üyelerinin ise Nasyonal Sosyalist ideolojisi doğrultusunda "hakiki birer eğitmen" olacağını vurgulamıştır. Raporun ekinde, üyelik istatistikleri gösterilmiştir.⁵¹⁸

⁵¹⁴Barch NS 12/581, Werner Eichstaedt-Alman Lisesi (No. yok) 04.11.1933

⁵¹⁵Barch NS 12/581, (No.yok, Hanna Hakkı Haracek NSLB üyelik talebi)14.10.1933

⁵¹⁶Barch NS 12/581, Tgb. Nr. 108 H/R, 25.10.1933

⁵¹⁷Barch NS 12/581, Werner Eichstaedt-Alman Lisesi- Betr. Gründ. d. Schulgruppe Istanbul Gau Ausland NSLB, 14.10.1933 (25.10.1933) -tam tarih yok)

⁵¹⁸Barch NS 12/581, Ber. Lehrersitzung d. lehrkörp. d. Deut. Oberrealschule zu Istanbul 12.10.1933. , 12.10.1933 (ek belge)

NSDAP İl Başkanı Dr. Gucker, NSLB İl teşkilatının faaliyetlerin düzenlenmesinde yardımcı olmuştur.⁵¹⁹ NSLB, Nasyonal Sosyalist eğitim anlayışının yanında üyelerine hizmet içi eğitim verip kültür çalışmalarında bulunmuştur, ayrıca hizmet içi eğitim için Almanya eğitim kampları düzenlenmiştir ve üyelerine dergi göndermiştir.⁵²⁰ Yıllık ücreti daha sonra 12 Reichsmark'a indirilmiştir, kayıt parasının yüksekliği ise 2 Reichsmark idi. Üyelere ayrıca periyodik olarak ayda bir) çıkan öğretmenler gazetesi (Lehrerzeitung) gönderilmiştir.⁵²¹

Ancak NSLB'de de şahsi rekabetler meydana gelmiştir. 1933 yılında İstanbul Eichstaedt'in yerine teşkilat başkanlığına mütalip olan öğretmen Bay Mack 'ın girişimleri -Eichstedt tarafından "kıskançlık" olarak algılanmıştır. Sekiz öğretmen tarafından imzalanmış bir şikâyet dilekçesinde ise Eichstedt'in yerine Marcdk'ın görev için daha uygun olacağını belirtilmiştir. Dilekçede, parti üyelik bakımından Marck'ın en kıdemli kişi olduğuna vurgu yapılmıştır.⁵²² Şikâyet dilekçesi, teşkilatın merkezi olan Giessen kentine iletilmiştir ve merkezin çözüm bulmak için girişimde bulunması istenmiştir. Daha sonra öğretmen Mack, haksız yerde Eichstedt'in yerine geçmek istemesiyle itham edildiği, icabında parti teşkilatına şikâyette bulunabileceği belirtmiştir.⁵²³ Giessen teşkilatı, ilk başta meseleyi tatlılığa bağlanılması, sonuç itibarıyla teşkilatın birden fazla liderlere ihtiyaç duyulduğunun, Eichstedt'e şans tanınmasını ve Marck'ın farklı şekilde kullanılabileceğini belirtmiştir.⁵²⁴

Ancak NSLB Başkanı Dr. Hennis, eninde sonunda bütün talepleri sertçe geri çevirerek, çok yoğun olduğu, NSDAP İl teşkilatı başkanı yardımcısı C. Müller'e gönderilen bir yazıda, NSDAP'nin çözüm bulmak için kendi girişimde bulunmasını istemiştir.⁵²⁵ NSDAP İstanbul İl başkanı yardımcısı Dr. Müller ise, parti disiplinin her şeyden üstün olacağı, şahsi rekabet yüzünden harekete zarar gelemeyeceğini vurgulamıştır ve Eichstedt'in başkanlığını onaylamıştır.⁵²⁶ Anlaşılan şudur, kıdem bakımından üstün olan parti teşkilatının meseleye el atması uygun görülmüştür.

⁵¹⁹Barch NS 12/581, , Kulturamt NSLB/gau Ausland, Le/Kr. 08.04.1935

⁵²⁰Barch NS 12/581, Kulturamt-NSLB/Gau Ausland, Le/Rt. 18.06.1936

⁵²¹Barch NS 12/ 581, /B. 25-25, 24.05.1933

⁵²²Barch NS 12/581, (konu yok, öğretmenlerin Dr. Hennis'e şikayeti), 22.10.1933

⁵²³Barch NS 12/581,, Deut Schule Lehrer J Mack,(konu yok, Dr. Hennis'e), 06.11.1933

⁵²⁴Barch NS 12/581, Tbg. Nr. N109 H/R, 25.10.1933

⁵²⁵Barch NS 12/581, Tagebuch Nr. 222/ Dr. H/D 17.11.1933

⁵²⁶Barch NS 12/581, (konu yok-Müller cevap yazısı), 22.10.1933

Mesele ciddi bir seyir almaya başlamıştı, Türkiye'de bulunan az sayıda Alman vatandaşlarının arasında huzursuzluk yaratıldığı gibi, Nasyonal Sosyalist hareketinin imajı de zedelenebilirdi. Taleplerinin geri çevrildiğini anlaşılan toplam sekiz öğretmen tarafından imzalanmış ve teşkilat başkanı Dr. Henss'e/Henz gönderilen cevap yazısında, disipline riayet edecekleri, ancak kendilerine karşı gönderilen kıskançlık iddiasının kabul edilmez olduğunu da vurgulanmıştır.⁵²⁷

Eichstedt'ten sonra, 1935 yılında Martin Teichmann NSLB İstanbul İl teşkilatının (geçici)başkanlığına tayin olmuştur.⁵²⁸ Atama işlemlerinde NSDAP önemli bir rol oynamış görünmektedir, örneğin Teichmann'ın atamasının NSDAP İstanbul İl Başkanı Dr. Gucker tarafından onaylandığı belirtilmiştir.⁵²⁹ Bu suretle, NSLB, NSDAP'nin yurt dışı teşkilatının kontrol mekanizmaların arasında yer almıştır. NSLB'nin Türkiye'deki temsilcilikleri bu doğrultuda, sorumluluk alanlarında eğitim sahasında göreve başlamış Alman vatandaşlarının bilgileri daima NSLB merkez teşkilatına bildirmiştir. Örneğin, Ziraat Yüksek Okulunda göreve başlamış Dr. Röbert Ulshöfer'in ve yine Ankara'da öğretmen olarak göreve başlamış Dietrich Lotsch'un bilgileri merkeze bildirmiştir.⁵³⁰ Benzer belgelerin çokluğu, NSLB'nin Türkiye'deki Almanlar üzerinde belirli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Hatta Nasyonal Sosyalist ideolojisine uzak durmuş kişilerin üyeliği de zorunlu kılındığı görünmektedir, o bağlamda Prof. Karl Steuerwald'in teşkilata üyeliği muhalif konumundan dolayı örnek teşkil etmektedir. Bunun yanında, teşkilat (NSÖB/NSLB) Aryen olmayan profesörlerin kaydını da tutmuş görünmektedir.⁵³¹ Öbür tarafta NSLB, yurt dışında yaşamış ve Almanya'ya geri dönen öğretmenlere yardımcı olmaya da çalışmıştır.⁵³² Örneğin, Türkiye'de 1929-1933 yılları arasında öğretmen olarak görev yapmış ve Almanya'ya geri dönmüş öğretmen Bayan Pliska, istihdam konusunda destek için hem ilgili makamlara (Breslau İl idaresi)hem de

⁵²⁷Barch NS 12/581, Deut Schule Lehrer J Mack,(konu yok, Dr. Henss'e), 06.11.1933

⁵²⁸Barch NS 12/581, Kulturamt (NSLB/Gau Ausland) Le./Kr., 08.04.1933

⁵²⁹Barch NS 12/581, Kulturamt (NSLB/Gau Ausland) Le./Kr., 01.04.1933

⁵³⁰Barch NS 12/581, Kulturamt, Abtlg. Schulwesen, (NSLB/Gau Ausland) Le./Kr., 20.02.1933

⁵³¹Barch NS 12/581, Kulturamt-NSLB/Gau Ausland, VL (İlgi: 12.12.35 tarihli yazımız) 03.02.1936

⁵³²Barch NS 12/581, Dr. II./Dr.Sch., Tgb. Nr. 234, 16.11.1933

NSLB'ye başvurmuştur.⁵³³ NSLB'ye “teşvik üyeliğine” (yıllık ücreti yalnızca iki Reichsmark idi) başvurmuş Pliska, ayrıca NSDAP üyeliğine başvurmak istemiştir.⁵³⁴

NSLB ise bu konuda da destek vermeye çalışmıştır, ancak parti üyeliğine başvurular Almanya genelinde 1933 yılından itibaren (1937 yılına kadar) geçici olarak kabul edememiştir ve yetkili NSDAP il teşkilatı (Einbeck bölgesi) bu konuda olumsuz cevap vermiştir.⁵³⁵ Bayan Pliska'nın nihayetinde başarı olup olmadığı bilinmemektedir, zira Breslau İli eğitimden sorunlu makamları bu konuda destek veremeyeceğini, başvuruların Breslau Belediyesi tarafından değerlendirdiği bildirmiştir.⁵³⁶ NSLB'nin, Almanya eğitim camiasında bulunan Alman vatandaşları için fevkalade önemli olduğunu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Nasyonal Sosyalist teşkilatlara (parti veya yan kuruluşları) üye olmadan kamu hizmetinde istihdamın zorlandığı ve birçok insanın bu sebepten dolayı üyeliğine başvurduğunu da görülmektedir, yani Nazi partisi veya yan teşkilatlarına üyelik başvurularında ideolojik arka planı her zaman çok belirgin değildir. Öbür tarafta, yukarıdaki örnekten hareketle, Hitler iktidarının ilk aylarında geleneksel devlet mekanizmalarının halen işlediği, Nazi partisi veya teşkilatlarının her türlü isteğin emir olacağı kabul edilmediğini de anlaşılmaktadır. Nihayetinde, nispeten az sayıda Alman vatandaşların yaşadığı Türkiye'de de NSDAP'nin yan kuruluşlarının (örneğin NSLB) iyi organize olduğu ve Almanların güncel ve mesleki hayatını de etkilediğini söylenebilir.

Bazen de, sıradan bilgiler de Almanya'nın faaliyetlerini aydınlanmaktadır. Örneğin, Nasyonal Sosyalist Öğretmenler Birliğinin azası Ankara'da mukim meslek okulu öğretmeni Erich Probst, “Doğu seyahati” esnasında üyelik kartını kaybetmiştir.⁵³⁷ Anlaşıldığı kadarıyla, Türkiye'de resmi görevde bulunan Alman profesör ve öğretmenlerine, Nasyonal Sosyalist Öğretmenler Birliğine üyelik zorunlu kılınmıştır. Bu babda, Ankara Teknik Yüksek Okulunda görevli Profesör Walther Kunze, Ankara Ziraat Yüksek Enstitüsünde görevli profesörü Richard von der Heide, Gazi Lisesinde öğretmen olan Kurt Schönfeld, yine Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünde görevli Profesör Kurt Stüwe ile aynı okulda bulunan Profesör Hermann

⁵³³Barch NS 12/581, Dr. H./Dr.Sch., Tgb. Nr. 236, 17.11.1933

⁵³⁴Barch NS 12/581, Dr. H./Dr.Sch., Tgb. Nr. 235, 16.11.1933

⁵³⁵Barch NS 12/581, NSDAP Kreisleitung Einbeck, (Bayan Pliska üyelik başvurusu), 27.11.1933

⁵³⁶Barch, NS 12/581, Reg Praes. Breslau, U II. 4-70, 27.11.1933

⁵³⁷B Arch NS 12/581, NSLB/Gau Ausland, Le/Kr., 26.04.1934

Zahn Nasyonal Sosyalist Öğretmenler Birliğine üye olmuşlardır.⁵³⁸ 1935 yılında ise yine Ankara'da mukim Kurt Krause, Hubert Riedel, Dr. Karl Friedrich Beller ile Rudolf W. Heustus Nasyonal Sosyalist Öğretmenler Birliğine üye olmuşlardır.⁵³⁹ Üyeliğin gönüllü olmadığı, bahse konu teşkilatının yazısından anlaşılmaktadır: üyeliğini askıya almak isteyen ve İstanbul'da mukim meslek okulu öğretmeni Hugo Habenicht'e, bunun mümkün olamayacağı, teşkilata üyeliğinin yurt dışında zorunlu olduğunu bildirilmiştir.⁵⁴⁰ Üye olmayan ve Ankara'da mukim lektör Bayan Gertrud Matschenz de üyeliğe çağırılmıştır.⁵⁴¹ Ankara'da mukim beden öğretmeni Kurt Dainas'ın yanında, Profesör Max Gebhardt'ın Öğretmenler Birliği üyeliği ise dikkate şayandır. Merkez teşkilatı, Gebhardt'ın üyeliğini onaylamak zorunda kalmıştır, kendisi Almanya'da yasaklanmış Mason localarına üye idi, ancak "üyeliğinin çok kısa olduğundan" üyeliğine onay verilmiştir. Bu suretle, Nasyonal Sosyalist ideolojik gereksinimlerine bazen çok da riayet edilmediği ve gevşekliğin söz konusu olduğu görünmektedir.⁵⁴²

4. TÜRK- ALMAN MÜNASEBETLERİNDE IDEOLOJİK FAKTÖR: ANTİSEMİTİZM ÖRNEĞİ

4.1. Türk Yahudilerin konumu

Batı Avrupa'nın ve Doğu Avrupa'nın aksine, Yahudi dinine mensup insanlara karşı Osmanlı Devletinde dini veya ekonomik gerekçelere dayalı bir "Yahudi düşmanlığı" mevcut değildi. Osmanlı Devletinde unsurlar, "millet" sistemi dâhilinde kompartımanlara tasnif edilmiş bulunmaktaydı ve hukuki, içtimai ve iktisadi münasebetleri bu çerçevede doğrultusunda ele alınmaktaydı. Yahudiler ise, Osmanlı devletinde gayrimüslim gruplar arasında yer almaktaydı ve Osmanlı toplumunda sağlam bir statüye sahipti. Milletlerin başında dini liderler bulunmaktaydı, geleneksel

⁵³⁸B Arch NS 12/581, NSLB/Gau Ausland, Le/Kr., 11.04.1935

⁵³⁹B Arch NS 12/581, NSLB/Gau Ausland, Le/Kr., 11.04.1935

⁵⁴⁰B Arch NS 12/581, NSDAP, Gau Kurmark, Gauamtsleitung N.S. Lehrerbund, Tsch/Schr, 29.05.1934

⁵⁴¹B Arch NS 12/581, Kulturamt/NSLB Gau Ausland vL, 06.03.1936

⁵⁴²B Arch NS 12/581, Kulturamt-NSLB/Gau Ausland, Le/Kr. 18.02.1936

olarak Yahudilerde öyle bir kurumun mevcut olmamasına karşın, millet sistemin dâhilinde Yahudilerin başına bir hahambaşı getirilmişti.⁵⁴³

Tanzimat'tan sonra Osmanlı toplumu modernleşme evresine girerken, Yahudiler de bundan etkilenmekteydi. Ancak Hıristiyan tebaanın sosyopolitik gelişmelerin aksine, Osmanlı Yahudileri arasında ne bir ayrılıkçı milliyetçi hareket baş göstermişti ne de yabancı devletler öbür unsurlarda olduğu gibi himayeci olarak bu topluma sahip çıkmaya çalışmıştı. Tam aksine, Avrupa'da geleneksel olarak hakir görülen, vatandaşlık haklarını Fransız Devriminin toplumsal değişimleriyle ve Napolyon Bonapart sayesinde, hükümetlerince tanınmış olmasına karşın yine de halk nezdinde pek kabul görmeyen Yahudiler, Osmanlı toplumunda yükselen modernleşmeyle birlikte devlete karşı sadakatlerini göstererek konumlarını koruyabildiler.⁵⁴⁴ Siyonist ideoloji doğrultusunda 19. Yüzyılda Osmanlı Devletinin Filistin topraklarına yerleşmek isteyen Yahudiler de genellikle devlet otoriteleriyle uyum içindeydi.⁵⁴⁵ Bir kısmı geleneksel hayat tarzına devam ederken, bir kısmı da Tanzimat Fermanıyla beraber gelen değişikliklere çabuk ayak uydurarak devletin yeniden şekillenmesinde aktif rol aldılar. Hatta Türkçülük akımı gelişirken kimi Osmanlı Yahudileri de bu harekete destek vererek kendilerini Türk Milletinin doğal bir parçası olarak görmeye başladılar.⁵⁴⁶

Cumhuriyetin kuruluşu Türk Yahudileri için hem sosyolojik hem de siyasi yönden çok büyük bir dönüm noktasıydı. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuyla başlatılan inkılâp süreci Türk Yahudilerinin kimliğine yoğun bir tesir bırakmıştır.Lozan Antlaşmasında gayrimüslimlere tanınmış olan haklardan feragat eden ve kendilerini Türk Milletinin ayrılmaz bir parçası olarak tanımlayan Türk Yahudiler, Cumhuriyete bağlı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁴⁷

⁵⁴³ Halil İnalçık,Donald Quataert, **An Economic and Social History of the Ottoman Empire: 1300-1600**, Cambridge, Cambridge University Press, 1994,s. 267

⁵⁴⁴ Elke-Vera Kotowski, Julius Hans Schoeps, Hiltrud Wallenborn,**Handbuch zur Geschichte der Juden in Europa**, Band 2,Darmstadt,Primus Verlag, 2001, s. 59

⁵⁴⁵ Halil İnalçık,Donald Quataert, a.g.e., s. 862

⁵⁴⁶ Erdem Güven,**Mekan Kimlik Yahudilik**,İstanbul,Cinius Yayınları, 2011, s. 115

⁵⁴⁷Rıfat Bali/Avner Levi, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996,s.67

4.2. Türk Devletinin Yahudilere yönelik himayeci politikaları ve Avrupa'daki 'Holokost'

Bazı kaynaklara göre Nazilerin Almanya'da iktidara gelişi Türkiye'deki Yahudiler için doğrudan olumsuz bir etki yaratmamıştır ancak savaşın tesirleri hissedilmiştir. Türkiye, Yahudi mültecileri kabul ederken seçici davranıp daha çok tahsilli Yahudilerin gelmesine müsaade etmiştir.⁵⁴⁸Türk vatandaşı olup yurtdışında yaşayan Yahudiler Türk devletinin himayesi altında olduğundan Nasyonal Sosyalist imha politikasına maruz kalmamıştır. Ancak eski Osmanlı tebaası olup pasaportların yıllar boyunca yenilenmediğinden vatandaşlık durumları şüpheli olup Avrupa'da yaşayan eski Osmanlı tebaası kimi Yahudi, vatansız statüsüne düşmekten çoğu zaman kurtulamamışlardır.* Öbür tarafta, T.C. Rodos Başkonsolosu Selahattin Ülkümen örneğinde olduğu gibi kimi Türk diplomatları fiiliyatta yetkilerini aşır, Türk vatandaşlığını yitirmiş eski Osmanlı tebaası Yahudilere Türk devletinin himayesi altında olduğuna dair belge ve hatta kimlikler tahsis etmiştir.

Almanya'daki Yahudi karşıtı politika, ister istemez öbür ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de olumsuz tepkilerin doğmasına sebep oldu. Eskiden dış politikada yeri olmayan Antisemitizm, Almanya'yı pozitif bir şekilde yansıtmaya çabaları için engel olmaya başlamıştır. Antisemitizmin, Alman dış propagandasının merkezi bir faktörü oluşu, baştan beri olumsuz bir olguydu ve Almanya'nın Dünyada sempati kaybetmesine yol açmıştır.⁵⁴⁹Belirtilmelidir ki, aktif Antisemit polemik Alman Propaganda Bakanlığının alanıydı ve Dışişleri Bakanlığının bu konuda fazla istekli davrandığı söylenemez, yine de Alman diplomatlar, bu ideolojinin getirdiği dayatmayla karşı karşıya kalmışlardı.

Bu dogma Hitler'in askeri başarısının zirvede olduğu 1942 yılına kadar da değişmedi ve Alman dış politikasını çok derinden etkiledi. Hitler anti-Slav ideolojisiyle işgal altındaki SSCB topraklarında yaşayan insanları kendine düşman ettiği gibi Yahudi karşıtı politikasıyla da Dünya kamuoyunu Almanya'ya karşı kıskırttı. Yahudilere karşı başlatılan imha politikası lojistik sorunlar da getirdi ve

⁵⁴⁸ Aron Rodrigue, Esther Benbassa, a.g.e. ,s.370

*Belirtilmelidir ki, yurt dışında yaşayan eski Osmanlı tebaası olan herkes konsolosluk makamlarına başvurduğunda Türk nüfus cüzdanı çıkartıldı. Ancak, bu tür işlemi yapmayı ihmal eden veya bilinçli olarak yapmayan kişilerin hakkı kaybolmuştur.

⁵⁴⁹ Michels, a.g.e., s. 130

bütün gücün tek bir hedefe odaklanmasını engelledi.⁵⁵⁰ Ancak Hitler'in ideolojisi Yahudi düşmanlığı üzerine kurulu olduğundan bu siyasetin devam etmesi şarttı. Yahudilere karşı ilk başta salt ayrılıkçı bir tavır gösteren Hitler iktidarı, Almanya'daki Yahudilerin ekonomik varlıklarını yok etmekle yetinmemiş imha edip buna paralel olarak eşit vatandaşlık haklarını da kısıtlamıştı. Yahudileri adım adım Almanya'yı terk etmeye zorlayan Nasyonal Sosyalistler, savaş başladıktan sonra Yahudileri önce sürgüne gönderip daha sonra imha politikasına tabi tutmuşlar ve Yahudileri adeta yeryüzünden silmeye çalışmışlardı.⁵⁵¹

Sonradan Holokost olarak adlandırılacak olan bu sistematik katliam, Almanya topraklarından ziyade işgal edilmiş ülkelerde işlenmiştir.⁵⁵² Bu şekilde, Alman halkının Yahudi kıyımını açıkça şahit olması engellendi ve olası tepkilere engel olunmaya çalışıldı. İlk başta Yahudiler ayrılıkçı kanunlara tabii tutulup, daha sonra yaşadıkları yerlerinden kopartılıp sürgüne gönderildi. Doğu Avrupa'da bulunan toplama ve imha kamplarında çoğu ya öldürüldü veya kötü şartlar nedeniyle hayatlarını kaybetti.*

Almanya'nın müttefikleri de Almanya'nın zorlamasıyla veya kendi politikaları doğrultusunda bu uygulamaya destek verdiler ve Yahudi vatandaşlarını ölüme yolladılar. Bahse konu ülkelerde Antisemitizm mevcuttu ve Yahudilere yönelik yaptırımlar kimi zaman açık destekle, kimi zaman vurdumduymazlıkla, çok nadiren de tepkiyle karşılanmıştır. Faşist İtalya'da ise, Yahudilere genellikle fiziki yaptırım uygulanmamıştır. Mussolini'nin iktidardan düşürülmesinden sonra (1943) ise İtalyan Yahudiler yeni yönetim tarafından Nazilere teslim edildi.⁵⁵³ Macaristan da ise Antisemit bir tavır olmasına rağmen devlet reisi Amiral Horthy, Yahudilerin bu şekilde yok edilmesine karşı çıkmıştır.⁵⁵⁴ İşgale uğramış veya Almanya ile müttefik olan diğer ülkelerde ise çeşitli politikalar mevcuttu. İskandinav ülkelerinde (Norveç, Danimarka) bu politika büyük tepkiyle karşılandığından Nasyonal Sosyalistler fazla ilerleyemediler.

⁵⁵⁰Hildebrandt, a.g.e., s. 115

⁵⁵¹Elke-Vera Kotowski, Julius Hans Schoeps, Hiltrud Wallenborn, a.g.e., s. 271

⁵⁵² Wolfgang Benz/Hermann Graml/Hermann Weiss:, a.g.e., s. 64

*Holokost'un siyasi baskı unsuru olarak alet edilmesini eleştiriler için şu esere bkz: Norman G. Finkelstein, **The Holocaust Industry: Reflections on the Exploitation of Jewish Suffering**, London, Verso Books, 2000

⁵⁵³Saul Friedlaender, **Die Jahre Der Vernichtung 1939-1945.Das Dritte Reich und die Juden**,s. 271

⁵⁵⁴Elke-Vera Kotowski, Julius Hans Schoeps, Hiltrud Wallenborn, a.g.e., s. 364

Fransa'da ise daha farklı bir durum mevcuttu. Almanya ile işbirliği içinde bulunan "Vichy" hükümeti Yahudilere karşı yaptırımlara destek vermekten geri durmadı. Kimi zaman bu politikaya karşı çıkan Fransız halkı, bazen de ezeli Yahudi düşmanlığı nedeniyle bu politikaya destek vermiştir.⁵⁵⁵ Sonuç olarak, 1940'larda Alman işgali altındaki Avrupa'da bulunan Yahudiler için ne mal ne de can güvenliği mevcuttu.

Almanya savaşın başladıktan sonra sistematik bir biçimde hazırlanan bu yaptırımları bütün Yahudilere karşı uygulamak istediğinden Avrupa-Ortadoğu bölgesinde mevcut Yahudilerin sayısını belirleyip tasfiyeleri için plan tasarladı. Berlin'in zengin bir bölgesinde bulunan "Wannsee" adlı gölü yakınlarındaki bulunan bir villada Yahudi meselesini bitirmek ("Endlösung der Judenfrage") amacıyla 20 Ocak 1942'de toplanan üst düzey Nazi yöneticileri bütün Avrupa'yı kapsayan bir plan hazırladı.⁵⁵⁶ Türkiye'de sayıları 55000 olduğu tahmin edilen Yahudiler de bu plana dâhil edilmiştir. Adı geçen konferansta Yahudilerin fiziki imhasının daha sistematik bir biçimde planı tasarlanmıştı. Bu konferanstan sonra Yahudi karşıtı yaptırımlar, hem uygulamada hem de propaganda bazında yoğunluk kazandı. Türkiye, işgal edilmediğinden ve Almanya'nın müttefiki olmadığından bu politika Türk Yahudilerine karşı uygulanmamıştır. Tam aksine, Türkiye Yahudi asıllı vatandaşlarını herhangi bir yabancı müdahaleden uzak tutmuş ayrıca başka ülkelerden gelen Yahudilere sığınma imkânı vermiştir. Bu durum, bir nevi Alman propagandasının başarısızlığı olarak yorumlanabilir.⁵⁵⁷

4.3. Türk Yahudileri Nazi propagandasının karşısında

Türk Yahudileri Almanya'nın Türkiye'ye yönelik propaganda politikasında Berlin tarafından mimlenilmeye çalışıldıysa da, Türk hükümetininırka dayalı politikalara yanaşmamasından nedeniyle Almanya bu konuda geri adım atmak zorunda kalmıştır. Medyada devam ettirilen olumsuz Yahudi imajına karşın Türkiye'ye temkinli yaklaşmak zorunda kalan Almanya, Türk vatandaşı olan bir insan grubuna karşı ön yargılarını ancak sınırlı olarak dile getirebilmişti. Zira

⁵⁵⁵Saul Friedlaender, a.g.e., s. 491

⁵⁵⁶Marc Roseman, *Die Wannsee-Konferenz. Wie die NS-Bürokratie den Holocaust organisierte*.Münih, Ullstein Verlag, 2002, s. 30

⁵⁵⁷Holokost hk. Türkçe kaynak için bkz.: Mehmet Harmancı, *Holokost- İkinci Dünya Savaşı Döbeminde Yahudi Soykırımı*,İstanbul, Gözlem Yayıncılık, 1996

Türkiye kendi vatandaşlarına karşı herhangi bir hakareti Türk hükümetine hakaret olarak algılıyordu. Yahudi göçmen meselesi ise tarafsız Türkiye için İsveç, İsviçre gibi ülkelerde olduğu gibi sorun haline gelmiştir. Türkiye hem büyük sayıda mülteci kabullenme kapasitesine sahip değildi hem de 1940-41 yıllarında muzaffer ordusuyla Avrupa'yı istila eden Almanya ile münasebetlerinin korunması elzemdi. Bunun doğrultusunda Türkiye, resmi olarak 1941 yılından itibaren buldukları ülkelere kaçan Yahudileri kabul etmemiştir ancak başka bir ülkenin vizesine sahip olan Yahudilere transit vizesi vermeye devam etmiştir. Struma faciası olarak bilinen olay ise Türkiye'nin hem politikasını hem de tarafsız kalışının problemli durumunu göstermektedir. Aralık 1941 yılında yüzlerce Yahudi mülteciyi barındıran ve Filistin'e doğru yol alan makineleri bozulmuş "Struma" isimli gemi Türk karasularına girince geminin yoluna devam etmesine izin verilmemiş, Filistin'den sorumlu İngiliz makamları da yolculara vize vermemiştir. Bu duruma karşın Türk tarafı gemiyi Şubat 1942 yılında Karadeniz'e çekmiş, orada da ise gemiye Sovyet torpidosu isabet etmiş ve yolcularıyla birlikte batmıştır.⁵⁵⁸ Hem Türkiye hem de İngiltere hukuka uygun davranmaya çalışmış ancak insani açıdan bir faciaya engel olamamışlardır.* Unutulmamalıdır, İngiltere tarafından manda olarak yönetilen Filistin'de meydana gelen Yahudi göçü, Arap ile Yahudi nüfusu arasında huzursuzluğa yol açmıştır ve İngiliz yönetimine karşı isyanlar patlak vermiştir. Bu bağlamda İngiltere, bölgeye yönelik Yahudi göçüne mani olmaya çalışmıştır ve Türkiye, hukuki olarak izinsiz göç eylemlere karşı taahhütsüz kalmamak için harekete geçmiştir.

4.4. Antisemitizm propagandası ve basın

Nasyonal Sosyalist ideoloji ve Antisemitizm; dost, işgal altındaki ve Türkiye'nin de dâhil olduğu tarafsız ülkelere gittikçe aktif bir biçimde yansıtılmaya çalışıldı. Almanya Dışişleri Bakanlığının yeniden şekillendirmesiyle "Kültür Politika Dairesi" buna yönelik ciddi adımlar atmaya başlamıştı. Daire, özellikle Dünya Yahudiliğine ve Masonluğuna karşı harekete geçmiş bulunmaktaydı.⁵⁵⁹ Bu durum Türkiye için, Almanya'nın sadece diplomatik ve iktisadi çıkarlarını değil, Dünya

⁵⁵⁸ Aron Rodrigue, Esther Benbassa, a.g.e., s. 371

* Struma vakası için bkz.: Çetin Yetkin, **Batıların Kirli Yüzü Struma**, İstanbul, Otopsi Yayınları, 1996. Yetkin, başta İngiltere'yi sorumlu tutmaktadır

⁵⁵⁹ Döscher, a.g.e., s. 196

görüşünü de yaygınlaştırmaya çalıştığı anlamına gelmekteydi. Propaganda Bakanlığı artık daha agresif bir biçimde harekete geçerek, Dışişleri Bakanlığı ve dış temsilcilikler vasıtasıyla Dünya Yahudiliğine karşı propaganda, broşür ve yayınların dağıtımını başlattı. Bu propaganda girişimine ayrıca yurt dışında ikamet eden Nazi taraftarı Almanlar, NSDAP'ın yurt dışı teşkilatları ve dış ticaret müşavirlikleri de dâhil edildi.⁵⁶⁰

Özellikle İsviçre gibi ülkelerde yoğun olarak başlatılan Antisemit propaganda Türkiye'de daha düşük bir yoğunlukla ve biraz daha düşük bir profille yapıldı. Türkiye'de alenen ve ırk faktörüne dayalı Antisemit propaganda başarılı olamazdı. Özellikle Yahudilerin fiziki imhası reddedilmiştir. Ayrıca, Almanya'dan Türkiye'ye gönderilen Antisemitik propaganda materyalleri aşırıydı ve Alman makamlarınca Türk toplumu için "elverişsiz" olarak değerlendirildi.⁵⁶¹ Propaganda materyalleri genellikle Almanca olarak basılan dergi, periyodik yayın ve gazetelerden ibaretti. Bunların arasında özellikle "Völkischer Beobachter" günlük gazetesi ile "Der Stürmer" adlı Antisemitik dergisi yer almıştır. Ayrıca, daha ılımlı olarak görünmeye çalışan, Alman Silahlı Kuvvetlerince (Deutsche Wehrmacht) tarafından çıkartılan "Signal" dergisi dikkate şayandır. Türkiye'de bulunan Alman gazete ve dergiler şunlar idi: Berlin-Rom-Tokyo, Signal, Adler, Deutschland, Woche, Koralle, Neue Linie, Die Dame, Ilustrierter Beobachter, Berliner Ilustrierte, Münchener Ilustrierte, Leipziger Ilustrierte, Frankfurter Ilustrierte, Beyer's Modenhefte. Bahse konu dergi ve gazetelerin arasında propaganda ve haber mahiyeti taşıyan dergilerin mevcut olduğu gibi, kadın ve moda dergileri de mevcut idi.⁵⁶²

Türkiye'de uzun zamandır mukim Almanların çoğu Alman vatansever olmakla beraber hepsinin birer ateşli Nazi olduğu pek söylenemez. Yine de NSDAP Türkiye'de dış teşkilatını kurmuş bulunmaktaydı ve ideolojik faaliyetlerini Türkiye'deki Almanlara yaygınlaştırmaya çalışmaktaydı. Nazi partisinin Türkiye'deki faaliyetleri sadece ideolojik alanla sınırlı değildi, belli başlı sosyal

⁵⁶⁰Michels, a.g.e., s. 137

⁵⁶¹Corry Gutstadt: **Turkey, the Jews and the Holocaust**, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, p. 59

⁵⁶²PA AA R 60609, Kult. Gen. 13, Akten betreffend Geheime Verschlussachen des Ref. Kult. Gen., Band 6 Generalia, Kult 6 2737 1942/ Kult 62845/1943, Auslandspropagandaleitstelle PLS/ zu PLS 569/43g, 13.03.1943, Abschrift Deutsche Botschaft Ankara Geh. Nr. 728/43, (kısım 2 -öneriler) ,03.03.1943-

faaliyetler de yürütülmekteydi. Örneğin, Türkiye’de bulunan Alman asker veya denizcilere yönelik hediye kampanyaları veya Türkiye’de yerleşik Almanların arasında balo, müzik geceleri veya geziler yapıyordu. Nasyonal Sosyalist ideoloji bu tür sosyal faaliyetlerde öne çıkartılmaktansa ilgili aktivitelerin arasında yansıtılmıştır. Bu şekilde Nazi hareketi hem Almanlara hem Türklere yönelik farklı bir imaj şekillendirme girişimi başlatmıştı: parti mensupları yardımsever faaliyetlere de dâhil olmuştu. Örneğin Türkiye’deki NSDAP’nin kadın kolları Alman tayfalara yemek paketleri hazırlayıp ülkedeki Almanlarla sosyalleşmelerini sağladı.⁵⁶³ Doğa gezileri, kitap günleri, kültür gezileri, yemekler ve çay partileri de bu tür faaliyetler arasında yer almıştır. NSDAP yurtdışı teşkilatı (NSDAP-AO) yurtdışında yaşayan ve parti üyesi olan Alman vatandaşları kapsamaktaydı. Türkiye’de bulunan Alman kültür dernekleri ile Alman okulları teşkilatlandırma çalışmaları için kullanmaya çalışan NSDAP yurtdışı teşkilatının Türkiye sorumlusu eski TOMTAŞ uçak fabrikası temsilcisi Hans Sachsenberg idi.⁵⁶⁴

Nazi partisi Türkiye’de de Almanların arasında faaliyet gösterdi. Almanya’nın Ankara Büyükelçiliğinde görevli Müşavir Fabricius raporunda, Ankara NSDAP teşkilatında organize olan yaklaşık 30 Alman vatandaştan bahsetmekteydi. Ankara’da bulunan Almanların sayısı yaklaşık 250 kişi civarındaydı. Büyükelçilikte çalışan 17 memur ve kamu hizmet görevlisinden 9’u parti üyesiydi.⁵⁶⁵ Sayısal olarak Almanların yüzde 10’u NSDAP’ye kayıtlıydı, ancak eğer Ankara’da yerleşik kişilerin arasına çocuklar dâhil edilmişse bu oran fiilen yükselmektedir. Büyükelçilik çalışanlarının parti üyeliği oranı 1935 yılında yüzde 53 civarındaydı. Almanya buna karşın yurt dışındaki NSDAP üye sayısını yükseltmeye çalışmıştır. Dışişleri Bakanlığının 20 Kasım 1935 tarihli ve 117-60 2/11 No.lu yönergesine göre diplomatik resepsiyonlara NSDAP yurtdışı teşkilatlarının yöneticilerinin çağrılmasına dair talimat verilmişti.⁵⁶⁶ Bu girişim şüphesiz, NSDAP’nin ve Nazi hareketinin profilini yükseltmesine yönelikti. Almanya’daki parti-devlet organik bağı

⁵⁶³ Auslands-Organisation der NSDAP, *Jahrbuch der Auslands-Organisation der NSDAP 1942*, Berlin, Johann Kasper & Co, 1942, s. 106

⁵⁶⁴ Volker Koop, *Hitlers fünfte Kolonne: Die Auslands-Organisation der NSDAP*, Berlin, be.bra Verlag, 2009, s. 296

⁵⁶⁵ PA AA Ankara 578 B 21 Deutsche Botschaft in der Türkei-Deutsche Kolonie Ankara/Ortsgruppe der NSDAP, 24.06.1935, B 568/35

⁵⁶⁶ PA AA Ankara 578 B 21 Deutsche Botschaft in der Türkei-Deutsche Kolonie Ankara/Ortsgruppe der NSDAP, 20.11.1935, 117-60 2/11

yurtdışına da yansıtılmıştı. Ancak, her Alman doğrudan parti teşkilatına yakın değildi.

Türk halkını kazanmak için ülkede yaşayan “sıradan” Almanların desteğine de ihtiyaç duyulduğundan Türkiye'deki propaganda çalışmaları biraz daha ılımlı bir seyir izlemiştir. Hitler'in konuşmaları radyolarda yayınlanıyordu, isteyen Alman dergi ve gazetelerini de temin edebilirdi. Ancak Nasyonal Sosyalizm yurtdışında, çok ses getiren büyük propaganda toplantılarından uzak durmuş, ideolojiyi alenen yaymaktan ve tepki çekmekten sakınmıştır. Aynı zamanda Türk hükümeti kendi kamuoyunun radikal bir ideolojiye bulaşmasına taraftar değildi ve Berlin de bunun pekâlâ farkındaydı. Öbür tarafta Nasyonal Sosyalist Almanya yönetimi, kendi Yahudi politikasının yurtdışında olumsuz olarak algılanmasına sebebiyet verebilecek medya organlarından sakınmaktaydı ve mümkün mertebede bu gibi fikirlerin önüne geçmeye çalıştı. Milliyet gazetesinin imtiyaz sahibi Mahmut Bey'in (Soydan) Adolf Hitlerle yapılan bir mülakat örneğinde görüleceği üzere, Almanya Türk basınına olumlu haber ve görüşlerle etkilemiştir.

Konu bir bütün olarak incelendiğinde, Almanya'nın Türkiye'deki imajını düzeltme girişimlerinin birkaç aşamadan ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Hitler iktidara geldikten sonra ilk aşamada Türk basını kendisine soğuk, hatta dostane olmayan bir şekilde yaklaşmaktaydı. Bu tavrı fark eden Almanya Dışişleri Bakanlığı harekete geçip, kendi imajını düzeltmek için Türkiye'nin gönlünü kazanmaya çalışmıştır. Türk gazeteciler için geziler düzenlenmiş, ayrıca Alman radyo ve gazetelerinde (örneğin Türkiye Cumhuriyetinin Onuncu Yıldönümü için) Türkiye konusu olumlu bir şekilde ele alınmıştır. Bu minvalde gazeteci veya imtiyaz sahiplerine bizzat başvurulmuştur. Bunun akabinde Büyükelçi ve Bakan seviyesinde en üst düzeyde ele alınan “Türkiye'deki Alman imajı” meselesi gittikçe önem kazanmıştır. Mahmut Bey ile empati kuran Alman Dışişleri kaynakları, kendi randevu talebine olumlu cevap vererek aktif bir propaganda yönetim sürecine girmişlerdir. Mahmut Bey'e özel olarak ayarlanan ve Başbakanlıkta Adolf Hitler'le verilen randevusu, Alman Führer'e Türkiye'ye sesini bizzat duyurma şansını vermiştir. Türkiye'de sempati uyandıran ifadeleri özenle seçmiş olan Hitler bu

şekilde Almanya'nın Türkiye'ye yönelik propaganda çalışmalarına bizzat dâhil olmuştur.⁵⁶⁷

Nazi iktidarı tarafından yapılan Yahudi karşıtı hareketler Türk basınında yakından takip edilerek eleştirilmiştir. Örneğin Cumhuriyet gazetesi, 29 Mart 1933 tarihli nüshasının baş sayfasında, Münih kentinde Naziler tarafından boynunda aşağılayıcı bir levhayla Münih sokaklarında zorla gezdirilen bir Yahudi'nin fotoğrafını yayınladı. "Hiçbir memleketin dâhili işlerine karışmak" istemediğini vurgulayan Cumhuriyet gazetesi, Berlin'de mukim bir Türk vatandaşı tarafından gönderilen, Yahudi karşıtı eylemleri anlatan mektubunda yayınladı. Mektupta, Berlin sokaklarında Yahudilerin dövüldüğü, polis olaylara pek de müdahale etmediği eleştirisel bir üslupla anlatılmaktaydı.⁵⁶⁸ İki gün sonra Cumhuriyet gazetesindeki köşe yazısında Yunus Nadi Almanya'daki Yahudi aleyhtarlığını insanlık ayıbı olarak nitelendirip Almanya'ya yakışmayan bir hadise olarak şiddetle tenkit etti. Bu hadiseler devam ettiği taktirde Almanya'nın bütün Dünya'yı karşısına alacağını söyleyen Yunus Nadi, hümanist bakış açısıyla ayrımcılığı tenkit ederek "Hakikat budur ki Yahudi dahi bu fani toprak üzerinde Tanrının hava ve ziyaya hakkı olan bir mahlûktur" ifadesini kullanmıştır.⁵⁶⁹ Bundan başka, çeşitli ülkelerde yaşayan Yahudilerin Almanya'ya karşı protesto girişimleri ele alındı.⁵⁷⁰ Başka bir örnekte Yahudi Profesör Einstein'ın Almanya'yı terk ettiği haberi "Almanya'daki Yahudi düşmanlığı" başlığıyla incelenmiştir.⁵⁷¹ Bu tür haberler elbette Almanya için çok olumsuzdu. Türk basınında Almanya'ya karşı olumsuz tavrın değişmesinde aktif Alman propaganda çalışmalarının rolü büyüktü. Türkiye/ Türk basını hâlihazırda Nasyonal Sosyalist ideolojiyi kendine yakın görmediği gibi, ancak Almanya'nın Türkiye'ye yönelik övücü ifadeleri kullandıktan sonra yeni Alman rejimine daha ılımlı yaklaşmıştır. Türkiye, Nazi Almanya'sına "yaranmaya" çalışmamıştır, bilakis Almanya kendi imajını düzeltmek için Türkiye'ye yaklaşmaya çalışmıştır. En önemli husus ise basın ve propagandanın meselenin Almanya'da en yüksek düzeyde ele alınmasıydı.

⁵⁶⁷ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 04.07.1933, Telgraf No 98 / 4.7.

⁵⁶⁸ Cumhuriyet, 29.03.1933, sayfa 1, sütun 2/ 3, sayfa 5, sütun 5/6

⁵⁶⁹ Cumhuriyet, 31.03.1933, sayfa 1, sütun 1/2/3

⁵⁷⁰ Cumhuriyet, 25.03.1933, sayfa 4, sütun 3

⁵⁷¹ Cumhuriyet, 28.03.1933, sayfa 5, sütun 4

Türkiye karşılıklı münasebetleri belli bir seviyede tutmak için bazen Almanya'ya karşı pek sert olmayan bir tavır izlemiştir. Yine de Türk basınında hükümetçe teşvik edilen açık bir Alman dostu hava hiçbir zaman yaratılmadı. Ancak, kimi Türk gazeteciler Almanya'ya yakın bir tavır göstermiştir. Öbür tarafta İngiltere'yi tutan gazeteciler de mevcuttu.⁵⁷² Özellikle Almanya galip durumdayken Turan düşüncesine yakın kesimler Alman yanlısı yayınlarını artırmıştır.

Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşının patlak vermesinden sonra Anadolu Ajansı, Ulus ve Akşam gazetesinin genellikle iktidara yakın bir tavır sergilediği, Vatan, Yeni Sabah, Tanin, Son Posta, Son Telgraf, Vakit, Gece Postası ile İkdam gazetelerinin genellikle müttefik yanlısı olduğu, buna karşın Cumhuriyet ve Tasviri Efkâr gazetelerinin daha çok mihver yanlısı olarak değerlendirildiği söylenmiştir.⁵⁷³ Belirtilmelidir ki, Almanya Türkçü kesimi siyasi bakımdan doğrudan etkilenememiştir ve üzerinde siyasi kontrolü sağlayamamıştır. Almanya'nın Türkiye'deki Türkçü-Turancı siyasi faaliyetleri takip etmeye çalışmasına rağmen o konuda da tam başarı sağlanıldığının söylemek mümkün değildir. Bahse konu grupların bazıları, Almanya tarafından gizemli ve yalnızca kendi aralarında çalışan, dolayısıyla doğrudan dışarıdan yönlendiremeyen unsur olarak tanımlanmıştır.⁵⁷⁴ Türk hükümeti ise takriben 1943 Stalingrad yenilgisine kadar bu tür faaliyetleri pek engellememiştir.⁵⁷⁵ Türk hükümeti tarafından sergilenen bu tavır, realpolitik yönden değerlendirilmelidir: Türkiye, Almanya'ya karşı olumsuz bir politika izlemektense tarafsızlık ilkesinden vazgeçmeden Almanya'nın Orta Asya ve Kafkaslardaki başarılarını seyretmiştir. Bu şekilde Türkiye, olası bir Alman zaferinde kendi hareket alanını korumaya çalışmıştır. Almanya ise Türkiye'deki imajını yükseltebilmek için gerçekten büyük çaba göstermekteydi. Bu nedenle Yahudi meselesi yüzünden karşılıklı münasebetlerin hasara uğrama riskini düşük tutmaya çalışmıştır. Bu da, Almanya'nın öncelikli çıkarlarını savunmak için, dış politikada gerekli olduğu takdirde, ideolojiye öncelik vermediğini göstermektedir.

⁵⁷²Sezen Kılıç, *Türk Basını'nda Hitler Almanya'sı (1933-1945)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s. 153

⁵⁷³Süleyman Tüzün, a.g.e., Fakülte Kitapevi, İsparta, 2005, s. 66

⁵⁷⁴PA AA R102028 Pol. IM Akten betreffend Abwehr Türkei -geheim- Pol. IM 200/ mil Pol. 15G Bd.1 vom 18.02.1942-17.08.1944 , Telegramm (Geh. Ch. V.) , Nr. 137 v. 29.09., 29.09.1942, Pol.IM 4526 g (03.10.1942) (ek rapor 1)

⁵⁷⁵A. Ahat Andican, *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, İstanbul, Emre Yayınları, 2003, s. 599

4.5. Türk Devleti Antisemitizmi reddediyor

Almanya Nasyonal Sosyalist rejime geçtikten sonra, Türkiye’de yaşanan toplumsal ve siyasi olayları kendi ideolojik bakış açısıyla değerlendirmeye başlamıştır. Yani, Alman diplomatlar her ne kadar ülkeler arasındaki münasebetlerde yatıştırıcı bir pozisyon yaratmaya çalışmış olsalar da faaliyetlerinde Nazi ideolojisi tamamen arka planda kalamamıştır. Örneğin, Türkiye de Almanya gibi yurtdışında yaşayan soydaşlarıyla ilgilenmekteydi ve Türkiye’ye gelen Türk ve Müslüman muhacirleri iskân etmekteydi.⁵⁷⁶ Türkiye, muhacirleri iskân ederken stratejik gereksinimleri takip etmiş olabilir ancak ırksal bir arka planı yoktu. Örneğin, Balkanlardan iskân edilen muhacirlerde “Türk Irkı” kriteri aranmamaktaydı. Osmanlı geleneğinde olduğu gibi, Müslüman unsurlar (Arnavut, Boşnak, Müslüman Roman v.s.) kültürel yönden Türk olarak kabul edilip ayırım gözetilmeksizin iskân edilmiştir.⁵⁷⁷ Türkiye Cumhuriyeti bu suretle 1930’lu yıllarda Bulgaristan ve Yugoslavya’dan gelen Türklerin yanı sıra Arnavut ve Boşnak göçmenleri de özellikle hudut bölgelerinde iskân etmiştir.^{578*}

Buna karşın, Almanya’nın iskân politikası Alman ırkının alanını sağlamlaştırmaya yönelikti: savaşın patlak vermesinden sonra eskiden İtalya’da mukim (Güney Tirol bölgesi) Alman azınlığı Polonya’ya, Ukrayna’ya veya Kırım yarımadasına yerleştirilecekti. Türkiye ise, muhacirlerini yalnız kendi topraklarına yerleştirmek suretiyle komşu ülkelerle mevcut azınlık sorununu çözmeyi ve soydaşlarına yeni bir yurt vermeyi amaçlamıştır. Ayrıca Türkiye, Almanya’nın aksine yeni topraklar işgal etmemiştir. Almanya bazen Türkiye’nin iskân politikasını kendi alan (Raum) ve ırk politikasıyla mukayese ederek ideolojik gözlüğüyle çarpıtılmış bir Türkiye imajı yaratmaya çalışılmıştır. Örneğin Balkan muhacirlerine yönelik iskân planları Almanya tarafından tamamen kendi ırk felsefesi çerçevesinde yorumlanmıştır. İskân kanununun çerçevesinde Türk kökenli muhacirlerin yanında

⁵⁷⁶Ömer Lütfi Barkan, **Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi -Osmanlı Devlet Arşivleri üzerinde Tetkikler Makaleler**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2000, s.489

⁵⁷⁷Cumhuriyet, 11 Temmuz 1934, sayfa 5, sütun 3

⁵⁷⁸Ahmet Günşen, *Doğu Trakya Ağzlarının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikleri*, Turkish Studies Volume 3.3 Spring 2008 s.408

http://turkishstudies.net/Makaleler/2040814388_Turkish_Studies_Volume_3.3_Spring_2008_p.402-470.pdf (erişim tarihi: 03.06.2014)

*Iskan meselesinde Girit örneği için bkz: Süleyman Beyoğlu, **Girit Göçmenleri (1821-1924)**, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi. Sayı 2. Cilt 2*, 2000

Müslüman Arnavut, Müslüman Çingene ve Boşnak/Sırp/Karadağlı Müslümanlar da Türkiye'ye kabul edilmiştir. Alman kaynaklarda, Türk iskân politikasında “ırkı kriterlere” yer verilmediğinden Türkiye'ye yönelik yoğun eleştiriler de yer almaktadır.⁵⁷⁹ Yani Türk iskân politikası, ırksal bir dayanaktan yoksun olduğundan ve ırktan ziyade tarihsel geleneklere uygun olarak İslam faktörünü de dikkate aldığından Almanya tarafından eleştirilmiştir. Aynı zamanda Hitler iktidara gelmeden önce bile resmi Alman yazışmalarında görüldüğü üzere ırkçı kategorilere yer vermiştir: Alman makamlarının terminolojisinde Türkiye'de mukim Türk olmayan unsurlar (örneğin Yahudi azınlığı vs.) 1920'lerin sonunda bile “yabancı halklar/Fremdvölker” olarak adlandırılmıştı.⁵⁸⁰

Elbette Türkler, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşını yaşamış bir millet olarak, birçoğunun düşmana sempatiyle baktığını bilinen gayrimüslim unsurlarına tam manasıyla güvenilir gözüyle bakamamıştır. Ermeni ve Rumlar gibi doğrudan düşman saflarında almamasına rağmen, Yahudiler kültürel yönden Türk kültüründen ziyade, özellikle dil konusunda, kendi sosyolojik grubuna yakındılar. Türk devleti, ırksal ve dinsel ayrımcılık gütmemişti, ancak bütün vatandaşlarından milli konularda sadakat talep etmekteydi. Türk Devletince ve toplumunca milli konularda sergilediği hassasiyet, milliyetçilik akımının Osmanlı Devletinin son devrinde önce gayrimüslimlerde, sonra diğer Müslüman unsurlarda (Ziya Gökalp'a göre Araplarda ve Arnavutlarda) ve en sonunda Türklerin arasında zuhur etmesinde kaynaklanmıştır.⁵⁸¹

Bu suretle, milli duygusu dışlayıcı değildi ancak olası saldırı ve tehlikelere karşın bir savunma refleksi oluşmuştu. Böylece, Türk Yahudilerden devlete ve millete bağlılık, kültürel yönden Türklüğe yaklaşımları beklenilmiştir. Hükümet, iskân kanunu çıkartırken, milli güvenlik bakımından Türk kültürü vurgusunu bilinçle yapmıştı. Unutulmamalıdır ki, Almanya örneğinde olduğu gibi 1930'lu ve 1940'lı yıllarında ırksal ve tarihi sebeplere dayandırılan irredantizm felsefesi hudutların değiştirilmesine sebep olmuştur, bundan ötürü özellikle hudut bölgelerinde Türk

⁵⁷⁹PA AA R 78535 Abt. III, Akten betr. Nationaltaetenfrage, Fremdvölker in der Türkei 1.7.27-6.02.36 , L 1276/L328239-L 328240 Bd. 3, Politik 6 Türkei,08.09.27, J.Nr.A 1778/27

⁵⁸⁰PA AA R 78535 Abt. III, Akten betr. Nationaltaetenfrage, Fremdvölker in der Türkei 1.7.27-6.02.36 , L 1276/L328239-L 328240 Bd. 3, Politik 6 Türkei,08.09.27, J.Nr.A 1778/27

⁵⁸¹Ziya Gökalp (Haz. İbrahim Kutluk), **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Ankara, Kültür Bakanlığı, Ziya Gökalp Yayınları : 4, 1 Seri: 4, Devlet Kitapları, 1976, s. 2

unsuruna ağırlık vermek, bu tür isteklere karşı set çekebilirdi. Türkiye’de Türklük ve Türkçülük fikri, İsmail Gaspıralı ve Ziya Gökalp’ın görüşleri doğrultusunda, birleştirici ve güçlendirici bir maya olarak değerlendirilmiştir.⁵⁸²

Almanya ise Türkiye’ye salt ırksal bakış açısını empoze edilmeye çalışmıştır. Yine de Almanya, realpolitik yaklaşımını kaybetmemiştir ve salt stratejik gereksinimlere dayalı, ittifak tekliflerden de uzak durmamıştır. Örneğin, 16 Ocak 1939 tarihli Türk-Alman kredi anlaşması yalnızca iktisadi bir karaktere sahipti. 1943 yılında ise Krecke’ye göre Türk - Alman istihbaratları arasında On İki Adaların Türkiye’ye teslim etme olasılığı hakkında müzakereler yapıldı. Almanya, Türkiye’ye bu tip teklifleri sunmakla, Ankara’yı müttefiklerden uzak tutmaya gayret etti ancak başarılı olamadı.⁵⁸³ Ancak Türkiye de bu tekliflerden istifade etmeye çalışmıştır. Örneğin, İkinci Dünya Savaşının ilerleyen günlerinde Almanya’nın saflarına katılma ve daha yoğun bir askeri işbirliği münakaşa edilmiştir.⁵⁸⁴ Ancak Almanya bu işbirliğini de ideolojik yönden değerlendirmiştir.

Türkiye’de küçük de olsa bir Yahudi nüfusu varlığı Nazi Almanya’sını rahatsız etmişti.⁵⁸⁵ Bu çerçevede Türk Yahudileri mercek altına alınmıştır. Almanya, özellikle siyasi ve içtimai bakımdan Türkiye’deki Yahudilerin konumunu ayrıntılı olarak takip etmek için özen göstermiştir. Bu nedenle Tekin Alp (Mois Cohen) adlı Yahudi asıllı bir Türk vatandaşı, Türkiye’de yaşayan Yahudi soydaşlarını Türk kültürüne yaklaştırmaya gayret etti. Alman diplomatlar ise Tekin Alp’ı ve Türk Yahudi cemaatini yakından takip ettiler. Tekin Alp, Türk Yahudilerini yönelik, “Türkleştirmek” gibi yayınlarla Yahudi dinsel terminolojiyi kullanarak Türk Yahudilerini “Türk kültürüne” davet etti. Tekin Alp tarafından kaleme alınan “10 buyrukta” Türk Yahudilerinden çocuklarına halis Türk adları vermesini, aralarında Türkçe konuşmalarını ve Türkçe eğitime özen gösterme çağrısında bulunmuştu.⁵⁸⁶ Tekin Alp kitaplarının yanı sıra Türk basınında da fikirlerini savunmaktaydı. Tekin Alp’in faaliyetlerini takip eden Alman Büyükelçilik ve

⁵⁸²Hilmi Ziya Ülken, **Ziya Gökalp**, Ankara Kütüphanesi: Türk-Islâm Filozofları, Ankara, Kanaat Kitapevi, 1939, s. 185

⁵⁸³ Krecke, a.g.e., s.237

⁵⁸⁴Johannes Glasneck, **Türkei und Afghanistan. Brennpunkte der Orientpolitik im Zweiten Weltkrieg**, s. 97

⁵⁸⁵Marc Roseman, a.g.e. s.31

⁵⁸⁶Murat Kılıç, **‘Türkleştirme’ Dağında Bir ‘Musa’ ve Evamir-i Aşere (On Emir)**, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2010, Sayı:21, s. 178

Konsolos makamları, kendilerine “Almanya’ya yakın ve güvenilir bir şahıs tarafından” sunulan bilgiler doğrultusunda Tekin Alp hakkında rapor hazırladılar. İrkçı ideolojileri yüzünden Yahudilerin “Türkleştirme” olasılığında oldukça rahatsız görünen Alman Dışişleri yetkilileri, Tekin Alp`in faaliyetlerini tetkik ettiler.

Raporun buluşları Almanlar için aslında çok olumsuz değildi. Raporla, Tekin Alp`in İstanbul Başhahamıyla bir özel görüşmesinden fazla sonuç çıkmadığı, Alp`in taleplerinin Türk Yahudileri arasında fazla yankı bulmadığı, çağrısının pek etkili olmayacağı belirtildi. Raporla, Türk hükümetinin Yahudileri kesinlikle zorla Türkleştirmeye çalışmadığı ve Türk basınının benzer bir tavır sergilediği belirtilmiştir.⁵⁸⁷

Rapor, Türkiye ile Almanya arasında Yahudilere yönelik muamelenin ve bakış açısının çok farklı olduğunu vurgulamaktaydı. Almanya, Yahudilerin Alman halkının (Volksgemeinschaft) bir parçası olmadığını ve onların mümkün mertebe uzaklaştırılmasının gerekli olduğunu vurgulanmaktaydı. Buna karşın Türkiye,raporda belirtildiği gibi, vatandaşlık tanımlamasının dâhilinde Yahudi vatandaşlarını dini yönden tamamen serbest bırakıp kültürel olarak ise Türk kültürüne yaklaşmalarını istemiştir.⁵⁸⁸ Alman resmi kaynakları bu tip tetkiklerle, Türkiye’de Yahudilere yönelik ne dışlama ne de asimilasyon politikasının mevcut olmadığını doğrulamaktadır. Ancak Türkiye’de, milli yönünden bütün vatandaşlarından manevi katkı beklemekteydi ve özellikle artan uluslararası gerginlikte özellikle dil ve kültür konusunda Yahudilerin ayrı durması hoş karşılanmamıştır.

Buna karşın Almanya yıllar boyunca, Türk Yahudi topluluğunu ve Türk basınına analiz etmek suretiyle yakından takip etmeye devam etmiştir. Örneğin 1944 yılında yayını durduran “Yeni Fikir” adlı iki haftada bir çıkan kültür mecmuası yayınına son vermişti. Derginin “*Yahudi Yakim Bahar’a ait olduğu*” haberi Alman kaynaklarda özellikle vurgulanmaktaydı. Bu suretle “*bünyesinde birçok Yahudi’yi barındıran*” derginin kapanışı Alman makamlarca olumlu karşılanmıştı.⁵⁸⁹

⁵⁸⁷ PA AA R 78535 Abt. III, Akten betr. Nationalitaetenfrage, Fremdvölker in der Türkei 1.7.27-6.02.36 , L 1276/L328239-L 328240 Bd. 3, Politik 6 Türkei,10.05.36, J.Nr.A 1878/28/ A 952

⁵⁸⁸ PA AA R 78535 Abt. III, Akten betr. Nationalitaetenfrage, Fremdvölker in der Türkei 1.7.27-6.02.36 , L 1276/L328239-L 328240 Bd. 3, Politik 6 Türkei,10.05.36, J.Nr.A 1878/28/ A 952

⁵⁸⁹ PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei

Almanya, Türk Yahudilerin Türk toplumundaki konumunu merak ediyordu. Devrin bazı gazetelerinde Türk Yahudilerin artık duygusal olarak da Türklüğe ısınmaya başladıkları belirtilmekteydi.⁵⁹⁰ Türklük, bir kültür ve fikir birliği olarak, bu görüşü benimseyen herkesi din ve ırk ayırımı yapmaksızın Türk olarak kabul etmiştir.⁵⁹¹ “Ne mutlu Türk’üm diyene” sözleriyle en iyi şekilde özetlenen bu felsefe, doğal olarak Yahudi asıllı Türk vatandaşlarını da Türk milletinin birer ferdi olarak kabul etmiştir.⁵⁹² Ancak bu görüş Nasyonal Sosyalist felsefeyle tamamen çelişki içindeydi: Nasyonal Sosyalist görüş, halk topluluğunun (Volksgemeinschaft) temelini ırk birliğine dayandırmaktaydı.⁵⁹³ Her ne kadar Nasyonal Sosyalizm ideolojisinde insanların dini aidiyetini mühim olarak görmediyse de, Yahudilik dini bir toplum olarak değil, yabancı ve düşman bir ırk olarak algılanmıştır. Bu düşünce yapısı sözü edilen raporun değerlendirme kısmında belirgin olarak ortaya çıkmaktadır: Alman Büyükelçiliği, ırk faktörünün Türkiye’de tamamen ihmal edildiğini tenkitle ve esefle belirtmişti.⁵⁹⁴

Öbür tarafta, soy birliği, Türklük mefküresi ve ortak tarih geçmişi Türkiye’de Almanya’nın görüşünün aksine kesinlikle yok sayılmamıştır, sadece Almanya gibi bilimsel temellere dayandırılan ayrımcı bir felsefe mevcut değildi. Türklük ve Türkçülük anlayışı idealist ve zengin kültürel mirasıyla kendi ananelerin yaşatılmasına büyük ehemmiyet atfedip kesinlikle lakayit değildi.⁵⁹⁵ Nasyonal Sosyalist Almanya ise kendi dar anlayışına göre Türk devlet adamlarının bu tavrını büyük bir hata olarak algılamaktaydı: Nasyonal Sosyalist ırk anlayışına göre Türk milleti ırk faktörünün ne kadar mühim olduğunu algılayabilmiş değildi, Dünya Yahudiliğinin 'tehlikeli oyunu' Türkiye’de anlaşılmamıştır. Ancak yoğun bir propaganda çalışması bu durumu değiştirebilir ve Türkiye’deki (varsayılan) Yahudi etkinliğini bertaraf edebilirdi.⁵⁹⁶ Almanya, Antisemitizm ideolojisini Türkiye’ye de

07.02.35-22.07.38 , Politik 36.,01.02.1938, Pol VII, Telegramm (Geh.Ch.V), No.314 v.
8.6.,08.06.1944

⁵⁹⁰Sabahattin Özel, a.g.e. , s. 171

⁵⁹¹Sabahattin Özel, a.g.e. , s. 171

⁵⁹²Peyami Safa, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi,1996, s.121

⁵⁹³Franco Ruault, **Neuschöpfer des Deutschen Volkes: Julius Streicher im Kampf gegen “Rassenschande”**, Frankfurt, BIS, 2006, s.106

⁵⁹⁴PA AA R 78535 Abt. III, Akten betr. Nationalitaetenfrage, Fremdvölker in der Türkei
1.7.27-6.02.36 , L 1276/L328239-L 328240 Bd. 3, Politik 6 Türkei,20.12. 1933, III O 4633/39 A
2013/33

⁵⁹⁵Ziya Gökalp, a.g.e., s. 23

⁵⁹⁶PA AA R 78535 Abt. III, Akten betr. Nationalitaetenfrage, Fremdvölker in der Türkei

empoze etmeyi gayret etti, oysa Türkiye bu tür faaliyetlerin riskini 1934 yılında “Trakya olayları” sayesinde net bir şekilde görmüştür.*Türkiye bahse konu olayları esnasında ne Almanya'nın safını tutmak istemiş ne de Yahudilerin Almanya'ya karşı davasını savunmaktaydı; Türkiye kendi devletinde farklı ideolojilerin rol oynamasını katiyen reddetmiştir.

4.6. Trakya olayları ve Cevat Rifat Atilhan

Mayıs/ Haziran 1934 yılında meydana gelen “Trakya olayları” Türk hükümetine Almanya'nın propaganda faaliyetlerine karşı çıkmanın elzem olduğunu göstermiştir. Tezimizde görüleceği gibi, Trakya olaylarında Almanya'nın doğrudan etkisi yoktu. Bununla beraber Almanya'nın medya vasıtasıyla olayları takip ettiğini görülmüştür.

“Milli İnkılap” dergisinde çıkan yazıların sayesinde, halk arasında var olan iktisadi huzursuluğuna siyasi bir etken eklenilmiştir. Trakya'daki Türk çiftçiler ile çoğu zaman Yahudi asıllı olan borç sahipleri arasında kuraklığın da etkisiyle büyüyen anlaşmazlıklar şiddet olaylarına yol açmıştır: örneğin Gelibolu ve Edirne'de yaşayan bazı Yahudiler tehdit edilip dövülmüştür. Kamu makamları ise zamanla adi suçluların da çıkar sağlamak maksadıyla karıştırdıkları yağma hareketine dönen olaylarına karşı önlem alma hususunda harekete geçmiştir. Evleri yağmalanan ve kendilerini tehlike içinde gören Yahudi vatandaşlarının bir kısmı geçici olarak İstanbul'a tahliye edildi ve güvenlik güçleri yağmacılara karşı operasyona başladı. Olaylar esnasında meydana gelen can kaybı, görev esnasında şehit edilen bir Jandarma Onbaşı ile sınırlı kalmıştır. Hükümet, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'yı olayları incelemek için görevlendirmiştir ve kaçan Yahudi vatandaşlarının dönüşü için gereken önlemler alınmıştır.

Trakya olaylarında, Cevat Rifat Atilhan tarafından çıkartılan “Milli İnkılap” adlı derginin bölgede yaşayan Yahudi nüfusuna karşı yönelik olumsuz duygulara yol

1.7.27-6.02.36 , L 1276/L328239-L 328240 Bd. 3, Politik 6 Türki,10.05.36, J.Nr.A 1878/28/ A 952

*Antisemitizm tabiri bu araştırmada organize ve Alman devletinin emriyle yapılan uygulamaları kapsamaktadır. Türkiye'de Yahudilere karşı hissedilen bireysel tavırları farklı bir izlenimi göstermiş olabilir. Mühim olan, Türk Devletinin yabancı bir ideolojiye riayet edilmediği tespittir.

açtığı bilinmektedir.* Atilhan, Almanya’da çıkan “Der Stürmer” adlı, Yahudi karşıtı derginin Türkiye muhabirliğini yapıp, Nasyonal Sosyalist Yahudi karşıtı ideolojiyi Türkiye’de yaygınlaştırmaya çalışmıştır.⁵⁹⁷ Bundan ötürü kendisi Türkiye’ye yönelik aktif Alman propaganda girişimlerinde önemli bir yere sahipti. Buna karşın Atilhan marjinal bir ideolojiyi savunmaktaydı ve Türk hükümeti Atilhan’ın tezlerine karşı çıkıp, nihayetinde dergisini yasakladı.⁵⁹⁸

Trakya olayların zuhur ettiğinde toplumsal bir tepkinin mevcudiyeti doğrudur, aynı zamanda Trakya bölgesinde kimi Yahudi tüccarlarının tefecilik faaliyette bulunduğu, halk üzerinde derin bir hoşnutsuzluk bıraktıkları da bir gerçektir.⁵⁹⁹ Trakya olaylarında tefecilik faktörün varlığı Alman belgelerinin yanında devrin tanıkları tarafından da doğrulanmaktadır.⁶⁰⁰

Hem Başbakan İsmet İnönü, hem de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Meclis Başkanı Kazım Özalp, 1934 yılında yaptıkları konuşmalarda Türk milletinin ırk, din ve dil faktörlerine bakılmaksızın, ayrıştırıcı değil birleştirici kader ve kültür birliğini teşkil ettiğinin altını çizmiştir. TBMM Başkanı Kazım Paşa Antisemitizmi açıkça eleştirip, bahse konu ideolojiyi yurtdışından ithal edilen ve Türkiye’de kök salması mümkün olmayan bir olgu olarak değerlendirmekteydi.⁶⁰¹ Başbakan İsmet İnönü de 5 Haziran 1934 yılında yaptığı konuşmada Antisemitizmi bir “salgın” olarak tarif edip bu ideolojinin Türk Milletinin fikir altyapısından çıkmış olmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Başbakan ayrıca bu tür vakaların tekrarlanmasına müsaade edilmeyeceğini açıkça beyan etti.⁶⁰² Alman raporlarını teyit eden kaynaklar da salt

* Cevat Rifat Atilhan hk. Daha fazla bilgi için bkz. : Celil Bozkurt, **Eserleri ve Fikirleri ile Cevat Rifat Atilhan**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011.

⁵⁹⁷Der Stürmer: Julius Streicher (1885-1946) tarafından 1923-1945 yılları arasında haftalık gazetesi olarak çıkartılan radikal Yahudi karşıtı, Nasyonal-Sosyalist yayınıdır. Yahudi karşıtı karikatürlerle Yahudi imajını olumsuz olarak şekillendirmiştir. Streicher, 1946 yılında Nürnberg Savaş Suçluları Mahkemesi tarafından, Yahudilere karşı imha politikayı desteklediğinden, “insanlığa karşı işlenen suçlardan dolayı” idama mahkum oldu.

⁵⁹⁸Erdem Güven/ Mehmet Yılmazata, “MİLLÎ İNKILÂP” , “DER STÜRMER ” AND THE 1934 THRACE INCIDENTS, "Journal of Modern Jewish Studies", Vol.14, N21, Londra, Taylor&Francis,2014,s.22

⁵⁹⁹PA AA Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1936, Pol. VII 23, Politik R 104797, 18.07.1936 A 842

⁶⁰⁰Rifat Bali, **1934 Trakya Olayları**, İstanbul, Kitapevi, 2008, s. 134

(Devrin tanığı Gelibolu’yu anlatırken:”O zaman daha bankalar yoktu. Sarraflar bir nevi bankacılık yapardı, tefecilik yapardı... ”)

⁶⁰¹Cumhuriyet, 8 Temmuz 1934, sayfa 1, sütun 2/3

⁶⁰²Cumhuriyet, 7 Temmuz 1934, sayfa 1, sütun 1/2/3

Trakya olaylarına bakılarak Türkiye’de Antisemitizmin varlığından söz edilemeyeceğini belirtirler.⁶⁰³Binaenaleyh, özellikle Trakya’da sosyoekonomik durumundan dolayı kimi Yahudilere karşı bir tepki mevcuttu, ancak bu tepkiyi siyasi değil, bireysel olarak değerlendirmeliyiz. Kurtuluş Savaşı esnasında genel olarak Gayrimüslimlere bir güvensizlik duygusu yaratmış olabileceğini, ancak Yahudilere karşı ne halk ne de devlet tarafından Antisemitizm olarak adlandırabilecek özel bir tavrın mevcut olmadığını da kabul edilmektedir.⁶⁰⁴Türkiye’de bulunan Alman diplomatlar, Antisemitizmi Türkiye’ye ihraç etmenin verimli bir tavır olmayacağını farkına varmıştır.⁶⁰⁵ Sonraki yıllarda, halkın bir kısmında, bilhassa memurlar arasında Yahudilere karşı bir hoşnutsuzluktan bahsedildiği kaydedilmiştir, ancak bu hoşnutsuzluk Nazi Almanya’sından farklı olarak daha çok Yahudilerin bir kısmının Türk kültürüne uzak durmalarından kaynaklanmıştır.⁶⁰⁶

4.7. 1933 yılından sonra Almanya’nın Türkiye’deki nüfuz girişimleri: boykot örneği

Nasyonal Sosyalist Almanya için Türkiye’deki Yahudiler, başka bir ülkenin uyruğuna sahip olmasına rağmen “Dünya Yahudiliğinin” temsilcisi ve mensubu olarak algılanılmaktaydı. 1933 yılından evvel Türkiye’deki Yahudiler Almanya tarafından fazla dikkate alınmamıştır. Türk Yahudileri ancak hususi bir bağlamda (örneğin Türkiye’deki gayrimüslim azınlıklar ve Siyonist düşünce dâhilinde) ayrı bir unsur olarak ele alınmıştı. Bu durum, Nazilerin iktidara gelmesiyle temelden değişti. Yahudiler Antisemitik politika doğrultusunda Alman halkının ölümcül düşmanı olarak gösterildiğinden, Türkiye’deki Yahudiler de potansiyel düşman olarak algılandı. Buna karşın Almanya, Antisemit politikası yüzünden Türkiye ile ilişkilerinin zarar görmesini istemedi. Almanya, Türkiye’de Almanya’ya yönelik her nevi karşıt propagandayı engellemeye çalıştı ancak özellikle Türk Yahudi çevrelerinden gelen her türlü eleştiriye karşı son derece duyarlıydı. Almanya’daki Yahudi karşıtı boykot hareketi tepkilerin doğmasına sebep olmuştur.⁶⁰⁷Bundan ötürü Alman makamları Türk Yahudilerinin Almanya’ya karşı tavırlarını yakından takip

⁶⁰³Benbassa/Rodrigue,a.g.e., s. 344

⁶⁰⁴Benbassa/Rodrigue,a.g.e., s. 341

⁶⁰⁵Sezen Kılıç,a.g.e., s. 138

⁶⁰⁶PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei 07.02.35-22.07.38 , Politik 36,08.02.1938, Pol VII 167/38

⁶⁰⁷BArch R 43/ 3555, fol 1, RK 5734, (Auswartiges Amt) D 2330, 30.06.1933 (06.071933),

etmişlerdi. 20.12.1933 tarihinde hazırlanan ve 4 Nisan 1933 tarihli Alman Büyükelçilik raporunun devamı niteliğinde olan bir analiz raporunda Alman makamları Türk Yahudilerinin Almanya'ya karşı boykot hareketini tetkik etmekteydi.

Boykotu değerlendirmek için öncelikle Almanya'da Mart-Nisan 1933'de icra olunan Yahudi karşıtı boykot hareketini tetkik etmekte fayda vardır. Alman Yahudileri korkutmak ve yeni Nazi rejiminin gücünü ispatlamak maksadıyla Propaganda Bakanı Dr. Goebbels, 1933 yılının Mart ayında Almanları "Yahudilerden alış veriş yapmamaya" çağırdı. Ancak boykot istenilen sonucu vermedi, yurtdışında Almanya'nın imajını olumsuz etkilediği gibi Almanlar boykota pek riayet etmedi. Boykot istenilen etkiyi yaratmadığı için Nisan ayında sona erdi. Almanya'daki Yahudi karşıtı boykota cevap olarak özellikle Amerika ve İngiltere'de, ayrıca Çekoslovakya, Polonya, Kanada, Avustralya ve Türkiye'de Alman mallarına yönelik karşı boykotlar düzenlendi.⁶⁰⁸

Söz konusu rapor, Türk Yahudilerinin Almanya'ya geleneksel olarak sempatiyle yaklaştığını ancak bu durumun Nazilerin Yahudilere yaptırımlarıyla temelden değiştiğini vurgulamıştır. Alman mallarına karşı boykot hareketi "Bnai Brith" isimli Yahudi kurulumu tarafından organize edilmişti.⁶⁰⁹ Raporda, Türk Yahudiler, Nasyonal Sosyalist ideolojiye uygun olarak "Marksist yalan propagandası yapmakla" itham edilmiştir. Ancak Türk Yahudiler arasında Marksizm'den ziyade "Almanya'ya karşı boykot" çağrısında bulunmuştu. Yine rapora göre, Yahudilerin propaganda faaliyetleri "ne Türk halkı ne de Türk Yahudileri üzerinde fazla tesir bırakmamıştı. Raporda ayrıca Türkiye'de ciddi bir Almanya karşıtı kampanyanın mevcut olmadığının altı çizilmişti.^{610*}

Rapor, kısmen Werner Daitz tarafından kaleme alınmıştı. Türkiye konusuyla ilgilenen Werner Daitz, NSDAP partisinin sıradan bir üyesi değildi. Daitz, NSDAP

⁶⁰⁸Carrie Supple: From Prejudice to Genocide: Learning about the Holocaust, London, Tentham Books, 2003, p. 104

⁶⁰⁹PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 10.01.1933, Nr. K 1 327/33 (İzmir Alman Başkonsolosluk Raporu)

⁶¹⁰PA AA R 78535 Abt. III, Akten betr. Nationalitätenfrage, Fremdvölker in der Türkei 1.7.27-6.02.36 , L 1276/L328239-L 328240 Bd. 3, Politik 6 Türkei, 20.12. 1933, III O 4633/39 A 2013/33PA AA 04.04.1933, III O 1288 Dok 80089

* Elde edilen Alman kaynaklarda boykotun Türkiye'deki gidişatı hakkındadaha fazla bilgi yoktur. Ancak, Almanya'ya karşı düzenlenen boykot örneğin ABD'de fazla sürmemiştir

Dış İlişkiler Dairesinin iktisat işlerinden sorumlu özel temsilcisiydi. Nazi Almanya'sının iktisat ve alan politikaları konularında önemli bir teorisyeniydi. Werner Daitz gibi önemli bir kişinin, partide iktisadi otorite olarak, bu tür meselelerle ilgilenmiş olması Türkiye'ye önem atfedildiğini de göstermektedir. Daitz'in kitapları da raporda gösterilen fikirleri teyit etmektedir. Daitz, kitaplarında Türkiye'nin Alman ekonomisi için önemli bir yere sahip olduğunun defalarca beyan edip iki ülkenin ortak hedeflere sahip olduğunu iddia etmişti.⁶¹¹

NSDAP Dış İlişkiler Dairesi umumi olarak partinin dış siyasi ilişkileri ele almakla beraber iktisadi konularıyla da ilgilenmiştir. Dış Ticaret konusunda ise Almanya, ideolojik ve teknik bakımından daha iyi çalışabilmek için dünya'da bulunan bütün Alman iktisadi kurumları tasnif etmiştir. Türkiye, dış politik dairesi tarafından Japonya ve Şark ülkeleriyle beraber Asya ekonomik bölgesi olarak tasnif edilmiştir, karşılıklı ekonomik ilişkilerinde etkin kurum olarak Frankfurt'ta bulunan Türk-Alman Ticaret Odası sıralanmıştır. Ayrıca, Berlin'de bulunan Türk Ticaret Odası yabancı iktisadi kurum olarak gösterilmiştir.⁶¹² Berlin'de 28 Şubat 1928 yılında kurulmuş Türk Ticaret Odası, İktisat Bakanlığına bağlı, karşılıklı dış ticaretini teşvik etmek için, Birinci Sanayi Planının çerçevesinde teşekkül olunan "Dış Ticaret Ofisinin" bünyesinde değerlendirilmelidir. Bu kuruluş, Türkiye'nin iktisadi propaganda açısından da fevkalade önemli olmuştur.⁶¹³ Ticaretin yanında, kültürel ve dostluk bağlarının kuvvetleşmesi de kurumun hedeflerinin arasında olmuştur. Almanca ve Türkçe neşriyatlarını devamlı geliştirilmiş Türk-Alman Ticaret Odası, aynı zamanda basın ve panayır sahasında aktif olup Türk ve Alman öğrencilerine de çalışmalarında destekte bulunmuştur.⁶¹⁴

Görüldüğü üzere Türkiye'deki Alman nüfuzu ekonomiye de bağlıydı. Boykot hareketi bu nüfuza doğrudan darbe vurmamış olsa da kaygıya yol açmıştır. Almanya bu nedenle önlem almak için girişimlerde bulunmuştur. Türkiye'de faaliyet gösteren Alman firmalarının Alman hükümeti tarafından aktif olarak bu sürece dâhil edildiğini de belirtmeliyiz zira ilgili yazışmalar ayrıca AEG gibi mühim Alman

⁶¹¹Werner Daitz, a.g.e., s. 23

⁶¹²B Arch NS 19/ 808 , Aussenpolitisches Amt der NSDAP (Ludwig Eckert) No.yok, 19.10.1934

⁶¹³ Afet İnan, a.g.e., (s. No. Yok-raporlar kısmında II- Dış Ticaret ofisi)

⁶¹⁴ Avni Sakman, *Almanya'da Türk Ticaret Odasının 10. Yılı, 10 Yıl Almanya'da Türk Ticaret Odası-10 Jahre Türkische Handelskammer für Deutschland.*, s. 65

sanayi kuruluşlarına iletilmiştir.⁶¹⁵ Boykot meselesinde salt Dışişleri Bakanlığının değil, NSDAP'nin Dış Politik Dairesinin de müdahale etmesi Alman Dışişleri Bakanlığının dış politikadaki tekelinin kırıldığı anlamına da gelmekteydi. Yani Nazi partisi, geleneksel Alman bürokratik yapısını değişime uğratmıştı. Salt dış politik konuları ilgilendiren yazışmalar da NSDAP Dış İlişkiler Dairesine iletmeye başlandı. Hâlbuki bu konu geleneksel olarak Alman Dışişleri Bakanlığının alanıydı. Eskiden dış politikada kendi tekeliyle ısrarla muhafaza eden Dışişleri Bakanlığının önüne rakip çıkmıştır, bu da kurumlar arası rekabetin mevcudiyetini göstermektedir.⁶¹⁶

4.8. Başkonsolos Marckwaldt: Nazi rejimine muhalefet

Alman diplomatlarının bazıları da, Almanya'nın Antisemitik politikasının Türkiye'de herhangi bir olumsuzluk yaratmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Türkiye'deki Yahudilere yönelik bu düşünce tarzı da Türk kamuoyunun dikkatini çekti. Yine de bu konuda diplomatların davranışları arasındaki farklılık ilgili diplomatların Nasyonal Sosyalist rejime karşı yaklaşımlarına göre çeşitlilik arz etmekteydi.⁶¹⁷ Türk Yahudilerinin Nasyonal Sosyalist Almanya'ya karşı yapılan boykot uygulamalarına dikkat çeken, İzmir Almanya Başkonsolosluğunda görevli ancak kimliği belli olmayan görevliler tarafından hazırlanan raporda, ismiyle açık olarak belirtilmeyen İzmir Almanya Başkonsolosunun (belgelerde "M." rumuzuyla adlandırılan Marckwaldt) Nasyonal Sosyalist politikalara yeterince destek vermediği, yukarıda bahsedilen Yahudi boykot hareketine karşı gereken tavrı sergilemediği belirtilmiştir. NSDAP partisinin Türkiye'deki bölge sorumlusu Dr. Gucker'in de bahse konu boykotla ilgilendiği Başkonsolosluk raporundan anlaşılmaktadır.⁶¹⁸

Başkonsolosluk raporundan ayrıca, Başkonsolos Marckwald'a karşı bir kampanyanın yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Raporda, Başkonsolos Marckwaldt'ın

⁶¹⁵ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 31.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 31.01.1934, (AEG'nin ilgisine-Dışişleri Bakanlığına gönderilen yazışmaların dağıtımı)

⁶¹⁶ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 31.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 07.03.1934 / Abschrift (zu III O 777)

⁶¹⁷ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 10.01.1933, Nr. K 1 327/33 (İzmir Alman Başkonsolosluk Raporu)

⁶¹⁸ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 10.01.1933, Nr. K 1 327/33 (İzmir Alman Başkonsolosluk Raporu)

NSDAP'ye üyelik kaydı yapan Alman Konsolosluk personelini makamına davet çağırıp azarladığını belirtilmektedir. Marckwaldt, tarafsızlık ilkesi gereğince devlet memurunun amir izni olmadan herhangi bir partiye kayıt yaptırmasının uygun olmayacağını vurgulamıştı. Belirtilmelidir ki, devlet memuru Başkonsolos Marckwaldt yürürlükte olan mevzuatı uygulamaktan başka bir şey yapmamıştı ancak raporun yazarı, NSDAP'nin iktisadi işlerden sorumlu özel temsilcisi Werner Daitz, bu görüşü paylaşılmamaktaydı. Daitz bu girişimi Nasyonal Sosyalist harekete karşı bir saldırı olarak değerlendirmekteydi.

Anlaşılan odur ki, Almanya'da çağ değişmişti ve Prusya tarzı memurların mevzuata bağlılık ilkesinin yerine partinin emri geçmişti. Aynı zamanda, Alman Dışişleri Bakanlığı personelinin de bu şekilde yeni rejimle karşı karşıya kalabildiği ve kariyer olgusunun artık rejime bağlılık (veyahut en azından açık muhalefet sergilememe) faktörüne bağlandığı söylenebilir. Marckwaldt ise kendisine karşı yürütülen kampanya üzerine harekete geçmiş, boykotun varlığını teyit etmekle beraber etkisinin azaldığını, ayrıca kendisine karşı yöneltilen şikâyetin usulsüz olarak hazırlandığını vurgulamıştır. Boykot meselesi ve Daitz'e karşı ileri sürülen iddialar Almanya Dışişleri Bakanlığı tarafından incelenmiş ancak Bakanlık, Daitz'in bu iddialara karşı verdiği cevabı haklı bulmuştur. Buna göre Daitz, meselelerin abartıldığı, kendisine karşı bir kampanyanın yürütüldüğünü belirtmiştir. Dışişleri Bakanlığı da Daitz'e karşı olumsuz bir yaptırımda bulunmadığı gibi konuyu kapatmış gözükmektedir.⁶¹⁹ Bakanlığın, kendi personelini korumak için meseleyi kapadığı mı yoksa gerçekten Nazi yandaşları tarafından ileri sürülen iddiaların abartılı mı olduğu sorusu tamamen açıklığa kavuşturulamamıştır. Bunlara rağmen, Nazi ideolojinin Alman dış politikasında güç kazandığını söylemek mümkündür.

Bu olayların ışığında, Türkiye'deki bazı Alman diplomatları arasında yeni rejime olumsuz olarak yaklaşanlar ile rejim yanlısı olanları arasında kısa zaman içerisinde ciddi bir çatışmanın meydana geldiği ve hâkim ideolojiye uymayanların zor durumda kaldığını görebiliriz. Yani yeni rejimin yaptırımları yurtdışı temsilciliklerde de yankı bulmuştu. Bu konu daha sonra irdelenmeye devam edildiğinde Başkonsolos Marckwaldt, boykot hareketinin Daitz tarafından iddia

⁶¹⁹ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 31.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 05.02.1934 / 22.02.1934 III O 680-34

edildiği kadar büyük olmadığı, ayrıca mevcut olan ticari ve sosyal bağlantıların muhafaza edilmesinin gerekli olduğunu beyan etmiştir.⁶²⁰ Yine de Nazi ideolojisi Alman dış politikasında ağırlık kazanmıştı.

4.9.Diplomasi ve Antisemitizmi Yayma Stratejisi: Mebus Sabri Toprak ve Yahudi göçü

Türkiye’de Yahudilerin varlığı Nazi yönetimini rahatsız ettiği için Almanya, Türkiye’deki bazı Yahudi karşıtı çevrelere örtülü destek verip, Antisemitizmi Türkiye’ye yerli unsurlar vasıtasıyla yerleştirilmeye çalıştı. Türkiye ise Trakya olayları deneyimiyle bu girişimlere müsamaha göstermemiştir. Buna rağmen Türk-Alman münasebetleri Nasyonal Sosyalist Yahudi politikasından çok ciddi bir biçimde etkilenmemiştir. Aynı zamanda Türkiye, Alman uyruklu Yahudi kökenli misafir profesörler ve diğer Yahudileri, Türkiye’ye misafir olarak kabul etmesini kendi doğal hakkı olarak görüp Almanya’nın buna karışma hakkının olmadığını belli etmişti. Tekrar belirtilmelidir ki, Türkiye hiçbir tarafının avukatlığına soyulmadığı gibi her iki tarafına eşit mesafede durmaya çalışmıştır. Maksat, dış politikasında bağımsız hareket edebilen, inkılâp sürecinde başarıyla ilerleyen bir devletin terakkisiydi.

Ne var ki Almanya, Türk iç politikasını da kendi iç politikası ile uyum içinde göstermeye çalıştı. Örneğin TBMM’de mebus Sabri Toprak tarafından sunulan meclis önermeleri, bu algılama farkının bir göstergesidir. Sabri Toprak önermelerinde, hem Türkiye’de Türkçe’den başka dillerin kamusal alanında kullanılmasının önüne geçmek hem de Türkiye’ye daha fazla Yahudi göçünü engellemek için gereken adımların atılması için talepte bulundu. Almanya Toprak’ın faaliyetlerini takip etmişti.⁶²¹ Örneğin 16.4.1937 tarihinde Toprak tarafından sunulan Kanun Tasarısında (“yabancı memleketlerden gelecek Türk olmayan yabancı göçmenler hakkında kanun teklifi”) özellikle Romanya’dan kaynaklanan Yahudi göçünün önüne

⁶²⁰PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 31.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 31.01.1934, (Dışişleri Bakanlığının ilgisine)

⁶²¹PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei 07.02.35-22.07.38 , Politik 36,,01.02.1938, Pol VII, Anlage zum Bericht der Deutschen Botschaft Ankara vom 1.2. 1938 A 240/ Pol VI 167

geçmeye çalışılıyordu.⁶²² 5 Ocak 1938 tarihinde sunulan Kanun Tasarısında ise (“Türk dili yerine yabancı dil kullananların cezalandırılması hakkında kanun teklifi”) açıkça belirtilmemiş olmakla beraber Türk Yahudilerini hedefe almıştı.⁶²³ Her iki teklif başarısızlığa uğramıştır, yine de bu teklifler kısaca tartışılmalıdır.

İlk bakışta bu önerge aşırı bir girişim gibi değerlendirilebilir. Hâlbuki zamanın şartları göz önünde bulundurulduğunda keskinliğini kaybetmektedir. Bir tarafta Türk dilinin teşviki ve başka dillerin sınırlandırılması gerçekten Türkçenin teşviki ile alakalıdır. Ladino, yani arkaik bir İspanyolca-İbranice karışımı konuşan Yahudilerin Türkçeye yeterince ısınmadığı düşünülmüştür. Hem CHP hem de Türk basını Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk Yahudilerinin dil problemi üzerinde durmuştur ve kısmen Türkiye’deki Türk Yahudi basını tarafından desteklenmiştir.⁶²⁴ Bu tür dil politikaları bugünkü nazarıyla baskıcı olarak nitelendirilmekle beraber sadece Türkiye’ye mahsus değildi. Hatta Türkiye’deki harf inkılabı bulduğu geniş yankılardan ötürü uluslararası kıyasta ayrı bir yere sahiptir.⁶²⁵ Polonya’da, Yunanistan’da ve daha nice Avrupa ülkelerinde bu tür kampanyalar yürütülmüştü ancak bahse konu ülkelerin aksine Türkiye’de bu politikanın uygulanışı daha yumuşaktı, fiziksel baskı veya alenen dışlayıcı olarak kabul edilen yöntemlere başvurulmamıştır. Türkiye’deki dil politikası harf inkılabından sonra elbette Türkçenin yaygınlaştırılmasına yönelikti. Atatürk, konuşmalarında Türk kimliğinin en önemli göstergeleri arasında Türk dilini saymaktaydı. Atatürk, “Türk halkını dil vasıtasıyla uluslaşma sürecinin içine çekmeye çalışmıştır”.⁶²⁶

Öbür tarafta Nasyonal Sosyalist Alman makamları bile Türkiye’de dil konusunda Yahudileri eleştiren, Sabri Toprak gibi seslerin Türkiye’de bir azınlığı teşkil ettiğini ve bu tür görüşlerin geçmişte de fazla etkili olmadığını biliyorlardı. Üstelik mebus Sabri Toprak’ın önergesinde Türkiye’ye kültürel veya bilimsel sahada

⁶²²TBMM 5. Dönem 17. Cilt 48. Birleşim s. 58,16.4.1937, Kanun Teklifi No. 2/52
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=58&v_meclis=1&v_donem=5&v_vasa_ma_yili=&v_cilt=17&v_birlesim=048 (erişim tarihi: 16.10.2013)

⁶²³TBMM 5. Dönem 22. Cilt 24. Birleşim s. 30, 05.01.1938, Kanun Teklifi No. 2/62
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=30&v_meclis=1&v_donem=5&v_yasa_ma_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=024 (erişim tarihi: 16.10.2013)

⁶²⁴Rıfat Bali, *Model Citizens of the State: The Jews of Turkey During the Multi-party Period*, Plymouth, Farleigh-Dickinson University Press, 2012, s.50

⁶²⁵Thomas Ricento, *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*, Malden MA, Blackwell Publishing, 2006, s. 312

⁶²⁶Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk’ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s. 207

faydalı olabilecek Yahudilerin kapsam dışı bırakılma hususu mevcuttu.⁶²⁷ Almanya'ya göre Sabri Toprak'ın önergesinde açıkça Yahudi karşıtı deyimlerin kullanımı stratejik ve akıllıca bir hareket değildi, bu da bu tür bir yaklaşıma Türkiye'de tahammül edilmediğini göstermekteydi. Toprak'ın Yahudi göçüyle ilgili önergesi 30.05.1938 tarihinde tekrar Meclise sunulmuş, ancak kabul görmemişti. Eklenmelidir ki, Sabri Toprak da bu arada vefat etmiştir.⁶²⁸ Toprak'ın Kanun Önergesi nihayetinde, iskân kanunu zaten hükümete göç konusunda yeterince yetki sağladığından, 1.6.1938 tarihinde reddedildi.⁶²⁹

Ancak Sabri Toprak'ın önergesinin salt varlığı, Meclis Genel Kurulunda taslak olarak bile kabul edilmemesine rağmen, Almanya için olumlu bir gelişmeydi. Alman diplomatların önergede sergilenen tavrı „Türk milletinin genelinde ve özellikle okumuş kesimin arasında mevcut olan „genel Yahudi karşıtı tavrın bir göstergesi olarak yorumlamıştır. O bağlamda 1 Şubat 1938 yılında kaleme alınan Alman raporunda Ladino dili konuşan ve Alliance İsrailite (Alyans) okulları ve dernekleri vasıtasıyla faaliyet gösteren Yahudiler Türkiye'de en faal -ve tepki çeken- grup olarak gösterilmişti, ayrıca aynı raporda Türk Yahudilerinin Masonluk teşkilatını Türkiye'de yoğun olarak desteklediği iddia edilmişti. Bunun yanında eskiden Sabetayist olup sonra dönme olarak adlandırılan yüzyıllarca evvel İslam'ı kabul etmiş Yahudi kökenli vatandaşlara karşı da Türk toplumunda bir antipatinin mevcut olduğu belirtilmekteydi. Yine aynı rapora göre Türkiye'de – gerçekten var olan veya mevcudiyeti Almanlarca varsayılan- Yahudi düşmanlığının Yahudi dininden ziyade „Yahudilerin yıkıcı faaliyetlerine karşı“ olduğu iddia edilmiştir.⁶³⁰

Yahudi göçünün sınırlandırılması ise Türkiye'ye haiz bir durum değildi ve İsviçre, ABD veya İngiliz mandası altında bulunan Filistin bölgesinde de Yahudi göçüne karşı kotalar uygulandı.⁶³¹ Ancak Nazilerden kaynaklanan kontrolsüz Yahudi göçüne karşı Türkiye'de olumsuz bir tavrın mevcut olduğu da bir gerçektir. Temmuz

⁶²⁷ PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei 07.02.35-22.07.38 , Politik 36,,01.02.1938, Pol VII 167,7.2.1938

⁶²⁸ TBMM 5. Dönem 25. Cilt 69. Birleşim s. 286, 30.05.1938 , Kanun Teklifi No. 2/62

⁶²⁹ TBMM 5. Dönem 26. Cilt 70. Birleşim s. 3, 01.06.1938 , Kanun Teklifi No. 2/62

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=3:4&v_meclis=1&v_donem=5&v_ama_vili=&v_cilt=26&v_birlesim=070 (erişim tarihi: 16.10.2013)

⁶³⁰ PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei 07.02.35-22.07.38 , Politik 36,08.02.1938, Pol VII 167/38

⁶³¹ Heinz Albers-Schönberg, **Die Schweiz und die jüdischen Flüchtlinge: eine unabhængige Studie 1933-1945**, Stafa, Thomas Guth, 2000, s. 161

1938 yılında Fransa/ Evian'da özellikle Yahudi göçü sorununu çözmek maksadıyla toplanan Dünya mülteci kongresiyle ilgili Doğan Nadi tarafından Cumhuriyet gazetesinin Fransızca nüshasında çıkartılan bir makalede (La Republique) Türkiye'ye yönelik olası bir Yahudi göç dalgasına karşı uyarı yapıldı.⁶³² Cumhuriyet gazetesinin Türkçe nüshalarında da bahse konu kongre Cemil Fikret tarafından analiz edildi, ancak Türkiye konusu fazla işlenmemiştir. Ayrıca Peyami Safa, yine Cumhuriyet gazetesinde Türkiye'de ne ayrımcılığın ne de Yahudi düşmanlığın olamayacağını „Yahudiler Türk'tür“ ifadesiyle, herhangi bir dini gruba Türklük bakımından ayrımcılığın uygulanamayacağını belirtti. Ancak Peyami Safa, Türk kimliğinden ziyade Yahudi kimliğini ön plana çıkartılan Türk Yahudilerini eleştirerek, kendi deyimiyle Türklük duygusundan ziyade Yahudi dinsel kimliklerini ön plana çıkartan „Yahudi Yahudileri“ eleştirdi.⁶³³

Alman diplomatik yazışmalarında ise Yunus Nadi'nin makalesinde Türk milletinin genel ruh halinin ifade edildiği iddia edildi.⁶³⁴ Konuyla ilgili tek bir tasnifte toplanmış uzun belge serisinde Almanya'nın Türkiye'ye yönelik olası „Yahudi göçüne“ atfedilen önem ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda Alman yetkililer, düşman olarak algıladıkları Yahudilerin Türkiye'ye yönelik tavrını ile Türk kamuoyunun Yahudilere yönelik bakış açısını değerlendirmeye çalıştı. Genel olarak Türk basını analiz edildi ve Türkiye dışında Yahudi faaliyetlerinin Türkiye'de ne tür bir yankı bıraktığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak çoğu zaman, Türk gazetelerde yayınlanan makaleler yalnızca Almancaya tercüme edilmiştir. Buna rağmen, belgelerden Türk basınına açık bir Alman etkisi tespit edilmemiştir, Alman makamları meseleyi takip etmekle yetinmiş gibi görünmektedir. Almanya düzenli olarak Türkiye'deki basın hayatı ve kendi ideolojisine ters düşebilecek bütün yayınları dikkatlice takip etmekteydi. Örneğin Siyonist harekette önemli bir rol oynayan siyasetçi Haim Waizman'ın* Kasım 1938'de bir seyahati esnasında Türkiye'de birkaç gün vakit geçirmesi Almanya tarafından kaydedilmiştir. Hâlbuki Waizman'ın açık bir faaliyet içerisinde bulunduğu dair kanıtlar mevcut

⁶³²PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei, 07.02.35-22.07.38 , Politik 36, 25.07.1938, zu Pol VII 768/138 , 13.11.1938, Blatt 1

⁶³³Cumhuriyet,23.07.1938, sayfa 3, sütun 3

⁶³⁴PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei, 07.02.35-22.07.38 , Politik 36, 25.07.1938, zu Pol VII 768/138 , 13.11.1938, Blatt 1

*Haim Waizman (1874-1952): Ziyonist örgütünün başkanıdır, 1948 yılında yeni kurulmuş İsrail Devletinin ilk Cumhurbaşkanı olmuştur.

görünmemektedir, buna rağmen ziyaretin bütün detayları Berlin'e iletildi. Özellikle Weizmann'ın ziyaretinin detaylarını Türk basınına yansıtmama ricası ve kendisinin Türk Emniyet Genel Müdürlüğüne korunduğuna dair iddiaları Alman diplomatların dikkatini çekmekteydi.⁶³⁵

Weizmann'ın bazı Yahudi temsilcilerle görüşmesinin dışında bir faaliyet olmamıştır. Ancak Alman yetkililer, Weizmann'ın Türk hükümetinin Filistin isyanına yönelik tavrını öğrenmek için Ankara'ya gitmiş olabileceğini tahmin ediyorlardı.⁶³⁶ Ancak Yahudi göçü, savaşın arifesinde yükselmeye devam etmiştir. Bu yoğun Yahudi göçünün sebebi ise Almanya'nın Antsemitikist politikasıydı. Romanya hükümeti de Yahudilere karşı benzer ve daha sert kanunları kabul etmişti ve bu da Türkiye'ye yönelik göç dalgalarını başlattı.

Yine de Alman diplomatlar Sabri Toprak meselesini takip etmeye devam edip, “özellikle memur kesiminde Türk olmayan unsurlara karşı- resmiyette pek ortaya çıkmamasına rağmen- bir olumsuz düşüncenin yaygın olduğu“ görüşünü savundular.⁶³⁷ Almanlar, 1934 yılında meydana gelen Trakya olaylarının yerel basın organları tarafından tetiklenmiş olabileceği fikrini savunmakla beraber Türk hükümetinin baskı gören Yahudilerin yardımına koştuğunu -hoşnutsuzlukla- kaydetmişlerdir. Bu değerlendirmeler sadece Türk- Alman münasebetleri ve Türkiye'yi etkileme girişimleri kapsamında kalmamıştır. Çünkü Almanya'nın Yahudi politikası küresel bir bakış açısı taşımaktaydı. Bun çerçevede Sabri Toprak'ın Kanun Önergesi Dünya Yahudiliğine karşı yönelik bir adım olarak algılanmıştır ve Almanya Dışişleri Bakanlığı raporun bir suretini hem Prusya eyaletinin hem de Almanya İçişleri Bakanlığının birimleriyle paylaşmıştır.⁶³⁸ Trakya olayları ile önerge arasındaki tek bağlantı, Antisemitizmin Türkiye'de resmi devlet politikası haline gelmemesi ve Almanya'nın bundan ötürü duyduğu rahatsızlıktır. Türkiye'de bireysel olarak zikredilen Antisemitizm olayları toplumun belirli bir kesimi sayesinde olmuştur; ancak sistematik ve resmi bir bağlantı mevcut değildir. Böyle bir silsilenin

⁶³⁵PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei, 07.02.35-22.07.38 , Politik 36, 25.07.1938, zu Pol VII 768/138, 30.11.1938, Blatt 22

⁶³⁶PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei, 07.02.35-22.07.38 , Politik 36, 25.07.1938, zu Pol VII 768/138, 30.11.1938, Blatt 22- kısım 2

⁶³⁷PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei 07.02.35-22.07.38 , Politik 36,08.02.1938, Pol VII 167/38

⁶³⁸PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei 07.02.35-22.07.38 , Politik 36,08.02.1938, Pol VII 167/38

olmayışı ise Almanya için nahoş bir durumdu, çünkü Antisemitizmyeni Hitler rejimin propaganda politikasının başlıca hedeflerinden biriydi.

Türkleştirme olgusu, Cumhuriyetin kuruluşundan önce temelleri atılan, Türk Devletinin milli devlet olarak kurulmasına zemin hazırlayan iktisadi ve sosyolojik bir hareket olarak tarif edilebilir. Türklük duygusunun siyasi boyutta etkili olması, ideoloji olarak “İttihad-i islam” fikrinin yerini Türkçülük anlayışına bırakmasıyla başlamıştır.^{639*} Bununla beraber Türkleştirme politikası Osmanlı Devletinin son döneminde yalnızca İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından teşvik edilmemiştir, kültür ve fikir hayatında da bu akımı belirgin olmuştur. Bununla beraber ITC'nin bu konuda çok önemli bir rol oynadığını söylenebilir.⁶⁴⁰ Ancak devrin Türkiye'sinde yürütülen kültürel Türkleştirme kampanyaları ırkçı Nasyonal Sosyalist doktrine tamamen zıttı. Nasyonal sosyalistler Yahudilerin salt ırksal varlığını eleştirirken, Türkiye'de Yahudilere karşı yapılan bir eleştiri mevcut olmuştusa, Türk kültürüne uzak durmaları nedeniyledi. Üstelik Tekin Alp gibi Yahudi kökenli düşünürler ve seçkinler Türk Yahudilerine Türk kültürünü ve dilini kabullenme çağrısında bulunmuştur.⁶⁴¹ Devrin Türk basınında özellikle Türk Yahudilerinin „dil konusunun“ eleştiri odağı olduğunu vurgulamaktadır. Gösterildiği gibi temel tartışma „Türk kültürüne“ yakın olmak veya olmamaktan ibaretti, ancak mevzuu ırksal baza indirilmemiştir.

Türkiye'de Yahudi düşmanlığının mevcut olmayışı, Nasyonal Sosyalist ideoloji bakımından olumlu bir değerlendirme değildi. Öbür azınlıkların aksine Yahudiler, Türkiye'de Kurtuluş Savaşı esnasında işgal kuvvetlerine yönelik sıcak bir tavır sergilemediler ve Türk toplumunun çoğunluğu bundan dolayı Yahudilere daha olumlu olarak yaklaşmaktaydı.⁶⁴² Osmanlı Devletinin son yıllarında gayrimüslim azınlıklar üzerinde üçüncü devletler tarafından nüfuz kurma girişimleri olmuştur. Özellikle Batı Avrupa'da mevcut Antisemitizmden dolayı Avrupa devletleri Türk Yahudileri üzerinde aynı politikayı izlemediler. Ancak Osmanlı Devletinde Batılı

⁶³⁹Erik Jan Zürcher, *İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye'de Etnik Çatışma*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005 s. 33

* Türkçülük ve İslamcılık kavramları için bkz.: Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2005; Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi

⁶⁴⁰Erik Jan Zürcher, a.g.e., s. 166

⁶⁴¹Rıfat Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s. 244

⁶⁴²Rıfat Bali, a.g.e., s. 34

fikirlerle temasa geçmiş gayrimüslim unsurlar arasında, ezelden beri dinsel motifler nedeniyle var olan Yahudi düşmanlığının zamanla modern manadaki Antisemitizme dönüştüğü bilinmektedir. Osmanlı Hıristiyan tebaası arasında baş gösteren Yahudi düşmanlığının ana sebebi özellikle dinsel faktördür.⁶⁴³

Almanya'nın Türkiye'deki Yahudi meselesine yönelik bakış açısı şu şekilde özetlenebilir: Alman diplomatlara göre Türk Hükümeti ve kamu makamları Yahudi kökenli Türk vatandaşlarına karşı olumlu veya tarafsız bir tavır sergilemekteydi ancak halkın ve özellikle memur kesiminin Yahudilere olumsuz yaklaşım söz konusuydu. Genel olarak bu değerlendirmeler Nasyonal Sosyalist ideoloji çerçevesinde kullanıldığından temkinle kullanılmalıdır. Her ne kadar münferit istisnalar mevcut olsa bile geleneksel olarak Türkiye'de Antisemitizm ne toplumda ne de devlette hiçbir zaman yaygın değildi.⁶⁴⁴

⁶⁴³Sedat Laçiner/ İbrahim Kaya, **The Armenian Issue and the Jews**, Ankara, Ankara University Printing House/TEIMK/ASAM, 2003, s.5

⁶⁴⁴Benbassa/Rodrigue,a.g.e., s. 344

III. BÖLÜM

ALMAN PROPAGANDASI VE TÜRKİYE'Yİ ETKİLEME GİRİŞİMLERİ (1931-1939)

1. PROAKTİF PROPAGANDA: ALMANYA'NIN TÜRK KAMUOYUNU ETKİLEME POLİTİKALARI

1.1. Türkiye'nin jeostratejik önemi ve Türkiye'deki Alman imajı (1933-1936)

Türk-Alman münasebetlerinde her iki ülkenin jeostratejik gereksinimleri öne çıkmaktaydı. Her iki taraf birbirine farklı alanlarda ihtiyaç duymuştur. Osmanlı Devletinin son yıllarından İkinci Dünya Savaşının başına kadar şüphesiz Türkiye, Almanya için belirgin bir önem taşımaktaydı ancak Türk tarafının Alman desteğine olan ihtiyacının daha büyük olduğunu da belirtmek yerinde olacaktır. Binaenaleyh, hem Türkiye Cumhuriyeti hem Osmanlı Devleti Alman İmparatorluğunun Ortadoğu politikasında en önemli konuma sahipti.⁶⁴⁵ Bir taraftan Türkiye Cumhuriyeti bölgenin tam manasıyla bağımsız yegâne devletiydi, öbür taraftan Türk ekonomisi devrin –bugüne nazaran- daha mütevazı şartlarına rağmen daha gelişmiş bir konuma sahipti. İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla Türkiye'nin jeostratejik konumu yükselirken, her iki taraf için birbirine yaklaşma gereksinimleri de değişmiş bulunmaktaydı.⁶⁴⁶

İkinci Dünya Savaşının arifesinde Türkiye, Almanya'yı İngiltere-Fransa ittifakına nazaran daha büyük bir tehdit olarak algılamaktaydı ve kendini olası bir Alman saldırısından korumak mecburiyetindeydi. Öbür tarafta Türkiye, 1925 yılında SSCB ile bir dostluk ve saldırmazlık paktı imzalamıştı ancak SSCB'nin de askeri bir

⁶⁴⁵Gregor Schöllgen, *Imperialismus und Gleichgewicht : Deutschland, England und die orientalische Frage 1871 – 1914*, Münih, Oldenbourg Verlag, 2000, s.281

⁶⁴⁶Selim Selim Deringil, *Turkish Foreign Policy During the Second World War: An 'Active' Neutrality*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s. 78

tehlike teşkil edebileceği gerçeği göz ardı edilmemiştir.⁶⁴⁷ Bundan ötürü Türkiye, bütün tarafları dengelemek ihtiyacı hissederken, Almanya Türkiye'nin eksen kaymasından endişe duymaktaydı. Almanya'nın Türkiye'ye yönelik propaganda girişimleri bu şartların ışığında değerlendirilmelidir.* Almanya ise, Türkiye'ye yönelik girişimlerde bulunurken, daima SSCB'nin Türkiye'deki etkisini de dengelemeye çalışmıştır.

Propagandanın mahiyetini araştırırken, duygusal faktörün Almanya tarafından gayet ustaca kullanıma sokulduğu gözlemlenebilir. Genel anlamda Alman propagandasında Türk milleti, liderleri ve Türk Dış Politikası övülmekteydi, aynı anda Türk-Alman dostluğunun da her iki milletin ortak yönlerinden dolayı doğal bir gelişimde olduğu vurgulanmaktaydı. Hatta Türk-Alman dostluğunun tarihin ve kaderin vazgeçilmez seyrinin bir sonucu olduğu belirtilmekteydi.

Bu dönemde Alman propagandasında büyük bir yer tutan Antisemitizm, Anti-Komünizm gibi temalar Türk kamuoyunun önüne getirilerek bu ideolojiler kabul ettirilmeye çalışıldı. Ancak, Alman propagandasının sürekli vurgulanan en önemli kısmı olumlu Almanya imajıydı. Bu motif, ideolojik değişime aldırış etmeden 1933 yılına kadar ve 1933 yılından sonra da kullanılmaya devam edilmiştir. Özellikle 1933/35 yılları arasında Almanya'daki yeni iktidara gelen Nasyonal Sosyalist rejim radikal karakterinden ötürü Türkiye dâhil birçok ülkenin kamuoylarında pek olumlu bir imaja sahip değilken, Alman propagandası özellikle Almanya'nın imajını düzeltme çabalarına ağırlık vermiştir. Genel olarak Nasyonal Sosyalist hareket dış dünyada kaba, radikal, saldırgan ve tecrübesiz olarak algılanılmış ve bu yeni ideoloji Alman imajını zedelemiştir.⁶⁴⁸

Esasında Almanya'da muhafazakâr çevreler Nazi hareketine karşı benzer ön yargılarla yaklaşmış bulunmaktaydı ve yeni rejim, bu çevreleri rahatlamak amacıyla kendine daha sofistike ve gelenekselci bir imaj verme çabasındaydı.⁶⁴⁹ Bu strateji yurtdışı propagandası için de kolayca kullanılabilir bir yöntem teşkil etmekteydi.

⁶⁴⁷ Kamuran Gürün, a.g.e.s. 109

* Atatürk devri jeopolitik anlayış için bkz: Suat İlhan, **Harp Yönetimi ve Atatürk**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1984

⁶⁴⁸ Markus Urban, **Die Konsensfabrik: Funktion und Wahrnehmung der NS-Reichsparteitage, 1933-1941**, s. Gottingen, VR Unipress, 2006, s. 88

⁶⁴⁹ Niedhart, a.g.e., s. 141

Almanya'nın imajında bilinen ve güvenilir olarak algılanan belli başlı noktalara dikkat çekilecekti: Örneğin Alman ürünlerinin kalitesine, Almanların disiplinli, sadık ve güvenilir bir millet olma özelliklerine vurgu yapılmıştır. Ayrıca bilim ve eğitim sahasındaki Alman başarılarına dikkat çekilmeye çalışıldı.⁶⁵⁰

Türkiye'de Birinci Dünya Savaşındaki Osmanlı-Alman silah arkadaşlığı olumlu ilişkiler Alman propagandası için gayet mühim birer referans noktasıydı; Nasyonal Sosyalist propaganda teşkilatı bu motifleri çoğu zaman başarıyla kullanıp Türk kamuoyunda olumlu bir imajın oluşmasında etkili oldu. Öbür tarafta Nasyonal Sosyalist hareketin radikal yönleri ya örtbas edilmeye çalışıldı veyahut radikal olarak algılanmış olan noktaların esasında Alman halkının haklı birer talebi olduğu vurgulandı.⁶⁵¹ Türkiye'de Antisemitizm sempatiyle karşılanmamıştır ancak Almanlar bu olguyu haklı bir savunma refleksi olarak göstermeye çalışmışlardır.⁶⁵² Ayrıca Antisemitizm Nasyonal Sosyalist ideolojinin temel taşlarından biri olarak inkâr edilemez bir gerçektir. Problem, Almanya'nın bu ideolojiyi Türk ve diğer yabancı kamuoylarına-Alman imajını zedelenmeden- daha yumuşak bir dille iletmesiydi.

Ancak Almanya'daki yeni rejimin ekonomik alandaki başarıları, Alman hükümetine daha olumlu bir platforma ulaşma fırsatını tanımıştır.⁶⁵³ Üstelik Alman dış politikası iktidarın ilk yıllarında (1933/34) nispeten barışçıldı. Nasyonal Sosyalist Almanya, Hitler'in iktidara geçmesinden sonra bir imaj sorunuyla karşı karşıya kaldı. Demokratik ülkeler radikal ve revizyonist bir ideolojinin Berlin'de iktidara gelmesini kısmen tedirginlikle kısmen de lakaytlıkla izlediler. Ancak muhalefete karşı sürdürülen sert yaptırımlar ve Yahudilere karşı iktisadi boykot girişimleri dış basında Almanya'nın olumsuz algılanmasına sebep oldu.⁶⁵⁴ Bu durum, yeni yönetimde Almanya'ya karşı bir propaganda kampanyasının başlatılmış olduğu algısını uyandırmaktaydı ve karşı yöntemlerin geliştirilmesine neden oldu.⁶⁵⁵

Antisemitizm olgusu, diğer ülkelerde yaşayan Yahudiler tarafından da tepkiyle izlendi. Bu Almanya'nın, yeni hükümetin imajını iyileştirmek için büyük

⁶⁵⁰Reinhardt Bollmus, **Das Amt Rosenberg und seine Gegner: Studien zum Machtkampf im nationalsozialistischen Herrschaftssystem**,Münih, Oldenbourg,1968, s. 9

⁶⁵¹Reinhardt Bollmus,a.g.e.,s. 112

⁶⁵²Markus Urban, a.g.e., s. 167

⁶⁵³Willi Albers, a.g.e., s. 26

⁶⁵⁴Wolfgang Benz, **Die Geschichte des Dritten Reiches**,s. 232

⁶⁵⁵Michels, a.g.e., s. 111

sorunla karşı karşıya olduğunu işaretledi. Birinci öncelik Almanya'nın dış politik revizyonist taleplerinin haklı olduğunu ispatlamasıydı, aynı zamanda Almanya'dan barış için bir tehlikenin gelmeyeceği teyit edilmeliydi. Bunun yanında yeni iktidar; kaba, tehditkâr ve yapmacık imajından kurtulmak arzusunda olup, Nazilerin de geleneksel Alman kültür ve bilim değerlerini benimseyip temsil ettiklerini kanıtlamak arzusundaydı.⁶⁵⁶

Belki de en önemli hamle, yurt dışına kaçmış Nazi karşıtı Alman mültecilerin karşı propagandasını bertaraf etmektir. Her ne kadar Hitler'in Komünizm karşıtı siyaseti kimi yabancı devlet adamları tarafından övgüyle değerlendirilmiş ise de, yeni iktidar yurt dışında bir güven ortamı oluşturmak zorundaydı. Bunun için kullanılan vasıtaların başında Dışişleri Bakanlığının tanıtım ve kültür birimleri gelmekteydi. Ancak bunlar 1933 yılında henüz fazla geliştirilmemişti, Alman basınının ve radyosunun yurt dışına yönelik etkisi sınırlıydı, konu okuyucu ve dinleyici kitlesinin takdirine kalmıştı. ABD gibi yoğun Alman göçmen kitlesine sahip olan ülkelerde, Alman asıllı vatandaşlar Almanya'nın tanıtımı için kullanılabilir. Ancak NSDAP partisi, yurt dışındaki Alman vatandaşları aktif olarak kitlesel biçimde kontrol edemediğinden, hatta çok sayıda Nazi karşıtı siyasi mültecinin yurt dışında bulunduğundan diğer ülkelerde bir "3.Reich tarafgiri" lobiyi oluşturma projesi zaman alacaktı.⁶⁵⁷

Hitler iktidarı, yurt dışında propaganda yapmanın ne kadar mühim olduğunu siyasi hayatının başlangıcından beri kavramış bulunmaktaydı ve iktidara gelir gelmez Hitler'in sağ kolu, edebiyat ve iletişim uzmanı Dr. Goebbels'in yönetiminde yeni bir "Halkı Bilgilendirme ve Propaganda Bakanlığı" (Ministerium für Volksaufklärung und Propaganda) kurulmuştu.⁶⁵⁸ Her ne kadar bu birim Nazilerin Komünist rakiplerinden taklit edilmişse de bakanlık çok büyük başarılarla imza attı, kısa zaman içerisinde Almanya'daki bütün medyayı iktidara bağlandığından (Gleichschaltung) iktidar artık kamuoyunu iyice kontrol edebilirdi. Ancak Almanya, kendi propaganda vasıtalarını doğrudan doğruya yurt dışında uygulayamazdı. Kısacası yönetim, yurt

⁶⁵⁶Wolfgang Benz, a.g.e., s. 134

⁶⁵⁷Katja Gesche, **Kultur als Instrument der Außenpolitik totalitärer Staaten : das Deutsche Ausland-Institut 1933-1945**, Köln, Böhlau Verlag, 2006, s. 380

⁶⁵⁸Katja Gesche, a.g.e., s. 79

dışındaki basın kuruluşlarını ve medyayı etkilemek için çalışmalıydı ve bu yöntem gizlilik içerisinde uygulanacaktı.

Basını etkileme ve ilgili ülkelerde kamuoyunu dolaylı olarak şekillendirme politikası özellikle Türkiye'ye yönelik çok erken başlamış görünmektedir. Almanya'nın imajı Türkiye'de geleneksel olarak iyiydi ancak yine de Berlin gereken tedbirleri almak istedi. Bu yüzden Türkiye'deki basın üzerinde ciddi bir etkileme politikası başlatıldı. Bu politika, hem Propaganda Bakanlığı hem de Almanya Dışişleri Bakanlığı tarafından proaktif ve geniş bir yelpazeye takip edilmekteydi. Amaçlarına ulaşabilmek için ilgili Alman birimleri Türkiye'de özellikle nüfuzlu yazar ve editörlere yaklaşp iyi ilişkiler kurmaya gayret ettiler. Yunus Nadi, Mahmut Soydan gibi kişiler bu bağlamda örnek olarak zikredilebilir.⁶⁵⁹

Kimi zaman da gizliliği korumak şartıyla özellikle Nasyonal Sosyalist görüşe yakın çevrelere para yardımında bulunulmuştur ancak çoğu zaman tarafsız köşe yazarları ve editörleri etkilemeye çalıştılar. Almanya'nın içinde ve yurt dışında rüşvet sadece parasal değil, mesleki başarıyla da ilgiliydi.⁶⁶⁰ Medya mensupları kanalıyla yeni Almanya'nın büyüklüğü, ihtişamı, disiplini ve Führer'in dâhiyane siyasi yeteneği tanıtılacaktı. Bu şekilde yabancı medya mensuplarının Almanya'ya sempati duymaları sağlanacaktı ve Türk kamuoyu da dolaylı olarak Almanya'yı iyi bir konumda görme imkânına kavuşacaktı.

Türk kamuoyunu ilgilendirebilecek her türlü medyatik olay ise Almanya tarafından takip edildi. Koordinasyon içinde Almanya Dışişleri Bakanlığı ve Propaganda Bakanlığı olayları analiz ettiler ve gereksinim duyduklarında müdahale ettiler. Nasyonal Sosyalist rejim 1933 yılından sonra etkinliğini artmıştır. Bu bağlamda dış ülkelere yönelik propaganda ve tanıtım faaliyetlerin ana konusu Versailles Antlaşması'nın telafisi idi. Genellikle bu tavır dış basında bazen temkinle bazen de sempatiyle karşılanmıştır. "Sempatik Almanya" imajı böylece 1933 yılından sonra etkin bir şekilde yaygınlaştırıldı.

⁶⁵⁹Ludwig Ludwig Krecker, a.g.e., s. 56

⁶⁶⁰Hans Jürgen Koch/ Herrmann Glaser, **Ganz Ohr: eine Kulturgeschichte des Radios in Deutschland**, Köln, Bohlau Verlag, 2005, s.83

1.2. Yayıncılıkta propaganda: Dr. Rössler'in Türkiye seyahat planı

Tezimizin önceki bölümlerinde izah edildiği gibi, Alman yazar Rössler Türkiye'ye seyahat etmek için girişimlerde bulunmuştu. NSDAP Saksonya teşkilatı,yazar Dr. Rössler'in Türkiye seyahati konusunda Almanya Ankara Büyükelçiliğine başvurmuştur. Bakanlık adına ise Müşavir Fabricius o konuda partiye destek verilmesinin uygun olup olmayacağı konusunda kendi birimlerinden bilgi istemiştir.⁶⁶¹ Yazının ekinde bulunan NSDAP talebinde, seyahat desteğinin yanında Bakanlıktan mümkün mertebede Türk Bakanlarla ve hatta Atatürk ile randevu imkânları sorulmuştur.⁶⁶²Rössler bu talebini Ekim ayında iletmışti. NSDAP partisinin irtibat dairesi bu konuya cevaben bir yazı hazırlanmıştı. Buna göre NSDAP, Rössler'e destek vermenin uygun olacağını ancak önceki yazıda belirtilen parti bölge teşkilatının doğrudan Ankara Büyükelçiliğine başvurmasının uygun olmadığını belirtmiştir. Yazıya göre Rössler'den seyahat konusunda henüz bilgi alınmamıştır, ancak yazının iletilmesi konusunda olumlu görüş beyan edilmiştir.⁶⁶³ Rössler'in siyasi ve yazar faaliyetleri hakkında bilgi veren dökümandakendisinin özellikle Türk Bakanlarla ve Atatürk ile görüşmek istediği vurgulanmaktadır. Rössler seyahatten sonra kaleme aldığı ve Dışişleri Bakanlığına iletilen yazısında, Türkiye seyahatinin ayrıntılarını anlatır. Yeni Türkiye'nin oluşumunu yerinde izlediğini ve özellikle bu süreçte Almanya'nın katkısını araştırmaya çalıştığını beyan edilmiştir. Atatürk veya Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) ile görüşmek istediğini ancak bunu başaramadığını belirten yazar, "şayet görüşseydim Dışişleri Bakanlığımızı zor durumda bırakabilecek herhangi bir soru sormak aklımdan bile geçemezdi" diye yazmaktadır. Yazar seyahatinde, Tarım Bakanı ile görüşüp kendisine teknik sorular yönelmiştir. Rössler özet olarak seyahatini teknik bir inceleme gezisi olarak tanımlamıştır.Yazışmalardan Rössler'in kendi inisiyatifıyla hareket ettiği, ancak Alman makamlarının kendisine destek verdiğini de anlaşılmaktadır.

⁶⁶¹PA AA R 78587 Abt. III, Akten betr. politische und kulturelle Propaganda, 7.2.24-11.11.35 , Bd. 1 Politik 26 Türkei, 25.10.1933, A 1723/33-3 III O 3934-33

⁶⁶²PA AA R 78587 Abt. III, Akten betr. politische und kulturelle Propaganda, 7.2.24-11.11.35 , Bd. 1 Politik 26 Türkei, 25.10.1933, A 1723/33 No. lu belgesine ek

⁶⁶³PA AA R 78587 Abt. III, Akten betr. politische und kulturelle Propaganda, 7.2.24-11.11.35 , Bd. 1 Politik 26 Türkei, 24.11.1933, III O 4241-33

1.3.Alman imajını düzeltilme girişimi

Nisan 1933 yılında yaşanan, Yahudi karşıtı protestolar esnasında Almanya'da bulunan, Yahudi zannedilen ve hırpalandığı iddia edilen Türk vatandaşlarının akıbetini araştıran Milliyet, Cumhuriyet, Akşam gibi gazetelerin makaleleri Türkiye'de tepkilere neden olmuştur ancak Alman makamları hızlı bir şekilde bu tür haberlerinin gerçek olmadığını beyan ederek tepkilerin dinmesine katkıda bulunmuştu.⁶⁶⁴ Yine de Türk kamuoyu, yaptırımların her ne kadar Türklere karşı olmadığını öğrenmiş olsa dahi, Yahudilere karşı şiddet olaylarından haberdar olmuştu. Bu tür imaj bozucu haberlerin engellenmesi için Almanya karşı propagandasıyla yoğun bir çaba sarf etmiştir. Aynı zamanda bireysel olarak meydana gelen, çeşitli sebeplerden dolayı Almanya'da bulunan Türk vatandaşlarının tepkileri de dikkate şayandır. Örneğin, Alman komşusu tarafından ihbar edilen bir Türk öğrencisine karşı öne sürülen bir şikâyet Alman makamlarınca dikkate alınmakla beraber daha sonra kapatılmış görünmektedir. Konuyla ilgili başka belgeler mevcut değildir. Olay fazlasıyla tehlikeli olarak algılanmamış olabilir veyahut Türkiye'nin ve kamuoyunun tepkisini çekmemek için unutturulmuş olabilir. Bahse konu olayın tarifi dikkate şayandır: Radyo yayını esnasında, Berlin Üniversitesinin teknik bir bölümünde okuyan Türk öğrencisi, evinde bulunan ampulünü sürekli çevirmek suretiyle evdeki elektrik akışında aksaklıklara sebebiyet vermişti. Kendisini ihbar eden Alman komşusunun sorularını yanıtsız bırakarak evinden kovmuştu. Olay, daha sonra kapatılmış görünmektedir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Türk öğrenciye yönelik herhangi bir soruşturma açılmamıştır. Belki de olay, sadece komşular arasında meydana gelen bir kavgadan ibaret olmuştur, yine de ihbar mekanizmasına başvurulmuştur. Bundan başka, 1935 yılında Berlin doğumlu iki Yahudi asıllı Türk vatandaş siyasi sebeplerden dolayı gözaltına alınmıştır. Abraham ve Sally Peretz adlı iki genç, Alman Komünist Partisi'nin propaganda broşürlerini dağıttıkları için Alman Gizli Devlet Polisi (GeStaPo) tarafından gözaltına alınıp mahkemeye intikal ettirildiler.⁶⁶⁵ Ancak, akıbetleri hakkında bilgi mevcut değildir. Türk vatandaşlığına sahip kişilerin hakları ise kesinlikle sahip çıkmıştır. Olayın mahiyeti ne olursa

⁶⁶⁴Cumhuriyet, 29.03.1933, sayfa 5, sütun 3

⁶⁶⁵PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 04.09.1935,(10.09.1935),Geheimes Staatspolizeiamt No. 56116/35-II 1 A 3

olsun, sonuç hem Almanya'daki muhbirlik sisteminin etkinliği, hem de Alman makamlarının imajlarını koruma siyasetinin kanıtı olarak yorumlanabilir.

Türk Büyükelçiliği, Almanya'da bulunan kendi vatandaşlarının durumuyla da yakından ilgilenmekteydi. Örneğin, Berlin'de mukim tekstil dükkân sahibi Türk vatandaşı Yahudi F. Löwenthal, Aryen olmadığından eskiden girebildiği bazı ihalelere artık girememekteydi.⁶⁶⁶ Durumu Türk Büyükelçiliğine ileten Löwenthal'ın dilekçesi üzerinde Türk Büyükelçiliği Alman makamların nezdinde konu hakkında bilgi talep edip bir notayı iletmıştır. Bunun üzerinde, Alman Başbakanlığı (Reichskanzlei) konu hakkında soruşturma başlamıştır.⁶⁶⁷ Meselenin çözümü arşiv belgelerinde doğrudan bilgi mevcut olmamakla beraber, benzer bir olay mütalibin lehine çözülmüştür. Yahudi asıllı bir Macar vatandaşı da ihalelere alınmadığından ötürü şikâyetle bulunmuştur. Bunun üzerinde, Alman Dışişleri Bakanlığı, Macaristan dan özür dileyip, dış politikada problemlere yol açabileceği bu tür davranışlardan uzak duracağını belirtmiştir.⁶⁶⁸ Bundan ötürü, Türkiye'ye yönelik benzer bir tavrın gösterildiği ihtimali yüksektir.

1.4.Propaganda uygulamaları: Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü ve Almanya

Olumsuz haberlere yer vermemek ve Türklerin gönlünü kazanmak amacıyla Almanya'da Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü etkinliklerine destek ve çeşitli katkılarda bulunan Almanya Dışişleri Bakanlığının yanında, Nasyonal Sosyalist Partisi de (NSDAP) doğrudan girişimlerde bulundu.

Örneğin, Almanya'nın Prusya Devletinin (eyaletinin) yeni İçişleri Bakanı Göring tarafından “yardımcı polis memuru” olarak yemin ettirilen ve böylece resmi bir mahiyet kazanmış olan hücum kıtaları (Sturmabteilung/SA, yani NSDAP'nin milis teşkilatı) Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü münasebetiyle Türk Büyükelçiliğinin önünde toplanıp Türkiye'nin onuruna resmi geçitte

⁶⁶⁶BArch R 43/ 3555, fol 1, RK 5734, (27.03.1934), Nr. 84-53 5/3, Löwenthal “Löwe”, 21.03.1934

⁶⁶⁷BArch R 43/ 3555, fol 1, RK 5734, (27.06.1934), Nr. 84-53 9/6, Löwenthal “Löwe”, 21.06.1934

⁶⁶⁸BArch R 43/ 3555, fol 2, RK 14333, Nr. Ref. D 7953 , (06.12.1933), 15.12.1933

bulunmuşlardı.⁶⁶⁹ Büyükelçi Kemaleddin Sami Bey, bu nezaketi karşılıksız bırakmayarak Askeri Ataşeyle beraber SA'nın resmi geçişini teftiş ederek selamladı.⁶⁷⁰ Büyükelçi ve askeri ataşesinin kıtaları denetlerken birçok yabancı diplomat gibi nezaketen Hitler selamı değil, talimatlara uygun olarak asker selamı kullandığı belirtilmelidir. Bu etkinlik, yeni Alman hükümeti ve /veya Nazi parti teşkilatının Türkiye'deki propaganda faaliyetlerinden erken başladığını göstermektedir.⁶⁷¹ Almanya Türk kamuoyunda saygın ve dostane bir şekilde tanınmak için hiçbir fırsat kaçırılmamıştır.

Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü genç Türkiye Cumhuriyeti'ne kendini Dünya kamuoyuna göstermek için nasıl bir fırsat olmuşsa Almanya da bu etkinlikleri kendi imajı için kullanmaya gayret etmiştir. Türkiye'de yapılan kutlamalarda SSCB'nin rolü büyüktü.⁶⁷² Nasyonal Sosyalist Almanya ise buna karşı kendi propaganda ve kültür tezlerini ortaya atmak için harekete geçmiştir. Örneğin, Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü ile ilgili Alman radyolarında yayınlanacak bir özel radyo yayının sayesinde ikili ilişkilerin gelişebileceği fikri Alman diplomatlarınca öne sürülmüştür. Bu fikrin tamamen Almanya tarafından mı icat edildiği yoksa Türkiye'nin bu konudaki taleplerine mi dayandığı tam belli değildir. Onuncu Yıldönümü törenleri arifesinde Almanya'daki Türk Ticaret Odası, bu konu hakkında radyo yayını yapma talebini, daha yeni kurulan Propaganda Bakanlığına iletti. "Türk Ofis" adıyla anılan, Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri yürütmekle yükümlü Almanya Tür Ticaret Odası fiilen Türk Büyükelçiliğiyle yakın koordinasyon ve organik bağlantısı içinde idi. Bundan ötürü bu talep, resmi veya en azından yarı resmi olarak tanımlanabilir. Bakanlığınca olumlu olarak karşılanan ve Dışişleri Bakanlığına da iletilen talep, Almanya'ya tanıtım için müthiş bir fırsat

⁶⁶⁹Bundesarchiv –F. Almanya Resim Arşivi- Resim No. 102-03070,29.10.1933
[http://www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/1348435406/?search\[view\]=detail&search\[focus\]=16](http://www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/1348435406/?search[view]=detail&search[focus]=16)) (SGT:23.09.2012)

⁶⁷⁰Bundesarchiv –F. Almanya Resim Arşivi- Resim No. 102-15163,29.10.1933
[http://www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/1348435406/?search\[page\]=15](http://www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/1348435406/?search[page]=15)
(SGT:23.09.2012)

⁶⁷¹Cumhuriyet, 31.10.1933, sayfa 1, sütun 3, sayfa 7, sütun 2

⁶⁷² PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 18.09.1933, 3 O 3378-33 – 1nci kısım

verdi.⁶⁷³ Dışişleri Bakanlığı bu talebi, özellikle Alman ekonomik çıkarları bakımından fevkalade olumlu bulmuştur.

Türk Büyükelçiliği ilgili makamlara başvurarak, hem Onuncu Yıldönümü kutlamaları ve etkinliklerinin duyurulması hem de bunların Alman basınında olumlu olarak yansıtılması için girişimlerde bulunmuştur. Basında yer verilen bu tür yayınların arasında yurtdışında yaşayan Almanların yayın organı olan “Auslandswarte” (Yurt dışı gözlemcisi) dergisi Türkiye, Atatürk ve Cumhuriyet hakkında övgü dolu ifadeler kullandı.* Kurtuluş Savaşını anlatırken, dergi bu savaşı Türk halkının kahramanlık destan olarak tanımladı. Mustafa Kemal’in liderliği ise “dâhiyane” olarak tarif edilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi ise Kurtuluş Savaşında faaliyet gösteren ve “farklı fikirleri ortak bir idealde birleşebilen” Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin halefisi olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda Atatürk’ün dış politikası ve “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesi örnek olarak gösterilmiştir.⁶⁷⁴ İlgili derginin Alman makamlarınca desteklendiği muhtemeldir, derginin bir kopyası Alman Dışişleri Bakanlığının belge fonun ekinde saklanmıştır.⁶⁷⁵

Sürekli Türk-Alman dostluğuna vurgu yapan ve bunu ima eden derginin politikası Nasyonal Sosyalist Almanya’nın proaktif propaganda politikasıyla uyumlu olmasına rağmen bu konuda apaçık Nasyonal Sosyalist yorum ve ideolojik göndermelerde bulunmamıştır. Örneğin, Cumhuriyeti ve Cumhuriyet Halk Partisini anlatırken, Almanya ile doğrudan bir kıyaslama yapılmamış gözükmektedir. Özellikle Atatürk’ün “halk” anlayışında ne ırka ne de sınıfa vurgu yapılmadığı açıkça belirtilmiştir.⁶⁷⁶ Nasyonal Sosyalist ideolojiyle pek uyumlu olmayan bu ifadeler, 1933 yılında Alman tanıtım ve propaganda faaliyetlerinde hafif bir ikilemenin

⁶⁷³PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 18.09.1933, 3 O 3378-33- 2nci kısım

*Auslandswarte: “Yurtdışında Yaşayan Almanlar Derneği’nin” resmi organıydı. Dergi 1920 yılından beri Berlin’de yayınlandı ve posta yoluyla abonelere dağıtıldı. 1925 yılından beri dergi düzenli olarak her ayda bir çıkmaya başladı.

⁶⁷⁴Auslandswarte. Zeitschrift zur Förderung der wirtschaftlichen und kulturellen Beziehungen von Heimat und Ausland. 13. Jahrgang, Nr. 21-22, Kasım 1933, s.353

⁶⁷⁵PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, (17.11.1933 St/Me) 18.11.1933, zu III O 4186-33

⁶⁷⁶PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, (17.11.1933 St/Me) 18.11.1933, zu III O 4186-33 (ek: Auslandswarte dergisi)

mevcut olduğunu da göstermektedir. Henüz, tamamen Nasyonal Sosyalizmin etkisinde olmayan yayınlar çıkabiliyordu ancak bu durum sonraki yıllarda değişecekti.

1.5. Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti Berlin Büyükelçiliğinin rolü

Cumhuriyetin Onuncu Yıl kutlamaları nedeniyle, Türkiye'deki kutlamalara katılacak elçi/müsteşar rütbesinde bir özel temsilci yanı sıra, Almanya Cumhurbaşkanı Hindenburg adına sunulacak bir resmi devlet hediyesinin Atatürk'e verilmesi gündeme gelmiştir. Basın propaganda faaliyetleri çerçevesinde kutlamalar özel baskı olarak gazetelerle tanıtılacaktı. Birinci Dünya Savaşı gazilerinden oluşturulan "Şark Gazileri Muharipleri Derneği" de Almanya'da bir etkinlik düzenleyecekti. Türkiye'deki Alman Büyükelçiliği bundan başka daha fazla etkinliğin yapılmasını teşvik edip icabında bunların radyo vasıtasıyla duyurulmasını talep etti. Bu çerçevede Hindenburg tarafından bir kutlama telgrafının Atatürk'e gönderilmesi ve Bakanlık düzeyinde bir hükümet üyesinin radyoda Onuncu Yıl kutlamalarına atıfta bulunması uygun görülmüştü. Bu girişimlerden, Alman makamlarının Türkiye'yi olumlu bir şekilde yansıtacak, medya faaliyetlerine ehemmiyet atfettiklerini görebiliriz. Devrin en gelişmiş kitle iletişim aracının radyo olduğu göz önünde bulundurulursa, projenin ehemmiyeti daha belirgin olmaktadır.⁶⁷⁷ Şansölye Adolf Hitler de Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü münasebetiyle Başbakan İsmet Paşa'ya tebriklerini telgraf vasıtasıyla iletilmiştir.⁶⁷⁸

Dr. Goebbels'in başında bulunduğu yeni kurulan Propaganda ve Halkı Bilgilendirme Bakanlığı ise Onuncu Yıl kutlamalarının Türkiye'deki programını takip ederek kutlama faaliyetleriyle ilgili bilgileri Dışişleri Bakanlığıyla paylaştı. Bakanlık, Türkiye'de yoğun bir kutlama programı olacağını ve kutlamalar kanalıyla resmi ilişkileri daha da iyileştirmek için Almanya'dan ilgi ve katılımın uygun olacağını belirtmiştir.⁶⁷⁹ Buna istinaden Berlin'de yer alan Cumhuriyet kutlamalarına Alman tarafınca hatırı sayılır ve yüksek seviyede bir katılım söz konusu olmuştur.

⁶⁷⁷PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 12.10.1933, A1624/33 (Eing. AA III O 3790 19.10.1933)

⁶⁷⁸B Arch R 43 II 1499 F 1*6, f. 4, Abschrift zu Rk 12427 (25.10.1933)

⁶⁷⁹PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 12.10.1933, A1624/33 (Eing. AA III O 3790 19.10.1933)

Görsellerden anlaşıldığı gibi, katılımcılar arasında kordiplomatik, Türk Büyükelçisi Kemaleddin Sami Bey ile Almanya Başbakan Yardımcısı Franz von Papen yer almıştır.⁶⁸⁰Türkiye Cumhuriyeti Berlin Büyükelçiliği de, kendi programını düzenleyerek Alman makamları tarafından yapılan etkinliklerle Cumhuriyet Bayramı'nı daha geniş çevrelere duyurmaya gayret etmiştir.

Berlin Büyükelçiliği, Berlin'deki az sayıda Türk vatandaşının ve Alman arkadaşlarının onuruna bir resepsiyon ve Berlin'de okuyan Türk öğrencilere de bir onur yemeği düzenledi. Yemekte konuşmacı olarak yer alan Türk Öğrenci Birliğinin başkanı (müfettişi) Cevat Bey (Dursunoğlu) Almanların dikkatini çekmişti. Cevat Bey o günlerde Almanya'yı terk etmek zorunda kalan ve Türkiye'ye iltica eden Alman profesörlerin seçilmesi ve yerleştirilmesi ile ilgileniyordu. Büyükelçiliğin yanında Türkiye Cumhuriyeti Berlin Başkonsolosluğu da etkinliklere katılarak, Berlin'de yaşayan bütün Türk vatandaşlara ikinci bir resepsiyon daha verdi. Aynı akşamda ise T.C. Berlin Büyükelçiliği sadece onur konukları için bir gala resepsiyonu düzenledi.⁶⁸¹

Devrin şartlarına göre geniş basın faaliyetleri de ihmal edilmedi, (muhtemelen Almancası kuvvetli olan) Ticaret Ataşesi Nizamettin Bey, Alman radyosunda yeni Türkiye'yi konu alan canlı bir sunum bile yapmıştı. Nizamettin Ali Bey, akademik çevrelere hitap ederek, 30 Ekim'de Büyükelçinin iştirakiyle Berlin Teknik Yüksekokulunda Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişimini anlattı. Bunun akabinde Berlin Türk Ticaret Odası Alman geleneklerine uygun - ve sadece erkeklere mahsus- bir "bira akşamı" düzenlenecekti. 31 Ekim'de NSDAP Dış İlişkiler Dairesinin iktisat işlerinden sorumlu özel temsilcisi ve iktisat yazarı Daitz, Alman Dışişleri Bakanlığının himayesinde, Başbakan Yardımcısı Franz von Papen ve Cevat (Dursunoğlu) Bey'in katılımıyla yüksek düzeyde bir resepsiyon daha düzenlenecekti. Adı geçen resepsiyonda Cevat Bey'in, Türk Devrimi hakkında bir sunum yapması planlanmıştı. 31 Ekim akşam saatlerinde ise Ticaret Ataşesi Nizamettin Ali Bey tekrar Türk Devriminin sosyal etkileri hakkında bir radyo konuşması yapacaktı.

⁶⁸⁰Federal Almanya Resim Arşivi (Bundesbildarchiv)[http://www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/1401749290/?search\[view\]=detail&search\[focus\]=14](http://www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/1401749290/?search[view]=detail&search[focus]=14) (son erişim tarihi 03.06.2014)

⁶⁸¹PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 3.10.1933, VII77080 (Eing. AA III O 3586 04.10.1933)

Radyo programının bitiminde hem İstiklal Marşı hem de Anadolu'dan halk ezgileri dinleyicilere sunulacaktı.

Alman Cumhurbaşkanı von Hindenburg, Alman milleti adına Gazi Mustafa Kemal'e gönderilen tebrik telgrafında övgü dolu ifadelerle, Gazi'nin Almanya'da neden hayranlık uyandırdığını anlatmıştı. Cumhurbaşkanı von Hindenburg, Gazi Mustafa Kemal'i "Türklüğü yücelten" ve Türk milletine öz güvenini ile tarihi hakkını yeniden kazandıran lider olarak değerlendirmiştir.⁶⁸²Bu yorumun Türkiye'de sempati uyandıracığı su götürmezdi.

Türkiye, Almanya'nın törenlere gösterdiği ilgiyi karşılıksız bırakmayarak Berlin Büyükelçiliği vasıtasıyla Almanya'ya şükranlarını belirtti.⁶⁸³Almanya tarafından Cumhuriyet kutlamalarına özel bir temsilcinin katılım teklifi ise Ankara tarafından nezaketle reddedildi.⁶⁸⁴Aslında Türkiye, Alman hükümeti tarafından sunulan üst düzey ziyaret teklifini yanlış algılamıştı. Alman arşiv kaynaklarına göre, Türkiye, Almanya'dan üst düzey bir bakanın gelmesini beklemişti, oysa Almanya yalnızca bir temsilcinin gönderilmesini önermişti.⁶⁸⁵ Yanlış anlaşılmanın tam nereden kaynaklandığını ise belgelerden anlaşılmamaktadır. Türkiye'de bu teklif, Başbakan Yardımcısı von Papen'in geleceği gibi algılandı. Yanlış anlaşılma mevcut olmakla beraber bu teklif prensip olarak sempatiyle karşılanmıştı ancak Fransa, İngiltere gibi devletlerin benzer teklifleri de reddedildi, böylece Alman teklifi de kabul edilmemiştir. Bu arada, Alman belgelerinde ziyaretçinin kimliği hakkında bir yanlış anlaşılmanın mevcut olabileceği, zira heyet başkanlığı için Başbakan Yardımcısı von Papen'in düşünülmediği belirtilmektedir. Ancak, Almanya'nın törenlerde öncelikli bir konum alma imkânına kilit vurulmuştu. Başbakan Yardımcısı düzeyinde olmasa da, Almanya Türkiye'deki kutlamalara aktif olarak iştirak etmek istemiştir. Törenlerde Türkiye, SSCB heyetine daha fazla iltifat göstermiştir ve Almanya'ya aynı statü tanınmamıştır. Mareşal Vorosilov'un yanında SSCB Mareşali

⁶⁸²PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, (1.11.1933- No yok)4.11.1933, III O 3989

⁶⁸³PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 23.10.1933, Nr. 125, III O 3850

⁶⁸⁴PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 20.10.1933, A 1661/33, III O 3891-33

⁶⁸⁵PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 20.10.1933, A 1661/33, III O 3891-33

Budiyyenni onur konuğu olarak törenlere katılmıştı ve Almanya'yı böylece gölgede bırakmıştır.⁶⁸⁶

Eklenebilir ki, Bakanlık seviyesinde Türkiye'ye resmi ziyareti meselesi Almanya'da 1933-34 yıllarında da gündemde kalmıştır ve özellikle imaj ve propaganda bakımından önemli bir konu olarak ele alınmıştır.⁶⁸⁷ O yönden Almanya, daha aktif propaganda politikası için Türkiye'ye yönelik tanıtım faaliyetlerine ağırlık vermiştir.⁶⁸⁸ Ayrıca o dönemde Almanya'nın Ankara Büyükelçiliğinde yeni atamalar yapıldı. Cumhuriyet törenlerinin hemen akabinde Büyükelçilik görevini 1924 yılından beri icra etmiş olan tecrübeli diplomat Nadolny Ankara'dan ayrılarak memleketine döndü.⁶⁸⁹ Nadolny görevinin son günlerinde Onuncu Yıl kutlamalarında Alman hükümetini temsil etti ve kutlamaların arifesinde Almanya'nın imaj oluşturma politikalarına uygun olarak gayet sıcak ifadeler kullandı. Büyükelçi Nadolny, görevinden ayrılmadan, Onuncu Yıldönümü kutlamalarına iştirak etmesinden ötürü mutluluğunu ifade etmiştir. Bunun çerçevesinde Nadolny, yeni Türkiye'nin oluşumuna şahit olduğunu, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi başarısını Gazi'nin liderliğine borçlu olduğunu ve Alman halkının Türkiye'ye yönelik sempatisini dile getirmiştir.⁶⁹⁰ Nadolny daha sonra Almanya'nın Moskova Büyükelçisi olarak atandı. Ancak 1917 yılında Alman Genelkurmay Başkanlığının planı çerçevesinde Lenin'in Rusya'ya geçişini sağlamış olan Nadolny, Nasyonal Sosyalist hükümetin Rusya karşıtı politikasıyla kendini bağdaştıramadığından 1934 yılında istifasını sundu ve savaşın sonuna kadar kamuda ve aktif siyasette yer almadı.⁶⁹¹ Nadolny'nin halefi olarak muhafazakâr bir kimliğe sahip olmakla beraber Nasyonal Sosyalist olarak

⁶⁸⁶ Nezahat Demirhan, **Cumhuriyetin Onuncu Yılı'nın Türk inkılâp Tarihinde Yeri ve Önemi**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 111

⁶⁸⁷ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 31.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 07.03.1934 / mit Kurier (kurye vasıtasıyla) vom 8 Maerz (zu III O 777)

⁶⁸⁸ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 20.09.1933, zı O 3378-33

⁶⁸⁹ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 25.10.1933, A 1661/33, III O 3888-50/ III O 3903-33

⁶⁹⁰ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 20.10.1933, A 1661/33, III O 3891-33 (193)

⁶⁹¹ Tobias Bringmann, **Handbuch der Diplomatie, 1815-1963: auswaertige Missionschefs in Deutschland und deutsche Misionschefs im Ausland von Metternich bis Adenauer**, Münih, Saur Verlag, 2001, s. 74

değerlendirilmemesi gereken Frederic von Rosenberg Ankara'ya yeni Büyükelçi olarak atandı.⁶⁹²

Almanya Ankara Büyükelçisi von Rosenberg, "Türkiye'yi memnun etmek" ve Almanya'ya yönelik sempati uyandırmak için Dışişleri Bakanı von Neurath'a bizzat gelmesini tembih etmiştir.⁶⁹³ Aksi takdirde Fransız etkisinin Türkiye'de yükselebileceği ima edilmiştir. Rosenberg, von Neurath'a defalarca Türkiye'ye gelmesini tavsiye edip belgenin sonunda " şartların da gayet uygun olduğunu" belirtmiştir. Ancak von Rosenberg'in girişimleri nafileydi: belgenin ekinde ("Ankara'ya gitmek istemiyorum") şeklinde belgeye eklenen notunda Bakanın olumsuz cevabı meseleyi noktaladı. Yine de belgede, Türkiye'ye karşı nezaketle yaklaşmasının elzem olduğu, zira "Türklerin gönlünün kolayca kırılabilirliği" uyarısı yapılmıştır.⁶⁹⁴ Öbür tarafta ilgili klasöründe, Türkiye'den resmi veya gayri resmi bir davetiye mevcut gözükmemektedir. Karşılıklı münasebetlerin gelişmesinde psikolojik ve kültürel faktörler de devrin Alman bürokratlar tarafından dikkate alınmıştı. Alman kaynaklarda, Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü (Aras'ın) Almanların ziyarete gelmemesinden dolayı "üzgün ama kırgın olmadığını" belirtilmektedir.⁶⁹⁵ Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Türk-Alman ilişkilerinde de yeni bir evrenin başlangıcını teşkil etmiştir

1.6. Agresif Antisemitizm ve Türk Basını- propagandanın yeni evresi (1936-1939)

Almanya'nın özellikle basın konusunda atılan adımlarının gerçekten şuurlu olduğu, Türkiye'yi etkileme girişimlerinin sistematik ve önceden planlanmış olduğu gerçeği Alman arşivlerinde muhafaza edilen belgelerin mahiyetinden anlaşılmaktadır. Adolf Hitler de, "Kavgam" adlı eserinde siyasi şuurun ve kamuoyunun oluşumunda basının muazzam rolüne dikkat çekmiştir.⁶⁹⁶ Hitler'e göre

⁶⁹² Winfried Becker, **Frederic von Rosenberg (1874-1937) : Diplomat vom späten Kaiserreich bis zum Dritten Reich, Außenminister der Weimarer**

Republik, Göttingen, Vandenhoeck&Rupprecht, 2011, s.302

⁶⁹³ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 14.03.1933, /23.03.1934, III O 1060-34

⁶⁹⁴ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 31..03.1934, zu III O (ek yazısı)1060-34

⁶⁹⁵ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 23.03.1934, zu III O 1066

⁶⁹⁶ Adolf Hitler, a.g.e., s. 179

basın, doğru olanı yanlış gösterebilir ve insanları esas sorunlarından uzak tutabilir; aynı zamanda Hitler, bu yöntemi “aşâğılık ve Yahudi” bir oyun olarak değerlendirmektedir. Buna rağmen, Hitler rejimi basın propagandasında tamamen oportünist bir yaklaşım sergilemiştir: başarıya ulaşmak için her yol mubahtı. Almanya bu siyasi yöntemi, Hitler'in iktidara gelmesinden hemen sonra bakanlık düzeyinde başlattı.⁶⁹⁷ Daha doğrusu, o konuda çalışmalar yapan kişilerin görüşleri dikkate alınıp sonradan uygulamaya konulmuştur. Üçüncü devletlerin Türkiye'yi etkileme politikalarını da analiz eden Alman uzmanlar, raporlarında çoğu zaman Türkiye'nin özellikle “duygusal yönden” kazanılması gerektiğini sonucuna varmışlardı. Alman mühendis Riener tarafından ele alınan Türkiye ile ilgili bir öneride bu konuya genişçe değinilmektedir. SSCB ve Fransa'nın siyasi, stratejik ve iktisadi girişimlerinin yanında, İtalya'nın da Türklerin gönlünü kazanma konusunda önemli adımlar attığını tespit eden Riener, benzer adımları atmak için önerilerde bulunmuştur. Bahse konu öneriler Nasyonal Sosyalist politikayla uyum içindeydi. Örneğin İtalya, siyasi jestlerin yanında gençlik teşkilatı Balilla'nın Türkiye seyahati ardından Türk izcilerin de İtalya'yı ziyaret etmesini sağlamıştı. Almanya'nın da benzer organizasyonlar yapması önerilmekteydi: öncelikle Türkiye'ye tekrar sabit bir Büyükelçi atanacaktı, zira Büyükelçi Nadolny, Ankara'da daima ikamet etmemiştir. Nadolny, görevinin bir kısmını Cenevre'de silahsızlandırma komisyonunun üyesi olarak icra etmişti. Ayrıca Türkiye'de propaganda faaliyetlerinin profesyonel olarak yürütülmesi önerilmiştir. Almanya'nın tarihsel olarak Türkiye'ye yönelik toprak emellerinin olmadığı da olumlu bir imaj yaratmak için koz olarak kullanılacaktı.

Antisemitizm konusuna da vurgu yapılmıştır. Türkiye'de mevcut Yahudi karşıtı iki yayının (ismiyle anılmamış olsa da muhtemelen Milli İnkılâp Dergisi) daha büyük prim yapması ümit edilmişse de bu konuda fazla bir ilerleme sağlanmamıştı. Alman propaganda çalışmalarında basına belirgin bir rol verilecekti. Bu çerçevede, Türkiye'de Alman imajını olumlu yansıtacak ve Türk basınıyla da iç içe çalışacak bir basın bürosunun açılması gündeme getirilmiştir.⁶⁹⁸

Bu tavsiyelere doğrudan kulak verilmemişse de sonradan kısmen riayet edilmiştir. Türkiye'ye yönelik basın propagandası profesyonel bir çalışmaydı ve

⁶⁹⁷Hans Jürgen Koch/ Herrmann Glaser, a.g.e, s. 57

⁶⁹⁸PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, (tarih yok), Abschrift zu 3 O 3586, F. Riener'in mektubu

Almanya'nın Türkiye politikasında belirgin bir rol oynadı. Örneğin Türk gazetecileri Almanya'ya gittiğinde kendilerine kolaylıklar sağlandı, Almanya'da bulduklarında kendilerine önem atfedildi, özellikle Alman dış politikasına yönelik soruları ayrıntılı bir şekilde cevaplanmaya çalışıldı.⁶⁹⁹ Bu propagandanın Antisemitizm yönü hiç başarılı olmamış, "yardımsever, art niyetsiz Almanya" imajı kısmen de olsa uzun yıllar boyunca devam edebilmiştir.

Almanya Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ve özellikle Ankara'daki Büyükelçilik görevlileri koordineli olmayan basın ve propaganda faaliyetlerine karşı çıkmıştır. Almanya Dışişleri Bakanlığı yetkilileri genel olarak propaganda ve tanıtım çalışmalarının tek elde toplanmasından yanaydı. Almanya'nın Türkiye'deki emellerine olumsuz manada karışma ve hatta müdahale olarak değerlendirilen aktivitelere müsaade etmemişlerdi.⁷⁰⁰ Belgelerden anlaşıldığı üzere, Bakanlık dışarıdan gelen ve idareyle ilgisi bulunmayan unsurların işlerine karışmalarını kabul etmemiştir. Belki bu tavır geleneksel bürokratik yapılarında ve özellikle prestijli kordiplomatik müessesede her zaman mevcut olan elit düşüncenin yansımasydı. Bakanlık uzun vadede Nazi iktidarının kendi stratejisine karşı harekete geçemediyse de kendi pozisyonunu korumaya çalışmıştır. Nasyonal Sosyalizmin iktidara geçişinden sonra bile Alman Dışişleri Bakanlığı, her türlü dış müdahaleyi resmi dış politikayı tehdit edebilecek bir davranış olarak değerlendirip reddetmiştir.⁷⁰¹

Öte yandan Almanya, Türkiye'de Almanca olarak neşredilen bazı basın kaynaklarını da yakından kontrol etmiştir. Nasyonal Sosyalist felsefeye uygun olmayan yayınların Almanya'ya gönderilmemesi konusunda ciddi kontroller uygulanmıştır. Örneğin, "Türkische Rundschau" adlı, özellikle İstanbul'da yaşayan Almanlar için haber değeri taşıyan periyodik yayınının Almanya'ya gönderilmesi Alman makamlarınca sakıncalı olarak değerlendirilmiştir. Yayının artık Almanya'ya gönderilmemesinin Türk-Alman ikili ilişkileri bakımından problemlilik olarak

⁶⁹⁹ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, (03.04.1935), III O 1886

⁷⁰⁰ AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, A 1680/33, 13.11.1933-(IV O 4188)

⁷⁰¹ AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, (zu III O 4188-33), 27.12.1933

görülmemiştir.⁷⁰² Bu suretle, Almanya İçişleri Bakanlığı tarafından 9 Kasım 1935 tarihinde “gizli” olarak Alman Dışişleri Bakanlığına gönderilen “B 4507- Blt./Pz.” No.lu. genelgeyeye uyarınca “Türkische Rundschau” adlı bülteninin Almanya’ya ithali men edildi. Gelen dergilerin göndericiye geri gönderilmesi ve gerektiğinde kanunen imhasına da karar verilmiştir.⁷⁰³Başka yasaklanan yayınlara rastlanılmadığından, Türkiye’de çıkartılan Almanca yayın ve periyodiklerin rejim tarafından sakıncalı olarak değerlendirilmediğini göstermektedir. Bundan başka, yasaklanan Türkçe yayınlara da rastlanılmamıştır.

Bireyler ancak resmi talimat çerçevesinde hareket edebildi ve yeni (Nasyonal Sosyalist) devlet birimlerinin Dışişleri Bakanlığının işlerine karışması bile hoşnutsuzlukla karşılandı. Çizgi belliydi: İktidarda kim olursa olsun, Berlin Wilhelmstrasse’de bulunan Auswaertiğs Amt ayrıcalıklı konumunu muhafaza etmeye çalışmıştır.⁷⁰⁴ Elbette Almanya Dışişleri Bakanlığı da propaganda ve tanıtım faaliyetlerini sürdürmek arzusundaydı ancak geleneksel Alman devlet ve bürokrasi anlayışına ters olan Naziler tarafından tasarlanan daha agresif propaganda stratejisi hiçbir zaman hoş görülmemiştir. Ancak etkinlik bakımından Nasyonal Sosyalistlerin metodu başarılıydı.

1.7. 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları ve Propaganda

1936 yılında Berlin’de düzenlenen Olimpiyat Oyunları Almanya’nın kendini Dünyaya tanıtabilmesi için fevkalade bir fırsattı ve Türkiye’ye yönelik propaganda ve reklam faaliyetlerine de hız verdiler. Atletizm ve futbol sahasında önde gelen Türk sporcuların, Ağustos 1936’da Berlin yerine SSCB’de yarışmalara ve dostluk maçlarına katılma kararı Almanya tarafından olumsuz bir gelişme olarak algılandı. Türk Milli Futbol Takımının Berlin’e gitmeme olasılığının Türkiye’de de sporseverler tarafından hoş karşılanmayabileceği ihtimali üzerine Türk Futbol Milli Takımının da dâhil olduğu 49 aktif sporcuyla kapsayan Türk kafilesinin Berlin’e hareket etme kararı Almanya’ya rahat bir nefes aldırdı. Atletizm sahasında faaliyet gösteren Türk sporcuların çoğu SSCB’ye gitti, Türk atletizminin henüz Dünya çapında yarışabilme

⁷⁰²PA AA R 12635 Türkei 35, Presseabteilung, Verbote von Zeitungen und Drucksachen aus der Türkei”, (zu III 297/1), 01.11.1935

⁷⁰³PA AA R 12635 Türkei 35, Presseabteilung, Verbote von Zeitungen und Drucksachen aus der Türkei”, B 4507- Blt./Pz., 09.11.1935, III, 297/3, 12.11.1935

⁷⁰⁴Eckart Conze, Norbert Frei, Peter Hayes, Moshe Zimmermann, a.g.e., s. 155

seviyesinde olmadığı gerçeği de bu kararı etkilemiş olabilir. Ancak Türk Milli Futbol takımı da katılan 16 takım arasında finallere kalamadı. Berlin’de yaşayan Türk vatandaşları maçlara büyük ilgi gösterdi.⁷⁰⁵ 3 Ağustos 1936’da ön finallerde Türk milliler Norveç’e karşı oynadı. Maçın birinci yarısında skor Norveç 1- Türkiye 0 idi. Maç, Norveç’in 4-0 skoruyla bitti ve Türk futbol takımı elendi.⁷⁰⁶ Alman diplomatlar, Türkiye’nin olimpiyatlara katılma konusuna büyük önem attığını bunun da karşılıklı ilişkiler için olumlu olacağını belirttiler.⁷⁰⁷

Olimpiyat Oyunları esnasında ayrıca, Türk öğretmen ziyaretçi grubu için 19 Temmuz – 15 Ağustos 1936 tarihleri arasında bir gezi programı hazırlanmıştır. Alman Akademik Değişim Kurumunca (Deutscher Akademischer Austauschdienst) verilen bilgiye göre programa Türk Milli Eğitim Bakanlığında iki müdür, ikisi bayan olmak üzere 11 (yüksek) okul müdürü, iki doçent ile 53 öğretmen (bayan/erkek) geziye katılmıştır. Ancak Almanya Dışişleri Bakanlığı, bu sayıyı 70 olarak kaydetmiştir. Programda, okul gezisi ve kültürel konulara, aynı zamanda Berlin Olimpiyat Stadyumunun tanıtımına ve spor konulara ağırlık verilmiştir. Berlin’de bulunan Bergama ve İslam Eserleri Müzesinin de gezdirildiği programda ideoloji konusu aşırı olarak işlenmemiş görünmektedir.⁷⁰⁸ Bununla beraber okul müfettişlerle görüşmeler, Alman gençlerinin mecburi çalışma hizmetlerini yerine getirdikleri bir müessesenin ziyareti ile öğretmen kampının ziyareti yapılmıştır. Ayrıca Hitler Gençliğine (Hitlerjugend) ait kamplar ziyaret edilmiştir ve Nasyonal Sosyalist Öğretmenler Birliği hakkında bilgi verilmiştir. Nasyonal Sosyalist eğitim politikası hakkında ise sunumlar yapılmıştır. Kültür propagandası çerçevesinde yabancı üniversite ve bilim adamlarına yönelik faaliyetlerde özellikle İtalya, ABD ve İskandinav ülkeleri öne çıkarken, Türkiye’ye yönelik Milli Eğitim Bakanlığı nezdinde girişimler mevcuttur. Türk öğretmenlerinin 1936 yılındaki gezisine toplam yalnızca 70 öğretmen katılmış iken, Türkiye’nin öbür ülkelere nazaran eğitim sahasındaki nispeten az gelişmiş konumu dikkate alınmalıdır.⁷⁰⁹

⁷⁰⁵Cumhuriyet, 04.08.1936, sayfa 1, sütun 1

⁷⁰⁶Franz Miller, *So kaempfte und siegte die Jugend der Welt: XI. Olympiade Berlin 1936*, Berlin, Knorr & Hirth Verlag, 1936, s. 141

⁷⁰⁷PA AA, Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1936, Pol. VII 23, Politik R 104797, 18.07.1936 A 842

⁷⁰⁸B Arch R 43 II, 1498 b, fol. 1, 10442 B, R/70/60 (14.08.1936) 12.08.1936

⁷⁰⁹PA AA R 64036, Dosya No. yok. Mikrofiche J 7317-7322, f.1, Tätigkeitsbericht der Auslandsabteilung der Universität Heidelberg (tarih yok)

Almanya, Olimpiyat Oyunları Almanya'yı dünya'ya tanıtmak için ustaca kullanırken, Olimpiyat Oyunları nedeniyle Almanya'ya gelmiş Türk ileriye gelen kişiler de etkilenildi. Türk Turing Otomobil Kulübü Başkanı eski milletvekili ("Kara") Şemsi Reşid Saffet Bey (Atabinen), "Atilla hakkındaki hakiki tarih çalışmalarına zeyil" (Contribution a une Histoire sincere d' Attila) adlı tebliğini Şansölye Adolf Hitler'e ithaf edip kendisine imzalı bir nüshayı ilemiştir.⁷¹⁰ Bunun üzerinde Alman Dışişleri Bakanlığı, müellifin Dışişleri Bakanlığınca tanındığı, Alman Dışişleri Bakanının kendisine bizzat imzalı fotoğrafını takdim ettiği, Führer Hitler'in Saffet Bey'e Olimpiyat Komitesi çalışmaları esnasında "Mein Kampf" adlı eserinin imzalı bir nüshayı hediye edeceğini de söz vermişti. Alman Propaganda Bakanlığı da bu isteğinin Saffet Atabinen tarafından Bakanlığa da iletiildiği, kendisinin imzalı kitabından çok mutlu olacağı ve kitap isteğinin mümkün mertebede Propaganda Bakanlığı vasıtasıyla yerine getirilmesinin iyi olacağı belirtmiştir.⁷¹¹ Gerçekten Hitler, kitabının imzalı bir nüshasını Özel Kalem Müdürlüğü ve Propaganda Bakanlığı vasıtasıyla Saffet Atabinen'e iletmesini sağlamıştır.⁷¹² Genel olarak, Türkiye'de sempati uyandırabilecek her (basit) isteğinin yerine getirilmesi çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Olimpiyat Oyunları kültürel yönünden de Türk-Alman ilişkilerini etkilemiştir. Olimpiyat Oyunlarından üç yıl evvel, Almanya Milli Olimpiyat Komitesi Başkanı Dr. Carl Diem, Türkiye'ye seyahat edip Türkiye'de beden eğitiminin gelişimi hakkında rapor hazırlamıştır.⁷¹³ Raporunda yer alan tavsiyelerin arasında, yaşa göre değişen ve yaşları 10 ile 18 arasında olan gençlerinin Gazi'nin adını taşıyacak (Gazi Gençlik Teşkilatı) özel bir spor teşkilatın kurması, bunun yanında bütün yaş grupları kapsayacak bir Milli Spor Teşkilatının kurma önerisi yer almıştır.⁷¹⁴ Özellikle yeni kurulacak gençlik kollarının mevcut Türk spor kulüplerinin himayesi altına alınması tavsiye edilmiştir. Ayrıca, yılda bir defa yapılacak ve çeşitli spor müsabakaların yer alacağı bir gençlik bayram/şenliğinin yapılması tavsiye edilmiştir. Tavsiyelerde ideolojik yönü pek görünmemektedir ve spor ön planda bulunmaktadır. Diem'in planına göre, Türkiye'de sportif faaliyetleri kanunen himaye edilmeliydi. Diem'in,

⁷¹⁰B Arch R 43 II, 1498 b, fol. 1, RK 10388 B (12.08.1936)

⁷¹¹B Arch R 43 II, 1498 b, fol. 1, RK 10785 B, VII 7000/14.08.1936, 18.08.1936

⁷¹²B Arch R 43 II, 1498 b, fol. 1, D.pers.Ref.d.F.u.Rk. Rk.10785 B 29.08.1936

⁷¹³B Arch R 43 II 1499 F 1*6, f. 4, Rk 12701, 06.11.1933

⁷¹⁴B Arch R 43 II 1499 F 1*6, f. 4, Rk12701 , 01.11.1933,(L/M 30.10.1933)

Türkiye'deki spor kulüplerini yakından tanıdığı özellikle son tavsiyesinden belli olmaktadır: spor kulüplerin arasında mevcut olan “adeta savaşvari” rekabetine son verilmesinin gerekli olduğu, arkadaşça geinmelerinin çok önemli olduğunu raporunda belirtilmiştir.

Ayrıca, Türk sporunun o günün şartlarına göre uluslararası arenada pek bir varlık gösteremeyeceği de bu değerlendirmelere dâhil edilmiştir. Yine de Berlin 1936 Olimpiyat Oyunları her iki taraf için gayet olumlu olarak geçmiştir. Güreş dalında Yaşar Erkan ve Ahmet Kireççi tarafından kazanılan birer altın ve bronz madalyayla memlekete dönen Türk ekibi, devrin şartlarına göre yine de hatırı sayılır bir başarıyı elde etmişti.⁷¹⁵ Almanya, spor sahasında elde ettiği muazzam başarıları bir tarafa, propaganda bakımından bütün Dünyayı derinden etkileyebilmiştir. Türkiye ise elde ettiği iki madalyan sayesinde Norveç'e karşı 4-0 yenilenecek elenen Milli Futbol Takımının başarısızlığını telafi etmiş oldu.* Ayrıca bu tür sportif aktiviteleri, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni ve modern yüzünü Dünyaya tanıtmak için eşsiz bir fırsattı. Almanya ise hem başarılı olarak hem de yeni rejimin güler yüzlü ve daha insancıl yönünü Dünyaya göstererek Türk sporseverlerinin gözünde de sempati kazanmıştır. Alman diplomatlara göre Türk basınında geniş yer verilen Olimpiyat Oyunları Alman propagandası için büyük bir zafer ve başarıydı.⁷¹⁶

1.8. Türkiye'deki Yahudiler ve Alman propagandası

Olimpiyat oyunları Alman propagandası için başarılı geçmekle beraber esas dışman Nazilerince unutulmamıştır: Dünyada Almanya'ya karşı aralıksız olarak faaliyette bulunduğu varsayılan “Dünya Yahudilik komplosu” takip edilmeliydi. Türkiye'de olası bir Antsemitikist harekete yol açabilecek bütün gelişmeler Alman dış temsilciliklerince kaydedilip ilerde kullanılmak üzere hazır bekletildi. Örneğin bazı Yahudi asıllı tüccarların kanundışı faaliyetleri Türk gazetelerinde yer buldukça, Alman diplomatlar bu tür haberlerde Yahudi olgusunun önemini abartıp, Türkiye'de de sözde hazır bekleyen bir Antsemitikist potansiyele dikkat çekmeye çalışmışlardı.

⁷¹⁵ Arnd Krüger, *Die Olympischen Spiele 1936 und die Weltmeinung*, Berlin, Bartels & Wernitz, 1972, s.12

*Türkiye ve Olimpiyat Oyunları için bkz.: Doğan Yıldız, *Türk Spor Tarihi*, İstanbul, Eko Matbaası, 1979, s. 281-291

⁷¹⁶ PA AA Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1936, Pol. VII 23, Politik R 104797, 18.07.1936 A 842 (tasnif 2/ ek belgeler)

1938 yılında Türk basında geniş yankı bulan makine yağı skandalı (Yahudi asıllı şirket sahiplerinden oluşan bir şebeke piyasada satılan zeytinyağına makine yağı katıp bozuk ürünü piyasaya sürmüştü) bu tür yorumların kuvvetlenmesine yol açtı.⁷¹⁷ Skandalda zan altında bulunan kişilerin “Yahudi aidiyeti” ilan edilmiştir ki bu gelişme Alman makamların dikkatini çekmiştir. Ayrıca ihracata ilişkin usulsüzlüklerde de Yahudi asıllı vatandaşların adı geçtiğinde, Yahudi kimliğinin uygulanmasına özellikle dikkat edildi.⁷¹⁸ Taşrada faaliyet gösterdiği iddia edilen “Yahudi asıllı tefecilerin” faaliyetleri ve halkın onlardan çektiği izdirap da Alman diplomatların raporlarında yer bulmuştu.⁷¹⁹ Ancak, konu hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Bu tür vakalar Almanya'nın kendi siyasetini haklı gösterebilmek için uygun malzemelerdi. Haberlerin arkasında konjonktürel bir tepkinin mi yoksa doğrudan Türk gazetecilere uzanan bir Alman desteğinin mi yattığını belirlemek zor görünmektedir. Belge tasnif fonunda Türk gazetelerinin sadece genel bir analizi yer almaktadır.

1937 yılındaki basın tartışmalarında özellikle Cumhuriyet gazetesinde ve Yunus Nadi tarafından kaleme alınmış bazı yazılarda ırk olgusuna vurgu yapılmaktaydı. Ahmet Emin, (Yalman) Sabiha ve Zekeriya'ya (Sertel) karşılıklı polemiklerinde kullandığı “Yahudilik/dönme” vurgusu aslında şahsi ve siyasi rekabetin bir parçasıydı; orada devlet politikası söz konusu değildi.⁷²⁰ Alman diplomatlar Türk basınındaki bu gelişmeyi takip etmişlerdir. Aynı zamanda Tan gazetesini yazarı Ahmet Emin Yalman buna karşı Yunus Nadi'nin ailevi kökenlerine atıfta bulunarak, kendisinin “derebeyi asıllı” olup, fikir çerçevesinin dar olduğunu iddia etmişti. Buna tepki olarak Yunus Nadi, Ahmet Emin Yalman'ın kökenine saldırarak dönme olgusuna ve “sonradan bir dini benimsemiş olanların fanatik eğilimlerine” dikkat çekmişti. Tartışmada, Yahudilik faktörünün kullanılmış olmasına karşın şahsi bir çekişme söz konusuydu ancak kullanılan retorik meseleyi siyasete

⁷¹⁷PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei, 07.02.35-22.07.38 , Politik 36, 25.07.1938, zu Pol VII 768/138, 27.12.1938, Blatt 11

⁷¹⁸Cumhuriyet, 28.12.1938, sayfa 1, sütun 4/5/6

⁷¹⁹PA AA Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1936, Pol. VII 23, Politik R 104797, 18.07.1936 A 842

⁷²⁰PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei, 07.02.35-22.07.38 , Politik 36, Anlage E zum Bericht der Botschaft Ankara 26.10.37-1 1931/37 (Cumhuriyet gazetesinden tercüme edilmiştir)

çekmekteydi.⁷²¹ İlk başta daha çok Ahmed Emin Yalman'ın siyasi tavrını eleştiren Yunus Nadi, hakaret olarak algıladığı “derebeylik” iddialarına karşı rakibi ile “Yahudilikten dönme” polemiğine girdi. Polemik devam ederken Ahmet Emin Yalman için “Don Kişot” demişti. Yunus Nadi, rakibinin Kurtuluş Savaşı esnasındaki siyasi tavrını göstererek sert eleştirilerde bulundu. Dış politikaya ise fazla atıfta bulunulmamıştır.⁷²² Karşılıklı polemiklerde ise “Almanya” veya Alman ırk politikası gibi konular ele alınmamıştır.

Yine de Alman Dışişleri Bakanlığı yetkilileri bu yazılarda kullanılan, kısmen Antsemitikist kavramlarla içselleştirilmiş olan üslubu büyük bir ihtimalle Alman resmi politikasının başarısının bir yankısı olarak görmüş olmalıdır; zira bahse konu yazılar önemli olarak görülen makalelere dâhil edilip birebir Almancaya çevrilmişti. Konunun gündem yaratmak için özel bir çabanın sarf edilip edilmediğine dair bilgi tam kesin değildir, Türk basınına takip eden Alman görevlilerinin de Nasyonal Sosyalist ideolojiyi ne kadar benimsediği de kesin olarak söylemek mümkün değildir. Tartışmanın sonuçlanmasında, Türk hükümetinin meseleyi yatıştırmak için bir girişimde bulunup bulunmadığı sorusu ilgili belgelerin sayesinde de tam olarak belirgin olmamıştır. Türk hükümeti de bu tür ırk tartışmalarının kamuoyunda geniş yer almasını istemezdi. Tartışmalarda ayrıca gizli komünist faaliyetlere atıfta bulunulmuştur ki Almanya özellikle bu konuyu yakın mercek altına almıştı. Tartışmaların odağı olan Tan gazetesi sol eğilimliydi ve bu gazete İkinci Dünya Savaşı esnasında müttefik yanlı, Almanya karşıtı bir tavır alacaktı.⁷²³ Tan gazetesinin yayın çizgisi Yunus Nadi'nin siyasi eğilimine tamamen zıttı, Komünist-Yahudi motifinin polemiklerde kullanılması şahsi bir rekabetin göstergesi olarak yorumlanabilir. Yine de bu motifin Nasyonal Sosyalist propaganda makinesi tarafından daima kullanıldığı belirtilmelidir. Bundan ötürü Alman siyasi propagandasının Türk basınında dolaylı da olsa başarıya ulaştığı söylenebilir.

Almanya şahsi hırs, Almanya/Hitler sempatisi veya şahsi çıkar nedeniyle de olsa, bu tür yayınlar sayesinde Türk gazete okuyucusuna doğrudan ulaşabilmişti ve

⁷²¹ PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei, 07.02.35-22.07.38 , Politik 36, Anlage E zum Bericht der Botschaft Ankara 22.10.37-1 1931/37 (Cumhuriyet gazetesinden tercüme edilmiştir-belge grubu 2)

⁷²² Cumhuriyet, 25.10.1937, sayfa1, sütun 1/2

⁷²³ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de basın**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s. 67

kendi siyasetinin bazı kesitlerini aktarma şansına sahip olmuştu. Devrin Türk basınındaki gelişmeler Almanya'nın yararlanacağı türdendi. 1936 yılından sonra Atatürk, Türk basınına fiilen daha serbest bir ortam hazırlamıştı. Örneğin, Emin Yalman gibi gazetecilere yayın yasağı kaldırıldı.⁷²⁴ Ortam böylece siyasi polemikler ve iç çekişmeler için uygun hale gelmiştir.

1.9. Yahudi meselesi ve Türkiye

Türk gazetelerinin Yahudi meselesi hakkındaki ifadeleri Almanya tarafından yıllar boyunca dikkatle incelemeye tabi tutuldu, zira Yahudilere yönelik olumsuz bir tavrın sergilenmesini Alman propagandasının bir başarısı olarak değerlendirmek mümkündür.

Yahudilerle ilgili Yeni Sabah gazetesinde çıkan bir makalenin Almanca tercümesi Alman Dışişleri Bakanlığı tarafından dikkatle incelendi. Yeni Sabah Gazetesi tarafından 1 Ocak 1939 tarihinde yayınlanmış olan “Yahudi Meselesi” adlı makale salt Yahudi meselesiyle ilgili olduğundan mühim bir örneği teşkil etmektedir.⁷²⁵ Makalede ilginç bir üslup dikkat çekicidir: Türk vatandaşı olan Yahudiler “Yahudi meselenin” dışında tutulmaktadır. Makalede, Türk Yahudilerinin eşit birer vatandaş olduğu, Türk devletinin vatandaşlarına ırk ve din ayırımı yapmaksızın onları aynı hak ve ödevlere tabi tuttuğu özenle vurgulanmıştır. Bu örnek, Nasyonal Sosyalist Antisemitik propagandanın istenilen sonuca varamadığını gösteriyor: makalede Türk vatandaşı olan Yahudilere karşı herhangi bir ayrımcılık reddedilmekteydi. Makalede, Cumhuriyet Halk Partisine üye olmayan Yahudi vatandaşlarına bağımsız milletvekili olma imkânının tahsis edildiği ve herhangi bir ayırma tabii olmaksızın mesleki ve diğer imkânların bütün vatandaşlara açık olduğu beyan edilmekteydi.⁷²⁶

Makalede ayrıca, Yahudi sorunu olmasaydı buna vurgu yapmanın bile mantıksız olacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda, makalede Türk hükümetinin resmi görüşü beyan edilmektedir. Türk vatandaşlarının dinsel kökenlerine yönelik herhangi

⁷²⁴Orhan Koloğlu, a.g.e., s. 66

⁷²⁵Yeni Sabah, 01.01.1939

⁷²⁶PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei, 07.02.35-22.07.38, Politik 36, Anlage E zum Bericht der Botschaft Ankara 24.10.37-1 1931/37(24.01.1939) (24.01.1939 tarihli Yeni Sabah gazetesinden tercüme edilmiştir)

bir ayrımın mevcut olmadığı, anayasal haklar bakımından da bunun mümkün olamayacağı belirtilmiştir. Makalenin yazarı bu bilgilerin resmi makamlarca teyit edildiğini vurgulamaktadır. Cumhuriyet gazetesi de “Yahudi meselesi” başlığı altında bir makale yayınladı ancak bu makale daha çok analitik mahiyette olduğundan Alman makamlar fazla dikkat atfetmediler.⁷²⁷

Atatürk’ün vefatından sonra, bazı inkılâpların gözden geçirilebileceği (örneğin harf inkılâbı) gibi dedikodular ortaya çıkmıştı. Makalede hükümetin bu tür planlarının kesinlikle söz konusu olmadığı ayrıca bütün Türk vatandaşlarının gelecekte de eşit haklara sahip olacağı teyit edilmektedir. Yazar, aynı zamanda Ankara’nın resmi tavrını da sergilemekteydi. Ancak Türk uyruklu olmayan yabancı Yahudi kökenli vatandaşlara aynı hakların tanınması mümkün değildi. Yine de makalede, Türkiye’de kesinlikle Yahudi düşmanlığının mevcut olmadığı altını çizilmiş, Türkiye’nin bu meseleye insanlık açısından yaklaştığı vurgulanmıştı.⁷²⁸ Makalede sergilenen görüş eşit vatandaşlık ilkesi bakımından kesinlikle dikkate şayandır.

Türkiye’de Antisemitizmin olmadığı rahatlıkla söylenebilir ancak Türk vatandaşı Yahudilerin bazı sıkıntılarının olduğunu da bilinmektedir. Rıfat Bali ise Yahudilerin Türk vatandaşı olarak kabul edildiği ancak “Türk” kimliğinin kamu nazarında Müslümanlara haiz olduğunu da vurgulamaktadır. Umumi itibarıyla Türk Yahudilerinin kanunen eşit olmasına rağmen fiiliyatta güncel hayatta bazı dezavantajlara maruz kaldığını belirtilmektedir.⁷²⁹ Ancak bu durum siyasi veya ideolojik bir karar olmaksızın Türk toplumundaki geleneksel yapılanmanın yansıması olarak da yorumlanabilir. Almanya’nın Antisemitizmi ideoloji olarak alenen Türkiye’ye ithal etmeye kalkıştığında Türk hükümeti 1934 yılı örneğinde gösterildiği gibi oldukça sert tepkiler gösterebilmiştir. Öbür tarafta, Almanya’nın askeri bir güç olduğu gerçeği de 1940’lı yıllarda daha temkinli bir siyasetin izlenmesine sebep olmuştur. Ayrıca devlet tarafından Türk Yahudi vatandaşlara karşı uygulanan eşitlik prensibi Türkiye’de olası bir Antisemitikist politikanın kök salmasına engel oldu. 1939 yılı Ocak ayı yeni Başbakan Refik Saydam tarafından

⁷²⁷Cumhuriyet, 04.09.1938, sayfa 3, sütun 4/5

⁷²⁸PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei, 07.02.35-22.07.38, Politik 36, Anlage E zum Bericht der Botschaft Ankara 24.10.37-1 1931/37(24.01.1939) (24.01.1939 tarihli Yeni Sabah gazetesinden tercüme edilmiştir)

⁷²⁹Rıfat Bali, a.g.e., s. 552

yapılan bir basın açıklamasında, Türk vatandaşı olan ve Türkiye’de mukim olan Yahudilerin diğer Türk vatandaşlar gibi anayasal haklar çerçevesinde aynı haklara sahip oldukları vurgulandı.⁷³⁰ Ulus gazetesinden aynen iktibas edilen açıklama Almanya Dışişleri Arşivinde bulunan “Yahudi meselesi” belge tasnifinde yer almaktadır.⁷³¹

Genel olarak Yahudi veya Siyonist grupların Türkiye’deki faaliyetleri Berlin’i sürekli endişelendirmiştir. Ancak Almanya’nın Türkiye’deki basın faaliyetlerine yönelik bütün girişimlerinin tamamen şişirilmiş ve abartılmış olduğunu söylemek de doğru olmaz. Türkiye’deki Yahudilerin 1938 yılında tekrar mercek altına alınmasının sebebi Almanya’da patlak veren olaylar olmuş olabilir. Kasım 1938 yılında, Almanya yabancı pasaport taşıyan birçok Yahudi’yi sınır dışı etmeye karar vermişti ve çoğu Polonya’ya gönderilmişti. Buna tepki olarak, 17 yaşındaki bir Yahudi genç (Hershel Grynspan) 7 Kasım 1938 tarihinde Paris’teki Alman Büyükelçiliğinde görevli olan ikinci kâtip Ernst vom Rath’ı tabancayla vurarak öldürdü.⁷³² Buna tepki olarak Almanya’da 9 Kasım 1938’de Yahudi işyerleri ve dükkânları tahrip edildi, Alman hükümeti ise olaylara destek verdi. Bazı değerlendirmelere göre bu tip sistematik şiddet olayları ile Hitler Almanya’sı artık Yahudilerin imha politikasını fiilen başlatmış oldu.⁷³³

Özellikle dış basında vom Rath cinayeti her ne kadar olumsuz bir olay olarak tepki çekmişse de Yahudilere bunun bedelinin çok ağır ödetilmesi Almanya ve imajı için kötü bir faktördü; Türkiye’de bulunan Alman diplomatlar da bunun farkına varmıştı. Belgelere göre İstanbul’daki Fransa Büyükelçiliği tarafından çıkartılan Stamboul gazetesi cinayeti kınamakla beraber tepki olarak Almanya’da Yahudilere karşı meydana gelen toplumsal olayları sert bir dille eleştirmişti.⁷³⁴ Alman makamları ise bu haberi Yahudilerin ve “arkadaşlarının” yurt dışındaki nüfuzunun bir kanıt olarak yorumladılar. Belirtilmelidir ki gazete Fransızca olarak çıkarılmış olduğundan daha çok yabancı dil bilen eğitilmiş bir hedef kitlesine ve o dili bilen Türk

⁷³⁰Ulus, 27.01.1939

⁷³¹PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei, 07.02.35-22.07.38 , Politik 36, Anlage E zum Bericht der Botschaft Ankara 24.10.37-1 1931/37(27.01.1939)

⁷³²Wolfgang Diewerge, **Anschlag gegen den Frieden.: Ein Gelbbuch über Grünspan und seine Helfershelfer**,MüniH,Eher Nachf.Verlag, 1939,s.31

⁷³³David Jonah Goldhagen a.g.e, .s. 101

⁷³⁴ PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei, 07.02.35-22.07.38 , Politik 36, Anlage E zum Bericht der Botschaft Ankara 24.10.37-1 1931/37- tarih /sayı yok

Yahudilerine hitap etmekteydi, yine de bu tür girişimler Almanya'nın Türkiye'deki propaganda faaliyetleri yönünden düşmanca bir hareket olarak değerlendirildi. Nazi propagandasında yoğun olarak kullanılan hayâli “Dünya Yahudi Komplosu” motifi, hem Almanya’da hem yurt dışında kitlesel propaganda için kullanılmıştır. Cinayetten sonra Yahudilere karşı başlatılan yaptırımları haklı göstermek için faaliyetler artırıldı.⁷³⁵

Bu taktik yurt dışına yönelik propaganda için de pek farklı değildi ve bu şekilde Türkiye’de de uygulanmaya çalışıldı. Bunun dâhilinde Alman tarafı Türkiye gibi ülkeleri kendi tarafına çekebilmek için ve kendi siyaseti için kamuoyunda sempati kazandırmak üzere Türk gazeteciler vasıtasıyla Almanya’ya uygun motiflerin Türk basınında yer almasını sağlamaya çalıştı. Almanya, Yunus Nadi, Ahmet Emin Yalman gibi gazetecilerle temas kurarak veya onların yazılarını takip ederek özellikle Almanya’nın rakip ülkeleri hakkındaki haberleri etkilemeye çalıştı. Ayrıca Alman Dışişleri Bakanlığının personelinin tavrı da o yönden mühimdi.

Fiiliyatta Türkiye’de bulunan Alman vatandaşları veya Almanya’da Türkiye ile şahsi ve ticari ilişki içinde olan kurum ve kişiler Yahudilere karşı genellikle pragmatik bir tavır sergilediler. Örneğin 1938 yılında Alman “Dresdner Bank’ın” İstanbul şube ve branşlarında 144 çalışandan 21’i Yahudi asıllı Türk vatandaşıydı ve bu durum Almanya’da fazla tepki çekmiş gözükmemektedir. Eminönü şubesinin başında Yahudi asıllı İsaac Modino müdür olarak görevini sürdürmekteydi. Dresdner Bank’ın Almanya’daki ve yurtdışındaki öbür şubelerin aksine Türkiye’deki Yahudi çalışanlara yaptırımlar uygulanmadı. Bunun sebebi bir tarafta Türk devletinin ayrımcılığa karşı sergilediği politikası, öbür tarafta Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisinin Yurtdışı Teşkilatının (NSDAP-AO) Dresdner Bank üzerindeki etkisi nispeten düşük olmasıydı.⁷³⁶

Buna karşın Türk kamuoyunu etkileyebilecek şahıs veya kurumların tespiti elzemdi ve Alman yetkililerin bu işte başarılı oldukları söylenebilir. Böylece çeşitli sebeplerle Alman pozisyonlara yakın duran Türk gazetecilerin tespiti ve teşviki Alman propaganda makinesi için mühim bir görevdi. Bu görevin uygulaması

⁷³⁵Raimond Reiter, **Hitlers Geheimpolitik**, Frankfurt, Peter Lang Verlag, 2008 s. 13

⁷³⁶Klaus-Dietmar Henke (Ed.), **Die Dresdner Bank im Dritten Reich**. Münih, Oldenbourg Verlag, 2006, s. 259

genellikle Propaganda Bakanlığının ve Alman Dışişleri Bakanlığının ilgili birimlerin koordinasyonu ile yerine getirilmiştir. Ayrıca, Tümgeneral Erkilet'in de hatıralarında bahsettiği Alman Ordusunun Propaganda Dairesi mevcuttu. Dairenin muntazam çalışma tarzına dikkat çeken Erkilet, bu dairenin de dış basınına takip edip propaganda faaliyetlerde bulunduğu belirtmiştir. Buna karşın Erkilet, teknik yönünü çok övdüğü Almanların “propaganda ustası iddia olunamaz” ifadesinden de çekinmemiştir.⁷³⁷

Bunun yanında Alman makamları, kendi vatandaşlarının Türkiye’de ileri gelen şahıslarla kurduğu şahsi dostlukları ve kişisel sempatilerini de propaganda aracı olarak kullanmaya çalıştılar. Nitekim Alman kamuoyu, tarihsel sebeplerden ve özellikle Birinci Dünya savaşındaki silah arkadaşlığından dolayı genel olarak Türkiye’ye iyi ve dostane duygular beslemekteydi ve Berlin’deki karar mercileri ile Türkiye’deki temsilcileri bu durumu kendi lehine kullanmayı ilke edinmişlerdi.⁷³⁸ Unutulmamalıdır, devrin iletişim kanalları nispeten azdı ve olumlu bir ima Türkiye’deki kamuoyu üzerinde büyük bir tesir bırakabilirdi. Alman makamları ise Türkiye’deki Yahudileri devamlı olarak izlemeye devam edip, gerçekten var olan veya varsayılan aktivitelerini raporlamaya devam etmişlerdir. Bahse konu raporların bazıları “gizli” ibaresiyle adlandırılmış olmasına rağmen fiilen Türk kamuoyunun Almanya’ya karşı duygularını göstermekten öte çok aşırı bir haber değeri taşımamaktadır.⁷³⁹

Örneğin, Türk vatandaşı Yahudiler hakkında istatistikler tutuldu. Ancak Türkiye’de Yahudilere yönelik eleştirel yazıların hepsi de Alman politikasıyla uyumlu değildi. 1938 yılında Cumhuriyet gazetesinde Nadir Nadi tarafından kaleme alınan makalede, Türkiye’de bulunan Alman otel ve lokantalarına karşı Türk Yahudilerin boykotu ele alındı. Nadi, boykotu eleştirmemekteydi ancak boykot yapan Türk Yahudilerini Türklükten fazla Yahudiliğe atıfta bulunmalarını eleştirmekteydi. Kemalizm vatandaşlar arasında ayrımcılığa yer vermemiş kendini samimi olarak Türk görenleri Türk olarak kabul etmenin gerekli olduğunu

⁷³⁷ Hüsnü Emir Erkilet, a.g.e., s. 237

⁷³⁸ Hans Adolf Jacobsen, *Nationalsozialistische Aussenpolitik 1933-1938*, Frankfurt/Berlin, Alfred Metzner Verlag, 1968, s. 379

⁷³⁹ PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei, 07.02.35-22.07.38, Politik 36, 08.06.1944, Telgraf (gizli şifre V) No. 314

vurgulamıştır. Ancak Nadi, Türk vatandaşı kimi Yahudilerin kültürel olarak yeterince Türklüğü içseleşirmediklerinden yakınmaktadır.⁷⁴⁰

Bundan başka Almanya'ya eleştirel yaklaşan Türk gazetecilerin kökenine atıfta bulunuldu (örneğin Zekeriya Sertel) ve onların "Yahudi asıllı" oldukları iddia edildi. Bahse konu kişilerin Yahudi kökenli olup olmadığı bir tarafa, Almanya'ya eleştirel yaklaşan kişiler Almanya tarafından, Nasyonal sosyalist dünya görüşün çerçevesinde topyekûn "Yahudi-Bolşevist komplosunun" birer parçası ve yardımcısı olarak değerlendirildi.

Böylece, Nasyonal Sosyalist Almanya'nın başlıca düşmanı, "Dünya Yahudilik" imgesi savaşın sonuna kadar Türkiye'ye empoze edilmeye çalışıldı. Bir yandan da Türkiye'de görevli sağduyulu Alman diplomatlar, diplomasinin sloganlar nedeniyle zarar görmesine müsaade etmediler. Yahudi karşıtı sloganların açıkça kullanılma konusu ise kısmen ilgili memurların şahsi tavrına bağlıydı. Almanya, Türkiye'de Antisemitizmi yeşertmeye çalışmış olmakla beraber bu konuda aşırıya kaçmaktan geri durmuştur.* Bu nedenle, Alman propagandasının tam anlamıyla amacına ulaştığını söylemek mümkün değilse de bu propagandanın topyekûn başarısız olduğunu söylenemez; savaşın sonuna kadar Türkiye'de olumlu bir Almanya imajı ayakta tutulmuştur.

1.10. "Her şeyi bilen Berlin" : Dış politikada Türkiye değerlendirmeleri

Türkiye'nin 1930'lu yılların sonlarına doğru takip ettiği dış politika Almanya için stratejik bakımdan SSCB-Fransa-İngiltere'ye yakınlığı açısından önem arz etmekteydi. Almanya Ankara Büyükelçisi von Keller tarafından hazırlanan raporda, Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'ın ve Atatürk'ün Doğu vilayetlerine ve Hatay hududuna planladığı seyahatler ele alınmakta, Hatay sorunu çerçevesinde Türk-Fransız yakınlaşmasına değinilmektedir. Rapor, Türk-Fransız dostluk ilişkilerine karşı Türk basınındaki Fransa karşıtı söylemlere de dikkat çekmektedir.⁷⁴¹ Bundan başka İngiltere-Türkiye yakınlaşmasına dikkat çekilmiştir. Raporda, Almanya-

⁷⁴⁰Cumhuriyet, 20.07.1939, sayfa 1, sütun 1, sayfa 6, sütun 1

*Belirtildiği gibi, Türkiye her türlü yabancı ideolojik yapılanmalarının yayılımına karşı çıkmıştır

⁷⁴¹PA AA Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland, von Pol. VII 98, Pol. VII 23 R 104797, 07.06.1937, Abschrift Pol VII 588, A 1134/37

Türkiye ilişkilerinin iyi bir seviyede olduğu, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik başarılarından dolayı Almanya'ya karşı "saygı duyduğu" belirtiliyordu. Rapordan, Almanya'nın pozitif bir imaj yaratma konusunda hedefe doğru yaklaştığı anlaşılmaktadır. Almanya Türkiye üzerinde farklı yöntemlerle yakınlık kurmaya çalıştı. Örneğin Almanya, Türkiye'ye uzun yıllar boyunca silah satmaya çalışmıştır. Bu suretle Almanya, Türkiye'yi kendine çekecekti. 1936 yılında, Alman silah sanayi Türkiye'ye uçak satmaya çalışmış, görüşmeler kesildiğinde Alman Dışişleri Bakanlığı doğrudan müdahale etmemekle beraber sebepleri analiz etmiştir.⁷⁴² Karşılıklı ilişkileri olumlu ve siyasetten uzak göstermek için Alman yetkililer, zafer yıldönümü, şehitleri anma ve diğer milli günlerde Türkiye'deki kutlamalara askeri heyetlerle iştirak edebilecekleri bildirdiler. Ancak bu öneri, Türk milli hassasiyetleri göz önüne alınarak kabul edilmemiştir.⁷⁴³

Alman yetkililer, Türkiye'deki gelişmeleri daha iyi anlayabilmek için sadece İstanbul ve Ankara'yı değil, Adana ve İzmir'i de kapsayan etüt seyahatleri planlamışlardır. Bu suretle Almanlar, siyasi ve sosyolojik durum hakkında bilgi edinmeye çalışıp Dışişleri Bakanlığında Müşavir Kirchoff'un Türkiye seyahatini hazırlamışlardır.⁷⁴⁴ Almanya'nın Türkiye'nin iç işlerine dair derin bir bilgiye sahip olduğu konusunda şüphe yoktur. 1937 yılında Atatürk ile İsmet İnönü arasında baş gösteren anlaşmazlıklar Türk siyasi hayatında da belirgin olmuştu. Atatürk ile İnönü arasında ekonomi ve dış politika konularında sorunlar baş göstermişti; Atatürk'ün hastalığı da uzlaşmazlığı büyüten önemli bir faktördü.⁷⁴⁵

29 Eylül 1937 tarihli Almanya Büyükelçilik raporu; izinde bulunan İsmet İnönü'nün Başbakanlık makamına dönemeyeceği, Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın onun yerine geçeceğini öngörüyordu ve yanılmamıştı. Raporda açık olarak belirtilmeyen kaynaklara göre İsmet İnönü'nün Atatürk'ün görevini temsili faaliyetlerle sınırlı tutarak O'nu "büyük bilge adam/ Aksakal"'a dönüştürmek istediği ('Grand Old Man') savlanmıştır. Bunun yanında Büyükelçi von Keller, Türkiye'de

⁷⁴² PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der Türkei 07.02.35-22.07.38 , Politik 36,12.09.1938, (18.09.1936)Pol VII, 1459

⁷⁴³PA AA Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland, von Pol. VII 98, Pol. VII 23 R 104797, 12.09.1936, (18.09.1936) Pol VII 1459

⁷⁴⁴PA AA R 60604 Kult Gen. Akten betreffend Geheime Verschlussachen des Ref. Kult.Gen. Forts. Band 2, von Kult Gen 460/1937 bis Kult Gen 907 g 1938, Band 1 Generalia, A 1809/37, Kult. Gen. 684g, (06.01.1938), 20.12.1937

⁷⁴⁵Andrew Mango, **Atatürk**, İstanbul, Sabah Yayınları, 2000, s. 492

aktif siyasette Atatürk'ün güçlü pozisyonunu ve karar verme kabiliyetini kesinlikle muhafaza ettiğini belirtmiştir.⁷⁴⁶ Bahse konu büyükelçilik raporunda yapılan değerlendirmeler Almanya'nın Türk iç siyasetine ilişkin değerlendirmelerinin ne kadar isabetli olduğunun bir göstergesi olduğu kadar yakınlığı da göstermektedir. Ancak kullanılan kaynaklar (basın veya şahıslar) hakkında bilgi verilmemektedir, raporda kullanılan "...(konu hk.) söylenilmektedir" gibi ifadeler, bu bilgilerin örneğin resepsiyonlarda yapılan siyasi sohbetlerden aktarıldığını işaret etmektedir.

Türk basını Alman propaganda makinesi hakkında okuyuculara bilgi aktarır, ilgi çekici bir analizle Hitler'in propaganda meselesindeki öncü rolüne atıfta bulundu.⁷⁴⁷ Cumhuriyet gazetesi 9 Eylül 1937 tarihli nüshasında Nürnberg NSDAP kurultayını anlatırken, Nazi hareketinin yükselişi hakkında kapsamlı bilgi vermeyi ihmal etmemiştir. Makalede ayrıca "Hakikatin sesi Hitler'dir" ifadesi kullanırken, Dr. Göbbels'in sadece teknik yönden propaganda uzmanı olduğu ima edilmiştir.⁷⁴⁸ Makalede ayrıca Hitler'in "Mein Kampf" kitabından propagandanın ehemmiyeti ve şekli hakkında bilgiler verilmiştir. Böylece Türk basını, Alman propaganda stratejisini aktif olarak takip edip analiz etmiştir.

Türkiye'de Alman propaganda girişimlerine karşı basın vasıtasıyla açıkça ifade edilen itirazlar Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği tarafından kayda alınmıştı. NSDAP'nın 1937 Eylül ayında Nürnberg'te yapılan parti kurultayında Propaganda Bakanı Dr. Goebbels "İspanya hakkında hakikat" adlı konuşmasında Almanya'nın dış politika hedeflerini savunmuştur.⁷⁴⁹ Türkiye'ye de atıfta bulunan Goebbels'in iddiaları Cumhuriyet Gazetesinin itirazıyla karşılanmıştır. Göbbels, konuşmasında Almanya'nın komünizmle mücadelesinde yalnız olmadığını, Polonya, İspanya, Türkiye gibi ülkelerin aynı safta bulunduğunu belirtmişti. Türkiye'de ise, bu ifadeyle "Türkiye'nin Nazi olarak algılanıp algılanılmadığına dair" gibi tartışmalar başladı. Cumhuriyet gazetesi, Kemalizm'in parti kavgalarının üstünde olduğunu, Türkiye'nin

⁷⁴⁶PA AA Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland, von Pol. VII 98, Pol. VII 23 R 104797, 29.09.1937, (suret) Doppel von Pol VII 1066, A 1876/37

⁷⁴⁷ SezenKılıç, a.g.e,143

⁷⁴⁸Cumhuriyet, 09.09.1937, sayfa 3, sütun 2

⁷⁴⁹Joseph Goebbels, **Die Wahrheit über Spanien. Rede auf dem Reichsparteitag von 1937**. Münih, Franz Eher Nachf. Zentralverlag der NSDAP, 1937, s. 2

komünist idareyi benimsememekle birlikte faşist ideolojiye yakınlık duymadığını vurgulamıştı.⁷⁵⁰

Özellikle propaganda meselesine değinilen başka bir Büyükelçilik raporu, Çalışma Bakanı Ali Çetinkaya'nın Ağustos 1937 yılında gerçekleşen Almanya ziyaretine odaklıdır. Alman makamlar, bakanı etkilemek için yoğun çaba sarf etmiş, Almanya'yı tanıtmak için bir gezi programı hazırlamışlardır. Bakan Çetinkaya, Türkiye'ye döndüğünde kendisinin çok iyi ağırlandığını ve Almanya'nın imar çalışmalarından çok faydalandığını belirtmiştir.⁷⁵¹

Almanya'nın Türkiye'deki bilgi kaynaklarının oldukça sağlam olduğunu, söylenebilir. Örneğin SSCB Büyükelçisi Suritz memleketine döndüğünde bizzat Atatürk tarafından kabul edildi, görüşmeye kendisinden başka sadece İsmet İnönü katıldı. Buna rağmen Alman Dışişleri Bakanlığı görüşmenin bütün ayrıntılarını biliyordu, zira SSCB Büyükelçisi Suritz bizzat konuyu Alman Büyükelçi Rosenberg'e aktarmıştı!⁷⁵²

Büyükelçi Rosenberg'in raporuna göre Atatürk, Suritz ile yapılan sohbette Almanya'dan çok bahsetmiş, Alman liderlere saygı duymuştur. Bundan başka, Suritz'in SSCB Büyükelçisi sıfatıyla Berlin'e beklenen ataması konuşulmuştur. Atatürk, o bağlamda Büyükelçi Suritz'e samimi ve dostane düşüncelerini aktarmıştı. Buna istinaden Atatürk, Suritz'den Berlin'de göreve başladığında Türkiye'nin çıkarlarını kollaması konusunda ricada bulunmuştur. Ancak, Türk Cumhurbaşkanı'nın Sovyet Büyükelçisi ile yapılan bir ikili görüşmede Almanya'yı göklere çıkarmasının pek de bir anlamı yoktu. Ne Türkiye'nin ne de SSCB'nin karşılıklı propaganda yapma ihtiyacı yoktu. Kuvvetle muhtemelen görüşmede, Atatürk tarafından Almanya'nın zikredilmesinin nedeni, bahse konu ülkeyi yüceltmekten ziyade Alman-SSCB ilişkilerinin seyriydi. Bir ihtimalde Atatürk, SSCB'ye Türkiye'nin dış politikada bağımsız olduğunu ifade etmek istemiştir. Tabii ki göz ardı edilmemesi gereken başka bir husus daha mevcuttur: tecrübeli diplomat Suritz, Alman meslektaşına pekâlâ kasıtlı olarak yanıltıcı bilgi vermiş olabilir. Ayrıca Alman

⁷⁵⁰Cumhuriyet, 18.10.1937, sayfa 1 / 2, sütun 1 / 4

⁷⁵¹PA AA Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland, von Pol. VII 98, Pol. VII 23 R 104797, 17.08.1937, zu Pol VII 923,

⁷⁵²PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 04.07.1933, A 1055/34

diplomatlar kendi imaj ve propaganda çalışmalarının başarısını abartmış olabilirler. Öbür tarafta Almanya, Türkiye'nin Lozan Anlaşmasından sonra SSCB ile eski yakınlığını kaybedip eksenini Batı devletlere çevirdiğinin farkında olmuştur. Bu suretle, Türkiye'ye yaklaşmak için Almanya, özellikle Türk-SSCB ilişkilerini yakından takip etmiştir.⁷⁵³

Büyükelçi von Rosenberg tarafından 1935 yılında sunulan raporlardan böyle bir izlenim çıkmaktadır. Von Rosenberg'in görevi bitmişti ve veda ziyaretleri yapıyordu. Kendisiyle vedalaşan Türk devlet adamlarının Almanya için kullandıkları ifadeler Rosenberg'in son raporunda yer almıştır.⁷⁵⁴ Büyükelçinin ifadesine göre Türk devlet adamları topyekûn olarak Almanya ve Führer'i için "yalnız saygı ve hayranlık değil, gerçek sempati de beslemekteydi". Ancak Büyükelçi Rosenberg aynı yazıda kendisine de yönelik pek kibar sözlerin söylendiğini ancak bu duruşun "Şark kibarlığı çerçevesinde değerlendirilmesinin gerekli olduğunu, veda anında başka bir tavrın düşünülmemeyeceğini" eklemiştir. Kısacası, Atatürk, İnönü, Tevfik Rüştü Aras gibi devlet adamlarının Almanya'ya yönelik olumlu düşündüğü varsayılmakla beraber özellikle "hayranlık" gibi ifadeler diplomatik nezaket kuralları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Aynı zamanda birçok Alman Büyükelçilik rapor ve yazılarında Türk toplumunun örf ve adetlerine atıfta bulunulmuştur ve Türklerin "çok da kırılğan olduğu" düşüncesi de Alman diplomatlar tarafından sıkça dile getirilmiştir.⁷⁵⁵

1.11. "Berlin'in sesi": Radyo kanalıyla Türkiye'ye yönelik propaganda

Berlin'den ve Türkiye'ye yakın bölgede bulunan radyo vericilerinden Türkçe olarak aktarılan haber ve propaganda yayınlarının kalite ve mahiyetine büyük önem atfedilmiştir. Örneğin, yayınların kalitesi hakkında tutanaklar tutulmuştur. Ayrıca Türkiye'de bulunan çeşitli Alman diplomatik misyonlar (İstanbul, Ankara, Trabzon, İzmir, İskenderun) buldukları bölgedeki yayın kalitesi ve radyo programlarının tesiriyle ilgili Berlin'e bilgi aktarmaktaydılar. Propaganda ve haber olarak verilecek

⁷⁵³ Kamuran Gürün, a.g.e.,s. 169

⁷⁵⁴ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 08.06.1935 (14.06.1935), III O 2506-35

⁷⁵⁵ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 31.03.1934, zu III O (ek yazısı)1060-34

konular “olumlu” ve “olumsuz” olarak sınıflandırılmıştır.⁷⁵⁶ “Türk-Alman ekonomik münasebetleri, ”Türk İnkılâbı” gibi konular olumlu olarak sınıflandırırken “ırk meselesi”,”Türk ve Turan ile İslam milletlerin SSCB’de sömürüsü” gibi konular olumsuz haberler arasında yer almıştır. Alman radyo propagandası, bu şekilde dinleyicide çeşitli duyguları açığa çıkarmayı hedefliyordu. Radyo yayınlarında haberlerin yanında kültür, sanat ve müzik programlarına da yer verilmiştir.

Kalite ve detaylara önem veren Alman makamları, spikerlerin kalitesi ve dinleyiciler üzerindeki oluşan tesiri hakkında da rapor tutmuştur. 27 Ekim 1941 tarihinde Almanya İstanbul Başkonsolosluğunun Ankara’daki Büyükelçiliğe gönderdiği raporunda, Sofya’dan yayın yapan Türkçe yayınları aktaran bayan spikerin, dinleyiciler üzerinde pek tesir yapmadığını belirtmişti. Ayrıca, benzer raporların devamlı olarak hazırlanması Alman Dışişleri Bakanlığı tarafından istenilmiştir.⁷⁵⁷ İzmir Başkonsolosluğu tarafından hazırlanan bir raporda Bükreş’ten Türkçe radyo yayını yapan radyo istasyonunun durumu tetkik edilmiştir.⁷⁵⁸ Sinusfer ve atmosfer şartlarından kaynaklanan yayın aksaklıkları bile itinayla bildirilmiştir. Benzer raporlar periyodik olarak Trabzon başkonsolosluğundan da gönderilmiştir.⁷⁵⁹

Radyo yayınları için Türk dilini iyi konuşabilen kişilere ihtiyaç duyan Alman yetkililer, nitelikli personel bulmanın sıkıntısını çekmiş görünmektedir. Türk vatandaşlarının başka bir devletin propagandasını yapması hukuken sakıncalı olduğu için Almanlar personel bulma konusunda tatmin edici sonuca ulaşmamışlardı. Türk kanunlarına göre yabancı bir devletin hizmetinde bulunması Türk vatandaşları için yasaktı. Yabancıların istihdamı ise Türkçe bakımdan problemliydi. Bundan ötürü Alman yetkililer radyo programlarını sunacak spiker adaylarının başvurularını çok önemsiyorlardı. Örneğin, Almanya Dışişleri Bakanlığı’nın 15 Eylül 1941 tarihli rapora göre,Bayan Moran adlı bir kişinin iş başvurusunun sevindirici olduğunu belirtmiştir. Raporunda Bayan Moran için güvenlik araştırması talep

⁷⁵⁶PA AA Ankara 806 R Geheim Bd. 2 1940-1942 Deutsche Rundfunksendungen in türkischer Sprache,Anregungen,Beanstandungen und Kritik der türk. Seite ,28..05.1942, P.442/42, Almanya İskenderun Muavin Konsolosluğu

⁷⁵⁷PA AA Ankara 806 R Geheim Bd. 2 1940-1942 Deutsche Rundfunksendungen in türkischer Sprache,Anregungen,Beanstandungen und Kritik der türk. Seite ,22.10.1941 (25.10.1941), Betr. Türk. Rundfunksendung Sofia

⁷⁵⁸PA AA Ankara 806 R Geheim Bd. 2 1940-1942 Deutsche Rundfunksendungen in türkischer Sprache,Anregungen,Beanstandungen und Kritik der türk. Seite ,16.10.1941 (24.10.1941),J.Nr.728/41

⁷⁵⁹PA AA Ankara 806 R Geheim Bd. 2 1940-1942 Deutsche Rundfunksendungen in türkischer Sprache,Anregungen,Beanstandungen und Kritik der türk. Seite ,19.04.1942, Pl Nr 1 Re A...41

edilmektedir.⁷⁶⁰ Alman yetkililer Bayan Moran ile görüşmüş ve kendisini diksiyon bakımından Almancayı iyi bilen bir kişi olarak nitelendirmişlerdir.

Coğrafi yakınlığı nedeniyle Sofya radyosu Almanya'nın Türkiye yayınları için önemli bir yer tutmuş görünüyor. 16.09.1941 tarihli bir rapora göre Sofya radyosundan yapılan Türkçe yayınların amaçları sıralanmıştır.⁷⁶¹ Buna göre, propaganda yayınları "mümkün mertebede objektif, güncel, tarafsız ve polemiksiz" olacaktı. Kaliteli ve ilgi çeken "haber servisi sayesinde Türk kamuoyu kazanılacaktı". Programların propaganda mahiyeti diplomatik raporlarda alenen belirtilmiştir. Alman Dışişleri Bakanlığı tarafından Ankara'ya ve İstanbul'daki temsilciliklerine Dışişleri Bakanlığı "Kultur R"(Kültür/Radyo) Daire Başkanı Rühle tarafından gönderilen bir telgraf, Alman radyo propagandasının esaslarını açık bir şekilde izah etmektedir.⁷⁶² Buna göre programlarda Almanya olumlu bir şekilde yansıtılacaktı ancak kalite faktörüne de ehemmiyet verilecekti. Daire Başkanı Rühle, radyo programlarının tesiri hakkında da ayrıntılı bilgi talep etmiştir. Bahse konu Daire Almanca olarak çıkan haberleri propaganda amaçlı Türkçe olarak yayınlarken özellikle Almanya'nın genel durumu ve Alman ordularının başarıları üzerinde durmuştur. Ayrıca Hitler'in konuşmalarına da yer verilmiştir, Führer'in sözleri Türkçeye tercüme edilip Türkiye'deki dinleyicilere sunulmuştur.⁷⁶³

Türklerin gönlünün kesin kazanılması için radyoda diksiyon meselesi de göz ardı edilmemişti. Berlin'deki Almanca yayınlarda bile Türkçe yer ve şahıs isimlerinin doğru telaffuzu için Ankara'daki Alman Büyükelçiliği resmi talepte bulunmuştu.⁷⁶⁴ Yayınların kalitesine katkıda bulunmak ve Türk dinleyicileri çekmek için popüler Türk müziklerinin yayınlanması düşünüldü. Bu konuyu geliştirmek için şahsi ilişkiler de devreye sokulmuştur. Bu çerçevede, Almanya Ankara Büyükelçiliği Basın Müşavirliğinde görevli Bay Seiler, Alman diplomat Dietz'e bir mektup

⁷⁶⁰PA AA Ankara 806 R Geheim Bd. 2 1940-1942 Deutsche Rundfunksendungen in türkischer Sprache,Anregungen,Beanstandungen und Kritik der türk. Seite ,16.10.1941 J.Nr.A 3965/41 /Ru 4142

⁷⁶¹PA AA Ankara 806 R Geheim Bd. 2 1940-1942 Deutsche Rundfunksendungen in türkischer Sprache,Anregungen,Beanstandungen und Kritik der türk. Seite ,16.10.1941 J.Nr.A 3965/41 / Nr. 1366

⁷⁶²Astrid Freyeisen, **Shanghai und die Politik des Dritten Reiches**, Würzburg, Königseisen&Neumann,2000, s.337

⁷⁶³PA AA Ankara 772 Auswärtiges Amt Betreff: Berichte des Berliner Türkeisenders Band 3 von 1942, P2 1hI,13.11.1942, Ru 1806 (21.11.1942) J. Nr.76/92/42

⁷⁶⁴PA AA Ankara 806 R Geheim Bd. 2 1940-1942 Deutsche Rundfunksendungen in türkischer Sprache,Anregungen,Beanstandungen und Kritik der türk. Seite ,25.06.1941 , zu A 2240/41, Telegramm Nr. 208 vom 25.

gönderdi. Dietz, Ankara Devlet Konservatuvarı müdürünün arkadaşıydı: bu durum Almanya için olumlu olabilirdi. Dietz'ten, konservatuar müdürüyle irtibata geçmesi istendi.⁷⁶⁵ Modern ve güncel Türk şarkılarının konservatuar vasıtasıyla temini mümkün görünmekteydi.⁷⁶⁶ Programların Türk dinleyicisi için daha cazip hale getirilmesi için çaba gösteriliyordu: Dinleyici alenen propagandaya maruz kalmaktansa hoşuna gidebilecek alışkın olduğu müzikleri de dinleyebilmeliydi. Başka bir şifreli telgraf, Türkçe radyo yayınlarının Berlin Türk Büyükelçiliği tarafından nasıl değerlendirildiğini izah etmekteydi. Bu doğrultuda, Büyükelçilik prensip olarak Türkçe radyo yayınların varlığına itiraz etmeden Almanların proaktif girişimlerine temkinli yaklaşmayı özen göstermişti. Özellikle Almanların, Türkiye'de doğrudan Radyo yayınları yapma isteğine sıcak bakılmamıştır.⁷⁶⁷

Alman yetkililer 1941 yılında, Berlin'de okuyan Türk öğrenciler arasında radyo spikeri olarak istihdam edebilecekleri nitelikte olanları araştırdılar. Bu çerçevede Alman Dışişleri Bakanlığı, Almanya Ankara Büyükelçiliğine başvurup, konu hakkında bilgi talep etmişti. Alman Dışişleri Bakanlığı, muadil bir durumun Ankara'da mevcut olduğunu, Ankara radyosunda bir Alman vatandaşın spiker olarak çalıştığını varsaymıştı. Ancak o bilgi doğru değildi. Ancak Almanya Ankara Büyükelçiliği, konunun yanlış anlaşıldığını, Ankara radyosunda Alman spikerin çalışmadığını belirtip, Berlin'de Türk vatandaşların spiker olarak istihdam edilemeyeceğini bildirdi. Tarafsız Türkiye, bu tür talepleri hoş karşılamayacaktı.⁷⁶⁸ Devrin Türkiye Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede, Almanlara Türk spikerlerin istihdamı hakkında olumsuz bir nota vermişti. Belge ekinde bulunan şifreli telgrafta el yazmasıyla eklenen küçük bir not meseleyi aydınlanmaktadır: Buna göre Büyükelçi Gerede, Alman diplomatlarla görüşüğünde Türk hükümetinin duyduğu

⁷⁶⁵PA AA Ankara 806 R Geheim Bd. 2 1940-1942 Deutsche Rundfunksendungen in türkischer Sprache, Anregungen, Beanstandungen und Kritik der türk. Seite ,07.011.1941 , Presseabteilung A 1747/41

⁷⁶⁶PA AA Ankara 806 R Geheim Bd. 2 1940-1942 Deutsche Rundfunksendungen in türkischer Sprache, Anregungen, Beanstandungen und Kritik der türk. Seite ,Telgraf No. 561 (25.05.1941) A 1747/ 4i

⁷⁶⁷PA AA Ankara 806 R Geheim Bd. 2 1940-1942 Deutsche Rundfunksendungen in türkischer Sprache, Anregungen, Beanstandungen und Kritik der türk. Seite, şifreli telgraf, 05.04.1941, No. 244 v. 3.4.1941, A 1043 / 4i

⁷⁶⁸PA AA Ankara 806 R Geheim Bd. 2 1940-1942 Deutsche Rundfunksendungen in türkischer Sprache, Anregungen, Beanstandungen und Kritik der türk. Seite , Telgraf No. 338 1z, 04.04.1941 zu A 1843/41

rahatsızlığı dile getirmişti. Türkiye'nin Alman radyo propagandasından rahatsız olmaya başladığı bu ifadeden de anlaşılmaktadır.

Bu olayların ışığında bir soru akla gelmektedir: Almanya tarafından titizlikle hazırlanan Türkçe radyo propaganda yayınları acaba Türk halkı üzerinde nasıl bir tesir bırakmıştır? Almanya Ankara Büyükelçiliği tarafından 1940 yılında kendi Dışişleri Bakanlığına gönderilen bir rapor taslağı meseleyi aydınlatmaktadır. Rapor pek de orijinal sayılır, çünkü kaynak, ismi belirtilmeyen bir "Türk arkadaştır". Rapordan, bahse konu kişinin Alman propaganda yayınları hakkında daha önce de görüş ve eleştirilerini iletmiş olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁶⁹ Özet olarak şu görüş beyan edilmiştir: Kalite konusunda zamanla bir iyileşme meydana gelmişti ancak radyo'nun Türkiye'de pek yaygın olmaması nedeniyle ancak maddi durumu iyi olan kişilerin bu tür programları takip etmeleri mümkündür. Ayrıca belirli bir eğitim seviyesine sahip olan bu kesim, yabancı hükümetlerin Türkçe yayınlar yapmasını da eleştirisel olarak değerlendirmekteydi. Alman propagandası istenilen yaygınlığa ulaşamamıştır. Aynı zamanda, Türk basınında Almanya'ya karşı mevcut olduğu belirtilen olumsuz tavır bu programlardan sonra daha da olumsuz hale gelmiştir. Ayrıca tercüme konusunda gereken titizlik gösterilmediğinden, propaganda olarak düşünülen haberler ters etki de yaratıyordu. Öneri olarak, İstanbul Türkçesi bilen, yeterince eğitim görmüş Türk vatandaşlarının istihdamı dile getirilmiştir. Görüldüğü gibi, Alman radyo propagandası Türkiye'de ancak sınırlı bir etkiye sahipti ve genel olarak istenilen yankıyı da bulamamıştır. Yine de Almanya, Türkiye'ye propaganda ataklarını yorulmaz bir şekilde sürdürmüştür.

1.12. Alman Radio Union şirketinin Türkiye'deki faaliyetleri

Berlin'den ve Türkiye'nin yakın çevresinde bulunan Radyo vericilerinden Türkçe olarak aktarılan haber ve propaganda yayınlarının kalite ve mahiyetine büyük önem atfedilmiştir. Örneğin, yayınların teknik kalitesi hakkında tutanaklar tutulmuştur. Ayrıca Türkiye'de bulunan çeşitli diplomatik misyonlar (İstanbul, Ankara, Trabzon, İzmir, İskenderun) buldukları bölgedeki radyo programlarının kalitesi ve etkisiyle ilgili Berlin'e bilgi aktarmıştır. Propaganda ve haber olarak

⁷⁶⁹PA AA Ankara 806 R Geheim Bd. 2 1940-1942 Deutsche Rundfunksendungen in türkischer Sprache, Anregungen, Beanstandungen und Kritik der türk. Seite ,04.10.1940, 4453/40 II (27.09.1940 tarihli telsiz raporu)

verilecek konular “olumlu” ve “olumsuz” olarak tasnif edilmiştir. “Olumlu” haberler arasında Almanya’nın zaferleri, kültürel ve teknik gelişmeler yer almıştır. “Olumsuz” haberler ise düşman yenilgileri, düşmanların “propaganda yalanları” olarak tanımlanmıştır.⁷⁷⁰

Alman Propaganda Bakanlığının bünyesinde kurulan Radio Union şirketi Türkiye’deki kültür propaganda çalışmaları desteklemiş gibi görünmektedir. Radyo Union şirketi ile Alman Propaganda Bakanlığı arasında Türkiye ile ilgili koordinasyon çalışmaları sağlayan radyo uzmanı Bay Hiebler’in raporları o bağlamda Alman propaganda faaliyetleri hakkında ışık tutmaktadır. Hiebler ayrıca Ankara’da düzenlenen Alman inşaat sergisi için görev almıştı. Radio Union’un bir Türkiye şubesi kurma girişimi de mevcuttu, ancak varlık vergisi sayesinde yükselen masraflardan bu fikirden vazgeçilmiştir. Radio Union, Türk piyasasında radyo satış konusunda tekel kurmaya amaçlamıştı, ancak Hiebler, Türk hükümetinin bu tür girişimlere karşı çıkacağını belirtmiştir.⁷⁷¹ Hiebler ayrıca raporlarında, Türkiye’de mukim Alman firma ve işadamlarının 4,5 milyon Türk Lirası varlık vergisi ödediğini belirtmiştir.⁷⁷²

İzmir fuarına yapılacak Alman iştirakinin önemini vurgulayan Hiebler, özellikle radyo ve radyo teknolojisi konusunda Radio Union’dan destek talep etmiştir. Bu konuda, broşür, materyal ve sergilenebilecek radyo cihazların gönderilmesini talep eden Hiebler, stantta bir Türk vatandaşının da çalıştırılmasının gerekli olduğunu vurgulamıştır.⁷⁷³ Ayrıca Almanya’da test yayını başlanmış televizyon teknolojisinin de iyi tesir bırakacağını belirtilmiştir.⁷⁷⁴ Radio Union Müdürü Dr. Pridat-Guzatis’a gönderilen başka bir mektupta Hiebler, Türk teknoloji ve radyo piyasasını “dikkat çekirtmeden” yakından takip ettiği, şube kurma planının

⁷⁷⁰PA AA Ankara 806 R Geheim Bd. 2 1940-1942 Deutsche Rundfunksendungen in türkischer Sprache, Anregungen, Beanstandungen und Kritik der türk. Seite ,28..05.1942, P.442/42, Almanya İskenderun Muavin Konsolosluğu

⁷⁷¹B Arch R 55/ 20016, fol. 1,Rfk/A 3060/6.1.43/867 1i2 Radio Union Bd. V a, Türkei, Berichte v. Hiebler, (Abschrift Brief Radio Union) 22.04.1943

⁷⁷²B Arch R 55/ 20016, fol. 1,Rfk/A 3060/6.1.43/867 1i2 Radio Union Bd. V a, Türkei, Berichte v. Hiebler, (Blatt 2 zum Brief an Herr Nowak) 28.03.1943

⁷⁷³B Arch R 55/ 20016, fol. 1,Rfk/A 3060/6.1.43/867 1i2 Radio Union Bd. V a, Türkei, Berichte v. Hiebler, (Abschrift) 16.04.1943

⁷⁷⁴B Arch R 55/ 20016, fol. 1,Rfk/A 3060/6.1.43/867 1i2 Radio Union Bd. V a, Türkei, Berichte v. Hiebler, (Blatt 3 zum Brief an Herr Nowak) 28.03.1943

ise mevcut ekonomik durumda zor olacağını belirtmiştir.⁷⁷⁵ Enteresan bir detay olarak, Türk piyasası için küçük bir radyo cihazının tasarımı da planlandığının da belirtilmiştir.⁷⁷⁶ Ancak, bu tasarım gerçekleştirilmemiştir. Radio Union ayrıca, Türk radyo yayınlarında Alman firma ve ürünler için reklam olasılığını yoklamıştır, ancak Türk Radyoları Genel Müdürü Dr. Vedat Nedim Tör, Hiebler ile yapılan bir görüşmede bunun mümkün olmayacağını belirtmiştir.⁷⁷⁷ Bu ifadelerden, Almanya'nın siyasi ve askeri casusluk ve istihbarat faaliyetlerinin yanında ayrıca ekonomi sahasındaki istihbarat konusunda (daha hafif bir deyimle piyasa gözetiminde) faal olduğunu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Radio Union, Türkiye'de üst düzey makamlarıyla temas kurup, Türkiye'deki faaliyet alanını ciddi genişletmeye çalışmıştır.

1.13. Hitler'in gözüyle Türkiye: Genç bir millet

Almanya'nın Türkiye politikası ana hatlarıyla dış politikaya bağlıydı. Yine de ideolojik faktör ve Nasyonal Sosyalist Dünya görüşü, Türkiye'ye yönelik Alman politikasını etkilemiştir. Almanya'nın başında bulunan ve şahsi görüşü doğrultusunda kimi zamanlarda dış politikayı çok belirgin bir şekilde etkileyen Adolf Hitler, Türkiye hakkında da bir imaya sahipti. Ancak, Adolf Hitler'in resmi olarak Türkiye hakkında sarf ettiği sözleri nadirdir ve çoğu zaman formalite ve resmi tebriklerden ibaretti. Yine de Hitler'in, gayri resmi olarak arkadaş sohbetlerinde bazen Türkiye'den bahsettiğini biliyoruz. Ancak bu tür konuşmaların her zaman siyasi bir sonuç doğurmadığı da belirtilmelidir. Örneğin Türkiye ile iyi ilişkileri kurulmasının faydalı olacağını belirten Hitler, Türkiye'yi Alman stratejisinde Finlandiya'ya benzer bir "kanat ülkesi" olarak değerlendirmiştir.⁷⁷⁸ Üstelik Türkiye, Alman dış politikasında önemsiz bir konumda olmamasına rağmen Hitler'in başlıca ilgi odağı değildi. Belirtmelidir ki Hitler'in akşam sofrasında sayısız konu hakkında sarf etmiş olduğu görüşleri bazen sadece o anın düşünce dünyasını yansıtmakta ve her görüşü de günün siyasetini de etkilememekteydi. Ancak Führer'in ayrıcalıklı konumu

⁷⁷⁵B Arch R 55/ 20016, fol. 1,Rfk/A 3060/6.1.43/867 1i2 Radio Union Bd. V a, Türkei, Berichte v. Hiebler, (Brief an Herr Dr. Prizat-Gudatis) 28.03.1943

⁷⁷⁶B Arch R 55/ 20016, fol. 1,Rfk/A 3060/6.1.43/867 1i2 Radio Union Bd. V a, Türkei, Berichte v. Hiebler, (abschrift Besprechung Markau/ Hiebler-Markau/Hiebler görüşmesi) 17.03.1943

⁷⁷⁷B Arch R 55/ 20016, fol. 1,Rfk/A 3060/6.1.43/867 1i2 Radio Union Bd. V a, Türkei, Berichte v. Hiebler, (Radio Union'a mektup) 02.02.1943

⁷⁷⁸Adolf Hitler/Henry Picker, **Hitlers Tischgespriche. Herausgegeben von Andreas Hillgruber**, Stuttgart, DTV, 1968, s. 88

dikkate şayan olduğundan onun Türkiye hakkındaki değerlendirmeleri muhakkak dikkate alınmalıdır. Hitler, Atatürk'ü defalarca övülmesi gereken bir büyük Dünya lideri olarak tarif etmekle beraber, onun demokrasi anlayışını kesinlikle kavrayabilmiş değildir. Aynı zamanda Adolf Hitler, ırk felsefesi çerçevesinde kendi sözleriyle“sarışın, mavi gözlü ve Türklerle fazla alakası olmayan” Atatürk'ü “Küçükasya'da kaybolan Cermen kavimlerinin” torunu olarak değerlendirmiştir.⁷⁷⁹

Hitler'in gözünde büyük liderler -kendisi gibi- milletin kaderini sadece kendi ellerinde tutmalıydı. Hitler böylece Atatürk'ü bir nevi kendisine veya Romanya'nın lideri Mareşal Antonescu'ya benzetmeye çalıştı. Hitler'in dünya görüşüne göre, Atatürk iktidarını sadece Cumhuriyet Halk Partisine dayandırmıştı, bu da Hitler'in Türkiye'yi faşizm anlayışı doğrultusunda klasik bir parti devleti gibi algıladığını göstermektedir.⁷⁸⁰

Hitler, Türkiye Cumhuriyetinin hükümet şeklini karizmatik Bonapartist anlayış doğrultusunda yorumlamaktaydı. Hitler ayrıca, Atatürk'ün asker kökenli olma hasebiyle, hâkimiyetini sadece karizmaya, askeri başarılarına ve kendi şahsiyetine dayandırdığı varsaymıştır. Hâlbuki Atatürk, Hitler'in aksine mistik bir üstün ırk ve kadercilik anlayışı değil, ulusal egemenliği ve halkın iradesini devlet idaresinin en üst prensipleri olarak tanımlamıştır.⁷⁸¹ Ayrıca, Peker'in CHP'nin parti tüzüğünü Faşist/Nasyonal sosyalist modellere göre değiştirme fikri de Atatürk tarafından kabul görmemiştir.⁷⁸² Öbür tarafta Recep Peker 1937 yılında, Türk milliyetçiliğinin “kan ve ırk milliyetçiliğinden” farklı olduğunu da belirtmiştir. Aynen Recep Peker gibi, İşçileri Bakanı Şükrü Kaya da “Bizim milli ilkemiz dar ve tekelci değildir” ifadesiyle Türk milliyetçilik anlayışının kucaklayıcı yönüne dikkat çekmiştir.⁷⁸³

Ancak, devrin siyasi şartlarına ve zamanın anlayışına göre tek parti rejiminin çok da aykırı veya yadırganacak bir durum olmadığı eklenmelidir. Hitler'in görüşünün aksine Atatürk'ün rolü, daha çok Max Weber'in tarifine göre

⁷⁷⁹ Adolf Hitler/Henry Picker, a.g.e., s. 46

⁷⁸⁰ Adolf Hitler/Trevor-Rope, a.g.e., s. 223

⁷⁸¹ Cezmi Eraslan, a.g.e., s. 150

⁷⁸² Sabahattin Özel, a.g.e., s. 99

⁷⁸³ Turhan Feyzioğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik, Türkiye Cumhuriyeti'nin Yetmişbeş Yılı Armağanı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1998, s. 40

tanımlanabilir. “Weberci” bir lider demokrasiye sahip çıkar, bu anlayışı doğrultusunda Atatürk, geniş yetkilerle donatılmış olmakla beraber anayasal prensiplere daima sahip çıkmıştı.⁷⁸⁴ Hâlbuki Hitler için anayasa sadece bir araçtı, sadece özel durumlarda (Venedik Cumhuriyeti ve Papa Devleti) anayasaların işlevsel olduğu görüşünü savunmaktaydı.⁷⁸⁵

Hitler’in ırkçı ideolojisi yukarıda gösterildiği gibi Türkiye’yi ve Türkleri açıkça aşağılamamakla beraber “ırk” faktörünü bütün faaliyetlerinin merkezine oturtmuştu. “Nürnberg ırk kanunlarına” göre Türk ırkı, Cermen olmamakla beraber aşağı bir ırk olarak da tanımlanmamıştı.⁷⁸⁶ Nasyonal Sosyalist ırk politikasının bazen katı değil, realpolitik gerçekler doğrultusunda şekillendirilmiş olduğu bir gerçektir. Alman Dışişleri Bakanlığının bu konudaki yatıştırıcı rolünün altı çizilmelidir. Nasyonal Sosyalist ırk anlayışına göre Nasyonal Sosyalist harekette yer almak isteyen herhangi bir birey ırkı bakımından “sağlam” olmalıydı. Cermen veya en azından akraba topluluklara mensup olması beklenen bir bireyin, Aryen bir aile geçmişi şarttı.⁷⁸⁷ Ancak, özellikle Hitler iktidarının ilk yıllarında kavram kargaşalığı mevcuttu. Bu profile tamamen uymayan kimi kişilerin Aryen olup olmama durumu soru işaretlerine yol açmaktaydı.

Yeni rejim, ırk meselesi hakkında soru işaretleri çözmeye çalışmıştır. Irk meselesi hakkında bilgi yaymak amacıyla daha 1933 yılında, SA şefi Ernst Röhm 7 Aralık 1933 yılında hemen hemen bütün yabancı büyükelçi, elçi müsteşar ve dış basınının katılımıyla bir konuşma yapmıştır.⁷⁸⁸ Belgede, Türk temsilcilerin katılımı hakkında tam bilgi mevcut değildir ancak “hemen hemen bütün” ifadesi, Türk diplomatların katılımını da akla yatkın getirmektedir.

1935 yılında Nürnberg ırk kanunlarıyla Naziler tarafından nihai bir çözüme bağlanmış olan ırk meselesi, Nazilerin Türklere bakış açısını yansıttığından ayrıntılı bir şekilde incelenmeye değerdir. Nürnberg Irk Kanunlarına göre Aryen kapsamında değerlendirilen kişilerin Aryen veya “Aryen ırkına muadil olmayan” kişilerle

⁷⁸⁴Manfred G. Schmidt, **Demokratiethorien**, Leske+Budrich Verl., Opladen 2000, s. 121

⁷⁸⁵Adolf Hitler/Henry Picker, a.g.e., s. 77

⁷⁸⁶Saul Friedlaender, a.g.e., s. 1087

⁷⁸⁷Harold James, **The Causes of the German Banking Crisis of 1931**, *The Economic History Review, New Series, Vol. 37, No. 1 (Feb., 1984,), s. 26*

⁷⁸⁸B Arch NS 19/ 808 I 6070/9.12 Abschrift-(ek belgesi) Presse Vortrag Dr. B/F, 09.12.1933

evlenmesi yasaktı. Kanun, özellikle Yahudilere yönelikti, ancak “zenci ve Çingeneler (romanlar) da” kanunun kapsamına girmektedir. Ayrıca Alman vatandaşı Yahudiler kendilerini “Alman” olarak tanımlamayacaktı, onlara “geçici vatandaşlık hakkı” tanınmıştı. Nürnberg Irk Kanunlarına göre halen görevlerini sürdüren Yahudi asıllı devlet memurlarının memuriyetten atılması öngörüldü. Yahudiler, seçme ve seçilme hakkı kaybettiler, yurtdışına yerleşen Alman Yahudileri Alman vatandaşlığından çıkartıldı.⁷⁸⁹

1.14.Hilmi Mann meselesi: Türkler Aryen mi?

Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi gençlik teşkilatı “Hitler Gençliğine” (Hitlerjugend) büyük önem veriyordu. Zira yeni nesil bu teşkilat sayesinde şekillendirilip Führer’e sadık, eski burjuva, liberal, Komünist veya aristokrat Dünya görüşünün etkisinde kalmamış birer Alman vatandaşı olacaktı.⁷⁹⁰ Buna göre, Hitlerjugend’de (Nazi partisi gençlik teşkilatında) görev alacak şahısların hem örnek birer Nasyonal Sosyalist hem de saf kan bir Aryen olması beklenmekteydi. 1933 yılının sonlarına doğru Hitlerjugend teşkilatıyla Türkiye’yi doğrudan ilgilendiren bir hadise meydana gelmiştir.

Bir Alman kadın ile adlı bilinmeyen bir Osmanlı subayının gayrimeşru oğlu 1917 doğumlu Johannes Rupert (Hilmi) Mann, Hitlerjugend’da beden öğretmeni olarak başarıyla çalışmaktaydı. Kendisi çoktan ölen babasını hiç görmemişti ve Alman vatandaşıydı, Türk vatandaşlığına başvurmamıştı, kısaca Türkiye ile doğrudan bir bağlantısı mevcut değildi. Ancak ırk ve köken meselesi gündeme geldiğinde, Hitlerjugend teşkilatı Mann’ın muhtemelen Aryen olmadığı, bundan dolayı görevinden istifa etmesinin zaruri olduğu kanaatine varmıştı. Mann kendini haksızlığa uğramış ve mağdur olarak görmekteydi ve Hitlerjugend teşkilatı tarafından alınan bu kararı protesto etti. Hatta Mann, Türk Büyükelçiliğiyle temasa geçmeye teşebbüs etti. Bu noktada Alman diplomatlar devreye girme ihtiyacı hissettiler. Eğer Mann, Türk makamlarıyla temasa geçmiş olsaydı Türkiye Cumhuriyeti bu durumu protesto edebilirdi ayrıca Türk basını da devreye girebilirdi. Bundan dolayı Türk kamuoyunda da Almanya imajı zedelenebilirdi. Alman

⁷⁸⁹Saul Friedlaender, a.g.e., s. 46

⁷⁹⁰Cornelia Schmitz-Berling, a.g.e. s. 310

diplomatar, olaya müdahale etmenin zaruri olduğunu, yoksa Türk-Alman münasebetlerinin ciddi biçimde sekteye uğrayabileceği kanaatine vardılar.⁷⁹¹

Rapora göre, Türklerin ırk konumu henüz açığa kavuşturulmamakla beraber Türklerin sarı Asya ırklarına değil, beyaz ırka mensup oldukları belirtilmişti. Dost Türk-Alman ilişkilerine vurgu yapılarak, Birinci Dünya savaşındaki silah kardeşliğine de dikkat çekilmiştir. Bundan dolayı rapora göre, Türk ırkının yakında "Aryen halklarına mensup olarak" kabul edilme olasılığı muhtemeldi ve bu yüzden Mann meselesi diplomatik sorunların doğmasına sebep olmamalıydı. zm arayan Almanya Dışişleri Bakanlığı, ırk meselesi açıklığa kavuşturuluncaya kadar Mann'a alternatif bir iş sağlamaya çalıştı. Bakanlık, Mann'a istihdam sağlanması konusunda ilgili makamlara baskı yapmış ve bu konuda nihayet muvafık olmuştur. Mesele, diplomatik bir krize yol açmadan çözüme bağlanmıştır.

Görüldüğü gibi Nasyonal Sosyalist ideoloji, ırk meselesini politik emelleri doğrultusunda yorumlayıp realpolitikte yeniden şekillendirilebilirdi.⁷⁹² Sonuç itibarıyla Türkler, Araplar ve -zaten Aryen olduklarına şüphe olmayan- İnanlılar Aryen veya Aryen halklarına yakın bir unsur olarak kabul edilmişti. Bu karar, bu milletlere mensup vatandaşlar ile Alman vatandaşları arasında evliliklerde bir sakınca olmadığını, onların da "stn ırkın" mensupları olarak muamele göreceklere anlamına gelmekteydi.

Türklerin ırksal konumu ise 1936 yılında çözüme kavuşturulmuştur. Alman makamları, Alman ve "akraba" topluluklarının (artverwandt) ırksal konumunu çözüme bağlamıştı. Avrupa ve Avrupa dışında bulunan, ırk yapılarının bozulmadığı beyaz toplulukları "akraba topluluğu" olarak tasnif edilmiştir. Bu bağlamda Alman makamları, Türk inkılâp politikasına, Türklerin siyasi ve kültürel olarak Avrupa'ya aidiyetine ve Türk-Alman müttefiklik durumuna (tarihsel ve gelecekte) vurguda bulunarak Türklerin akraba topluluğu olarak (artverwandt) muamele göreceği, Türklerin Avrupalı olarak kabul göreceğini altını çizmiştir. Yahudiler hariç, Almanya'da bulunan bütün Türk vatandaşlarının Irk Kanunları erevesinde Avrupalı

⁷⁹¹PA AA R 78535 Abt. III, Akten betr. Nationalitaetenfrage, Fremdvölker in der Türkei 1.7.27-6.02.36 , L 1276/L328239-L 328240 Bd. 3, Politik 6 Türkei, zu III -O 6500/45 (Durchschlag), 20.12.1935

⁷⁹²Arno Buschmann, **Nationalsozialistische Weltanschauung und Gesetzgebung : 1933 - 1945. Bd. 2 Dokumentation einer Entwicklung**, Wien, Springer Verlag, 2000, s. 20

olarak kabul edildiği, Türk makamlarının suallerine bu şekilde cevap verileceğini beyan edilmiştir.⁷⁹³ O bağlamda Almanya genel olarak, ırk konusunda Türkiye ile iyi ilişkileri kurmaya çalışmıştır.

Bilimsel kriterlerle pek bağdaşmayan mantığıyla Hitler, Atatürk'ün de esasında Cermen kökenli olduğunu iddia etmiştir.⁷⁹⁴ Bu tarif her ne kadar gerçeklerle bağdaşmıyorsa da Nasyonal Sosyalist ideolojiyi ve Hitler'in düşünce yapısını anlayabilmek için gayet mühim bir ifadedir. Irk meselesi ve ırkçılığın Türkiye'de hiç tasvip edilmeyen bir konu olduğu, Nasyonal Sosyalist ırk ideolojisinin Türkiye'de yeterince taraftar bulmadığı gerçeği Alman Dışişleri kaynakları tarafından da dikkatle izlendi. Atatürk'e yakın olduğunun altını çizen Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, "ırk demagojisi" adlı makalesinde Alman ırkçılığını konu yaptı.⁷⁹⁵ Özet olarak fanatik Nasyonal Sosyalist Alman politikasını eleştiren makalenin çevirisi sadece Dışişleri Bakanlığına değil, Mareşal Göring tarafından yönetilen İçişleri Bakanlığına ve Dr. Göbbels'in başında bulunduğu Propaganda Bakanlığına da iletilmiştir.⁷⁹⁶

18 Ağustos tarihinde Hâkimiyet-i Milliye'de kaleme alınan makalede ayrıca Yahudilere karşı yürütülen yaptırımlar ve ayrımcı ırk kanunları çok katı olarak kınanmıştır. Örneğin Yahudi ile Aryen birliğinden doğan çocuklar gayri meşru kabul edilir ve zina olarak değerlendirirken aynı durum Aryenler için söz konusu olduğunda zina sayılmaması hayretle karşılanmıştır. Yani Naziler, evlilik dışı ilişkileri –saf kan Alman veya Aryen arasında meydana geldiğinde– yadırgamamışlardır, Naziler yalnızca Aryenlerin Yahudilerle karışmasına şiddetle karşı çıktılar. Böyle bir yaklaşım elbette Türk okuyucusu tarafından hayretle karşılanmıştır. Makale de işsizlik sorununu bertaraf etmek için, kadınların iş hayatındaki rolüne son verme düşüncesini savunan Nazi tezi de eleştirilmiş ve çağdışı olarak yorumlanmıştır.

Bir tek, Türkiye Cumhuriyetinin ulus bilinci yaratma çerçevesinde takip edilen politikalar ve ilgili semboller Nasyonal Sosyalistlerin onayını aldı. Örneğin

⁷⁹³B Arch R 43 II, 1498 b, fol. 1, Ausw. Amt Nr. 82 -35.F:B.8/4, 30.04.1936

⁷⁹⁴Trevor Rope/Adolf Hitler, **Hitler's secret conversations 1941-1944**, New York (NY), Octagon Books, 1972, s. 230

⁷⁹⁵Hâkimiyet-i Milliye, 18.08.1933

⁷⁹⁶PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 30.08.1933, III O 3106-33

Türkiye’de Cumhuriyetin 15’inci yıldönümü münasebetiyle posta gişelerinde satışı başlatılan bir hatıra pul sergisinde Cumhuriyetin kazanımları tasvir edildi. İzci gençliğinin de gösterildiği pul motifleri Almanya’nın ileri gelen pul dergilerinden olan Gebrüder Senffs Briefmarkenjournal’da tanıtılırken, Türk gençliğinin örnek bir biçimde teşkilatlandırıldığına dair yorumlar kullanıldı.⁷⁹⁷Bu şekilde, Almanya’da faal ve 1935 yılından itibaren bütün Alman gençlere üyeliğinin mecbur kılındığı, NSDAP partisine bağlı Hitler Gençliği (Hitlerjugend) teşkilatının muadilinin Türkiye’de de mevcut olduğu izlenimi yaratılmaya çalışıldı. Hitlerjugend, Türkiye izci teşkilatının aksine apaçık ideolojinin izlerini taşımaktaydı. Hâlbuki Türkiye’deki izci teşkilatına üyelik ne mecburdu ne de (Cumhuriyetin ilk yıllarında mevcut olan kısıtlı ekonomik şartlarda) izci teşkilatı Türkiye’deki bütün gençlere ulaşabilirdi. Üstelik Türkiye’deki izciler Dünya izci teşkilatının bir kolu olup, izci teşkilatının felsefesi doğrultusunda Dünya gençliğinin işbirliği, dostluk ve barışçıl yarışma prensiplerini benimsenmiştir. Almanya’da ise izcilik, işbu uluslararası prensiplerden dolayı Nasyonal Sosyalizm ile çeliştiğinden 1933 ve 1934 yıllarında yasaklanmıştı.⁷⁹⁸ Bu örnekten hareketle, hayatın bütün alanlarının propaganda için kullanıldığı, filateli gibi tamamen siyaset dışı olan bir uğraşın bile sembolik etkinliğinden ötürü etkin bir iletişim aracı olarak Almanya’nın propaganda çalışmalarında kullanıldığını görmekteyiz.

Gençlik genel olarak Nasyonal Sosyalist ideolojide önemli bir yere sahipti. Bu doğrultuda Türkiye’ye yönelik propaganda çalışmalarında da “gençlik” konusu dikkate alınmıştır. Cumhuriyet gazetesi de Hitlerjugend hakkında okuyuculara bilgi aktardı. Ancak Türk gazeteleri, Hitlerjugend teşkilatının askerliğe hazırlanma fonksiyonuna da dikkat çekti.⁷⁹⁹ Alman yetkililer, Hitlerjugend mensubu gençlerin ve yöneticilerin Türkiye’de temas kurlmaları için gayret ettiler. Bu doğrultuda 1934 yılının Mart ayında Nazi gençlik teşkilatına mensup (Hitlerjugend) üst düzey görevlisi ve gençler Türkiye’ye gelip CHP Genel Sekreteri Recep Peker ile görüşmüştür. Görüşme Alman Büyükelçiliği tarafından hazırlanıp ayarlanmıştı, Alman devleti bu konuyu da tesadüfe bırakmayıp aktif çalışmalarda bulunmuştur. Seyahatin amacı Türkiye’deki gençlik çalışmalarını tanımak ve aynı zamanda kendi

⁷⁹⁷Gebrüder Senffs Illustriertes Briefmarkenjournal, No. 23, 15.04.1938, s. 34

⁷⁹⁸Piet Strunk, *Die Pfadfinder in Deutschland 1909-2009*, Neckenmarkt, novum pro Verlag, 2011, s.166

⁷⁹⁹Cumhuriyet, 22.12.1936, sayfa 7, sütun 4/5/6

çalışmalarını da tanıtmaktan ibaretti.⁸⁰⁰ 1937 yılında da Hitlerjugend'e mensup bir heyet başkanı von Schirach ve yardımcılarında Artur Axmann Ankara ve İstanbul'a gelerek Alman kolonisiyle temasta bulunmuştur. İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ tarafından resmi ziyafet için kabul edilen heyet, bunun dışında sınırlı resmi görüşmelerde de bulunmuştur.⁸⁰¹

2. PROPAGANDA ARAÇLARI: HER YERDE ALMANYA

2.1.“Kadim dostlar” : Alman Junkers uçak fabrikası ve Alman nüfuz girişimleri

Almanya Dışişleri Bakanlığı, Türk-Alman münasebetlerini olumlu bir şekilde yönlendirmek amacıyla Türk basını, kamuoyu ve hükümeti üzerinde nüfuz sahibi olan kişi ve kurumları tetkik edip, bahse konu kişileri faydalı olabilecekleri alanlara göre tasnif etmişti. Bu durum 1933'ten evvel de söz konusuydu ve 1933 yılından sonra ise artarak devam etmiştir.

Uzun yıllar Türkiye Cumhuriyeti Berlin Büyükelçilik görevini sürdürmüş olan Kemalettin Sami Paşa, ikili ilişkileri önemli biçimde şekillendirmiş bulunmaktaydı. Kemaleddin Sami Bey'in vazife yaptığı yıllar analiz edildiğinde, iki devletlerin ilişkilerinin devamlılık ve sürdürülebilirlik gibi sağlam temellere sahip olduğu görünmektedir. Almanya, Kemaleddin Sami Bey'in güvenilirliği ve Ankara'da sahip olduğu saygınlıktan övgü ile söz etmişti. "Büyükelçilik faktörü" ve sahip olduğu siyasi etkisi Almanya için özellikle iktisadi bakımdan önem arz etmiş bulunmaktaydı.

1929 yılında başlatılan bir belge dizisi "Alman uçak fabrikası" meselesini ele almaktadır. Junkers uçak fabrikası Türkiye'de etki alanını geliştirmek arzusunda ve Alman devleti Junkers gibi mühim şirketlerini Türkiye'de desteklemeye çalıştı. Bu tür projelere Türkiye'de destek bulmak için Kemaleddin Sami Bey Alman diplomatlara göre doğru kişi olabilirdi çünkü kendisi "Gazi'nin güvendiği eski bir silah arkadaşıydı" ve şahsi güven faktörü Alman diplomatlarca mühim olarak

⁸⁰⁰ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 14.03.1934, A 298/34

⁸⁰¹ Cumhuriyet, 11.12.1937, sayfa 5, sütun 3/4/5

değerlendirilmekteydi.⁸⁰²Bahse konu belge tasnifine göre Büyükelçi gerçekten Türk-Alman iktisadi ilişkilerinin önemini bizzat Atatürk'ün huzurunda dile getirmişti. Yine aynı belgeye göre Kemaleddin Sami Bey, Almanya'nın Türkiye'deki yatırım imkânların için vazgeçilmez bir ortak konumundaydı. Almanya, Kemaleddin Sami Bey'in Ankara'da nüfuz sahibi olduğunu, Türk devlet büyüklerinin kendisine güvenip onu saydığını da biliyordu. Özellikle Junkers uçak firmasının Türkiye'deki hareket alanı Kemaleddin Sami Bey'in girişimleri sayesinde genişlemiştir ve Junkers'in 1926 yılında Türkiye'de bir şubenin açılmasına vesile olmuştur. Belirtilmelidir ki, Versailles Antlaşması Almanya'ya uçak teknolojisini geliştirme konusunda önemli kısıtlamalar getirmiştir. Böylece Türkiye'de bir uçak firmasının kurulması, Almanya'nın teknolojik ve stratejik çıkarları bakımından mühim bir adımdı. Osman Yalçın'ın araştırmasına göre, fabrika Kayseri'de 6 Ekim 1926 yılında açıldı, ayrıca Eskişehir'de fabrikaya bağlı bir atölye kurulmuştur. Yalçın ayrıca, fabrikanın Türk-Alman ortak proje olarak faaliyete geçtiği ve “Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi” (TOMTAŞ) adıyla faaliyete geçtiğini belirtmektedir. İlk başta firmada 50 Türk, 120 Alman çalışmaya başlamıştır. Ancak Junkers firmasının finansman sorunları nedeniyle TOMTAŞ şirketi 3 Mayıs 1928 tarihinde kapanmıştır. Bununla beraber fabrika faaliyetlerine devam etmiştir, Junkers firması 520.000 TL karşılığında pay ve hisselerini Türk Tayyare Cemiyetine devretmiştir.⁸⁰³

Almanya 1929-1930 yıllarında Türk-Alman ikili ilişkileri de ekonomik yöne ağırlık vermiş bulunmaktaydı. Nasyonal Sosyalist hükümet ise 1933 yılından sonra ekonomik ilişkileri önemsemekle beraber Türkiye'ye yönelik ağırlıklı olarak jeopolitik ve ideolojik alanlara önem vermiştir. Bununla beraber ekonomik ilişkileri kolaylaştırmak için Almanya özel sektörü de aktif olarak bu sürece dâhil etmeye çalışmıştır. Alman dış ticareti için verimli Türk-Alman ticaret anlaşması yapılması hedeflenmiştir. Alman diplomatlar Türkiye'de faal olan Deutsche Bank'ı ve Deutsche Orientbank'ı yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının sermayesine katkıda bulunmaları için teşvik etmeye çalışmıştır.⁸⁰⁴Bu şekilde Almanya'nın

⁸⁰²PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei,17.07. 1929, III O 3973, 17.07 1929 A 961729

⁸⁰³Osman Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Uçak Fabrikası Kurma Mücadelesinde İlk Girişim: Tayyare Ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) Ve Kayseri Uçak Fabrikası**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 26, Sayı 78, Ankara, 2010, s. DIPNOT EKLE

⁸⁰⁴PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei, (Abschrift) 09.06.1930, III O 3220

güvenilir bir ekonomik ortak olarak ticari münasebetleri Türkiye'deki resmi çevrelerden daha fazla destek görecekti. Zira Alman diplomatlar, "Türkiye'deki resmi çevrelerde" Türk-Alman ekonomik işbirliğine yönelik pek bir istek olmadığını belirtmişti. TCMB resmi olarak 1930 yılında kurulmuştur, kuruluş esnasında Alman ve Hollandalı uzmanların görüşüne başvurulmuştur.⁸⁰⁵ Her ne kadar TCMB'de tam bir Alman etkisi meydana gelmemiş ise de, Almanya'nın iktisat sahasında etkin olma konusunda sermaye kuruluşların önemini kavranmış görünmektedir.

Kişisel sempatilerin bazen karşılıklı münasebetleri etkilediğini kabul etmemiz gerekiyor. Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti (Aras) 1930 yılında Berlin'i ziyaret etmişti. Almanya, karşılıklı ticari ilişkilerin Türkiye'deki muhatapların ağırdan almalarından dolayı çok yavaş ilerlediğinden şikâyet etmiştir. Alman diplomatların değerlendirmelerine göre bu şikâyetler Aras tarafından muhtemelen şahsi bir uyuşmazlık olarak algılanmıştır. Almanya'nın değerlendirmelerine göre Türk Dışişleri Bakanı her ne kadar Almanya'nın, Türkiye'ye yönelik şikâyetlerine tepki göstermişse de bu sorunları aşmak için yoğun çaba sarf etmişti. Türkiye, ticaret konusunda daha hızlı hareket edecekti. Bunun karşılığında Alman Dışişleri Bakanlığı, önceki aylarda yaptığı gibi, lobicilik faaliyetlerine devam etmiş ve Deutsche Bank'ın TCMB'de yatırım faaliyetlerinde girişimi bulunmasını teşvik etmeye çalışmıştır. Ancak Fransa'ya karşı doğrudan ekonomik veya siyasi bir yaptırım söz konusu değildi: Almanya yalnızca Türkiye'ye, Alman sermayesinin Türkiye için daha faydalı olacağını ima etmeye çalışabildi. Almanya ayrıca Fransızların Türkiye'de ekonomik ilişkilerinin yoğunlaşmasına karşı çıkmaya çalışmıştır. Türk hükümeti ise, Almanya'nın karşılıklı münasebetlerini sadece ekonomik bakımdan değil siyasi yönden de derinleştirme çabalarını gayet olumlu olarak değerlendirmekteydi. Genç Türkiye Cumhuriyeti de dış politikada bütün devletlerle ciddi ilişkilerin oluşmasından yanaydı.⁸⁰⁶

Bunun yanında Nazilerin iktidara gelmesinden evvel de Fransızların Türkiye'de fazla nüfuz kazanmasına temkinli yaklaşan Almanya, Balkanlarda Türkiye'nin güçlü rolünü (Balkan Antantı) olumlu olarak değerlendirmekteydi. İngiltere'nin de benzer bir politika sürdürdüğünü söylemek yerinde olur. Çünkü

⁸⁰⁵ Ramazan Kurtoğlu, s. 342

⁸⁰⁶ PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei, 4.1.1931, Ex A 2366/30

Balkanlarda güçlü bir Türkiye, SSCB ve Fransız nüfuzuna karşı daha sağlam durabilecekti. Berlin de genel olarak, karşılıklı münasebetlerin gelişmesinden memnuniyet duyabilirdi. 9.5.1931 tarihinde, Başbakan İsmet İnönü'nün konuşması da Alman makamları tarafından ele alınmıştı. CHP kurultayında konuşan ve yeni hükümet programını izah eden Başbakan İsmet Paşa, özellikle Rusya ve İtalya'yla iyi münasebetleri överken, Almanya'dan da sıcak sözlerle bahsetmişti. Dış politika konusunda ise Almanya ile münasebetlerini Fransızca olarak "vraiment amicale (olağanüstü dostça) olarak tercüme eden İsmet Paşa, benzer bir ifadeyi Almanya hariç sadece Macaristan için kullanmıştı.⁸⁰⁷ Ayrıca İsmet Paşa, Dünya Ekonomik Krizinden bahsederek, para politikası ve diğer ekonomik konuları ele almıştı. Ancak Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan konuşmada, sadece genel dış politika esaslarına değinilmiştir, Alman makamları tarafından dikkate alınan ve belgelere dâhil edilen ayrıntılara pek değinilmemiştir; konuşma daha çok genel mahiyet taşıyordu⁸⁰⁸

2.2. Boş bir hayal: Konya Ovası yerleşim projesi

Bağdat Demiryolu projesi çerçevesinde geliştirilen ve 1930'larda Alman firmaların katkısıyla devam eden Konya ovasını sulama projeleri, Bağdat demiryolunun altyapısını kullanmıştır. Almanya'daki bazı çevrelerce geliştirilen Türkiye'ye yönelik yatırım projeleri arasında, Konya ovası projesi Kayseri uçak fabrikasının yanında en büyük altyapı projesiydi.⁸⁰⁹ Bu proje uzun bir ön geçmişe sahipti. İnşaat Mühendisi Victor Prohl tarafından savunulan ve aslında hayat alanı/Lebensraum çerçevesinde değerlendirebilecek ancak ne devrin Alman hükümeti tarafından ne de daha sonra iktidara gelecek olan Nasyonal Sosyalistler tarafından da ciddi biçimde desteklenmeyen bu plana göre, Konya Ovasına Türk hükümetinin onayıyla Alman çiftçilerinin yerleştirilmesi düşünülmüştü. Projeyi daha iyi anlayabilmek için Bağdat Demiryoluna değinmekte yarar vardır.

Bağdat Demiryolu, çeşitli ön çalışmalardan sonra Alman sermaye çevrelerinin yoğun desteğiyle (Siemens, Deutsche Bank) 1903 yılından beri Anadolu demiryollarının önemli noktalarından olan Konya şehrinde başlatılan muazzam bir

⁸⁰⁷PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei, 11.5.1931, A 710/31

⁸⁰⁸Cumhuriyet, 10.05.1931 , sayfa 1, sütun 1/2/3

⁸⁰⁹Murat Özyüksel, **Anadolu ve Bağdat Demiryolları**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul,2000, s. 130

altyapı projesiydi. Bağdat Demiryolu, Osmanlı Devletinde öbür büyük devletlere karşı nüfuzunu genişletmek isteyen Almanya'nın Osmanlı Devletinde en büyük yatırımıydı.⁸¹⁰ Ancak proje her ne kadar siyasi bir karaktere sahipse de, Anadolu'nun ekonomik gelişimi için olumlu bir adımdı. Ayrıca proje çerçevesinde yapılan tren hattı, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra 1928-1933 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryollarına devredilmiştir.

Konya ovası sulama projesi Bağdat Demiryolu projesinin tecrübelerine istinaden geliştirilmeye çalışıldı. İnşaat mühendisi Viktor Pohl projenin „fikir babasıydı“. Eklenmelidir ki, proje sahipleri Almanya Dışişleri Bakanlığından Türk hükümeti nezdinde destek talep etmişlerse de Almanya Dışişleri Bakanlığı, "hayalperest" olarak tarif edebilecek bu projenin Türkiye'de sadece olumsuz tepki ve kuşku uyandıracağını düşünmüştü.

Almanya'da istihdam edilemeyen işsiz Alman sanatkâr ve çiftçilerin Konya ovasına yerleştirilmesini planlayan “Deutsche Gesellschaft für freiwillige Arbeitsdienstverpflichtung” (Almanya Gönüllü Çalışma Hizmeti Cemiyeti)bölgede numune çiftlik kurmayı tasarlayıp orada Alman çiftçi kolonistlerin yetiştirilmesini planlamaktaydı. Bölgeye iskân edilecek Almanlar sadece kimsenin mukim olmadığı ve henüz ziraat ve sanayi bakımından gelişmemiş bölgelerde yerleştirilip Türk halkıyla kaynaşmayacaktı. Bu şekilde yerleşimcilerle, halkla ve resmi makamlarla sorun yaşamayacaklardı, aynı zamanda Almanlar hem milli kimliklerini hem de eski uyruklarını koruyacaklardı.⁸¹¹ Kurum, bu proje sayesinde hem Türkiye'nin milli ekonomisini geliştirebileceğini iddia edip hem de oraya yerleştirilecek olan Alman çiftçilerin bir nevi Osmanlı Devletinde uygulanan kapitülasyonları hatırlatan imtiyazlı statüsüne kavuşacağını ümit ediyordu. Ancak Türkiye'nin yabancı yerleşimcilerin adeta koloni şeklinde Türk topraklarında imtiyazlı olarak yoğun biçimde ve organize olarak yerleşmesine müsaade edemeyeceği ortadaydı. Ancak Osmanlı'nın son dönem tarihini bilmeyen ve yabancı imtiyazların Lozan'dan sonra söz konusu olamayacağını görmezlikten gelen bir kişi bu tür projeleri ciddiyetle takip edebilirdi. Belirtilmelidir, Cemiyet üyeleri umumiyetle Doğu Almanya'da muhafazakâr toprak sahibi ile emekli mühendis/ memurlardan oluşuyordu ve

⁸¹⁰Ufuk Gülsoy, **Hicaz Demiryolu**, Eren Yayınları, İstanbul, 1993, s. 27

⁸¹¹PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei, 1.7.1932, III O 2116 Abs.

projenin şekli, Bağdat Demiryolunun bazı öğelerini andırıyordu.⁸¹² Yabancı yerleşimcilere sıcak bakmayan Osmanlı hükümetinin tavrını bile hesaba katmamış Gesellschaft, fikir yapısı olarak Monarşist-Pan-Cermenci olarak tarif edilebilir. Kişisel yazışmalarda projeyi tetkik eden Alman diplomatlar, Türkiye'nin de görüşünü aldıktan sonra bu projeyi nezaketle geri çevirdiler. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras bizzat, Cemiyet'in iddialarına rağmen Türk tarafının bu projeyi hiçbir zaman ciddiye almadığını, hatta Bakanlığın resmi olarak haberdar edilmediğini belirtmişti. Cumhuriyete ve milli bir devlete kavuştuktan sonra başka unsurların kendi topraklarına yerleştirilmesine kesinlikle sıcak bakmadığını ifade eden Türkiye, Alman diplomatların görüşünü pekiştirmişti.⁸¹³

Her ne kadar T.C. Berlin Büyükelçisi Kemaleddin Sami Bey ile eski Alman Şansölyesi Brüning, Gesellschaft tarafından projenin destekçisi olarak sunulmuşsa da Türk ve Alman devletleri proje ile diplomatik nezaket gereği ilgilenmişlerdi; dolayısıyla proje taslaktan öteye geçmemiştir. Yani, bu proje taslak olarak Nasyonal Sosyalizm'den evvel de Almanya'da mevcut olan iskân politika planı olarak değerlendirilebilir ancak ciddi bir adım atılmamıştır. İlgili arşiv fonlarda bulunan ek yazışmalarda projenin gidişatı hakkında daha ayrıntılı malumat mevcuttur. Projeyi en yüksek Türk makamlara ve Başbakanlık Makamına kadar taşıyan Alman diplomatlar, 200 bin kişi gibi yüksek sayıda insanı kapsayan bu taslağın İsmet Paşa tarafından da reddedildiğini belirttiler.⁸¹⁴

Proje zaten Alman Dışişleri çevreleri tarafından hayalî olarak reddedilmişti. Proje sahipleri de Alman Dışişlerinde ısrarlı girişimlerde bulunup bizzat Türkiye'ye seyahat edip görüşmelerde bulunmak istemişlerse de kendilerine destek verilmemiştir. İskân projesi nihayet 1932 yılında dosyasına kaldırılıp bir daha gündeme gelmemiştir.

⁸¹²Mehmet Yılmazata, a.g.e, s. 55

⁸¹³PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei, 1.7.1932, III O 2116 Abs.-(kısım 2)

⁸¹⁴PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei, 7.7.1932, Telgraf Geh. Chifr. V, III O 2452

2.3. Almanya'nın gözüyle Türk Dış Politikası

Türk Dış Politikası Alman hükümetlerinin ilgi odağı olmaya devam etmiştir. İsmet Paşa'nın Aralık 1932'de Hukuk Fakültesinde yaptığı konuşmasını değerlendiren Alman diplomatlar, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üyeliğini Türkiye açısından çok büyük bir adım olarak değerlendirmediler. Ekonomi krizin karşısında tasarruf politikasını benimsemiş İsmet Paşa, bu çerçevede başlatılan tasarruf haftası etkinliklerine katılıp çeşitli konular hakkında konuşmalar yapmıştı. İsmet Paşa, diğer devletlerle ekonomik yönden de yarışmanın elzem olduğunu belirtmişti. İsmet Paşa programın çerçevesinde Alman kaynakların aksine Hukuk Fakültesine de gelmemiştir, konuşması Halkevinde icra olunmuştur. Ankara Halkevinde yapılan konuşması daha mühim görünmektedir. İsmet Paşa, dış borçlanmaya karşı çıkararak tasarruf politikası ve yerli malların tüketiminin önemine vurgu yapmıştır. Ancak, krize uluslararası alanda çözüm bulunacağına dair ümitlerini de dile getirmişti. Böylece Alman kaynaklarda geçen Milletler Cemiyeti mevzusundan ziyade yerli üretim ve tasarruf politikası ön planda bulunmuştur.⁸¹⁵ 1930'lu yılların başında çoğu devlet gümrüklerini yükselterek koruyucu politikalar benimsemiştir, Türkiye yerli üretime verilen destek politikasında yalnız değildir. Bu politika sayesinde yurt içinde ikame malların üretimine başlanmış ancak buna karşın tüketim seviyesi iktisadi kuralları çerçevesinde azalmıştır. Sonuç olarak ekonominin büyümesi olumsuz olarak etkilendiyse de, o yıllarda ekonomik kriz çerçevesinde bütün dünyada sıkıntılı olan likidite darlığı da dikkate alınmalıdır. Bu suretle dünya ekonomisi, para arzının azalmasıyla yatırım sermayesi ve büyüme olanaklarından mahrum kalmıştır. Türkiye, bu suretle dış borçlarını kontrol altına alıp hayat standardının düşmesini göze almakla beraber likidite buluncaya kadar devrin şartlarına mecburen ayak uydurmuştur.

Yine de Türkiye, Milletler Cemiyeti tarafından 1932 yılında üyeliğe davet edilmiştir. Türkiye, dış politikası bakımından önemli bir adım olan Milletler Cemiyetine üyeliği Sovyetler Birliğiyle koordine etmiştir. Ancak Türkiye, SSCB'nin

⁸¹⁵Cumhuriyet, 13.12.1932, sayfa 1, sütun 1/2/3

1932 yılına kadar çoğu Batılı devletlerle resmi ilişkiler kurulmamasından ötürü Türkiye de o zamana kadar Milletler Cemiyetine üye olmamıştır.⁸¹⁶

Ancak Weimar Anayasal Cumhuriyeti de Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye gibi vakti zamanında uluslararası izolasyonunu kırmak için gizlice SSCB ile yakın bir işbirliği içinde bulunduğundan Türkiye'nin bu tavrı Alman diplomatlar için gayet doğal gibi görünmekteydi. Özellikle SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Suritz'in Türkiye'de belirli bir nüfuza sahip olduğunun altını çizen Alman diplomat kaynakları, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyeliğinin SSCB ile dostluk anlaşması doğrultusunda SSCB'nin onayıyla yapılmış olduğunu ancak Sovyet Büyükelçisinin Türkiye'ye bu konuya temkinle yaklaşmasını tavsiye ettiğini de belirtmektedir.⁸¹⁷ Tevfik Rüştü'nün (Aras'ın) şahsi konumunu Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üyelik girişimlere bağlayan Alman yetkililer, Tevfik Bey'in Cenevre'de sahip olduğu iddia edilen siyasi bağlantılara işaret etmektedir. Ancak bağlantılar hakkında ayrıntılı bilgi mevcut değildir. Türkiye'nin kesinlikle SSCB ile iyi münasebetlerini korumaya çalışacağını belirten Almanlar, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üyelik girişimini daha çok Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü'nün (Aras) kişisel bir projesi olarak değerlendirdiler.⁸¹⁸

Bunun yanında Fransa'nın Türkiye ile yaklaşma girişimleri Almanya için olumsuz bir olgu olarak gösterilmektedir ve özellikle Fransa'nın ekonomik etkisinin Türkiye'de arttırılmak istendiğine dikkat çekilmektedir. Almanya ise iktisadi bakımdan Türkiye ile ilişkilerinde SSCB ve Fransa'nın ekonomik girişimlerini rekabet faktörü olarak dikkate alıp, kendi girişimlerini devam ettirmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Almanya'nın SSCB ile rekabet etmesi zordu: SSCB siyasi nedenlerden dolayı Türkiye'ye çok cazip teklifler sunabilmiştir, Almanya'nın benzer bir politika izlemesi mümkün değildi. Buna rağmen Almanya, komparatif avantajına sahip olduğu alanlarda (örneğin makine ve ekipman üretiminde, yüksek teknoloji ve mühendislik sahasında) ekonomik ağırlığını devreye sokmuştur. Türkiye ile SSCB

⁸¹⁶Şayan Uluşan, **Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi- Öncesi ve Sonrası**, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII, 16-17, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2008 (Bahar-Güz), s. 246

⁸¹⁷PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland (kısım 1)1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei, 11.12.1932, J. Nr. A 1666-32, III O 4180-32 (kısım 2)

⁸¹⁸PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei, 11.12.1932, J. Nr. A 1666-32, III O 4180-32

arasındaki iyi münasebetlerin seyri, 1930-1933 yılları arasında iktidarda bulunan Alman kabineleri (Brüning, von Papen, von Schleicher) tarafından da siyasi bir gerçek olarak tanınmıştır.* Bu yaklaşım Nasyonal Sosyalist iktidar tarafından sürdürülememiştir.

Uzun yıllar Büyükelçilik görevini ifa etmiş Kemalettin Sami Paşa, 15 Nisan 1934 tarihinde Berlin'de vefat etmiştir. Askeri hayatında yedi kere ağır yaralanmış Kemalettin Sami Paşa'nın sıhhati önceki yıllarda da iyi değildi.⁸¹⁹ Şansölye Adolf Hitler ise ölümü üzerinde taziye mesajı yayınladı. 19 Nisan 1934 tarihinde Türk Büyükelçiliğinde yapılan ve Alman Dışişleri Bakanlığının Müsteşarlık düzeyinde iştirak ettiği törene müteakip Büyükelçinin cenazesi Türkiye'ye nakledilmek üzere en yakın tren garına (Anhalter Bahnhof'a) gönderilmiştir.⁸²⁰

Yeni Türk Büyükelçisi Hamdi Arpağ, Berlin'e ulaştıktan sonra Adolf Hitler'e ilk ziyaretini yapmak için istekte bulunmuştur.⁸²¹ Bu istek üzerine, Hitler, yeni Büyükelçiyi 7 Haziran 1934 tarihinde kabul etmiştir. Alman Dışişleri Bakanlığı tarafından önceden hazırlanan ve Hamdi Bey'in karakterini tasvir eden bir belgede, 45 yaşında olan Hamdi Arpağ'ın nazik kişiliğine atıfta bulunulmuştur. Kendisinin Almanya'ya karşı hoşnutlukla yaklaştığı belirtilen raporun ekinde, Hitler-Arpağ görüşmesi kısaca tarif edilmiştir. Buna göre, Adolf Hitler, Türkiye ile karşılıklı ilişkilerinin geliştirilmesi için çok sıcak ifadeleri kullanmıştır.⁸²²

*Şansölyeler: Heinrich Brüning (1885-1970), ekonomist, tasarruf ağırlıklı, anti-enflasyonist ekonomi politikası izlemiştir, 30.03.1930-30-05.1932 yılına kadar Şansölyeydi;
Franz von Papen (1879-1969), subay ve muhafazakar siyasetçi, Hitler kabinesinde önce Başbakan Yardımcısıydı, sonra Ankara'da Alman Büyükelçisi olarak atanmıştır; 01.06.1932-17.11.1932 yılına kadar Şansölyeydi;

General Kurt von Schleicher (1882-1934) ,kurmay subayı, Savunma Bakanlığı Müsteşarı,Ordudan sorumlu Devlet Bakanı, 1934 yılında Hitler tarafından yapılan siyasi temizlik hareketi esnasında öldürülmüştür, cinayetin Hitler tarafından emredilip emredilmediği konusu ise açıklığa kavuşturulmamıştır ; 03.12.1932-28.01.1933 yılına kadar Şansölyelik yapmıştır

⁸¹⁹B Arch R 43 II 1499 F 1*6, f.6, Rk 3535 (16.04.1934) 16.04.1934

⁸²⁰B Arch R 43 II 1499 F 1*6, f.6, zu Rk 3535 (18.04.1934) 17.04.1934

⁸²¹B Arch R 43 II 1499 F 1*6, f.6 Rk 4905 (30.05.1934) 29.05.1934

⁸²²B Arch R 43 II 1499 F 1*6, f.6, RK 4995 Nr. Prot. I 200 (22.06.1934) 02.06.1934

2.4. Alman kültür propagandası ve istihbarat faaliyetleri

Kasım 1943—Kasım 1944 tarihleri arasında hazırlanan “Alman kültür faaliyetleri taslağı” adlı raporunda, Türkiye’de planlanan kültür etkinlikleri hakkında bilgi verilmiştir. Program incelendiğinde, Alman yetkililerinin Türkiye’de genellikle müzik ağırlıklı faaliyetlerine ehemmiyet verdikleri anlaşılmaktadır. 1943 yılı için çeşitli piyano, keman ve orkestra faaliyetleri planlanmıştır.⁸²³ Sanatçılar arasında piyanist Kempff, şarkıcılar Elisabeth Schwartzkopf ve P. Anders, piyanistler W.Giesecking, Udo Dammert ve C. Hansen ile kemancı Georg Kulenkampff yer almaktadır. Ayrıca İstanbul’daki radyo sergisine iştirak ile Alman Ticaret Müşaviri Waibel tarafından verilecek “Türk -Alman Ticari ilişkileri” konulu bir sunumun yapılması planlanılmıştır.

Diğer ülkelerle mukayese edildiğinde, Türkiye’deki Alman kültürel faaliyetleri nispeten az idi. Örneğin, İspanya’da müzik ve konferanslardan başka tiyatro piyeslerin gösterimi de planlanılmıştır, Slovakya ve İsviçre’de film gösterilerine yer verilmiştir.⁸²⁴ Daha sonra değiştirilen plan taslaklarda yer alan notlara göre Türkiye’de film gösterisi hakkında Alman yetkililerince bilgi alınmak istenmiş ancak muvafık olunmamıştır.⁸²⁵ Türkiye’ye yönelik nispeten daha kısıtlı bir kültür programının hazırlanmasında Türkiye’de bulunan Alman vatandaşların öbür ülkelere göre daha düşük olması ile teknik yetersizlikler rol oynamış olabilir. Örneğin, çok sayıda Alman vatandaşın yaşadığı İsveç’teki kültürel faaliyetleri hem sayı hem de içerik yönünden çok daha fazlaydı, ancak faaliyetlerin bir bölümü doğrudan Alman vatandaşlarına yönelik idi.⁸²⁶

Alman kültür ve propaganda politikası dâhilinde sosyal kurumlarına da yer verilmiştir, Bunların arasında hem Alman dernek ve kültür kuruluşları ve aynı zamanda İstanbul’da bulunan Alman hastanesi de yer almıştır. Hastaların ilgisinin yoğun olduğundan, 1943 yılı Alman Hastanesi için 140000 Reichsmark talep

⁸²³PA AA R 61269 Kult. Pol. Generalia I , Akten betreffend Propaganda/Verschiedenes von 1943 bis 1945, Abteilung Ausland Ref. Rotter, A 7002/9.10.1943/657 a 6,6, 10.11.1943

⁸²⁴PA AA R 61269 Kult. Pol. Generalia I , Akten betreffend Propaganda/Verschiedenes von 1943 bis 1945, Abteilung Ausland Ref. Rotter, A 7002/17.1.1944/657a 1,2, 17.01.1944

⁸²⁵PA AA R 61269 Kult. Pol. Generalia I , Akten betreffend Propaganda/Verschiedenes von 1943 bis 1945, Abteilung Ausland Ref. Rotter, A 7002/11.2.1944/657 a – 1,9 11.02.1944

⁸²⁶PA AA R 61269 Kult. Pol. Generalia I , Akten betreffend Propaganda/Verschiedenes von 1943 bis 1945, K 15/45, Kult. Pol. Gen I 7 Bln. 08.01.1945, 04.01.1945

edilmiştir. Hastaneden, “kültür politikası yönünden uygun görülen” Türk hastalarının da istifade edilmeleri uygun görülmüştür. O yönden, Almanya'ya yönelik sempati toplama yöntemlerinin geniş bir yelpazeyi kapsadığını anlaşılmaktadır. Alman dernekleri, örneğin İstanbul'da bulunan “Teutonia ” kulübü de Alman hükümetince mali yönden teşvik edilmiştir. Belirtilmelidir, kulübün faaliyet alanı daha çok Alman vatandaşlarına yönelik idi. Teutonia'nın masraflarının arasında 1943 yılında uygulanan varlık vergisi de yer almıştır.

İlgi çekici bir detay olarak, avans talebi raporunda Teutonia tarafından ödenmesi gereken meblağı 750 TL olarak gösterilmiştir, buna karşın mukayese olarak Fransız kültür derneğinden 10 000 TL'nin talep edildiğini belirtilmiştir.⁸²⁷ Almanya tarafından ödenmesi gereken meblağın neden nispeten küçük olduğunu kesin olarak söylemek zordur, ancak avans isteğine ek olarak iliştilen “gizli” ibaresiyle gönderilen, Teutonia derneğinin bilançosunu gösteren belgeden Almanların Türk vergi makamlarına gelirlerini düşük olarak gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bilançoda, “vergi nedeniyle” Teutonia derneğinin bilançosunun gerçek durumu yansıtmadığını, geçmişte Alman hükümetince derneğe yönelik avans ödemelerinin Türk vergi makamlarınca hediye olarak değerlendirilip, bu konuda bir dava sürecine gidildiğini anlaşılmaktadır. Dava Almanya'nın lehine sonuçlanmıştı, yine de derneğin resmi geliri sadece “üyelik aidatından” ibaret olarak gösterilmiştir.⁸²⁸

Yine belirtmelidir, Almanya avans gönderirken elbette kendi vatandaşlarının da istifade edeceği derneklerine destek vermiştir, ancak “misafir ülke ‘ye” yani Türkiye'ye yönelik propaganda değeri daha yüksek olan kurumlara harcama yapmayı tercih etmiştir. Bu doğrultuda, Alman hastanesinde tedavi edilecek Türk hastaların tedavisi masrafları için ayda 250 Reichsmark'ın sarf edilmesi de talep edilmiştir.⁸²⁹ Buna karşın, Ankara'da faaliyet gösterilen Alman topluluğuna (Reichsdeutsche Gemeinschaft) 1500 Reichsmark yüksekliğinde avans isteği reddedilmiştir. Neden

⁸²⁷PA AA R 61269 Kult. Pol. Generalia I , Akten betreffend Propaganda/Verschiedenes von 1943 bis 1945, Kult 2 Nr. 3, Kult. Gen. 485 (01.03.1943) 17.02.1943

⁸²⁸PA AA R 61269 Kult. Pol. Generalia I , Akten betreffend Propaganda/Verschiedenes von 1943 bis 1945, Kult 3 Nr. 1, Reichzuschuss für Teutonia 1943, 29.01.1943

⁸²⁹PA AA R 61269 Kult. Pol. Generalia I , Akten betreffend Propaganda/Verschiedenes von 1943 bis 1945, Kult 2 Nr. 3, Kult Pol. Gen. I 339 Kr (10.03.1944), 21.09.1943

olarak, bahse konu derneğin faaliyetlerinin misafir ülkesine (yani Türkiye'nin) yönelik etkisinin yeterli olmadığı belirtilmiştir.⁸³⁰

Teutonia derneği Almanlara yönelik faaliyetlere ağırlık vermişti, ancak avans isteğine ilgi olarak gösterilen diğer bir belgeden neden desteğe layık olarak görüldüğünü anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, derneğin doğrudan Alman devletinin etkisi altında faaliyet gösterdiğinden, propaganda kuruluşu olarak değerlendirilebileceği de anlaşılmaktadır. Belgeye göre, Teutonia derneği resmi olarak Alman-Türk derneği olarak faaliyet göstermiştir ancak fiilen NSDAP partisinin toplantı yeri olarak İstanbul'a yerleşik Almanlar üzerine de etkili olmuştur. Toplantılarda katılımcılara aktarılan kültürel bilgilerinin Türk çevrelere de aktarılması sonucunda dernek kültür propagandası yönünden önemli olarak değerlendirilmiştir, dolayısıyla 5000 Reichsmark yüksekliğinde avans isteğinin uygun olarak görülmesi talep edilmiştir.⁸³¹ Avans talebi nihayetinde uygun görüldü ve 5000 Reichsmark 'in ödemesine yönelik talimat verildi. Böylece, Almanya, kültür propaganda sahasında sahip olduğu tüm araçlarını etkili olarak kullanabilmek için maddi fedakârlıklardan da geri durmamıştır.⁸³²

Belirtildiği gibi, Almanya'nın Türkiye'deki kültürel varlığı dünya'daki başka ülkelere nazaran daha zayıftı. Alman Kültür politika ve propagandasını değerlendiren istatistiklere göre, Alman haber ajanslarınca hazırlanan ve bazı yabancı ülkelerin sinemalarında da haftalık olarak gösterilen Alman Haber Bülteni (Deutsche Wochenschau) Türkiye'de hiç vizyona girmemiştir. Buna karşın haber bülteni, Alman müttefiki ülkelere başka İsveç, İspanya gibi tarafsız ülkelerin sinemalarında da gösterilmiştir. Türkiye ise yabancı propagandaya karşı tavrından dolayı bu tür bültenlerin gösterilmesine yanaşmamıştır. Alman sineması da özellikle Batı ve Doğu Avrupa'da faal iken, Türkiye'de faaliyet gösterememiştir. Yurt dışında faaliyet gösterilen okullar ise Belçika, İsviçre, İtalya, Romanya, İspanya ve Çin'de hatırı sayılır bir öğrenci sayısına sahip iken, Ankara'da Alman okulu olarak faaliyet gösteren eğitim müessesesinde öğrenci sayısı yüz öğrenciden az olarak

⁸³⁰PA AA R 61269 Kult. Pol. Generalia I , Akten betreffend Propaganda/Verschiedenes von 1943 bis 1945, A 1854/ 44, Kult. Pol. Gen I 1186 Kr (23.05.44) 17.05.1944

⁸³¹ PA AA R 61269 Kult. Pol. Generalia I , Akten betreffend Propaganda/Verschiedenes von 1943 bis 1945, Kult 3 Nr. 1, auf dort Schreiben vom 2. d.M (ilgi) A 2645/44, 08.05.1944

⁸³²PA AA R 61269 Kult. Pol. Generalia I , Akten betreffend Propaganda/Verschiedenes von 1943 bis 1945, Kult Pol Gen I 1186/Kr 1, 08.06.1944

kaydedilmiştir. 1940-1941 yılları arasında kaydedilen, Alman bilim adamların resmi görev seyahatleri istatistiğinde de İtalya, Macaristan, Bulgaristan gibi ülkeler öne çıkarken, Türkiye'nin adı geçmekle beraber rakam verilmemiştir. Yalnızca Almanca dil kursu çalışmaları Türkiye'de daha ciddi faaliyet alanı olarak istatistikte yer almaktadır.⁸³³ Anlaşıldığı kadarıyla Türkiye Alman kültür faaliyetlerinin merkezi değildi, öbür tarafta ise kültürel konuları aşan, açık propaganda sahasına giren faaliyetlerine Türkiye tarafından izin verilmemiştir.

Yine de belirtmelidir ki, Türkiye'deki Alman kültür faaliyetleri Türk-Alman diplomatik münasebetlerinin kesilmesine kadar, düşük seviyede olsa dahi, devam etmiştir. Alman Büyükelçilik makamları, Alman bilim adam ve profesörlerin Türkiye'de faaliyetlerine destek vermeye çalıştıkları gibi, Türk üniversite mensubu, teknik uzman ve doktorlarını Almanya'ya resmi olarak davet etmek için tavsiyede bulunmuştur. Ancak, başarıya ulaşabilmek için savaş şartları yüzünden "azalan propaganda değeri" de dikkate alınmalıydı, zorlu seyahat koşulları da göz önüne alındığında ve faaliyetlerin "propaganda değeri garantili olmadığı taktirde" bu tür davetlere yer verilmemeliydi.⁸³⁴ Diplomatik münasebetlerin kesilmesinden sonra, Alman Büyükelçisi von Papen Türkiye'de "resmi görevde olan" bütün Alman bilim adamlara Almanya'ya dönmek için talimat vermiştir.⁸³⁵ Savaş şartlarından dolayı bazı Alman bilim adamları bu görüşe sıcak bakmamıştır ve Türk makamlarınca kalmaları uygun görülen profesörlere Alman Büyükelçilik çok da engel olmaya çalışmamıştır.

Almanya, kültür ve bilim sahasında Türkiye'ye yönelik çalışmalarına yoğunluk verirken, öbür tarafta "bilim" kisvesi altında istihbarat faaliyetleri de gerçekleştirmiştir. Bu durum, Alman diplomatları zor durumda birikmiştir. Mayıs 1942 yılında İstanbul'a varan Alman profesörleri Stratil-Sauer ve Brecht-Bergen, "Trabzon tarihi ve ekonomik yapısı" ile "botanik çalışmalar" konulu araştırmalarda

⁸³³PA AA R 61269 Kult. Pol. Generalia I , Akten betreffend Propaganda/Verschiedenes von 1943 bis 1945, Kult Pol Gen I 1600/ 44 Kr , 30.06.1944

⁸³⁴PA AA R 64296 c Akten Kult (klasörde tarih/ başka tasnif No. verilmemiştir). Grifte-Schwager 15. Belgede tarih ve tasnif no. mevcut değildir, muhtemelen belgenin geri kalan kısmı savaştan dolayı kaybolmuştur.

⁸³⁵PA AA R 64296 c Akten Kult (tarih/ başka tasnif No. verilmemiştir), e.o. Kult Pol W 15009 Bln, 31.10.1944

bulunmak iddiasıyla Trabzon bölgesine doğru gitmişlerdir.⁸³⁶ Ankara Almanya Büyükelçiliği ise prensip olarak bu seyahate destek vermişti, ancak önceden bilgilendirilmediğinden konu hakkında daha fazla bilgiyi talep etmiştir.⁸³⁷ Ancak Trabzon Konsolosluğunda bulunan Alman yetkililer, bahse konu profesörlerin bilimden ziyade karşı istihbarat faaliyetlerle görevli olduğunu, bu durumun ortaya çıktığında Almanya'nın kültür ve genel propaganda çalışmalarına zarar verileceği, bundan ötürü bu faaliyetlerin çok uzun sürmesine karşı oldukları belirtmişlerdir.⁸³⁸ Hatta Alman Dışişleri Bakanlığı profesörlere seyahat izni vermek istememiştir. Ancak, ilgili belgede el yazmasıyla eklenen bir nottan, bu durumun Dışişleri Bakanlığının yetkisini aştığını, profesörlerin memur statüsünde olmadığından dolayı izne tabii olmadıkları anlaşılmaktadır.⁸³⁹

Stratil-Sauer ve Brecht'in gerçek konumu, gizli ibaresiyle gönderilen bir telgraf vasıtasıyla anlaşılmaktadır. İki Sofya'da bulunan karşı istihbarat birimine (K.O.) bağlı çalışıp, iletişimlerini doğrudan Alman Dışişleri Bakanlığı ve Büyükelçilik personeliyle değil, Ankara Alman Büyükelçiliğine konuşlandırılan karşı istihbarat (K.O.) birimi vasıtasıyla yürütmüşlerdir.⁸⁴⁰ Anlaşılan şudur, Alman istihbarat birimleri her zaman kendi ülkelerinin diplomatik temsilciliklerine yapılan faaliyetler hakkında bilgi vermemiştir ve Türkiye'de bulunan Alman kamu kuruluşları her zaman koordinasyon içinde çalışmamıştır. Bu durum dikkate şayandır, Almanya'nın Türkiye'deki faaliyetlerinin tek merkezden yürütülmediği, Alman Büyükelçiliğinin belirleyici konumda olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, Alman makamları arasında yetki çekişmesi de meydana gelmiştir.

⁸³⁶PA AA R102028 Pol. IM Akten betreffend Abwehr Türkei -geheim- Pol. IM 200/ mil Pol. 15G Bd.1 vom 18.02.1942-17.08.1944 , Telegramm (Geh. Ch. V.) , 28.05.1942, Pol.IM 4280g (15.09.1942)

⁸³⁷PA AA R102028 Pol. IM Akten betreffend Abwehr Türkei -geheim- Pol. IM 200/ mil Pol. 15G Bd.1 vom 18.02.1942-17.08.1944 , Telegramm (Geh. Ch. V.) , 14.05.1942, Pol.IM 4281g (19.05.1942)

⁸³⁸PA AA R102028 Pol. IM Akten betreffend Abwehr Türkei -geheim- Pol. IM 200/ mil Pol. 15G Bd.1 vom 18.02.1942-17.08.1944 , Telegramm (Geh. Ch. V.) , 14.05.1942, Pol.IM 4281g (19.05.1942) , Ek belge: Ref. VLR Dr. Roth- zu Partei Konsulat Trapezunt vom 17.06./ 16.07.1942, (05.08.1942)

⁸³⁹PA AA R102028 Pol. IM Akten betreffend Abwehr Türkei -geheim- Pol. IM 200/ mil Pol. 15G Bd.1 vom 18.02.1942-17.08.1944 , Telegramm (Geh. Ch. V.) , 14.05.1942, Pol.IM 4281g (19.05.1942) Ek belge: LS Dr. Neuwirth- Notiz über LR Krieger DV für Kult U , 10.06.1942

⁸⁴⁰PA AA R102028 Pol. IM Akten betreffend Abwehr Türkei -geheim- Pol. IM 200/ mil Pol. 15G Bd.1 vom 18.02.1942-17.08.1944 , Telegramm (Geh. Ch. V.) , Nr. 5 vom 17.6., 17.06.1942, Pol.IM 4283 (16.09.1942) , gizli

İki Alman “bilim adamın” faaliyetleri ise hem Türk makamlarının hem de İngilizlerin dikkatini çekmiştir. İngiliz Konsolosluğu, Almanlara verilen iznine dayanarak, saha çalışmalarında bulunmak için iki İngiliz profesörlerine de izin verilmesini talep edip Trabzon Emniyet Müdürlüğüne başvurmuştur. Esasında İngilizler bu suretle, Türk makamlarının Almanlara fazla imtiyaz verip verilmediği konusunu aydınlatmaya çalışmışlardır.⁸⁴¹ Buna istinaden Türk makamları Brecht Bergen'e oturma izninin uzatılmayacağını bildirmişlerdir.⁸⁴² Stratil ise 11 Ağustos 1942 tarihinde “görevini yeterli olarak yerine getirilmemesinden ötürü” Almanya'ya geri çağırılmıştır.⁸⁴³ Böylece Türkiye'nin de yabancı istihbarat faaliyetlerinden haberdar olup gereken adımları attığını anlaşılmaktadır.

2.5 Türkiye'de dağıtılan Alman broşür ve posterleri

Propaganda yayınların hazırlanmasında Almanya Ankara Büyükelçiliği özellikle Türk kamuoyunun hassasiyetini dikkate almaya çalışmıştır. Almanca olarak hazırlanan “Avrupa'nın yeni ekonomik yapısı” adlı broşürün Türkçeye aktarılıp dağıtılmasına karşı görüş sergilenmiştir. Büyükelçilik, Türkiye'yi ekonomik yönden Almanya'ya muhtaç bir konumda gösterilme olasılığına karşın polemik oluşabileceği, buna göre broşürün dağıtılmamasının uygun olacağını belirtmiştir.⁸⁴⁴ Propaganda posterlerin Türkiye'de meydana getirebileceği psikolojik tesiri de dikkate alınmıştır ve kullanımın uygun olup olmadığı bu duruma göre dikkate alınmıştır. Almanya'dan Türkiye'ye gönderilen, belgeden anlaşıldığı kadarıyla mütteliklerin kiliseleri ibadethane seklinin dışında kullanılmasını tasvir eden bir posterin nüshaları Ankara'da bulunan Alman Büyükelçiliği Basın Müşavirliğinin odasına asılmıştır, ancak Türk halkı üzerinde psikolojik tesir bırakılmayacağı düşüncesiyle Türkiye'de dağıtımını uygun görülmemiştir.* Türkiye'nin Müslüman ülkesi olarak Hıristiyan kiliselerin kötüye kullanılmasından dolayı propagandadan etkilenmeyeceğini

⁸⁴¹A AA R102028 Pol. IM Akten betreffend Abwehr Türkei -geheim- Pol. IM 200/ mil Pol. 15G Bd.1 vom 18.02.1942-17.08.1944 , Telegramm (Geh. Ch. V.) , Nr. 78 vom 28.7., Pol.IM 4285 (15.09.1942)

⁸⁴²PA AA R102028 Pol. IM Akten betreffend Abwehr Türkei -geheim- Pol. IM 200/ mil Pol. 15G Bd.1 vom 18.02.1942-17.08.1944 , Telegramm (Geh. Ch. V.) , Nr. 95 vom 17.8., Pol.IM 4287 (15.09.1942) gizli

⁸⁴³PA AA R102028 Pol. IM Akten betreffend Abwehr Türkei -geheim- Pol. IM 200/ mil Pol. 15G Bd.1 vom 18.02.1942-17.08.1944 , Telegramm (Geh. Ch. V.) , Nr. 90 vom 11.8., Pol.IM 4286 (15.09.1942)

⁸⁴⁴PA AA R 66740 Kult-D IV, Betreff Verlag, Druck u. Vertrieb im Auslande-Sonstige Broschüren, St-Z, Band 62 Teil i vom Mai 1940 bis März 1943, A 6751/41, Div 149 (12.01.1942), 02.01.1942

*Propaganda posterin sureti ek'te bulunmaktadır

düşünülmüştür, örnek olarak Türkiye'de bulunan eski kiliselerinin de ambar olarak kullanıldığı gösterilmiştir.⁸⁴⁵

Benzer bir şekilde, komünist karşıtı “Allahsızlar” başlığını taşıyan bir broşürün Türkçeye aktarılması da uygun görülmemiştir. Neden olarak, Türkiye'de Bolşevik karşıtı propagandanın “su an uygun olmayacağı” ifadesi kullanılmıştır.⁸⁴⁶ Bu ifade, Türkiye'nin tarafsızlığını korumak ve SSCB ile Almanya'yı eşit seviyede tutmaya çalıştığı, o yönden yabancı propagandadan dolayı olumsuz olarak etkilenmek istenmediğinin göstergesidir. Başka bir belgede tarif edilen, İngiltere karşıtı propagandayı Yahudi karşıtı propagandayla birleştiren “Times-Semit” adlı ile “W.C. Bileti” adlı başka bir yayım, seviyesizlikten dolayı dağıtılmamıştır. Bahse konu propaganda karikatüründe İngiliz Times gazetesi Yahudilerle eşdeğer olarak gösterilmiştir.*Belgede, Alman Büyükelçiliğinin bu tür yayınların dağıtıldığında Almanya'nın saygısının Türkiye nezdinde zarar göreceğini vurgulanmıştır ve her durumda Büyükelçilik seviyesinin muhafaza edilmesinin önemine atıftan bulunulmuştur.⁸⁴⁷ Aynı şekilde, İngiltere ile ABD'yi eleştiren “Thames ve Potomac nehirlerin arasında” adlı propaganda broşürün Türkiye'de kullanılması olumsuz olarak değerlendirilmiştir.⁸⁴⁸ Uzun vadede ise Türkiye'nin tarafsızlık politikası Alman basılı propaganda için pek olumlu değildi.

1940 yılında Theodor Werner tarafından kaleme alınmış “1918-1923: Türkiye İngiliz boyunduruğunun altında” adlı Almanca bir broşürünün propaganda maksadıyla Türkiye'de dağıtımı Alman Dışişleri Bakanlığı ve Alman Büyükelçiliği tarafından tartışılmıştır. Bahse konu broşür, Alman Büyükelçiliğinin girişimiyle “bir Türk vatandaşı tarafından” Türkçeye çevirilmişti. 1000 adet civarında basılması düşünülen eserin imla kontrolünün, ayrıca “psikolojik sebeplerden ötürü” Sevr antlaşmasının haritasını ile Atatürk'ün portresini eklenmesi önerilmiştir.⁸⁴⁹ Broşürün

⁸⁴⁵PA AA R 66740 Kult-D IV, Betreff Verlag, Druck u. Vertrieb im Auslande-Sonstige Broschüren, St-Z, Band 62 Teil i vom Mai 1940 bis März 1943, A 5608/41, Div 148 (12.01.1942), 06.01.1942

⁸⁴⁶PA AA R 66740 Kult-D IV, Betreff Verlag, Druck u. Vertrieb im Auslande-Sonstige Broschüren, St-Z, Band 62 Teil i vom Mai 1940 bis März 1943, A 6560/41, Div 147 (12.01.1942), 31.12.1941

*“Times Semit” Karikatürü, ek'te bulunmaktadır

⁸⁴⁷PA AA R 66740 Kult-D IV, Betreff Verlag, Druck u. Vertrieb im Auslande-Sonstige Broschüren, St-Z, Band 62 Teil i vom Mai 1940 bis März 1943, A 761/41, Div 1904 (28.03.1941) 19.03.1941

⁸⁴⁸PA AA R 66740 Kult-D IV, Betreff Verlag, Druck u. Vertrieb im Auslande-Sonstige Broschüren, St-Z, Band 62 Teil i vom Mai 1940 bis März 1943, A 5773/41, Div 6762 (gelen tarih yok) 15.12.1941

⁸⁴⁹PA AA R 66740 Kult-D IV, Betreff Verlag, Druck u. Vertrieb im Auslande-Sonstige Broschüren, St-Z, Band 62 Teil i vom Mai 1940 bis März 1943, Nr. 1 g, 29.04.1941, D IV D 3211 (07.06.1941)

çevirisi, düzeltilmesi ve kontrolü aylar boyunca itinayla yapılmıştır. Propaganda değerini yüksek tutulması için bütün faktörlerinin dikkate alınması istenilmiştir. Broşürün hazırlanmasında yardımcı olan Türk vatandaşı, “Inf 11” (Informant 11, yani muhbir 11) olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede, propaganda konusunda Almanlara yardımcı olmuş Türklerin varlığı da görünmektedir, ancak kimlikleri hakkında bilgi mevcut değildir.

Almanya Ankara Büyükelçiliği tarafından, propaganda materyallerin dağıtımı hakkında çeşitli yönergelere cevaben Alman Dışişleri Bakanlığına gönderilen bir yazıda, Türk hükümetinin ülkenin tarafsız konumunu tehlikeye sokabilecek her türlü kitap ve yayının dağıtılmasına karşı olduğunu, Büyükelçiliğinin bundan ötürü bu tür materyalleri ne basmak ne de dağıtmak istediğini vurgulanmıştır.⁸⁵⁰ Hatta Türk Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin yabancı ideolojilere yönelik tarafsızlığını vurgulamak için daha da ileriye gidip, 07.11.1941 tarihli notasında yabancı diplomatik misyonların artık broşür ve bültenlerin gönderilmemesini rica etmiştir. Sebep olarak Almanya, “Ankara’da bulunan Yugoslav, Polonyalı ve İngiliz Büyükelçiliklerinin yıkıcı propaganda emelleri” öne sürmüştür. Hâlbuki Türkiye'nin tarafsızlık politikası belliydi, Alman Büyükelçilik raporlarında da Türkiye'nin tarafsızlık konusunda kesin bir çizgiyi izlediği, yabancı bir gücün baskının söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.

Alman Büyükelçiliği, Türkiye'nin yabancı propaganda emellerine karşı sergilediği olumsuz tavrını dikkate alarak, Şubat 1942 tarihinde Almanca propaganda yayınlarının artık gönderilmemesini rica etmiştir.⁸⁵¹ Buna karşın Alman Büyükelçiliği, Ortadoğu Bölgesi için hazırlanan Arapça propaganda yayınlarının hazırlanmasında bir sakıncayı görmeyip Arapça broşürlerin gönderilmesini rica etmiştir.⁸⁵² Almanlara yönelik propaganda materyallerinin dağıtımı ise Büyükelçilik tarafından uygun olarak değerlendirilmiştir.

⁸⁵⁰PA AA R 66740 Kult-D IV, Betreff Verlag' Druck u. Vertrieb im Auslande-Sonstige Broschüren, St-Z, Band 62 Teil i vom Mai 1940 bis März 1943, A 5694/41, Div 6460 (06.12.1941), 25.11.1941

⁸⁵¹PA AA R 66740 Kult-D IV, Betreff Verlag, Druck u. Vertrieb im Auslande-Sonstige Broschüren, St-Z, Band 62 Teil i vom Mai 1940 bis März 1943, A 454/42, Div 1115 (03.03.1942), 18.02.1942

⁸⁵²PA AA R 66740 Kult-D IV, Betreff Verlag, Druck u. Vertrieb im Auslande-Sonstige Broschüren, St-Z, Band 62 Teil i vom Mai 1940 bis März 1943, A 505/43, Div 503 (02.03.1942), 27.01.1943

Peter Aldag tarafından kaleme alınan “Yahudiler İngiltere’yi yönetmektedirler” kitap, İngiliz politikasında Yahudi etkisini konu edinmiştir. Bahse konu kitaptan “Buradaki Almanlara dağıtmak ve diğer propaganda işleri için kullanmak maksadıyla” 150 âdetin daha İstanbul’a gönderilmesi rica edilmiştir.⁸⁵³Böylece, broşürlerin Almanlara veya Almancayı bilen kişileri dağıtıldığı anlaşılmaktadır. Özet olarak, basılı yayınlarla, poster ve broşürlerle yapılan alman propaganda faaliyetleri Türk hükümeti tarafından yakinen izlenmiştir ve etkisi bundan ötürü oldukça sınırlı kalmıştır. Öbür taraftan, Alman Büyükelçilik ile Alman Propaganda Bakanlığı mensupları arasında çekişmelerin mevcut olduğu, Propaganda Bakanlığının her türlü propaganda dağıtmaya meraklı olduğu, buna karşın Türk kültürünü bilen Alman Büyükelçilik mensuplarının Türk hassasiyetlerini dikkate almaya çalıştıklarını anlaşılmaktadır.

3. ALMAN BASIN PROPAGANDASI

3.1. Devamlılık ve yeni açılımlar: 1933’ten önce Alman basın propagandası ve Türkiye

İktisadi ilişkilerin yanında Türkiye ile siyasi münasebetleri de daima yüksek seviyede tutmaya çalışan Almanya, Weimar Anayasal Cumhuriyetinin son yıllarında da basını sadece bir propaganda aracı olarak değil, "imaj yaratma aracı" olarak da kullanmıştır. Bu çerçevede Türk basın mensuplarıyla yakın ilişkilerin kurulmasına gayret edilmiştir. Cumhuriyet gazetesinin imtiyaz sahibi Yunus Nadi Bey, 1929 yılında Berlin’i ziyaret edip devrin Alman Dışişleri Bakanı Dr. Stresemann ile görüşme arzusunu dile getirmiştir. Alman Dışişleri mensupları Yunus Nadi’nin isteğini memnuniyetle yerine getirdiler, zira Yunus Nadi Bey’in Türkiye’deki mühim konumu karşılıklı münasebetlerin geliştirilmesi için uygun bir zemindi. Üstelik Yunus Nadi Bey Alman kaynaklarında “Alman dostu” olarak algılanmaktaydı.⁸⁵⁴

Aynı zamanda Almanya, kültür propagandası olarak değerlendirebilecek girişimlerde bulunup, karşılıklı münasebetleri iyileştirmeye çalışmıştır. Örneğin,

⁸⁵³PA AA R 66740 Kult-D IV, Betreff Verlag, Druck u. Vertrieb im Auslande-Sonstige Broschüren, St-Z, Band 62 Teil i vom Mai 1940 bis März 1943, A 5773/41, Div D 5862 (18.12.1940), 1212.1941

⁸⁵⁴PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei, 28.09.1929, III O 5069

Almanya Dışişleri Bakanlığı, Almanya’da Almanca olarak yayınlanan İzzet Paşa’nın hatıralarının ikinci cildin basımı için 5000 Mark’ın aktarılması planlanmıştı.⁸⁵⁵Anlaşılan, para muhtemelen yayınevine aktarılacaktı ve eserin kamuoyunca okunması sağlanılacaktı. Kitabın birinci cildi, 1927 yılı “Denkwürdigkeiten des Marschalls Ahmet İzzet Pascha” ilk defa Leipzig’te yayımlandı.” Belirtilmelidir, “Savaşın Sorumluluğu Hakkında Hatırat” adlı kitap, Almanya’nın Birinci Dünya Savaşının baş sorumlusu olduğuna dair tezlere karşı çıkmaktaydı. Alman hükümeti benzer yayınlara da destek vermiştir. Versailles Antlaşmasında Almanya Savaşın baş sorumlusu olarak ilan edilmiş olduğundan bu tezi çürütebilecek karşı propaganda için yoğun emek sarf etmiştir. Ancak maddi sıkıntılardan dolayı ilgili ödenek bulunamamıştır. Hem Türk- Alman münasebetleri için hem Almanya’nın imajı için faydalı olabilecek girişimler geçici olarak askıya alınmıştır. Yine de meselenin sonra tekrar ele alınması için talimat verildi ve ödenek Müşavir Fabricius’un girişimiyle daha sonra çıkartıldı, ancak yayının gerçekleştirildiğine dair bir belgeye rastlanılmamıştır.⁸⁵⁶

Weimar Cumhuriyeti de uluslararası politikada aynen Türkiye Cumhuriyeti gibi profilini pekiştirmeye ve güçlendirmeye çalışmıştı. Alman diplomatik çevrelerin görüşüne göre, özellikle Milliyet gazetesinde çıkan Alman yanlısı makalelerin yayınlanmasında Türk hükümetinin etkisi vardı.⁸⁵⁷Alman hükümetinin doğrudan etkisi her zaman görünmüyorsa da, gazetecilerin etkilenilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle dış politikada Türk basını, genellikle hükümete yakın bir tavır sergiledi. Örneğin, Yunanistan’la yakınlaşma politikası izlenirken Cumhuriyet gazetesi „Türk matbuatının“ Yunanistan’a karşı „nazik ve hassas“ davrandığını, oysa Yunan muadillerinin aksi bir tavır gösterdiğini belirtti.⁸⁵⁸

Bir taraftan Türk basını da „propaganda“ hususunu önemsemiş görünmektedir. Örneğin Fransızca olarak çıkartılan „La Turquie Kemaliste“ dergisinde Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünde görevli Alman Profesör Falke

⁸⁵⁵PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei,01.06.1929, K.A. 406/29, zu III O 1827

⁸⁵⁶PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei,01.06.1929, K.A. 406/29, III O 1317 (10.06.1929)

⁸⁵⁷PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei, 14.8.1931, A 1140/31

⁸⁵⁸Cumhuriyet, 05.09.1934, sayfa 3, sütun 6

tarafından kaleme alınan makalede Türk profesörlerden bahsedilmemesi tenkit edildi. Cumhuriyet gazetesi, Türkiye tanıtımı ve propaganda için çıkartılan bir derginin daha profesyonel hareket etmesi gerektiğini beyan etti. Ancak, propaganda tabiri Türk basınında Almanya'nın aksine kültür tanıtımı çerçevesinde ele alınmıştır.⁸⁵⁹ Her ne kadar Türkiye'de, Almanya'ya benzer geliştirilmiş basın yoluyla propaganda sistemi mevcut değilse de, basının kamuoyu oluşturulmasındaki rolünü azımsamamak gerekiyor. Alman Dışişleri Bakanlığı da Türk-Alman münasebetlerinin olumlu gidişatını bozabilecek her türlü girişimi temkinle izleyip gerekli olduğunda olumsuz faktörleri (örneğin Alman basınında çıkan makaleleri) engellemeye çalıştı.⁸⁶⁰

Weimar Anayasal Cumhuriyeti'nin Türkiye politikası ve Nasyonal Sosyalist Almanya'sının Türkiye politikası mukayese edildiğinde birçok paralellikler ve belirgin bir devamlılık göze çarpmaktadır. Her iki rejim de Türkiye'yi siyasi ve iktisadi yönden önemli bir ortak olarak algılamaktaydılar. Ancak, Hitler iktidarı jeostratejik yönden çok daha geniş ve iddialı hedefler gözettiğinden Türkiye'nin jeopolitik konumu eskisinden daha değerli hale gelmiş ve münasebetlerin ilerletilmesi için gittikçe daha fazla çaba sarf edilmiştir. Ayrıca Reich, uzmanlaşmış ve gelişmiş propaganda yöntemleriyle kendi ülkesinde ve başka devletlere karşı olduğu gibi Türkiye'ye yönelik imaj politikasını daha geniş imkânlarıyla sürdürebilirdi. Klasik diplomatik kanalların ve ekonomik ilişkilerin getirdiği yakın temaslara yanında yönlendirilmiş bir basın ve kamuoyu oluşturma politikası, Türk-Alman münasebetlerinin karakteristiklerinden biridir.

3.2. Almanya'nın gözünde Türk basını

Ancak Almanya'nın Türk basınının duruşundan tamamen hoşnutsuz olduğunu söylemek de pek mümkün değildi. Hitler ile yapılan mülakattan sonra Milliyet gazetesinde Almanya'ya karşı daha olumlu bir tavır sergilenmeye başlanmıştır. Örneğin, 25 Temmuz 1933 tarihinde Mahmut Bey tarafından kaleme alınan "Hitler Almanya'sının iktisat politikası" adlı makalede Almanya'nın

⁸⁵⁹Cumhuriyet, 29.09.1934, sayfa 3, sütun 4/5

⁸⁶⁰PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei, 23.6.1932, Telgraf (Geh. Ch. V)/ VI E 621 No. 54 v. 23.6.

ekonomik gidişatı olumlu olarak değerlendirilmektedir.⁸⁶¹ 28 Temmuz 1933 tarihinde “Almanya’da tek fırka idaresi” adlı makalesinde ise Hitler rejimini daha pozitif bir bakış açısıyla ele alınmıştır.⁸⁶²

Alman diplomatların Şükrü Bey (Kaya) ile 1933 yılında yaptığı görüşmenin Türk basınında Almanya’ya karşı olumlu yansımaları olmuştu. Almanya, iyi bir imaj oluşturabilmek için elinden geleni yapmıştır ve Türk tarafın hassasiyetini kendi lehine çekmeye çalışmıştır. Alman Büyükelçilik raporlarına göre Almanya da Türk basınından benzer bir yaklaşımı beklemekteydi. Buna göre, Almanya’nın hassasiyeti özellikle dış politikada Türk basınında gözetilmeliydi. Almanya, Türkiye’ye karşı sergilediği nazik duruşun aynısını beklemekteydi.⁸⁶³

Bu doğrultuda Alman Dışişleri Bakanlığı İstanbul’daki Alman Başkonsolosluğuna bir bilgi notu iletip, Almanya için olumsuz mahiyet taşıyan haberlerle ilgili ve Türk matbuatının genel duruşu hakkında araştırmaların yapılmasının gerekli olduğunu bildirdi.⁸⁶⁴ Bahse konu müzakerelerin Türk kamu yetkilileriyle hem de basın mensuplarıyla yapılması beklenmekteydi. En yüksek diplomatik seviyede yapılan bu müzakereler Türk basınının ve kamuoyunun duruşunun Almanya için önemini göstermekle beraber, aynı zamanda Türk Dış Politikasında belirli bir esnekliğin de göstergesiydi. Genç Türkiye Cumhuriyeti için Almanya, önemli bir ortak ve ilişkilerinin sarsılmamasının gerekli olduğu görüşü Türkiye’de genel kabul görmüştür. Bu durum elbette, Türk basınının Almanya’ya karşı “itaatkâr” davrandığı anlamına gelmez.

Alman Dışişleri Bakanlığı bundan başka, Türk basınında Almanya hakkında olumsuz haberler çıktığında bazen tepki göstermesinin yanlış olacağı sonucuna varmıştır. Bu suretle Almanya, tekzip edilmesi mümkün olmayan haberlerin unutulmasını amaçlamıştır.⁸⁶⁵

⁸⁶¹ Milliyet, 25 Temmuz 1933, sayfa 1, sütun 1

⁸⁶² Milliyet, 28 Temmuz 1933, sayfa 1, sütun 1

⁸⁶³ PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.33-, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 31.7.1933, III O 2782/3 (04.08.) A 1127/33

⁸⁶⁴ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 17.07.1933, zu III O 2434

⁸⁶⁵ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 17.07.1933, zu III O 2434

Uzun vadede Almanya'nın proaktif basın ve propaganda politikası ilk meyvelerini vermeye başlamıştı: Türk-Alman münasebetlerinde yaşanan gelişmelerde Türk kamuoyunu kazanma girişimleri Almanya için olumlu bir izlenim vermekteydi. Alman Dışişleri Bakanlığının bu tür haberleri Alman medyasına hemen servis ettiğini belirtmekte fayda vardır.

Elbette Türkiye karşılıklı ilişkileri basın vasıtasıyla şekillendirmekteydi ancak analiz edildiğinde Türk basını siyasi görüşüne göre Almanya'ya yönelik daha eleştirel bir yaklaşım gösterebilirdi. Adolf Hitler'i konu alan karikatürlerin Türk basınında yayınlaması genellikle Türk-Alman ilişkilerini olumsuz olarak etkilemiştir. Örneğin İtalyan ve Alman yayımcı siyaseti eleştirirken, Cumhuriyet gazetesi 1938 yılında Adolf Hitler'i ve Benito Mussolini'yi alaycı bir şekilde gösteren karikatürler yayınladı.⁸⁶⁶ Uluskan tarafından belirtildiği gibi erken Cumhuriyet döneminde Türk basınında basının daha serbest ve daha hükümetin kontrolü altında olduğu dönemleri olmuştur. 1931 yılında kabul edilen basın kanunu Türk hükümetine basını daha sıkıca kontrol etmesi için imkân vermiştir.⁸⁶⁷ Öbür tarafta, 1933-1940 yıllarında Türkiye'de basının nispeten daha serbest olduğunu ve çeşitli fikir hareketleri yayma bakımından daha aktif olduğunu belirtilmektedir.⁸⁶⁸

Türkiye'deki basının etkisi hakkında fikir sahibi olmak için, 1939 yılında Türkiye'de 12 adet günlük gazetenin mevcut olduğu, toplam tirajlarının 96000 çivarında olduğu anımsamakta fayda vardır. Ayrıca, Anadolu Ajansının teknik yetersizlikler bakımından yabancı ajansların haberlerini takip etmek zorunda kalıp, genel olarak dağıtım ve lojistik sorunları bakımından da basının etkisinin başka ülkelere nazaran daha sınırlı kaldığı belirtilmiştir.⁸⁶⁹ Öbür tarafta, okur-yazar seviyesinin Atatürk'ün inkılâp politikasının sayesinde arttığı, her basılan gazete veya dergisinin yalnızca tek bir kişi tarafından okunmadığını de unutulmamalıdır. Kahve veya diğer umumi yerlerde bırakılmış gazetelerinin birçok kişi tarafından okunduğu, ayrıca gazeteyi okumuş kişilerinin haberleri gazete okumayan çevrelerine de iletildiğini de unutulmamalıdır.

⁸⁶⁶Cumhuriyet, 04.12.1938, sayfa 2, sütun 2

⁸⁶⁷Uluskan, a.g.e. s. 133

⁸⁶⁸M. Nuri İnuğur, **Türk Basın tarihi: 1919-1989**, İstanbul, Gazeteciler cemiyeti yayınları, 1992, s. 190

⁸⁶⁹Süleyman Tüzün, a.g.e., s. 63

Basının, siyasette veya kamu ile kültür alanlarında söz sahibi kimi Türk vatandaşlarının bireysel olarak takip ettiği tek yönlü Almanya hayranlığına karşın hükümetin, daha dengeli ve gerçekçi bir tavır sergilediği dönemler olmuştur ancak basın üzerindeki -dış politika açısından- kontrol faaliyetleri Milli Güvenlik gerekçeleriyle İkinci Dünya Savaşında daha yoğun olmuştur.⁸⁷⁰ Ancak Türk basını Almanya'ya nazaran hem iç politika hem de dış politikada daha çeşitlilik arz eden bir duruş sergilemiştir. Kreckler, Türk hükümetinin Almanya ile ilgili haberlerde basına ihtiyatlı davranması konusunda dikkat atfedildiği belirtmektedir.⁸⁷¹ Bu da, Türkiye Cumhuriyetinin takip ettiği çok yönlü dış politikayla uyum içindeydi. Almanya propaganda politikasını özellikle savaş yıllarında daha agresif olarak takip etmeye çalışmış olsa da Türkiye, Almanya ile daima iyi ilişkilerde bulunmak için gayret göstermekteydi ancak bu, örneğin SSCB, Fransa veya İngiltere ile ilişkilerin olumsuz olarak etkileneceği anlamına gelmezdi.

Türkiye, dış politikada bağımsız bir çizgi izledi ve Almanya'nın kamuoyunu etkileme kampanyaları bunu değiştiremedi. Türkiye'nin hareket alanı, Balkanlarda Almanya'nın etkisi altına girmiş devletlere nazaran (Romanya, Macaristan) çok daha genişti. Almanya proaktif basın propaganda politikasıyla Türk hükümeti ve kamuoyunu tamamen kendi tarafına çekemediği için amacına tam manasıyla ulaşamamıştır.* Bu durum, Atatürk ve İnönü hükümeti tarafından takip edilen çok yönlü dış politikanın başarısını ispat etmektedir. Alman diplomatlar da Türk dış politikasının bu hareket serbestliğini teyit etmişlerdir.⁸⁷²

⁸⁷⁰Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2005

s. 99 Mete Tunçay'ın görüşüne göre ise özellikle İsmet İnönü basını yönlendirmeye çalışmıştır, gazeteciler daima belirli bir kontrol mekanizmasının altında kalmıştır. Ancak diğer ülkeleriyle karşılaştırıldığında bu görüş pek gerçekçi görünmemektedir.

⁸⁷¹Ludwik Ludwig Kreckler, a.g.e. s. 64

*Türk basınının Hitler rejimi için değerlendirmeleri için ayrıca bkz. : Sezen Kılıç, **Türk Basını'nda Hitler Almanya'sı (1933-1945)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010

⁸⁷²PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.33- , Bd. 5, Politik 2 Türkei, 25.7.1933, III O 2724/ A 1108/33

3.3. Almanya'nın Türk basınına etkileme girişimi: Mahmut Bey (Soydan) örneği

Almanya'ya ziyarette bulunan Siirt milletvekili ve köşe yazarı Mahmut Bey'in (Soydan) Milliyet gazetesinde 1933'te kaleme alınan "Almanya'daki Yahudilerin durumu" adlı makalesi, yeni iktidarın Yahudi karşıtı politikasına eleştirel yaklaşıyordu Milliyet gazetesinin geniş okuyucu kitlesi göz önüne alındığında Almanya'nın tedirgin olması anlaşılabilir. Öte yandan Cumhuriyet gazetesi Yahudi göçünün sonuçlarına dikkat çekerek, Filistin'de meydana gelen husursuzluğun Yahudi göçünden kaynaklandığını belirtmiştir. Bu göçün sebebi olarak ise Alman ırkçı politikasını göstermiştir.⁸⁷³ Almanya'nın imajını zedeleyen bu tür makalelerin önüne geçmek lazımdı.

Mahmut Bey makalesinde Antisemitizm Nasyonal Sosyalizm'in ideolojik temellerinden biri olarak tanımlamış ve bu tavrı iç politik bir yöntem olarak değerlendirmişti.²⁸ Haziran 1933 tarihinde ise Mahmut Bey "Almanya'da vaziyet Yahudiler için..." adlı makalesinde "Hitleristlerin takip ettiği Yahudi politikasının" fazla taraftarının olmadığını belirtmişti. Hitler rejiminin amansız Yahudi düşmanlığını ve katı konumunu eleştiren makale, Yahudilere karşı şiddet politikasından vazgeçileceği ümidi de dile getirmiştir.⁸⁷⁴ Ancak Mahmut Bey, makalesinde Antisemitizmin Almanya'dan silinmeyeceğini bu politikanın artık sadece iç siyasetin bir parçası olmadığını altını çizmiştir. Hatta artık bunun açıkça beyan edilmesinin gerekli olduğunu da ifade etmişti. Mahmut Bey bu şekilde örtülü olarak Hitler iktidarını Yahudilere karşı daha temkinli yaklaşıma çağırdı.⁸⁷⁵ Böylece Mahmut Bey, Türk okuyucusuna bu ideolojinin uluslararası alanda kabul edilebilir bir siyaset olmadığını ifade etmişti. Mahmut Bey, Almanya'nın Yahudi politikasını eleştirdikten sonra iki makale daha kaleme alarak, Hitler iktidarını de açıkça hedefe almaktan geri durmamıştır. Örneğin, Mahmut Bey tarafından 18 Haziran 1933 tarihinde kaleme alınan "Almanya'da Yahudiler ve yeni mali tedbirler" adlı makalesinde, Almanya'nın siyasi ve iktisadi buhranını aşamadığını vurgulamıştır.

⁸⁷³ Cumhuriyet, 30.10.1933 , sayfa 2, sütun 6

⁸⁷⁴ Milliyet, 28 Haziran 1933, sayfa 3, sütun 2

⁸⁷⁵ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 03.07.1933, A 998/33

Ayrıca, Yahudilerin kamusal hayattan çekilmesinin olumsuz etki yarattığını ancak Almanya'nın bunu itiraf etmediğini belirtmiştir.⁸⁷⁶

Almanya, Türk basınında yer alan bu türlü haber ve makaleleri artık ciddi bir sorun olarak algılamaya başlamıştır. Hitler rejimi tarafından öne sürülen, güçlü ve birleşik Almanya imajı Mahmut Bey tarafından açıkça sorgulanmaktaydı. Mahmut Bey Milliyet gazetesinde 16 Temmuz 1933 yılında yayınlanan makalesinde Almanya'da Hitler'e karşı halen güçlü bir muhalefetin var olduğunu ifade ederek, Nazi hareket içerisinde dahi mevcut bir muhalefet kanadının varlığından bahsetti.

Bu yetmezmiş gibi Almanya'da çok büyük prestij sahibi olan, Birinci Dünya Savaşı'nda "Tannenberg kahramanı" olarak ün kazanan yaşlı Cumhurbaşkanı von Hindenburg'un da Hitler'in fikirlerini paylaşmadığı makaleye eklenmiştir. Mahmut Bey'in makalesi, Almanya için siyasi bir problem haline gelmişti. Buna karşı alınacak tavır kritikti çünkü ikili ilişkilerini zedelenmemesi gerekiyordu. İstanbul'daki Alman konsolosluk görevlileri, mevzuyu mutabakat içinde çözmeye gayret ettiler ve diplomatik bir çözüm bulmak için çaba harcadılar. Mahmut Bey'i tanıdıkları vasıtasıyla kendi taraflarına çekmek öneriler arasındaydı. Türkiye'nin Almanya Büyükelçisi Kemaleddin Sami Bey'i bile devreye sokmak gündeme gelmişti.⁸⁷⁷

Alman makamları, Mahmut Bey'in bu tür yazılar yazmasına engel olamadıklarından, en azından kendilerine yakın duran Türk Büyükelçiliğinden medet ummaktaydılar. Mahmut Bey yazısında Almanya'yı kötülemeyi, kara çalmayı hedeflemediğini bildirmiş. Hatta kendisi, Büyükelçi Kemaleddin Sami Bey vasıtasıyla Alman Dışişleri çevrelerine başvurarak, kendi görüşünü haklı çıkartmak amacıyla Alman Dışişleri Bakanı von Neurath ile görüşme arzusunu dile getirmiştir.⁸⁷⁸ Alman Dışişleri Bakanlığı ise randevu talebinin yerine getirilmesinin pek mühim bir konu olarak değerlendirip, gerçekleştirilmesini tavsiye etmiştir. Üstelik Alman Dışişleri kaynaklarına göre Mahmut Bey'in sonraki yazıları eski sertliğini kaybetmiş gözükmekteydi.

⁸⁷⁶ Milliyet, 18 Haziran 1933, sayfa 1, sütun 1

⁸⁷⁷ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 04.07.1933, Telegraf No 98 / 4.7.

⁸⁷⁸ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 03.07.1933, A 998/33

Alman hükümetinin Mahmut Bey'e atfettiği önem hem milletvekili hem de gazeteci konumundan kaynaklanmaktaydı. Mahmut Bey devrin Türkiye'sinin ileri gelen iş adamları arasında idi. Karşılıklı ticari münasebetler bakımından kendisiyle bağlantıların sağlam tutulmasının makbul olacağı Alman diplomatlar tarafından vurgulanmıştır. Buna dair Almanya Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan bir rapor mevzuu Alman üst makamlarına ulaştırdı. Diplomat Dickhoff tarafından kaleme alınan bu raporun bizzat Dışişleri Bakanı von Neurath'ın huzuruna sunulması meselenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Dickhoff, Alman Dışişlerinin girişimleriyle Mahmut Bey'i kazanmak için muvafık olduğunu iddia edip, Mahmut Bey'in yazılarının artık Almanya'ya karşı daha ılımlı bir tavırla kaleme alındığını belirtmekteydi.⁸⁷⁹ Ayrıca, ileri gelen bir şahsın karşı tarafın Dışişleri Bakanı ile görüşme arzusu diplomatik nezaket kuralları bakımından azımsanmayacak bir öneme sahiptir. Günümüzde bile üst düzey devlet adamlarıyla görüşme taleplerinin pek azının yerine getirilmesi mümkün olduğu dikkate alındığında, konuya atfedilen önem belli olmaktadır. Anlaşılan şudur: Almanya, Güney Doğu Avrupa ülkeleri arasında yer alan ve bölgede kilit ülke mahiyeti taşıyan Türkiye'yi ve Türk basınına dikkatlice izlemiştir. Bu da, Türk kamuoyunun etkilenmesinin Alman dış politikasında pek mühim bir mesele olduğunu göstermektedir. Milliyet gazetesi, artık Almanya'yı daha olumlu olarak tasvir ederek, örneğin yeni Almanya'daki ekonomik gelişmeleri ele aldı. Nasyonal Sosyalist hareketin özel mülkiyete karşı saygılı davrandığı, özel teşebbüse önem verildiğinin altı çizildi. Ancak makalede yine devrimin aşırı unsurlarının Almanya'ya zarar verdiği vurgulandı. Ayrıca Yahudi göçünün de sermayeye zarar verdiği belirtildi.⁸⁸⁰

Konunun bizzat ilgili Alman Bakanı tarafından, Türk Büyükelçisiyle şahsi bir görüşmede çözüme bağlandığı ilgili belgede düşürülen küçük bir el notundan anlaşılmaktadır. Ancak Mahmut Bey daha sonra daha olumlu ve "objektif" yazılar da yayınladığından mesele Almanya'nın lehine çözüme bağlanmıştı. Hatta Türk misafirinin günlünü kazanmak için, Mahmut Bey'e Şansölye (Reichskanzler) Adolf Hitler ile şahsi bir randevu bile verilmesi uygun görülmüştür.⁸⁸¹ Mahmut Bey,

⁸⁷⁹ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 10.07.1933, z.v. III O 2421/83

⁸⁸⁰ Milliyet, 25.07.1933, sayfa 1, sütun 1

⁸⁸¹ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 19.07.1933, zu III O 2434- 2634-2724-2782/33

böylece kuvvetle muhtemel diplomatik nezaketten dolayı ve karşılıklı münasebetleri gerginleştirmemek için daha yumuşak bir üslup kullanmıştır

3.4. Milliyet gazetesinin Adolf Hitler ile röportajı

Mahmut Bey'in spesifik makalesine verilen önem Mahmut Bey'in bizzat Almanya'da bulunmasından kaynaklanmıştır. Şayet Almanya, Mahmut Bey'i gazetesinde daha olumlu bir Almanya imajı yansıtmak için ikna etmişse, Alman propaganda stratejisi kısmen başarıya ulaşmıştır. Bizzat müdahil olmaktansa Türkiye'de Türk kamuoyunu şekillendirebilecek, Almanya'ya sempatiyle yaklaşan bir gazeteciye sahip olmak Alman propagandası için çok faydalı olacaktır.

Mahmut Bey- Hitler görüşmesi 15 Haziran 1933 tarihinde saat 12.45'te Şansölye Hitler'in makam odasında gerçekleşti. Tercüman vasıtasıyla yürütülen görüşmenin gayet iyi geçtiği, Alman ajanslarınca (Wolff's Telegraphisches Büro) 20 Haziran'da adeta gururla bildirildi. Elimizde bulunan belgelere göre Hitler-Mahmut Bey görüşmesinde hiçbir husus tesadüfe bırakılmadı: Mahmut Bey'in Almancasının yetersiz olduğu önceden bilindiğinden Dışişleri Bakanlığında Basın Dairesi Başkanı Müşavir Aschmann, Hitler ile yapılacak görüşmede tercümanlık görevini yerine getirecekti.⁸⁸²Mülakat, bir basın bildirisinde özetlenmiştir. Basın bildirisinde en dikkat çekici nokta ise, Hitler'in, Gazi tarafından yürütülen Kurtuluş Savaşının Nasyonal Sosyalizmi inşa ederken kendisini motive ettiği ve bundan ilham aldığıının ifadesidir.⁸⁸³ Hatta Hitler, Türk bağımsızlık hareketinin ve Gazi'nin adeta parlayan bir yıldız gibi olduğunu beyan edip misafirin ve bütün Türk milletinin gönlünü kazanmasına yönelik bir jestte bulunmuştur. Hitler, Nasyonal Sosyalizm ve Alman milli devrimiyle Atatürk'ün inkılâp programının -biraz zorlanmış olsa da- benzer yönlerini ortaya çıkartmaya çalıştı. Führer, Nasyonal Sosyalizmin aynen Türk bağımsızlık hareketi gibi temellerini köylü sınıfından aldığı iddiasında bulunmuştur. Hâlbuki Türkiye'de sınıfsal bir yaklaşım mevcut değildi. Hitler bunun yanında, iki ülkenin yakın ekonomik ilişkilerinin yanında iki halkın arasında derin ortak duygusal ve tarihi bağların bulunduğu ve ortak hedeflerinin mevcut olduğunu

⁸⁸²PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei,13.07.1933, s.o. III O 2489

⁸⁸³Milliyet, 16.07.1933, sayfa 1, sütun 2

eklemiştir.⁸⁸⁴ İfadesinin sonunda Hitler, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanının 20. yüzyılın devlet adamları arasında en büyüklerinden biri olduğunu belirterek, Türk milletinin gururuna hitap etmekteydi.

Aynı zamanda Milliyet gazetesinde Şansölye Hitler ile yayınlanan mülakat, konuyu açığa kavuşturmak için yardımcı olmaktadır. Şansölye Hitler, Türkiye ve Atatürk için övgü dolu ifadeler kullanmıştır. Gazi için “Türkiye’de doğan ve parlayan yıldız bize takip edilecek yolu gösterdi” gibi ifadeler kullanmak suretiyle, Türkiye’nin yeni Almanya için örnek teşkil edebileceği ima edilmiştir. Atatürk’ü asrın en büyük adamlarından biri olarak tanımlayan Hitler ayrıca, Türkiye’nin ve Almanya’nın çıkarlarının uyuştüğünü vurgulamıştır.⁸⁸⁵ Cumhuriyet gazetesi de Mahmut Bey’in Hitler ile yaptığı mülakatı ele alıp bazı bölümlerini yayınladı. Hitler, belirtildiği gibi Türk Kurtuluş Savaşı üzerinden karşılıklı “sempati” yaratmaya çalışıyordu.⁸⁸⁶ Almanya Dışişleri kaynaklarında görüşmeden sonraki ayrıntılarla ilgili fazla bilgi mevcut değilse de Milliyet gazetesinin Almanya’ya karşı daha yumuşak bir üslup kullanmaya başladığı Alman Dışişleri Arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.⁸⁸⁷ Milliyet gazetesinin makalesi örneğinde görüldüğü gibi, Alman makamları, propaganda bakımından ustaca bir hamle yapmışlardı. Hitler iktidarına başta eleştirisel olarak yaklaşan Milliyet gazetesi, Hitler ile yapılan mülakatın sayesinde daha sempatik bir imaja kavuşmuştur.

Ayrıca Nasyonal Sosyalist hükümetin Türkiye’de yayımlanan “Türkische Post” (Türkiye Postası) adlı haftalık gazete üzerinde de çok kısa bir zaman içerisinde kontrol sahibi olduğu görülmektedir.⁸⁸⁸ Wolff’s Telegraphisches Büro ajansına Mahmut Bey ile Führer arasında yapılan mülakatı iletme emri veren Almanya Dışişleri Bakanlığı, Basın Dairesi Başkanı Müşavir Aschmann ile Mahmut Bey arasında yapılan mülakatın içeriğini ayrıca “Türkische Post” gazetesinde yayımlama yetkisini verdi. Bahse konu izin, daha doğrusu talimat, ilgili arşiv fonunda yer almaktadır ve Türk Alman münasebetlerinde Almanya’nın basını bilinçli bir araç

⁸⁸⁴ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 13.07.1933, s.o. III O 2489- 20.07.1933 III O Z1A

⁸⁸⁵ Milliyet Gazetesi, 16.07.1934, sayfa 1, sütun 1

⁸⁸⁶ Cumhuriyet, 17.07.1933, sayfa 3, sütun 3

⁸⁸⁷ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 19.07.1933, zu III 02434- 2634-2724-2782/33

⁸⁸⁸ Sezen Kılıç, a.g.e., 134

olarak kullandığını ispatlamaktadır.⁸⁸⁹Almanya böylece hem Cumhuriyetin lider kadrosuna hem de siyasi olayları takip eden, Türk halkının okumuş kesimlerine kendi görüşünü yansıtabilmiştir.⁸⁹⁰

Alman tarafının kendi değerlendirmelerinde adeta kusursuz olarak karşımıza çıkan bu yöntemin gerçek başarı oranı tartışabilir. Örneğin Atatürk, Alman resmi görüşüne karşın Almanya'ya karşı hususi bir yakınlık göstermemiştir ancak belirgin ve açık bir antipati de belgelere göre mevcut değildi. Almanya'nın Türk tarafına gösterilen saygınlığı ile bilinçli olarak karşı tarafa hissettirilen önem o bapta önemli bir rol oynamıştır. Şahıslara karşı sempati toplama girişimleri de meyve vermeye başlamıştı. Mahmut Bey gazeteci kimliğinden başka TBMM'nin dış politika komisyonunun başıydı ve kendisine bizzat Reich'in üst düzey lider kesimi tarafından gösterilen saygı olumlu bir etki bırakmış gibi görünmektedir. Ekonomi sahasında iki devlet arasında yaşanan bazı anlaşmazlıkların etkisi de geçmişti.

3.5. Ekonomi ve propaganda: Londra Konferansı (1930)

1930 yılında baş gösteren Dünya Ekonomik Krizini hafifletmek ve çözüm yolları bulmak amacıyla Londra'da 12 Haziran- 27 Temmuz tarihleri arasında büyük bir konferans düzenlenmiştir. 66 devletin iştirak ettiği konferansta, uluslararası ticaretin tekrar canlanması ve döviz kurlarının stabilizasyonu gibi konular ele alındı.⁸⁹¹ Ancak konferans esnasında, Alman delegesi Bakan von Hugenberg tarafından kaleme alınan bir memorandum emperyalist bir karakter taşıdığından huzursuzluğa yol açtı ve bir süre ekonomik konuları gölgesinde bıraktı. Türk-Alman ilişkileri de bu olaydan doğrudan etkilendi.

Alman büyük gazete patronu ve muhafazakâr siyasetçi Hugenberg, 1920'lerden beri Hitler'i maddi olarak destekleyip 1932 yılında Alman muhafazakâr ve büyük sanayi çevrelerinin Hitler'e yaklaşım tek çatı altında birleşmesini

⁸⁸⁹ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 17. 07. 1933 III O 2489 B

⁸⁹⁰ PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei,31.07. 1933, III O 2434,-III O 2782-33 17.07 1933 A 1127-33

⁸⁹¹Viscount Stanley Melbourne Bruce of Melbourne, **Monetary and economic conference, London, 1933. Report covering the period 12th June-26th July, 1933**, L.F. Johnson, Canberra, 1933, s.28

sağlamıştı.⁸⁹² İlk başta Hitler hükümetinde Ekonomi ve “İaşe” Bakanı olarak görev yapan von Hugenberg, 1933 yılında Londra Dünya Ekonomi Konferansına delege olarak katılmıştır. Konferans esnasında yayınlanan ve büyük tepkilere neden olan memorandumda Almanya'nın ekonomik bakımdan Doğu'ya yayılması zaruri bir hareket olarak gösterilmiştir. Makalede Hugenberg, Naziler tarafından benimsenen alansız halk/yaşam alanı (Volk ohne Raum/Lebensraum) ideolojisi çerçevesinde Almanlar için Doğu'da elde edilebilecek yaşam alanının temin amacıyla eski Alman sömürgelerinin iadesini talep etmişti.⁸⁹³ Bu konuşma uluslararası tepki uyandırmış ve protestolara neden olmuştur.

Hugenberg, bu gaftan dolayı kabineden istifasını sunmak zorunda kaldı.⁸⁹⁴ Esasında Hugenberg, klasik muhafazakâr ile Nasyonal Sosyalist politikaları birleştirip harmanlamıştı. Hugenberg'in ifadeleri teknik bakımdan doğrudu ancak zamanlama pek uygun değildi.⁸⁹⁵ Hugenberg'in istifasıyla Hitler krizi çözmüştü ancak memorandum Türk-Alman ilişkileri için zararlıydı. Türk kamuoyu, Almanya'nın daha müdahaleci ve ekonomik bakımdan Türkiye'nin iç işlerine olası bir karışma eğiliminden şüphe duymaya başlamıştır. Böyle bir algının oluşumu Almanya'nın Türkiye'deki propaganda çalışmaları için olumsuzdu.

Arka planı ne olursa olsun, Adolf Hitler dış politikada ipleri kendi ellerine alıp, iktidarın bu erken evresinde ne Batı ile ne de iktisadi ve diplomatik olarak ihtiyaç duyduğu Balkanlar, Doğu Avrupa ve Türkiye ile ilişkilerini gerginleştirmek istemedi. Roma'da ziyarette bulunan Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) ile aynı yıl Roma'da görüşen Almanya Roma Büyükelçisi von Hassell, Hugenberg memorandumunu sert dille ve çok açık olarak eleştirdi. Von Hassell Nazi rejimine temkinli yaklaşmaktaydı ve 1944 yılında Alman ordusunun Hitler'e karşı darbe girişiminde yer aldığı için idama mahkûm olacaktı.⁸⁹⁶ 1933 yılında Büyükelçi von Hassell, Hugenberg memorandumunun içeriğinin çarpıtılmış olduğunu iddia etmişse

⁸⁹²Gerhardt Schulz, *Zwischen Demokratie und Diktatur : Verfassungspolitik und Reichsform in der Weimarer Republik*, Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1992, s.496

⁸⁹³Hans Erich Volkmann, Bernhard Chiari, *Ökonomie und Expansion: Grundzüge der NS-Wirtschaftspolitik*, Münih, Oldenbourg Verlag, 2003, s. 104

⁸⁹⁴Joachim C. Fest. A.g.e. s. 615

⁸⁹⁵Philipp C. Mohr, *Kein Recht zur Einmischung?: Die politische und völkerrechtliche Reaktion Grossbritanniens auf Hitlers "Machtergreifung" und die einsetzende Judenverfolgung*, Tübingen, Mohr-Siebeck Verlag, 2002, s. 62

⁸⁹⁶Eckart Conze/Norbert Frei/Peter Hayes/Moshe Zimmermann, a.g.e. s. 64

de Türkiye ikna olmamıştır. Dışişleri Bakanı Aras, Doğu'ya yönelik bir ekonomik yayılmadan (Vorstoss) bahsedildiğinden memoranduma karşı Doğu devletlerinin doğal olarak tepki göstereceklerini ifade etti.⁸⁹⁷ Türk basınında olumsuz olarak tartışılan Hugenberg memorandumı, Türk ve Alman ekonomilerinin Alman propagandasına rağmen değişik hedeflere sahip olduğunu kanıtlamaktaydı. Almanya, Türkiye'yi ve Balkan ülkeleri salt ham madde kaynağı olarak değerlendirip, Alman sanayisi tarafından üretilen hazır malları için pazar olarak görmüştü. Cumhuriyet yönetimi ise ülkeyi tarımsal ekonomi ve ham madde üreticisi konumundan çıkartıp daha eşit bir konuma erişmeğe gayret etmiştir. Türk kamuoyu da polemigi basın vasıtasıyla takip etmiştir. Örneğin Milliyet gazetesi, "Hugenberg'in gafı" adlı ve Ahmet Şükrü imzalı makalesinde "siyasetin Almanların "en zayıf taraflarından" biri olduğunu iddia etmiştir.⁸⁹⁸

Öte yandan İş Bankası yönetim kurulu başkanı ve Türk delegasyon üyesi Sami Bey, konferansta Alman Müsteşarı Hans Posse ile görüşürken, Posse'nin öne sürdüğü düşüncelere karşı çıkma gereksinimi duymuştur. Posse, sanayileşmek için yoğun çaba gösteren ve sanayileşmeyi siyasetin temel taşlarından biri olarak ilan eden genç Türkiye Cumhuriyetinin tezlerine karşın, Türkiye'nin bu stratejiyle muvafık olamayacağını, hammadde üreticisi olarak daha iyi bir gelişme yakalayacağını iddia etti. Esasında Posse bu düşünceyle Hitler'in ve Nasyonal Sosyalizmin ekonomik görüşünü teyit etmiş oldu. Almanya tarafından yönetilecek iktisadi alan etrafında Alman ekonomisinin gereksinimlerine hizmet eden ve böylece- daha mütevazı da olsa- garantili bir piyasaya sahip olan Güneydoğu Avrupa ülkeleri Almanya'ya kaynak sağlayacaktı. Bu durum Türkiye için pek kabul edilebilir olmadığından, diplomatik kriz büyüdü.⁸⁹⁹ Cumhuriyet gazetesinde Falih Rıfki'nin (Atay) "Almanlara verdiğimiz cevap" isimli makalesinde Posse'ye şiddetle karşı çıkarak, Türk tarih ve kültürünün Almanya'dan eski olduğu ayrıca Almanya'nın aksine Türkiye'nin bağımsızlığını çoktan kazandığını belirtti.⁹⁰⁰ Posse'nin ve Hugenberg'in ifadelerinden yola çıkarak Hitler'i Türkiye hakkında ön yargılı olmakla suçlayan ve Kavgam kitabını kaynak olarak gösteren Cumhuriyet gazetesi

⁸⁹⁷PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische, Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 13. 07. 1933 I 1162 -19.07.1933 III O 2549-33 (ilk kısım.)

⁸⁹⁸ Milliyet, 27 Haziran 1933, sayfa 1, sütun 1

⁸⁹⁹ Camilla Dawletschin-Linder: **Diener seines Staates: Celal Bayar (1883-1986) und die Entwicklung der modernen Türkei.** Wiesbaden Harrasowitz Verlag, 2003. S. 112

⁹⁰⁰ Cumhuriyet, 12.07.1933, sayfa 1, sütun 2

ve makalenin yazarı Yunus Nadi, karşılıklı ilişkilerin zarar görebileceğini belirterek, Türkiye'nin istiklalinin hassas bir mesele olduğunu vurguladı.⁹⁰¹ Polemik, devletler arası münasebetleri tehlikeye düşürebilecek seviyelere varmıştı. Türkiye-Almanya gerilimini azaltmak için Almanya Dışişleri Bakanlığı tarafından başlatılan bir girişim ustaca bir propaganda kampanyasına dönüştürüldü: Almanya Dışişleri Bakanlığı tarafından basına sızdırılan bir makalede Türk Alman ilişkilerinin seyri olumsuz olarak gösterilmişti. Alman halkını da etkilemek için makale, Kemalizm ile Nasyonal Sosyalizm'i ideolojik bakımdan yakın göstermeye çalışmıştır.⁹⁰²

"Almanya ile Türkiye arasındaki köprüler" isimli makalede öncelikle Londra Ekonomi Konferansı'nda yanlış anlaşılma ve "diğer güçler" (devletler) tarafından suni olarak oluşturulmaya çalışan husumet ima edildikten sonra her iki devletin milli ekonomilerini güçlendirmeye çalıştığı belirtilmiştir. Cumhuriyet gazetesinde özet olarak yayınlanan makalede yanlış anlaşılma hususuna tekrar vurgu yapılarak, "Türkiye'nin her sahadaki istiklaline" saygı duyulduğunun altı çizildi.⁹⁰³ Türkiye ve Almanya'nın dış politikalarında kendi hudutlarını muhafaza etmekten başka bir emel taşımadığı ve ölçülü bir dış politikanın istendiği vurgulandı. Bunun yanında Almanya'da Nazi rejimin tek parti modeli ısrarla Türkiye'deki mevcut siyasi sistemle kıyaslandı. Hatta Fethi Bey (Okyar) tarafından Atatürk'ün teşvikiyle başlatılan Serbest Cumhuriyet Halk Fırkası girişiminin başarısızlığı, çoğulcu parlamenter sistemin Türkiye'de istenmediği şeklinde yorumlanmıştır. Hâlbuki böyle bir yaklaşım mantıklı değildi, Serbest Fırka Atatürk'ün arzusuyla oluşturulmuştu ve devrin yönetimi çok partili deneyimi gerçekleştirmek için herhangi bir dış baskıya maruz kalmamıştı.⁹⁰⁴ Alman gazetelerinde, Türkiye'de her şeyi kontrol edebilen bir devletin varlığı ima edilmiştir, ayrıca böyle bir yönetim modelinin Almanya için de gerekli olduğu belirtilmiştir. Bu şekilde Alman okuyucusuna, Türk devlet yapısı Almanya'daki Nasyonal Sosyalist idarenin muadili olarak sunulmuştur.⁹⁰⁵ Makalenin sonunda ise Türk Cumhurbaşkanı'nın Nasyonal Sosyalizmle özellikle ilgilendiği iddia

⁹⁰¹Cumhuriyet, 13.07.1933, sayfa1/2 , sütun1/2

⁹⁰²PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 04.08.1933, III O 2794-33 (ek)

⁹⁰³Cumhuriyet, 16.07.1933, sayfa 3 , sütun1/2

⁹⁰⁴Ali Fethi Okyar, a.g.e., s. 71

⁹⁰⁵PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 04.08.1933, III O 2794-33 (ek/makale)

edilmiştir. Makalede yer alan tek gerçekçi benzetme noktası ise Türkiye’de teşvik edilen ve Almanya’da henüz yeni oturtulmaya çalışılan ekonomik korporatizmdi.⁹⁰⁶

Her ne kadar Almanya Dışişleri Bakanlığı, bu krizi daha sonra çözüme bağlayıp olumsuz etkisini azalttıysa da Nasyonal Sosyalist Almanya’nın ekonomik ve siyasi çıkarlarını gözler önüne sermiş bulunmaktaydı. Almanya, Türkiye’yi resmi propaganda söylemlerinde daima eşit ortak, kadim dost ve potansiyel müttefik olarak tanımlamıştı ancak hakikatte Almanya’nın Türkiye’yi bir hammadde sağlayıcı olarak gördüğü gerçeği resmi ağızlardan ifade edilmiş oldu. Bu konunun unutturulması için Almanya her ne kadar çaba göstermiş olsa da, "daimi dost" söylemi yara almış bulunmaktaydı.

Ancak ilişkilerin gidişatı genel olarak istikrarını korumuştur. Müşavir Fabricius ile Türk Dışişleri Bakanı arasında Türkiye’de meydana gelen bir görüşmede ittifak ve ekonomi mevzusu Alman müşavir tarafından “olumlu “ olarak değerlendirilmişti.⁹⁰⁷ Atatürk’ün bizzat, Alman-Türk ticaret anlaşmanın en yakın zamanda yapılmasını istediği Alman makamlar tarafından elçilik yazışmalarında iddia edilmiştir. Buna göre, Atatürk, karşılıklı iktisadi ilişkilerin pekiştirilmesinden yana, siyasi bir dengenin kurulmasını da arzu etmiştir.⁹⁰⁸ Yine 1933 yılında Türkiye ile Fransa arasında da bir ekonomik ve dostluk anlaşması imzalanmıştı ve Atatürk Türkiye’nin çok yönlü dış politikası çerçevesinde uluslararası ekonomik politikaların da denge içinde yürütülmesinden yanaydı.⁹⁰⁹ Ancak Almanya o konudaki çabalarına devam etmiştir. Almanya sonraki yıllarda iki ülke arasında çok önemli olacak Türk-Alman Clearing antlaşmasını olumlu biçimde etkilemek için gereken altyapıyı da hazırlamıştı Alman gazetelerinde ikili ticaret meselesinin öncelikli bir konu olarak yer almasında Dışişleri Bakanlığının etkisi belirgin olmuştur.

⁹⁰⁶Cezmi Eraslan, a.g.e., s. 114

⁹⁰⁷PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 07.08.1933, A 1197/33, Abschrift III O 2847

⁹⁰⁸PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei,31.07. 1933, III O 2794-33 04.08.1933A 1127-33

⁹⁰⁹Şerafettin Turan, a.g.e., s.172

3.6. Türk-Alman ekonomik ilişkiler ve diplomasi

Ekonomik çıkarlarının yanı sıra Almanya, proaktif basın politikasını iki yönlü olarak devam ederek karşılıklı ilişkileri tesadüfe bırakmamıştır. Alman Dışişleri Bakanlığının talimatıyla yine basın yoluyla Türkiye ile Almanya arasında bütün husumetlerin bertaraf edilmesine yönelik adımlar atıldı. Alman makamlarca hazırlanan ve onaylanan resmi temasların dökümü, Londra konferansında sarf edilen sözlerin zararını telafi etmek için yayınlandı. Tutanakları yayınlayan Almanya, bu şekilde Hugenberg polemikine son vermeye ümit etmişti ve Türkiye'ye yönelik daha yakın ekonomik ilişkiler kurmaya çalışmıştı. Bu çerçevede Almanya, Türkiye ile imzalanacak yeni Clearing Ticaret Anlaşması için uygun bir zemin hazırlamaya çalışmış. Anlaşmayı olumlu bir biçimde yansıtabilmek için Alman basınına konuyla ilgili Almanya Dışişleri Bakanlığı Müşaviri Crull ile yapılacak bir mülakatın verilmesi uygun görülmüştür. Anlaşmayla ilgili mülakat anlaşmanın imzalanmasından sonra yayınlanacaktı ve imaj meselesini istenilen yöne doğru çekilmek için altyapı sağlanacaktı. Alman Dışişleri Bakanlığı kendi mensupları tarafından hazırlanacak bahse konu mülakat vasıtasıyla karşılıklı münasebetleri iyi bir şekilde yansıtabilmek için oldukça titiz davranmaktaydı: mülakat onaylandıktan ve anlaşması imzalandıktan sonra, taslak Türkiye masasında görevli Müşavir Crull'un kontrolünde "Deutsche Allgemeine Zeitung" gazetesine teslim edilecekti. Aynı zamanda Crull, Türkiye'de sahip olduğu bağlantılar sayesinde bu yazının büyük bir Türk gazetesinde de yer almasını sağlanacaktı.⁹¹⁰

Böylece Almanya, basın propagandasını iki yönlü olarak yürütmüştür: Alman basınında çıkan haberler hem Alman halkını doğrudan etkilemek hem de Türk gazetelerinde yayınlanarak Türk halkını de etkilemek için kullanılmıştır. Ayrıca doğrudan Türk gazetelerine erişilmeye çalışılmıştır. Hitler'in görüşüne yer verildikten sonra ve özellikle de clearing anlaşması imzalandıktan sonra Müşavir Posse, Türk Alman münasebetleri hakkında beklenen gazete mülakatının onayını verdi. Posse, Hugenberg'in açıklamalarına değinerek, Türkiye'de olumsuz olarak algılanan bu sözlerin kesinlikle Türkiye'ye karşı olmadığını altını

⁹¹⁰PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 09.08.1933, e.v. III O 2841, (04.08.1933 telgrafine ek, (III O 2794/33)

çizdi.⁹¹¹ Türkiye’de Almanca olarak yayınlayan Deutsche Allgemeine Zeitung ise bu makalenin akabinde Türk kamuoyunun derinden etkilendiği, fakat husumetlerin bertaraf edildiğini beyan etmiştir. Gazetede, Alman devletinin resmi görüşü yansıtılmıştı. Türk basını, özellikle Milliyet gazetesi bu açıklamalar karşısında olumlu tepki göstererek iki ülkenin ekonomik işbirliğinin faydalarına değindi.⁹¹² Hugenberg’in konuşmasında esasında yalnızca sanayileşmiş ile sanayileşmemiş ülkeler arasındaki ekonomik farkı belirtmek istediğini söyleyen Posse, clearing antlaşmasından duyduğu memnuniyetini dile getirmiştir. Hugenberg ve Posse örnekleri şunu göstermektedir: kontrolsüz bir basın politikası karşılıklı ilişkilere zarar verdiği gibi, devlet kontrollü basın politikası yararlıydı. Almanya, ikinci yolu seçip profesyonelleşmeye başlamıştı.

Ekonomi faktörü, propaganda ve imaj politikasında önemli rolünü daima kordu. Kasım 1936 yılında Almanya Merkez Bankası Başkanı Dr. Hjalmar Schacht Türkiye’yi ziyaret etti. Bu ziyaret Almanya için, ekonomik alanda da Türkiye’ye yönelik samimiyetini ispatlamak için iyi bir fırsattı.⁹¹³ Dr. Schacht’in Türkiye ziyaretini ele alan Alman Dışişleri Bakanlığı raporu, ziyareti başarılı olarak değerlendirdi. 14 Kasım 1936’da İstanbul’a gelen Dr. Schacht, Alman banka müdürleriyle ve TCMB yetkilileriyle görüştü. Bu görüşmeler Türk basını tarafından da izlenmiştir.⁹¹⁴ Akabinde Ankara’ya geçen Schacht ve ekibi, TCMB Başkanı Salahattin Çam, Ekonomi Bakanı Celal Bayar, Maliye Bakanı Fuad Ağralı ve nihayet 18 Kasım’da Atatürk ile görüştü. Atatürk ile bir saat görüşen Schacht, Atatürk’e hediye olarak imzalı bir Hitler fotoğrafı takdim etti. Türk basını ile görüşen Dr. Schacht, Atatürk’ün kişiliğine hayran kaldığını belirterek aynı zamanda yeni Türkiye’nin başarılarını takdir ettiğini ifade etti. Dr. Schacht, temasların daha çok nezaket ve iade-i ziyaret için yapıldığını vurguladı. Bundan hareketle, Almanya’nın ekonomi sahasında üst düzey temasları da itibarını ve imajını yükseltmek için kullandığı söylenebilir. Schacht, Türkiye’den başka Balkanları ve Ortadoğu’yu da ziyaret etti. Tahran’da görevli Alman Dışişleri yetkilileri de ziyareti başarılı bir

⁹¹¹PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 16.08.1933, III O 2847 (ek)

⁹¹²PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 14.08.1933, A 1264/33

⁹¹³PA AA Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland, von Pol. VII 98, Pol. VII 23 R 104797, 11.11.1936, zu Pol. VII 1904,121

⁹¹⁴PA AA Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland, von Pol. VII 98, Pol. VII 23 R 104797, 29.11.1936, (01.12.1936), Pol. VII 2092

propaganda ve siyaset hamlesi olarak değerlendirdiler. Seyahat uağla yapılmıştı, raporda ise modern bir uçağın “bölgedeki insanları etkilediği,” uçağın ayrıca “üstün Alman teknolojisi” için reklam değeri taşıdığı vurgulandı. Genel olarak, Schacht’ın Türkiye ziyareti “adeta başarılı bir Alman reklam kampanyası” olarak değerlendirilmiştir.⁹¹⁵

3.7. İstenmeyen yayınlar ve şahsi nezaket: “Hassas bir millet”

Almanya ayrıca Türkiye'deki kamuoyunun hassasiyetlerini de dikkate almaya çalışarak ikili ilişkileri olumsuz etkileyebilecek bütün faktörleri bertaraf etmeye çalıştı. Almanya'da bir yayınevinde “cellât” ismiyle çıkan ve II. Abdülhamit’in rejimini ele aldığından Türk halkının duygularını rencide edebilecek nitelikte olan bir roman, Alman Dışışleri yetkililerini rahatsız etmişti. Kitabın seviyesinin dūřüklüđüne dikkat çeken Dışışleri mensupları, sadece Abdülhamit'e karşı hakaretlerin sarf edilmediği, kitapta bulunan iki resimde Atatürk'ün ve Abdülhamit'in yer aldığını belirtip resimlerin altında yer alan yazılara her iki lideri küçük dūřürücü mahiyet taşıdığını belirttiler. Alman Dışışleri Bakanı von Neurath bizzat, kitapta bir devletin başkanının hakarete uğratıldığı gerekçesiyle yazara karşı hukuki yaptırımlarda bulunma imkânlarının araştırmasını talep etti. Türkiye Cumhuriyeti Berlin Büyükelçiliđinin bu konu hakkında sert bir eleştiri sarf ettiğini de belirten Alman Dışışleri kaynakları, Armstrong tarafından kaleme alınan ve Atatürk'ü seviyesiz bir şekilde eleştiren Bozkurt isimli kitabı da olumsuz bir örnek olarak zikretmişlerdi.⁹¹⁶

Bu örnekte basının Almanya için ne kadar mühim bir vasıta olduğu ortaya çıkmaktadır: Çünkü bahse konu romanda ayrıca Alman Dışışleri Bakanlığının yorumuyla “Alman dostu ” olarak nitelendirilen Türk Dışışleri Bakanlığı Mütercimlik Dairesi Başkanı (Alman belgelerinde basın şefi olarak geçmektedir) İsmail Hakkı ağır hakaretlere maruz kalıyordu. Buna karşın Türkiye, bazı beklentilere sahipti: dış basında çıkan, Türkiye'yi olumsuz gösteren yayınların piyasada fazla dolaşması istenmemekteydi. Karşılıklı münasebetlerde olumsuz olarak

⁹¹⁵PA AA Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland, von Pol. VII 98, Pol. VII 23 R 104797, 08.01.1937, No. 70, (01.12.1936), Pol. VII 96 (mit RZ İnan)

⁹¹⁶PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 15.08.1933, A 1263/33, III O 3026 /33

algılanan faktörlerin bertaraf edilmesi her iki tarafınca arzulanmıştır. Alman Dışişleri Bakanlığının buna karşı gösterdiği tepki meselenin Türkiye'nin istekleri doğrultusunda çözülmesiyle sonuçlandı. Yayınların toplatılması için talimat verildi ve Türkiye'nin gönlü kazanılmaya çalışıldı. Öbür tarafta Almanya, Türkiye'nin Almanya'daki propaganda çalışmalarının farkında olduğunu, Alman Propaganda Bakanlığının ve dolayısıyla hükümetin bu tür girişimlerden sorumlu tutulduğunu biliyordu. Aynı zamanda Alman Büyükelçilik raporlarında Türk basınının Almanya karşısı yazıları, Hitler ve Göring karikatürleri ile Hitler'in meşhur Alman kadın aktörü Marlene Dietrich ile (temeli olmayan) ilişki dedikoduları rahatsızlıkla karşılanmıştır.⁹¹⁷Buna rağmen Almanya'da Türkiye karşısı yayınların engellenmesi hususunda görüşler beyan edilmiştir. Örneğin, Türk kamuoyunun tepkisini çekebilecek yayınların tespiti istenilmiştir.⁹¹⁸

Başka bir örnek de, Ocak 1934 "Çanakkale Savaşı" adlı, "Völkischer Beobachter" gazetesinin Münih nüshasında bir Alman gazisi (Yüzbaşı Wilmers) tarafından kaleme alınan bir yazının Türklerin duygularını rencide etme ihtimali taşıyan yazısıdır. Yazı, Alman Dışişleri Bakanlığının dikkatini çekmiştir. Anlaşılan, yazıda Atatürk'ün rolüne yeterince yer verilmemiş olmasına Türklerin tepki göstermesi bekleniliyordu. Ankara Büyükelçisi von Rosenberg, bahse konu yazının mümkün mertebede kamufle edilmesini tavsiye etti. Ayrıca yazının devamı olmamalıydı.⁹¹⁹ İlgili belgenin yanına el yazısıyla, Alman basınında gelecekte benzer nitelik taşıyan makalelerin gözden geçirilmesi konusunda not düşülmüştür. Büyükelçi Rosenberg tarafından ele alınan cevap niteliği taşıyan başka bir telgrafta ise bazı tavsiyelerde bulunulmuştur. Völkischer Beobachter adlı gazetenin yazıları Türkiye'de Alman hükümetinin resmi görüşü gibi algılandığından ilişkilerde (daha doğrusu Almanya'nın imajında) hasar oluşmuştur. Bu hasarın onarılması için Büyükelçi Rosenberg, yazıya cevap niteliği taşıyan, yine Çanakkale savaşını ele alan ancak Mustafa Kemal'in rolüne "siyasi çıkarlarımız doğrultusunda" gereken önem ve vurgu yapan başka bir yazının hazırlanmasını önermiştir.⁹²⁰ Yazar olarak başka bir

⁹¹⁷ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 19.03.1933, suret III O

⁹¹⁸ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 20.03.1933, A 448/34

⁹¹⁹ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 10.01.1934, Telegramm (telgraf) (geh.Ch.V.), Nr.1 vom 10/1

⁹²⁰ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland

Alman Çanakkale gazisi subay önerilmiştir. Bundan başka, Ruşen Eşref tarafından hazırlanan, Atatürk'ün Çanakkale hatıraları konulu mülakatının Völkischer Beobachter gazetesinde tercüme edilip yayınlatılması tavsiye edilmiştir. Görüldüğü gibi basın propagandası Almanya'da Büyükelçilik ve üst düzey bürokrat seviyesinde çok da mühim bir konumuna sahipti: bu konu Türkiye'ye yönelik propagandanın önemli bir kısmını teşkil ediyordu.

Almanya, Türk kamuoyunu devamlı takip edip, olumsuz olarak algılanabilecek olayları inceleyip gerektiğinde bertaraf etme çabasında olmuştur. Tamamen şahsi hukuk alanına giren durumlar da Alman makamları tarafından dikkate alınmıştır. Almanya İstanbul Başkonsolosluğu bir yazıda kendilerine başvuran bir Türk vatandaşının şikâyetini iletmişti. Oğulları Almanya'da lisede okuyan İzmitli Arif Zihni Bey, oğullarının bir motosiklet kazasında kendi suçu olmadan yaralandığı, hastane masraflarının haksız yere kendilerinden tahsil edildiği ve buna karşı direnildiğinde hastanenin genci bir müddet alıkoyduğunu şikâyet etmiştir. Yetki alanına girmemesine rağmen Almanya'nın imajının zedelenmemesi için Almanya Dışişleri Bakanlığı mevzuu yetkili bölge savcılığına iletmiştir.⁹²¹ Zikredilebilecek başka bir örnek de şudur: Ağustos 1933'te "Haber" gazetesinde Almanya'da Türk öğrencilerin taciz edip hırpalandığına dair haberler çıkmıştı. Cumhuriyet gazetesi 28 Ağustos 1933 yılında çıkartılan nüshasında "Berlin'den akşam gazetelerinin" haberine göre Yahudi zannedilen Türk gençlerin Berlin'de dövülerek Türk Büyükelçiliğine sığınmak zorunda kaldığını belirtmiştir. Ancak, bu haberi teyit edebilecek bir başka kaynak mevcut değildir.⁹²² Alman makamları ise bunun tamamen gerçek dışı olduğunu gerekli olduğunda tekzip yazılarının hazırlanabileceği ancak şu an buna ihtiyacın olmadığını belirtmişlerdir.⁹²³

Nasyonal Sosyalist rejim tanıtım ve sempati uyandırma konusunda tamamen başarısız değildir. CHP Genel Sekreteri ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 23 Ağustos 1933 tarihinde Alman Büyükelçiliğinde uzun yıllardan beri müşavir olan arkadaşı

1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 12.01.1934, Telegramm (telgraf) (geh.Ch.V.), Nr.1 vom 12/1(Abschluss II von 10)

⁹²¹ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 11.09.1933, A 1263/33, III O 3487

⁹²² Cumhuriyet, 28.08.1933 sayfa 2, sütun 3

⁹²³ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 04.09.1933, A 1367/33, III O 3026 /33

Bay Fabricius'a Fransızca mektup yazarak, "kıymetli ve eski dostundan" tekrar mektup almanın memnuniyetini dile getirmişti. Bu mektup resmi bir mahiyet taşımamaktaydı ve daha çok iki eski dostun iletişimi olarak değerlendirilmelidir. Yine de mektup, Almanya tarafından önemli görüldü. Şahsi tebriklerin yanında Şükrü Kaya aynı zamanda "Almanya'yı tekrar hak ettiği konumuna kavuşturacak olan büyük Hitler'ci hareketinin başarısına" tebriklerini iletmiştir.⁹²⁴ Bahse konu ifade Hitler hayranlığından ziyade hem eski bir arkadaşına atfedilen nezaket hem de bütün Dünyada hissedilen, yeni siyasi oluşuma yönelik merakın ifadesi olarak da yorumlanabilir. Ancak Hitler rejiminin Türkiye'de tamamen olumsuz olarak algılanmadığı da anlaşılmaktadır. Mektup siyasi bir mahiyet taşımamaktaydı ve Fabricius tarafından Türk kamuoyunun nabzını tutmak için arkadaşı Şükrü Kaya'ya iletildi.

3.8. Savaşta ve barışta basın propagandası ve Türk gazetecileri etkileme girişimleri

Basının Almanya için ne denli mühim olduğu yukarıda belirtilmiştir. Türkiye tarafsızlığını zedeleyebilecek basın faaliyetlerden çekinmekteydi. Türk hükümeti, basına dış politikayla ilgili haber ve yorumlarında bazı kısıtlamalar getirmişti. Örneğin, 11 Mart 1941'de akşam saatlerinde Pera Palas otelinde kalan İngiltere'nin Sofya Büyükelçilik heyetine bombalı saldırı düzenlendi ve iki Türk polis memuru saldırıda şehit oldu. Aynı akşamda tahkikat esnasında bazı gazeteciler olay yerinde fotoğraf çekerek, kanunlara aykırı olarak, görevli polis ve zabıta memurlarının eşkâllerini yayınladılar. Bunun üzerine, savaş durumu göz önüne alınarak, Yeni Sabah, Vatan, Hakikat ve Halk gazeteleri üçer gün, Vakıf, Tan, Son Posta, Tasvir-i Efkâr, Akşam ile Politika gazeteleri ise ikişer gün müddetle Örfi İdare Komutanlığınca kapatıldı.⁹²⁵

Türk basını Almanya'nın propaganda girişimlerini savaşın başlamasıyla daha açık eleştirip özellikle kullanılan yöntemler hakkında kapsamlı bilgi aktarmaya başlamışlardır. "Kendi kendimize tenkit" başlığı altında, Almanca bilen vatandaşların posta kutularına Almanca propaganda yayınları ve kahvelere de bilinçli

⁹²⁴ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei, 29.08.1933, A 1350/33, III O 3143 /33

⁹²⁵ Cumhuriyet, 13.03.1941, sayfa 1, sütun 2

olarak Alman gazetelerin bırakıldığı, genel olarak Alman propaganda faaliyetlerine karşı önlem almanın elzem olduğu vurgulandı.⁹²⁶ Ayrıca Türk gazetecilere “Öztürk”, “bir arkadaş” gibi rumuzlarla Alman propagandası içeren mektuplar gönderilmekteydi. Cumhuriyet gazetesinde, propagandanın gayet basit ve açık olduğu, İngiltere için aşağılayıcı ifadelerin kullanıldığı, Türk-Alman dostluğunu elzem olarak göstermek için Atatürk’e atıfta bulunulduğu belirtilmiştir.⁹²⁷ Ayrıca propaganda mektuplarında, Alman radyosu tavsiye edilmektedir.

Savaş patlak verdikten sonra Ribbentrop ile von Papen arasında en hararetle tartışmaların arasında Türk basınına etkilenme faaliyetleri ön sıralarda yer almıştır. Ribbentrop, von Papen’e belli başlı Türk gazetecilerin “Londra tarafından satın alındığı” iddiasını aktarıp, İngiltere’nin Türk basınına yönlendirme gücüne sahip olduğuna dair inancını ifade etmiştir.⁹²⁸ Ribbentrop’un karşı strateji girişimi ise hem şaşırtıcı hem de gayet basitti. Türk gazetecilerini İngiliz etkisinden uzak tutmak için onlara "maddi destek" sağlanacaktı. Ribbentrop, Türk radyo ve basınındaki kilit konumunda olan kişilere ulaşmak için gereken maddi kaynakların seferber edilmesi hususunda talimat vermiştir. Tahsis edilen meblağ tam olarak belirtilmemekle beraber, yazışmalarda “döviz şeklinde birkaç milyon mark“ olarak belirtilmiştir. Para verilecek ilgili kişilerin tespiti için Büyükelçilik görevlisi Jenke ile görüşülmüştür ancak mevcut belge ve belge edisyonlarında para teklif edilecek Türk gazetecilerin kim olduğuna dair açık bir belirti mevcut değildir. Ancak rüşvet teklif ve iddiaları 1930’lu yıllardan beri mevcuttu.

1933 yılı Haziran ayında yeni Alman hükümetine karşı sert tavır sergileyen Cumhuriyet başyazarı ve milletvekili Yunus Nadi’nin adı bu çerçevede Alman belgelerinde geçmektedir. Belgeye göre “Yunus Nadi Alman Devleti ve hükümetine (Reichsregierung) karşı olumsuz tutum sergilenmiştir”. Tarabya’da bulunan Alman Başkonsolosluğunun yazlık binasında kaleme alınmış ve “gizli” ibaresini taşıyan belgede “eskiden bizler (yani Alman Büyükelçiliği) Yunus Nadi’ye maddi olarak pek de yakındık” gibi açık bir ifade bulunmaktadır. Belgede eskiden Alman Büyükelçilik/ Başkonsolosluk makamlarının (Hitler’in iktidara gelmeden evvel)

⁹²⁶ Cumhuriyet, 09.12.1939, sayfa 1, sütun 4

⁹²⁷ Cumhuriyet, 25.01.1940, sayfa 3, sütun 6

⁹²⁸ ADAP Fünfter Band Erster Halbband. 1 Februar bis 5 April 1941. Göttingen, Vandenhoeck & Rupprecht, 1969, belge no. 142, (9.03.1941 (265/172 671 -72)s.208

Yunus Nadi'ye maddi destek sağladığı belirtilmektedir.⁹²⁹ Ancak bu durumun belgenin kaleme aldırıldığı 1933 tarihinde artık geçerli olmadığı anlaşılıyor. Belgede adı belirtilmemiş "güvenilir kaynaklara göre" Yunus Nadi'ye her ay Fransız Büyükelçiliği tarafından 1000 Türk Lirasının aktarıldığı iddia edilmekteydi. Müşavir Fabricius tarafından kaleme alınan yazıda, Yunus Nadi'nin Almanya'ya karşı olumsuz yazılar yazmakla (Fransız)“diplomatik temsilciliğe karşı mesuliyetini yerine getirmeye çalıştığı belirtilmiştir.Kendisinin bu şekilde “muhtemelen kendi hükümetine (yani Türk hükümetine) faydalı olabileceğini düşündüğü” görüşü de yer almaktadır.

Bu konuda Yunus Nadi'ye yönelik Alman propagandasının başarıyla sonuçlandığı söylenebilir: Yunus Nadi ve oğlu Nadir Nadi, savaşın patlamasından sonra Alman tezine tekrar yakınlık gösterdi.Genel olarak Yunus ve Nadir Nadi, özellikle savaş yıllarında Almanya'yı olumlu olarak gösteren makaleler kaleme aldı. Örneğin, Nasyonal Sosyalizm'i ve Nasyonal sosyalizm'in gençliğe verdiği önemi anlatan bir makalede 1942 yılında Nasyonal Sosyalizmi'nin toplumsal ve genç dinamikleri olumlu bir şekilde izah edildi. Ayrıca Nazi partisi mensuplarının savaşta ön safta yer almaktan çekinmedikleri, cephede sağ kolunu kaybeden gençlik teşkilatı şefi Artur Axmann'ın örneğinde gösterildi.⁹³⁰ Bunun bir fikir beyanatı mı yoksa gerçekten parasal faktörlerden ötürü ortaya çıkan bir manzara mı olduğu konusu ise açıklığa kavuşturulamayacak gibi görünmektedir. Ancak, ABD Büyükelçiliğinin bir raporuna göre Yunus Nadi bu tavrı nedeniyle Türk kamuoyunda bir kelime oyunuyla “Yunus Nazi” lakabına kavuşmuştur.⁹³¹Bu lakabın kendisi için övünç kaynağı olduğu fikri pek mantıklı gelmese de Yunus Nadi'nin Almanya hakkında fikrinin pekâlâ değişmiş olabileceğini de eklemeliyiz. Bunun altında Alman propaganda çalışmalarının yatıp yatmadığı sorusu bir tarafa, Almanya'nın Türk gazeteciler üzerinde etkin olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Savaşta her iki kamp tarafından karşı tarafça ileri sürülen suçlamalar ise bu bilgiler ışığında propagandanın veya kulaktan dolma bilginin ötesine geçmemektedir. Böylece taraf tutmanın Türk basınında sadece siyasi ideallerden dolayı değil, maddi çıkarlardan da kaynaklanmış olabileceği söylenebilir. Türk hükümetinin savaş esnasında dış politika bakımından

⁹²⁹ PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei,16.07.1933, A 1095/33

⁹³⁰Cumhuriyet, 22.08.1942, sayfa 1, sütun 5/6

⁹³¹George S.Harris/Nur Bilge Criss (ed.),*Studies in Atatürk's Turkey*,Leiden, Brill 2009, s.140

hassas olan ve tarafsızlık politikasının zedelenmesine yol açabilecek gazetelere karşı yaptırımlarının gerekçesi de bu bilgiler doğrultusunda farklı bir noktada değerlendirilebilir. Sansür olarak ağır eleştirilen bu yöntem, yabancı parayla beslenen çevrelere karşı bir koruma refleksi olarak da savunabilir. Sonuç itibariyle, basının hür iradenin, özgürlüğün ve ifade özgürlüğünün kalesi ve garantörü olduğuna dair paradigma bu örnekten hareketle ciddi olarak eleştirilebilir.

Dikkat çekici bir biçimde, Stalin ve von Ribbentrop Alman-Sovyet saldırmazlık Paktının görüşmeleri esnasında o konuya değinmekteydi ve bu görüşmeler İngilizler tarafından ele geçirilen Alman belgeleri yoluyla savaştan sonra ifşa edilmiştir. Ribbentrop, İngiltere'nin Türkiye'de Almanya karşıtı propaganda için beş milyon pound harcadığını iddia etti. Stalin ise daha sert ifadeler kullanarak, adı belirtilmemiş Türk siyasetçilerin “beş milyon poundun üstünde bir meblağ karşılığında İngilizler tarafından satın alındığını” iddia etmekteydi.⁹³²Bu noktada aklımıza şu soru takılmaktadır: İngiltere ve başka devletler tarafından Türkiye'ye sağlanan maddi kolaylıklar nelerdi ve gerçekten sözü edilen miktar doğru muydu? Üstelik rüşvet olarak ifade edilen meblağlarda propaganda amacıyla sadece ilgili tarafların imajı mı yükseltilmeye çalışıldı yoksa doğrudan müdahale söz konusu oldu mu?

Öte yandan Türk hükümeti, aleni Alman propagandasına karşı yaptırımlarda bulunup, 29.03.1940 tarihinde Almanca olarak yayınlanan “Türkische Post” adlı gazeteyi kapattı. “Berrak Türk havasını” zehirlenmeye çalışmakla itham edilen ve “mikrop yuvası” olarak adlandırılan gazete, haber kaynağı olmaktansa açık bir propaganda aracı olarak tenkit edilmiştir.⁹³³ Almanya'nın imaj ve Türk gazetecileri etkileme politikaları savaş esnasında da bütün hızıyla devam etmiştir. 1936 Olimpiyat Oyunları örneğinde olduğu gibi, savaşta da Türk gazetecilere yönelik turlar düzenlendi. Necmeddin Sadak'ın refakatiyle Türk gazetecilerle beraber Temmuz 1942'de Berlin'e seyahat eden Türkiye Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, üst düzey devlet yetkilileri tarafından karşılanarak gezdirilmiştir. Heyetin şerefine konuşma yapan Alman basın şefi Dr. Dietrich, her iki milletin tarihteki

⁹³²The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 129/4, 29.10.1945, CP 45/262

⁹³³Cumhuriyet, 01.04.1940, sayfa 1/5, sütun 1/5

“müşterek mücadelere” dikkat çekmiştir.⁹³⁴ Türk heyetine, savaşta olmasına rağmen yine de güçlü ve misafirperver olan Almanya imajı verilmeye çalışıldı.

Bundan başka, Almanya’ya yakınlık duyan Türk kamu görevlileri de Almanya tarafından yoğun olarak takip edilmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığında Mütercim Dairesi Başkanı İsmail Hakkı, Almanya’ya yakınlık duyan kişi olarak tasvir edildi. Hatta Alman belgelerine göre İsmail Hakkı “gizli tutulması şartıyla” Almanya’ya istihbarat sağlamıştır. İsmail Hakkı Bakanlıkta “iyi ilişkilere ve bilgiye sahip” kişi olarak Bakanlığın Almanya’ya yönelik politikası hakkında fikir vermiştir.⁹³⁵

Türkiye üzerinde dönen rekabet kızırsınca yöntemler de sertleşti ve yabancı gizli servisler Türkiye’de cirit atmaya başladı. Özellikle Almanya’nın İngilizlere yönelik iddialarda bulunması dikkate şayandır, İngiltere de Almanya’ya karşı benzer iddialar gütmekteydi. Almanya’nın Türk kamuoyunu etkilemek için maddi kaynaklarını seferber ettiğini bizzat Dışişleri Bakanı von Ribbentrop tarafından belirtilmişti. Bu tür ödemelerin gizli kanallar vasıtasıyla yapıldığı kuvvetle muhtemeldir. Bu politikalar ısrarla ve ustalıklı mevcut olan bütün yöntemlerle yürütülmüştür. Basın propagandası konusunda Batılı müttefikler de Almanya’nın propaganda çalışmalarından geri kalmadılar. Ancak Türkiye’ye yönelik propaganda faaliyetleri açısından Almanya hem nitelik hem de nicelik bakımından çok daha katı, profesyonel ve fanatik olarak değerlendirilebilir.

⁹³⁴Cumhuriyet, 22.07.1942,sayfa 1/3, sütun 3/5

⁹³⁵PA AA Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1936, Pol. VII 23, Politik R 104797, 06.07.1937, Pol VII 1029 a

IV. BÖLÜM

2. DÜNYA SAVAŞI: TARAFLAR ARASINDA TÜRKİYE VE TÜRKİYE'YE YÖNELİK PROPAGANDA SAVAŞI

1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ: ANKARA MİHVER İLE MÜTTEFİKLER ARASINDA

1.1. Savaşın arifesi: Mihver ve Batılı Devletlerin Türkiye üzerindeki çekışmeleri (1938-1939)

Almanya'nın ve İtalya'nın Balkanlar üzerinde elde ettiği iktisadi ve siyasi nüfuzu Türkiye'yi bu nüfuzu dengeleme arayışına doğru itti.⁹³⁶ Münih konferansı her ne kadar tarihe savaşı durduramayan ve Dünya kamuoyunu yanıltan bir girişim olarak geçtiyse de günün şartlarında çok mühim ve barış yanlısı bir çaba olarak değerlendirilmiştir.⁹³⁷ Aynı zamanda Avrupa'ya barış garantisi sunan İngiltere'nin imajı da Türkiye'de 1938 yılında yükselmiş gibi görünmekteydi. İngiliz arşivlerinde "Bakanlar Kurulu" (Cabinet Papers) fonunda bulunan, İngiliz Bakanlar Kurulu oturum protokolüne göre hem sade vatandaşlar hem de Türk siyasetçi ve bürokratlar" Türk-İngiliz yaklaşmasını olumlu bir olgu olarak algılamışlar. İngiltere Ankara Büyükelçisi Sir Percy Lorraine ile tek başına görüşen Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, hem kendisinin hem de Başbakan Celal Bayar ile Cumhurbaşkanı Atatürk'ün İngiliz başbakanı Sir Anthony Eden'in barış girişimini takdirle karşıladığını vurgulamıştır.⁹³⁸

⁹³⁶Şerafettin Turan, a.g.e., s. 168

⁹³⁷Lars Lüdicke, a.g.e., s. 112

⁹³⁸The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 24/279, 14.10.1938, Secret CP 227/38

Aras ayrıca, Avrupa'daki barışın kısa vadeli olarak (2-3 sene gibi) sağlanmış gibi göründüğünü belirtirken, gerginliğin halen had safhada olduğunu çok net algılamıştı ve kurulan dengenin kırılacağına olduğunu farkındaydı. Maalesef tarih, kendisine hak verecekti: Münih Antlaşması yaklaşık bir sene sonra geçerliliğini yitirecekti. Avrupa, görülmemiş bir felaketle karşı karşıya kalacaktı.

Savaşın arifesinde Türk-Alman münasebetleri nispeten problemsiz devam etmiştir. Savarona yatının satın alımı konusunda Almanya, Türk Büyükelçiliğinin özel isteği üzerinde yardımcı olmaya çalışmıştır.⁹³⁹ Konunun ehemmiyeti, Büyükelçi Arpağ tarafından Alman Devlet Bakanı Dr. Lammers'e gönderilen ilgili talebinin bizzat Führer Hitler'e ve Bahriye komutanı Amiral Raeder'e* iletilmesinden anlaşılmaktadır. Büyükelçi Arpağ, Alman Bahriyesine ait olan yatın satın alımında Alman makamlarınca verilecek desteğinin çok dostane bir jestin olacağını vurgulamıştı. Alman makamları ilk başta bu isteğe sıcak yaklaşmamıştır, yatın Alman Bahriyesi tarafından kendi kullanımına tahsis edildiğinden dolayı Türk isteği "ümitsiz ve hayali" olarak değerlendirilmiştir.⁹⁴⁰ Ancak belgenin kenarında, el yazısıyla "Ancak Raeder'in oluruyla teslim ediniz" şeklinde not iliştilmiştir. Yatın nihai satışı konusunda belge mevcut değildir, ancak Amiral Raeder, 2 Mart 1938 tarihli bir belgede "satın alma müzakerelerinin devam ettiği" şeklinde not bırakmıştır.⁹⁴¹ Ancak, satış kararının, karşılıklı ilişkilerinin zarar görmemesi için siyasi sebeplerden dolayı alındığını muhtemeldir. Şubat 1938'ta Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Ankara'da yapılan bir görüşmeyi izah eden Alman Büyükelçi Keller, Aras'ın Savarona konusunda her şeye rağmen kendisine Atatürk'ün adına şükranlarını ilettiği, ancak Türk Cumhurbaşkanının muhtemelen Almanya'dan memnun kalmadığını hissettiği belirtmiştir.⁹⁴² Böylece Savarona yatının satışı da, siyasi karar olarak değerlendirilebilir.

Montrö Antlaşmasından sonra İngiltere ile daha iyi ilişkiler kurmaya çalışan Türkiye, Mayıs 1938'de İngiltere'den Türk bahriyesini Akdeniz'de güçlendirmek için kredi isteğinde bulundu. Büyük Britanya kabinesi, Ankara'nın talebini olumlu

939B Arch R 43 II, 1498 b, fol. 1, RK 802 B (14.01.1938), 12.01.1938

*Erich Raeder (1876-1960): Alman deniz subayı, 1928 yılından itibaren (önce Oramiral, sonra Büyük Amiral) rütbesiyle Alman Bahriyesinin komutanıydı. 1943 yılında görevinden istifa etmiştir.

940B Arch R 43 II, 1498 b, fol. 2, zu RK 802 B, RK 1411 (21.01.1938) Abschrift (suret) tarih yok

941B Arch R 43 II, 1498 b, fol. 2, zu RM Nr. 904 38 A/ 4874 B, 02.03.1938

942B Arch R 43 II, 1498 b, fol. 2, Abschrift W 145 g (Deutsche Botschaft) A 241/38 14.02.1938

karşılama niyetliydi çünkü İngiltere için Türkiye'nin dostluğu artık hayati önem taşımaktaydı. Filistin'deki gergin durum, İngiltere ile Arap halkları arasındaki ilişkileri zedelemekteydi ve Hindistan'a doğru giden deniz yoluna nispeten yakın oluşuyla Türkiye'nin dostluğu zaruri hale gelmişti. Aynı zamanda Türkiye, ekonomi politikasını liberal ekonomik prensiplere göre düzenleyip İngiltere ile daha yakın bir temasa girmişti.⁹⁴³ İngiltere ayrıca, Berlin'in Doğu Avrupa'da hegemon güç olma yolunda ilerlediğini kaygı ile izliyordu.⁹⁴⁴

İngiliz kabinesinin dikkat çekici değerlendirmelerine göre Atatürk ve yakın çevresi Almanya'nın Türkiye'ye yakınlaşma girişimlerine soğuk ve temkinli yaklaşmıştı. Aynı zamanda, Türk halkının Alman nüfuzunun Türkiye'de büyüdüğünün farkında olduğu da aktarılmaktadır. Mevcut Türk siyasetçileri "günün birinde görevlerini bıraktıklarında" Almanya'nın Türkiye'de daha fazla güç kazanacağı ihtimali üzerine İngiltere'nin her türlü olasılıklara karşın Ankara'nın yanında durmasının gerekli ve elzem olduğu sonucuna vardı.⁹⁴⁵ Türkiye'nin savaşın arifesindeki siyaseti şu şekilde özetlenebilir: Ankara kendini bir karma ittifak sistemiyle güven altına almaya çalışmıştı. Bir taraftan İngiltere ve Fransa'yla savunma ittifakına girmiş, öbür taraftan Almanya ile de dostluk bağlarını sıcak tutmaya çalışmıştı.⁹⁴⁶

Balkan Paktı ise Yugoslavya ve Yunanistan'ın siyasi konumundan dolayı işlevselliğini yitirecekti. Türk Dış Politikasının Fransa ile yakınlaşma ihtimalinden daima çekinen Almanya, bu gelişmeler karşısında Türkiye ile siyasi bağlarını güçlendirmek için çaba sarf etmiştir.⁹⁴⁷ Türk-İngiliz-Fransız ilişkilerinin gidişatı Berlin tarafından dikkatle izlenmiştir.⁹⁴⁸

Ancak, Almanya'nın 1939 yılında Polonya'ya karşı kazandığı zafer hem Akdeniz hem de Balkanlar'da Türk güvenlik politikasını farklı bir yöne doğru eğiltti. Balkan Antantı gibi işlevsiz kalan Türk-İngiliz-Fransız savunma paktı

⁹⁴³Selim Deringil, a.g.e., s. 26

⁹⁴⁴Lars Lüdicke, a.g.e., s. 121

⁹⁴⁵The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 24/276, 07.05.1938, Secret CP 112/38

⁹⁴⁶Baskın Oran, a.g.e., s. 394

⁹⁴⁷PA AA Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1936, Pol. VII 23, Politik R 104797, 04.08.1936, Abschrift Pol VIII 1097, A 1677/36

⁹⁴⁸PA AA Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1936, Pol. VII 23, Politik R 104797, 10.08.1936, Abschrift Pol VII 1163, A 1726/36

Fransa'nın 1940 yılında bertaraf edilmesiyle fiilen sona erdi. Baskın Oran'a göre Türkiye, hayati çıkarlarını korumakla beraber bütün taraflara eşit mesafede durmaya çalışarak, doğrudan doğruya savaşıyan taraf olmamak için gayret gösterdi.⁹⁴⁹

1.2. Tarafsız Türkiye: 1939'dan sonra Türkiye'nin Balkanlarda ve Ortadoğu'daki konumu

Türkiye ve Romanya savaşın arifisinde İngiltere'nin denge arayışını desteklediler.⁹⁵⁰ Büyük devletlerden güvenlik garantileri elde etmeye çalışan Türkiye ve Romanya, güvenlik politikalar ve başka devletlerle yapılan müzakereler hakkında görüş teatisinde bulundular. İngiliz hükümeti tarafından yakından takip edilen bu müzakerelere göre Türkiye savaş halinde, müttefiklere yönelik "olumlu tarafsızlık" ("benevolent neutrality") politikası izleyecekti.⁹⁵¹

İngiltere için Türkiye'nin izleyeceği genel strateji son derecede mühimdi. Doğu Avrupa'da hissedilen İtalyan-Alman tehlikesi bölge devletleri harekete geçirdi. Büyük Britanya Balkan devletlerini İngiliz güvenlik ve dış politikasının çemberine dâhil etmeye çalıştı.⁹⁵² Bu politika 19 Ekim 1939 yılında Ankara'da Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan "Karşılıklı Yardım Antlaşmasıyla" pekiştirildi. Antlaşmaya göre Türkiye, İngiltere veya Fransa Akdeniz havzasında bir "Avrupalı devletin" (yani İtalya veya Almanya) saldırısına maruz kalırsa taraflar birbirlerine karşılıklı olarak yardımcı olacaktır.⁹⁵³

Türk-İngiliz ittifakı İngiliz kabinesinde memnuniyetle karşılandı. Hatta İngiltere, Orta Doğu'da istihbarat alanında Türkiye ile müşterek bilgi alış verişinde bulunacak bir özel birimin kurulması için çaba gösterdi. Bahse konu birim, Aralık 1939'da İngiliz ataşemiliterin himayesi altında İstanbul'da kuruldu, ancak birimin

⁹⁴⁹Baskın Oran, a.g.e., s. 394

⁹⁵⁰Selim Deringil, a.g.e., s. 74

⁹⁵¹The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 24/285, 27.04.1939, Secret CP 99 (39)

⁹⁵²The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 23/98, 13.04.1939, CC 20/39

⁹⁵³Şerafettin Turan, *İsmet İnönü. Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2000, s. 242

varlığı gizli tutulamamıştır.⁹⁵⁴Yine de bu birim, Almanya'nın Türkiye'de ve Balkanlardaki faaliyetlerini takip etmeye çalışıp Almanların Türkiye'ye yönelik diplomatik, propaganda ve istihbarat girişimlerini tetkik etti. Londra, Türkiye'yi istihbarat bakımından öncelikli bölge olarak değerlendirmiş, özellikle Alman propaganda faaliyetlerini takip etmeye çalışmıştır. Ancak Türkiye, Almanya'dan ziyade olası bir İtalyan saldırısından endişe ediyordu ve İngiltere'nin yardım edemeyeceği kaygısını taşıyordu. İngiltere'nin Türkiye'ye verilen yardım garantisi göz önüne alındığında bu dikkatli tavır gayet mantıklı görünmektedir ancak Ankara, başka opsiyonları da değerlendirmiştir. Türkiye, Almanya ile iyi ilişkilerini muhafaza ettiği sürece Almanya, olası bir İtalyan saldırısına karşı çıkacaktı. Almanya ise İngiltere'nin Türkiye'ye yönelik ittifak arayışının farkındaydı ve var gücüyle Ankara'daki kendi konumunu yükseltmeye çalıştı.⁹⁵⁵

Savaş 1939 yılında patlak verdiğinde, Türkiye'nin Batılı devletlerle imzaladığı savunma anlaşması gündeme getirildi. İngiliz kabinesi, Türkiye'nin vaatlerini yerine getirip getirmeyeceği hususunda şüphe duymaktaydı. Türkiye'nin prensip olarak İngiltere'ye yardımcı olmak istediği ancak yeterince silah ve teçhizata sahip olmadığı biliniyordu. İngiltere de 1939/40 yıllarında bu silahları (anti tank silahları vs.) temin etme konusunda zorluk çekiyordu. Buna rağmen İngiltere, Türkiye'yi sadece Almanya'ya karşı değil, gerekli olduğu takdirde SSCB'ye karşı da filosuyla desteklenebileceğini belirtmiştir.⁹⁵⁶

Özet olarak İngiltere, 1939-1940 yıllarında Türkiye'ye diplomatik yönünden Almanya'dan daha yakın durmaktaydı. İktisadi olarak İngiltere ile yakın temas içerisinde olan Ankara, 25 Temmuz 1940'ta Almanya ile ikili ticaret anlaşması imzaladı.⁹⁵⁷ Yine de Ankara Almanya'ya temkinli yaklaşıyordu. Bununla beraber Türkiye'nin 1939 yılında İngiltere'nin yanında savaşa girmemesi İngiltere tarafından hoşnutsuzlukla müşahede edildi.

⁹⁵⁴F.H. Hinsley (ed.), E.E. Thomas, C.F.G. Ransom, R.C. Knight, **British Intelligence in the Second World War. Its Influence on Strategy and Operations. Vol. 1.**, London, Her Majesty's Stationery Office, 1979, s.198 ,1 December 39 CAB 65-2 WM 39 CAB 66-3 WP 39,

⁹⁵⁵Ludwig Ludwig Krecker, a.g.e., s. 54

⁹⁵⁶The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 65/57, 14.12.1939, Conclusion Meeting of Ministers

⁹⁵⁷http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc025/kanunbmmc025/kanunbmmc02504397.pdf SET: 20.05.2013

Genel olarak İngiltere, Türkiye'deki Alman imajının olumlu olduğunu ancak bu durumun değişebileceğini varsaymıştır. İngiliz kabinesinin 1941 yılındaki değerlendirmelerinde ise, Türkiye'de ve özellikle devlet erkânında Almanya'ya karşı havanın pek de olumlu olmadığı, tam aksine temkin ve güvensizlik duygularının hâkim olduğu belirtilmektedir. Bu değerlendirme elbette sübjektif olabilir. Ancak İngiliz varsayımı, Alman propaganda ve etkileme girişimlerinin Türkiye'de sadece belirli bir noktaya kadar etkili olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığında "Hariciye Kâtibi Umumisi" (Müsteşar) görevini yerine getiren ve 1942 yılından sonra Dışişleri Bakanı olan, İkinci Dünya Savaşı esasında Türk Dış Politikasının yürütülmesinde gayet etkin olan Müsteşar Numan Menemencioğlu'nun da Almanya'ya karşı olumsuz olarak yaklaştığına dair görüş İngiliz belgelerinde yer almaktadır.⁹⁵⁸ Her ne kadar bu durum, Alman propagandasının Türkiye'de tamamen olumsuz olduğu anlamına gelmese de Almanya'nın Türkiye'ye yönelik propaganda faaliyetlerinde rakipsiz olmadığı, propagandanın hem Almanya hem de İngiltere tarafından yoğun olarak kullanıldığı söylenebilir. Fransa'nın 1940 yılında beklenmeyen yenilgisi Türkiye'yi ittifak antlaşmasına uyma yükümlülüğünden kurtardı. Öbür tarafta İngiltere'nin müttefik olarak güvenilirliği çok belli değildi. İngiltere'nin en yakın müttefiki Fransa'yı kurtaramaması bir yana, Mers El Kebir'de demirlenmiş savunmasız Fransız filosunun Almanların ellerine geçmemesi için İngilizler tarafından bombalanması da Türkiye'de tepkiyle izlenmişti.⁹⁵⁹ Ne uluslararası hukuk ne de savaşın kuralları böyle bir hareketi meşru kılamazdı. Yine de Türkiye, İngiltere ile Almanya arasında arabulucu rolü üstlenmek için hazırды. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 19 Ağustos 1940'ta Almanya'nın Ankara Büyükelçisi von Papen'e, barışa yönelik müzakere teklifinde bulunuyorsa da, Almanya bu teklifi reddetti.⁹⁶⁰

Teoride Ankara'nın barış girişimi bir gizli barış diplomasisinin başlangıcı olabilirdi ve Türkiye tarafsız konumundan dolayı müzakereci pozisyonu için

⁹⁵⁸The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers, CAB 66/15/50, WP (41)77 26.04.1941 (secret)

⁹⁵⁹David Brown, **The Road to Oran: Anglo-French naval relations, September 1939-July 1940**, London, Taylor & Francis Ltd., 2004, s.182

⁹⁶⁰Charles Bloch, a.g.e., s. 371

uygundu. Hitler esasında İngiltere ile bir mutabakata varmak istemişti, ancak İngiltere bu tür müzakerelere sıcak bakmamıştır.⁹⁶¹

Ankara, SSCB'nin Boğazlara yönelik emellerinin ve Almanya ile Moskova'nın bu noktada Türkiye'nin aleyhine işbirliği yapma ihtimalinin farkındaydı. Zaten Şubat 1940'ta Türk basını, SSCB'nin Türkiye'ye yönelik olası saldırı planlarının Alman propagandasından ibaret olduğunu aktardı.⁹⁶² Hareket alanı kazanmak için 18 Haziran 1940'ta Türkiye Cumhuriyeti Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede, Türkiye'nin Almanya'ya gerektiğinde SSCB'ye karşı pasif destek verebileceğini belirtti. Türkiye aynı zamanda, Almanya'nın Montrö Antlaşması'na taraf olma isteğine karşı direnişine son vererek, Berlin'in gönlünü kazanmaya çalıştı.⁹⁶³ Türkiye, Almanya'yı kazanmak suretiyle iki taraflı Sovyet-Alman tehdidinden uzaklaşmaya gayret etmiştir. Türkiye kısmen başarılı olmuştu. Hitler 1940 yılının sonuna doğru zaten SSCB'ye saldırmayı kesin olarak planladığından Ankara ile daha iyi ilişkiler kurmak arzusundaydı. Almanya Bahriye Yüksek Komutanlığı tarafından tasarlanan Türkiye'ye yönelik olası bir saldırı planı taslağı ise Hitler tarafından 5 Kasım 1940'ta reddedildi ve rafa kaldırıldı.⁹⁶⁴

Bu tavır, Türkiye'ye yönelik nostaljik bir dostluk jesti olmaktan ziyade jeostratejik çıkarlar doğrultusunda alınmış bir karardı. Yine de Almanya Türkiye'ye yönelik olası operasyonları tamamen kaldırmamıştı ancak bu tür planların mahiyeti savunma amaçlıydı. Plan, ancak Türkiye'nin İngiltere'nin yanında Almanya'nın müttefiki Bulgaristan'a saldırma durumunda ciddiye kazanacaktı.⁹⁶⁵

1.3. Türkiye, SSCB ve Almanya arasında

1941 yılında Almanya'nın yıldızı, Osmanlı Devletinin eskiden hüküm sürdüğü bölgede yükselirken, İngiliz İmparatorluğu üzerindeki batmayan güneşin pırıltısı sönmüş gibi görünüyordu. Türkiye yeni duruma adapte olup- şimdilik-

⁹⁶¹Josef Henke, **England in Hitlers politischem Kalkül**, Boppard a. Rhein, H. Boldt Verlag, 1973, s.206

⁹⁶²Cumhuriyet, 27.02.1940 ,sayfa 1, sütun 5/6, sayfa 5, sütun 6

⁹⁶³Bloch, a.g.e., s. 372

⁹⁶⁴F.H. Hinsley et. al., a.g.e., s. 255

⁹⁶⁵**Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik (ADAP) 1918-1945. Aus dem Archiv des Auswaertigen Amts.Serie D: 1937-1941. Band XII.1. Die Kriegsjahre. Fünfter Band Erster Halbband. 1 Februar bis 5 April 1941, Göttingen, Vandenhoeck/ u. Rupprecht, 1969, D. 39, s. 57 , 9.2.1941, (839/281 589-96)(Anlage 1 zu 137/41)**

Almanya'nın dümen suyuna girmeye hazır gibi davranmaktaydı. Türkiye'nin Almanya'ya yaklaşımı güvenlik endişelerine bağlıydı. Muzaffer Alman orduları Balkanları yıldırım gibi işgal etmişti. Almanya Şansölyelik tutanaklarına göre Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede'yle Adolf Hitler arasında yapılan görüşmeden sonra, Hitler Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye resmi bir mektup iletti. Almanya'nın iyi niyetini mektupta belirten Hitler, Türkiye ile daha fazla yakınlaşmak istediye de, bunun zor olacağını farkındaydı.⁹⁶⁶Bunun sebebi ise, SSCB tarafından 25 Mart 1941'de yayınlanan bir beyanattı. Beyanata göre Türkiye bir askeri saldırıya maruz kalırsa, SSCB "tam tarafsızlık" politikası izlenecekti. Bu beyanat Türk dış politikası için büyük bir zafer anlamına gelmekteydi. Türkiye'nin Baltık Cumhuriyetleri gibi büyük güçlerin arasında paylaşılması artık söz konusu olmayacaktı ve Hitler, Türkiye'ye karşı Sovyet tehdidi kartını oynamayacaktı.

Hitler, Türkiye'ye karşı daha nazik bir siyaset izlemek zorundaydı. Yine de, SSCB ve Türkiye'nin en ufak zayıflık belirtisini istismar edip gerektiğinde Türkiye'ye karşı saldırıya geçebileceğini ima etmekteydi. Doğal olarak Hitler, bu korkuyu Türkiye'ye de yansıtmaya çalışmaktaydı. 19 Haziran 1941'de tekrar Büyükelçi Gerede ile görüşen Hitler, Türkiye'nin hem coğrafi hem de iktisadi olarak Avrupa kıtasına ait olmasına rağmen "kendi"(Alman) saflardan uzak duruşunu üzüntüyle karşıladığını kaydetmiştir. Bunun yanında Hitler, Türkiye'nin, Balkan devletleri arasında Almanya için tek ciddi ve gerçek ticaret ortağı olduğunu vurgulamıştır.⁹⁶⁷

Bu tatlı sözlere rağmen Ankara yine de Moskova ile ilişkilerini de belli bir seviyede tutmalıydı. Sovyetler, 1940 yılında Romanya'dan Besarabya'yı aldı ve Baltık Cumhuriyetlerini de –Almanya'nın onayıyla- işgal ettiler. Aynı zamanda SSCB, Finlandiya'ya uluslararası hukukla hiçbir şekilde bağdaştırılmayacak şekilde saldırmıştır. Finlandiya'nın çetin ve kahramanca direnişe rağmen bu ufak ülkenin uzun vadede ayakta kalabileceğinden şüphe duyulmaktaydı.⁹⁶⁸

⁹⁶⁶ (ADAP) Fünfter Band Erster Halbband. 1 Februar bis 5 April 1941, Göttingen, Vandenhoeck/ u. Rupprecht, 1969, D. 208, s. 295 , 25.3.1941, (Füh.12 c 67/47 445-55)

⁹⁶⁷ Bloch, a.g.e., s. 357

⁹⁶⁸ Eloise Engle, Eloise PA AAnanen, Lauri Paananen, **The Winter War: the Soviet attack on Finland, 1939-1940**, Mechanicsburg(PA), Stackpole Books, 1992, s.142

Türkiye'nin Almanya'ya yaklaşması Türk hudutlarına yönelik açık tehditleri bertaraf etmek içindi. Ayrıca SSCB de artık Türkiye için potansiyel bir tehlike unsuru olarak algılanıyordu. Yine de Moskova ile diyalog kapıları açık tutulmuştu. Türkiye ile SSCB arasında 25 Mart 1941 tarihinde saldırmazlık bildirisi imzalanmıştı.⁹⁶⁹ Az da olsa Türkiye rahatlamış görünmekteydi, zira Balkanlardaki durum karışık görünüyordu: İtalya Yunanistan'a saldırmıştı ve Almanya'nın müdahalesi artık kesin olarak ufuklarda görünüyordu.⁹⁷⁰

Balkanlarda ise durum karışıkta. Atatürk tarafından büyük emekle inşa edilen Balkan Antantı işlevselliğini yitirmiş bulunmaktaydı.⁹⁷¹ Yeni durum çerçevesinde Türkiye hem Almanya hem de SSCB'yle mutabakata varmalıydı. Almanya, Türkiye'nin denge faaliyetleri çerçevesinde etkileme politikasının hedefine yaklaştığını hissetmekteydi. Eski Başbakan Yardımcısı, Almanya Ankara Büyükelçisi Franz von Papen, Mart 1941'de Numan Menemencioğlu ile görüştüğünde, Menemencioğlu Führer'in Türk toprak bütünlüğüne dair açıklamalardan dolayı çok memnun olduğunu belirtti. Menemencioğlu'nun ifadesi ise Alman diplomatlar tarafından, Türkiye'nin nihayet Almanya'ya yaklaşması olarak algılandı.⁹⁷²

Menemencioğlu özellikle, SSCB karşısında bağımsız hareket edebilen ve Boğazların kontrolünü elde tutan bir Türkiye'nin Almanya'nın savaşı kazanma şansını artıracığını belirtti.⁹⁷³ Aksi takdirde Türkiye'nin Almanya'nın düşmanlarıyla işbirliği yapma durumuyla maruz kalılabileceğini söyleyen Menemencioğlu, Almanya'ya örtülü de olsa bir uyarı gönderdi. Mesaj açıktı: Almanya Türkiye'nin hayati çıkarlarına dokunmadığı müddetçe, Türkiye'nin İngiltere veya SSCB ile bir ittifaka girme girişimi söz konusu olmayacaktı. Alman Büyükelçisi von Papen'e göre Türk hükümeti o yıllarda çok gerçekçi bir tavır sergilemişti.⁹⁷⁴

⁹⁶⁹Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s.434

⁹⁷⁰Joachim C. Fest, a.g.e., s. 912

⁹⁷¹Türkkaya Ataöv, *Turkish Foreign Policy, 1939-1945*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965, s.33

⁹⁷²Selim Deringil, a.g.e., s. 54

⁹⁷³*ADAP Fünfter Band Erster Halbband. 1 Februar bis 5 April 1941*, Göttingen, Vandenhoeck/ u. Rupprecht, 1969, D. 231, s. 337 , 28.3.1941, (3613/E 027 034-37) NO 240

⁹⁷⁴Franz von Papen, a.g.e., s. 534

Ancak, Almanya'nın iyi niyetine güvenmek doğru olmazdı. Almanya, Yunanistan'a 6 Nisan 1941'de saldırdı. Yunanistan'ın dağlık ve zor coğrafyasında sergilenen çetin Yunan mukavemetine rağmen Wehrmacht ve Waffen-SS birlikleri yıldırım hızıyla Atina'ya kadar ulaşıp Türkiye'nin batı komşusunu işgal etti.⁹⁷⁵ Almanya 6 Nisan sabahında, Yunanistan ve Yugoslavya'ya karşı harekete geçeceğinden Türkiye'yi haberdar edip Türkiye'nin toprak bütünlüğüne dair bir tehlikenin olmadığını belirtti.⁹⁷⁶ Almanya, Türkiye'nin kesinlikle zarar görmeyeceğini altını çizerek, Türk kamuoyunda Almanya'ya karşı olumsuz bir havanın oluşmasına müsaade etmek istemedi.⁹⁷⁷

Bu gelişmeler karşısında Türk Dış Politikasının hamlelerini tahmin etmek hem Almanya hem de İngiltere için kolay değildi. Her ne kadar Almanya olumlu varsayımlarda bulduysa da, Türkiye'nin İngiltere ile bir askeri ittifakı mevcuttu. Alman Büyükelçi von Papen ise Boğazların konumundan dolayı Türkiye ile SSCB arasında bir yakınlaşmanın meydana gelebileceğinden endişe etmekte ve bunun önüne geçmeye çalışmaktaydı. Kısaca, Türkiye'nin konumu Alman dış politikasında tekrar yükseldi ve etkileme girişimleri devam etti.⁹⁷⁸

1.4. Ortadoğu'daki gelişmeler

Her ne kadar İngiltere, Türkiye'ye daima “güçlü İngiltere” imajını yansıtmaya çalıştıysa da İngiliz raporlarında ülkenin kendi konumundan hiç de ümitli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Orta Doğu'daki İngiliz kuvvetlerini takviye etmek için Basra'ya askeri birlik gönderilmek için emir verildi. Irak başbakanı Raşit Ali'nin bundan rahatsız olmayacağını belirten İngiliz kaynakları, kısa zamanda Irak'ta patlak verecek isyandan bihaber görünmekteydi.⁹⁷⁹

⁹⁷⁵ Martin Henry Sommerfeldt, **Das Oberkommando der Wehrmacht gibt bekannt**, Frankfurt, Westdeutsche Verlags- und Druckerei- Gesellschaft, 1952, s.90

⁹⁷⁶ **Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik 1918-1945. Aus dem Archiv des Auswaertigen Amts. Serie D: 1937-1941. Band XII.2. Die Kriegsjahre. Fünfter Band Zweiter Halbbnd. 6 April bis 22 Juni 1941**, Göttingen, Vandenhoeck/ u. Rupprecht, 1969, D. 285, s. 399 , 6.4.1941, (3883/E048 151-52, Verschlussache A Nr 260 vom 6.4.)

⁹⁷⁷ **ADAP Fünfter Band Zweiter Halbbnd. 6 April bis 22 Juni 1941**, Göttingen, Vandenhoeck/ u. Rupprecht, 1969, D. 294, s. 407 , 8.4.1941, (230-153 008-09)

⁹⁷⁸ **ADAP Fünfter Band Zweiter Halbbnd. 6 April bis 22 Juni 1941**, Göttingen, Vandenhoeck/ u. Rupprecht, 1969, D. 295, s. 408 , 8.4.1941, (124-123 064-67)

⁹⁷⁹ The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 65/22/14./ WM 41 (41) ek 17.04.1941

İngiliz kabinesi, Irak halkı ve özellikle genç Iraklı subaylar arasında müttefiklere yönelik bir antipatinin olduğunu, Almanya'nın bölgede varlık göstermeye çalıştığının farkındaydı. Irak hükümeti ise genç milliyetçi subayların faaliyetlerine karşı çok fazla çaba sarf etmedi. Londra buna karşın Almanya'nın kullandığı propaganda yöntemlerine başvurup Irak radyosunda İngiliz propagandası yapabilmeyi yollarını aramaya başladı. İngiltere'nin de en az Almanya kadar yurt dışında ve özellikle nüfuz bölgelerinde propaganda yaptığı bilinmektedir. Bunun yanında İngiliz hükümeti "sadık İngiliz dostu" Suudi kralı İbn Suud'un da Irak'taki İngiliz yanlısı çevrelere destek vermesini arzulamıştır. Gerekli olduğu takdirde İngiliz kabine raporuna göre "parasal yardım" yani "rüşvet" da kullanmak stratejinin bir parçasıydı. Konuyla ilgili ifadede, "Şark halklarıyla ve (Şark) ülkeleriyle uğraştığımızı unutmamalıyız. Altının gücü kesinlikle ihmal edilmemelidir." gibi açık deyimler kullanılmıştır. Bu değerlendirme Oryantalist olarak eleştirilebilir ama devrin İngilteresi'nin bakış açısını iyi bir şekilde özetlemektedir.⁹⁸⁰

Buna karşın Adolf Hitler'in Orta Doğu'ya gerçekten 20. yüzyılın başında olduğu gibi önem atfedip atfetmediği konusu tartışılmaktadır. Hitler Orta Doğu'daki petrol yataklarının kontrolünü İngiltere'den alarak, Almanya'yla dostane ilişkiler içinde olan bağımsız Arap devletlerine (daha açık bir deyimle kurulacak olan Alman kukla devletlere) vermeyi planlamıştı.⁹⁸¹

Hitler'e göre Almanya'nın esas geleceği, Ortadoğu çöllerinden ziyade Ukrayna'nın verimli buğday tarlalarında, Rusya'nın sonsuz bozkırlarında, Polonya'nın verimli kara topraklarındaydı.⁹⁸² Orta Doğu daha çok bir enerji deposu konumunda olacaktı ve kısmen İtalya'nın emellerine hizmet edecekti. 1940-41 senesinde bu planlar Berlin'deki Friedrich-Wilhelm Üniversitesinde çalışan jeostratejistlerin çalışma odalarında ve Alman Dışişleri Bakanlığının ilgili birimlerinin tozlu raflarında teori aşamasında beklemekteydi. Türkiye'nin onayına bakılmaksızın Türk toprakları üzerinde Orta Doğu'ya yönelik olası bir Alman saldırısı ise bütün İngiliz tahminlerine karşı gerçekleşmemiştir. Yine de Türkiye,

⁹⁸⁰The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 66/8/35,/WP (40) 205, 14.06.1941,

⁹⁸¹Wolfgang Schwanitz (ed.), **Germany and the Middle East 1871-1945**, Princeton (NJ), Markus Wiener Publishers, 2004, s.13

⁹⁸²Joachim C. Fest, a.g.e., s. 881

fiiliyatta kendi sınırlarında Alman askerleriyle karşı karşıya kaldı ve Alman savaş makinesiyle ister istemez fiilen komşu oldu.⁹⁸³

Beklenmedik bir gelişmeyle, Türkiye Doğu hududunda da savaşıyan taraflarla doğrudan komşu olacaktı: Irak başkenti Bağdat'ta Raşid Ali komutası altındaki "Altın Meydanı" lakaplı milliyetçi subay grubu İngiliz dostu Irak kralına karşı 2 Mayıs 1941'de bir başkaldırı başlattı.^{984*} Ancak isyan kısa sürede bastırıldı, İngiltere Irak'ta tekrar kontrolünü sağladı. Raşit Ali ülkeden kaçmak zorunda kaldı ve İngiliz karşıtı Iraklı subaylar mahkeme önüne çıkartıldı. Ayrıca, Suriye'de idareyi ellerinde tutan, Almanya'ya karşı olumlu bir tavır sergileyen ve Almanya ile açık işbirliği yapan Fransız Vichy idaresi, Suriye hava sahasını Alman Hava Kuvvetlerine (Luftwaffe) açabileceğine dair izlenim uyandırdı. İngiliz gizli servisi, Halep'ten alınan raporlara dayanarak, Mayıs 1941'de bir Alman uçağının Suriye'ye indiğini ve bir Alman generalin bölgede temaslarını sürdürdüğünü tespit etti.⁹⁸⁵ Suriye'de bulunan Almanların görevi Irak'taki milliyetçi isyana destek vermektir: İngiliz raporlarında bahse konu Almanlar, bu gizemli operasyonun bir parçasıydı. Almanya Silahlı Kuvvetleri özel istihbarat unsuru "Brandenburg" adlı birliğinden dört askerle Alman diplomat Grobba ve üç Alman Orta Doğu uzmanı bölgeye ulaşarak faaliyet göstermeye başladı.⁹⁸⁶

Arkadaşlarına sonradan katılan Alman diplomat Rahn, Fransız Suriye Valisinin örtülü (Dentz) desteğiyle Mayıs 1941'de silah ve mühimmatla dolu elli tren vagonunu Türk toprakları üzerinde Irak'a ulaştırdı. Belirtilmelidir ki, bu operasyon Almanlar tarafından örtülü ve gizli olarak gerçekleştirilmiştir. Operasyona destek olmak için Almanya Silahlı Kuvvetler karşı istihbaratı (Abwehr) tarafından kurulan "Brandenburger" adlı Özel kuvvetleri Alayına mensup dört özel eğitimli asker de katıldı. Üstelik Rahn, Ankara'ya da uğrayıp, Büyükelçi von Papen'den Türkiye üzerinden yakıt ve benzinin Irak'a ikmal edilmesi için gereken desteğin verilmesini

⁹⁸³F.H. Hinsley, a.g.e., s. 347

⁹⁸⁴Jack Greene, Alessandro Massignani, **Rommel's North Africa campaign : September 1940 - November 1942**, Conshohocken(PA), Combined Publishing, 1999, s.81

*Irak'taki milliyetçi subay hareketi, İngiliz karşıtıydı. Hareket, kendini "vatansever" olarak tarif etmiştir

⁹⁸⁵The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 65/18/28, WM 41 (49), 12.05.1941,

⁹⁸⁶Bernd Philipp Schröder, **Irak 1941**, Freiburg, Verlag Rombach, 1980, s.71

sağladı.⁹⁸⁷ Bu gelişme Türkiye için de gayet mühimdi: Suriye'ye öncü Alman kuvvetlerinin fiilen ayak basması, ülkenin bütün hudutlarının Almanlarla çevrilmiş olduğu anlamına gelmekteydi. Ayrıca, İngiltere'nin Suriye'ye asker çıkarma olasılığı mevcuttu ve Almanya'nın güçlü bir şekilde karşılık vermesi imkân dışı değildi. Türkiye bu durumda güney hududuna asker yığarak her iki tarafa da Türk topraklarının bu tür operasyonlara kapalı olacağını altını çizmişti.⁹⁸⁸

Türkiye böylece her iki tarafa da zarar vermeden kendi konumunu koruyarak savaş dışında kalmayı başarmıştı. Almanya, Orta Doğu planlarını ancak Türkiye'nin yardımı ile gerçekleştirilebileceğini anlamış bulunuyordu. Özellikle Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen bu konuda olağanüstü çaba göstererek, Türkiye'yi mihvere kazandırmaya yönelik çalışmalarına hız verdi. Von Papen artık, Türkiye'yi aktif bir müttefik haline getirmenin mümkün olacağını düşünmekteydi.⁹⁸⁹ Türkiye'nin sergilediği ılımlı ve geniş ufuklu siyaset ile uzun mesafeli bakış açısı gerçekten dikkate şayandı: Unutulmamalıdır ki Almanya ile Rusya arasında savaş Eylül 1941'de patlak verecekti. Fakat 1941 yılında Dışişleri Bakanı görevini sürdüren Şükrü Saraçoğlu, Almanya Ankara Büyükelçisi von Papen'e, Almanya'nın SSCB ile olası bir savaş durumunda Türkiye'nin tamamen pasif kalamayacağına dair beyanatlarda bulundu.⁹⁹⁰ Yine de Saraçoğlu, Türkiye'nin ülkenin topraklarını kullanmasına müsaade etmeyeceğini teyit etti. Bu sözler de gerçekten dikkat çekicidir çünkü Türkiye, her olasılığa karşı hazır olduğunu belli etmişti. SSCB'ye yönelik savaş hazırlıkları o tarihte gizli servis kaynakları tarafından Moskova'ya iletilmişse de Stalin bunlara yeterince ehemmiyet vermeyip olası bir Alman saldırısı için herhangi bir askeri hazırlıkta bulunmamıştır.⁹⁹¹ Ancak Türkiye, bu olasılığı kavramıştı.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devletinin varisi olarak 1774 senesinden beri sürdürülen Rus yayılmacı politikalarıyla tanışmış bulunmaktaydı. Von Papen, hatıralarında Saraçoğlu'nun bunu ima eden ifadeler kullandığını, Türk devlet

⁹⁸⁷Bernd Philipp,a.g.e., s. 69

⁹⁸⁸Selim Deringil, a.g.e., s. 126

⁹⁸⁹Iwan Kirchner,**Sperrfeuer um Nahost: der Kampf um Vorderasien und Ägypten vom Mittelalter bis zu Gegenwart**, Münih,Rudolf M.Rohrer Verlag, 1941,s.639

⁹⁹⁰Türkkaya Ataöv,a.g.e., s. 58

⁹⁹¹Julius Mader, Richard Sorge, **Dr.Sorge-Report**, Berlin,Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1984,s.264

adamlarının, Stalin'in Çarlık Rusya'sının politikasını yeniden takip etmeye başladığının farkında olduklarını belirtti.⁹⁹² Elbette von Papen geriye yönelik, Türkiye'yi Alman dış politikasına uygun hareket eden bir ülke gibi göstermeye çalışmış olabilir. Türkiye'nin dış tehdit algısı analiz edildiğinde bu durum gerçekdışı görünmemektedir, devrin şartlarına göre SSCB gerçekten Türkiye için bir tehdit unsuruydu. Öbür tarafta Almanya'nın Balkanlardaki yayılmacı politikası da Ankara için daha az tehlikeli görünmemekteydi.

1.5. Almanya-Türkiye yakınlaşması: 1941 Dostluk ve Saldırmazlık Paktı

İnönü hükümetinin dış politikası siyaset bilimi literatüründe denge politikası olarak adlandırılmıştır. Dengelerin korunması için Türkiye bir taraftan Almanya'ya yaklaşarak, aşırı tavizler vermeden Alman askeri saldırı tehlikesini asgari seviyeye indirebilmişti. Öbür tarafta Türkiye,Almanya'nın kendisine destek verdiği ima ederek SSCB'yi caydırabilirdi. Bununla beraber Türkiye her şeye rağmen İngiltere ile yakın ilişkilerini sürdürmekteydi, bu da Moskova için Türkiye'ye yönelik tehditkâr bir politika izlemesini zorlaştırmaktaydı. Her ne kadar İngiltere, örneğin SSCB'nin Finlandiya'ya saldırmasına ve Baltık Cumhuriyetlerini zorla ilhak etmesine karşı az tepki gösterdiyse de aynı durum Türkiye için söz konusu olamazdı. Türkiye hem Doğu Akdeniz'de hem Doğu Avrupa da Empire (İngiliz İmparatorluğu) için çok mühim bir pozisyondaydı.⁹⁹³

Türk-Alman yakınlaşması ise Ankara için günün şartları bağlamında mühim bir öncelikti. Yunanistan'ı savunamayan İngiltere'den aktif savunma desteği bulamayan Ankara, Orta ve Doğu Avrupa'da hegemon olan Almanya ile güçlü bağlar kurmak arzusundaydı. İngiltere ise Türkiye'ye, Almanya ile müzakere gereksinimi hissetse dahi en azından bu tür girişimlerini yavaşlatmayı tavsiye etti. İngiltere Dışişleri Bakanı Eden bunu bizzat Numan Menemencioğlu'na nota vasıtasıyla ilettili.⁹⁹⁴ Londra'ya göre bir siyasi anlaşma Türkiye'yi istemeden de olsa Almanya'yla bir askeri ittifaka doğru itebilirdi. İlginç bir benzetmeyle İngiliz diplomatlar, Hitler'in ordusunu Doğu'ya sevk etmekle Napolyon Bonapart'un izinden gittiğini ve başarı

⁹⁹²Franz von Papen, *Der Wahrheit eine Gasse*, Münih, P.List, 1952, s.544

⁹⁹³George C. Peden, *Arms, Economics and British Strategy : From Dreadnoughts to Hydrogen Bombs*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, s. 212

⁹⁹⁴The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 65/18/35, WM 41 (56) 02.06.1941,

şansının düşük olacağını öngördüler. Türkiye tarafsız tutumunu muhafaza etmeye çalıştı. Kısacası, Türkiye Almanya ile temaslarını yoğunlaştırdıysa da İngiltere'den de tamamen kopmak istemediğini inandırıcı bir şekilde ispat etti.*

Von Papen bu durumu doğru olarak algıladığından Türkiye'nin ilk etapta doğrudan savaşa giremeyeceğini de anlamış bulunmaktaydı. Bu yüzden Berlin ilk etapta tarafsız ve Almanya'nın düşmanlarına doğrudan veya dolaylı olarak destek vermeyen bir Türkiye ile de bir anlaşmaya varmak için hazırды.⁹⁹⁵ İngiltere Almanya'nın güçlü konumunun farkındaydı ve von Papen'in Türkiye'nin SSCB endişesini artırmaya çalıştığını fark etmiş bulunmaktaydı.⁹⁹⁶

Türk-Alman temasları olumlu olarak devam ediyordu ve nihayet 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paktı Ankara'da imzalandı. Türkiye, hem Batı hududunda bulunan Alman askeri varlığını dengeler hem de İngiltere ile müttefik konumunu da muhafaza etmiştir.⁹⁹⁷ Her iki taraf karşılıklı olarak toprak bütünlüğüne saygı göstereceklerini teyit ettiler. Anlaşmanın Almanya için en mühim kısmı ise, her iki devletin birbiri aleyhine olumsuz faaliyetlerden sakınma vaadi idi. Bu da, Türkiye'nin Almanya'nın düşmanlarıyla doğrudan benzer anlaşmaları yapmayacağı anlamına gelmekteydi.⁹⁹⁸

Almanya'nın Balkanlarda ve Orta Doğu'da artan nüfuzu analiz edildiğinde, Türkiye'nin hem savaş öncesi hem de İkinci Dünya Savaşı esnasında İngiltere için büyük önem taşıdığını söylemek kesinlikle abartı değildir. Hindistan'a giden yol İngiliz denizası imparatorluğu için adeta bir "şah damarı" idi ve Orta Doğu ile Doğu Akdeniz'de Almanya ile İtalya'nın faaliyetleri İngiltere için tehditkâr nitelikteydi. Türkiye devrin konjonktürel şartlarına uygun davranıp, ülkenin genel çıkarını yakından ilgilendirmeyen bir savaşa girmeme kararlığıyla vatandaşlarını koruyabilmiştir. Böylece Türkiye, Birinci Dünya Savaşının aksine büyük bloklar arasında oluşan girdaplara kapılmayarak kendi varlığını koruyabilmiştir.

* Numan Menemencioğlu ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından izlenen dış politikası hk. İngiliz yorumu için bkz.: Edward Weisband (çev. M. Ali Kayabal), **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, İstanbul, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 2000

⁹⁹⁵Von Papen, a.g.e., s. 9

⁹⁹⁶The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 65/22/19, / WM 41 (51) ek 02.06.1941,

⁹⁹⁷ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e. s. 441

⁹⁹⁸Franz von Papen, a.g.e., s. 542

1.6. Total Savaşa doğru (1941-1943): Almanya'nın Türkiye'yi kazanma çabaları

Hitler'in Türkiye'ye yönelik tavrı Şubat 1941'de Yugoslav Başbakanı Cvijetkovic ile yapılan bir görüşmede ifade edilmiştir. Yugoslavya'yı İngiltere'ye karşı kendi yanına almaya çalışan Hitler, Türkiye'yi de Alman saflara katılmak için ikna etmeye gayret etmiştir. Muvafık olmayınca kızan Hitler, Türkiye'nin "İngiltere'ye serflik seviyesinde bağlı olduğundan" Mihver'in yanında savaşa katılmayacağını ifade etti.⁹⁹⁹ 17 Şubat 1941 yılında Türkiye Bulgaristan ile bir saldırmazlık paktı imzalayarak güvenliğini sağlamaya çalıştı. Pakt Almanya'nın teşvikiyle gerçekleşmiştir.¹⁰⁰⁰ Alman Büyükelçisi Franz von Papen, Şubat 1941'de Almanya Dışişleri Bakanlığına Türkiye'nin Almanya'yla bir saldırmazlık paktı imzalamayı istediğini ve bu konuda kendisinden destek beklendiğini bildirdi.¹⁰⁰¹

İngiliz Başbakanı Anthony Eden'in Türkiye'ye ziyaretinin arifesinde (25 Şubat 1941) von Papen, Başbakan Refik Saydam, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Milli Savunma Bakanı Saffet Arıkan, ve Almanya ile dost olan milletlerin temsilcileriyle akşam yemeğinde buluşmuştur. Alman Büyükelçiliği tarafından düzenlenen etkinlikte hafif propaganda girişimleri de mevcuttu. Misafirlere Almanya'nın Batı cephesinde İngiltere ve Fransa'ya karşı kazandığı zaferi anlatan propaganda filmi (Sieg im Westen- Batı'da zafer) gösterildi. Von Papen'e göre film istenilen etkiyi göstermiş: misafirler Alman gücüne bizzat şahit olmuşlardı. Ancak Saraçoğlu ve Saydam, Alman Büyükelçiyi ülkesinin saldırgan tavrından dolayı uyarıp, bu politika yüzünden Türkiye'nin tarafsızlık konumunun zarar görebileceğini vurguladılar.¹⁰⁰² Türkiye, savaşın daha fazla zarar vermesine engel olmak ve aynı zamanda iki taraf arasında olası bir uzlaşma ihtimalini muhafaza etmek istemiştir.

⁹⁹⁹ADAP Fünfter Band Erster Halbband. 1 Februar bis 5 April 1941, Göttingen, Vandenhoeck/ u. Rupprecht, 1969, D. 48, s. 77 , 9152.1941, (4691/ E 226 203-13) (Füh10)

¹⁰⁰⁰ADAP Fünfter Band Erster Halbband. 1 Februar bis 5 April 1941, Göttingen, Vandenhoeck/ u. Rupprecht, 1969, D. 78, s. 116 , 23.2.1941, (F20/318-292) (RM No. 11)

¹⁰⁰¹ADAP Fünfter Band Erster Halbband. 1 Februar bis 5 April 1941, Göttingen, Vandenhoeck/ u. Rupprecht, 1969, D. 80, s. 126 , 24.2.1941, (265/ 172 626) (Nr. 171 v. 24.2.)

¹⁰⁰²ADAP Fünfter Band Erster Halbband. 1 Februar bis 5 April 1941, Göttingen, Vandenhoeck/ u. Rupprecht, 1969, D. 87, s. 132 , 26.2.1941, (265/ 172 631)(Nr. 179 v. 26.2.)

1 Mart 1941 yılında ise Hitler, Cumhurbaşkanı İnönü'ye şahsen hitap eden bir mektupta İngilizlerin artık Avrupa kıtasından kovulacağını ancak Türkiye'nin bundan olumsuz etkilenmeyeceğini beyan etti. İnönü ise cevabında Türkiye'nin kendi topraklarını mutlaka kararlılıkla savunacağını, İngiltere ile ittifakının sadece savunmaya yönelik olduğunu ve Almanya'ya karşı olmadığını teyit etti.¹⁰⁰³

Hitler, Türkiye'yi daha kararlı bir şekilde Alman tarafına çekmeye çalışmaktaydı ve bu hedef doğrultusunda Sovyet kartını kullanmakta herhangi bir sakınca görmüyordu. Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerece, Hitler ile şahsen görüştü. Führer görüşme esnasında Türk misafirine, SSCB'nin 1940'ta Boğazlarla ilgili isteklerini açıkladı ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye için her daim bir tehdit faktörü olacağı fikrini öne sürdü.¹⁰⁰⁴ Türkiye'nin gönlünü kazanmak için Hitler ayrıca, kendisinin SSCB'ye şiddetle karşı çıktığını ve Boğazların tamamen Türk kontrolü altında kalmasının gerekli olduğunu vurgulamıştır. Ancak Hitler, birkaç ay önce SSCB Dışişleri Bakanı Molotov'a Sovyetlerin Boğazlarla ilgili taleplerinde haklı olduğu söylemişti. Zaten Hitler yakın çevresine, Türkiye'ye yaklaşımını duygusal sebeplere ve tarihi dostluğa değil, tam aksine Almanya'nın menfaatlerine bağladığını söylemekteydi.¹⁰⁰⁵ Kendi sözlerine göre Hitler, şayet isteseydi Stalin ile etki alanlarını paylaşabilirdi ve bu durumda Türkiye, Baltık devletlerinin kaderini paylaşacaktı.¹⁰⁰⁶

Türkiye, zaten jeostratejik konumu gereğince Alman etki alanına yakındı. Bulgaristan 1941 yılında Üçlü İttifaka katıldı böylece Almanya'nın Balkanlardaki konumu sağlamlaştırılmış oldu. Akdeniz'de İngiltere'ye karşı üstünlüğü elde etmeye çalışan Almanya, Türkiye'nin gönlünü yeniden kazanmak için belirli çaba sarf etmiştir. Alman Dışişleri Bakanı von Ribbentrop, Ankara Alman Büyükelçiline çektiği gizli bir telgrafla 28 Şubat 1941 tarihinde hem Bulgaristan'ın ittifaka

¹⁰⁰³Deringil, a.g.e., s. 120

¹⁰⁰⁴Von Papen, a.g.e., s. 480

¹⁰⁰⁵Andreas Hillgruber (ed.), **Staatsmaenner und Diplomaten bei Hitler. Vertrauliche Aufzeichnungen über Unterredungen mit Vertretern des Auslandes 1939-1941**. Frankfurt a. Main, Bernard Graefe Verlag für Wehrwesen, 1967, s. 479

¹⁰⁰⁶Josef Ackerman, **Eine Grundlegende Quelle zur Aussenpolitik und Persönlichkeit Hitlers**, s. 355

katılımını hem de Alman askerlerinin Bulgaristan topraklarında konuşlandırılacağını Türkiye'ye bildirmesini emretmiştir.¹⁰⁰⁷

Ribbentrop, Almanya'nın Türkiye'yi savaşa doğru sürüklemeye çalıştığına dair imaların önüne geçilmesini de emretti. Kısacası Almanya, Hitler'in Türkiye'nin güvenliğini garantilemek istediğini ima etmeye çalışmıştır. Bu da Almanya'nın o günlerde Türkiye'ye duyduğu ihtiyacı yeniden ortaya koymaktadır.

Adolf Hitler, müttefiki olan Mussolini'ye Alman jeopolitik stratejisini ve Türkiye'nin konumunu izah ederken, Türkiye'nin Almanya için neden önemli olduğunu da özetledi.¹⁰⁰⁸ Hitler, İngiltere'nin yüzyıllardan beri Avrupa kıtasındaki devletleri kendi menfaatleri uğruna birbirine karşı kullandığını, bu politika çerçevesinde Yunanistan'a da sıçramaya çalıştığını ve Almanya'nın Bulgaristan'a asker göndermek suretiyle buna engel olmaya çalıştığını vurguladı. Cumhurbaşkanı İnönü'ye gönderdiği bir mektupta, Alman askeri operasyonlarının tamamen savunmaya yönelik ve önleyici savaş niteliğinde olduğunu, Türkiye'ye veya Türkiye'nin tarafsızlığına karşı bir hamlenin söz konusu olmadığını belirtti.¹⁰⁰⁹ Almanya'nın Türkiye'ye karşı daima "geleneksel dostluk çerçevesinde" hareket ettiğini ve Reich'in kesinlikle bölgede toprak emellerinin bulunmadığını da ekledi. Bu ifadeler tamamen temelsiz değildi: Zira Hitler, ilk başta Akdeniz'de İngiltere'yi bertaraf etmeye çalışarak stratejik dengeyi Mihverin lehine çevirmeye gayret etmişti; ilk başta Almanya'nın doğrudan toprak emelleri yoktu. İtalya tek başında Yunanistan'ı yenmeyi başaramamıştı. Ancak bölgedeki emelleri devam ediyordu ve Türkiye bundan endişe duymaktaydı: Hitler işe gerçekten nazik mektubuyla Türkiye'nin endişelerini gidermeye çalıştı. Hatta Hitler mektubun sonunda bölgesel hudutların değişmesi halinde bunun kesinlikle Türkiye'nin aleyhine olmayacağını yani Türkiye'nin bu durumdan kârlı çıkabileceğini ima etmeye çalıştı.

¹⁰⁰⁷ ADAP Fünfter Band Erster Halbband. 1 Februar bis 5 April 1941. Göttingen, Vandenhoeck & Rupprecht, 1969, belge no. 102, (27.02.1941) (256/172 638-40)s.153

¹⁰⁰⁸ ADAP Fünfter Band Erster Halbband. 1 Februar bis 5 April 1941. Göttingen, Vandenhoeck & Rupprecht, 1969, belge no. 110, (28.02.1941) (100/65 602-04)s.162

¹⁰⁰⁹ ADAP Fünfter Band Erster Halbband. 1 Februar bis 5 April 1941. Göttingen, Vandenhoeck & Rupprecht, 1969, belge no. 113, (1.03.1941) (F11/0308-10)s. 166

Esasında Türkiye daha evvel takip etmiş olduğu dış politika esaslarından fazla taviz vermemiştir. Türk Dış Politikası zamanın şartlarına göre uyarlanmış bulunmaktaydı. Hatta İsmet İnönü'nün Atatürk tarafından belirlenmiş olan dış politika esaslarını daha muhafazakâr, yani dikkatli ve sabırlı bir şekilde uyarladığı söylenebilir.¹⁰¹⁰ Ancak yine de bir gerçek mevcuttu: Türkiye, Balkanları ve Ortadoğu coğrafyasını kavuran savaş ortamında adeta bir sulh adası konumundaydı, üstelik barışın pek de kırılgan olduğu su götürmezdi.^{1011*}

Cumhurbaşkanı İnönü ise Hitler'in mektubuna karşılık olarak Büyükelçi von Papen vasıtasıyla Führer'e şükranlarını ilettiler. Hitler'in Alman kuvvetlerinin Bulgaristan'da Türk hududun ayaklaşmama sözünü büyük memnuniyetle karşıladığını belirtti. İnönü, Türk-İngiliz antlaşmasının içeriğinin-yani karşılıklı savunma durumunun- Almanlarca bilindiğini ancak yine de Türkiye'nin Almanya ile herhangi bir itilafı hiç arzulamadığını da vurguladı. Bu arada Cumhurbaşkanı İnönü'nün bir ifadesi çok dikkat çekicidir. İnönü, hem Almanya'nın Yunanistan saldırmak zorunda kaldığından üzüntü duyacağını belirtmiş hem de Larissa kentinin İtalyan hava saldırısına uğramasını eleştirmiştir. Bu ifade şu yönden ilginçtir: Kurtuluş Savaşında Yunanistan işgal kuvvetleri yenmiş büyük komutan İnönü, eski düşmanın mertliğini övmekteydi.¹⁰¹²

Şükrü Saraçoğlu ile görüşen Alman Büyükelçisi von Papen, Saraçoğlu'nun da Hitlerin garantisinden memnun olduğunu ancak benzer bir garantinin Türk-Yunan hududu için de arzulandığını belirtti. Bu isteğinin aynı zamanda stratejik açıdan da önemi vardı. Zira tren hattı kısmen Yunan topraklarından geçmekteydi. Saraçoğlu bu hattın teknik kontrolünün Türkiye'ye verilmesini talep ederek Türkiye'nin dış bağlantılarını açık tutma isteğini de belirtmiş oldu.¹⁰¹³

¹⁰¹⁰Simon W. Mayall. **Turkey: Thwarted Ambition.** *Mc Nair Paper 56* Institute for National Strategic Studies, Washington DC, National Defense University, 1997, s. 42

¹⁰¹¹**ADAP Fünfter Band Erster Halbband. 1 Februar bis 5 April 1941.** Göttingen, Vandenhoeck & Rupprecht, 1969, belge no. 117, (2.03.1941)(F11/0103-15)s.171

* İkinci Dünya Savaşının Türk iç politikasına yansımaları ve TBMM/ CHP meclis grubundaki tarafsızlık tartışmaları için bkz.: Kazım Karabekir, **CHP Grup Tartışmaları, Ankara'da Savaş Rüzgarı. 2. Dünya Savaşı,** İstanbul, Emre Yayınları, 1994

¹⁰¹²**ADAP Fünfter Band Erster Halbband. 1 Februar bis 5 April 1941.** Göttingen, Vandenhoeck & Rupprecht, 1969, belge no. 122, (4.03.1941 (265/172 660 -61)s.178

¹⁰¹³**ADAP Fünfter Band Erster Halbband. 1 Februar bis 5 April 1941.** Göttingen, Vandenhoeck & Rupprecht, 1969, belge no. 137, (8.03.1941 (265/172 669 -61)s.202

Türkiye, Almanya ile yapılan dostluk ve saldırmazlık anlaşması sayesinde sınırlarını koruma altına alabilmişti. Ancak bu anlaşmanın Almanya'nın Türkiye'ye yönelik tavrına bağlı olduğu da belliydi. Almanya ve İtalya, Yunanistan ve Yugoslavya'nın işgali, Fransa'nın da silahları bırakmasıyla Balkanlar'da ve Doğu Akdeniz'de hegemon güç haline ulaşmış bulunmaktaydılar. Bunun farkına varan İngiltere ise Türkiye'nin zor durumunu kavrayıp Türkiye'nin fiili tarafsızlığını kabullenmek zorunda kaldı. 18 Haziran 1941 tarihinde Türkiye ile Almanya arasında imzalanan dostluk antlaşması ile Türkiye güvenliğini teyit etmiş olsa da, aktif tarafsızlık ilkesi doğrultusunda savaşın bütün taraflarıyla temasta kalmak elzem görünmekteydi.

1.7. Savaşta Almanya'nın Türkiye'ye yönelik propaganda stratejisi

Almanya, savaş durumunun kendi aleyhine doğru gelişince propaganda stratejisini daha belirgin olarak planlamaya başlamıştır. Ankara Alman Büyükelçiliği tarafından 3 Mart 1943 tarihinde Büyükelçi von Papen'in imzasıyla kaleme alınan "Türkiye'deki propaganda durumu" adlı gizli raporunda, hem Türk kamuoyunun tavrı ile buna yönelik uygun Alman propaganda adımları irdelenmiştir.

Rapora göre, Türk halkı kesinlikle hükümet tarafından yürütülen tarafsızlık politikasını desteklemiştir, buna karşın Türkiye'nin bağımsızlığına yönelik her türlü saldırının çetin bir müdafaayla karşılanılacağını belirtilmiştir. Aynı zamanda Türk halkının, özellikle SSCB'yi "1 No.lu düşman" olarak gördüğü, Sovyetlerin olası bir zafere sıcak bakmadığını belirtilmiştir.¹⁰¹⁴ Buna karşın, Almanya'nın saflarında yer alma arzusunun mevcut olmadığı, ve Almanya'nın savaşı tam manasıyla kazanamayacağını görüşün hakim olduğunu vurgulanmıştır. Müttefiklerin Türkiye'ye yönelik propaganda politikasının ana hedefinin, Almanya'nın savaşı kazanamayacağı, Türkiye'nin "doğru tarafta" yer almasının önemli olduğuna dair görüşünün yayılmasının olduğunu belirtilmiştir. Müttefiklerin propagandasında Türkiye "özgürlük kampına yakın", "barbarlığından (yani Almanya'dan) uzak "bir ülke olarak gösterilmiştir. Yine aynı rapora göre, Anadolu Ajansının yönetimi

¹⁰¹⁴PA AA R 60609, Kult. Gen. 13, Akten betreffend Geheime Verschlussachen des Ref. Kult. Gen., Band 6 Generalia, Kult 6 2737 1942/ Kult 62845/1943, Auslandspropagandaleitstelle PLS/ zu PLS 569/43g, 13.03.1943, Abschrift Deutsche Botschaft Ankara Geh. Nr. 728/43, (kısım 1 - rapor), 03.03.1943-

müttefiklere yakın olarak tarif edilmiştir, müttefiklerin bu doğrultuda Anadolu Ajansını etkilemeye çalıştığı vurgulanmıştır.

Buna karşın Alman elçiliğinin de Anadolu Ajansı üzerinde yoğunlaşp “Almanya aleyhine” haber oranının başarıyla düşürüldüğünün belirtilmiştir. Ancak Türk basınında da müttefik devletlerinin lehine yönelik haberlerin ağırlıkta olduğunu belirtilmiştir. İngilizlerin propaganda girişimlerine karşın ABD de oldukça faal olup, İstanbul’da 45 kişilik bir enformasyon bürosunun bulundurduğunu vurgulanmıştır. Radyo yayınlarında da kalite bakımından İngiliz radyo yayınları Alman yayınlarına nazaran daha etkin olarak değerlendirilmiştir, buna karşın ABD ve SSCB yayınlarına yönelik ilgisinin olmadığını belirtilmiştir. Kültür ve bilim propagandası sahasında da konferans, kütüphane ve dernek faaliyetleriyle ABD ile İngiltere başarılı olarak tarif edilmiştir. Türk hükümetinin yabancı propagandasına yönelik tavrı raporda “olumsuz” olarak gösterilmiştir.

Bu bağlamda, Türk hükümetinin Türkçe olarak hazırlanan yabancı propaganda materyalinin yayılmasına kesinlikle soğuk yaklaştığı, mümkün mertebede de yabancı radyo propagandasının yayılmasına da karşı çıktığını, ancak kanunen buna yasak koymadığının altını çizilmiştir. “Güvenilir kaynaklardan” elde edilen bilgiye göre Türk hükümetinin Türkiye’de yabancı propaganda faaliyetlerini yakından izlediği, gerekli takdirde müdahaleye hazır olduğunu da belirtilmiştir. Raporda ayrıca, Türk hükümetinin, yabancı propagandayı tamamen yasaklamak istemediği, karşıt görüşlerin bu suretle birbirleriyle çakışırken etkisini kaybedeceğini inanıldığının vurgulanmıştır.

Türk basının genel tavrı Alman karşıtı değil, hükümet politikası doğrultusunda “tarafsız” olarak algılanılmıştır. Büyükelçilik raporu ayrıca Alman dostu ve Alman karşıtı gazetecileri sıralanmaktadır. Hüsnü Emir Erkilet, Ali İhsan Sabis ve Nadir Nadi “Alman dostu”, Hüseyin Cahit Yalçın, Zekeriya Sertel, Mehmet Emin Yalman ise “Alman karşıtı” olarak tarif edilmiştir. Büyükelçilik raporuna göre karar mercilerinde bulunan kişiler basından ziyade karşılıklı görüşmelerde ikna olunabiliyormuş.

Alman propaganda politikasını Türkiye’de daha etkin kılabilmek için çeşitli önerilere yer verilmiştir. En başta Almanya’yı, Avrupa ve Türkiye’yi tehdit eden Bolşevik tehlikesine karşın en etkin güç olarak gösterilmesinin ve bu konunun defalarca tekrarlanması fayda olacağına altı çizilmiştir.¹⁰¹⁵ Ayrıca Alman ordusunun, zafer hemen elde edilmezse dahi, Sovyetleri daima geride tutabilme gücüne sahip olduğunu vurgulanmalıydı. Raporun iddiasına göre Türk kamuoyunda Alman ordusu ve Alman asker halen “üstün” yetenekli olarak değerlendiriliyormuş, bu görüşe mesnet teşkil eden propaganda yapılmalıydı. Buna karşın, Alman “total savaş” savının Türkiye’de yeterince algılanmadığı, bu eksikliğin giderilmesinin elzem olduğu vurgulanmıştır.

Raporda, Türkiye’de Almanya’ya yönelik güven duygusunun hakim olduğu, bu güvenin Churchill’in Türkiye ziyareti sayesinde de sarsılmadığı ve karşılıklı güvenin inşası için gereken adımların atılmasına tavsiye verilmiştir. Ayrıca, büyük Alman firmalarının Türk gazetelerine ilan verdiği, gazetelerin bundan kar sağlandığı ve durumun devam etmesinin gerekli olduğunu belirtilmiştir. Bazen de gazetelerin baskıları Alman yetkililerince satın alındı. Rapora göre Almanya, kendini Türk gazetelerin nezdinde olumlu gösterebilmek için gazetelere uygun fiyatına kâğıt ve baskı makineleri sağlamıştır, örnek olarak Cumhuriyet ve Tasvir-i Efkâr gazeteleri zikredilmiştir.

Raporda, Alman gazetelerine özellikle Türkiye’yle ilgili görsel materyallerin daha fazla yayılması tavsiye edilmiştir. Alman medyayı Türkiye’de daha etkin kılabilmek için gazetelerin daha geniş bir şekilde muayenehane, otel, kahve, kamu kuruluşu ile milletvekillere gönderilmesi tavsiye edilmiştir. Ayrıca Alman Büyükelçiliğinin basın bürosu Türk gazetelerine önemli miktarda fotoğraf ve görsel materyalleri sağlamıştır; bu adım Almanya’nın propaganda emelleri yönünden başarılı olarak değerlendirilmiştir.

Görsellerin propaganda değeri büyük idi: İstanbul’daki Alman kitapçılarda ve Alman kültür derneklerinin önünde asılan veya panolara konulan fotoğraflarının

¹⁰¹⁵PA AA R 60609, Kult. Gen. 13, Akten betreffend Geheime Verschlusssachen des Ref. Kult. Gen., Band 6 Generalia, Kult 6 2737 1942/ Kult 62845/1943, Auslandspropagandaleitstelle PLS/ zu PLS 569/43g, 13.03.1943, Abschrift Deutsche Botschaft Ankara Geh. Nr. 728/43, (kısm 2 -öneriler), 03.03.1943-

Türk kamuoyunu olumlu olarak etkilediği önemle vurgulanmıştır. Almanca kitap ve dergilerin daha fazla okunması için bir Alman kütüphanesinin kuruluşu da tasarlanmıştı, ayrıca Almanya'da bulunan Türk öğrencilerine Almanca ders kitaplarını Türkçeye çevirilmesi için teşvik verilmesinin uygun olacağı beyan edilmiştir. Türkiye'de Türkçe olarak yapılan Alman radyo propagandası ise tesir bakımından uygun ancak kalite yönünden geliştirilmesi gereken faaliyet olarak değerlendirilmiştir. Programın içeriğinin özellikle propaganda bakımından sıkıcı olduğu, daha aktif bir tavrın sergilenmesinin elzem olduğu vurgulanmıştır. Spiker kalitesinin yükseltilmesi ve program çeşitliğinin geliştirilmesi önerilmiştir. Ayrıca, Almanca olarak yayınlanan haberlerinde Türkiye'den daha fazla olarak bahsedilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir.

Almanya'nın gelişmiş film endüstrisine karşın Alman filmlerinin Türkiye'de Amerikan filmleriyle yarışmadığı, içerik bakımından Türk izleyicisini uygun filmlerin bulundurma ihtiyacına atıfta bulunulmuştur.¹⁰¹⁶ Gerektiğinde, Türkiye'ye bir uzmanın bile gönderilebileceği vurgulanmıştır. Müzik programlarının ve konserlerin tesiri ise uygun olarak değerlendirilmiştir. Genç Türk bestekârlarına ait eserlerinin Almanya'da yayınlanmasıyla Türk kültür çevrelerinde sempati toplanılabileceği, Almanya'ya genç Türk müzisyenlerin (örneğin Saadet İkesus, Prof. Ferid Alnar, Prof. Sadak) davet etmesinin da tesirli olacağı görüşü savunulmuştur. Raporunda, sergilerin kitleleri etkilendiği, Ankara'da yapılan "Alman Mimarlık Sergisine" Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu dâhil 140000 kişinin geldiği belirtilmiştir. Bu bağlamda, gelecekte sergi faaliyetleri için maddi kaynakların ayrılmasının verimli olacağına dair vurgu yapılmıştır.

Raporun son kısmında Türk ile müttefik propagandası kıyaslanmıştır: rapora göre Almanya basın ve haber propagandasında ilerlemeler kaydetmiştir, buna rağmen müttefiklerin propagandası daha profesyonel olarak algılanılmıştır. Dergi ve edebiyat sahasında her iki taraf eşit iken, film konusunda Almanya özellikle Amerika'ya karşı geri planda kalmıştır. Ancak sergi ve müzik konusunda Almanya'nın önde olduğu belirtilmiştir. Raporun sonunda Büyükelçi von Papen,

¹⁰¹⁶PA AA R 60609, Kult. Gen. 13, Akten betreffend Geheime Verschlussachen des Ref. Kult. Gen., Band 6 Generalia, Kult 6 2737 1942/ Kult 62845/1943, Auslandspropagandaleitstelle PLS/ zu PLS 569/43g, 13.03.1943, Abschrift Deutsche Botschaft Ankara Geh. Nr. 728/43, (kısım 3 ek -önerileri), 03.03.1943-

Alman Büyükelçiliğinin propaganda çalışmalarını müttefik (İtalya, Finlandiya, Romanya, Macaristan) devletleriyle daha fazla koordine edilmesini önermiştir.

1.8. İngiltere'nin Türkiye'yi kazanma çabaları

Türkiye, dolaylı olarak ABD tarafından İngiltere'ye tanınmış olan "lend – lease" (borç verme-kiralama) askeri desteğinden de faydalanmaktaydı. Bu çerçevede ABD, ortaklarına kredi sağlayıp karşılığında silah satmaktaydı. İngiltere'ye tahsis edilen askeri malzemelerin bir kısmı Yunanistan ve Türkiye'ye de aktarılacaktı. Yunanistan işgal edilince, İngiltere, ABD'nin teşvikiyle Türkiye'ye yapılan bu yardımın devamını sağlayacaktı, zira İngiltere Başbakanı Churchill bu şekilde Türkiye'yi kendi tarafına çekmeyi amaçlamaktaydı. Bu hareket bir nevi Alman propaganda ve nüfuz girişimlerini etkisizleştirme stratejisi olarak değerlendirilebilir. Buna karşın Almanya da Türkiye'ye sınırlı da olsa silah yardımında bulunmaktaydı. Türkiye bu şekilde ordusunu teçhizat bakımından modernleştirebilmişti ancak malzemelerin birbiriyle uyumu ve silahların sayısı bakımından ihtiyacın tam olarak karşılandığı söylenemez.*

Ancak, gelen teçhizat ve malzemenin özellikle moral bakımdan, ayrıca pratik yönden de etkili olduğu söylenebilir. Devrin canlı tanıklarından, Türkiye Futbol Federasyonu emekli hakemi ve TCDD eski müdürü Hüseyin Maloğlu, askerlik vazifesini Ankara'da Türk Hava Kuvvetlerine bağlı Hava Savunma birliğinde çavuş olarak yerine getirmişti ve İngiliz askeri yardımını çok önemli bir milat olarak anımsamaktadır. O günleri şu şekilde anlatmıştır: "Eski üniformalarımız bir tarafa, çarıktan bozma bot giyerdik, piyade tüfeklerimiz büyük savaştan kalmıştı, mutfak eşyaları da pek tatmin edici değildi. 1943 yılında İngiliz askeri teçhizatı geldi, çok şeyi değiştirdi. Çavuş olarak ilk defa kauçuk tabanlı bot giyebilmişim, İngiliz çelik miğferi de takardık, yemeklerimizi artık yeni gelmiş düdüklü tencerede ile pişirebiliyorduk."¹⁰¹⁷ Görüldüğü gibi bu askeri yardım askerlerin günlük hayatında önemli değişiklikler yaratmıştır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin envanterinde askeri yardım (Lend-Lease) çerçevesinde, önce İngiltere'ye, sonra Türkiye'ye gelen,

*2. Dünya Savaşı esnasında Türk-İngiliz ilişkileri için bkz: Süleyman Seydi, **Zor Yıllar!1939-1945 : 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı**, İstanbul, Asıl Yayın Dağıtım, 2006

¹⁰¹⁷Sn. Hüseyin Maloğlu ile söyleyiş, Mart 2008

ABD’de lisansla üretilen, No. 4 Mkl modeli Lee-Enfield Rifle piyade tüfekleri ile İngiliz Brodie Mk 2 çelik başlıkları bulunmaktadır.

Türk-İngiliz ve Türk-Alman ilişkilerinde 1943 yılı bir dönüm noktası teşkil etmektedir. 1943 yılı Casablanca Konferansında buluşan ABD başkanı Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Churchill, Avrupa’yı Almanlardan geri alma ve Avrupa’ya asker çıkartma planları çerçevesinde Türkiye’yi Balkan cephesinde müttefik olarak savaşa dâhil etme konusunda hemfikir oldu.¹⁰¹⁸ Türkiye çehresini Batılı müttefiklere doğru çevirdi ve hem savunma stratejisi hem de diplomatik girişimlerini yoğunlaştırdı. Yine de hükümet, savaşa doğrudan taraf olmama prensibinden vazgeçmeyerek Mihver’e karşı düşmanca tavırda bulunmaktan uzak durdu.

İngiltere tarafından “British Council” adlı kültür ve dil enstitüsü vasıtasıyla yapılan tanıtım, kültür ve propaganda faaliyetleri ise Almanya tarafından dikkatlice izlendi. Alman büyükelçilik raporlarına göre, British Council 1942/43 yıllarında Türkiye’deki faaliyetlerine daha fazla yoğunluk vermiştir. British Council başkanı Sir Malcolm Robertson Türkiye’ye seyahat planladığı gibi, İngiliz hükümeti Türkiye’de dil öğretmeni olarak görev yapan, normal şartlarda askerliğe elverişli olan vatandaşlarını askerlik vazifesinden muaf tutmuştur.

Alman Büyükelçisi von Papan, bu gelişmeleri izleyip, İngilizler tarafından profesyonelce yapılan dil öğretme çalışmalarını kendi hükümetine örnek olarak gösterdi. İngilizlere nazaran sayıları Türkiye’de daha az olan Almanca dil öğretmenleri askerlikten muaf tutulmamıştı, elçilik raporlarında ise böyle bir adımın elzem olduğunu vurgulanmıştır. Ayrıca, British Council’in mali yapısı Almanlar tarafından yakından incelenmiştir, Council’in banka dekontları elde edilip merkeze gönderilmiştir. Harcamalarının yüksekliğine atıfta bulunarak kurumun ehemmiyetine vurgu yapılmıştır.¹⁰¹⁹ Bu suretle, Alman tarafının özellikle İngilizleri propaganda konusunda doğrudan rakip olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır.

¹⁰¹⁸ *State Department Report: Allied Relations and Negotiations with Turkey*, http://www.state.gov/www/regions/eur/rpt_9806_ng_turkey.pdf, s. 2

¹⁰¹⁹ PA AA R 60609, Kult. Gen. 13, Akten betreffend Geheime Verschlussachen des Ref. Kult. Gen., Band 6 Generalia, Kult 6 2737 1942/ Kult 62845/1943, A 86/43, 13.01.1943

2. STALİNGRAD VE SONRASI: TÜRKİYE MÜTTEFİKLERE YAKLAŞIYOR

2.1. Sona doğru 1943-1945: Adana ve Kahire Konferansları

Almanya'nın Ortadoğu bölgesinde, Arap devletlerinde ve İran'da daha fazla nüfuz kazandığı gerçeğinden hareket ederek, İngiltere için çok mühim petrol sevkiyatında bulunan İran'daki Anglo-Iranian Oil Company'nin Alman etkisi altına girebileceği ve müttefiklerin ikmal yollarını kapatabileceği endişesiyle İngiltere ve SSCB, 1941 yılından beri tarafsız olan İran'ı işgal etme planları geliştirmeye başladılar.¹⁰²⁰ İran Başbakanı Faruki İngiliz etkisini azaltma arayışlarındaydı. Almanya'ya, İngiliz petrol şirketlerine verilen imtiyazlardan işbirliği yapmak suretiyle kurtulmak istediğini belirtti.¹⁰²¹

Bu durum, İngiliz dış politikası için adeta bir alarm sinyali taşımaktaydı. İran Şahı Reza Pehlevi, İngiliz ultiatomuna boyun eğmemiştir, bunun sonucunda İngiltere ve SSCB 19 Temmuz ile 25 Ağustos 1941 arasında İran'ı işgal ettiler. Bir İranlı amiralin de dâhil olduğu 800 civarında askeri personel şehit olmuş, 200'e yakın İranlı sivil de hayatını kaybetmişti.

İran'ın aksine Türkiye, her şeye rağmen müttefiklere dostane davranan bir devlet olarak değerlendirilmekteydi. Ancak Türkiye, tarafsız kalma politikasından vazgeçmeyeceğini ısrarla vurguladı. İngiltere ve Almanya bunu endişeyle izlemekteydi.

İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Ocak 1942'de Stalin'i ziyaret ederken, müttefik zaferi durumunda Avrupa'nın savaş sonrası nüfuz bölgelerine göre paylaşılacağına dair ilk taslağını ortaya atmıştı. Ancak Alman orduları Moskova'nın önünde ancak geri püskürtülebilmisti ve Alman ordusu, Rusya'nın içerisinde ilerlemiş bulunmaktaydı. Türkiye açısından Almanya ile iyi komşuluk prensibi dâhilinde geçinmek zaruri görünmekteydi ve müttefikler de bunu anlayışla

¹⁰²⁰Hinsley, a.g.e., s. 81

¹⁰²¹ADAP Fünfter Band Zweiter Halbband 6 April bis 22 Juni 1941, Göttingen, Vandenhoeck/ u. Rupprecht, 1969, D. 326, s. 442, 13.4.1941, (65-45 674-75)

karşıladılar. Türkiye'nin gönlünü kazanmak amacıyla Stalin, müttefik zaferi durumunda On İki Adaların bir kısmını, Suriye topraklarının kuzeyinde bulunan bazı bölgeleri, gerekirse Bulgaristan toprakların bir kısmını da Ankara'ya vaat etmiştir.¹⁰²²

Türkiye, bütün baskılara rağmen 1942 yılında halen güçlü bir koza sahipti. Almanya'ya karşı İngiliz kartını, İngiltere ve Batılı müttefiklere karşı Alman kartını oynayabiliyordu.¹⁰²³ Hammaddede konusunda Türkiye'ye ihtiyaç duyan İngiltere, kendi yardımıyla inşa edilen Karabük demir çelik tesislerinin genişletilmesi ve işletilmesi ile hem Türkiye'yi kendine çekmeye hem de Almanya'yı hammaddelerden uzak tutmaya çalışmıştır. İngiltere, Türkiye'ye bu konuda yardımcı olmanın elzem olduğunu, aksi takdirde Türkiye'nin doğrudan destek için Almanya'ya başvuracağını pekâlâ biliyordu.¹⁰²⁴

Öbür tarafta Almanya, aynı sebepten dolayı Türkiye'nin İngiltere ile sıcak ilişkilerine göz yummak zorundaydı. Hitler bundan ötürü Türkiye'ye saldırmayı göze alamamıştır. Türkiye, deyim yerindeyse, stratejik potansiyelini kaldıraç olarak kullanıp hem diplomatik hareket serbestliği hem de ekonomik gereksinimlerini en yüksek seviyede korumayı başaramıştır. Ocak 1943 yılındaysa müttefik müşterek Genelkurmay başkanlıkları (Combined Chiefs of Staff) Türkiye'yi aktif bir müttefik haline getirmek için zemin hazırlamaya çalıştılar.¹⁰²⁵

Ancak, müttefik kuvvetlerin Türkiye'ye o aşamada doğrudan destek sağlaması mümkün olmadığı için bu plandan vazgeçildi. 1943 yılında yaşanan askeri gelişmeler, Ankara'nın yönünü müttefik saflara doğru çevirmesine sebep oldu. Alman Altıncı Ordusunun imhasıyla sonuçlanan Stalingrad Savaşı, Casablanca, Kahire ve Tahran Konferansları da önemli birer yol ayrımıydı.¹⁰²⁶

30-31 Ocak 1943'te Adana tren garında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Büyük Britanya Başbakanı Winston Churchill arasında yapılan

¹⁰²²The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 66/20/39, 05.01.1942, Secret WP (42) 8

¹⁰²³Selim Deringil, a.g.e., s. 137

¹⁰²⁴The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 66/22/3, 10.02.1942, Secret WP (42) 73

¹⁰²⁵Hinsley, a.g.e., s. 115

¹⁰²⁶Geoffrey Roberts, **Victory at Stalingrad : the battle that changed history**, London, Longman, 2002, s.114

müzakerelerde Türkiye ve Büyük Britanya arasındaki münasebetlerin dostane şekli tanzim edildi.¹⁰²⁷ Alman tarafı ise Adana konferansında özellikle Türk-Rus ilişkilerinin mahiyeti hakkında bilgi almaya çalışmıştır. Ayrıca, “Türk kaynaklardan edinilen bilgiye göre” Churchill, Almanya'nın zayıf konumu üzerinde vurguda bulunmuştur.¹⁰²⁸

Türkiye'nin doğrudan herhangi bir silahlı harekete dâhil olamayacağı belirtildi ayrıca silah ve teçhizat ihtiyaçları görüşüldü. Kısacası Adana Konferansı, Türkiye'nin ekseninin tekrar müttefik tarafına doğru kaydığını göstermekteydi.¹⁰²⁹ Müttefikler Türkiye'nin güvenliğini garanti ederken, aynı zamanda ABD'nin askeri yardım programından da (lend lease programme) istifade edebilecekti. Konferansta Türkiye'nin tarafsızlığı defalarca vurgulandı. Türkiye ayrıca, artık henüz düşman olarak olmasa da Almanya'yı tehdit olarak algıladığını ortaya koydu. Ağustos 1943'de Quebec Konferansında bu hususu tekrar dile getiren müttefikler, Türkiye'ye yönelik teçhizat ve altyapı yardımını devam ettirmenin gerekliliğine vurgu yaptı.¹⁰³⁰

1943 yılı Ekim ayında Moskova'da görüşen müttefik Dışişleri Bakanları, Türkiye'ye baskı yapmama konusunda anlaştı.¹⁰³¹ Buna karşın SSCB, ısrarla Türkiye'nin savaşa girmesinin kendi çıkarları gereği olduğunu vurguladı. Bu ısrar tamamen mantıksız değildi. 1941 yılından itibaren SSCB, Almanya ile savaşarak maddi, manevi ve insan hayatı bakımından en büyük kayıplara uğratıldı. Stalin, müttefiklere bir an evvel ikinci bir cephenin açılması için baskı yaptı. Üstelik SSCB, Lozan Antlaşmasına rağmen Alman denizaltılarının Boğazlardan Karadeniz'e geçmesinden şikâyetçiydi, Türkiye ise buna karşı çıkabilmek için yeterince güçlü değildi.¹⁰³² Öbür tarafta SSCB de Karadeniz'de Türk karasularına yakın savaş gemisi bulundurmaktaydı. Müttefikler Türkiye'nin zor durumda olduğunu pekâlâ farkındaydı. Buna karşın İngiltere, Türkiye'ye yönelik baskıları yoğunlaştırdı.

¹⁰²⁷The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 66/34/14, 13.02.1943, Most Secret WP (43) 64

¹⁰²⁸B Arch NS 19 3537 f.1, Reichsführer SS, Bef. 233, Blitz RSHA ROEM 6 Nr/ 1751\ telgraf 04.02.1942

¹⁰²⁹Baskın Oran, a.g.e., s. 452

¹⁰³⁰State Department Report, s. 4

¹⁰³¹Von Papen, a.g.e. s. 575

¹⁰³²Selim Deringil, a.g.e., s. 172

İngiltere, Türkiye'nin tarafsızlığını ısrarla koruması halinde savaşın sonunda Boğazlara yönelik Sovyet baskılarına maruz kalabileceğini beyan etti.¹⁰³³

22-26 Kasım 1943'te düzenlenen Kahire Konferansında ise, müttefik devletlerin tutumu görüşüldü. Roosevelt ve Churchill konferansta ağırlıklı olarak Doğu Asya meselesini ele aldı. Konferansta Çin Devlet Reisi Mareşal Çian Kai Şek de vardı. Stalin ise katılmayıp, müttefikleriyle birkaç gün sonra Tahran'da görüşecekti. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de konferansa katılmıştı.* İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Türkiye Cumhuriyeti yeni Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile görüşerek, Türkiye'nin gelecek aylardaki pozisyonunu netleştirmeye çalıştı. Türkiye'nin altyapı ve mühimmat bakımından mevcut şartlarıyla savaşa hazır olmadığı ortadaydı.¹⁰³⁴ İngiltere nezdinde Türkiye'nin hava savunması yetersizdi, ordunun teknik imkânları da sınırlıydı.¹⁰³⁵

Kahire Konferansının akabinde yapılan Tahran Konferansında Stalin, Batılı devletlerden ikinci bir cephenin açılmasını istedi. Bu bağlamda Türkiye'nin olası rolü önem kazandı. Müttefikler, Yugoslavya'da Mareşal Tito'nun partizan güçleriyle başarıyla yönettiği mücadelesine daha sistematik destek vermeyi kararlaştırıp bu şekilde Balkanlar'da olası bir çıkartma hareketi için zemin hazırladılar. Türkiye'ye karşı sürdürülen savaşa katılma baskısının nedeni bu gelişmeler ışığında belli olmaktadır. Zira İngiltere, Yugoslavlara silah ve mühimmat desteği sağladığından Türkiye hem ikmal merkezi hem de stratejik üs olarak önem kazandı.¹⁰³⁶ Ayrıca Almanlar, Doğu Cephesinde büyük yenilgilere maruz kaldı ve psikolojik bakımdan mühim olan "yenilmez Wehrmacht" efsanesi ağırlığını kaybetmeye başladı.

Ayrıca Tahran Konferansında Birleşmiş Milletler fikri ortaya atılmış ve olası bir müttefik zaferinde Türkiye'nin bu örgüte dâhil olması gündeme gelmişti. Türkiye adımlarını bu hassas dengeleri gözeterek ayarlamak durumunda kalmıştı. Ankara,

¹⁰³³The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 66/29/15, 28.09.1942, Most Secret WP (42) 435

* İsmet İnönü'nün genel dış politika yorumu için bkz.: Hüner Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2012

¹⁰³⁴Selim Deringil, a.g.e., s. 163

¹⁰³⁵The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 66/44/42, 30.12.1943, WP (43) 592

¹⁰³⁶Ivo Smoljan, **Tito i iseljenici**, Zagreb, Spektar, 1984, s.94

Ocak 1944'te müttefiklerle daha yakın temaslarda bulunacağını duyurdu.¹⁰³⁷ Ama Türkiye'nin savaşa katılma konusundaki isteksizliği müttefiklerince hoş karşılanmamıştır.*Türkiye'ye yönelik askeri yardımı koordine eden ve askeri müzakereleri yürüten İngiliz Askeri Delegasyonu Şubat 1944'te Ankara'yı terk etmiştir. Bu adım, prensip olarak Türkiye ile dostane münasebetlerin devam etmesini arzulayan ve Ankara'yı Berlin'den uzaklaştırmayı hedefleyen İngiltere'nin bir blöfüydü. Zira İngiltere bu şekilde Türk hükümetinde „bir panik atmosferi yaratarak“ Türkiye'yi bir emri vakiyle karşı karşıya bırakmayı amaçlıyordu.¹⁰³⁸

Türkiye, resmi müzakerelerin bitmesine rağmen baskılara boyun eğmedi. Türkiye, savaşın gidişatını takip ederek ancak 2 Ağustos 1944'te Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesti. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu TBMM'de yapılan konuşmasında, Almanya'nın dostane olmayan politikasını sebep olarak göstermiştir.¹⁰³⁹

2.2. Diplomatik ilişkilerinin kesilmesi ve Alman enterneler

Türk-Alman Diplomatik ilişkilerinin kesilmesinden sonra, Türkiye'de mukim Alman vatandaşlarının durumu yeni bir boyut kazanmıştır. Türkiye'de bulunan Alman bankalar kapatıldı ve Alman kamu kuruluşlarına ait banka hesapları Maliye Bakanlığının denetimi altına alınmıştır, ayrıca Alman ticari müesseselerinin faaliyetlerine son verildi. Yine de ilk başta Alman vatandaşların şahsi mevduatlarına el konulmamıştır. Ağustos 1944'te ise Alman hükümeti, Türkiye'de kalmış vatandaşlarına ülkeyi terk etme talimatı vermiştir. Bu emre uymayan Alman vatandaşları, NSDAP'nin yurt dışı kolları tarafından tespit edilip Almanya Dışişleri Bakanlığına bildirilmiştir. Bu bilgiler Gizli Devlet Polisine (Geheime Staatspolizei/ Gestapo) aktarılmıştır. Yaklaşık doksan kişiyi kapsayan listede yer alan şahısların

¹⁰³⁷Franz von Papen, a.g.e., s. 592

*Kahire ve Yalta Konferanslarının etkileri için bkz: Fraser J. Harbutt, **Yalta 1945. Europe and America at the Crossroads**, NMew Zork NY, Cambridge University Press, 2010

¹⁰³⁸The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 66/48/36, 04.04.1944, Secret WP (44) 186

¹⁰³⁹T.C. Resmi Gazete, 03.08.1944, sayı 5773

bazılarının yalnızca kimlik bilgileri, bazılarının da siyasi düşünce ve faaliyetleri kaydedilmiştir.¹⁰⁴⁰

Türk hükümeti de, Almanların Türkiye'yi terk etmesini talep edip, uluslararası hukuka uygun olarak bu emre uymayanları enterne etmeye başlamıştır. Türkiye tarafından enterne edilmiş ancak kendi isteğiyle en kısa zamanda Almanya'ya geri dönmek isteyen, mütakabiliyet esası çerçevesinde Almanya'da enterne edilmiş Türk vatandaşlarıyla ile değiştirilmesi öngörülen 151 Alman vatandaşının ayrı bir listesi oluşturulmuştur.¹⁰⁴¹SS'e bağlı Asayiş Birimi* ve Güvenlik Polisi*ise Alman Dışişleri Bakanlığına listeye ilgili bir değerlendirmesini iletmiştir.Bu çerçevede, Almanya'ya geri dönmek için istekli olan kişilerin değerlendirildiği, onların mümkün mertebede Almanya'ya geri dönmelerin uygun olacağını belirtilmiştir.¹⁰⁴²Müttefikler hem Doğu hem de Batı cephesinde Alman topraklarına yaklaşmıştır.Böylece, siyasi bakımından Alman enterne meselesinin ve genel olarak Türk-Alman münasebetlerinin savaşın bu son ve kritik aylarında pek mühim olarak değerlendirilmediğini anlaşılmaktadır.¹⁰⁴³

28 Şubat 1945 yılında Almanya'ya karşı ilan eden savaş hali ise fiiliyatta askeri operasyonlara yol açmamıştır.¹⁰⁴⁴ Türkiye'nin bu adımdaki esas amacı, BM kurucu üyeleri arasında yer almaktır.

¹⁰⁴⁰PA AA Inland II g 31, Akten betr. Internierte, 1943-45, Ausw. Amt Inl. II 723930, 19/21.12. 1944, Geheim Registr. 5886

¹⁰⁴¹PA AA Inland II g 31, Akten betr. Internierte, 1943-45, Ausw. Amt Inl. II 723930, 17.01.1945, WV 2071

*Sicherheitsdienst, / SD, SS'in gizli haber alma teşkilatı

*Sicherheitspolizei, SS komutası altında bulunan Alman Polis Teşkilatının özel bir birimiydi

¹⁰⁴²PA AA Inland II g 31, Akten betr. Internierte, 1943-45, Ausw. Amt Inl. II 723930, Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD, 25.01.1945, Anl. 8320 g

¹⁰⁴³PA AA Inland II g 31, Akten betr. Internierte, 1943-45, Ausw. Amt Inl. II 723930, Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD, z.B. Nr. 10794/45 g 23.01.1945 (24.01.1945 II S 320 g)

¹⁰⁴⁴Ludwig Ludwig Kreckler, a.g.e., s. 255

V. BÖLÜM

SAVAŞ EKONOMİSİ: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA ALMAN EKONOMİSİ VE TÜRKİYE

1. NASYONAL SOSYALİST ALMANYA'DA EKONOMİ

1.1. Nasyonal Sosyalist iktisat modeli ve 1933'den sonra Alman ekonomisi

Korporatist felsefesiyle Nasyonal Sosyalizm, hükümet kontrolü pekiştirmek için ekonomi kuruluşları Ekonomi Bakanlığına bağlı “iktisadi gruplar” (Wirtschaftsgruppen) adı altında tesis etti. Bu politikayla 1936/37 yıllarında o ana kadar grup/kartel halinde olmayan iktisadi kuruluşlar kartel haline getirilmişti ve devlet özel sermayeyi muhafaza etmekle beraber üretim sektörü üzerinde ciddi olarak söz sahibi olmaya başlamıştı. Ayrıca kartel halinde birleştirilmiş olan iktisadi gruplar ihracat faaliyetlerini tamamen Merkez Bankası'nın (Reichsbank'ın) kontrolü altında gerçekleştirmek zorundaydı. Alman devleti, döviz kontrolü vasıtasıyla ihracatı doğrudan kontrol edebilmiştir.¹⁰⁴⁵Yine de Nasyonal Sosyalist ekonomisi serbest piyasa prensibini kesinlikle tamamen yok etmemiştir. Nasyonal Sosyalizm tarafından geliştirilen dört yıllık planlar yeni ekonomik uygulamaların açık bir göstergesiydi. Devlet, sosyalizmle yönetilen ülkelerin aksine ağır sanayi sektörünü

¹⁰⁴⁵Philip C. Newman: **Key German Cartels under the Nazi Regime**, The Quarterly Journal of Economics, Vol. 62, No. 4 (Aug., 1948),s. 577

kamulaştırmadı ve yasalara riayet etmek suretiyle büyük kartellerle işbirliği kurdu.¹⁰⁴⁶

Almanya'nın yeniden silahlanma politikası için önem taşıyan ağır sanayi/çelik üretimi gibi ekonomik sahalar bu çerçevede değerlendirilebilir. Alman devleti, kartellerle ve ekonomik gruplarla (Wirtschaftsgruppen) anlaşmalar yaparak ihtiyaç duyulan ürünleri önceden belirlenmiş sabit fiyatlarla teminini güvence altına almıştır.¹⁰⁴⁷ Fiyat kontrollerinin uygulanması serbest piyasaları kısmen olumsuz olarak etkilemişti ancak bu yöntem 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomi Krizine cevap olarak geliştirildi. Üstelik fiyat kontrolleri şansölye Brüning'in devalüasyonist politikasından beri Alman ekonomik hayatında bulunmaktaydı, bunun yanında Türkiye gibi diğer devletler de bu yönteme başvurmuştu. Bu çerçevede paranın serbest dolaşımı engellendi ve hükümetler korumacılık uygulamasıyla (gümrük vergileri, kısıtlayıcı kotalar v.s.) kendi piyasaları ve yerel üretimi koruma altına almaya çalıştı. Almanya bu mantıkla Reichsmark'ı suni olarak yüksek tutup milli ekonomisini yabancı mallardan korumaya çalıştı. Ayrıca Reichsbank,(Almanya Merkez Bankası) bu şekilde döviz rezervlerini da muhafaza etmeye çalıştı.¹⁰⁴⁸

Ekonomiye yapılan müdahaleler ve izlenen karşılıksız borçlanma politikası doğal olarak olumsuz bir tesir bırakmıştır. Ancak Hitler iktidarı bu tür sorunlar ve açıkları ertelemeye çabaladı. Yine de uygulanan yöntemler, önceki hükümetin deflasyonist politikalarından çok farklı görünmemekle beraber amaç tamamen farklıydı. Konsolide bir bütçeden ziyade yeniden silahlanılması için ağır sanayi gibi sektörlerin teşviki söz konusuydu. Nasyonal Sosyalist iktidarın ilk yıllarda sergilediği nispi ekonomik başarı ekonomistler tarafından uzun yıllardan beri tartışılmaktadır. 1932 yılında Alman ekonomisinin dibe ulaştığı söylenebilir. Ekonominin konjonktürel olarak 1932 yılından beri iyileşmeye doğru gittiğine dair bulgular mevcut olsa dahi bu konu henüz yeterince açıklığa kavuşturulmamıştır. İktisat bilimine göre ekonomik politikalar (örneğin işsizlik oranının düşürülmesi, ekonomik hacminin büyümesi vs.) etkilerini daima gecikmeli olarak göstermektedir. Böylece Hitler, önceki kabineler tarafından alınmış olan önlemlerin meyvelerinden

¹⁰⁴⁶Peter Temin: **Soviet and Nazi Economic Planning in the 1930s**, *The Economic History Review*, *New Series*, Vol. 44, No. 4 (Nov., 1991), s. 575

¹⁰⁴⁷Harold James, a.g.e., s.24

¹⁰⁴⁸Peter Temin: a.g.e. : s. 580

faydalanmıştır. Ekonomik veriler 1932 yılının son çeyreğinde Almanya'daki sanayi üretimin tekrar yükseldiğini göstermektedir. Bu suretle, Almanya bir toparlanma sürecine girmişti. Nasyonal Sosyalist anlayışı doğrultusunda, Almanya kendi kudret ve hayat kanunlarına uygun olarak “milletin yaşama imkânlarını kendi yurdunda ve kendi iktisadi faaliyetinde” aramaya mecburdu. Bu çerçevede, ancak ülkede üretilemeyen ürünlerin ithalatına müsaade edilmiş ve rakip ülkelerin aleyhine Almanya kendi uluslararası ticaret prensiplerini oluşturmaya çalışmıştır.¹⁰⁴⁹

1.2. Nasyonal Sosyalizm piyasada: ideoloji ve ekonomi

Hitler iktidarı ekonomik ve siyasi bakımdan liberal değildi ancak liberal düşüncelerle uyumlu olan bazı uygulamalar hayata geçirildi. Devlet tarafından yürürlüğe konulan vergi indirimi kısa vadede konjoktüre hız katmıştı. Aynı zamanda devlet, önceki hükümetler tarafından başlatılan büyük altyapı projelerine de büyük çapta devam etti. Örneğin, Hitler'in vitrin projesi olarak gösterilen otoyol projesinde ancak 4.000 civarında yeni işçi istihdam edilebilmişti.¹⁰⁵⁰ Yine de bu tür projelerin çapı zamanla büyütüldü ve hissedilen işsizlik azaltıldı. Nasyonal Sosyalistlerce uygulamaya konan gençlere mecburi çalışma hizmeti (Arbeitsdienst) de istihdam bakımından genel ekonomiye fazla katkıda bulunmamıştı. İstihdam sağlanmıştı ancak bunun faturası uzun vadede bütçeye kesilmişti. Bundan öte, 1935 yılında başlatılan mecburi askerlik uygulaması sayesinde bir milyon civarında kişi iş piyasasından çekilmiş bulunmaktaydı. İşsizlik oranı bu şekilde düşmekle beraber bu tür önlemler esasında suni ve ertelemeci bir karakter taşımaktaydı. Bu tür dolaylı istihdam projeleri kamuya büyük bir yük getirdi. Ancak, o esnada sanayide -sunil olsun ya da olmasın- yeni istihdam projelerinin yaratıldığı da bir gerçektir. Ekonomide en azından bir rahatlama bahsedilebilir. Savunma sanayi, teşviklerle görülmemiş boyutta istihdam yaratmaktaydı, ordunun genişletilmesi ise Alman ekonomisine bütün sektörlerde bir canlanma getirmişti.

¹⁰⁴⁹ **10 Yıl Almanya'da Türk Ticaret Odası-10 Jahre Türkische Handelskammer für Deutschland.** Berlin, Buchdruckerei Adolf Uebe/ Almanya Türk Ticaret Odası, 1938, s. 46

¹⁰⁵⁰ Gerhardt Schulz, **Von Brüning zu Hitler, Zwischen Demokratie und Diktatur**, Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1992, s. 508

Bazı araştırmacılara göre Hitler, i ve dış politikada kazandığı başarılarından dolayı 1936 yılından beri ekonomiye isteklerini dikte ettirebilmişti.¹⁰⁵¹ Aslında Hitler lider doktrini çerçevesinde Alman kamusal hayatının bütün alanlarına müdahale etmeye çalışıp ekonomiyi de araç olarak değerlendiren Hitler, ideolojisine göre uygun davranmıştır.¹⁰⁵² Devletin askeri ve siyasi gereksinimleri bireyin ekonomik refahından daha mühim olarak değerlendirilmiş ve Nasyonal Sosyalist ideoloji bu görüşü resmi politika haline getirmişti. Barkai, bu sistem için “milli devletçilik” kavramını kullanmaktadır ve Nasyonal Sosyalist ekonomik sistemi ekonomi tarihinde eşsiz bir örnek olarak değerlendirmektedir.¹⁰⁵³

Marksist iktisat tarihçileri ise daha çok sanayi çevreleri ile Nasyonal Sosyalist hükümet arasında mevcut olan ilişkilere bakarak, bir kartel yapısından bahsetmektedirler. Buna göre, Hitler iktidarı büyük sermayenin desteği olmaksızın o kadar başarılı olamazdı. Tarihçi ve 3. Reich uzmanı Prof. Kershaw da bu görüşe destek verip kartelin yeleri olarak NSDAP partisi, sanayi yöneticileri ve Almanya Silahlı Kuvvetlerini (Deutsche Wehrmacht) göstermektedir. Kershaw, bu kartel üyelerinin birbirinden bağımsız olmakla destek bakımından birbirlerine muhtaç olduğu görüşünü dile getirmektedir. Kershaw yine de Marksist tarih görüşüne tenkitle ve temkinli yaklaşarak Nazi hareketini sadece büyük sermaye çevrelerin maşası olarak değerlendirmekten uzak durmaktadır, kendisine göre durum çok daha karmaşıktı ve çıkar birliğine işaret etmektedir.¹⁰⁵⁴

¹⁰⁵¹Peter Robinett, **The National Socialist Economy: Difficulties of Interpretation.**

<http://peter.beachheadonline.com/papers/Peter%20Robinett%20-%20The%20National%20Socialist%20Economy.pdf> (SGT:22.09.2012)

¹⁰⁵²Robinett:,a.g.e., S. 3

¹⁰⁵³Avraham Barkai,**Das Wirtschaftssystem des Nationalsozialismus: Ideologie, Theorie, Politik, 1933-1945**,Frankfurt,Fischer,1988, s.98

¹⁰⁵⁴Ian Kershaw, a.g.e., s. 6

2. NASYONAL SOSYALİST EKONOMİ POLİTİKASINDA BALKANLAR VE TÜRKİYE

2.1. Türk-Alman ekonomik ilişkileri

Almanya'nın iktisadi gereksinimleri açısından Türkiye, Osmanlı Devleti döneminden beri belirli bir öneme sahipti. Ancak genel olarak Almanya, Türkiye'yi Balkanlar ekonomik alanının bir parçası olarak görmüştür. İkinci Dünya Savaşı ve savaş ekonomisi ise Türkiye'yi hem Almanya hem düşmanları için daha önemli bir konuma getirdi. Türkiye'deki krom yatakları zırlı araçların üretimi için son derece elzem bir maddeydi.¹⁰⁵⁵ Türkiye'den başka sadece İsveç büyük çapta Alman ihtiyacını karşılanabilirdi. Ancak Nasyonal Sosyalist iktisatçılar geliştirdikleri alan kavramına paralel olarak 1933 yılından beri Büyük Almanya ekonomi alanı (Grossdeutscher Wirtschaftsraum) teorisini de geliştirmeye başladılar. Türkiye ise bu alan dâhilinde Güney Doğu Avrupa bölgesinde yer almaktaydı.¹⁰⁵⁶ Milletvekili ve iktisatçı Werner Daitz ise bu tür teorilere önemli katkıda bulunmuştur. Kendisi, özellikle Güney Doğu Avrupa'yı da Almanya'nın iktisadi büyüme faaliyetlerinin ana eksenini olarak tarif etmekteydi.

Daitz, Türkiye ile Almanya'nın iktisadi hedeflerini mutabık olarak gösterip, dünya ülkelerinin gelişimini "alan politikası" çerçevesinde yorumlamıştır. Alan politikası, hem iktisadi hem de manevi açıdan halkın ve devletin öz kaynaklara dönüşü olarak yorumlanmıştır. Bu anlayış, halkı toprağa bağlamış ve kültürünü ona göre şekillendirmiştir. Halk, üzerinde yaşadığı toprağı emeğiyle işleyerek ekonomik ürün haline dönüştürürken, toprak da karakterini ürüne de yansımıştır. Bu anlayışa göre her bölge kendi yöresel karakterine uygun ürünleri üreteceği için uluslararası rekabet kuralları çalışmayacak ve aynı ürün bölgeler arasında farklılık arz edecektir. Daitz, Türkiye'de hayata geçirilen birinci Sanayi Planı ile Almanya'da uygulanan dört yıllık ekonomi planı arasındaki ortak noktalardan ve "ikmal ve itmam imkânlarının" mevcudiyetinden bahsetmiştir.¹⁰⁵⁷ O dönemde ekonomi çevrelerince ifade edilen ziraat ve sanayi memleketi tanımlamaları Almanya'nın lehine olduğu

¹⁰⁵⁵Klaus Dietmar Henke, a.g.e., s.265

¹⁰⁵⁶Werner Daitz, a.g.e., s.23

¹⁰⁵⁷ **10 Yıl Almanya'da Türk Ticaret Odası-10 Jahre Türkische Handelskammer für Deutschland.**, s. 43

halde Daitz tarafından reddedilmiş, böylece Türkiye'deki iktisadi çevrelerce onaylanmıştır. Diğer taraftan, Türkiye'de başlatılan ithal ikamesi politikası ve Türkiye'de üretebilecek malları ithal etmeyerek yurt içinde üretme prensibini kabul etmesi takdirle karşılanmıştır. Ayrıca Daitz, Türkiye'yi Avrupa "merkez" kıtasının ayrılmaz bir parçası olarak tanımlamıştır. Duruma bir diğer pencereden bakıldığında ise, Türkiye'nin henüz makine endüstrisi alanında yolun çok başında olması nedeniyle Türkiye'de üretilmeyen bu makinelerin Almanya gibi alanında lider bir ülkeden ithal edilmesi gerekliydi. Böylece sanayi makinesi alanında yükselen Türk talebi Almanya için bulunmaz bir fırsat oluşturmuş ve dolaylı olarak Almanya'nın menfaatlerine hizmet etmiştir. Daitz, karşılıklı çıkarlara dikkat çekerek, iki ülkenin ekonomi yönetimini milli ve öz kudretine bağlı olarak tarif etmiş, Nasyonal Sosyalist Almanya'nın hiç bir emperyalist ve siyasi gaye beslenmediğini, aynen kendi ifadesiyle "bilakis Avrupa milletlerinin iktisadi, kültürel ve coğrafi vaziyetlerinin yeniden tanziminin tabii icabatına hizmet ve riayet eylediğini" iddia etmiştir.

Ayrıca, Nasyonal Sosyalist iktisat politikasında clearing anlaşmaları gayet mühim bir konumdaydı. Clearing vasıtasıyla para ödemeksizin ürünlerin barteri öngörülmekteydi. Clearing anlaşmalarının tercih sebebi ise Nasyonal Sosyalist para politikasıydı. Döviz kontrolü mevcuttu, Reichsmark'ın değerinin düşürülmesine müsaade edilmemiştir. Hitler'den önce başlatılan bu politika Alman mallarının Dünya piyasasında çok pahalı olmasına yol açtı ve Almanya'nın normal şartlar altındaki rekabet gücünü olumsuz olarak etkiledi.¹⁰⁵⁸

"Deutsche Verrechnungskasse"(Almanya clearing kasası) tarafından yönetilen Clearing sistemi dâhilinde özellikle (Türkiye dâhil olmak üzere) Balkan devletleri, likiditeye ve dövize ihtiyaç duymadan Almanya'nın tekelinde olan bir ortak pazar çerçevesinde Almanya'nın gıda ve hammadde ihtiyacını karşıladılar. Almanya'nın siyasi etkisi büyüdüğünde Almanya'nın Güney Doğu Avrupa'daki iktisadi etkisi de büyümüştü. H.F. Zeck'e göre 1939 yılında Güney Doğu Avrupa ülkelerinin toplam ihracatında Almanya'nın payı yüzde 46, ithalatında ise yüzde 51

¹⁰⁵⁸Marc Buggeln, **Wahrungspläne für den europaischen Grossraum: Die Diskussion der nationalsozialistischen Wahrungsexperten über ein zukünftiges europaisches Zahlungssystem.** Beiträge zur Geschichte des Nationalsozialismus, C.18:Europaische Integration, Sonderdruck, Wallstein Verlag, Göttingen, 2002, s.42

gibi yüksek bir seviyede bulunmaktaydı.¹⁰⁵⁹ 1939 yılında ise Türkiye ayrıca, Almanya'nın krom ihtiyacının yüzde 60'ını karşılamaktaydı.

Yine de Almanya, Türkiye'nin dış ticaretinde birinci mevki işgal etmekteydi. Örneğin 1938 yılında Alman istatistiklere göre, Türkiye toplam ithalatının yüzde 47'sini Almanya'dan sağlanmış, Almanya'ya ihraç edilen mallar ise toplam Türk dış ticaret hacminin yüzde 42,9'unu oluşturmuştu.¹⁰⁶⁰ Önceki yıllarda ise Ackermann ve Krecer'e göre Almanya ile yapılan mal ve hizmet değişiminin toplamı Türk dış ticaretinin (ithalat-ihracat) yüzde 45'ini teşkil etmekteydi. Türkiye'nin Almanya'ya toplam ticaret hacminin (ithalat-ihracat) payı ise sadece yüzde 2,9 oranındaydı.¹⁰⁶¹ Yine Alman istatistiklere göre Almanya'dan Türkiye'ye ihracatı 1933 yılında 38,2 Milyon Reichsmark hacmindeyken, bu rakam 1939 yılına kadar 119,1 Milyon Reichsmark'a kadar yükselmiştir.* Yine Krecer'e göre Türkiye, Almanya'nın ticaret ortaklarının listesinde 29. sıradan 12. sıraya yükselmiştir.¹⁰⁶²

Osman Zeki Torgay, iki ülkenin dış ticaret istatistiklerinde farklılık gösteren verilerini farklı istatistik metodolojisine bağlamaktadır. İstatistikler tertip ederken, Türkiye "ithalat ve ihracat" ülkelerini baz olarak almıştır, buna mukabil Alman istatistik uzmanlar ise ürünün esas menşeyini baz olarak göstermiştir. Yine Torgay'a göre, 1929-32 yılları arasında iki ülkenin toplam dış ticareti yüzde 51,1 oranında küçülmüştür. Bu küçülmeyi, Dünya Ekonomik Krizinin etkisi olarak yorumlanmalıdır. Ancak, bu trend 1932 yılından beri tamamen değişmiştir, karşılıklı ticaret hacmi sürekli artmıştır. 1928 yılı baz olarak alındığında, Alman-Türk ticareti 71 Milyon Reichsmark artışı ile yüzde 51,5 oranında artmıştır. Türk-Alman ticaretinin genel hacmi 1932 yılında kadar iki ülkenin genel ticaret seviyesine göre artıp veya azalmıştır, ancak 1933 yılından sonra şiddetle artmıştır. Bu gelişme, 1933

¹⁰⁵⁹H.F. Zeck, **Die deutsche Wirtschaft und Südosteuropa.** , Leipzig, Teubner Verlag, 1939, s. 102

¹⁰⁶⁰Statistisches Reichsamt, Statistisches Reichsamt, **Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. Neunundfünfzigster Jahrgang 1941/42.**,Berlin,Statistisches Reichsamt, 1942., (Internationale Übersichten)s. 129 (Baskın Oran bu verileri DIE'ye göre hesaplanarak teyit etmektedir: Baskın Oran, a.g.e., s. 393) Devrin ithalat/ ihracat verileri ek'te verilmiştir

¹⁰⁶¹Ackermann, a.g.e., s. , 491-494, Ludwig Krecer, a.g.e. ,s. 23

*Rakamların enflasyon etkilerden arındırılmış olup olmadığı tespit edilmemiştir

¹⁰⁶²Ludwig Krecer, a.g.e., s. 23

yılından beri başlanan clearing anlaşmanın çerçevesinde de yorumlanmalıdır: para yerine doğrudan ürün değişimi karşılıklı ticaret seviyesini artırmıştır.¹⁰⁶³

1930'lu yılların ikinci yarısı incelendiğinde Türkiye'nin cari dengesi dengeli bir seyir göstermekte, ithalat-ihracat oranı ise büyük oynamalar içermemektedir. Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı ithalat ve ihracatta gözlemlenen dengeli seyrinde devrin ekonomik şartları önemli bir rol oynamaktadır. Belirtildiği gibi kambiyo kontrolleri uluslararası ticareti olumsuz etkilemekle beraber alternatif olarak doğrudan ürün değişim sistemine (clearing) başvurulmuştur. Mal karşılığında mal değiştirildiği için, Türk-Alman ticareti dengeli konuma kavuşmuştu. Türkiye gibi birçok Güney ve Güney Doğu Avrupa ülkesinin, (İtalya, İspanya, Yugoslavya v.s.) dış ticaretinde clearing uygulamasının payı ortalama olarak yüzde 50 oranından daha yüksekti.¹⁰⁶⁴

2.2. Türk ekonomisi ve tarafsızlık meselesi

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında, Atatürk'ün ekonomi konusunda bazı konulara özel önemiyet atfettiğini söylenebilir. Bunların arasında, tam istihdamın sağlanması, kalkınma politikaları için milli kaynaklardan sermaye birikiminin sağlanması, dengeli gelir dağılımının teşviki, dış ödemelerinin dengeli olması, denk bütçesi ve düşük enflasyonun sağlanması, sanayileşmenin teşviki, altyapının geliştirilmesi yer almaktadır.¹⁰⁶⁵ Önce liberal ekonomik modelini, daha sonra devletçilik ilkesi benimsenmiş Atatürk, demiryolu politikasıyla Türkiye'nin altyapısını genişletmiş, kalkınma faaliyetlere mesnet teşkil olmak ve sermaye sağlamak üzere kamu bankaları (Türkiye İş Bankası, Ziraat Bankası, Şekerbank v.s.) kurmuştur.

1930'lu yıllarında ekonomi politikalarına yeni bir yön vermeye çalışan Türkiye, ağırlıklı olarak tarım ülkesi olmakla beraber salt ham madde üreticisi konumundan çıkmak için sanayileşme politikası benimsemiştir. Bu çerçevede, sanayileşme politikası benimseyip 1936 yılında İkinci Sanayi Planı TBMM

¹⁰⁶³ Osman Zeki Torgay, *Son 10 Yıl içinde Türkiye-Almanya Ticareti, 10 Yıl Almanya'da Türk Ticaret Odası-10 Jahre Türkische Handelskammer für Deutschland.*, s. 68

¹⁰⁶⁴ Monika Rosengarten, *Die Internationale Handelskammer: Wirtschaftspolitische Empfehlungen in der Zeit der Weltwirtschaftskrise 1929-1939.*, Berlin, Duncker & Humblot Verlag, 1989, s.116

¹⁰⁶⁵ Ramazan Kurtuluş, a.g.e., s. 326

tarafından kabul edilmiştir. Liberal ekonomi anlayışına göre sermayenin yetersiz kalacağını belirten Ekonomi Bakanı Celal Bayar, endüstrileşmeyi “bir milli varlık savaşı olarak” değerlendirmiştir.¹⁰⁶⁶ Sanayi Planı, kurulacak sanayi tesisler için makine, makine parçaları ve diğer teknik altyapısına ihtiyaç açmıştır, Almanya ise o sahada devreye girebilmesi için uygun bir ortak idi.

Türk-Alman ekonomik ilişkileri bir bütün olarak incelendiğinde Almanya sadece Türk hammaddelerine muhtaçtı, Türkiye ise ekonomik yönden Almanya'ya tamamen bağlı değilse de, en önemli ticari ortağıydı. Türkiye bu ekonomik yakınlığın tehlikeli bir bağımlılık yarattığını farkındaydı. Ancak Türk ürünlerinin çoğunu teşkil eden ziraat ürünleri için farklı piyasalar bulmak kolay değildi. Alternatif olarak Ankara, İngiltere ile ticari ilişkileri geliştirmeye çalıştı ve Büyük Britanya 1938/39 yıllarında siyasi sebeplerden dolayı Türk ürünleri için ekonomik değerinden daha yüksek fiyatlar ödemeye hazırды. Türkiye ise bu durumdan istifade ederek, her iki tarafla da ekonomik ilişkiler yürüterek ekonomik bağımsızlığını pekiştirmeye çalıştı.¹⁰⁶⁷

Türkiye Cumhuriyeti 8 Ocak 1940'ta İngiltere ve Fransa ile yapılan ekonomik anlaşmalar doğrultusunda, bütün krom yataklarının işletimini iki sene süreyle adı geçen devletlere vermeyi taahhüt etmiştir. Türk-Alman clearing anlaşması, 31 Ağustos 1939 yılında sona ermişti. Türkiye, İngiltere ve Fransa ile yaklaşmış yaklaşılan dış ticaretini daha dengeli olarak ayarlamaya başlamıştı.¹⁰⁶⁸ Krom madenlerinin gelişimi İkinci Sanayi planında öncelikli konu olarak yer almıştır, hatta enerji kaynağı olarak ferrokrom istihali planlanılmıştı.¹⁰⁶⁹

Yine de Türkiye, 25 Temmuz 1940'ta -yani Fransa'nın yenilgisinden sonra- Almanya ile bir ticaret antlaşması imzalamıştır. Görüldüğü gibi hem Türk dış politikası hem de ekonomisi esnekti ve ideolojik sınırlamalara tabi değildi. Türk-Alman özel ticaret antlaşmasında krom madeninin gönderilmesi öngörülmemişti.

¹⁰⁶⁶ **Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936**, (önsöz: Prof.Dr. Afetinan), Ankara, TTK Basımevi, 1989, s. 1

¹⁰⁶⁷ Gerhard Schreiber, Bernd Stegemann, Detlef Vogel (ed.), **Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. Band 3: Der Mittelmeerraum und Südosteuropa-Von der „non belligerentia“ Italiens bis zum Kriegseintritt der Vereinigten Staaten.**, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1984, s. 137

¹⁰⁶⁸ Friedrich Forstmeier, Hans-Erich Volkmann (ed.) **Kriegswirtschaft und Rüstung 1939-45.** Düsseldorf, Militärgeschichtliches Forschungsamt, 1977s. 120

¹⁰⁶⁹ **Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936**, s. 29

Ancak İngiltere Türkiye'nin ekonomik ihtiyaçlarını karşılayamadığından, her iki tarafla temaslar sürdürüldü. Türkiye- İngiltere ile ticari ilişkilerini koparmamakla beraber- 9 Ekim 1941 yılında Almanya'ya yeniden krom göndermeye başladı.¹⁰⁷⁰ Bu uygulamanın savaş şartlarında tarafsız bir devlet için hayati önem taşıdığına altı çizilmelidir. Örneğin İsveç, stratejik madenlerini Almanya'ya satmakla benzer bir yaklaşım sergilemiştir.¹⁰⁷¹

Almanya krom, volfram, mangan gibi silah üretimi için elzem olan hammaddeleri Türkiye'den ve İskandinav ülkelerinden temin etmeye gayret gösterirken, 1929 Dünya Ekonomik kriziyle düşmüş olan altın rezervlerini de var gücüyle artırmak zorunda kalmıştı. Bir taraftan Almanya işgal edilmiş ülkelerin Merkez Bankalarının altın rezervlerine el koyarken, öbür tarafta özel şahıslardan elde edilen (döviz kanunlarına uymayan vatandaşlarından veya kamplara gönderilmiş Yahudi asıllı vatandaşlarından) altın rezervleri Almanya'nın eli altında bulunan altın stokunu yükseltti. 1939 yılında Alman altın rezervleri 387,2 milyon Reichsmark (resmi Merkez Bankası kuruna göre) iken, altın stoku savaş esnasında bir milyardan fazla artarak 1,5 milyar Reichsmark hacmine ulaşmış bulunmaktaydı.¹⁰⁷²

Almanya, altın rezervlerinin bir kısmını İsviçre bankalarına satmış olmasına karşın, Deutsche Bank vasıtasıyla bir kısmını da Türkiye'ye satmıştır. Deutsche Bank, elinde bulundurduğu altın rezervlerini Türkiye'de mukim Alman vatandaş ve diplomatlara da satmıştır. O esnada Almanya, altın rezervlerini likiditeye veya ham maddeye dönüştürebilmiştir. İsviçre hükümeti Aralık 1942'de kendi altın rezervlerini korumak maksadıyla yurtdışına yönelik altın satışlarına sınırlandırma getirirken Deutsche Bank, Türkiye'ye altın satışını devam ettirmek için altını doğrudan Reichsbank kaynaklarından temin etmeye başladı. Arbitraj şeklinde yapılan ticaret Almanya için daha da kârlı oldu, zira Almanya'daki resmi altın kuru 1931 senesindeki mevcut fiyatlara göre dondurulmuştu. Yaklaşık 12,5 milyon Reichsmark (resmi Alman Merkez Bankası kuruna göre) değerindeki altın Türk serbest altın piyasasında çok daha yüksek bir kâr marjıyla satılabiliyordu.¹⁰⁷³ Külçe altınlar veya altın karşılığında alınan dövizler, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından

¹⁰⁷⁰Hans Erich Volkmann, Bernhard Chiari, a.g.e., s. 171

¹⁰⁷¹Ludwig Kreckler, a.g.e., s. 247

¹⁰⁷²Albert Ritschl, *Neue Ergebnisse zum NS-Aufschwung*, Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte, Berlin, Akademie Verlag 2003, s.75

¹⁰⁷³Harold James. *Die Deutsche Bank im Dritten Reich*. Münih, C.H.Beck Verlag, 2003, s. 171

incelendikten sonra alıcılara ait Türkiye`de bulunan banka hesaplarında muhafaza edilebilmiştir. Deutsche Bank`ın Türkiye şubeleri ise bu transferde belirgin bir rol oynamıştır.

2.3. Alman ekonomisi, Türkiye ve alan politikaları

Büyük Alman özel sermaye kuruluşları ve devletin planları savaşın başlamasıyla birbirine iyice yaklaşmış bulunmaktaydı. Alan (Lebensraum) politikası, büyük ekonomik alan (Grosswirtschaftsraum) politikalarıyla fiiliyatta da örtüşmekteydi. SSCB'nin ve Doğu-Güney Doğu Avrupa'nın ham maddeleri ve toprakları ile ziraat ürünleri hem savaşın ekonomik altyapısını hem de Nasyonal Sosyalist ideolojinin meşruiyetini sağlamaktaydı. Elde edilen ham maddelerin sayesinde ise Alman kontrolü altındaki Avrupa Ortak Pazarı, örneğin ABD'ye rahatlıkla kafa tutabilecekti.¹⁰⁷⁴ Türkiye'nin rolü ise ekonomik bakımdan perifer ve marjinal olacaktı. Orta Avrupa'nın ekonomik kalkınmasına karşın Türkiye'nin de dâhil olduğu Güney Doğu Avrupa ekonomik bakımdan yarı sömürge bir konuma düşecekti. Tarihi bakımdan bu konum, Birinci Dünya Savaşından evvel Güney Amerika devletlerinin ve Osmanlı Devletinin İngiltere'ye karşı bağıllık içinde olma durumu gibi izah edilebilir. Siyasi olarak bağımsız olan bu bölgeler kendi ekonomilerini ve üretim sistemlerini sanayileşmiş büyük devletlerin (bu örnekte İngiltere, Fransa, eski Almanya, Güney Amerika için ayrıca ABD) emirlerine göre yönetmek zorunda kalacaktı.¹⁰⁷⁵

Türkiye Cumhuriyeti için tekrar eski iktisadi bağımlılığına dönme perspektifi doğal olarak hiç de çekici değildi ancak bir Alman zaferi şüphesiz Türkiye'ye herhangi bir seçenek bırakmayacaktı. Atatürk zamanında büyük güç bloklarının olmayışı Türkiye'ye bağımsız bir dış politika sürdürme imkânı vermişti ve İnönü hükümeti de aynı tavır İkinci Dünya Savaşı esnasında gösterebilmişti. Bu da, uluslararası ilişkiler bakımından çok kutuplu bir sistemde Türkiye Cumhuriyeti'nin, Osmanlı Devletinin aksine saygın ve sabit bir yer elde etmiş olmasından kaynaklanmaktaydı. Ancak Alman zaferi, tek kutuplu hegemon sistemi yaratacaktı

¹⁰⁷⁴Eichholtz, *Geschichte der Deutschen Kriegswirtschaft 1939-1945. Bd. 1. 1939-1941.*, Berlin, Akademie Verlag, 1969, s. 155

¹⁰⁷⁵Eric Hobsbawn, *1871-1914. Das Zeitalter der Extreme.*, Frankfurt a. Main, Fischer Verlag, 2003, s. 19

ve Türkiye hegemon Almanya'nın tavrına göre hareket etmek zorunda kalacaktı. Türkiye gerçekte göreceli bir bağımsızlığa, yani “yarı kukla devleti” konumundan başka bir seçeneğe sahip olmayacaktı.¹⁰⁷⁶

Öbür yönden savaş yeni başladığında doğrudan işgal altındaki bölgelerin aksine Almanya, Türkiye, İsveç gibi ülkelerle piyasa ekonomisi şartları altında pazarlık yapmak zorundaydı. Bu da Türkiye için, savaş şartları altında kendi ürünlerine iyi bir fiyat sağlama imkânı anlamına gelmekteydi. Ancak unutulmamalıdır ki, Türkiye seferberlik ve savaş ekonomisinden dolayı milli gelir bakımından çok ağır darbelere maruz kaldı. İkinci sanayi planı uygulamadan kaldırıldı ve 17 milyon nüfusa sahip Türkiye'nin erkek nüfusunun hatırı sayılır bir kısmı silâh altına alındı.

Almanya ise Avrupa kıtasının nihai Alman zaferinden (Endsieg) sonra yeniden şekillenmesi için somut planlar hazırlamaktaydı. Buna göre hem siyasi hem stratejik gereksinimleri doğrultusunda işgal edilen ülkelerin kaynakları tamamen Almanya'nın çıkarına göre kullanılacaktı. Hitler'in işgal planlarında SSCB'deki sonsuz hammaddelerin (metaller, iâşe maddeleri, Bakü petrol sahaları vs.) rolü savaşın sürdürülmesi için son derece önemliydi.¹⁰⁷⁷ Hayat alanını kazanmak ve komünizm tehlikesini bertaraf edebilmek için başlatılan savaş bu plana göre kendi kendini finanse edecekti.

2.4. Savaş esnasında Türk-Alman ekonomik ilişkileri: bir değerlendirme girişimi

Almanya ile ürün alış verişi barter şeklinde (clearing) gerçekleştirildiğinden Türkiye, ekonomik durgunluk ve deflasyon sorununa karşın savaşın sonuna kadar altın ve döviz stoklarını etkin bir şekilde yükseltebilmiştir. Türkiye, Almanya ile yapılan savaş araç -gereçleri ve benzer ürünlerin alış verişinde döviz kaynaklarının sadece yüzde 4'ünü kullanmıştır.¹⁰⁷⁸

¹⁰⁷⁶Eichholtz, a.g.e., s. 160

¹⁰⁷⁷Eichholtz, a.g.e., s. 208

¹⁰⁷⁸Hans Erich Volkmann, Bernhard Chiari, a.g.e., s. 116

Bu durum Türkiye için olumlu iken, Almanya'nın döviz rezervleri için elbette olumsuz bir etki yaratmaktaydı. Ancak hatırlanması gereken bir husus mevcuttu: Almanya hem Türk hammaddelerine ihtiyaç duymaktaydı hem de Türkiye'yi siyasi olarak kendine bağlamaya çalıştı. Bu yüzden İkinci Dünya Savaşı esnasında sürdürülen Türk Alman ekonomik ilişkiler kâra yönelik klasik bir iktisadi süreç olarak değil, her iki devlet tarafından büyük stratejik hedefleri (Grand Strategy) dâhilinde takip edilen bir olgu olarak değerlendirilebilir. Almanya Türkiye'ye silah, mühimmat ve başka savaş gereçlerini gönderirken ticari kârı kesinlikle ön planda değildi. Sonuç itibarıyla bunlardan bazıları hediye ve hibe olarak verilmişti.

Arzu edilen nihai zaferden (Endsieg) sonra Almanya zaten Avrupa'yı yeniden şekillendirecekti ve Türkiye'ye verilen ekonomik kolaylıklar o yönden uzun vadeli yatırım olarak algılanmalıdır. Türkiye ise kendine biçilen rolüne razı olacaktı ancak kendisine verilen siyasi alanı içerisinde hareket edebilecekti. Türk-Alman ekonomik münasebetlerinin genel seyrine bakılırsa Türkiye'nin zaten 1930'ların sonlarına doğru dış ticaretinin eksenini Almanya'ya doğru yönlendirmiş olduğu görülür. Alman-Türk ekonomik münasebetleri ise gelişen siyasi ilişkilere paralel olarak ilerleyip 9 Ekim 1941 ve 18 Nisan 1943 tarihlerinde imzalanan ekonomik anlaşmalarla pekiştirildi.¹⁰⁷⁹

1941 tarihli antlaşmaya göre 200 milyon Reichsmark değerinde malın değiştirilmesi öngörülmekteydi. Almanya böylece Türkiye'yi piyasa olarak güvence altına alacak Türkiye de hem ekonomik hem de diplomatik bağımsızlığını pekiştirebilecekti. Krom maddesi ise siyasi baskı unsuru ve koz olarak kullanılmıştır. Türkiye, kendi ordusunun gereksinimlerini de karşılayabilmek için Almanya'yla kredi görüşmelerine başladığında bu faktörü pazarlık unsuru olarak kullanabilmiştir. 31.12.1942 tarihinde imzalanan nihai antlaşmada Türkiye, Almanya'dan gelecek silah ve mühimmat karşılığında krom gönderecek, ilgili kalemler clearing anlaşmalarına göre hesaplanacaktı. Üstelik bu görüşmeler gizlilik içerisinde yürütüldüğünden Batılı müttefiklere karşı Türkiye'nin tarafsız imajı da fazla zedelenmemiştir. Müttefikler de, Türkiye'nin mecburiyetten ötürü bu şekilde hareket ettiğini, bağımsız ekonomik ve dış politika konumundan taviz vermediği gerçeğini kabullenmek zorundaydı. Karşılıklı ekonomik ilişkilerde de Alman Büyükelçisi Von

¹⁰⁷⁹Kreschke, a.g.e, s. 179

Papen bu arada Türkiye'deki Alman altın ve döviz kaynakların hareketliliğinde belirgin bir rol oynadı. Ekim 1944'te Türk-Alman diplomatik münasebetlerinin kesilmesinden sonra bile bu konudaki şahsi faaliyetleri dikkate şayandı. Von Papen Nisan 1945'te müttefik kuvvetlerince yakalandıktan sonra da gizemli bir şahıs olarak tarihte yerini almıştır.¹⁰⁸⁰

1946'da Nürnberg Savaş Suçluları Mahkemesinde kendisine karşı yöneltilen en ağır suçlardan aklanan von Papen'in İngiliz işgal bölgesinde Britanyalı makamlar tarafından yargılanmaması da dikkat çekicidir.¹⁰⁸¹

Uzun vadede Türkiye, zorluklarla dolu olan İkinci Dünya Savaşı günlerini geride bıraktığında ekonomik olarak ciddi darbelere maruz kalmıştır. Türk ekonomisi savaş yıllarında iktisadi zorluklar çekmiş ama barış korunabilmiştir. Belki de, İsmet İnönü'nün, şeker fiyatlarının savaş esnasında çok yüksek olduğundan şikâyet eden küçük bir kıza verdiği cevap bu konuyu en iyi şekilde izah etmektedir: “Milli Şef,” politikasını “Evet, seni şekersiz bıraktım ama babasız bırakmadım.” sözleriyle özetlemişti.¹⁰⁸²

¹⁰⁸⁰The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Eden Papers Ge/45/23 (eski), 11.04.1945, FO 954/10B

¹⁰⁸¹The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 128/6, 10.10.1946, Secret CM (46)

¹⁰⁸²Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973**, Bilgi yayınevi, İstanbul, 1991, s.205

SONUÇ

Almanya, 1871 yılında birleşik devlet olarak oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti ve Türkiye’de meydana gelen siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmeleri 1871 yılından beri takip eden Almanya, Türkiye’ye yönelik proaktif bir dış politika izlemiştir. Böylece Almanya, Türk kamuoyunu doğrudan etkilemeye çalışmıştır. Almanya’da 1918 ve 1933 yılında yaşanan rejim değişikliklerine rağmen Türkiye’ye yönelik Alman propagandası devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşından sonra iç politik problemlerini gidermeye çalışan ve Versay Antlaşması yüzünden dış politikada hareket alanını daraltmak mecburiyetinde kalan Almanya (Weimar) Cumhuriyeti, Türkiye’ye yönelik girişimlerini azalttığı için 1924 yılına kadar resmi düzeyde diplomatik ilişkilere sahip değildi. Buna rağmen Türkiye, Weimar Cumhuriyeti zamanında bile tamamen unutulmamıştır. Almanya’nın 1924 yılından sonra daha aktif olarak dış politika sahnesine çıkmasıyla Türkiye’ye yönelik girişimler de tekrar artmıştır.

Her ne kadar 1933 yılı Alman iç siyaseti için bir milat olmuşsa da, Türkiye’ye yönelik ilgi azalmamış, bilakis daha da artmıştır. Bu suretle, Almanya’nın Türkiye’ye yönelik propaganda girişimlerinde de devamlılık ilkesi esas olmuştur. Türkiye’yi ekonomik nüfuz politikası çerçevesinde Güney Doğu Avrupa ülkesi olarak gören ve potansiyel ham madde üreticisi olarak değerlendiren Almanya, Türkiye’nin ekonomik bakımından Almanya’ya bağımlı hareket etmesini sağlamaya çalışmıştır. Dış politikasında 1936 yılına kadar uluslararası sahnede aşırı olarak değerlendirilebilecek adımlardan sakınmaya çalışan Almanya, Türkiye’ye daha dikkatli olarak yaklaşmıştır. Almanya özellikle rakip olarak gördüğü Fransız, İngiliz ve Sovyet etkisini Türkiye’de dengelemek amacıyla girişimlerde bulunmuştur. Bu politikanın içerisinde “kamu diplomasisi” olarak adlandırılacak adımlar atılmıştır. Bu adımlara örnek olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin Onuncu Yıldönümü’ne yönelik Alman etkinliklerini gösterebiliriz.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Almanya, 1943 Stalingrad yenilgisine kadar Avrupa'ya hâkim güç olarak yaygın kabul görmüştür. Buna karşı Türkiye de, Almanya ile yapılan dostluk ve ticaret antlaşmalarıyla kendini güvence altına almaya çalışırken, SSCB ve İngiltere'yle de ilişkilerini muhafaza etmeye çalışmıştır. Almanya basın ve radyo teknolojisini yaygın olarak kullanarak Türkiye'yi kendi tarafına çekmeye çalışmışsa da Türkiye tarafsızlığını korumuş, bununla birlikte Almanya, kendi bakış açısına göre, en azından Türkiye'nin müttefik kampına katılmasını engellemiştir.

Sonuç olarak propaganda konusunda, Almanya'daki bütün kurumlar arasında bir koordinasyon ve hedef birliği mevcuttu. Bu çerçevede Almanya'nın Türkiye'ye yönelik olarak uyguladığı tanıtım, etkileme, ekonomik ve dış politikalarının etkin ve verimli olduğu söylenebilir. Ayrıca Almanya örf, adet ve psikoloji faktörünü ihmal etmemiş gibi görünmekteydi. Genel olarak Türk kamuoyunun hoşuna gidebilecek imalar oluşturuldu, aynı şekilde olumsuz olarak algılanabilecek imalardan da sakınıldı.

Türk tarafı genel itibarıyla Almanya'nın geçmişine yönelik tarafsız ve hoşgörülü bir tutum sergilemiştir. Hitler rejimi tarafından 1933–1944 yılları arasında yürütülen Türkiye politikası iki toplumda farklı bir şekilde anılmaktadır. Almanya'da Nasyonal Sosyalizm ideolojisi, olumsuz bir olgu olarak kabul görmektedir. Türkiye'de ise, Almanya'nın Nasyonal Sosyalist geçmişi olumsuz bir imaj bırakmamakta, bu ülkenin geçmişinin bir parçası olarak algılanmaktadır. Alman devleti 1871 yılında tesis edilmişse de tarihsel olarak Türk Alman münasebetleri gerçekte birkaç yüzyıllık geleneğe dayanmaktadır. Ayrıca, bu olgunun doğmasında toplumları yöneten elit tabakanın tavırlarının ve kamuoyu faktörünün etkisiyle geniş halk çevrelerinin buna iştirak etmesi sağlanmış, böylece ortak bir tarihi bellek altyapısı ortaya çıkmıştır. Zaman faktörü göz önüne alındığında, her ne kadar Nasyonal Sosyalizm hem Alman tarihi açısından hem de Türk-Alman ilişkileri bakımından 12 yıl gibi kısa bir zaman dilimini kapsamaktaysa da bu devir şaşırtıcı bir biçimde önemli izler bırakmıştır. Belki bu durum kitlesel bir hareket olan Nasyonal Sosyalizm'in kitle iletişim araçlarını kullanarak ustaca uyguladığı profesyonel propaganda yöntemlerinin bir sonucudur. Yoğun olarak kullanılan bu propagandalar uzun vadede toplumlar üzerinde önemli etkiler bıraktıysa da her iki

toplumda bunu şuurlu olarak değil, bilinçaltında oluşturulan bir olgu olarak hissetmiştir. Ancak “hissedilme faktörü” bu propagandanın ne kadar derine indiğine dair fazla bir ipucu vermemekte olup, cevaplanması gereken bir soru işareti olarak ortada kalmaktadır. Akıllara gelen bir diğer soru ise, gösterilen bunca çabalara rağmen acaba Alman propaganda girişimleri tamamen boşa çıkıp, psikolojik olarak veya şuuraltında kalmaktan ileri gidemeyip tamamen yok mu oldu, yoksa Alman propaganda makinesi Nasyonal Sosyalizm’in çöküşünden sonra isteyerek veya istemeyerek ikili ilişkileri etkilemeye devam etti mi?

Belgelerden ve resmi açıklamalardan görüldüğü üzere, Alman propagandası savaş zamanında Türkiye Cumhuriyeti devlet yöneticileri üzerinde hedefine ulaşamamıştır. Bunun yanı sıra en azından belirli bir zaman diliminde bu olgunun Gazeteler üzerinde yansımaları bulunduğunu söylemek mümkündür. İdeolojik bir model olarak benimsenen Nasyonal Sosyalizm veya aşırı Hitler hayranlığı ile Antisemitizm yaklaşımı bu coğrafyada fazla kök salamamıştır. Bir diğer ifadeyle, Almanya uyguladığı propaganda girişimleriyle Türk devleti üzerinde başarılı olamamıştır. Ancak, Türk kamuoyu nezdinde bu tür propaganda girişimleri kısmen de olsa bir olumlu Almanya imajı bırakmayı başardıysa da, Türk kamuoyunun tamamen Alman yanlısı veya Almanya hayranı olduğu sonucunu doğurmaya yetmemiştir. Elbette bu değerlendirmede, hem Birinci Dünya Savaşında yapılan Türk Alman ittifakının tesiri, hem de Türk Milletinin toplumsal belleğine yerleştirilmiş geleneksel olumlu Almanya imajının önemli bir payı vardır. Türk kamuoyunda yaratılan kısmi olumlu Almanya imajı sayesinde savaşın sonlarına kadar Alman karşıtı bir atmosfer ortaya çıkmamıştır. Müttefiklerin dünya çapında yoğun Almanya karşıtı propagandası göz önüne alındığında, bu sonuç bile azımsanmayacak bir ehemmiyet taşımaktadır.

Değerlendirmelerde bulunurken, tarihçinin “yargıç” olmadığını de dikkate almalıyız. Nasyonal Sosyalizmi ve diğer ideolojileri tarif ederken, günün şartlarını de göz önüne almalıyız. Nasyonal Sosyalizm, Alman vatanseverliğine ve insanların idealist duygularına hitap eden bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Devrin Alman memur, aydın ve hayatın her katmanından gelen kişilerin, çoğu idealist ve Alman vatansever olarak hareket ettiğini de unutmamalıyız. Diğer yandan, siyaset ile alakadar olmayan kişilerin de mesleki gelecek ve güncel hayat bakımından rejimle

karşı karşıya gelmek istemediklerini de göz önünde bulundurmalıyız. Bu suretle, İkinci Dünya Savaşından sonra değer yargılarının çok değiştiğini de dikkate almalıyız. Büyük Roma tarihçisi Tacitus'un belirttiği gibi, tarih değerlendirmelerde ne kızgınlık ne de zorlamayla (sine ira et studio)yani mümkün mertebede objektif olarak yaklaşılmaya çalışmalıdır. Ayrıca, her daim araştırılan devrin şartları, siyasi ve iktisadi durumu dikkate alınmalıdır. Nasyonal Sosyalist ideolojisinin ana unsurlarından olan Yahudi düşmanlığına, konumu bakımından Nasyonal Sosyalist ideolojisinde önemli bir yer ayırt edilmiştir. Aynı zamanda, Türk devletinin daima bağımsız olarak hareket etmeye çalışıp her türlü yabancı ideolojiyi reddettiğini de tekrar belirtilmelidir. Bu bağlamda, tezimizde herhangi bir ideolojinin (Nasyonal Sosyalizm) veyahut siyasi bir olgunun (Antisemitizm) muhafazası veyahut tenkidi amaçlanmamıştır, yalnızca, olayların gidişatını yorumlamak amacıyla, devrin şartları ve fikir yapısı sunulmaya çalışılmıştır.

1933–1944 yılları arasında Türk kamuoyunda Alman propaganda faaliyetleri şüphesiz hem olumlu hem de olumsuz kalıcı izler bırakmıştır. Türkiye'deki Almanya imajı, o devirde temeli atılan fikirler çerçevesinde uzun yıllar şekillendirilmeye devam etti. Her ne kadar 1945 yılında Almanya tamamen hezimete uğrayıp maddi ve manevi olarak Dünya tarihinde benzeri olmayan bir yenilgi yaşadysa da, birkaç sene içinde Türkiye'de hem halk hem de devlet nezdinde Almanya eski saygınlığına kavuşabilmiştir.

KAYNAKÇA

A: Belge Tasnifleri/ Arşiv belgeleri

The National Archives (TNA) – Büyük Britanya Milli Arşivi

The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 23

The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 24

The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 65

The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 66

The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB128

The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Cabinet Papers/CAB 129

The National Archives (TNA): Public Records Office (PRO) Eden Papers Ge/45

Politisches Archiv des Auswaertigen Amtes (PA AA) (F.Almanya Dışışleri Bakanlığı Siyasi Arşivi)

PA AA R 78487 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1.7.28-30.06.33 , Bd. 4 Fortf. Bd. 5, Politik 2 Türkei

PA AA R 78488 Abt. III, Akten betr. Politische Beziehungen der Türkei zu

Deutschland 1.7.1933, Bd. 5, Politik 2 Türkei

PA AA R 78535 Abt. III, Akten betr. Nationalitätenfrage, Fremdvölker in der Türkei
1.7.27-6.02.36 , L 1276/L328239-L 328240 Bd. 3, Politik 6 Türkei

PA AA R 78587 Abt. III, Akten betr. politische und kulturelle Propaganda, 7.2.24-
11.11.35, Bd. 1 Politik 26 Türkei

PA AA R 104797 Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland 1936,
Pol. VII 23, Politik

PA AA R 104797 Akten Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland, von
Pol. VII 98, Pol. VII 23

PA AA R 104798 Akten betr. Innere Politik, Parlaments- und Parteiwesen in der
Türkei 2.6.36-7.10.40 Bd 1 Pol 7 24 Politik Türkei 5

PA AA R 104799 Pol VII 25 Akten betr. Judenfrage, Fremdvölker in der
Türkei 07.02.35-22.07.38 , Politik 36

PA AA Inland II g 31, Akten betr. Internierte, 1943-45, Ausw. Amt Inl. II 723930,
19/21.12. 1944

PA AA Ankara 806 R Geheim Bd. 2 1940-1942 Deutsche Rundfunksendungen in
türkischer Sprache, Anregungen, Beanstandungen und Kritik der türk. Seite

PA AA Ankara 578 B 21 Deutsche Botschaft in der Türkei-Deutsche Kolonie
Ankara/Ortsgruppe der NSDAP

PA AA Ankara 772 Auswärtiges Amt Betreff: Berichte des Berliner Türkeisenders
Band 3 von 1942, P2 1hI

*PA AA R 12635 Türkei 35, Presseabteilung, Verbote von Zeitungen und
Drucksachen aus der Türkei*

*PA AA R 60609, Kult. Gen. 13, Akten betreffend Geheime Verschlusssachen des Ref.
Kult. Gen., Band 6 Generalia, Kult 6 2737 1942/ Kult 62845/1943*

PA AA R 61269 Kult. Pol. Generalia I, Akten betreffend Propaganda/Verschiedenes von 1943 bis 1945

PA AA R 60604 Kult Gen. Akten betreffend Geheime Verschlussachen des Ref. Kült.Gen. Forts. Band 2, von Kult Gen 460/1937 bis Kult Gen 907 g 1938, Band 1 Generalia.

PA AA R 60598 Kult. W Akten betr. Geheime Verschlussachen des Referats Kult W, Band 1 Wissenschaft, Forts. Band 2 von VI W 6 g 1935 bis Kult W 5A1 g 1937, Geheim

PA AA R 64296 c Akten Kult (tarih/ başka tasnif No. verilmemiştir)

PA AA R102028 Pol. IM Akten betreffend Abwehr Türkei -geheim- Pol. IM 200/ mil Pol. 15G Bd.1 vom 18.02.1942-17.08.1944

PA AA R 66740 Kult-D IV, Betreff Verlag, Druck u. Vertrieb im Auslande-Sonstige Broschüren, St-Z, Band 62 Teil i vom Mai 1940 bis März 1943,

PA AA R 64036, Dosya No. yok, Mikrofiche J 7317-7322

PA AA R 64136, Dosya No. yok, Mikrofiche J 7397-7401

PA AA J 7402-7406 No.lu mikrofiş fonu/ R 64137, VI "Akten betreffend die Landwirtschafts und Veterinaermedizinische Hochschule in Ankara", von VI W 6664 bis VI W 1550 1936, Band 4- Wissenschaft Hochschulwesen Türkei (Ankara)

Bundesarchiv (B Arch) (F.Almanya Arşivi)

BArch R 43/ 3555

B Arch R 55/ 20016

B Arch R 43 II, 1498 b

B Arch R 43 II 1499

B Arch NS 19 3537

B Arch NS 19/ 297

B Arch NS 19/2077

B Arch NS 19/ 2523

B Arch NS 19/2511

B Arch NS 19/ 947

B Arch NS 19/ 3285

B Arch NS 19 3537

B Arch NS 43/204

B Arch NS 12/581

B Arch NS/9/465

B Arch NS 9/ 337

Bildarchiv des Bundesarchives –F. Almanya Arşivi Resim Arşivi

Resim No. 102-03070, 29.10.1933

[http://www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/1348435406/?search\[view\]=detail&search\[focus\]=16](http://www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/1348435406/?search[view]=detail&search[focus]=16))
(SGT:23.09.2012)

Resim No. 102-15163,29.10.1933[http://www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/1348435406/?search\[page\]=15](http://www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/1348435406/?search[page]=15)(SGT:23.09.2012)

B: Gazeteler

Milliyet

Cumhuriyet

C: Mülakatlar

Sn. Hüseyin Maloğlu ile söyleşi, Maltepe, Mart 2008

D: Belge Edisyonları

Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik (ADAP) 1918-1945. Aus dem Archiv des Auswaertigen Amts.Serie D: 1937-1941. Band XII.1. Die Kriegsjahre. Fünfter Band Erster Halbband. 1 Februar bis 5 April 1941, Göttingen, Vandenhoeck/ u. Rupprecht, 1969

Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik (ADAP) 1918-1945. Aus dem Archiv des Auswaertigen Amts.Serie D: 1937-1941. Band XII.2. Die Kriegsjahre. Fünfter Band Zweiter Halbbnd. 6 April bis 22 Juni 1941, Göttingen, Vandenhoeck/ u. Rupprecht, 1969

Abramowski, Günther (ed.)**Akten der Reichskanzlei. Weimarer Republik.**Das Kabinett Marx I/II Band 2,Boppard a.R. Harald Boldt Verlag, 1973

Abramowski, Günther (ed.)**Akten der Reichskanzlei. Weimarer Republik.**Das Kabinett Marx III/IV Band 1 ,Boppard am Rhein: Harald Boldt Verlag, 1988

Hinsley, F.H./Thomas, E.E./ Ransom, C.F.G./Knight,R.C.(ed.): **British Intelligence in the Second World War. Its Influence on Strategy and Operations. Vol. 1,** London, Her Majesty's Stationery Office, 1979

Hinsley, F.H./Thomas, E.E./ Ransom, C.F.G./Knight,R.C.(ed.): **British Intelligence in the Second World War- Its Influence on Strategy and Operations, Vol II,** London, HMSO 1991

Koops, Tilman (ed.): **Akten der Reichskanzlei. Weimarer Republik.**Die Kabinette Brüning I und II (1930-32).Baende 1-3,Boppard am Rhein: Harald Boldt Verlag,

1982/90

E: Yayınlanmamış Eser ve Doktora Tezleri

Bozkurt, Celil: **Eserleri ve Fikirleri ile Cevat Rifat Atilhan**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011

F: Kitaplar/Telif ve Tetkik Eserler

Absalom,R.N.L. : **Mussolini and the Rise of Italian Fascism**, London,Methuen/Co,1968

Akçura, Yusuf: **Üç Tarz-ı Siyaset**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2005

Akşin, Aptülâhat: **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991

Akşin, Sina (ed.): **Türkiye Tarihi IV- Çağdaş Türkiye 1908-1980**, İstanbul, Cem Yayınları, 1995

Aktar,Ayhan: **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İstanbul, İletişim Yayınları,2001

Albers-Schönberg,Heinz:**Die Schweiz und die jüdischen Flüchtlinge:eine unabhængige Studie 1933-1945**,Stafa, Thomas Guth, 2000

Albers, Willi (Ed.): **Handbuch der Wirtschaftswissenschaft (HdWW)**, Tübingen ,J.C.B.Mohr (Paul Siebeck)/Göttingen, Vandenhoeck&Rupprecht, 1982

Andican,A. Ahat: **Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi**,İstanbul, Emre Yayınları, 2003

Arslan,Ali **Darülfünun'dan Üniversiteye**,İstanbul, İstanbul Kitapevi, 1995

Auslands-Organisation der NSDAP,**Jahrbuch der Auslands-Organisation der**

NSDAP 1942, Berlin, Johann Kasper & Co, 1942

Bakiler, Yavuz Bülent: **1944- 1945 Irkçılık- Turancılık Davasında Sorgular Savunmalar**, İstanbul, Türk Edebiyat Vakfı, 2010

Bali, Rıfat/ Levi, Avner: **Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996

Bali, Rıfat: **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999

Bali, Rıfat: **Model Citizens of the State: The Jews of Turkey During the Multi-party Period**, Plymouth, Farleigh-Dickinson University Press, 2012

Baracksky, David: **The Palestine Liberation Organization: Terrorism and Prospects for Peace in the Holy Land**, Santa Barbara CA, ABC-CLIO LLC, 2011

Barkai, Avraham: **Das Wirtschaftssystem des Nationalsozialismus: Ideologie, Theorie, Politik, 1933-1945**, Frankfurt, Fischer, 1988

Barkan, Ömer Lütfi: **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi -Osmanlı Devlet Arşivleri üzerinde Tetkikler Makaleler**, İstanbul, İstanbul üniversitesi, 2000

Baur, Kurt: **Nationalsozialismus: Ursprünge, Anfänge, Aufstieg und Fall**, Wien, UTB Verlag, 2008

Becker, Manuel/Bongartz, Stephanie: **Die weltanschaulichen Grundlagen des NS-Regimes**, Berlin, LIT Verlag, 2011

Becker, Winfried: **Frederic von Rosenberg (1874-1937) : Diplomat vom späten Kaiserreich bis zum Dritten Reich, Außenminister der Weimarer Republik**, Göttingen, Vandenhoeck & Rupprecht, 2011

Benz, Wolfgang – Graml, Herrmann- Weiss, Herrmann : **Enzyklopaedie des Nationalsozialismus**, Stuttgart, Klett-Cotta Verl. 1997

Benz, Wolfgang: **Was ist Antsemitismus?**, Münih, C.H. Beck, 2004

Berkes, Niyazi: **Unutulan Yıllar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011

Bessel, Richard (Ed.): **Fascist Italy and Nazi Germany: comparisons and contrasts**, Cambridge, Cambridge University Press, 2000

Beydili, Kemal: **1790 Osmanlı-Prusya İttifakı, (Meydana gelişi, Tahlili, Tatbiki)**, İ.Ü. İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984

Bıyıklı, Mustafa (Ed.): **Türk Dış Politikası. Cumhuriyet Dönemi.**, İstanbul, Bilimevi Basın Yayın/Gökkubbe, 2008

Birand, Hikmet: **Die Entwicklung des Hochschulwesens in der Türkei und der deutsche Beitrag dazu**, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1960

Bloch, Charles :**Das Dritte Reich und die Welt. Die deutsche Aussenpolitik 1933-1945**, Paderborn, Ferdinand Schöningh Verlag, 1993

Bollmus, Reinhardt : **Das Amt Rosenberg und seine Gegner: Studien zum Machtkampf im nationalsozialistischen Herrschaftssystem**, Münih, Oldenbourg, 1968

Bowen, V: **A Military History of Modern Spain: From the Napoleonic Era to the international war on terror**, Westport CT, Praeger Security International, 2007

Brandt, Enrico/ Buck, Christian F.: **Auswärtiges Amt.** , Wiesbaden , VS Verlag, 2005

Brechtken, Magnus: **Die Nationalsozialistische Herrschaft 1933-1939**, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2004

Bringmann, Tobias: **Handbuch der Diplomatie, 1815-1963: auswaertige Missionschefs in Deutschland und deutsche Misionschefs im Ausland von Metternich bis Adenauer**, Münih, Saur Verlag, 2001

Brown, David :**The Road to Oran: Anglo-French naval relations, September 1939-July 1940**, London, Taylor & Francis Ltd., 2004

Brown, L. Carl (ed.): **Imperial Legacy. The Ottoman İmprint on the Balkans and**

the Middle East. New York/N.Y., Columbia University Press, 2005

Broszat Martin- Schwabe Klaus (ed.): **Die deutschen Eliten und der Weg in den Zweiten Weltkrieg,** Münih, C.H. Beck Verlag, 1989

Brüning,Heinrich: **Memoiren 1918-1934,** Münih, Deutscher Taschenbuch Verlag,1970

Buchanan, Patrick J. : **Churchill, Hitler und der unnötige Krieg: Wie Großbritannien sein Empire und der Westen die Welt verspielte,** Pour le Merite, Martensrade,2008

Buggeln,Marc: **Wahrungsplaene für den europaeischen Grossraum:Die Diskussion der nationalsozialistischen Wahrungsexperten über ein zukünftiges europaeisches Zahlungssystem.** Beitrage zur Geschichte des Nationalsozialismus,C.18:Europaeische Integration,Sonderdruck, Wallstein Verlag,Gottingen,2002

Burgdörffer,F. :**Volk ohne Jugend,** Heidelberg, K. Vowinckel Verlag, 1934

Busch, Fritz-Otto(ed.):**Das Buch von der Kriegsmarine,** Berlin, Verlagshaus Bong,1939

Buschmann, Arno : **Nationalsozialistische Weltanschauung und Gesetzgebung : 1933 – 1945. Bd. 2 Dokumentation einer Entwicklung,** Wien,Springer Verlag,2000

Bussemer, Thymian: **Propaganda : Konzepte und Theorien,** Wiesbaden,VS Verlag,2008

Carrell,Paul:**Unternehmen Barbarossa.Der Marsch nach Russland,**Frankfurt,Ullstein Verlag,1963

Cattaruzza,Marina/ Dyroff, Stefan / Langewiesche, Dieter/ (ed.),**Territorial Revisionism and the Allies of Germany in the Second WorldWar,** , Oxford/ New York ,Berghahn Books,2014

Chomsky,Noam: **Media Control; The Spectacular Achievements of Propaganda,** New York/NY, Seven Stories Press,2010

Clausewitz, Carl von: **Hinterlassene Werke über Krieg und Kriegführung des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung. Achter Band-Der Feldzug von 1815 in Frankreich**, Berlin, Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung, Harrwitz und Gossmann, 1862

Eckart Conze, Norbert Frei, Peter Hayes, Moshe Zimmermann, **Das Amt und die Vergangenheit: Deutsche Diplomaten im Dritten Reich und in der Bundesrepublik**, Berlin, Blessing, 2005

Conze, Eckhardt: **Das Auswärtige Amt. Vom Kaiserreich bis zur Gegenwart**, Münih, C.H. Beck, 2013

Cueppers, Martin/Mallmann, Klaus Michael: **Croissant fertile et croix gammée : le Troisième Reich, les Arabes et la Palestine**, Darmstadt, Editions Verdier, 2009

Cwiklinski, Sebastian: **Wolgatataren im Deutschland des Zweiten Weltkriegs: deutsche Ostpolitik und tatarischer Nationalismus**, Berlin, Klaus Schwarz Verlag, 2002

Daitz, Werner: **Der Weg zur völkischen Wirtschaft, europäischen Grossraumwirtschaft und gerechten Weltordnung.**, Dresden, Meinhold Verlagsgesellschaft, 1943

Davies, S./ Harries S.J. (ed.): **Stalin. A New History.**, Cambridge, Cambridge University Press, 2005

Dawletschin-Linder, Camilla: **Diener seines Staates: Celal Bayar (1883-1986) und die Entwicklung der modernen Türkei.** Wiesbaden Harrasowitz Verlag, 2003

Deist, Förster, Müller (ed.): **Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg**, Stuttgart, 1979-2008

Demirhan, Nezahat : **Cumhuriyetin Onuncu Yılının Türk inkılâp Tarihinde Yeri ve Önemi**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999

Denne, Ludwig: **Das Danzig-Problem in der deutschen Aussenpolitik 1934-39**, Bonn, Röhrscheidt Verlag, 1959

Deringil,Selim:**Turkish Foreign Policy During the Second World War: An 'Active' Neutrality**,Cambridge, Cambridge University Press, 2004

Diewerge,Wolfgang: **Anschlag gegen den Frieden.:Ein Gelbbuch über Grünspan und seine Helfershelfer**,Münih,Eher Nachf.Verlag, 1939

Doerr, Paul W, **British Foreign Policy 1919-1939**, Manchester, Manchester University Press, 1998

Donough,Frank Mc: **Neville Chamberlain, Appeasement and the British Road to War**, Manchester, Manchester University Press, 1998

Döscher,Hans- Jürgen: **Das Auswaertige Amt im Dritten Reich. Diplomatie im Schatten der Endlösung.** , Berlin, Siedler Verlag, 1987

Eichholtz, Dietrich: **Geschichte der Deutschen Kriegswirtschaft 1939-1945. Bd. 1. 1939-1941.** , Berlin, Akademie Verlag, 1969, s. 6

Ellinger,Ekkehardt: **Deutsche Orientalistik zur Zeit des Nationalsozialismus 1933-1945**,Edingen-Neckarhayusen, Deux Mondes,2006

Engle, Eloise/ PA AAnanen, Eloise/ PA AAnanen, Lauri :**The Winter War: the Soviet attack on Finland, 1939-1940**,Mechanicsburg(PA),Stackpole Books,1992

Eraslan, Cezmi : **Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk.** Kumsaati Yay., İstanbul ,2003

Erickson,John: **The Road to Stalingrad, Stalin's War with Germany**, New York, Harper & Row, 1975

Erkilet,Hüsnu Emir: **Şark Cephesinde gördüklerim**, İstanbul, Hilmi Kitapevi, 1943

Ertürk,Cabbar (Ed. Cihangir,Erol) **Kızılordu'dan Kafkas Milli Lejyonuna. Bir Türk'ün II. Dünya Harbi Hatıraları**,İstanbul, Turan Kültür Vakfı, 2005

Fabry,Philipp W. : **Die Sowjetunion und das Dritte Reich. Eine dokumentierte Geschichte der deutsch-sowjetischen Beziehungen 1933 -1941**, Stuttgart, Seewald,

1972

Fabry, Phillip W. : **Der Hitler-Stalin Pakt**, Darmstadt, Fundus Verlag, 1962

Fest, Joachim: **Hitler-Eine Biografie**, Berlin, Ullstein Verlag, 2010,s.690

Feyzioğlu, Turhan: **Atatürk ve Milliyetçilik, Türkiye Cumhuriyeti'nin Yetmişbeş Yılı Armağanı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1998

Finkelstein, Norman G. : **The Holocaust Industry: Reflections on the Exploitation of Jewish Suffering**, London, Verso Books, 2000

Fischer,Fritz: **From Kaiserreich to Third Reich: Elements of Continuity in German History, 1871-1945**, Chicago, Allen & Unwin, 1986

Forstmeier,Friedrich/ Volkmann, Hans-Erich (ed.): **Kriegswirtschaft und Rüstung 1939-45**. Düsseldorf, Militaergeschichtliches Forschungsamt, 1977

Frede, Günther,- Schüddekopf, Otto Ernst : **“Wehrmacht und Politik, 1933-1945: Dokumente mit verbindendem Text”**(*Beitraege zum Geschichtsunterricht Hft.29*), Braunschweig, A.Limbach , 1953

Freyeisen,Astrid: **Shanghai und die Politik des Dritten Reiches**, Würzburg, Königseisen&Neumann,2000

Friedlaender,Saul: **Die Jahre Der Vernichtung 1939-1945.Das Dritte Reich und die Juden**,Münih, C.H.Beck,2006

Friedländer,Saul/ Kenan,Orna: **Das Dritte Reich und die Juden: 1933-1945. Gekürzte Ausgabe**, Münih, C.H. Beck, 2010

Froembgen,Hans: (çeviri:Kenneth Kirkness), **Kemal Atatürk. A Biography.**, Londra, Jarrolds Publishers, 1937

Gallo,Max: **Spain under Franco: A History**, London, Allen&Unwin,1974

Gesche, Katja: **Kultur als Instrument der Außenpolitik totalitärer Staaten : das Deutsche Ausland-Institut 1933-1945**, Köln, Böhlau Verlag, 2006

Giro, Helmut-Dieter: **Die Remilitarisierung des Rheinlands 1936: Hitlers Weg in den Krieg?** Düsseldorf, Klartext Verlag, 2006

Glasneck, Johannes: **„Türkei und Afghanistan. Brennpunkte der Orientpolitik im Zweiten Weltkrieg** „Berlin, Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1968

Glasneck, Johannes: **Kemal Atatürk und die Moderne Türkei**, Freiburg, Ahriman Verlag, 2010

Goebbels, Josef: **Die Wahrheit über Spanien. Rede auf dem Reichsparteitag von 1937**. München, Franz Eher Nachf. Zentralverlag der NSDAP, 1937

Goebbels, Josef: **Die Tagebücher von Josef Göbbels, c.2/c.3**, München, Saur Verlag, 2003

Goldhagen, Daniel Jonah : **Hitlers willige Vollstrecker. Ganz gewöhnliche Deutsche und der Holocaust.**, München, Goldmann Verlag, 2000

Gökalp, İskender/ Georgeon, Francois: **Kemalizm ve İslam Dünyası**, İstanbul, Gümüş Ofset, 1990

Gökalp, Ziya (Haz. İbrahim Kutluk): **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Ankara, Kültür Bakanlığı, Ziya Gökalp Yayınları : 4, I Seri: 4, Devlet Kitapları, 1976

Gönlübol, Mehmet/ Sar, Cem: **Atatürk ve Türkiyenin Dış Politikası (1919-1938)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma merkezi, Ankara, 1990

Goltz, Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der: **Denkwürdigkeiten**, Berlin, E.S. Mittler & Sohn, 1929

Gorodetsky, Gabriel: **Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia** London, Yale University Press, 1998

Graml, Hermann: **Europas Weg in den Krieg. Hitler und die Maechte 1939**, Mnnih, R. Oldenbourg Verlag, 1990

Graml, Stefan: **Hitler und England: ein Essay zur nazionalsozialistischen Aussenpolitik 1920-1940**. Mnnih, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2010

Greene, Jack/ Massignani, Alessandro: **Rommel's North Africa campaign : September 1940 - November 1942**, Conshohocken(PA), Combined Publishing, 1999

Görlitz, Walter: **Kleine Geschichte des deutschen Generalstabes**, Berlin, Hauder & Spenersche Verlagsbuchhandlung, 1967

Gönlübol, Mehmet/ Sar, Cem: **Atatürk ve Trkiyenin D Politikası (1919-1938)**, Ankara, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1990

Groth, Alexander, J.: **Major ideologies: an interpretative survey of democracy, socialism, and nationalism**, Malabar/Fl., R.E. Krieger Pub. Co, 1983

Gl, Ezo Szen, **Hitler'in Türk Dostları**, D Yayınları, İstanbul, 2006

Güngören, Fatma: **SSCB Dleri Bakanlığı Almanya Dleri Bakanlığı Belgeleri- 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye zerine Gizli Pazarlıklar 1939-1944**, İstanbul, rgn Yayınları, 2003

Guttstadt, Corry: **Turkey, the Jews and the Holocaust**, Cambridge University Press, Cambridge, 2013

Gülsoy, Ufuk: **Hicaz Demiryolu**, Eren Yayınları, İstanbul, 1993

Gürün, Kamuran: **Savaan Dünya ve Türkiye**, İstanbul, İnkılap Yayınları, 1997

Gürün, Kamuran: **Türk-Sovyet İlişkileri, (1920-1953)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991, s. 109

Güven, Erdem: **Mekan Kimlik Yahudilik**, İstanbul, Cinius Yayınları, 2011

Haffner, Sebastian: **Anmerkungen zu Hitler** , Frankfurt, Fischer Verlag, 1981

Haffner, Sebastian : **Von Bismarck zu Hitler. Ein Rückblick**, Münih, Knauer Verlag,1987

Haffner,Sebastian , **Der Teufelspakt. Die deutsch-russischen Beziehungen vom Ersten zum Zweiten Weltkrieg**,4.baskı,Zürih, Manesse Verlag,1994

Harbutt, Fraser J. : **Yalta 1945. Europe and America at the Crossroads**, NMew Zork NY, Cambridge University Press, 2010

Harmancı,Mehmet: **Holokost- İkinci Dünya Savaşı Döbeminde Yahudi Soykırımı**,İstanbul, Gözlem Yayıncılık, 1996

James,Harold: **Die Deutsche Bank im Dritten Reich**. Münih,C.H.Beck Verlag, 2003

Harris, George S./ Criss,Nur Bilge(ed.): **Studies in Atatürk's Turkey**,Leiden, Brill 2009

Heather,Peter: **The Fall of the Roman Empire, A New History**. ,Londra, Pan Books, 2006,

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: **Hegel's Lehre vom Staat und seine Philosophie der Geschichte in ihren Hauptresultaten** ,Berlin, Alberst Förstner, 1841, s. 14

Henke, Klaus-Dietmar (Ed.) : **Die Dresdner Bank im Dritten Reich**. Münih,Oldenbourg Verlag,2006

Henke,Josef: **England in Hitlers politischem Kalkül**, Boppard a. Rhein, H. Boldt Verlag, 1973

Herbette,Jean: **Ein französischer Diplomat über die bolschewistische Gefahr**, Berlin, Deutscher Verlag,1943

Herf,Jeffrey: **Nazi Propaganda for the Arab World**,Ann Arbor (Mi),Sheridan Books,2009

Hildebrand,Klaus- Schmaedeke Jürgen,- Zernack,Klaus (Ed.):**An der Schwelle zum Weltkrieg. Die Entfesselung des Zweiten Weltkrieges und das Internationale System.** , Berlin, Walter de Gruyter Verlag, 1990

Hildebrand,Klaus: **Das vergangene Reich: Deutsche Aussenpolitik von Bismarck bis Hitler 1871-1945.Studienausgabe,** Münih,Oldenbourg Verlag, 2008

Hildebrandt,Klaus :**Das Dritte Reich. Oldenbourg Grundriss der Geschichte,** Münih, Oldenbourg Verlag, 2009

Hildebrandt,Klaus: **Deutsche Aussenpolitik 1933-1945. Kalkül oder Dogma?,** 5.baskı, Stuttgart,Kohlhammer Verlag, 1990

Hillgruber,Andreas:**Hitlers Strategie: Politik und Kriegführung, 1940-1941,**Frankfurt, Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen,1965

Hillgruber, Andreas (ed.): **Staatsmaenner und Diplomaten bei Hitler. Vertrauliche Aufzeichnungen über Unterredungen mit Vertretern des Auslandes 1939-1941.** Frankfurt a. Main, Bernard Graefe Verlag für Wehrwesen, 1967

Hirsch, Ernst E.: **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye Üniversitelerinin gelişmesi,**cilt 2, İstanbul, İstanbul Üniversitesi,1950

Hirsch, Ernst E. : **Aus des Kaisers Zeitendurch die Weimarer Republik in das Land Atatürks: eine unzeitgemässe Autobiographie,**Münih,J.SchweizerVerlag,1982

Hitler,Adolf : **Mein Kampf,** Verlag Franz Eher Nachf., Münih,1927

Hitler, Adolf / Picker, Henry: **Hitlers Tischgespriche. Herausgegeben von Andreas Hillgruber,**Stuttgart, DTV, 1968, s.

Hobsbawn, Eric J.: **1871-1914. Das Zeitalter der Extreme.** , Franfurt a. Main, Fischer Verlag, 2003

Hobsbawn, Eric J. **Das Imperiale Zeitalter 1875-1914,** Frankfurt, Fischer, 1999

Hoffmann,Joachim: **Die Ostlegionen 1941-1943:Turkotataren, Kaukasier u. Wolgafinnen im dt. Heer**, Freiburg, Verlag Rombach, 1976

Horthy,Miklos/ Simon,Andrew L. (ed.): **Admiral Nicholas Horthy-Memoirs- Annotaded by Andrew L. Simon**, Safety Savaşor, Simon Publications, 2000

Hüber,Reinhardt: **Es wetterleuchtet zwischen Nil und Tigris**, Berlin, Drei Saeulen Verlag, 1940

İlhan,Suat: **Harp Yönetimi ve Atatürk**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1984

İnalçık, Halil/ Quataert, Donald: **An Economic and Social History of the Ottoman Empire: 1300-1600**, Cambridge, Cambridge University Press, 1994

İnan,Afet: **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, Ankara, TTK Basımevi, 1972,

İnuğur,M. Nuri: **Türk Basın tarihi: 1919-1989**, İstanbul, Gazeteciler cemiyeti yayınları, 1992

İnoue,Kiyoshi : **Geschichte Japans**, Köln, Campus Verlag, 2003

Jacobson, Hans Adolf : **Dünkirchen. Ein Beitrag zur Geschichte des Westfeldzuges**, Neckargemünd, Scharnhorst Verlag,1958

Jacobsen,Hans Adolf: **Nationalsozialistische Aussenpolitik 1933-1938**,Frankfurt/Berlin, Alfred Metzner Verlag, 1968

Jacobsen, Hans Adolf/ Ulus, İbrahim (çev.), **1939 - 1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yayınları, Ankara, 1989

Jelic-Butic,Fikreta: **Ustase i Nezavisna Drzava Hrvatska- 1941-1945**, Zagreb,yayınevi yok 1977

Jeloschek,Albert/Richter,Friedrich/Schütte,Ehrenfried/Semler,Johannes: **Freiwillige vom Kaukasus. Georgier, Armenier, Aserbaidchaner, Tschetschenen u.a. auf**

deutscher Seite. Der „Sonderverband Bergmann“ und sein Gründer Theodor Oberlaender , Graz, Leopold Stocker Verlag, 2003

Karabekir, Kazim: **CHP Grup Tartışmaları,Ankara’da Savaş Rüzgarı. 2. Dünya Savaşı**, İstanbul, Emre Yayınları,1994

Karakuş, Erdoğan: **İngiliz belgelerinde İkinci Dünya Savaşı öncesi Türk-İngiliz ilişkileri,1938-1939**, Ankara, Genelkurmay Basımevi,2004

Kayra,Cahit: **Savaş Türkiye Varlık Vergisi**, İstanbul, Tarihçi Yayınevi,2013

Kershaw, Ian: **Der Hitler Mythos. Führerkult und Volksmeinung**.Stuttgart, DTV, 1999

Kılıç, Sezen: **Türk Basını’nda Hitler Almanya’sı (1933-1945)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010

Kılıç, Sezen . **Hitler’in Gizli Dosyalarında Türkiye**, İstanbul, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, 2012

Kirchner,Iwan: **Sperrfeuer um Nahost: der Kampf um Vorderasien und Ägypten vom Mittelalter bis zu Gegenwart**, Münih,Rudolf M.Rohrer Verlag, 1941

Kissenkoetter,Udo: **Gregor Strasser und die NSDAP,(Schriftenreihe der Vierteljahresreihe zur Zeitgeschichte 37)**Stuttgart,Deutsche Verlags-Anstalt, 1978

Kjellen,Rudolf: **Die Politischen Probleme des Weltkrieges**,Leipzig/Berlin,EgV,1916

Kletzin,Birgit: **Europa aus Rasse und Raum. Die nationalsozialistische Idee der Neuen Ordnung.**, Münster,LIT Verlag,2002

Kley,Stefan : **Hitler, Ribbentrop und die Entfesselung des Zweiten Weltkriegs**, Münih, Schöningh Verlag, 1996

Koçak,Cemil: **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996

Koerfer, Daniel: **Diplomatenjagd. Joschka Fischer, seine Unabhängige Kommission und Das Amt**, Potsdam, Strauss Edition, 2013

Kolb, Eberhard: **Die Weimarer Republik, Grundriss der Geschichte**, Münih, Oldenbourg Verlag, 2002

Koloğlu, Orhan: **Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de basın**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992

Koop, Volker: **Hitlers fünfte Kolonne: Die Auslands-Organisation der NSDAP**, Berlin, be.bra Verlag, 2009

Kotowski, Elke-Vera/ Schoeps, Julius Hans/ Wallenborn, Hiltrud: **Handbuch zur Geschichte der Juden in Europa**, Band 2, Darmstadt, Primus Verlag, 2001

Kort, Michael: **The Soviet Colossus: History and Aftermath**, New York, M.E. Sharpe, 2010

Köster, Werner: **Die Rede über den Raum- Zur semantischen Karriere eines deutschen Konzepts**, Heidelberg, Synchron Wissenschaftsverlag der Autoren, 2002

Krakovitch, Raymond : **Paul Reynaud: dans la tragédie de l'histoire**, Paris, Tallandier, 1998

Krecker, Lothar: **Deutschland und die Türkei im Zweiten Weltkrieg**, Frankfurt, Vittorio Klostermann, 1964

Krizman, Bogdan: **Ante Pavelic i Ustase**, yayinevi yok, Zagreb, 1983

Krüger, Arndt: **Die Olympischen Spiele 1936 und die Weltmeinung**, Berlin, Bartels & Wernitz, 1972

Kurtoğlu, Ramazan: **Türkiye Ekonomisi (1838-2010)**, Ankara, Sinemis Yayın, 2012

Kynast, Oskar-Schneider: **Drei Mächte Pakt Berlin-Rom-Tokyo**, Leipzig, Nationale Verlagsgesellschaft W. Conrad & Co., 1940

Lee, Stephen J. : **European Dictatorships 1918-1945: Second Edition**,
London, Routledge Publ., 2000

Logerich, Peter: **Propagandisten im Krieg. Die Presseabteilung des Auswärtigen Amtes unter Ribbentrop**, , Münih, R. Oldenbourg Verlag, 1987

Lars Luedicke, **Griff nach der Weltherrschaft. Die Aussenpolitik des Dritten Reiches 1933-45**. Berlin, Bebra Verlag, 2009

Lenin, V.I., **Der Imperialismus als höchstes Stadium des Kapitalismus: (gemeinverständlicher Abriss)**, Berlin, Verlag Neuer Weg, 1945

Liman von Sanders, Otto Viktor Karl : **Fünf Jahre Türkei**, Berlin, Verlag August Scherl, 1920

Mader, Julius/ Sorge, Dr. Richard: **Dr.Sorge-Report**, Berlin, Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1984

Mango, Andrew: **Atatürk**, İstanbul, Sabah Yayınları, 2000

Marx, Karl / Engels, Friedrich: Gesamtausgabe (MEGA): **Karl Marx: Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie. Dritter Band: 15**, Berlin, Akademie Verlag, 2004

Mason, John Brown : **The Danzig Dilemma; a Study in Peacemaking by Compromise**, Stanford CA, Stanford University Press, 1946

Mayall, Simon W. : **Turkey: Thwarted Ambition. Mc Nair Paper 56** Institute for National Strategic Studies, Washington DC, National Defense University, 1997

Mazzacane, Aldo: **Korporativismus in den südeuropäischen Diktaturen / Il corporativismo nelle dittature sudeuropee. Das Europa der Diktatur Bd. 6: BD 6**, Münih, Klostermann Verlag, 2005

S. McClelland, Dr J S McClelland, **A History of Western Political Thought**, London, Taylor&Francis E-Library, 2005

Melbourne, Viscount Stanley Bruce of, **Monetary and economic conference, London, 1933. Report covering the period 12th June-26th July, 1933**, L.F. Johnson, Canberra, 1933

Melzig,Herrmann: **Kemal Atatürk. Untergang und Aufstieg der Türkei.**,Frankfurt, Frankfurter Societaets Druck, 1937

Meissner,Otto: **Staatssekretaer unter Ebert,Hindenburg und Hitler**, Hamburg, Hoffmann&Campe Verlag,1950

Mehlhorn, Ludwig (ed.): **Gewissheit im Widerstand: Adam von Trott zum 100. Geburtstag**, Berlin, Lit Verlag, 2011

Michalka, Wolfgang : **Das Dritte Reich: Dokumente zur Innen- und Aussenpolitik**, Bände 1-2,Stuttgart,Deutscher Taschenbuch Verlag, 1985

Michel Briefmarken Katalog Grossdeutschland 1944/45. Verlag des Schwanenberger Album, Leipzig, 1944

Michels, Helmut:**Ideologie und Propaganda. Die Rolle von Joseph Goebbels in der nationalsozialistischen Aussenpolitik bis 1939**, Frankfurt a. Main,Peter Lang Verlag, 1992

Mikusch, Dagobert von: **Gasi Mustafa Kemal-Zwischen Europa und Asien**, Leipzig, Verlag, 1929

Miller,Franz: **So kaempfte und siegte die Jugend der Welt: XI. Olympiade Berlin 1936**, Berlin, Knorr& Hirth Verlag, 1936

Mohr, Philipp C. : **Kein Recht zur Einmischung?: Die politische und völkerrechtliche Reaktion Grossbritanniens auf Hitlers "Machtergreifung" und die einsetzende Judenverfolgung** , Tübingen, Mohr-Siebeck Verlag, 2002

Möller,Horst: **Europa zwischen den Weltkriegen. Oldenbourg Grundriss der Geschichte**, Münih, Oldenbourg Verlag,1991

Graf von Moltke,Helmuth: **Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839**, Berlin-Posen Bromberg, Verlag Ernst

Siegfried Mittler, 1841

Motter, T. H. Vail: **The Persian Corridor and Aid to Russia**, United States Army in World War II: The Middle East Theater, Office of the Chief of Military History, Washington, 1952

Munoz, Antonio J.: **Forgotten legions – Obscure combat forces of the Waffen-SS**, Boulder/CO Paladin Press, 1991

Mussolini, Benito: **Der Geist des Faschismus. Ein Quellenwerk. Herausgegeben und erläutert von Horst Wagenführ**, Münih, Verlag C.H. Beck, 1940

Müller, Rolf Dietrich/ Volkmann, Hans Erich (ed.): **Die Wehrmacht. Mythos und Realität**, Münih, Oldenbourg Verlag, 1999

Müller, Rolf-Dieter : **An der Seite der Wehrmacht: Hitlers ausländische Helfer beim »Kreuzzug gegen den Bolschewismus 1941-1945**, Berlin, C.H. Link Verlag, 2007

Gesellschaft für Europäische Wirtschaftsplanung und Grossraumwirtschaft: **Nationale Wirtschaftsordnung und Grossraumwirtschaft**, Meinhold Verlagsgesellschaft, Dresden, 1941

Neulen, Hans Werner: **An deutscher Seite – Internationale Freiwillige von Wehrmacht und Waffen-SS**, Münih, Universitas Verlag, 1985

Neumark, Fritz: **Zuflucht am Bosphorus: deutsche Gelehrte, Politiker und Künstler in der Emigration 1933-1953**, Frankfurt, Knecht Verlag, 1980

Niedhart, Gottfried: **Deutsche Geschichte 1918-1933. Politik in der Weimarer Republik und der Sieg der Rechten**, Stuttgart, Kohlhammer, 1994

Niedhardt, Gottfried: **“Die Aussenpolitik der Weimarer Republik”**, *Enzyklopaedie Deutscher Geschichte C. 53*, Münih, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2006

Nordbruch, Götz: **Nazism in Syria and Lebanon : the ambivalence of the German option, 1933 - 1945**, New York, Routledge, 2009

Niclauss, Karlheinz: **Die Sowjetunion und Hitlers Machtergreifung. Eine Studie über die deutsch-russischen. Beziehungen der Jahre 1929 bis 1935**, Bonn, Röhrscheidt Verlag, 1966

Ökte, Faik: **Varlık Vergisi Faciası**, İstanbul, Nebioğlu Yayınları, 1952

Okyar, Ali Fethi: **Atatürk, Okyar ve çok partili Türkiye: Fethi Okyar'ın anıları**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997

Önder, Zehra Görgel: **Die türkische Aussenpolitik im Zweiten Weltkrieg**, Oldembourg, Münih, 1977:

Zehra Görgel Önder **İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2010

10 Yıl Almanya'da Türk Ticaret Odası-10 Jahre Türkische Handelskammer für Deutschland. Berlin, Buchdruckerei Adolf Uebe/ Almanya Türk Ticaret Odası, 1938

Oran, Baskın (Ed.): **Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001

Ortaylı, İlber : **Osmanlı imparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001

Özgüldür, Yavuz: **Türk-Alman ilişkileri, (1923-1945)**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1993

Özel, Sabahattin: **Büyük Millet'in Evladı ve Hizmetkârı, Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Derin Yayınları, 2006

Özkarabekir, Cengiz: **Her Cephede Savaşttık: İkinci Dünya Savaşında Türkler**, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2005

Özkaya, Yücel: **Atatürk ve Halkçılık, Atatürk'ün Düşünce Yapısı ve Türkiye (seçilmiş makaleler), Atatürk'ün Doğumunun 125'inci Yılı Armağanı**, Ankara, ATASE, 2006

Özyüksel, Murat: **Anadolu ve Bağdat Demiryolları**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2000

von Papen, Franz : **Der Wahrheit eine Gasse**, Münih, P.List, 1952

Parker, R.A.C.: **Fischer Weltgeschichte Band 34. Das Zwanzigste Jahrhundert I-Europa 1918-1945**, 22-baskı, Frankfurt a. Main, Fischer Taschenbuch Verlag, 1999

Payne, Stanley G. : **A History of Fascism, 1914–1945**, Madison/Wis, The University of Wisconsin Press, 1995

Peden, George C. : **Arms, Economics and British Strategy : From Dreadnoughts to Hydrogen Bombs**, Cambridge, Cambridge University Press, 2007

Peköz, Mustafa: **Türkiye'de sistem partileri: I. 1923'ten 2004'e CHP'nin ideolojik ve politik tarihi**, İstanbul, Gün Yayıncılık, 2004

Petersen, Alexandros: **The World Island : Eurasian geopolitics and the fate of the West**, Santa Barbara (CA), Praeger Security International, 2011

Petranovic, Branko/ Simonic, Vojislav: **Istorija narodne vlasti u Jugoslaviji, 1941-1945**, Belgrad, Savremena Administracija, 1979

Post, Walter: **Unternehmen Barbarossa: deutsche und sowjetische Angriffspläne 1940/41**, Hamburg, E.S. Mittler Verl., 2001

Pulzer, Peter G. J. : **Die Entstehung des politischen Antsemitismus in Deutschland und Österreich 1867-1914**, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2004

Radica, Bogdan: **Sredozemni Povratak**, Münih, Knjižnica Hrvatske Revije, 1971

Recker, Marie-Luise: **Die Aussenpolitik des Dritten Reiches**, Münih, Oldenbourg Verlag, 1990

Reiter, Raimond : **Hitlers Geheimpolitik**, Frankfurt, Peter Lang Verlag, 2008

Rintelen, Enno von : **Mussolini als Bundesgenosse: Erinnerungen des deutschen Militärattachés in Rom 1936-1943**, Tübingen, Wunderlich Verl.,1951

Ritschl,Albert: **Neue Ergebnisse zum NS-Aufschwung**,Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte,Berlin,Akademie Verlag 2003

Roberts, Geoffrey: **Victory at Stalingrad : the battle that changed history**,London,Longman,2002

Rodrigue,Aron/ Benbassa, Esther : **Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi.14.-20. yüzyıllar**, İstanbul, İletişim Yayınları,2010,s.370

Rope.Trevor / Hitler,Adolf :**Hitler's secret conversations 1941-1944**,New York (NY),Octagon Books, 1972

Roseman,Marc: **Die Wannsee-Konferenz.Wie die NS-Bürokratie den Holocaust organisierte**.Münih, Ullstein, 2002

Rosengarten,Monika:**Die Internationale Handelskammer: Wirtschaftspolitische Empfehlungen in der Zeit der Weltwirtschaftskrise 1929-1939**. , Berlin, Duncker& Humblot Verlag, 1989

Roth,Armin: **Das Reichskonkordat vom 20.7. 1933: unter besonderer Berücksichtigung seiner historischen Vorgänger in 800 Jahren Deutscher Geschichte**, Münih, Ludendorff's Verlag GmbH, 1937

Röhl, John C.G: **The Kaiser and his Court. Wilhem II. and the Government of Germany**, Cambridge, Cambridge University Press, 1994

Rommel,Erwin: **Krieg ohne Hass**,Heidenheim,Verlag Heidenheimer Zeitung,1950

Ruault, Franco: **Neuschöpfer des Deutschen Volkes: Julius Streicher im Kampf gegen "Rassenschande"**,Frankfurt, BIS, 2006

Rusinek,Bernd A/ Loth,Wilfried (ed.): **Verwandlungspolitik: NS Eliten in der westdeutschen Nachkriegsgesellschaft**, Frankfurt, Campus, 1998

Saage, Richard: **Faschismus: Konzeptionen und Historische Kontexte. Eine Einführung**, Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007

Safa, Peyami: **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996

Şahin, Gürsoy: **Osmanlı Toplumunu ve Türk İmajı**, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2007

Sakwa, Richard: **The Rise and Fall of the Soviet Union 1917-1991**, London, Routledge, 1999

Salisbury, Harrison: **The 900 Days: The Siege of Leningrad**, Cambridge MA, Da Capo, 2003

Scheuch, Manfred: **Der Weg zum Heldenplatz. Eine Geschichte der österreichischen Diktatur 1933-1938**, Wien, Kremayr & Scheriau, 2005

Schieder, Theodor (Ed.): **Handbuch der Europäischen Geschichte**, Stuttgart, Clett-Cotta Verl., 1996

Schmidt, Manfred G. : **Demokratietheorien**, Leske+Budrich Verl., Opladen 2000

Rainer F. Schmidt: **Die Außenpolitik des Dritten Reiches 1933-1939**, Stuttgart, Clett-Cotta, 2002

Rhonhof, Gerd-Schulze: **Der Krieg der viele Väter hatte. Der lange Anlauf zum Zweiten Weltkrieg**. München, Olzog Verlag, 2003

Ricento, Thomas: **An Introduction to Language Policy: Theory and Method**, Malden MA, Blackwell Publishing, 2006

Saray, Mehmet **Atatürk ve Türk dünyası: Türkiye ve Türkiye dışında yaşayan Türkler**, İstanbul, Acar Yayınları, 1988

Saray, Mehmet: **Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi**, Ankara, TTK Basımevi, 1996

Schöllgen, Gregor: **Imperialismus und Gleichgewicht : Deutschland, England und die orientalische Frage 1871 – 1914**, Münih, Oldenbourg Verlag, 2000

Schramm, Percy Ernst / Stange, Hans O.H: **Geschichte des Zweiten Weltkrieges**, Bielefeld, Karl-Julius Ploetz Verlag, 1951

Schreiber, Gerhardt/Stegemann, Bernd/ Vogel, Detlef(ed.): **Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. Band 3: Der Mittelmeerraum und Südosteuropa-Von der „non belligerentia“ Italiens bis zum Kriegseintritt der Vereinigten Staaten.** , Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1984

Schröder, Bernd-Philipp: **Irak 1941**, Freiburg, Verlag Rombach, 1980

Schuhmacher, Edgar: **Geschichte des Zweiten Weltkrieges**, Zürich, Schultheiss&Co AG, 1946

Schuhmann, Jutta: **Die andere Sonne : Kaiserbild und Medienstrategien im Zeitalter Leopolds I.**, Berlin, Akademie-Verlag, 2003

Schulz, Gerhardt : **Zwischen Demokratie und Diktatur : Verfassungspolitik und Reichsform in der Weimarer Republik**, Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1992

Dr. Schultze: **Ruhrbesetzung und Weltwirtschaft, Eine internationale Untersuchung der Einwirkungen der Ruhrbesetzung auf die Weltwirtschaft** (Schriften des Weltwirtschafts-Instituts der Handels-Hochschule Leipzig, Band 3) Leipzig, G.A.Gloekner, 1927

Schwanitz, Wolfgang (ed.): **Germany and the Middle East 1871-1945**, Princeton (NJ), Markus Wiener Publishers, 2004

Schulz, Gerhardt : **Von Brüning zu Hitler, Zwischen Demokratie und Diktatur** , Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1992

Scurla, Herbert/ Grothusen, K.D. (Ed.): **Der Scurla-Bericht : Bericht des Oberregierungsrates Dr.rer.pol. Herbert Scurla von der Auslandsabteilung des Reichserziehungsministeriums in Berlin über seine Dienstreise nach Ankara und İstanbul vom 11.-25. Mai 1939 : Die Tätigkeit deutscher Hochschullehrer an türkischen wissenschaftlichen Hochschulen**, , Frankfurt a. Main, Dağyeli Verlag,

1987

Seydi, Süleyman: **Zor Yıllar!1939-1945 : 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı**,İstanbul, Asıl Yayın Dağıtım,2006

Sharp,Alan: **The Versailles settlement: peacemaking after the First World War, 1919-1923**, London, Plgrave Macmilian, 2008

Shirer, W. L. : **The Rise and Fall of the Third Reich** , New York (NY), Simon Schuster, 1960

Simone, Andre : **J'Accuse!The Man Who Betrayed France**,New York,The Dial Press,1940

Snyder, Louis L. :**Hitler's Third Reich: A Documentary History**, Chicago,Nelson-Hall, 1981

Sommerfeldt, Martin Henry: **Das Oberkommando der Wehrmacht gibt bekannt**,Frankfurt,Westdeutsche Verlags- und Druckerei- Gesellschaft,1952

Sönmezoğlu, Faruk: **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**,İstanbul, Der Yayınları, 2011

Statistisches Reichsamt, **Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich.Fünfundfünfzigster Jahrgang**, Berlin, Statistisches Reichsamt, 1937

Statistisches Reichsamt, **Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. Neunundfünfzigster Jahrgang 1941/42.**,Berlin,Statistisches Reichsamt, 1942

Strunk, Piet: **Die Pfadfinder in Deutschland 1909-2009**,Neckenmarkt,novum pro Verlag, 2011

Supple, Carrie: **From Prejudice to Genocide: Learning about the Holocaust**, London, Tentham Books, 2003

Viktor Suworow (ed.), Dimitrij Chmelnizki (ed.)**Überfall auf Europa: Plante die Sowjetunion 1941 einen Angriffskrieg?** , Martensrade ,Pour le Merite, 2009

Tanör, Bülent: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Yayınları,1992

Taylor, A. J. P. : **Origins of the Second World War**, Londra, Penguin Books,1991

Tebliğ (Denkschrift): “**Deutsche Universitaetsprofessoren in Konstantinopel**”, İstanbul,yayinevi yok,1918

Tekin Alp, **Kemalizm**.İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2012, s. 34

Thompson, John B. : **Studies in the Theory of Ideology**, Los Angeles CA, University of California Press Berkeley,1984

Tunçay,Mete: **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2005

Smoljan, Ivo: **Tito i iseljenici**,Zagreb,Spektar,1984,s.94

Toker,Metin: **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973**,Bilgi yayinevi, İstanbul,1991

Tuncer,Hüner: **İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, İstanbul, Kaynak Yayınları ,2012

Tunçay,Mete: **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2005

Turan, Kemal, **Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi**, İstanbul, Ayışığı Kitapları, 2000

Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi. 3 Kitap (İkinci Bölüm). Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938)**,Ankara, Bilgi Yayınevi,2010

Turan, Şerafettin: **İsmet İnönü. Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2000

Türkeş, Mustafa: **Kadro Hareketi. Ulusal Sol Bir Akım.** Ankara, İmge yayınevi, 1999

Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936, (önsöz: Prof.Dr. Afetinan), Ankara, TTK Basımevi, 1989

Türkaya, Ataöv: **Turkish Foreign Policy, 1939-1945**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965

Tüzün, Süleyman: **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Dış Türkler Tartışmaları (1939-45)**, Fakülte Kitapevi, İsparta

Ülken, Hilmi Ziya: **Ziya Gökalp**, Ankara Kütüphanesi: Türk-İslâm Filozofları, Ankara, Kanaat Kitapevi, 1939

Uluskan, Seda Bayındır: **Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010

Urban, Markus: **Die Konsensfabrik: Funktion und Wahrnehmung der NS-Reichsparteitage, 1933-1941**, s. Gottingen, VR Unipress, 2006

Vietta, Silvio: **Europäische Kulturgeschichte. Eine Einführung**, Paderborn, Wilhelm Fink Verlag, 2007

Vogt, Peter: **Pragmatismus und Faschismus: Kreativität und Kontingenz in der Moderne**, Berlin, Velbrück Wissenschaft, 2002

Volkman, Hans Erich/ Chiari, Bernhard: **Ökonomie und Expansion: Grundzüge der NS-Wirtschaftspolitik**, Münih, Oldenbourg Verlag, 2003

Wasser, Bruno: **Himmlers Raumplanung im Osten. Der Generalplan Ost in Polen 1940-1944**, Basel, Birkhaeuser Verlag, 1993

Weber, Theo: **Die Luftschlacht um England**, Wiesbaden, Flugwelt Verlag, 1956

Wehler, Hans-Ulrich: **Deutsche Gesellschaftsgeschichte**, Münih, 1914-1949, Band 4, C.H. Beck, 2003

Weisband, Edward (çev. Kayabal, M. Ali), **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, İstanbul, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 2000

Welch David: **Propaganda and the German Cinema. 1933-45**, , I.B. Tauris, London, 2006

Wendt, Bernd-Jürgen: **Grossdeutschland. Aussenpolitik und Kriegsvorbereitung des Hitler-Regimes.** , Münih, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1987

Wilkinson, Marcus Manley: **Public opinion and the Spanish-American war: a study in war propaganda**, New York, Russell&Russell, 1967

Williams, Daryle: **Culture Wars in Brazil: The First Vargas Regime, 1930-1945**, Durham, Duke University Press, 2001

Wilms, Johannes: **Napoleon. Eine Biografie**, , Münih, C.H.Beck, 2009

Wilson, Dick: **When Tigers Fight, The Story of the Sino-Japanese war 1937-1945**, London, Penguin Books, 1983

Wright, W.D.: **Critical Reflections on Black History**, Westport CT, Praeger , 2002

Yetkin, Çetin: **Batılıların Kirli Yüzü Struma** , İstanbul, Otopsi Yayınları, 1996

Yıldız, Doğan: **Türk Spor Tarihi**, İstanbul, Eko Matbaası, 1979

Yılmazata, Mehmet: **Die Bagdadbahn- Schienen zur Weltmacht**, Marburg, Tectum Verlag, 2013

Young, E.J.: **Gobineau und der Rassismus: Eine Kritik der anthropologischen Geschichtstheorie**, Meisenheim, Hain Verlag, 1968

Zeck, H.F. **Die deutsche Wirtschaft und Südosteuropa.** , Leipzig, Teubner Verlag, 1939

Zürcher, Erik Jan: **İmparatorluktan Cumburiyete Türkiye'de Etnik**

Çatışma,İstanbul, İletişim Yayınları, 2005

F: Makaleler/Sürelî yayınlar

Auslandswarte. *Zeitschrift zur Förderung der wirtschaftlichen und kulturellen Beziehungen von Heimat und Ausland*. 13. Jahrgang, Nr. 21-22, Kasım 1933

Beydili,Kemal:**II. Abdülhamid Devri'nde gelen ilk Alman askerî heyeti hakkında**,*Tarih Dergisi, XXXII, İstanbul 1979, s. 481-494*

Beyoğlu, Süleyman: **Girit Göçmenleri (1821-1924)**, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi. Sayı 2. Cilt 2, 2000, s.123-138*

Eraslan, Cezmi: **Understanding of Atatürk's Foreign Policy: Peace at Home, Peace in the World and Accession of Hatay to Turkey**, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Cilt XVII, Sayı 49, Mart 2001, Ankara, s.91-106*
<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-49/understanding-of-ataturks-foreign-policy-peace-at-home-peace-in-the-world-and-accession-of-hatay-to-turkey> (SET: 15.01.2014)

Gebrüder Senffs Illustriertes Briefmarkenjournal, No. 23, 15.04.1938

Göl,Ayla: **"A Short Summary of Turkish Foreign Policy:1923-1939"**,*Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ankara, Cilt .48, Sayı.1-4 (1993), s.57-73*

Günşen,Ahmet:**Doğu Trakya Ağızlarının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikleri** , *Turkish Studies Volume 3.3 Spring 2008, s.402-470*

Güven,Erdem/ Yılmazata, Mehmet:**"MİLLİ İNKİLÂP" , "DER STÜRMER " AND THE 1934 THRACE INCIDENTS**, "*Journal of Modern Jewish Studies*," *Vol.13, N.2,Londra, Taylor&Francis,2014,s. 190-211*

James,Harold:"**The Causes of the German Banking Crisis of 1931**", *The Economic History Review, New Series, Vol. 37, No. 1 (Feb., 1984,), s.68-87*

Kılıç,Murat: **'Türkleştirme' DağındaBir 'Musa' ve Evamir-i Aşere (On Emir)**,*SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2010, Sayı:21, s.176-191*

Köni,Hasan: “**Genel Dış Politika Işığında Cumhuriyet Dönemi Uzak-Doğu ilişkileri: 1933-36**”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* Cilt 3/Sayı.11, Ankara, İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1993, s.271-277

Newman, Philip C. : “**Key German Cartels under the Nazi Regime**”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 62, No. 4 (Aug., 1948), s.576-595

Özdönmez, Metin/ Ekizoğlu, Abdi:**Cumhuriyet dönemi ormancılığında katkısı olan yabancı uzmanlar**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi dergisi : seri B, c. 44, s. 1-2 (1994), s.13-28*

Robinett,Peter: “**The National Socialist Economy:Difficulties of Interpretation**”, <http://peter.beachheadonline.com/papers/Peter%20Robinett%20-%20The%20National%20Socialist%20Economy.pdf> (SGT: 22.09.2012)

State Department Report: “Allied Relations and Negotiations with Turkey”, http://www.state.gov/www/regions/eur/rpt_9806_ng_turkey.pdf (SGT:22.09.2012)

Temin, Peter: “**Soviet and Nazi Economic Planning in the 1930's**”, *The Economic History Review, New Series, Vol. 44, No. 4 (Nov., 1991), s.573-593*

Uluslan,Şayan: **Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi-Öncesi ve Sonrası**, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, VII, 16-17*, Dokuz Eylül Üniversitesi,İzmir, 2008, s.237-258

Yalçın,Osman: **Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Uçak Fabrikası Kurma Mücadelesinde İlk Girişim: Tayyare Ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) Ve Kayseri Uçak Fabrikası**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,Cilt 26, Sayı 78, Ankara, 2010, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-78/turkiye-cumhuriyeti-devletinin-ucak-fabrikasi-kurma-mucadelesinde-ilk-girisim-tayyare-ve-motor-turk-anonim-sirketi-tomtas-ve-kayseri-ucak-fabrikasi> (SGT:01.10.2014)

EKLER

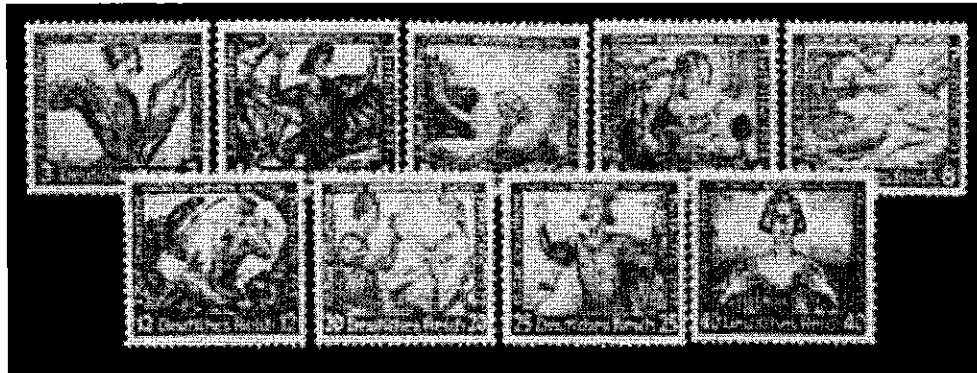
EK 1 Alman Posta Pulları

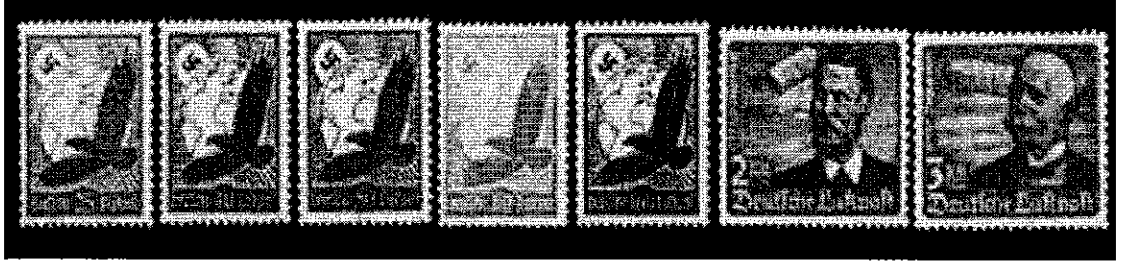
Mi.No.482-95 (Almanya Cumhurbaşkanı Hindenburg)

Mi. No. 479-81 Prusya kralı Büyük Frederic (Friedrich II.)

Mi. No. 499-507 (Richard Wagner Opera eserleri)

Mi.No. 529-539 (Uçak postası)

Mi.No. 544-45 (Saar bölgesi halk oylaması)

Mi.No. 548-553 (Cumhurbaşkanı Hindenburg'un ölümü)

Mi.No. 554-55 (Şair Friedrich v. Schiller)

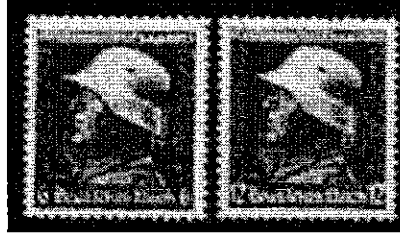
Mi.No. 573-75 (Alman bestekarlar)

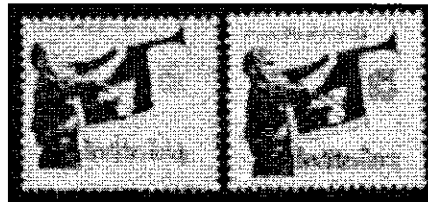
Mi.No. 556-64 (meslekler)

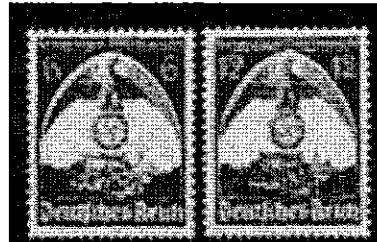
Mi.No. 565-68 (Saar bölgesi anavatana kavuşmuştur)

Mi.No. 569-70 (Asker anma pulu)

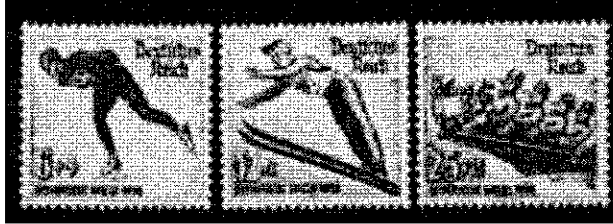
Ni.No. 584-85 (Hitler gençliği)

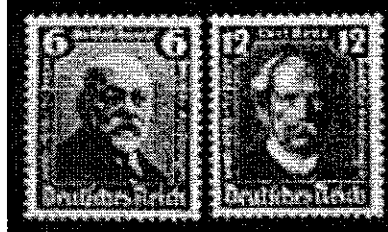
Mi. No. 586-587 (Nürnberg NSDAP kurultayı)

Mi. No. 598-599 (1923 yılı Nazi isyanı anısına)

Mi. No. 600-602, Mi.No.609-616 (1936 Berlin Olimpiyat Oyunları)

Mi. No. 604-605 (Arabanın mucitleri- Daimler ve Benz)

Mi.No.632-633 (Nürnberg NSDAP kurultayı)

Mi.No. 646 (Adolf Hitler: Bir ulusu kurtarmak isteyen (biri) ancak kahramanca düşünebilir)

Mi. No. 643-45 (Hava savunması)

Mi.No.634-642 (Mimari eserler)

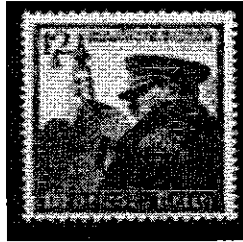
Mi.No.662 (Avusturya'nın ilhakı)

Mi. No. 664 (Adolf Hitler'in 49ncu doğum günü)

Mi.No.684-85 (Sudeten bölgesi'nin ilhakı)

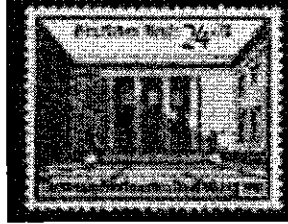
Mi. No. 694 (Adolf Hitler'in 50nci doğum günü)

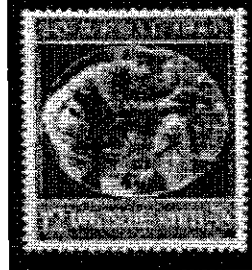
Mi. No. 702-713, meslekler ve Alman toplumu

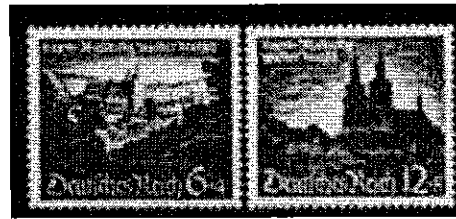
Mi.No.714-715 (Danzig'in ilhakı)

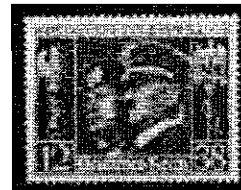
Mi. No. 743 (Nürnberg NSDAP kurultayı/ Başbakanlık binası)

Mi. No. 744 (Hitler'in 51nci doğum günü)

Mi. No. 748-749 (Eupen-Malmedy bölgesinin ilhakı)

Mi.No.763 (Alman-İtalyan dostluğu)

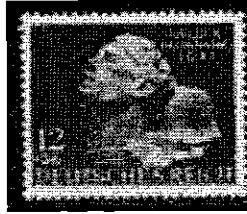
Mi. No. 810 (Mozart)

Mi.No.781-798 v.b (Adolf Hitler sürekli serisi)

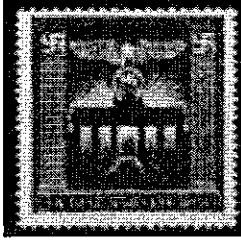
Mi.No.811 („Pulun günü“-pul koleksiyoncusu)

Mi. No. 812 (Canlarını feda eden askerlerin anısına)

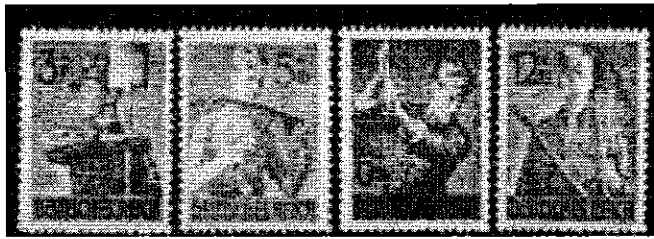
Mi. No.831-842 (Alman Ordusu (Wehrmacht))

Mi. No. 829 (Nazi iktidarının 10uncu yıldönümü)

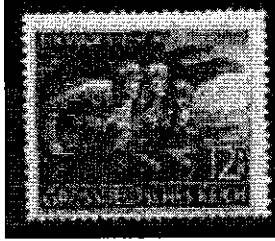
Mi. No. 843 (Hitler Gençliği)

Mi.No.850-853 (Milli Çalışma Hizmeti)

Mi. No. 873-885 (Silahlı Kuvvetler)

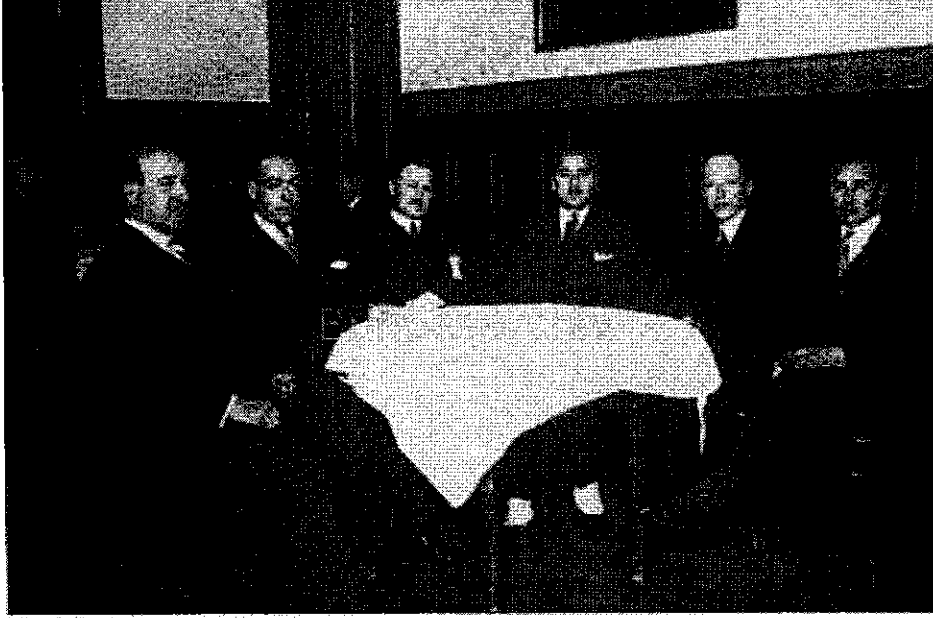

Mi.No.908 (Halk hücum güçleri (Volkssturm))

Mi.No. 909-910 (SA ve Waffen-SS)

EK 2 Fotoğraflar

Bundesarchiv, Bild 183-2009-1207-505
Foto: v. Ang. [1928 ca.]

1928: Berlin Türk Klübü. Soldan sağa: Balcı Bey, Fazlı Bey, (Berlin Türk Klübü Başkanı) Dr. Necdet Bey, (Ticaret Ataşesi) Kemaleddin Sami Paşa, (Büyükelçi), Dr. Habib Bey, İdris Bey

Bundesarchiv, Bild 183-2009-1207-500
Foto: o. Ang. | 1928

1928: T.C. Berlin Büyükelçiliğinde resepsiyon

Bundesarchiv, Bild 102-15183
Foto: Fahl, Georg | Oktober 1933

1933: Berlin, Büyükelçilik binası, Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle S.A. teşkilatının lideri Ernst Röhm büyükelçiliğe teşrif buyurmuştur (balkonda)

Bundesarchiv, Bild 102-03070
Foto: Pahl, Georg | 29. Oktober 1933

1933: Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü onuruna T.C. Berlin Büyükelçilik binasının önüne gelen S.A. Onur Kıtası, Büyükelçi Korgeneral Kemalettin Sami Bey, S.A. lideri Ernst Röhm, Askeri Ataşesi Korgeneral ... ve S.A. yöneticisi Karl Ernst tarafından teftiş edilmektedir (sağdan sola)

Bundesarchiv, Bild 102-03075
Foto: Pahl, Georg | 29. Oktober 1933

1933: Dikkat çekici bir detayı: S.A'cılar "Hitler selamı" verirken, Türk Askeri Ataşesi, askeri selamı tercih etmiştir

Bundesarchiv, Bild 102-03076
Foto: Pahl, Georg | 29. Oktober 1933

1933: Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü onuruna T.C. Berlin Büyükelçiliğine gelen S.A. lideri Ernst Röhm Büyükelçilik kapısında

Bundesarchiv, Bild 183-2009-1207-501
Foto: o.Ang. | 31. November 1933

1933: Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle Berlin "Kaiserhof" Otelinde verilen akşam yemeğinde Alman Başbakan Yardımcısı Franz von Papen ile Büyükelçi Kemalettin Sami

Bey eşiyle beraber hazır bulunmaktadır. Adolf Hitler Başbakan olmadan önce Kaiserhof otelinde kalmıştır.

Bundesarchiv, Bild 102-03544
Foto: Pahl, Georg | 1834/1939 ca.

1934/35: Türkiye Cumhuriyeti yeni Berlin Büyükelçisi Hamdi Arpağ Berlin ‘‘Unter den Linden’’ Caddesinde Alman ordusunun Onur Kitasını selamlarken

Bundesarchiv, Bild 183-2009-1207-503
Foto: o.Ang. | 1935

1935:Büyükelçi Hamdi Arpağ
Berlin'deki Adlon otelinde basın balosunda, Müsteşar v. Weizsaecker ile beraber

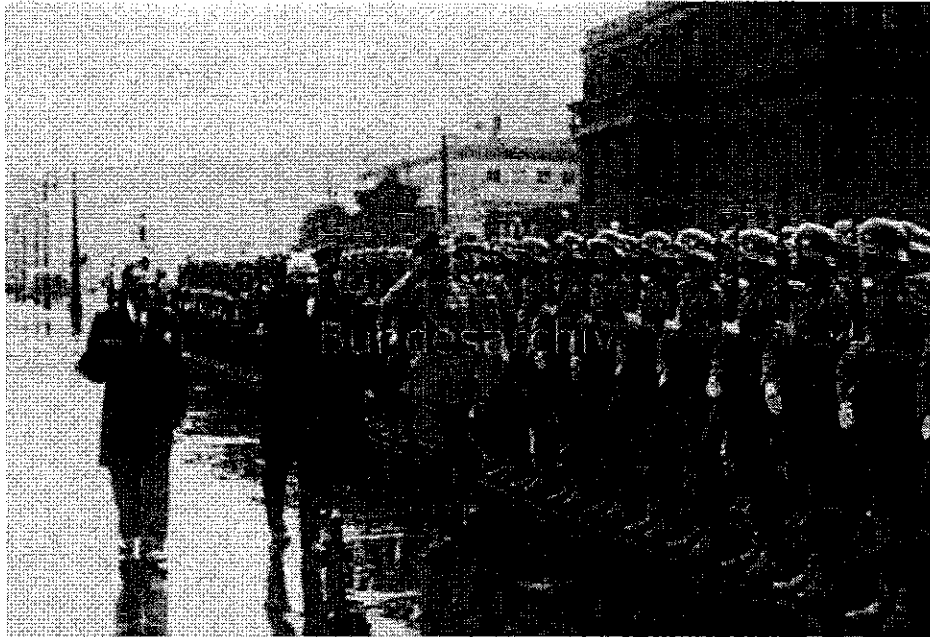
Bundesarchiv, Bild 183-2009-1207-504
Foto: o.Ang. | 1935

1935: NSDAP Dış Politikası Dairesi tarafından Adlon otelinde verilen resepsiyon.
Soldan sağa: Alfred Rosenberg (NSDAP şef ideologu ve NSDAP Dış Politikası
Dairesi Başkanı), Büyükelçi Hamdi Arpağ, Romanya Büyükelçisi Nicolai Petrescu
Comnen

Bundesarchiv, Bild 183-S23054
Foto: Naumann | 1936

1935: Büyükelçi Hamdi Arpağ, Alman Askeri Müzesine Birinci Dünya Savaşından
kalan Osmanlı üniformaları takdim ederken

Bundesarchiv, Bild 183-C10440
Foto: v. Ang. | Juli 1937

1937: Çalışma Bakanı Çetinkaya Almanya ziyaretinde. Büyükelçi Arpağ ile beraber Wehrmacht muhafız alayını teftiş ederken

Bundesarchiv, R 8076 Bild-0148
Foto: o. Ang. | Februar 1936

1936: Kış Olimpiyat Oyunlarına katılan Türk sporcular Soldan sağa: İlyas Sinal (kaptan) Ülker Pamir, Herbert Riedel (antrenör) Nazım Aslanbige ve Mahmut Şevket

Bundesarchiv, Bild 183-804-014
Foto: o. Ang. 1. Februar 1940

1940: Türk Büyükelçisi Hüsrev Gerede Almanya'daki Türk Ticaret Odasında konuşurken

Bundesarchiv, Bild 183-803817
Foto: Schwahn, Ernst, 1941

1941: Türk Alman Dostluk Antlaşmasının onay belgelerinin değişimi (soldan sağa: T.C. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Açıkalin, Büyükelçi Hüsrev Gerede ve Alman Dışişleri Bakanlığında Müsteşar v. Weizsäcker. Fonda: Bakanlık üniformalarıyla Alman diplomatlar.)

Bundesarchiv, Bild 183-J0286 |
Foto: e. Aug. | 2. August 1942

1942: Yeni Berlin Büyükelçisi Saffet Arıkan Berlin'e gelirken. Tempelhof Havalimanında, soldan sağa: Saffet Arıkan, Müşavir Kavur, Alman Dışişleri bakanlığı Protokol Şefi Freiherr v. Doernberg

Bundesarchiv, Bild 183-S72709
Foto: o. Ang. 1. November 1942.

Ankara 1942: Cumhuriyet Bayramı resepsiyonundan sonra, Almanya Ankara Büyükelçisi Franz von Papen (soldan ikinci, Alman askeri ataşeliği mensuplarıyla beraber)

Bundesarchiv, Bild 183-J08313
Foto: Hofmann, Helmuth, 1. Oktober 1943.

1943: Cumhuriyet Bayramı, Türk Büyükelçisi Saffet Arıkan Alman Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Meissner ile selamlaşırken

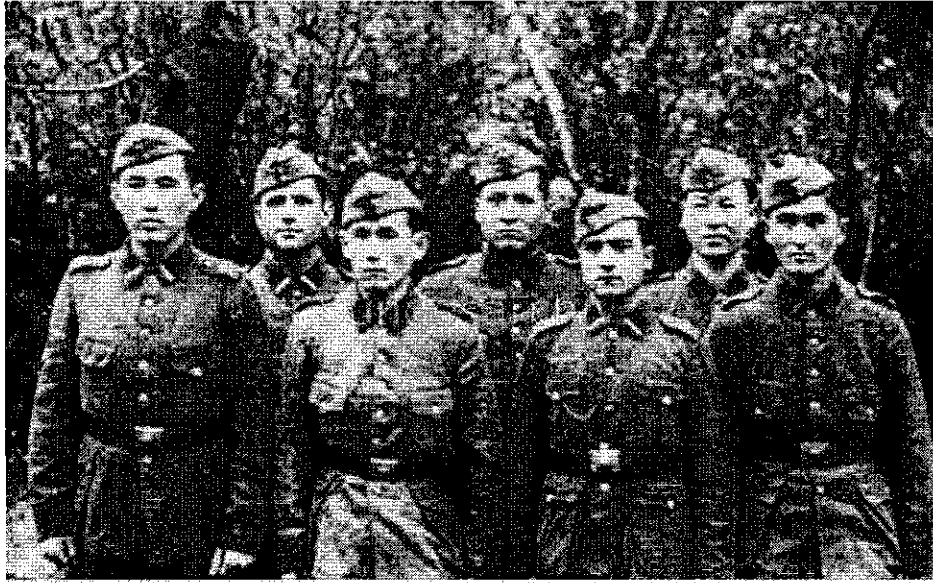
1943: Türkiye’de kullanılması için Alman Büyükelçiliği tarafından uygun olarak görülmeyen Alman propaganda posterini (Komünist canavarın sırtında kiliseyi tahrip eden İngiliz din adamı: “Onward, Christian Soldiers”)

1932 yılında NSDAP İstanbul teşkilatını kurmuş ve bir müddet parti liderliğini üstlenmiş mühendis Franz Riener

1943: Türkiye’de kullanılması için uygun olmayan Alman propaganda: “Times” gazetesi= “Semit” (ters okuduğunda, Times gazetesi “semit”, yani Sami ırkı=Yahudi) anlamını taşımaktadır.

Bundesarchiv, Bild 1011-285-1580-22
Foto: McGill, Karl 1 1943 Oktober - November

1943: Türkistanlı askerler Alman ordusunda.

Bundesarchiv, Bild 146-2008-0327
Foto: Philipp, 1 1942/1944 ca.

1943: İdil/ Volga Tatar Türkü Alman ordusunda

1945: Kızılordu askeri Dağıstanlı Abdülhakim İsmailov silah arkadaşları ile beraber Sovyet Bayrağını Alman Meclisinde (Reichstag) dalgalandırırken.

Berlinde yahudi avcılığı

Almanya'da şiddetli bir yahudi aleyhtarlığı başladı, yahudileri sokaklarda alenen dövüyorlar

Münih'te yalnızca, belki de şüpheli bir halde sokak sokak gezerken bir yahudi (bu yahudi, Nazilerden dayak yediği için şifreli idi). Bunun üzerine kunduraları çıkararak, pantolonunu parçalar, dizlerine kadar kanlı ve boynuna bir yaka sarılarak sokaklarda doluşturulmuş. Yafa'da «ben yahudiyim ama Nazilere karşı şikâyetçi değilim» diye yalvardı.

[Hiç bir mesleketin dahili işlerini karıştırmak hükümetten de geçmez. Berlin'de oturan bir vatandaşın son Alman ahvali bakanlığındaki mektubuna, yalnız aradaki hadiselerin ne kadar olduğunu ka-

dar doğru bir fotoğrafın olarak, yarı haber kabülünden ne yapıyoruz?] Berlin 22 mart — Almanya'da artık Hitler hükümdar ve bu bakımdan temayül (Mecidi 8 inci sayfa).

Cumhuriyet gazetesi, 19 Mart 1933: Berlin'de Yahudi avcılığı

Cumhuriyet gazetesi, 19 Mart 1933: Berlin'de Yahudi avcılığı

Alman'larla Yahudiler Arasında Harp!

Almanya'da Yehudilere Boykot bugün başlıyor!

Almanya'da bugün Yahudilere karşı boykot başlıyor. Bu boykotun amacı, Yahudilerin Almanya'daki işyerlerini ve işletmelerini boykot etmelerini sağlamak ve böylece onların ekonomik hayatını bozmaktır.

Almanya'da bugün Yahudilere karşı boykot başlıyor. Bu boykotun amacı, Yahudilerin Almanya'daki işyerlerini ve işletmelerini boykot etmelerini sağlamak ve böylece onların ekonomik hayatını bozmaktır.

Bursa stadında bir hadise

Bursa stadında bugün bir hadise meydana geldi. Bu hadise, Bursa stadında gerçekleşen bir olaydır.

Bursa stadında bugün bir hadise meydana geldi. Bu hadise, Bursa stadında gerçekleşen bir olaydır.

Adli teşkilat layihasının müzakeresi başlıyor

Adli teşkilat layihasının müzakeresi başlıyor. Bu müzakerenin amacı, adli teşkilatın düzenlenmesini sağlamaktır.

Adli teşkilat layihasının müzakeresi başlıyor. Bu müzakerenin amacı, adli teşkilatın düzenlenmesini sağlamaktır.

En makaddes boyu!

En makaddes boyu! Bu yazının amacı, en makaddes boyu hakkında bilgi vermektir.

En makaddes boyu! Bu yazının amacı, en makaddes boyu hakkında bilgi vermektir.

Dün Sınan'ı andık!

Dün Sınan'ı andık! Bu yazının amacı, Sınan'ın hayatını hatırlamaktır.

Dün Sınan'ı andık! Bu yazının amacı, Sınan'ın hayatını hatırlamaktır.

Adli teşkilat layihasının müzakeresi başlıyor

Adli teşkilat layihasının müzakeresi başlıyor. Bu müzakerenin amacı, adli teşkilatın düzenlenmesini sağlamaktır.

Adli teşkilat layihasının müzakeresi başlıyor. Bu müzakerenin amacı, adli teşkilatın düzenlenmesini sağlamaktır.

En makaddes boyu!

En makaddes boyu! Bu yazının amacı, en makaddes boyu hakkında bilgi vermektir.

En makaddes boyu! Bu yazının amacı, en makaddes boyu hakkında bilgi vermektir.

Dün Sınan'ı andık!

Dün Sınan'ı andık! Bu yazının amacı, Sınan'ın hayatını hatırlamaktır.

Dün Sınan'ı andık! Bu yazının amacı, Sınan'ın hayatını hatırlamaktır.

Cumhuriyet Gazetesi, 1 Nisan 1933: Yahudilere karşı boykot

Adli teşkilattan Neler bekleyebiliriz? Adli teşkilatın... (Detailed text about the judicial system and its challenges.)

Yahudilere karşı boykot! Almanya'da, boykotaj dün başladı; gece üç günlük mübareke ilân edildi

Haricte yapılan propagandalar kesilince ise boykotaj çarşamba sabahı tekrar ve daha şiddetli olarak başlayacak

Istanbul'da hâdise yok!

Tatlıya da Alınca'lar, Yahudiler arasında muhtemel olan mühter kelâmde devam ediyor

İstanbul'da hâdise yok! Tatlıya da Alınca'lar, Yahudiler arasında muhtemel olan mühter kelâmde devam ediyor. (Detailed text about the situation in Istanbul.)

Kanun lâiyhası hararetili munakaşaları mucip oldu

Manrâ Vekâli mahnet tereddüt, kâhnet hararetinde mühter kelâmde devam ediyor

Kanun lâiyhası hararetili munakaşaları mucip oldu. (Detailed text about the legislative process.)

Deniz lisesinden bu sene 47 talebe mezun oldu

Dün, mektepte, mezunlar marazînkâk kâhnet, lar ve şöhretine aldılar

Deniz lisesinden bu sene 47 talebe mezun oldu. (Detailed text about the graduation ceremony.)

Silâhlar azaltılıyor!..

Almanca 25 yenz harp zeminde yapılıyor, hava Kumandan da yeni taryaze hazırlanıyor

Silâhlar azaltılıyor!.. Almanca 25 yenz harp zeminde yapılıyor, hava Kumandan da yeni taryaze hazırlanıyor. (Detailed text about military developments.)

Dil anketi

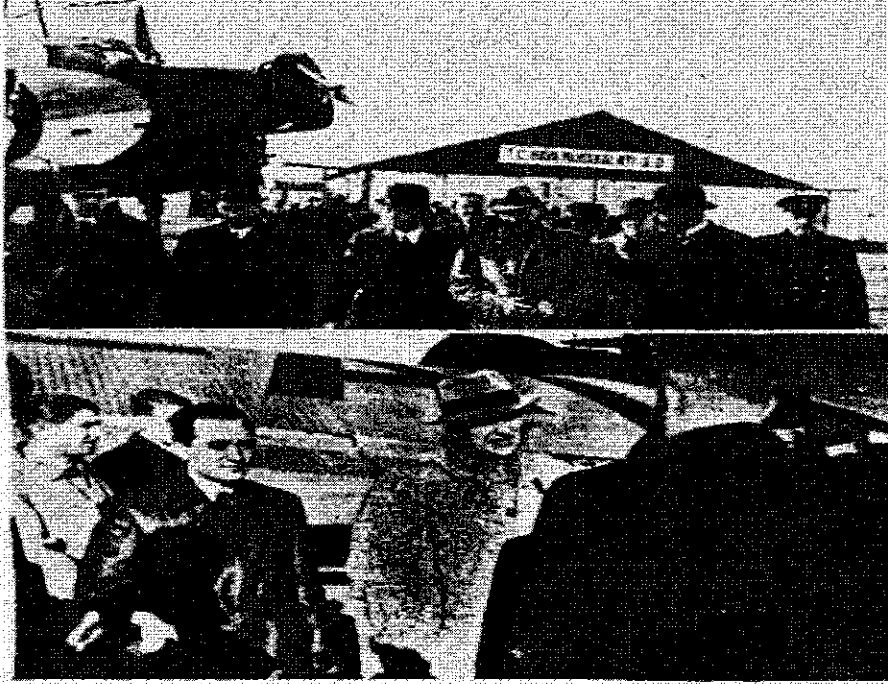
Table with 2 columns: Dil anketi results for various regions like Ankara, İstanbul, İzmir, etc.

Dil anketi... (Detailed text about the language survey.)

Cumhuriyet Gazetesi, 2 Nisan 1933: Boykot'un tesirleri

Alman Gençlik Teşkilâtı Reisi İstanbula geldi

Teşkilât reisinin Ankarada istikbalinden iki intiba

Alman gençlik teşkilât reisi M. Baldur von Schirach dün saat 14 te D. Anadoludaki büyük yolcu tayyaresi ile Ankaradan Yeşilköy tayyare istasyonuna gelmiştir. Nazır payesini haiz gençlik teşkilât reisinin refakatinde matbuat şefi M. Kaufmann, M. Axmann, M. John, M. Herbert Müller, M. Lauterbacher, M. Rodenbeck, M. Hoffmann, M. Kling, M. Höffner de schirmize gelmişlerdir. Misafirler Yeşilköy tayyare istasyonunda Vali muavini Hüdaî, Polis müdü-

rü Salih Kılıç, Alman Başkonsolosu doktor Toepeke, Viskonsolos M. Von Mentzingen, Alman bankaları müdürü ve Alman kolonisi tarafından istikbal edilmiştir.

M. von Schirach refakatindeki zevatla beraber Yeşilköyden doğrudan Beyoğluna giderek İstanbul Valisi Muhiddin Üstündağ tarafından Parkotelde şerefine verilen ziyafette bulunmuşlardır.

Alman gençlik teşkilât reisi ziyafetten sonra Taksim'e giderek, Cumhuriyet abit-

Cumhuriyet Gazetesi, 11 Aralık 1937: Alman Gençlik Teşkilatı (Hitlerjugend) Reisi Baldur v. Schirach, Artur Axmann ve mahiyeti İstanbul'da

Cumhuriyet gazetesi, 20 Haziran 1941: Türk Alman Dostluk Antlaşması

Milliyet gazetesi, 14 Temmuz 1933: Hitler ile mülakat

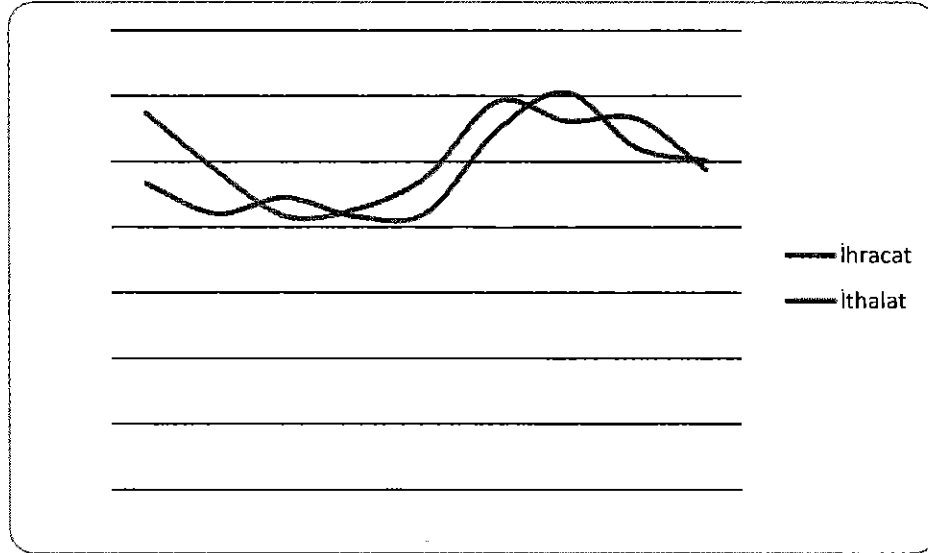
EK 3 Tablolar ve Grafikler

Yıllar	Almanya'nın Toplam		Almanya'nın Türkiye'ye		Türkiye'nin Toplam	
	İhracatı	İthalatı	Türkiye'den İhracatı	Türkiye'ye İthalatı	İthalatı	İhracatı
1932	5.739	4.667	40,4	27,8	-	-
1933	4.871	4.204	38,2	36,5	149,3	192,7
1934	4.167	4.451	58,5	68,6	172,4	183,7
1935	4.270	4.159	70,2	77,5	174,4	189,6
1936	4.768	4.218	82,6	118,8	183,0	233,0
1937	5.911	5.468	95,3	99,8	226,4	273,2
1938	5.619	6.052	139,4	123,2	296,6	287,0
1939	5.653	5.207	119,1	94,1	233,4	252,2
1940	4.868	5.012	16,0	19,2	136,5	220,7

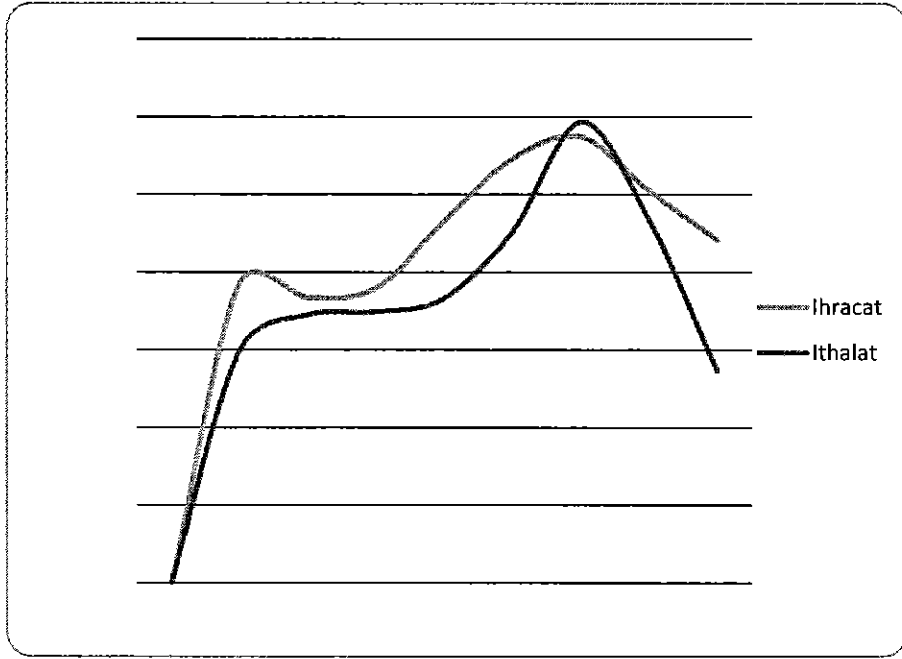
Kaynak: Statistisches Reichsamt, Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. Neunundfünfzigster Jahrgang 1941/42., Berlin, Statistisches Reichsamt, 1942., (Internationale Übersichten) s. 129, s. 282/ Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. Sechsendfünfzigster Jahrgang 1937, s.124/ Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. Actundfünfzigster Jahrgang 1939/40, s.142

Tablo 1: 1932-1940 Almanya'dan Türkiye'ye ihracat-ithalat

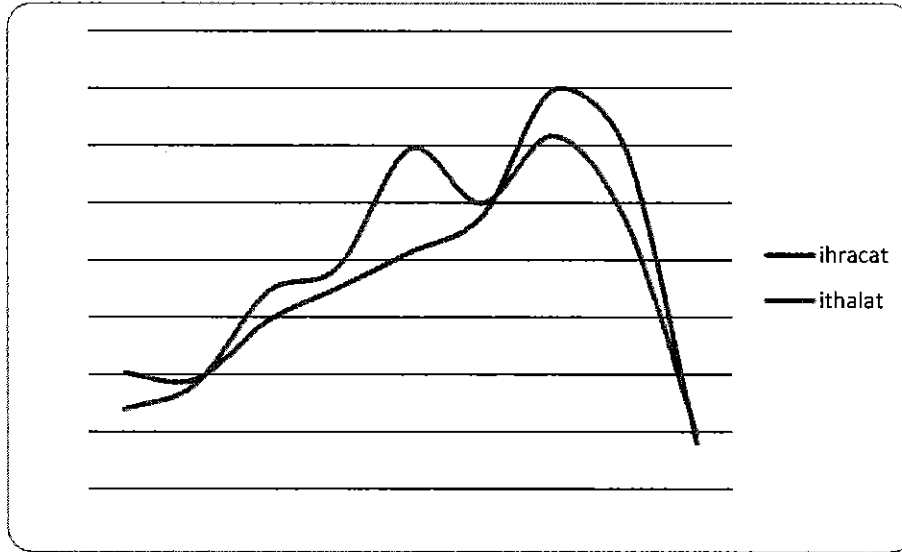
Tablolar, yukarıda belirlenmiş veri tabanları esas alarak Excel ile oluşturulmuştur

Grafik 1: Almanya toplam ithalat-ihracat 1932-1940

Grafik 2: Türkiye toplam ithalat-ihracat 1933-1940

Grafik 3: Almanya-Türkiye ithalat-ihracat 1932-1940

ÖZGEÇMİŞ

Mehmet YILMAZATA 09.12.1977 Almanya'nın Berlin kentinde doğmuştur. İlk ve Orta Öğretimini Almanya'da tamamladıktan sonra Türkiye'ye dönerek, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde okumuştur. (1998-2002) Mezun olduktan sonra, Yüksek Lisans tahsilini Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsünde Cumhuriyet Tarihi Bölümünde tamamlamıştır. (2002-2005) Tez danışmanlığı Sn. Yrd. Doç. Ali KARACA tarafından üstlenen "Avrupa Devletlerinin Bloklama Sürecinde 1908 Bosna-Hersek İlhak Krizi" adlı yüksek lisans tezin ana kaynakları Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivinde bulunan belgeleridir. Yüksek Lisans araştırmaları esnasında Almanya'da bulunmuş, Berlin kentinde Freie Universität Berlin'de / Otto Suhr Institut für Politikwissenschaft (Siyasal Bilgiler Enstitüsü) siyaset bilimi bölümünde okudu ve 2006 yılının başında mezun olmuştur; ayrıca Technische Universität Berlin İktisat Bölümünde İktisat dersleri de takip etmiştir. Vatani görevini 2006 yılında Adana'da konuşlandırılan 106. Topçu Alayında ifa etmiş, 2007 yılından beri İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Bölümünde doktora eğitimini Sn. Yrd. Doç. Dr. Cevahir KAYYAM'ın danışmanlığında devam etmiştir.

2009 yılında New York/ ABD'de bulunan Birleşmiş Milletler Genel Merkezi Siyasi İşleri Dairesi (Department of Political Affairs) Orta Asya ve Irak masalarında staj yapmış YILMAZATA, 2010 yılından beri T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığına bağlı olarak T.C. Berlin Büyükelçiliği Ekonomi Müşavirliğinde Ekonomi Müşavirin asistanı olarak görevine devam etmektedir.

İngilizce, Almanca, Sırpça/Boşnakça, Makedonca, Latince ve az Fransızca'yı bilmektedir.